HAZRET-İ EMİR

ALİ İBN-İ EBİTALİB

NEHC'ÜL - BELÂGA

Hz. Ali'nin (a.s) hutbeleri, vasiyetleri, emirleri, mektupları, hikmet ve vecizeleri (Metnin terceme ve şerhi)

Hazırlayan: Abdulbâki Gölpınarlı

Hk. 1418 - Mil: 1997.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM

Fasâhat ve belâgatta, gerçekten de eşi bulunmayan, mevzû' bakımından İslam dininin esaslarına, o esasların gerektirdiği hükümlere, hükümlerin teşrii sebeplerine değinen, bunları İslam Peygamberinden (s.a.a) tevârüs ettiği sınırsız bilgi kudretiyle açıklayan, içtimâî ve iktisadi meselelere, İslâm dininin insanî görüşüne aydınlatıcı, şüpheleri giderici ışıklar tutan, ayrıca da tarihi olayları, sebepleri ve sonuçlarıyla belirten "Nehc'ül Belâga", Emir'ül-Mü'minîn Ali b. Ebi-Talib'in (a.s) hutbelerinin, sözlerinin, öğütlerinin, vasiyetlerinin, mektuplarının ve vecîzelerinin toplanmasından meydana gelmiştir. Bunları, Şerif Radıy Muhammed b. Huseyn, toplayıp kitap haline getirmiş, üç bölüme ayırmıştır. Birinci bölüme hutbelerini, bâzı sözlerini, duâlarını almış, ikinci bölüme, bilhassa mektuplarını üçüncü bölümeyse vecîzelerini dercetmiştir.

Şerif Radıy diye tanınan Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ebi-Ahmed'il-Huseyn, Aliyy b. Ebi-Tâlib'in (a.s) oğlu İmâm Huseyn'in (a.s) oğlu İmâm Zeyn'ül Âbidîn Ali'nin (a.s) oğlu İmâm Muhâmmed'ül Bâkır'ın (a.s) oğlu imâm Ca'fer'us-Sâdık'ın (a.s) oğlu İmâm Mûsâ'l Kâzım (a.s) oğlu İbrahim oğlu Musâ oğlu Muhammed oğlu Mûsâ oğlu Ahmed Huseyn'in oğludur. Soyu, annesi Fâtıma vasıtasıyla da imâm

Huseyn'e (a.s) dayanır ve ana ve baba tarafından siyâdet şerefine sahiptir.[1] Hicrî 359 da (969- 970) doğmuş, usûl ve edebiyatta pek yüce bir mevki elde etmiş, 383'te (993) Bağdat'ta seyyidlerin nakaabet hizmetini deruhde eylemiştir. "Kitâb'ül-Müteşâbih fi'l-Kur'ân, Mecâzât'ül - Âsâr'in - Nebeviyye, Telhis-ül Beyân an Mecâzât'il - Kur'ân, Kitâb'ül-Hasâis, Ahbâr-u Kuzât-i Bağdad" adlı eserleri, babasının ahvâline ait bir kitabı, üç cilt risâleleri, Ebû-Abdillâh Huseyn b. Ahmed b. Haccâc'ın (ölm. 391 H. 1000) şiirlerinden seçmeleri ve dîvânı vardır. En meşhur eseri, "Nehc'ül- Belâga" adıyla topladığı, Hz. Ali'nin (a.s) hutbe, mektup ve sözlerini ihtivâ eden telifidir (Umdet'üt- Tâlib, s.196-197). Hicretin 406. yılı Muharreminin altıncı günü (26 Haziran 1015) Bağdat'ta vefât etmiş, Kerh'teki evine defnedilmiştir (Hâc Şeyh Abdullâh'il - Mamakaanî: Tenkıyh'ul-Makaal fî Ahvâl'ir-Ricâl, Necef-Murtazaviyye mat. 1352 H.c.111, s.107).

Seyyid Radıy, bu hutbe, mektup ve vecîzeleri toplarken bir hayli kaynağa sâhipti. İlk olarak Ebû-Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Aliyy'it- Tûsi'nin (460 H. 1067) rivâyet ettiği gibi Kûfeli Zeyd b. Veheb'il-Cühenî, toplum-larda, bayramlarda ve başka vakitlerde, Hz. Emir'in (a.s) okudukları hutbeleri yazmıştır. Bu zat, Emir'ül-Mü'minî'nin ashabındandı; Nehrevan'a giderlerken de maiyetlerinde bulunmuştu (aynı, 1, 1329 H. s.471-472). Tûsî, bu kitabı, Ebû-Mıhnef Lût b. Yahyâ'dan, o, Ebû- Mansûr-ı Cühenî'den o da Zeyd b. Veheb'den rivâyet etmiştir; Zeyd'se rivâyet ettiği hutbeleri, bizzât Emir-ül Mü'minîn'- den (a.s) duymuştur. İbn-i Hacer, Zeyd b. Veheb'in Câhiliyye devrini ve Asr-ı Saâdeti idrâk ettiğini, fakat Hz. Resûl-i Ekrem'le (s.a.a) görüşemediğini,

---

[1] - Umdet'üt-Talib fî ânsâbi Âl-i Ebi Talip. Necef'ül- Eşref- 1337 H. 1918; s.193-200. Muhammed Abduh: Şerhu Nehc'il- Belağa; Beyrût; Müesseset'ül-A'lemî basın; M. Abduh'un önsüzü; s.6.

Tâbiinin ululların-dan olduğunu, Kûfe'de yerleştiğini, hicri 96. yılda vefât ettiğini (714) kaydediyor. Zeyd Hz. Peygamber'in (s.a.a) bi'setinden evvelki zamanı idrâk ettiği takdirde yüzyıldan fazla yaşamış demektir. Câhiliyye devrinden maksat, Hz. Peygamber'in (s.a.a) dâvete başlamasından sonra bir müddet İslâm'ı kabul etmediğini bildirmekse, gene yüz yaşını geçkin olarak vefât ettiğini kabul etmek icâp eder. Hâsılı Kûfeli Zeyd, Hz. Emirin hutbelerini ilk toplayan zattır ve kitabı da Seyyid Radıy'nin zamanına intikal etmiştir. Ehli Sünnet de Zeyd b. Veheb'i sıkadan saymış, Sıhâh'larda ondan rivâyette bulunmuştur.

Hz. Emirin (a.s) hutbelerini zaptedenlerden biri de İbrâhim b. Hakem b. Zuhayr'il- Fezârî'dir. Hakem b. Zuhayr, 127 hicrîde (744) vefât eden İsmâîl b. Abdürrahman'is- Süddi'nin tefsîrini rivâyet eden zattır. Şii olduğu halde, hiç bir tefsir yoktur ki, bu tefsirden, rivayette bulunmasın; Tirmizî de Sahîh'inde bu zattan rivâyette bulunmuştur. Hakem b. Zuhayr, 180 sularında (796) vefât etmiştir. Oğlu İbrahim'inse, Hz. Emir'in (a.s) hutbelerini ihtivâ eden bir kitabı vardır (Tenkıyh, 1, s. 15. İsmâil b. Abdurrahmân b. Ebi -Kerîmet'is- Süddî için aynı cildin 137. sahifesine bk.).

Hutbeleri toplayanlardan biri de İsmâil b. Mihrân'is- Sekûnî'dir. Bu zat, İmâm Ca'fer'üs- Sâdık'la (a.s 148 H. 765) İmâm Aliyy'ür- Rıza'nın (a.s 202 H. 817) zamanlarında yaşamış, onlarla müşerref olmuş, birçok kitaplar yazmış, bu arada Hz. Emir'in (a.s) hutbelerini de toplamıştır ki Ali b. Hasan b. Faddâl ondan rivâyet etmiştir (1, s. 142- 146; 11, s. 278- 280).

Hz. Emir'in (a.s) ashabının ileri gelenlerinden ve İmâm Hasan'ın (a.s) zamânına erişenlerden Asbag b. Nübâte; Mâlik'ül -Eşter'i Mısır'a vâli tayin buyurdukları zaman, ona yazdıkları "Ahd- Nâme"yi ve Muhammed'ül- Hanefiyye'ye vasiyetlerini rivâyet etmiştir. Mâlik'ül- Eşter'le gönderilen ve Mısırlılara hitâben yazılan mektuplarını da, Cemel

savaşında Hz. Ali (a.s) ile bulunan ve ashabının ileri gelenlerinden olan Sa'saa b. Sûhan rivâyet etmiştir. (1, s. 150-151; 11, 98-99).

İmâm Aliyy'ün -Nakıyy'ül -Hâdî'nin (a.s) zamanına erişen (254 H. 868) Sâlih b. Ebi- Hammâd Ebü'l- Hayr-ı Râzî de hutbeleri ihtivâ eden bir kitap telîf etmişti (11, s. 91). Hutbeleri toplayanlardan biri de gene aynı İmâm'ın zamânına erişen, İmâm Hasan'ın (a.s) oğlu Zeyd'in oğlu Hasan oğlu Abdullah'ın oğlu Abd'ül Azîm'dir (11, s. 157-158).

Bunlardan başka 283'te (896) vefât eden ve Muhtâr b. Ebi-Ubeydet'üs- Sakafi'nin amcası Sa'd'in soyundan olan İbrâhim b. Muhammed b. Said-i Sakafî (c.1; s.1), 330 dan (844) sonra vefat eden, iki yüze yakın kitabı bulunan Abdül'Azîz b. Yahya'l -Celûdiyy'il- Bısrî (c.11; s.156-157), 260'ta (873) vefât eden ve babası, İmâm Sâdık'ın (a.s) zamânını idrâk etmiş olan Hişâm b. Muhammed b. Sâib de (260 H. 873-874) hutbeleri toplayanlardandır. Hişâm'ın babası, bütün tefsir kitaplarında rivâyetleri yer alan bir zat olduğu gibi kendisinin de tarih ve ensâba dâir birçok kitabı vardır (111, s.303). İmâm Aliyy'ün- Nakiy'nin (a.s) zamanına erişen ve Kitâbu Mahâsin sâhibi Ahmed'in babası olan Muhammed b. Hâlid'il - Barkıy'nin (111, s. 113- 114), aynı yüzyılda yaşayan Muhammed b. İsâ b. Abdullah b. Sa'd'il - Aş'arî'nin (aynı, s. 167), fıkha dâir birçok eseri bulunan Muhammed b. Ahmed'il-Cu'fî'nin (11; İkinci bölüm, s. 65-66)de Hz. Emir'in hutbelerini ihtivâ eden kitapları vardır. Bunlardan başka, Şîîlikle ilgisi bulunmayan birçok eseri olan meşhur müverrih Ebü'l- Hasan Aliyy b. Muhammed-i Medâinî de (225 H. 839), Emir-ül Mü'minîn Ali'nin (a.s) hutbelerini ve âmillerine yazdığı mektupları bir kitap haline toplamıştır.[2] Bunlardan, Hişâm ve Celûdî'nin, Hz. Emir'in

---

2 - İbn'ün- Nedîm: El- Fihrist; Mısır, Rahmdniyya Mat. 1348;

(a.s) hutbelerini topladığını İbn-i Nedîm de kaydeder (s. 140, 160). Aynı zamanda İbn-i Nedîm, hatiplerden bahsederken ilk olarak Aliyy b. Ebi-Tâlib'i (a.s) anar (s. 181).

Bunlardan başka tarih, siyer, magaazî ve ensâb kitaplarının çoğunda, Ali'nin (a.s), Cemel, Sıffîn, Nehrevan savaşlarından bahsedilir ve şehadeti anlatılırken, münasebet düştükçe sözleri de nakledilmiş, ayrıca Ya'kubî, Taberî ve diğer tarihçiler, kitaplarında, sözleriyle istişhadlarda bulunmuşlardır. Mes'ûdî (346 H. 957), Hz. Ali'nin dört yüz seksen hutbesini elde etmişti. Muhammed b. Ya'kub-ı Küleynî'nin "Kâfî"sinde ve Hz. Ali'nin zamanından İmâm Muhammed-ül Bâkır'ın (57- 114 H. 677- 733) zamânına erişen Süleym b. Kays-ı Hilâlî'nin kitabında da Hz. Emir'in (a.s) sözleri geçmektedir.[3]

Görülüyor ki Seyyid Radıy, Hz. Ali'nin (a.s) hutbelerini, mektuplarını, vecîzelerini toplarken, çağından önceki birçok kaynağa sâhipti; çağdaşları da onun topladıklarını bu kaynaklarla karşılaştırmak imkânına mâliktiler; Şerif Radıy'nin kardeşi Alem'ül- Hüdâ Seyyid Murtazâ'nın (436 H. 1044) kütüphanesinde seksen bin cilt kitap vardı; Mu'cem'ül Büldân, bu kütüphanenin dünyâda eşsiz olduğunu, kitaplarının hepsinin de, bilginlerin el yazmaları bulunduğunu bildirmektedir.[4]

Bağdat'ın Kerh kısmında Şîa için kurulan Şâh-pur Kütüphanesinde de bir hayli kitap mevcuttu. Hiç şüphe yok ki Hz. Emir'in hutbelerini ihtivâ eden kitaplar da bu

---

s.149.

3 - Süleym için b. Tenkıyh; 2. s. 52- 55; İbn-i Nedîm: Fihrist; s. 307- 308, Küleynî için bk. Tenkıyh; 3, 201- 202; Muhammed Ali Müderris: Reyhânet'ül Edeb; 3, Çâp-hâne-i Şirket-i Sehânî-i tab'ı Kitâb; 1369 H. 1329 Ş. H. s. 379- 381-

4 - Mısır- 1323 H. 2, Beyn'es- Sûreyn mad. s. 343.

kütüphanelerde vardı. Fakat bütün bu kitaplar, 447 deki (1055) yangında yanıp kül olmuştur. Seyyid Radıy'nin, bu bakımdan hizmeti, gerçekten de pek büyüktür; "Nehc'ül Belâga"yı tedvîn etmeseydi belki de bu hutbelerin, bu mektupların ve vecîzelerin çoğu, bize intikal edemeyecekti.

Hz. Emir'e (a.s), "Nehc'ül-Belâga"da bulunmayan bâzı hutbeler de atfedilmiştir ki "el-Lû'lü', El- İftihâr (Hutbet'ül-Beyân olacak), el-Vesîle" gibi hutbeler bunlardandır; nitekim İbn-i Şehrâşub da (588 H. 1192) "Manâkıb"ında bunlardan bahsetmektedi. Çağımızda, Âlu Kâşif'ul-Gıtâ'dan Şeyh Hâdî, "Nech"de bulunmayan hutbeleri toplayıp bastırmıştır.[5] Şüphe yok ki Hz. Ali'nin (a.s) "Nehc'ül-Belâga"da toplananlardan başka hutbe ve mektupları da vardı. Nitekim Âmidî'nin "Gurer'ül- Hikem"- indeki kısa sözleri ve vecîzeleri, 11050 yi bulmaktadır. Ancak "Hutbet'ül- Beyan" gibi bâzı hutbelerde, gulüvve kaçanların inançlarını besleyecek sözlerin bulunması, bu hutbelerin, Hz. Emir'e (a.s) ait olduğunda haklı şüpheler uyandırmıştır.[6]

"Nehc'ül-Belâga"ya çok etraflı bir şerh yazan ve bu sûratle tarih bakımından da pek değerli bir eser meydana getiren İbn-i Ebi'l hadîd Abdülhamîd (655 H. 1275), "Nehc'ül- Belâga"da bulunan sözlerin, Hz. Ali'ye (a.s) âiddiyyetinde şüphe edilemeyeceğini, çoğunun tevâtürle sâbit olduğunu öbürlerinin de aynı edâ ve üslûpta bulunması dolayısıyla Hz. Ali'ye (a.s) âidiyyeti muhakkak bulunduğunu söylemekte, edebiyâta âşinâ olanların, üslûp özelliklerini bilenlerin, şâir, hatip ve münşîlerin şiir, hutbe ve yazılarını kolayca anlayıp ayırabileceklerini, meselâ

---

5 - Âkaa Bozorg-i Tehrânî Muhammed Muhsin: E'z-Zeria ilâ Tasânif'iş- Şîa; 7, 1329 Ş. H. Tehran; s. 187- 193.

6 - Bütün bu hususların tafsîli, "E'z- Zerîa"nın 7. cildinde, yukarıda, belirtilen sahîfelerdedir.

"Kitâb'üt- Tâc"ın Câhız'a ait olduğunda, üslûp özelliği bakımından şüphe etmeyeceklerini bildirmektedir.[7]

"Nehc'ül-Belâga"nın Seyyid Radıy tarafından meydana getirildiği, yâni bu kitaptaki hutbelerin, sözlerin, Seyyid Radıy'e ait olduğu hakkındaki şüphe, nahv, lügat, şiir, tefsir, hadis, fıkıh, ensâb, kırâat, hattâ hesap, hendese ve hikmette zamânının eşsiz bir bilgini olan İbn-i Haşşâb Abdullah'a (567 H. 1172) söylenince, Seyyid Radıy-yahut başkası, nereden bu kudrete sâhip olacak; biz Seyyid Radıy'nin risâlelerini görmüşüz; mensûr sözlerindeki üslûbunu da biliyoruz demiştir. İbn-i Haşşâb'ın, "Hutbe-i Şıkşıkıyye"yi, Seyyid Radıy'nin doğumundan iki yüzyıl önceki kitaplarda gördüğünü İbn-i Ebi'l-Hadîd, üstâdı Musaddık b. Şebîb'den rivâyet eder.[8]

Bâzı kimseler, hiçbir delile dayanmadan bu sözlerin, sonradan uydurulduğunu, hattâ bu kadar hutbenin ezberlenip yazılmasına, dört yüz yıla yakın bir zaman sonra da Seyyid Radıy'e ulaşmasına imkân olmadığını söylemişlerse de bunların, Arapların özelliklerini bilmedikleri meydandadır. Arap müverrihleri, Haccâc, Sahbân, Vâil gibi Câhiliyye devrinin ve İslâm çağının hatiplerinin sözlerini, Hâlid b. Abdillâh, Mu'tasım, Ziyâd gibi halîfe ve emirlerin hutbelerini nakletmişlerdir ki bunlar, tarih kitaplarında mevcuttur. Câhiliyye devri şâirlerinin şiirleri, râviler tarafından bellenmiş, ezberlenmiş, onların rivâyetleriyle tesbit olunmuştur; okuma-yazma bilmeyen toplumlarda hâfızanın büyük bir önemi vardır. Ayrıca da Arap, fasâhat ve belâgata âşıktır, düşkündür. Fasâhat ve belâgatta örnek olan şiirleri, sözleri ezberlemek, Arap'ta bir

---

7 - İbn-i Ebi'l Hadîd'in hâl tercemesi ve eserleri için "Reyhânet'ül- Edeb"e bk. 5, s. 216-217.

8 - Reyhânet'ül-Edeb; 5, s. 216-218.

gelenektir. Hattâ 132 hicrîde (570) son Emevî halîfesi Mervan'la öldürülen meşhur Abdülhamîd-i Kâtib'e, yazılarındaki bu belâgatı nasıl elde ettin diye sorulduğu vakit, Asla'ın (başının ön tarafında saç olmayanın, Hz. Ali'nin) hutbelerinden yetmiş hutbe ezberledim, onlarla bu belâgatı elde ettim dediği meşhurdur. Abdulhamîd hakkında, "yazı Abdülhamid'le başlamış, İbn'ül- Amîd'le tamamlanmıştır" denmiştir. Birçok kişilerin hitâbe ve hutbelerinin ezberlenip söylenmesi, yazılması, Emir'ül-Mü'minîn (a.s) gibi fasâhat ve belâgatta eşi olmayan, bilhassa İslâm'da mümtaz bir mevkii olan bir zâtın hitâbe ve hutbelerinin ezberlenmemesi, rivâyet edilmemesi, yazılmaması mümkün değildir, nitekim zamanlarından, Seyyid Radıy'nin çağına kadar geçen müddet içinde hutbelerini, mektuplarını, sözlerini zaptedenleri arzettik.

Bir de, "Nehc-ûl- Belâga"daki hutbelerde, "ezel, ezeliyyet, ma'lûl" gibi devrinde kullanılmayan, daha ziyâde felsefî düşünceden doğmuş, bulunan sözlerin mevcûdiyeti, bu hutbelerin, Hz. Emir'e (a.s) ait olmadığını, yahut hiç olmazsa, hutbelere eklentiler yapıldığını göstermektedir deyenler olmuştur. Oysa ki "ezel", "Sıhâh, Esâs'ul-Luga, Lisân'ül-Arab" sâhiplerinin ve diğerlerinin dedikleri gibi, "lem yezel"den türemiştir ve zamanla, "lem" söylenmez olmuş, "ezel"sözü kullanılmıştır. Sonradan felsefî terim olan sözlere gelince: Hz. Emir'in (a.s) bilgisi, Hâce-i Kâinât'tandır (s.a.a); Ali, O'nun bilgi kapısıdır; O'ysa, Rabbinin emriyle "Şedîd'ül-kuvâ"dan taallüm etmiştir (Kur'ân; 53, 5). Bu bakımdan O, hem tevhîdin, hem hilkatin, dünyevî işlerin künhüne ermiş, sebeplerini, sonuçlarını tahlîl ve îzâh etmiş bir mûrebbî-i âlem, bir hâce-i külldür. Mevlânâ'nın,

Râh-ı istidlâliyan çûpin buved

Râh-ı çûpin seht bî temkin buved*

dediği gibi onun bilgisi istidlâlî değil, yakıynîdir; onu, onun bilgisini gene Mevlânâ'nın diliyle söyleyelim:

Ez Ali âmuz ihlâs-u amel
Şîr-i Hak'ra don munezzeh ez dagal
Çün tu bâbî on medîne'y ilmrâ
Çün şuâî âftâb-ı hilmrâ

Bâz bâş ey bâb-ı rahmet tâ ebed
Bârgâh-ı mâ lehû küfven ahad

Der şecâat şîr-i Rabbânîstî
Der muruvvet hod ki dâned kîstî**

(Mesnevî, Nicholson basımı; 1, s.229-231)

Bu bakımdan filozoflar, ona muhtaçtır, o, filozoflara değil.

Burada şunları da söylememiz gerek:

Bâzı "Nehc'ül-Belâga" nüshalarında, hutbelerin ihtisâr edilmesi mümkündür; istinsâh eden, kendi zevkine, neşesine, ihtiyâcına, gördüğü lüzuma göre bâzı cümleleri yazmayabilir; bu yüzden bir kitabın birkaç nüshasında bu

---

** - İstidlâlle yürüyenlerin yolu tahtadandır; tahta yolsa pek dayanıksızdır.*

*** - İhlâsı da, ameli de Ali'den öğren; Allah arslanını hîleden, hud'adan münezzeh bil. Değil mi ki (yâ Ali) sen, o bilgi şehrinin kapısısın; değil mi ki ilim güneşinin ışığısın; ey rahmet kapısı, ey eşi, dengi olmayan Tanrı bârigâhı, kapanma, ebedî olarak açık kal. Yiğitlikte Tanrı arslanısın; erlikteyse kimsin; kim bilebilir ki?*

çeşit eksikliklere, fazlalıklara daimâ rastlarız. Bu, fazla cümlelerin, sonradan eklendiğine değil, bâzı sözlerin, istinsâh eden kişi tarafından yazılmadığına delâlet eder. Sözgelimi, "Şakaaık-ı Nu'mâniye"nin basma nüshası, İst. Üniv. K. Türkçe yazmaları arasında bulunan yazmaya nispetle hayli eksiktir. Bir de ezberlenen sözlerde, ezberleyenlerin, mânayı değil, fakat bâzı kelimeleri değiştirmeleri, yazanların, zamâna göre bâzı kelimeleri, kendi çağlarına uyup, aynı mânayı veren kelimelere çevirmeleri mümkündür. Mevlânâ'nın, semâ' esnasında irticâlen söylediği gazeller, rubâîler, çeşitli tarzlarda yazılmıştır; aynı beyitler, aynı vezin ve kafiyedeki birkaç şiirde geçer; bir şiirde bulunmayan beyitler, öbür şiirde bulunur; fakat esas mânâda hiç bir değişiklik görülmez. Yunus Emre'nin şiirlerindeki sözler, dîvânının muahhar nüshalarında çok defâ vezin bozulmadan, zamânın söylenişine uydurulmuş, meselâ "ayıttın", "buyurdun" olarak yazılmıştır. Fakat "Mesnevî"yi Mevlânâ, Çelebi Husâmeddîn'e yazdırdığı; yazıldıktan sonra okutup düzelttiği için bu eserde, hele eski ve sağlam nüshalarda bu çeşit değişiklikler görülmez. Hadisleri nakledenler bile, "Hz. Peygamber böyle buyurdu, yahut buna benzer bir sözle buyurdu ki" diye naklederler. Sahâbeden, hadisleri yazmalarına müsâade edilen kişilerden başkalarının rivâyetlerinde, mânâsı ve mevzûu aynı olan bir hadis, söz bakımından farklı rivayetlerle tahrîc edilmiştir. Fakat "Kur'ân-ı Mecîd" de, kırâat hususiyetleri müstesnâ, böyle farklar yoktur ve bütün Müslümanlarca bir tek sözü bile değişmeyen, bir sözü bile eksik, yahut fazla olmayan tek bir kitap, Kur'an'dır. Kitâb-ı İlâhîdir.

* * *

"Nehc'ül-Belâga"daki bâzı hutbeler, vaziyetler, kısa sözlerin bir kısmı, ayrıca şerhedilmiştir. "Hutbet'üş-Şıkşıkıyye"nin on altı terceme ve şerhi vardır.[9]

İmâm Hasan'a (a.s) vasiyetleri, asıllarıyla ve diğer iki vasiyetle Farsça olarak İstanbul'da 1329 da, gene Farsça olarak "Hediyyet'ül- Ümem" adıyla 1381 de Necef-i Eşref'te, 1961 de "Menşûr'ül- Edebi İlâhî ve Düstûr'ül-ameli kârgahî, Kitâb'ül -Ahlâk'ın - Nefîse fî Şerhi Hutbet'il -Vasıyye" ve "Nazm'ül- Vasıyye" adlarıyla İran'da basıl-mıştır. Bu vasiyetin, Türkçe'sinden başka altı şerhi vardır; Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kub-ı Küleyni de bu vasiyeti rivâyet etmiştir.[10]

Mâlik'ül Eşter'e yazdıkları Ahd- Nâme, "Âdâb'ül-Mülûk, Tuhfet'ül-Mülûk, Tuhfe-i Süleymânî, Düstûr-ı Hikmet, İnvân'ür-Rıyâse, E'r-Râî ve'r- Raiyye, Şerh'ül- Ahd, Nasâyih'ul - Mülûk, Nazm'ül-Ahd, Hidâyât'ül-Husâm fî Acâib'il-hidâyâtı ve'l-hukkâm, Tuhfet'ül-Velî,Tercemet'ül-Ahd, (iki cüz olarak) Şerh-i Ahd-Nâme, Esâs'üs-Siyâse fî Te'sis'ir-Riyâse, Dirâsât'ün-Nehc, Rumûz'ül-Emâre" gibi adlarla şerhedilmiştir; bu Ahd-Nâme'nin şerhi yirmiden fazladır.[11]

Hemmâm Hutbesi diye tanınan ve ittikaayı, mütitakıy-leri, bildiren hutbelerinin on beş şerhi vardır.[12]

---

9 - E'z-Zerîa ilâ Tasânîf'iş- Şia, 4, Tehran- 1320- 1322; s. 99-100, 384; 7, 1329 Ş. H. s. 203-204; 12; Necef 1378 H. s.214-215; 14, Necef- 1381- 13961; s. 117-118, 130, 141-142. Terceme ve Şerhimiz, Târîhî hutbeler, 7.

10 - aynı, 10. Çâphâne-i Meclis - 1375 H. 1956, s. 239; 13, s. 146, 14, s. 122, 129. Bizde, 2. Bölüm; Savaş sırasın-daki hitâbeliri; 11.

11 - 4, s.119, 14, s. 144-148, 152. Bizde 3. Bölüm; İdârî mektupları emir-nâme ve ahd-nâmeleri, 21.

12 - 13, s.225-226; 14, s.114-115, 122- 124,133, 145. Bunların biri de Küçerat diliyledir. Bizdeki 4. bölüm, İçtimâî-

Kaasıa hutbesi (Bizde aynı bölümün 26. hutbesi), İstiskaa hutbesi, dînin evvelinin ma'rifet, yâni Allah'ı tanımak olduğuna dâir hutbe (Bizde 1. kısmın 1. Bölümünün ilk hutbesi), cenâb-ı Fâtıma'nın (a.s) defnindeki sözleri (5. b. Târîhî hutbeler, 4.) ve bâzı hitâbeleri de ayrı ayrı şerhedilmiştir.[13] Bu şerhlerin bâzılarına ayrıca adlar da verilmiştir.

"Nehc'ül Belâga"nın tam olarak, ihtisâr edilerek, lügatleri tavzîh olunarak, yahut tâlikaat tarzında şerhleri, yetmişi aşmaktadır. Bunlardan başka üç tanesi manzum, otuz yedi tanesi nesirle kırk adet Farsça, beş Orduca, bir Küçerat diliyle şerhi vardır (aynı, s. 111-161).

Bunlardan başka, Hz. Emir'in (a.s) vecîzelerini, kısa sözlerini meşhur Câhiz (225 H. 869), "Mie Kelime- Yüz söz" adıyla toplamıştır ki bu eseri, Safaviyye devri şâirlerinden Âdil ve gene aynı devir ricâlinden Muham-med b. Ebi- Tâlib-i Esterâbâdî, Farsça'ya çevirmişlerdir. Âdil'in eseri, Tehran'da 1304'te basılmıştır.

Ebû- Aliyy-i Tabersî, yahut Aliyy b. Seyyid Fazlullâh-ı Râvendî (573 H. 1178), "Yüz Kelime"yi, harf sırasınca otuz bâba ayırmış ve adını "Nesr'ül-Leâlî" koymuştur. Bu kitap, 1312 de basılmıştır. Hicrî 14. yüzyıl ricâlinden Şeyh Abdüsselâm Ahmed. "Merâku'n-Necâb fî Kavâid'il-kitâbe" de, "Nesr'ül-Leâlî"deki sözleri almıştır.

Reşîdüddîn Muhammed b. Muhammed'il-Vatvât (552 H. 1157), "Tuhfet'us-Sıddıyk, Fasl'ül-Hitâb, Uns'ul-Lehfan" adlarıyla ilk üç halifenin yüzer sözünü topladığı gibi "Matlûbu külli tâlib" adiyle Hz. Emir'in (a.s) de sözünü toplamış, her birerini Farsça bir kıt'ayla terceme etmiştir.

İktisâdî hutbeler; 27.

13 - E'z-Zerîa, 13, s.144, 209; 14, s. 118, 126, 133-134.

Bunlardan ve Seyyid Radıy'nin "Nehc'ül-Belâga" sonuna aldığı kısa sözlerden başka on tane daha manzum, mensur, Arapça ve Farsça, hatta Fransızca, kısa sözlerinin ve vecîzelerinin şerh ve tercemesi vardır.[14]

Hz. Ali'nin (a.s) kısa sözlerini, bilhassa, "Gurer'ül- Hikem ve Dürer'ül-Kelim" adıyla toplayan, Nâsıhuddin Abdülvâhid b. Muhammed-i Temîmiyy-i Âmidî'dir. 588 yılından on gün önce vefât eden (1192 sonları) İbn-i Şehr-âşûb, Âmidî'yi üstâdlarından gösterdiğine, "Gurer'ül-Hikem"i rivâyet ve nakle ondan icâzet aldığını söylediğine göre, Âmidî'nin, 510 hicrîde (1116) vefât ettiği hakkındaki rivâyetin doğru olması îcâb eder (Reyhânet'ül-Edeb, 1, 2. basım; Çâp-hâne-i Şirket-i Sehâmî-1335, s. 28).

Âmidî, Gurer'ül-Hikem"de, Emir'ül-Müminîn (a.s) 11050 sözünü toplamıştır (6, 1342 Ş. H. s. 493).

* * *

738 de (1337) vefat eden Savcızâde, "Nesr'ül-Leâlî"yi, "Budret'ül-Maâli fi Tercemet'il-Leâlî" adıyla ve her sözü, "mefâîlün mefâîlün feûlün" vezninde Farsça bir beyitle terceme etmiş. Şipâhizâde Ali Galib, Farsça beyitleri birer beyitle Türkçe'ye çevirmiştir ki bu kitap, Nahcuvânîzâde Muhammed'in yazısıyla taşbasması olarak 1315 te Mat. Osmâniye'de basılmıştır. Bu Nahcuvânîzâde'nin, Savcızâde olmasına ihtimâl veremedik.

953'te (1546) yazdığı "Tezkire"sinde 7. yüzyıldan zamanına dek gelen şâirler hakkında, gerçekten de pek değerli bilgiler veren Latîfî Abdûllatîf de (990 H. 1582) "Ners'ül - Lâlî"yi, "Nazm'ul - Cevâhir" adıyla nazmen türkçeye çevirmiştir (Osmanlı Müellifleri; 3, s.135).

---

14 - Cemâlüddîn Muhammed-i Honsârî'nin "Gurer'ül-Hikem" şerhine Mîr Celâlüddîn'il - Huseyniyy'il - Urumavî Muhaddis'in yazdığı "Önsöz"e bakınız; Tahran Üniv. Yayın. 1. 1339 Ş. H. 1380 H.

Ulemâdan Rusçuk'lu Fethî Ali Osmanzâde, kısa sözlerden kırkını seçip "Terceme-i Kelâm-ı Erbaîn-ı Ali" adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. Bu zât, Halvetiyyenin Şa'bâniyye kolundan Kuşadalı İbrâhîm'e (1264 H. 1848) mensuptur; 1274 te (1857) vefât etmiştir (aynı, 1, s.395).

Hazîne-i hâssa müsteşarlığında bulunmuş olan ve kütüphânesi, İst. Üniv. K.nin bir kısmını teşkil eden Hâlis Muhammed de "Gurer'ül-Hikem"den bir seçme meydana getirmiş, küçük boyda 52 sahîfeyi tutan bu eser, taş basması olarak basılmıştır.

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Nesîb Yusuf Dede (1126 H.1714). lügatleri tahlîl, sözleri terceme ve şerhetmek sûretiyle "Nesr'ül Leâlî"yi Türkçe'ye çevirmiştir. Bu esere verdiği "Rişte-i Cevâhir" adı, bizzat kendisi tarafından kitabın yazılış târîhi olarak bildiriliyorsa da bu terkîp, 1121 yılını ifâde etmektedir. Nesîb Dede, "Rişte-i Cevâhir"e, "Mevnevî"den beyitler, Arapça Farsça şiirler katmış, kendi şiirlerini eklemiş, âdetâ "Nesr'ül-Leâlî"yi yeniden yazmış, yeni bir kitap meydana getirmiştir. "Rişte-i Cevâhir", İst. da, Takvîm-i Vakaayyi'Mat.asında 1257 de basılmıştır.

Meclis-i Kebîr-i Maârif Dâire-i İlmiyyesi âzâsından Mustafa Vehbi (Osmanlı Müellifleri, 2, s.19-20), Hz. Ali'nin (a.s) kısa sözlerinden yüz sözü "Mahsûl-i Âlî fî Şerh-i Kelimâtı Ali" adıyla ve her sözden sonra, o sözde geçen kelimeleri gramere tatbıyk edip şerhetmek suretiyle terceme etmiştir. Bu eser, 1288 de Mat. Âmire'de basılmıştır.

Manisa Şer'iye Mahkemesi hâkimi Ali Haydar (1333 H. Osm. Müellif. 1, s.217). "Budret'ül-Maâlî fî Tercemet'il-Leâlî"yi, "Marâsıd'ül-Hikem" adıyla şerhetmiş, "Mesnevî"-den aldığı beyitlerle de îzâhlarda bulunmuştur ki bu eser, 15 Şâban 1298 de taşbasması olarak basılmıştır.

Aynı zât, "Şemmet'ül-Esrâr" adıyla ve Manisa Mevlevîhânesi şeyhi İbrahim Fahreddin Çelebi'nin (1305 H. 1887) emriyle Hz. Emir'in (a.s) yüz sözünü, 18 Şevval 1297 de şerhetmiş ve bu şerh, taşbasması olarak Manisalı Mehmed Tâhir adlı birisinin yazısıyla iki kere basılmıştır; ikinci basımı. 1 Muharrem 1299 dadır.

İst. Burhân-ı Tarakkıy Mektebi, lisan ve Belagat-i Osmânî, fârisî, aruz ve Akaaid Muallimi Hocazâde A. Cevdet tarafından, "Külliyyât-ı İmâm Ali'den birinci kitap -Birinci kısım; Terceme-i Sad Kelime-i Abdullâh-ı Herevî" adıyla, sonunda Hz. Emir'in "yüz sözü, Nesr'ül-Leâlî, Dîvan, Mektûbât, Cümel ve fıkarât" olmak üzere altı kitap çıkacağını vaadettiği bir kitapta yirmi yedi vecîzeyi Farsça "feilâtün mefâilün feilât" vezninde, Türkçe olarak da "fâilâtün fâilâtün fâilât" vezninde kıt'alarla şerhetmiştir. Ancak "Abdullâh-ı Herevî"nin böyle bir kitabı olduğunu bilmiyoruz. Bu eser de matbûdur. Bir kere de, aslı, Câmî'ye atfedilerek Cemâlî adlı birinin tashîhiyle ve Mustafa İzzet'in hurûf-ı cedîdesiyle 1286 da basılmıştır.[15]

Muallim Naci Merhum (1310 H. 1893)da, "Emsâl-i Ali" adıyla Hz. Emir'in (a.s) 283 sözünü, asıllarıyla terceme etmiştir ki bu eser de İst. da, Mat. Ebüzziyâ'da 1303 te tab'edilmiştir.

Hz. Emir'in (a.s), Mâlik'ül-Eşter'e yazdıkları "Ahd-Nâme"leri, Mehmet Celâleddin tarafından, sağdaki kolonda metin, soldakinde tercemesi olmak üzere hazırlanmış, "Şerh-i Ahd-Nâme-i Ali" adıyla, İst. da Şirket-i Mürettibiyye Mat. da 1304'te basılmıştır.

Seyyid Abdülkaadir-i Belhî'nin (1341 H. 1923) oğlu Seyyid Ahmet Muhtar'ın (1352 H. 1933), "Hânedân-ı Seyyid'ül-Beşer Eimme-i İsnâaşer" adlı ve Hz. Emir'in hâl

---

15 - Câmî'nin "Sad Kelime"si için b. Zerîa, 15,1384-1965, s.30.

tercemelerine ait 192 sahîfelik kitabında da, bâzı sözleri, hutbeleri ve sonunda, bu "Ahd-Nâme" terceme ve şerhedilmiştir. Adından da anlaşıldığı gibi, On iki İmâm'ın hâl tercemelerini ihtivâ edecek olan bu kitabın 1. cildinden başka ciltleri, maalesef yazılamamış, 1 kitap, İst. da, 1327 de Ahmet Sâkıy Bey Mat.ında basılmıştır.

Ayrıca Mehmet Âkif Ersoy (1936), Hz. Ali'nin bir devlet adamına Emir-nâmesi" adıyla "Ahd-Nâme"yı Türkçe'ye çevirmiş, Diyanet İşleri tarafından Ankara'da, Ayyıldız Mat. da 1959 da 3. basımı yapılmıştır. 1963'te de Doğangüneş yayınevi tarafından tab'edilmiştir.

Konya Mevlânâ Müzesi yazmaları arasında 650 No. da kayıtlı ve Reşîdüddîn Vatvât'ın "Sad Kelime-i Çhâr yâr-ı güzîn"inin, devrinin çok güzel Türkçe'siyle bir çevirisi vardır. Başta Hz. Peygamber'in (s.a.a) hadisleri olduğundan Envanter'e ve Kataloğ'a "Ahâdîs-i Nebî ve Sad Kelime-i Çhâr Yâr-ı güzin" diye kaydedilen bu eserin son kısmı eksiktir 125. a. sonunda, Hz. Peygamber'in (s.a.a) hadislerinin sonunda, bu kitabı, Bedrüddîn b. Himmet-Yâr'ül-Mevlevî'nin 838 yılı Ramazan ayında, Edirne'de (1435) yazdığına dâir bir ketebe vardır ve bu ketebe mütercime aittir; eser, kendi elyazısıdır. 193. a da, üçüncü Halîfe'nin yüz sözü ve tercemeleri bittikten sonra aynı yaprakta, "Kitâb-u Matlûbı Külli Tâlib min Kelâmı Aliyy b. Ebû-Tâlib" başlamaktadır.[16]

Biz de 1940 küsürde, başta Hz. Emir'in (a.s) doğumlarından şehâdetlerine dek hâl tercemeleri olmak üzere 54 hutbe ve hitâbelerini, biri İmâm Hasan'a (a.s) vasiyetleri, biri Mâlik'ül-Eşter'e (r. h.) Ahd-nâmeleri olarak 17

---

16 - Sonu eksik olan ve bilhâssa dil bakımından çok değerli bulunan bu kitabın tevsîfi için, tarafımızdan hazırlanmakta olan "Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu'nun 1. cildine bk. Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınlar, Seri: 3, No, 6. Ankara; Türk Tarih Kurumu Basımevi-1967; s. 82-84.

mektup, emir ve vasiyetlerini, 44 hikmet ve vecizeleriyle Dîvan'larından 48 şiirlerini terceme etmiştik. Ankara'da, Emek Basım-Yayınevi tarafından, basıldığı yıl dahi kaydedilmeksizin "İmam-ı Ali Buyruğu" adıyla yayınlanan bu kitabın mevcudu kalmadı.

Elimize, 1956 da, İst. da, Saidi Borak'ın önsözüyle Ege Mat.ında basılan "Hazret-i Ali (a.s) ve Muaviye arasındaki Mektuplar" adlı 46 sahifelik bir kitap geçti. Gevrekzade Hafız Hasan adlı birisi tarafından, Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmiş olan bu kitap, Hz. Emir'in, Tırımmah b. Adiyy ile Muaviye'ye gönderdiği mektubu, Tırımmâh'ın Muaviye'yle konuşmasını hikâye ediyor. Baştan sona dek bir masaldan ibaret olan, yazarının ve mütercimінin, "Nehc'ül-Belâga"dan bile haberi olmayan, ismi haslar bile yanlış yazılan bu kitabı, Hz. Ali adına yazıldığı için zikretmek zorunda kaldık; özür dileriz.

Türkçe'de Hz. Emir'in (a.s) hutbeleri ve sözleri üzerinde bulabildiğimiz bu çalışmaları bildirdikten sonra artık okuyuculara sunduğumuz bu eseri nasıl hazırladığımızı da biraz anlatalım:

Seyyid Radıy, "Nehc'ül Belâga"yı, önceden de arzettiğimiz gibi iki kısma ve üç bölüme ayırmış, ilk bölüme bilhassa hutbelerini, ikinci kısmın birinci bölümüne, mektuplarını, ikinci bölümüne de vecîzelerini almıştır. Biz de aynı esâsı kabûl ettik. Ancak bu bölümler içinde, mümkün olabileceği kadar konu husûsiyetine ve kronolojik tertibe riâyeti denedik. Tercemede, Şeyh Muhammed Abduh'un "Nehc'ül-Belâga" şerhinin son basımı olan ve Beyrut'ta, "Müesseset-ül-A'lemiyy lil-Matbûât" tarafından geçen yıl yayınlanan son basımını esas ittihâz ettik; bu basım, dört kısma ayrılmıştır. Birinci ve ikinci kısımda hutbeler, çeşitli vesîlelerle söylenen sözler, üçüncü kısımda mektuplar, dördüncü kısımda hikmetler ve vecîzeler var. Kendi tertîbimize göre her hutbe, hitâbe ve mektubun, aslının

bulunabilmesi için, başına ilk Arapça cümleyi, cilt ve sahîfe numarasıyla aldık. Ancak son kısım olan hikmetler ve vecîzelerde, buna ihtiyaç görmedik. Bu kısma da numara koysaydık, hele Arapça ilk cümleyi alsaydık, hem tertip, hem basım bakımından kitap pek karışık olacaktı. Biz, tercememizi üç kısma ayırdık. Birinci kısmı hutbe ve hitabelere, ikinci kısmı mekputlara, üçüncü kısmı da hikmet ve vecîzelere hasrettik. 1. kısmı beş bölüme ayırdık. 1. bölümde "Allah, Hz. Muhammed (s.a.a), İman-İslâm ve Kur'ân-ı Mecîd", 2. bölümde "Kendileri ve Ehl-i Beyt", 3. bölümde, "Dünya ve Ahiret", 4. bölümde "İçtimâî-İktisadî karakterde olan", 5. bölümde "İlk üç Halîfe ve kendilerinin zamanlarına ait" olan ve târîhi aydınlatan hutbe ve hitâbelerini dercettik. Bu kısımdaki hutbe ve hitâbelerin sayısı 192'dir.

İkinci kısma, mektuplarını, emir-nâme ve vasiyetlerini aldık. Bu kısımda da kronolojik tertîbi gözettik ve bu kısmı dört bölüme ayırdık. 1. bölümü, Cemel savaşından önceki ve sonraki devirlere ait hitâbelerine, 2. bölümü, Muâviye'ye gönderdiği mektuplara, 3. bölümü savaş sırasındaki hitâbelerine ve vasiyetlerine, 4. bölümü, idârî mektuplarına, emir-nâme ve ahd-nâmelerine hasrettik. Bu kısımda da 63 hitâbe, mektup, emir-nâme ve vasiyet var.

Üçüncü kısma kısa sözlerini, hikmet ve vecîzelerini aldık. Bu kısımda da konuya göre bir tasnîf yapmaya çalıştık. 1. bölüme "Din, İman, Mü'min, Müslim, Kur'ân ve İbâdet", 2. bölüme "Hz. Muhammed (s.a.a), kendileri ve Ehlibeyt", 3. bölüme "Dünyâ-Âhiret", 4. bölüme "Akıl-Bilgi", 5. bölüme çeşitli konulara ait vecîzeler, 6. bölüme târihi ilgilendiren, 7. bölüme de "gerçek, adalet, geçim, insanlık ve savaş" hakkındaki sözlerini aldık. Bu kısmın her bölümünün sonlarına, "Nehc'ül-Belâga"da bulunmayan ve "Gurer'ül-Hikem"de olan sözlerinden de katkılarda bulunduk ve 325 söz seçtik. Böylece hutbeler 192, mektup ve emir-nâmelerle

vasiyetler 63, bahisler ve vecîzeler 325, hepsinin tutarıysa 580 oluyor.

Şunu da söyleyelim ki bu tasnîf, sözlerdeki üstün karakterlere göredir. Yoksa meselâ, îman ve Kur'an'dan bahsedilen bir hutbede, dünyâdan, ahiretten, dünyâ ve âhiretten bahsedilen bir hutbede, Hz. Muhammed'den, Ehlibeyt'ten, içtimâî-iktisâdî bölüme aldığımız bir hutbede tarîhî bir olaydan, yahut İslâm'dan bahsedilmiştir; yâni hutbelerde, hattâ mektuplarda ve vecîzelerde, seçtiğimiz tasnîf, tekrâr edelim ki üstün karaktere göredir; yoksa tedâhül, dâima vardır.

Hutbelerde, hitâbelerde, mektuplarda, emir ve vasiyetlerde, hattâ vecîzelerde bir âyet, bir hadise, bir olaya işaret edilmişse, yahut birisine hitapsa, birisinden bahis varsa, o hutbe ve hitâbenin, o sözün altına, işaret edilen numaralarla o âyet ve hadis, o olay, yahut gereken hâl tercemesi, yahut îzah yazılmış, kaynağı da gösterilmiştir ki bu, oldukça etraflı bir şerh mâhiyetini taşımaktadır.

Şeyh Radıy'nin topladığı hutbe ve hitâbeler, 233'ü buluyor. Bunların bir kısmı, çeşitli rivâyetlerden meydana gelmiştir; bir kısmı, duâlarını, bir âyeti ve yâ sûreyi okuduktan sonraki sözlerini, yağmur duâlarını, ashabını mekârim-i ahlâka, ibâdet ve itâata teşviklerini, yahut hilkatteki hikmet ve kudretleri tazammun etmektedir ve çoğu da birbirini tamamlar. Bir hutbede zikredilenler, başka bir hutbede, fakat başka bir tarzda tekrarlanır. Biz, Hz. Emir'in (a.s) hutbelerinin özünü, 192 hutbede bulduğumuz için bunların terceme ve şerhiyle iktifâ ettik.

S. Radıy'nin ikinci bölümünde 76 mektup, vasiyet ve söz vardır. Bunların bir kısmı, ayrı rivâyetlerle gelmiştir. Biz, ikinci, kısımdaki son vasiyetlerini birinci kısma aldık; bu kısımda 72 hitâbe, mektup, emir-nâme ve vasiyet var ki eksiğimiz hiç yok demektir.

Üçüncü kısımdaki sözler ve vecîzeler de "Gurer'ül-Hikem"den seçmelerimizle, diyebiliriz, ki anlamda tekrar olmamak üzere tamdır. Şerhlerde ve sonraki "Bibliyoğrafya" da kaynaklarımızı bildirdiğimiz için bu hususta söz söylemeye lüzum görmüyoruz.

İlk olarak "Nehc'ül-Belâga"yı Türkçe sunduğumuzdan, bizi bu emr-i hayra muvaffat ettiğinden dolayı Allah'a hamd-ü senâlar eder, Rasûlüne ve onun Ehlibeytine sonsuz salât-ü selâmlar ihdâ eyler, sözümüze son veririz.

2 Safar'ül-muzaffer 1390
Abdülbâki GÖLPINARLI

ALLAH RAHMET VE GUFRÂNINA MAZHAR ETSİN, SEYYİD RADIY'NİN ÖNSÖZÜNÜN TÜRKÇE'Sİ

Hamd, Allah'a ki ona hamdetmeyi, nimetlerini edâya, belâdan sığınmaya, kurtulmaya vesîle, cennetlerine ve razılığına ulaşmaya bir yol kıldı; ihsanının çoğalmasına sebep etti. Salât-ü Selâm, âlemlere rahmet olarak gönderdiği, kendilerine uyulanlara bile ona uymalarını emir ve takdir buyurduğu, ümmeti aydınlatan bir ışık olarak yolladığı, varlığını kerem hamurundan yoğurduğu, ezelî ululuk soyundan getirdiği, yücelik ağacının kökünden yaratıp üstünlük dalından büyüterek dallarla, budaklarla, meyvelerle yetiştirip geliştirdiği Rasûlüne, onun, karanlıkları aydınlatan ışıklar, apaçık din yolunun alâmetleri, ölçülemeyecek üstünlük mîzanları olan Ehlibeytine. Onların hepsine de öylesine salât-ü selâm ki üstünlüklerine denk ve eşit, lütuflarına karşılık, soylarına ve asıllarına uygun ve lâyık olsun; tanyeri doğup ağardıkça, yıldız dolunup battıkça rahmet olsun onlara.

Ömrümün dalı henüz terü tâzeydi, henüz yeşermişti ki, selâm onlara, İmâmların husûsiyetlerine, güzel hâllerine ait haberleri, onların incilere benzeyen sözlerini ihtivâ eden bir kitap yazmaya başlamıştım. O kitapta, bu husûsu

arzederken belirttiğim gibi maksadım, Emir'ül-mü'minîn'in (a.s) husûsiyetlerini topladıktan sonra zamânın meydana çıkardığı engeller, o kitabı tamamlamama mâni olmuştu. Kitabımı birkaç kısma ve bölüme ayırmıştım; son bölümde de, uzun hutbelere değil de öğütlere, hikmetlere, edeplere ait bâzı sözleri dercetmiştim.

Dostlardan, kardeşlerden bir kısmı o kitabı okudu, beğendi; Hz. Emir'in (a.s) sözlerinin eşsiz, örneksiz oluşuna, fasâhat ve belâgatına hayrân oldu; çeşitli konulara, çeşitli dallara ayrılan sözlerinden bir seçme meydana getirmemi istedi. Çünkü biliyorlardı ki o Hazretin hutbelerinde, mektuplarında, öğütlerinde, hikmetlerinde toplu olarak mevcût olan ve Arapça'nın şaşılacak derecede belâgat ve fasâhatını mündemiç bulunan, dine, dünyâya ait bütün hikmetleri, o derecede toplu olarak ihtivâ eden hiçbir söz, hiçbir kitap yoktur ve olamaz. Çünkü Emir'ül-mü'minin (a.s) gerçekten de fasâhat ve belâgatın menşeidir; belâgat ondan zuhûr etmiştir; fasahât kaideleri, onun sözleriyle yayılmıştır. Hiçbir hatîp yoktur ki onun sözlerine benzer söz söyleyebilsin; hiçbir vâiz yoktur ki onun sözlerinden yardım dilemesin. Bütün bunlarla beraber gene de o, hepsinden de ileridedir; gene de onlar, Hz. Emir'den (a.s) geri kalmışlardır. Çünkü onun sözleri, Allah bilgisiyle ışıklanmıştır, parıldamaktadır; o sözlerde Peygamber'in (s.a.a) kokusu vardır; etrâfa yayılmaktadır.

Hâsılı, isteklerine uydum; bu kitabı, bu kitaptaki sözleri toplamaya koyuldum. Biliyordum ki halk, bu kitaptan pek büyük faydalar edinecek, bu kitabın şöhreti, bütün âleme yayılacak; ecri, sevâbı da âhiret gününde bana bir azık olacak.

Maksadım, o hazretin, ilim, amel, takvâ, şecâat ve diğer üstünlüklerdeki yüceliği gibi belâgattaki yüceliğinin de bilinmesi, kendilerinden önce gelip geçen, kendilerinden pek az rivâyetlerde bulunulan bilginlerin, belâgat sâhiple-

rinin, hatîplerin belâgatından daha üstün bir belâgata sâ-hip olduğunun, hiçbirinin, onunla boy ölçüşemeyeceğinin meydana çıkmasıydı. Gerçekten de onun sözleri, ucu-bucağı, kıyısı-dibi olmayan bir denizden coşmaktadır ki o deniz, suyunun çoğalmasıyla taşmaz, başkalarının sözleriyle de bulunmaz. Bunun meydana çıkmasını, böylece de Ferazdak'ın, Cerîr'e dediği gibi, ben de

Bunlardır babalarım benim ey Cerîr,
Sende de eşitleri varsa bir yere gelince
göster onları bana, karşıma getir

demeyi isedim.

Gördüm ki o hazretin sözleri birkaç mihver çevresinde dönmede. İlk olarak hutbeleri, emirleri var; ikinci olarak mektupları, üçüncü de hikmetleri, öğütleri. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ın tevfîkiyle, önce hutbelerine, sonra mektuplarına, sonra da öğüt ve hikmetlerine birer bölüm ayırmayı, her bölümü yazdıktan sonra, o bölüme ait olup o âna kadar elime geçmeyen, fakat zamanla elde etmeme ihtimâl bulunan sözlerini de ilerde yazmam için birkaç yaprağı açık bırakmayı esas tutarak, bu bölümlerden başka bölümleri girebilecek olanları, meselâ konuşmaları sırasında sorulara verdikleri cevapları da yazmayı gözönünde bulundurarak işe başladım; önce hutbelerini, sonra mektuplarını, sonra da hikmetlerini, öğütlerini seçmeye başladım. Bu bölümlerde, birbirine, konu bakımından uymayanlar, yahut birbirine uyanlar bulunabilir; fakat ben, Hazretin (a.s) sözlerinin tertîbine değil, sözlerini toplamaya çalıştığım, esas maksadım bu olduğu için güzel ve hoş olanlarını, elime geçtikçe yazdım.

O Hazretin şaşılacak hallerinden biri de, hiç kimsenin, üstünlüğünde eşitliği olmayan fasâhat ve belâgatıdır. Zâhitlikte, öğütte, korkutmada, onun düşüncesine ulaşan

yoktur; o yücelikte söz söylemek, onun ihâtasına erişmek imkânına hiç kimse sâhip değildir. Bu sözleri okuyup ibretle düşünen kişi, sanır ki o hazretin, dünyâdan nasîbi, ancak zâhitliktir; dünyayı terketmektir, Allah'a kullukta bulunmaktır; o, bir bucağa çekilmiş, yahut bir dağ eteğine sığınmış, halktan ayrılmıştır; kendi duygusundan başka birşey duymaz; kendi soluğundan başka bir şey işitmez; kendinden başka kimseyi görmez. Bu sözlerin, savaş denizlerinde dalgalar yutan, coşup köpüren, savaş deryâlarına dalıp çıkan, elinde yalın kılıç, haktan baş çekenlerin başlarını bedenlerinden ayıran, ünlü kahramanları, Allah kulluğu yolunda helâk toprağına seren, kılıcından kanlar damlaya-damlaya, canlar döküle-saçılan meydandan dönen birisinin sözleri olduğuna aslâ inanmaz. Oysa, bu hâlle beraber gene de zâhitlikte, gönül alçaklığında, kullukta, dünyânın bütün zâhitlerinin zâhididir; kulluğu üstünlüğe değişenlerin başıdır. Bu hâl, o Hazrete hâs şaşılacak fazîletlerdendir. O zıtları nefsinde toplamıştır; yiğitlikle gönül alçaklığını, üstünlükle kulluğu nefsinde cem'etmiştir.

Bu kitabın ihtivâ ettiği sözleri seçerken, söz bakımından tereddüde düşürenlerine, mâna bakımından tekrarlanmış olanlarına çok rastladığım olmuştur. Bunun sebebi de o Hazretin sözlerinin rivâyetlerinde ihtilâflar oluşudur. Çok kere, bir rivâyet dayanılarak seçilen ve yazılan bir söz, bir başka rivâyetle, bir başka tarzda da gelmiştir; onda bir cümle fazladır; hattâ mânâ bakımından daha da güzeldir. Bu yüzden, ihtiyâtı elden bırakmayıp seçilen sözlerden birşeyin eksik olmamasını gözeterek, o güzelim sözlerin terkedilmemesine gayret ederek o rivâyeti de yazdım. Zaman uzadıkça ilk rivâyetin unutulması, yahut bilinmemesi yüzünden, kasdî olmamak şartıyla aynı anlamda, fakat başka bir tarzda rivâyet edilmesi de mümkündür.

Bütün bu ihtimâma rağmen o Hazretin sözlerinden hiçbirini bırakmadım, hepsini yazdım gibi bir dâvâya

girişmeme imkân tasavvur edilemez. Bana ulaşmayan sözlerinin, ulaşanlardan daha fazla bulunması da mümkündür. Ben ancak, kudretin yettiği kadar çalıştım, çabaladım; gerçeği aydınlatıp doğru yolu apaydın göstermek ancak Allahu Teâlâ'nın sonsuz lütfüyle olur.

Bütün bu çalışmanın sonucu olarak meydana gelen bu kitaba, "NEHC'ÜL-BELÂGA" adını vermeyi uygun buldum; çünkü bu kitap, okuyanlara, dileyenlere belâgat kapılarını açan, fasâhat kaidelerini onlara ulaştıran bir kitaptır; bilgin kişinin de ihtiyâcı vardır bu kitaba, bilgi öğrenmek isteyenin de; belâgat ve hitâbet erbâbı da ister bu kitabı, züht ve takvâ ashabı da. Sözlerinde, tevhîd, adl ve Allah-u Teâlâ'yı mahlûklarına teşbihten tenzîh hususlarında, dileyenlerin susuzluğunu giderecek, gönüllerdeki dertlere devâ verecek, gözleri her çeşit şüpheden, körlükten kurtarıp aydınlatacak mazmunlar vardır bu kitapta.

Allah-u Teâlâ'dan tevfik, hatâdan ismet, doğruyu bulmada yardım dilerim; dille yapabileceğim hatâlardan önce gönülle düşebileceğim hatâlardan, ayak sürçmesinden önce dilimin sürçmesinden O'na sığınırım; O yeter bana ve O, ne de güzel bir vekildir.

1. KISIM

HUTBELERİ

1. Bölüm

ALLAH - HAZRETİ MUHAMMED

Sallâllahu aleyhi ve âlihi ve sellem

-İmân -İslâm ve Kur'ân-ı Mecid-

1

Hamd, Allah'a ki övenler onu lâyıkıyla övemezler; nimetlerini sayıp dökenler, onları söyleyip bitiremezler; çalışıp çabalayanlar, hakkını edâ edemezler. Öyle bir ma'buddur ki derin düşünceler onu idrâk edemez; akıl-fikir, denizine dalanlar, zâtının künhüne eremez. Bir sınır yoktur ki sıfatını sınırlayabilsin; bir vasıf yaratılmamıştır ki zatına lâyık bulunsun. Yoktur ona sayılı bir an; yoktur onun için ertelenmiş bir zaman. Yaratılanları, kudretiyle o yaratmıştır; rüzgarları,

rahmetiyle o estirmiştir; yarattığı yer yüzünü, kayalarla perçinlemiş, pekiştirmiştir.[17]

Dinin evveli onu tanımaktır. Tanıyışın kemâli, onu tasdik etmektir. Tasdik edişin kemâli, onu bir bilmektir. Bir bilişin kemâli, ona karşı öz doğruluğuna ermektir. Öz doğruluğunun kemâli onu noksan sıfatlardan tenzîh etmektir. Çünkü bilmek gerekir ki ne sıfat söylenirse söylensin, o sıfatla vasfedilemez; her sıfat, vasfedilenden gayridir; onunla bilinemez.[18]

---

17 - Kur'ân-ı Mecîd'de 14. sûrenin (İbrahim a.s) 34. âyetiyle, 16. sûrenin (Nahl) 18. âyetinde Allah'ın nimetlerinin sayılamayacağı bildirilmiş, Hz. Muhammed de (s.a.a) *"Allah'-ım, gazabından rızana, ikabından bağışlamana, senden sana sığınırım, sana lâyık övmeyle seni övmeme imkân yok benim için; sen, kendini nasıl övdüysen öylesin"* buyurmuş-tur (Câmi'us-Sagıyr, 1. s.50). Kur'an-ı Mecid'in 78. sûresinin (Nebe') 6. ve 7. âyetlerinde de yeryüzü, bir yaygıya, dağlar çivilere teşbîh edilmiştir.

18 - Din lügatte karşılık mânasına gelir. Terim olarak, İlâhî hükümlerin tümüne denir. Kur'an-ı Mecid'de, Allah katında dînin ancak Müslümanlık olduğu bildirilmiş (3, Âli İmran, 19) Müslümanlığın gerçek din olduğu anlatılmış (9, Tevbe, 33), ayrıca her yapılan işin karşılığı verileceği vaadedilen kıyâmet gününe de "din günü" denmiştir (1, Fatihâ,4). Birinci mânada itâat etmek, râm olmak, öz gerçekliği mânaları da vardır (El-müfredât fî Garib-il Kur'an, Tahran- Murtazaviyye matbaası, ofset basımı s:175-176). Bu söz Kur'an-ı Mecid'de bir çok âyetlerde geçer. 51, sûrenin (Zâriyât) 56. âyetinde, **"Ve ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"** buyurulmuştur. Bu âyeti İbn-i Abbas, "Yâni, beni tanısınlar diye" tarzında tefsir etmiştir. *"Ben bir gizli defineydim, tanınmayı diledim de halkı, beni tanısınlar diye yarattım"* meâlindeki kudsî hadisi mevzû kabul edenler dahi, yukarıdaki âyetin

Onu vasfetmeye kalkışan, onu bir başkasına eşit etmiş sayılır. Başkasını ona eşit sayan, ikiliğe düşmüş olur. İkiliğe düşen, tecezzîsini kaail olur; tecezzîsini kaail olan, onu tanımamış olur. Onu tanımayan, ona cihet isnat eder, ona işaret eyler. Ona işaret eden, onu sınırlar. Sınırlayan, sayıya sokar. Her nerde derse, onu bir yerde sanır, ona mekân isnat eder; bir yerde diyense, başka yeri ondan hâlî sanır.[19]

---

tefsiri bakımın-dan, bu sözün, meâl itibariyle doğru olduğunu söylemişlerdir (Aliyy'ül-Kaarî: Mevzuat-u Kebîr, Matbaa-i âmire-1289, s.62).

Dinin usûlü, Allah'ın varlığına, birliğine, kullara lütuf olarak içlerinden bazılarını seçip hükümlerini bildirmek, doğru yolu göstermek için gönderdiğine, onlara Cebrâil vasıtasıyla ve vahiy yoluyla hükümlerini bildirdiğine, bunların içinde son peygamber olan Hz. Muhammed'in (s.a.a) Allah katında mertebesi en yüce ve yüksek olduğuna ve peygamberliğin onunla bittiğine, bu dünyadan sonra bir âhiret âleminin bulunduğuna ve herkesin orada, dünyada yaptığının mükâfat ve mücâzatını göreceğine inanmaktır. Bu üç asla "Tevhîd, Nübüvvet, Maâd" denir. Nübüvvet'e, meleklere ve kitaplara inanmak, maâda, ölümden sonra âyet ve hadislerde bildirilen şeylerin hepsine inanmak girer. Bunları tasdik, herkese ve aklen gerektir. Bunlarda taklit, yani bir müçtehidin reyine uyuş olmaz. Fürû'ı din'de, yâni namaz, oruç, hac, zekât ve saire gibi bedenî, yahut mâlî, yahut hem bedenî, hem mâli ibadetlerle, nikâh, talak, alım-satım gibi muâmelâtta Kur'an ve hadisten, yani Kitap ve Sünnetten hüküm çıkarmaktan, icma' ve akılla bir hükme varabilmekten âciz olan kişilerin müçtehidi taklit etmeleri, onun re'yine uymaları icab eder.

19 - Allah'ı hakkiyle tavsif mümkün değildir, çünkü sıfatları, bizim bildiğimiz sıfatlar gibi değildir, Kitapta ve Sünnette vârid

olan sıfatlar bizim idrâkimize göredir. Ancak bizim görmemiz, duymamız, renk, şekil, ses, uzaklık, yakınlık yönünden olduğu gibi gözle ve kulakla mümkündür. Halbuki Allah'ın görmesi, duyması, bir esere tâbi olmadığı, bir ihtiyaca bağlı bulunmadığı gibi âletle de değildir, ilmi, görülen, duyulan şeyleri muhît olduğu gibi görülmeyen, duyulmayan şeyleri de muhîttir. Bu bakımdan, bizim bilgimizle onun sıfatlarını kıyaslamak, âdetâ onun zâtına bir eşit kabul etmeye benzer ki vahdete, tevhid inancına aykırıdır. Varlık ve birlik, Allah sübhânehu ve Teâlâ'nın zatında sâbit iki sıfattır, zâtın aynı değildir.

2. surenin (Bakara) 29. âyetinde, 7. surenin (A'râf) 54. âyetinde, 10. sûrenin (Yunus) 3. âyetinde, 20. sûrenin (Tâbâ) 4. âyetinde, Allah Tebareke ve Teâlâ'nın göğe, arşa istivâsı müeveldir. İstivâ iki şeyin, iki adamın eşit ve denk olmasıdır. Sivâ, iki şey arasında hacım, ağırlık gibi hususlarda eşitliğe denir; keyfiyet husûsunda da kullanılır. İstivâ, "alâ" ile ta'diye edilirse kavramak, kaplamak anlamına gelir. Emri, hükmü, tedbîri, göğü, arşı kavradı, yâni gökleri yerleri yarattıktan sonra arşa hâkim ve mutasarrıf oldu, tedbiri orada cârî oldu demektir. Gök her cirmi kaplayan fezâdır, arş, tavan, bir şeyin üstünü örten şey ve çardaktır. Mecaz yoluyla padişahın meclisi, saltanat, hüküm, yücelik ve kudretten kinâyedir. Arşı yıkıldı demek, hükmü kalmadı, gücü kuvveti yok oldu demektir. Bu bakımlardan bu âyetlerdeki mânâ, tedbîri, emri, kudreti, göğü, arşı kapladı, her şeye şâmil oldu ve şâmildir tarzında anlaşılır. Yoksa gökte veya arştadır demek değildir (El-Müfredât s. 329-330; Tabrasî: Mecma'ul Beyan; 1, s. 71-72, 4, s.427-428, 5, s.99). Mücessime tâifesi, Allah'ın arşta bulunduğunu kail olmakla hata etmişlerdir. Bir yerde temekkün, başka yerde bulunmamaktır, aynı zamanda mahdut ve cisim sâhibi olmaktır, cisimse tecezzi eder. Bütün bunlarsa Allah için muhâldir.

Vardır, yaratılmaksızın. Mevcuttur, yokluktan var olmaksızın. Her şeyle biledir, beraber değil. Her şeyden gayrıdır, ayrı değil. İşler yapar; harekete, âlete muhtaç olmadan. Görendir, görülen yokken. Birdir, bir varlığa muhtaç bulunmadan, hiç bir varın yokluğunu garipsemeden. Halkı yarattı, yaratmaya koyuldu, düşünüp kurmadan, işe deneyişten faydalanmadan, bir harekete, âlete muhtaç olmadan işe koyulmadan, koyulup yorulmadan. Her şeyi vaktinde yarattı, birbirlerine aykırı olan şeyleri birleştirdi, uzlaştırdı. Her şeyde bir istîdat, bir tabiat yarattı; her şeyin maddesini ona göre düzdü-koştu. Her şeyi olmadan bilendir O; sınırlarını, sonlarını kavrayıp kapsayandır O; her şeyin gizli, açık, her yanını bilendir O.[20]

Tenzîh ederim O'nu noksan sıfatlardan, dâima, yarattık-larına, şerîat sahibi bir peygamber göndermiştir; yahut bir kitap indirmiştir; yahut gerekli bir huccet tanıtmıştır; yahut da doğru yolu bildirmiştir. Öylesine peygamberlerdir onlar ki ne sayılarının azlığı yüzünden buyrukları bildirmede bir kusurda bulunmuşlardır, ne yalanlayanların çokluğu yüzünden bir taksîre düşmüşlerdir. Kimisi gelip geçmiştir;

---

20 - Bir işe koyulan, önce o işi düşünür, kurar, bilgisinden, görgüsünden faydalanır, yaparken hareket halindedir, bir cihet sarfeder, yorulur. Bu dört vasıf olmadan hiç bir iş yapılamaz. Allah Tebareke ve Teâlâ ise bunlardan müs-tâğnidir, münezzehtir, ilmi bir şeyi yaratmadan önce de ona lâhıktır, sonunu da bilir.

kendisinden sonra geleceğin adını bildirmiştir; kimisi çıkıp gelmiştir; ondan önceki onu tanıtmıştır.[21]

Bu yol-yordam üzere çağlar geçmiştir, zamanlar aşmış-tır; atalar geçip gitmişlerdir, oğullar, yerlerine geçip yetmişlerdir. Sonunda, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, va'dini yerine yetirmek, elçiliğini tamamlamak için Rasulullah Muhammed'i göndermiştir; Allah'ın sâlatı ona ve soyuna. Onu tanımak, tanıtmak için peygamberlerden söz almıştır; sıfatları tanınmıştır; doğumu ve doğduğu yer ve zaman yüceltilmiştir.[22]

---

21 - **"Kim doğru yolu bulursa ancak kendisi için bulmuştur. Kim doğru yoldan sapmışsa kendisini saptırmıştır ve kimse, bir başkasının yükünü yüklenmez ve biz, peygamber göndermedikçe hiç bir topluluğu azaplandırmayız"** âyeti mucibince (17, İsrâ, 15) lütfü dolayısıyla insanlara mutlaka bir peygamber göndermiştir, bir kitap indirmiştir, bir hüccet tanıtmıştır, doğru yolu beyan buyurmuştur. Peygamberlerin kimisi, 61. sûrenin (Saf) 6. âyetinde Hz. İsâ alâ Nebiyyinâ ve âlihi ve aleyhisselâmın, Hz. Muhammed'i bildirdiği gibi kendisinden sonra gelecek peygamberi müjdelemiştir; kimisi bizim Peygamberimiz gibi eski peygamberleri tasdik etmiş ve ettirmiştir.

22 - 2. Sûrenin (Bakara) 143. âyetinde tam orta yolu tutmuş, ifrattan, tefritten arınmış olan Muhammed (s.a.a) ümmetinin bütün insanlara tanıklık edeceği, Hz. Peygamber' in de ümmetine tanık olacağı, 4. sûrenin (Nisâ) 41. âyetinde, kıyâmet günü her ümmetten bir tanık getirileceği, Muham-med (s.a.a) ümmetinin de hepsine tanıklık edeceği bildirilmektedir. 9. sûrenin (Tevbe) 33. âyetinde, müşrikler istemese, zorlarına gitse bile Hz. Muhammed'in insanları doğru yola götürmek için gerçek din ile, bütün dinlere üstün olmak için gönderildiği

O gün yeryüzündekiler, ayrı-ayrı yollara sapmışlardı; darmadağın dileklere sarılmışlardı; dağınık yollara sapıtmışlardı. Kimisi, Allah'ı, onun yarattığı şeylere benzetmedeydi; kimisi adını anarken batıl yola gitmedeydi; kimisi de ona şirk koşup sapıklık etmedeydi.[23]

---

beyan buyurulmaktadır. 61. sûrenin (Saf) 9. âyet-i kerîmesi de aynı meâldedir ve bu âyetlerden Muhammed (s.a.a) dininin son din, kendilerinin de son peygamber olduğu anlaşılmaktadır. 33. sûrenin (Ahzâb) 40. âyetinde ise Hz. Muhammed'in Allah'ın Rasulü ve peygamberlerin sonuncusu olduğu tasrîh edilmektedir. Âyette, peygamberler, sözü "nebiyyin-haber getirenler" diye geçer. Her nebî, rasûl, yâni şerîat sâhibi değildir, fakat her rasûl nebîdir, yâni nebî umûmîdir, rasul husûsî ve rasûl, nebî sözünün şümulüne girer; bu bakımdan hadislerle de sâbit olduğu veçhile Hz. Muhammed, peygamberlerin sonuncusu-dur, dini de son dindir. Ondan sonra peygamberlik iddiâ eden ve din kuran kişilerin hemen hepsi de sömürgenlerin İslâm'ı bölmesine maşalık eden şarlatanlar, yalancılardır.

Kur'an-ı Mecıd'de, Allah'a ibâdet için kurulan ilk evin, ilk mescidin, Mekke-i Muazzamâ'daki Kâbe olduğu bildirilmiştir (3. Âli İmrân 96). Buhârî, Ebû-Zerr'den (r.a) tahriç eder; diyor ki: Yâ Rasûlallah dedim, yeryüzünde ilk kurulan mescid hangi mescittir? Mescid-i Haram buyurdular. Sonra hangi mescid kuruldu dedim, Mescid-i Aksâ buyurdular. İkisinin arasında dedim, ne kadar, zaman var? Kırk yıl buyurdular (et-Tecrid'us-Sarih, c.2, s.41, Kitab-u-Bed'ül-halk).

23 - Cehalet devri denen ve Hz. Muhammed'in (s.a.a) gönderilmesinden evvelki devre ait olan sapıklıklar, saymakla tükenmez. İnsanlar putlara tapıyorlardı; kumar, içki, fâiz alıp yürümüştü. Kadınlar dört, beş, hattâ daha fazla erkekle evleniyorlar, çocuğun babası, ya hakemle tayin ediliyor, yahut

Derken onunla sapıklıktan kurtardı onları, vücudunun bereketiyle bilgisizlikten halâs etti onları; sonra da, Allah'ın sâlâtı ona ve soyuna olsun, Muhammed'e noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah kendisine kavuşmayı seçti; katında ihsanda bulunmayı diledi; dünya yurdundan almakla ikrâm etti ona; belâlara eş olmayı reva görmedi ona. Kerem sahibi onu kendi katına aldı; Allah'ın sâlâtı ona ve soyuna olsun. O, sizin aranızda, peygamberlerin ümmetleri içinde bıraktığını bıraktı. Çünkü peygamberler, ümmetlerini başıboş bırakmadılar; apaçık bir yol bırakma-dan gitmediler; bir bayrak dikmeden onları terketmediler.[24]

Rabbinizin kitâbı sizdedir, yanınızdadır; helâlini de apaçık göstermededir, harâmını da. Farzlarını da apaçık bildirmededir, üstün işlerini de. Bir hükmü kaldıran âyeti de açıklamıştır, hükmü kaldırılan âyeti de. Ruhsatlarını da bildirmiştir, azimetlerini de. Anlamı husûsî olan da apaçıktır, umûmî olan da. İbretleri de meydandadır, örnekleri de. Mutlak olanı da bildirilmiştir, mukayyet olanı da. Anlamı herkesçe anlaşılanı da beyan edilmiştir, anlaşılmayanı da. Kısaca anlatılanları tefsir edilmiştir, müşkül

---

kur'a ile tanınıyordu. Diri hayvanların etinden parçalar kesilip yeniyordu. Harâm, helâl bilinmiyordu. Soy-boy üstünlüğü, yağma âdî işlerdendi. Kız çocukları diri diri gömülüyordu. Bu hususta, tarihlerde anlatıldığı için fazla söze lüzum görmüyoruz.

24 - Hz. Peygamber'in (s.a.a) diktiği bayrak, Allah'ın Kitabı, kendilerinin sünnetidir.

anlaşılanları açıklanmış, bildirilmiştir, öyle hükümleri vardır ki, o kitabın, mutlaka bilinmesi için ahit alınmıştır, öyle hükümleri de vardır ki kulların, onları bilmemesi de câiz sayılmıştır. Öyle âyetleri vardır ki kitapta farzdır da neshedilişi, sünnetle bildirilmiştir. Öyle âyetleri de vardır ki sünnetle vâcip olmuştur, kitaptaysa terk edilmesine ruhsat verilmiştir. Bazı hükümleri vaktinde vacîptir, ileri zamanlarda hükmü geçer. Haramlarının da hükümleri çeşit çeşittir; öyle büyük haramlar vardır ki onları yapana cehennem vardır; öyle küçükleri de vardır ki onları yapanların suçlarını örter, bağışlar. Öyle hükümleri vardır ki en azı da makbûldür, en çoğu da yapılabilir.[25]

---

25 - Helâl, yapılabilen, yapılması suç olmayan şeylerdir. Haram yapılması suç olan, bir kısmının cezası, dünyada da tayin edilmiş olan şeylerdir. Farz, yapılması emredilenlerdir. Hükmü kalkan âyete "Mensûh", o âyetin hükmünü kaldıran âyete "Nâsih" denir. Ruhsat, bir sebep yüzünden yapılma-sına cevaz vermektir. Azimet, manâsında tahsîs bulunan hükümlerdir. Meselâ, içki haramdır. İçen dünyada da had vurularak, yani dövülerek cezalanır, su içmekse helâldir. 2. sûrenin (Bakara) 173. âyet-i kerîmesinde, ölü hayvan eti, kan ve domuz haram edilmiştir; fakat zorda kalanın başkasının hakkına el uzatmaması, doyuncaya dek yememesi şartıyla yemesine cevaz verilmiştir; bu bir ruhsattır. "Kim sizden o aya, Ramazan ayına erişirse orucunu tutsun" emriyle (2, Bakara, 181), bâliğ olmayan, aklı başında bulunmayan, hasta ve kadınsa hayız halinde olmayan ve seferde bulunmayan herkese oruç farz edilmiştir; bu sözde yukarıdaki mazeretlerden biri ile mâzur olmayanlara tahsîs vardır. Mânası umumi olan, "Herkes ölümü tadar" (3. Âli İmran, 182) âyetindeki gibi mânası herkese ve her şeye şâmil olandır. İbret,

"Bak. Allah'ın rahmetinin eserlerine, yeryüzünü nasıl da ölümünden sonra diriltir" gibi (30, Rûm, 50) âyetleridir; mânaları ibreti tazammun eder. Örnek, **"Kendilerine Tevrat yüklenenler, sonra da onunla amel etmeyenler, eşeğe benzerler ki koskoca kitapları taşımada"** (62; Cumua, 5), **"Dünya yaşayışı, gökten yağdırdığımız yağmura benzer ancak"** (10, Yûnus, 24) gibi âyetlerdir. Mutlak, **"Bir kul azad etmelidir"** tarzında nâzil olan âyetlerdir (58, Mücadele, 3); yahut, **"Kadın olsun, erkek olsun, hırsızların ellerini kesin"** (5, Mâide, 38) âyetidir ki elin nereden ve ne kadar kesileceği âyette musarrah değildir; hadisle anlaşılır. Mukayyetse, **"Bir mü'min köle azat etmek gerek"** (4, Nisâ, 92), yahut **"Ellerinizi dirseklerle beraber yıkayın"** (5, Mâide, 6) meâlindeki âyetlerdir. Anlamı kesin olan ve herkesçe anlaşılan âyetlere "muhkem" denir ve Kur'an-ı Mecid'in âyetlerinin çoğu böyledir. Mânası herkesçe anlaşılmayan âyetler "müteşâbih" adıyla anılır; bazı sûrelerin başlarındaki harfler gibi.

Kur'ân-ı Mecid, bir de şu suretle anlatılmaktadır:

Bâzı âyetlerin hükümlerinin mutlaka bilinmesi, onlara uyulması icâb eder, bunlar, muhkem âyetlerdir ve Kur'ân-ı Mecid'in ayetlerinin çoğu bu suretle nâzil olmuştur; emir, nehiy, helâl, haram âyetleriyle vahdaniyete, risâlete, maâda îman hükümlerini ihtiva eden âyetler gibi, fakat bazıları da "müteşabih"dir, mânası açık olarak belli değildir. 17. sûrenin (İsrâ) 85. âyetinde ruh hakkında verilen bilgi, yahut 24. sûrenin (Nûr) 35. âyeti olan, "Nûr âyeti", yahut da bâzı sûrelerin başlarındaki hurûf-ı mukattaa gibi. Bunların mânalarını kesin olarak bilmemiz hakkında bir emir yoktur, hattâ bunların üzerinde durmak, bunlardan hüküm çıkarmak bir bölük halkı sapıklığa da sevkeder. Çünkü çevremize, bilgimize, tecrübemize ve zamanımıza dayanabilen akıl, Rabbânî hikmetleri ihâtadan âcizdir.

Bâzı âyetler de vardır ki 4. sûrenin (Nisâ), 15-16.

(Aynı hutbeden):

Hürmeti vacip olan evini (Kâbe'yi) ziyaret edip haccetmenizi de size farzetti; o evi halka kıble kıldı; halk susamış yaratıkların yanıp kavrularak koşuştukları gibi oraya varırlar; sürü-sürü güvercinler gibi oraya sığınırlar. Noksan sıfatlardan münezzeh olan ma'bud, kendi ululuğuna karşı gönül alçaklığını sağlamak, yüceliğini onlara anlatmak için o evi bir sebep olarak icâd etti. Halkın bir kısmını seçti ki onlar, onun çağrısını duydular da icâbet ettiler; onun sözünü gerçeklediler. Peygamberlerinin durdukları yerlerde durdular; arşın çevresinde dolanan meleklere benzediler; ona kulluk etme ticaret yurdunda kârlar elde ettiler, suçları örteceğini vaadettiği yere koşuşup gittiler. Noksan sıfatlardan münezzeh ve yüce ma'bud,

---

âyetlerinde, kötülük de bulunan kadının, dulsa ölünceye dek hapsi, kızsa ta'ziri emredilmişken sünnetle, evli olanın recmi, olmayana had vurulması takarrür etmiştir. Öyleleri vardır ki sünnetle muayyen iken kitapla değişmiştir. İslam'ın ilk zamanlarında Beyt-i Mukaddes'e teveccüh edilerek namaz kılınırken 2. sûrenin (Bakara) 144. âyetinde Mescid-i Harâm'a teveccüh farzedilmiş, sünnet de buna tâbi olmuştur. Öyleleri de vardır ki 4. surenin (Nisâ') 101. âyetinde olduğu gibi seferde namazın kasrına ruhsat verilmişken sünnetle vücûbu sabit olmuştur. Vaktinde vâcip, yâni farz olan, ileride hükmü geçen âyetlerse mensûh âyetlerdir.

Yapanın karşılığı cehennem olan haramlar, büyük günahlardır; suçluları bağışlananlar da küçük günahları işleyip nâdim olanlardır. Azı makbûl olan, fakat çoğu da yapılabilen emirler, meselâ namazda Hamd'den sonra en kısa sureyi okumaktır; fakat insan, en uzun sûreyi de okuyabilir.

o evi, İslâm için bir alem kıldı; sığınanlara orasını bir harem kıldı. Orayı ziyaret etmeyi farzetti; hakkını tanıyıp korumayı gerekli saydı. Oraya varmanızı farzetti de o noksan sıfatlardan münezzeh olan ma'bud buyurdu ki: **"İnsanlardan oraya gitmeye gücü yetene, Allah için o evî ziyaret ederek haccetmesi farzdır; inkâr eden eder; Allah, şüphe yok ki bütün âlemlerden müstağnîdir."** (Kur'an-ı Mecid, 3, 97).[26]

* * *

2

SIFFÎN'DEN DÖNDÜKTEN SONRA OKUDUKLARI

---

26 - Kur'ân-ı Mecid'in 2. sûresinin (Bakara) 158, 189, 196-200, 3. sûrenin (Âli İmrân) 97, 9. sûrenin 3. âyetinde haccın farz olduğu bildirilmektedir. Haccın iktisâdî ve içtimaî faydaları pek çoktur. İslâm'ın merkezi olan yerde, her taraftan gelip toplanmak, İslâm ülkelerinin imârını, terfihini sağlaya-cağı gibi imân edenlerin bir araya toplanmaları, birbirleriyle tanışmaları, görüşmeleri yılda bir kere umûmi bir İslâm kongresi mâhiyetini taşır. Beytullah, İslâm'ın kıblesi, toplum yeridir. Orası Müslümanlara haremdir; hürmeti vâcip yerdir. Hac esnasında ihrâma bürünen, âdeta ferdiyetinden ölmüş, beşeriyetten çıkmıştır; meleklere benzemiştir. Eli-kolu yoktur; canını Hakk'a teslîm etmiştir. Hiç bir şeyi, hiç bir yaratığı incitemez; tam bir teslîmiyettedir. Bu da ayrıca terbiyevî ve ahlâkî yönüdür. Bundan dolayıdır ki hacca, İslâm dininde büyük bir ehemmiyet verilmiş, bedenî ve malî durumu iyi olanın, yol da eminse bu farîzayı terketmesi, küfürle eşit tutulmuştur (3, 97).

HUTBE

Hamdederim Allah'a, nimetini tamamlamak için; yüceliğine uymak için: O'na isyân etmekten kurtulmak için; O'ndan yardım dilerim yokluktan, yoksulluktan kurtulmak için. Gerçekten de O, doğru yola sevkettiğini saptırmaz, ona karşı düşmanlıkta bulunanı da kurtarmaz, ihtiyaçtan kurtardığı kişi yoksul olmaz. O'na hamdetmek, tartılıp ağır gelen her şeyden daha ağırdır gerçekten; üstündür saklanıp korunan değerli şeylerden.

Bilirim, bildiririm ki Allah'tan başka yoktur tapacak; ortağı yoktur, birdir ancak. Bu biliş, bildiriş, sınanmış olarak candandır, gönülden; inancı hâlistir, özden. Sağ kaldıkça ona yapışır, sarılırız; uğradığımız korkulardan onunla aman buluruz. Bu inançtır îmân için gerekli olan, lütfe, ihsana başlangıç bulunan; Rahmân'ın razılığını sağlayan; şeytanı sürüp kovan.[27]

Ve bilirim bildiririm ki Muhammed kuludur, rasûlüdür. Onu tanınmış bir dinle gönderdi; üstünde yalım-yalım ateş yakılan, yol yitirenlere yol bulduran dağ gibi belirli âlâmetle, hükmü kesin kılınmış kitapla, parıl parıl parlayan, ışıkla, alev alev balkıyan aydınlıkla,

---

27 - Yokluktan, yoksulluktan kurtulmak için; yâni O'ndan yardım dilerim herhalde ve O'dur her hâceti revâ eden, O'na hamdetmekten mahrûm olmamak, bu mânevî yoksulluktan kurtulmak için O'ndan yardım isterim demektir.

bozulması mümkün olmayan emirle yolladı şüpheleri gidermek, apaçık gerçekleri kesinleştirmek, delillerle halkı kötülüklerden çekindirmek, belâlardan korkutmak için yolladı.

İnsanlar sınanma içindeydiler; öylesine ki din ipi, o yüzden üzülürdü, kopardı; gerçek inanç direkleri yıkılırdı, yatardı. Dinin aslına karışıklıklar düşmüştü; iş darmadağın olmuştu; çıkılıp kurtulunacak yer daraldıkça daralmıştı; vehimlerden sıyrılmak için görecek gözler köreldikçe körelmişti. Doğru yolun adı sanı kalmamıştı; Körlük her yanı kaplamıştı. Rahmân'a isyân ediliyordu; şeytana yardımda bulunuluyordu. İman hor-hakir olmuştu; dayanakları yıkılmış-gitmişti; nişâneleri tanınmaz hale gelmişti; yolları görünmez olmuştu; geçitleri silinip gitmişti. Şeytana itâat etmişti insanlar; onun yollarını tutmuştu canlar; onun kaynaklarından içiyorlardı susayanlar. Şeytanın bayrakları onlarla yürüyordu; sancağı dikilmişti, dalgalanıyordu. İnsanlar öylesine sınanmalar içindeydiler ki o fitneler, tabanlarıyla eziyordu onları; tırnakları altında kırıp geçiyordu onları. Neşesinden tırnaklarının ucuna basmış, kalkınmıştı fitneler; insanlarsa o fitneler arasında yollarını yitirmişler, şaşırıp kalmışlar, bilgisiz bir hale gelmişler, fitnelerin içine düşmüşlerdi.

En hayırlı yerde, en şerr komşular arasından gönderdi O'nu, bir haldeydiler ki uykuları uykusuzluktu; sürmeleri göz yaşlarıydı; bilginin ağzına gem

vurulmuştu, bir söz söyleyemezdi; bilgisizi ağırlanırdı, sayılırdı, bir sözü iki edilemezdi.[28]

(Bu hutbeden):

O'nun soyu, sırrına sahiptir. O'nun, buyruğu onlardan öğrenilir. Bilgisinin heybesidir onlar; kitaplarının konduğu, korunduğu yerdir onlar; dinin dağlarıdır onlar; dinin beli bükülürse onlarla doğrulur; eli ayağı titrerse onlarla dincelir, dertten kurtulur.

(Aynı hutbeden: Onların düşmanlarıysa,)

Kötülük tohumlarını ektiler; yalanlar, aldanışla suladılar; helâk olup gitmeyi biçtiler, azâba uğramayı derdiler, devşirdiler. Bu ümmetten hiç kimse Muhammed sallallahu aleyhi ve âlihi ve sellem'in soyuyla kıyaslana-maz; boyuna onların nimetlerine

---

28 - İnsanların, Hz. Muhammed'in (s.a.a) gönderilme-sinden önceki hallerini anlatmaktadır. Hidâyet gerçekten de bilinmez olmuştu. Şeref soya sopa bağlıydı, üstünlük ancak kahırla, zulümle elde edilirdi. Elle yapılan putlara kulluk etmek, fakat istenilen elde edilemezse onlara hakarette bulunmak âdetti. İlk kız çocuğu olanın onu, diri diri gömmesi, şerefini korumak için bir vecîbe idi. Kölelik câriyelik bir geçim vasıtasıydı, hürriyet adı anılmaz bir mefhumdu; fazilet bir muammadan ibaretti; batıl inançlar revaçtaydı. Arap yarımadası bu halde olmakla beraber yeryüzünün başka tarafları da sapıklık içindeydi. Mûsevîlik, ırk üstünlüğünü güden, âhireti düşünmeyen, düzeni, başka milletler hakkında mubah sayan bir din haline gelmiş, Hristiyanlık, putperestlik olmuştu. Temizliğin adı sanı yoktu. Din namına ahlâksızlık ve zulüm herkesi bezdirmişti.

En hayırlı yer, Mekke ve Beytullah'tır; o evin en kötü komşuları da müşriklerdir.

ulaşan kişiyle hiç bir zaman onlar eşit olamaz. Onlar dînin temelidirler, tam inancın direği; ileri giden döner, onlara katılır da yola girer; geri kalan gelir, onlara uyar da murâda erer. Onlarındır vilâyet hakkının özellikleri elbet, onlardadır vasiyet ve verâset. Şimdi hak ehline döndü; yerine geldi; sâhibini buldu.[29]

* * *

29 - Vilâyet ve vasiyet, Hz. Peygamber'in (s.a.a) yerine geçen zâtın, Allah'ın emri ve Hz. peygamber'in (s.a.a) tebliği ile ümmetin imâmı ve Peygamberinin vasisi olup din ve dünya işlerinde ümmet içinde veliyy'ül-emr oluşudur ki bu inanç "İmâmiyye", yahut On iki İmâm'ın vilâyet ve imâmetine inandıkları için "İsnâ-Aşeriyye" denen, diğer mezhepler, İmâm Muhammed'ül Bâkır (a.s) ve oğlu İmâm Ca'fer'üs Sâdık'ın (a.s) zamanında çıktığı ve Ehl-i beyte uyanların İmâm Ca'fer'e (a.s) uydukları için "Ca'feriyye" diye de anılan mezhebi, diğer mezheplerden bilhassa ayıran inançtır.

(Bu hutbenin son fıkrasına nazaran Emir'ül-Müminin'in (a.s), hemen halife oluşundan sonra irâd edilmiş olması ihtimâli de vardır.)

49

Hamd Allah'a ki işlerin gizliliklerini örttü, gizledi; fakat ona bütün gizlilikler âşikâr, her şeyden kudretini, sanatını bildiren bir delil eder izhâr; her yanda delilleri berkarar. Gören O'nu göremez; ama görmeyen göz de inkâr edemez; nitekim O'nun varlığını ispat eden gönül de onu göremez. Yücelikte en üstündür; O'ndan üstün bir varlık olamaz; yakınlıkta en yakındır; O'ndan yakın bir var bulunamaz. Ne yüceliği, yarattığı bir şeyden uzaklaştırır O'nu; ne yakınlığı yarattıklarıyla eşit eder O'nu. Akıllara sıfatlarını sınırlamayı bildirmemiştir; ama O'nun varlığını, birliğini tanımaktan da onları perdelememiştir. Öyle bir vardır, birdir ki varlık nişaneleri, O'na şehâdet eder, inâdına inkâr edenin gönlü bile varlığını ikrâr eyler. Allah, O'nu yaratıklara benzetenleri, yahut inat edip inkâr edenlerin söyledikleri sözlerden yüce mi, yücedir.[30]

---

30 - **"Kendileri de bunlara adamakıllı inandıkları, bunları iyice bilip anladıkları halde zulümle, ululanmayla inâdına inkâr ettiler; bak da gör bozguncuların sonu ne oldu"** (Neml,14).

65

Hamd Allah'a; sonradan O'na bir hâl târî olmaz ki âhır olmadan önce evvel olsun, bâtın olmadan önce zâhir bulunsun; O, zevâli olmamak üzere her şeyden evveldir, her şeyden âhır, O'ndan başka birlikle vasfedilen her şey azdır, kimsesizdir; üstün denen her varlık zebundur, âcizdir; kuvvetli denen, zayıftır, kuvvetsizdir; bir şeye sâhip denen, köledir, kuldur. O'ndan başka her bilgi sahibi, bilgisini başkasından elde etmiştir; O'ndan başka her gücü yetenin, gücü yeter de, yetmez de. O'ndan başka her duyan, hafif sesleri duymaz da; çok yüce seslerse kendisini sağır eder, uzaktan söylenenleriyse işitmez de. O'ndan başka her gören, gizli renklere, latîf cisimlere karşı kör olur, görmez de. O'ndan başka her görünen görünmemeyi beceremez de; her görünmeyen, görünmeyi başaramaz da. yarattığını, kudretini sağlamak yüzünden, zamanın sonundan korkmak yönünden, bir benzerinin yardımını dileyerek, bir eşinin emeğini isteyerek, yahut yaptığını istemeyen bir zıdda üstünlük göstererek yaratmamıştır. Fakat bütün yaratıklar, O'nun yarattıklarıdır; O'nun lütfüyle gelişip yetişmededirler; kullardır; O'na karşı alçalmadadırlar.[31]

---

31 - "O'dur evvel ve âhır ve zahîr ve bâtın ve O'dur her şeyi

Eşyaya hulûl etmez[32] ki ordadır densin; eşyâdan ayrı değildir ki aykırıdır, ayrıdır denebilsin. yaratmak ağır gelmez O'na; yarattığını tedbîr ve tasarruf, yormaz O'nu. Hüküm ve takdirinde şüpheye düşmez; takdiri yerindedir, bilgisi tamdır, muhkemdir, emri mutlaka yerine gelir. Azâb eder, kahreder; ama gene de bağışlaması, lütfü umulur. Nimetler verir, lütuflar eder; ama gene de azâbından korkulur.

---

bilici." (57, Hadid, 3) Kadîm olması, kendisinden başka her şeyin sonradan yaratılmış bulunması bakımından, vakit mefhumu düşünülmeksizin evveldir; her şey fenâ bulunduğundan ve bâki yalnız kendisi olduğundan âhırdır; evveline bir evvel tasavvur edilemediği gibi zevâli de yoktur. Her şey O'nun tasarrufu altındadır; O'ysa her şeyden üstündür, bu bakımdan zâhirdir; her şeyi künhiyle, yaratmadan ve yarattıktan sonra bildiğinden ve O'ndan başka bilen olmadığından bâtındır; delilleriyle zâhir, yarattıklarının duygularından bâtındır; hiç bir şeye, zâhirî yakınlığı olmamak üzere zâhir kudreti, her şeyde göründüğü cihetle bâtındır diyenler, yaratış bakımından evvel, rızık veriş bakımından âhır, hayat veriş bakımından zâhir, öldürüş bakımından bâtındır tarzında tefsir edenler de olmuştur. Ezelî oluşuyla evvel, ebedî oluşuyla âhır, birliğiyle zâhir, hiç bir şeye ihtiyacı olmamakla da bâtındır da demişlerdir. Evveline evvel olmaması dolayısıyla kadîmdir; yâni evveldir; iman edenler âhirette rahmeti şâmil olmakla âhırdır; hikmetiyle zâhirdir; bilgisiyle bâtındır da denmiştir.

32 - Hulûl, bir şeyin başka bir şeye girmesidir; iki şey birleşirse buna ittihâd denir. Allah tebâreke ve Teâlâ hiç bir şeye hulûl etmediği gibi 'Onun için ittihâd da mümkün değildir, bu çeşit bir inanç beslemek, Müslümanlığın esasına aykırıdır.

72

HAZRETİ PEYGAMBER'E (S.A.A) SALAVÂT GETİRMEYİ BİLDİREN HUTBELERİ

Ey yayılacak şeyleri yayan, ey yüceltilecek şeyleri yücelten, ey gönülleri, yaratılışına, istîdadına göre kötü, yahut iyi kabiliyette halkeden, kulun ve Rasûlün Muhammed'e en yüce rahmetlerinle rahmet et; en fazla bereketlerinle bereketler ver. O'dur kendinden önce gelip geçen peygamberlerin sonuncusu olan; kapanmış şeyleri açan; hakkı hak üzere ilân edip yayan, ortaya koyan. O'dur batılların coşup köpürüşlerini gideren; sapıklıkların saldırışlarını kırıp geçiren. Peygamberliği yüklenmiştir de senin emrini yerine getirmiştir; tez davranmıştır da razılıkların neredeyse, ne ise onlarda acele etmiştir. İleri gitmekten geri kalmamıştır; azminde gevşek davranmamıştır. Vahyine mazhar olmuş, bildirmiş, ahdini yerine getirmiştir; emrin ne ise o yola gitmiştir. Sonunda din ateşini yalım yalım alevlendirmiş, ana yoldan itmeyenlere yol göstermiştir de gönüller, sınanmalara, suça batmalara uğradıktan sonra hidâyete ermiştir. Apaçık bayrakları dikmiştir, apaydın hükümleri bildirmiştir.

O'dur emniyete eriştirilmiş, amana kavuşturulmuş eminin, O'dur senin gizlenmiş, saklanmış bilginin hazînedârı. O'dur herkese yaptığını karşılığı verilecek günde tanığın; O'dur hak üzere gönderdiğin; O'dur halka Rasûlün.

Allah'ım, manevî gölgende geniş mi geniş bir yer ver ona, ihsanından olasıya hayırlar üstüne hayırlar ihsan et O'na. Allah'ım, kurduğu yapıyı yapı yapanların yapıların-dan daha yücelt; derecesini katında yükselttikçe yükselt; ışığını ışıttıkça ışıt; onu elçi olarak gönderdiğinde karşılık tanıklığını kabûl et; sözünü razılığınla makbûl et. Sözü adalete tam uygun olsun; gerçeği batıldan ayırsın, bölsün. Allah'ın, güzel yaşayış, nimetler elde ediş yurdunda, dilenen zevklere, istenen lezzetlere nâil olarak, tam inanca, yücelikler bağışlarına kavuşarak O'nunla bizi buluştur, bizi O'na kavuştur.

90

Hamd Allah'a ki görülmeksizin bilinmiştir; düşünmek-sizin yaratıcıdır. Öylesine bir yaratıcıdır ki her an yaratmaktadır, tedbîr ve tasarruf etmektedir; her an vardır, kaaimdir, dâimdir. Burçları bulunan gökler yaratılmamıştı; büyük kapıları örten perdeler gerilmemişti; kapkaranlık gece kararmamıştı; durgun denizse serilmemişti; geniş yolları olan dağlar

dikilmemişti; küçük ve eğri büğrü, şahrem şahrem yollar açılmamıştı; döşenmiş yer yüzü yoktu; güvenç, dayanç sâhibi yaratılmış yoktu; gene de O kaaimdi, dâimdi. İşte budur, böyledir eşsiz-örneksiz olarak halkı yaratan ve onlardan sonra da bâkıy olan; yarattıklarının mâbudu olan ve rızıklarını veren. Güneş ve Ay O'nun rızasını dileyerek yürür giderler, her yeniyi yıpratırlar, köhne kılarlar; her uzağı yaklaştırırlar, yakın ederler.

Yaratan, yarattıklarının rızıklarını pay etmiştir; eserlerini amellerini soluklarının sayısını, hâince bakışlarını, kendilerinden bile gizledikleri gönüllerinden geçen şeyleri, analarının rahimlerinde konaklayacaklarını, babalarının bel-lerinden zuhûr edeceklerini, zamanların sonuna, çağların nihayetine dek saymıştır, bilmiştir. Öylesine bir mâbuddur ki rahmetinin genişliği içinde düşmanlarına olan kahrı, azâbı daralmıştır, çetinleşmiştir; kahrının, azâbının darlığı, çetinliği içinde dostlarının rahmeti genişlemiştir.

Kendisine karşı üstünlük güdeni kahredicidir; O'nunla savaşa girişeni helâk edicidir; O'nunla düşmanlık edeni, O'ndan uzaklaşanı hor hakir bir hâle kor. O'nunla düşman-lığa girişene üstün olur. Kim O'na dayanırsa O, yeter ona; kim O'ndan dilerse O verir ona; kim O'nun yolunda borç verirse O, öder onu, kim O'na şükrederse O karşılığını verir onun.

Allah'ın kulları, yaptıklarınız tartılmadan siz tartın kendinizi; hesâbınız görülmeden siz görün hesâbınızı. Boğazınız sıkılmadan önce soluk alın; zorla sürülüp götürülmeden önce râm olun ve bilin ki kim kendisine

yardım etmez, öğüt vermezse, kim kendisini korkutmazsa, korkmazsa, başka bir korkutucu ona fayda vermez; başka bir öğütçünün öğüdü ona tesir etmez.

91

(Mes'ade b. Sadka, İmâm Câ'fer b. Muhammed'is-Sâdık Aleyhimesselâm'dan rivâyet etmiştir: Bir gün birisi gelmiş, Yâ Emir'el-Mü'minin; bize Rabbimizi anlat da O'na sevgimiz çoğalsın, O'nu daha iyi tanıyalım demişti. Hazret bu söze hiddet etmiş, halkı namâza çağırtmış, Kûfe Mescidinde halkı toplamış, mescid dolunca, hiddetleri benizlerinden anlaşılır bir hâlde minbere çıkıp Allah'a hamd ü senâ, Rasûlullah'a salât ü selâmdan sonra bu hutbeyi okumuşlardır. Bu hutbeye "Hutbet'ül-Eşbâh" yâni cisimleri, yaratıkları anlatan hutbe derler ve en beliğ hutbelerinden biridir.)

Hamd Allah'a ki kısmak, vermemek, nimetini çoğaltmaz; vermek ve cömertlikte bulunmak, hayrını lütfünü azaltmaz. Çünkü O'ndan başka her verenin nimeti azalır ve O'ndan başka her vermeyen kötülükte kalır. O'dur nimetlerle kullara bağışta bulunan; O'dur nimetlerin faydalarıyla onları faydalandıran. O'dur ihtiyaçlarından fazla veren, haketmediklerini lütfeden,

halk ayâli sayılır O'nun, O'dur rızıklarını vermeyi vaadeden; O'dur rızıklarını takdir eyleyen. Kendisine yönelenlerin yollarını, O'nun nimetlerini dileyenlerin hareketlerini apaçık bildirmiştir; belli-beyan anlatmıştır. Kendisinden isteyene karşı ne kadar cömertse o kadar cömertlikte bulunur.

Öyle bir evveldir ki O'ndan önce hiçbir var yoktur; öyle bir âhırdır ki O'ndan sonra hiçbir var yoktur. Gözbebek-lerini, zâtını görmekten, künhünü anlamaktan âciz kılmıştır. Zâtına nisbetle bir çağ yoktur ki halden hale dönsün, bir mekânı yoktur ki ordan ayrılıp bir başka yere gitmesi mümkün görünsün. Dağlardaki madenler, ne kadar soluk alıp veriyorlarsa, denizlerdeki sedefler, ne kadar ağız açıp gülüyorlarsa, onların sayısınca gümüş ve altın bağışlasa, inciler saçsa, mercanlar devşirip verse, gene de bu bağış, cömertliğine tesir etmez, katındaki hazîneler bitmez; katındaki bütün halkın dileklerine yetecek nimetler öylesine mevcuttur ki tükenmez de tükenmez. Çünkü O öyle bir cömerttir, öyle bir vericidir ki, isteyenlerin istekleri nimetini azaltmaz; ısrarla dileyenlerin dilekleri O'nu nekes kılmaz. Bir bak da gör, Kur'an, O'nun sıfatlarından sana ne bildiriyorsa ona uy ey soru soran, O'nun doğru yolu gösteren ışığı ile ışıklan.

Şeytanın, sana bilmeni teklif ettiği bilgi, kitapta sana farz edilmemiştir; Peygamber sallallahu aleyhi ve âlihî ve sellem'in, ve hidâyete götüren imâmların sünnetinde de eseri belirmemiştir. O'nu bilmeyi, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'a bırak; gerçekten de budur Allah'ın sana yüklediği hak. Bil ki

bilgide ileri olanlar, o kişilerdir onlar, örtülüp gizlenmiş şeyleri tefsîr etmekteki bütün bilgisizliklerini ikrâr onları gizlenmiş şeylerin yüzüne çekilen perdeleri açmak, o perdelerin ardında neler olduğunu bilmek hevesinden alıkor. Yüce Allah da bilgi bakımından kavrayamadıkları, anlayamadıkları şeylerdeki acizlerini söylemeleri yüzünden onları över ve künhünden bahsetmeleri emrolunmayan şeylerde derine gitmemelerine, bilgide ileri gidiş adını takar. Artık bu kadarını yeter say; noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ın büyüklüğünü aklınla ölçmeye kalkışma; yoksa helâk olanlara katılırsın; sen de onlardan biri olur, kalırsın.

Öyle bir kudret sâhibidir ki vehimler, kudretinin sonunu bilmeye atılıp koşsa, vesveselerden arınmış düşünceler, O'nun kudret âlemindeki gizliliklere dalıp gitmeye kalkışsa, gönüller, aşka kapılıp sıfatlarının niteliğine ermeye uğraşsa, akıllar, sıfatların da varamayacağı zâtını bilmeye özenip inceden inceye kavramaya çalışsa bile, onları geri çevirir; noksan sıfatlardan münezzeh olun Allah, onları gizliliklerinin kapkaranlık derinliklerine baş aşağı düşmekten kurtarır; onlar da anayoldan çıkıp başka yollara-bellere sapmakla onun zâtını bilmenin, düşüncelere dalmakla üstünlüğündeki ululuğu ölçmenin imkânı bulunmadığını anlarlar; bunu da söylerler, anlatırlar.[33]

---

33 - Bu kısımda Allah Süphanehu ve Teâlâ'nın zâtını düşünmemek esası vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.a), "Allah'ın halkında düşünün, Allah hakkında düşünmeyin, sonra helâk olursunuz" buyurduğunu Ebû-Zerr (r.a) ve İbn-i Abbâs (r.a),

Öyle bir yaratıcıdır ki kendinden önce bir yaratıcı mâbud yoktu ki onun örneğine uysun da yaratsın, onun takdirini örnek alsın. Yaratan O'dur ancak, O'ndan başka yaratıcı yoktur mutlak. Bizlere kudretinin tedbîr ve tasarrufunu göstermiştir; hikmetinin eserleri, şaşılacak şeyleri söylemiştir, yaratılmışların O'na muhtâç olduklarını söylemeleri ancak O'nun kudretiyle var olabileceklerini bildirmiştir; aczimiz O'nun kudretini, noksanımız O'nun kemâlini bize tanıtmıştır; O'nu ikrâr etmekten başka bir şey yapamayacağımızı izhâr etmiştir; eşsiz-örneksiz yarattığı, yoktan var ettiği şeylerde, sanatının eserleri, hikmetinin delilleri

---

"Halkı düşünün; Hâlıkı düşünmeyin; çünkü O'nun zâtını takdir edemezsiniz" buyurduğunu gene İbn-i Abbas rivayet etmiştir (Cami'üs Sagıyr, 1, s.111). Bu hadisler, Allah'ın kudretini, hikmetini, eserlerini, sun'unu, rahmetini, lütfunu, ihsanını düşünmeyi, yaratılanlarla O'nun varlığına, birliğine, kudretine, hikmetine yol bulmayı men etmemekte, fakat zâtının künhünü aklın idrâk edemeyeceğini, böyle bir düşünceye kapılanın aklına uyup sapıklığa düşeceğini bildirmektedir. Aynı zamanda, **"Öyle bir mâbud-dur ki sana kitap indirdi. Onun bir kısmı, mânası apaçık âyetlerdir ve bunlar, kitabın temelidir. Diğer kısmıysa çeşitli mânâlara benzerlik gösterir âyetlerdir. Yüreklerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve yorumlamak için mânaları açık olmayan âyetlere uyarlar. Halbuki onların yorumlarını ancak Allah bilir. Bilgide şüpheleri olmayacak kadar kuvvetli olanlarsa derler ki: Biz inandık O'na, hepsi de Rabbimizdendir; bunu aklı tam olanlardan başkaları düşünemezler"** âyetine de işaret vardır (3, Âli İmran, 7). Mânaları apaçık âyetlere "Muhkemât", mânaları açık olarak belli olmayan âyetlere "Müteşâbihât" denir; bunları 1. hutbenin 9. notunda izah etmiştik; bakınız.

belirmiştir; her yarattığını, varlığına bir tanık, birliğine bir delil kılmıştır. Yarattığı, sussa da yaratıcısının onu tedbir ve tassarrufu bir delildir ki söyler, durur; eşsiz-örneksiz yaratıcısına delâleti de öylece durur, kalır.

Tanıklık ederim, bilirim, bildiririm ki seni, yarattıklarının, birbirinden ayrı uzuvları gibi uzuvlara sahip sanıp onlara benzeten, hikmetinle ete, deriye bürüdüğün kemiklere benzer şeylere sâhip sanan, sana cisim isnad eden, seni tanımaya dâir içinden geçen düşünceleri bir şeye bağlaya-mamış, gönlü, eşin, örneğin olmadığına dâir tam bir inanca ulaşamamıştır. Böyle kişi, sanki bu düşüncelere uyanların, O'na eşit tuttuklarına söylediklerini duymamıştır bir an: "And olsun ki gerçekten de biz, apaçık bir sapıklık içindeydik; sizi Âlemlerin Rabbiyle bir tuttuğumuz zaman."[34] yalan söylerler seni putlarına benzetenler, vehimleriyle sana, yaratılmışların sıfatlarını verenler; zanlarıyla seni, cisme sâhip sananlar, onlar gibi seni cüzü'lere bölenler; akıllarıyla kuvvetleri ayrı ve aykırı cisim isnâd edenler. Tanıklık ederim, bilirim, bildiririm ki, seni yaratıklarından bir şeye denk tutan, seni onunla bir sayar; seni bir şeyle denk sayan, hükmü yerinde ve apaçık olarak indirdiğin âyetlerine kâfir olur gider; apaçık deliller olan ve sana şehadet eden

---

34 - 26. sûrenin (Şuarâ') 97-98. âyetleridir. Bu kısmında Mücessime ve Müşebbihe'ye, yâni Allah Süphanehu ve Taâla'ya cisim isnâd etmek, O'nu insana benzetmek, O'na mekân isbâtına kalkmak gibi sapık inançlara kapılanlara, putları, O'na eşit, yâhut O'ndan daha kudretsiz, fakat O'nun katında şefaatçi sayanların da küfrüne işaret vardır.

sözlerini yalanlar, inkâr eder. Gerçekten de sen, öyle bir Allah'sın ki, akıllara sığmazsın; hatırlara gelen düşüncelere girmezsin; bu yüzden de sınırlanmazsın, bir hâlden bir hâle dönmezsin.

(Bu da aynı hutbeden): Yarattığını takdir etti; takdirini tahkim etti; hikmetiyle tedbîr etti; tedbîrini lütfüyle tedvîr etti; yönelmesi mukadder yere yöneltti onu; o da durağını aşmadı; varacağı yere dek de vardı; taksirde bulunup şaşmadı. Buyruğu neredeyse vardı, gitti; direnmedi. Gerçekten de bütün işler, onun dileğiyle oldu; irâdesi yerini buldu. Eşyanın bütün sınıflarını, onlara dâir bir düşünceye dalmaksızın halketti; bir tasarlamaya girişmeksizin yarattı; yaratışta, çağların meydana getirdiği olaylardan doğan, bir tecrübeden faydalanmadı; şaşılacak şeyleri yoktan ver ederken bir ortağın yardımına dayanmadı. Yarattıklarının yaratılışlarını iradedesiyle tamamladı; onlar da itâatte bulundular ona; dâvetine uydular O'nun; bu hususta ne bir geri kalan oldu, ne bir ağır davranan. Herşeyi düzene soktu; sınırını belirtti; kudretiyle aykırı olanları uzlaştırdı; birbirleriyle bağdaşma sebeplerini ulaştırdı; miktarları, hadleri, tabiatları, durumları bakımından çeşit-çeşit, birbirlerinden ayrı cinslere ayırdı. Yaratıklar meydana getirdi; sanatlarını pekiştirdi; dilediği gibi yoktan var etti onları, icad etti.

(Bu hutbede gökyüzü ve yıldızları anlatırken buyurmuşlardır ki)

Gökleri, bir yere tutturmaksızın yarattı, yollarını tanzim, gediklerini termim etti; buyruğuyla gökten inenlere, yarattıklarına amelleriyle göğe ağanlara,

onları râm etti. Bir duman yığınıyken çağırdı onları, bir araya geldiler; sesleri duyulmayan kapılarını açtı; yollarına parıl-parıl parlayan şihaplardan gözcüler dikti; boşlukta titrememeleri için onları kudretiyle kavradı; buyruğuyla durmalarını sağladı. Güneşini, gündüzü için her şeyi gösteren, ayını, gecesi için parlaklığı giderilen bir delil kıldı; ikisini de akıp gidecekleri yerlerde yürüttü; yürüyecekleri yerlerde konaklarını takdir etti de onlarla geceyle gündüzün ayrılmasına, onların yürüyüp gitmesiyle yılların sayısını, sayıların sayılmasını bildirmeyi diledi; dileği de yerine geldi. Sonra bulundukları boşlukta hareket ettikleri medârı tayin etti; göğü yıldızlarla bezedi; öylesine yıldızlar var ki uzaklıkları yüzünden gözlere görülmezler; öyleleri var ki ışıklarıyla göğü bezerler; bazılarını durdukları yerde döndürdü; bazılarını sürdü, yürüttü; kimisini iner, kimisini çıkar bir hale getirdi; kimisini kutlu kıldı, kimisini kutsuz kıldı; hepsi de emir ve irâdesine uydu.[35]

---

35 - Bu kısımda gök denen şeyin, boşluk olduğunu, boşluktaki cirmi saran hava tabakası bulunduğunu, yıldızların da, Güneş ve Ay'ın da döndüğünü, yürüdüğünü, medarları olduğunu, henüz göze görünmeyecek kadar uzak yıldızların mevcudiyetini bildirmektedirler. Nitekim 36. sûrenin (Yâ-Sîn) 38-40. âyetlerinde, "Ve Güneş de karar edeceği yere akıp gider; bu, üstün hüküm ve hikmet sahibi Mâbûd'un takdiridir. Ve Ay için de muayyen zamanlarda konaklar tayin ettik; her devrin sonunda, eski, kuru ve eğri hurma salkımının çöpüne döner. Ne Güneş, Ay'a yetişebilir ve ne gece, gündüzü geçebilir; hepsi de bir gökte yüzüp durur" buyrulmaktadır. Aynı bölümde, 38. sûrenin (Sâffât) 6. âyetine de işaret edilmektedir.

Yıldızların kutlu, kutsuz oluşuna gelince:

Hazret-i Emir'ül-Mü'minîn (a.s), Haricilerle, Nehrevan savaşına giderlerken Eş'as b. Kays-ı Kindî'nin kardeşi Afif b. Kays, Yâ Emir el-Mü'minîn, şimdi gidersen korkarım, üst olamazsın; yıldız bilgisi bunu gösteriyor demişti. Bu adam, yıldız bilgisi bilgini geçinirdi. Hazret-i Emir (a.s) buyurdular ki:

Sen sanır mısın ki bir saat var, o saatte gidene kötülük erişmez ve bir saat da var ki o saatte gidene, korkarsın, zarar erer?

Kim bu sözünü tasdik ederse Kur'ân'ı tekzib eder; zanneder ki dilediği, sevdiği şeye ermek, erişmek için Allah'ın yardımına muhtaç olmaz, kötülüğü gidermek için O'nun yardımına ihtiyaç duymaz. Senin bu sözüne uyanın, Rabbine değil, sana hamd etmesi gerekir. Çünkü sen, zannınca onu, fayda elde edecek yola götürmedesin, zarardan da emin etmedesin.

(Sonra halka dönüp buyurdular ki:)

Ey insanlar, sakının yıldız bilgisi öğrenmekten; ancak karada, denizde, yıldızlarla yol bulacak kadar bir bilgi belleyebilirsiniz. Çünkü yıldız bilgisi, insanı gaybden haber vermeye götürür; müneccim, gaybden haber verene benzer; gaybden haber veren büyücü gibidir; büyücü ise kâfir gibi. Kâfirse cehennemdedir. Yürüyün Allah'ın adıyla (Muhammed Abduh Şerhi, 1, s. 128-129).

Gaybden haber vermek davasında bulunmaya "Kehânet", bu davayı güdene "Kâhin" denir. Hazretin sözlerinde de böyle geçmektedir; remil, cefr vesaire gibi bilgileri bildiklerini iddia edenler de bu hükme girer.

Hz. Peygamber (s.a.a), büyü, üfürükçülük, kuşların uçuşundan hüküm çıkarmak, kâhînlik, yıldız bilgisi, muska takmak gibi batıl inançları tamamıyla men etmiştir. Câmi'us-Sagıyr, 1, s.31, 67, 123, 2. 116, 140, 148, 142, 187; Künûz'ül-Hakaaık, 2, s.87, 120). Hattâ Hz. Ali'ye (a.s), "Yâ Ali, yıldız bilgisi bildiğini iddia eden kişi ile düşüp kalkma" buyurmuştur (Künuz'ül-Hakaaık, 2, s.206).

(Sonra Melekleri anlatmışlardır; bu beyanlarındandır bu sözler):

Onlar ancak, Allah'ın kadirlerini yücelttiği kulladır; O'ndan izinsiz bir söz etmezler; emrine uyarlar da iş görür-ler, kendiliklerinden bir işe girişmezler.

Onları vahyine emin etmiştir, emrine, nehyine dâir emanetleri onlara yüklemiştir de peygamberlere göndermiş-tir. On'ları şüphelerden korumuştur, arıtmıştır; onların içinde onun razılık yolundan sapan bulunmaz; rızasına aykırı iş gören olmaz.[36]

94

Uludur, kutludur O Allah ki yüce himmetler bile onu idrâk edemez; en doğru ve temiz anlayışlar bile onun künhüne eremez. Bir evveldir ki evveline bir ön olamaz; bir ahirdir ki sonuna bir son bulunamaz.

(Bu hutbelerinde Hz. Ali (a.s) peygamberleri (s.a.a) şöyle anlatmaktadırlar):

Bütün bunlara nazaran kutlu, kutsuz yıldız, arza tesîrî bakımındandır; yoksa yıldızlar da Allah'ın mahluklarıdır; kutluları, kutsuzları yoktur.

36 - Mes'ade b. Sadka, İmâm Muhammed'ül-Bâkır ve Ca'fer'üs-Sâdık'a ulaşmıştır. Emir'ül-Mü'minin'in hutbelerini hâvi bir kitabı vardır (Tenkıyh, c.3, s.212).

Onları en üstün kişilere emanet olarak vermiştir; en hayırlı rahimlerde karar ettirmiştir. Onları en yüce bellerden en temiz rahimlere aktarmıştır; onlardan geçenler geçtikçe Allah dinini kurmak ve korumak için yerlerine gelecekleri getirmiştir. Böylece de noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ın lütfü, Allah'ın rahmeti ona ve soyuna olsun, peygamberlik, Muhammed'e erişmiştir. Onu yetişmek bakımından en üstün yerden yetiştirmiş, dikip boy atmak bakımından en yüce yerden izhâr etmiştir. Bir ağaçtan yetiştirmiştir ki peygamberlerini o ağaçtan meydana getirmiştir; emin kişilerini o kökten seçmiştir. Onun boyu, boyların hayırlısıdır; onun soyu, soyların hayırlısıdır. Ağacı, ağaçların en iyisidir; haremde bitmiştir; kerem alanında boy atmıştır. O ağacın upuzun dalları, budakları vardır; meyvesine herkesin elinin uzanmasına imkân yoktur. O, Allah'tan çekinenin, imâmıdır; doğru yolu bulanın can gözüdür. Bir ışıktır ki parıl parıl parlar; bir yıldızdır ki ışığı balkır durur; bir ışık verir ki parıltısı nurlar saçar. Yolu dosdoğrudur; orta bir yoldur; yordamı gerçektir; sözü hakla batılı ayırır, hükmü adaletin ta kendisidir. Onu, peygamberlerin gönderilmesinin arası kesildiği, halkın iyi işlerden ayakları kaydığı, ümmetlerin bilgisizliğe düştüğü bir çağda göndermiştir.[37]

---

37 - Hz. Rasûl-i Ekrem (s.a.a) "Gerçekten de Allah mahlûkatını yarattı ve beni onların en hayırlı bölüğünden kıldı. Sonra kabilelerden hayırlısını seçti; beni en hayırlı kabileye mensup etti; sonra evleri seçti; beni en hayırlı eve verdi; ben hem en hayırlınızım, hem en hayırlı evdenim" ve "Allah İsmâil

Allah size acısın, apaçık delillere uyun; yol aydınlıktır, doğrudur, sizi esenlik yurduna çağırmada. Fırsat ve mühlet elinizdeyken uyun o doğru yola. Amel defterleri açık, kalemler yazıp duruyor. Vücutlar sağ-esen, diller tutulmamış. Tövbe kabûl edilmede, ameller makbûl olmada.

* * *

---

evlâdından Kinâne'yi, Kinâne'den Kureyş'i, Kureyş'ten Hâşimoğulları'nı seçti; beni de Hâşimoğulları arasından seçti" buyurmuşlar (Câmi'us-Sagıyr, 1, s.56, 58) ve atalarını saydıktan sonra kendisine ve atalarına câhiliyyet kirleri bulaşmadığını, Âdem'den îtibâren atalarının, nikâhla doğduğunu, soy ve baba bakımından en hayırlı bulunduklarını bildirmişlerdir (aynl, s. 89).

(Dı'lib-i Yemâni, yâ Emir'el-Mü'minin, rabbini gördün mü diye sorunca, görmediğime kulluk mu ederim buyurdular. Nasıl gördün onu sorusuna karşılık da buyurdular ki):

Onu gözler, apaçık görüşle göremez; fakat gönüller, İman gerçekleriyle görür. O, her şeye yakındır, fakat onlarla birleşerek değil. Her şeyden ayrıdır, fakat onlara zıt olarak değil. Söyleyicidir, fakat düşünerek, dille, damakla değil. İrâde edicidir, kasıtla, azimle değil. Eşyâyı yapandır, yaratandır, âletle değil. Latîftir, gizlilikle vasfedilemez. Büyüktür, irilikle değil. Görücüdür; duyguyla tavsife imkân yok. Acıyıcıdır, gönül yumuşaklığıyla tarifine imkân yok. Yüzler, onun ululuğuna karşı eğilmiştir, alçalmıştır; gönüller, onun korkusuyla dolmuştur, titrer-durur.[38]

---

38 - Dı'bil, Hazret-i Emrî'nin (a.s) ashabından bir zattır. "Gözler apaçık göremez" sözünde, 6. sûrenin (En'âm), **"Gözler onu göremez, O, gözleri görür, O'dur lütfu bol ve herşeyden haberdar"** meâlindeki 103. âyet-i kerîmesiyle 7. sûredeki (A'raf), Hz. Mûsâ'ya (a.s), **"Beni kesin olarak göremezsin sen"** meâlini taşıyan 143. âyet-i kerîmesindeki beyana işaret vardır. Bu âyette, Rabbin dağa tecellîsini İbn-i Abbâs, nûrunun tecellisi, Hasen, vahyinin tecellisi olarak tefsîr etmişlerdir. 75.

Hazreti Muhammed
sallâlhahu aleyhi ve âlihi ve sellem
Hakkında

95

Allah onu öyle bir çağda yolladı ki, insanlar sapmışlardı, şaşırmışlardı. Fitne yoluna ayak atmadaydılar; olmayacak şeyler, onları doğru yoldan alıkoymuştu. Büyükler (büyük sandıkları kişiler), onları gerçek

---

sûrenin, **"O gün yüzler parlar; güzelleşir ve Rablerine bakarlar"**; meâlindeki 22. ve 23. âyetlerinin tefsîrinde, 23. âyetteki "Nâzıra" sözünü, **"Rablerinin, lütfunu, nimetini beklerler lütuf ve ihsanlarına bakarlar"** denmiştir; bu tefsir, yukarıdaki iki âyet-i kerîmenin meâline uyar. Görülen şeyin bir mekânda olup görenle arasında, görülebilecek bir mesâfenin bulunması, görüşün bir zaman dahiline girmesi, görülen şeyin cisim, hayyiz sahibi olması, bu takdirde mürekkep olup tahallülüne de imkân tasavvur edilebilmesi düşünülerek Allah-u Teâlâ'nın bu gibi evsaftan münezzeh olduğunu kaail bulunanlar, rü'yeti münteni' kabul etmişlerdir ki Eimme-i Hüdâ (Aleyhimüsselâm)dan gelen haberlerin hepsi, bunda müttefiktir. Allah'ın maiyeti, kurbeti, mekân ve zaman kayıtlarından müberrâ olup ilmiyledir; kelâmı, vahiy sûretiyledir; ilmiyle duyulan, görülen şeyleri semî ve basirdir; nitekim dirliği de zâtidir; bu bakımdan, hayydır, ezelî ve ebedî, yani kadîm ve bâkidir. Kudretiyle irâde eder, irâdesiyle mükevvindir. Hülâsa sıfatları da zâtı gibi idrâk edilemez; O'nu tavsif, teşbîhi icab eder ki bu da batıldır.

yoldan saptırmış-lardı; bilgisizler, bilgisizlikle onları aşağılatmışlardı. İşlerinde şaşkına dönmüşlerdi; cehil yüzünden belâya düşmüşlerdi.

Onlara öğüt vermede direndi; doğru yola yürüdü; onları hikmete, güzel öğüte çağırdı.

* * *

96

Hamd Allah'a ki evveldir, ondan evvel bir var yok; âhırdır, ondan sonra kalan yok. Zâhirdir, fevkinde bir varlık bulunamaz; bâtındır, ondan başka bâtına erişen olamaz.

Hz. Muhammed'in, (s.a.a) Karar ettiği yer, karar edilecek yerlerin en hayırlısıdır; yetiştiği yer, yetişilen yerin en yücesidir. Kerâmet mâdenlerinde yetişmiş, selâmet yaygısının yayıldığı yerlerde gelişmiştir. İyi kişilerin gönülleri ona yönelmiştir; inananların gözleri, ona meylet-miştir. Allah, eski kinleri onunla gömmüştür; gönüllerdeki düşmanlıkları, onunla söndürmüştür. Onunla, inananları uzlaştırmıştır, kardeş etmiştir. O'nunla şirki îmandan ayırmıştır. O'nunla, alçalışı yüceltmiştir; onunla yüceliği alçaltmıştır. Sözü anlatıştır. O'nun; susması, söz söyleyişidir.[39]

---

39 - "Hep birden Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın, bölük, bölük olmayın ve anın Allah'ın size verdiği nimeti, anın o

160

Bir hutbesinden Hazret-i Rasûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve âlihi ve sellem'i anlatan sözleri

Sen de tertemiz olan Peygamberinin huylarıyla huylan; çünkü O'nda uyulacak huylar, yaslanacak kişiye yaslanacak şeyler vardır. Kulların Allah'a en sevgilisi, Peygamberine benzemeye çalışan, O'nun izini izleyen kişidir.

O, dünyada ağız dolusu bir lokma yemedi, dünyaya gözünün ucuyla bile bakmadı. Dünya ehlinin en zayıfıydı bedence; karnı en açıydı yemek bakımından. Dünya ona arzedildi, O kabûl etmedi bile. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ın buğzettiği şeyi bildi, ona buğzetti; horladığı şeyi bildi, horladı; küçük gördüğü şeyi küçük gördü, küçülttü. Bizde hiç bir ayıp olmasa da yalnız Allah'ın Rasûlünün buğzettiğini sevsek, Allah'ın ve Râsûlünün küçülttüğünü büyültsek,

---

zamanı ki düşmandınız birbirinize, kalp-lerinizi uzlaştırdı; nimetiyle kardeş oldunuz. İçinde ateş dolu bir çukurun tam kıyısındaydınız, sizi kurtardı ondan. Allah doğru yolu bulursunuz diye delillerini böyle açıklar size" (3. Âl-i İmran, 103).

Alçalışı, yâni gönül alçaklığını, mânevî yücelik etmiş, yüceliği, yâni soy-boy şerefini alçaltmıştır.

Allah'a karşı durmak, Allah'ın emrinden çıkmak için bu yeter bize.

Yeryüzünde yemek yerdi; kul gibi otururdu; ayakkabısını kendi tâmir ederdi; elbisesini kendi yamardı; eğersiz merkebe binerdi; biri daha varsa ardına bindirirdi. Evinin kapısına, üstünde resimler bulunan bir perde asılmıştı; zevcelerinden birine, şunu kaldır buyurmuştu; baktıkça dünya ziynetlerini hatırlıyorum. Dünyayı gönlünden çıkarmıştı; onu anmayı hatırından geçirmezdi; ziynetini gönlünden yitirmişti; dünyayı o kadar gözden çıkarmıştı ki ne gönül bağlayacağı güzel bir elbisesi vardı, ne üstünde oturacağı beğenilecek bir yaygısı.

Dünyayı gönlünden sürüp atmış, gözünden yitirip gitmişti. Bir şeyi sevmeyen kişi böyledir; ne onu görmek ister, ne adının anılmasını diler. Allah'ın salâtı ona ve soyuna olsun, Allah katında bu kadar yüce mertebesi varken, dünya ve dünyadakiler, onun yüzü suyu hürmetine yaratılmışken; Rasûlullah, dostlarıyla beraber dünyada aç yaşardı; bu da dünyanın kötülüklerine, ayıplarına delâlet eder sence.

Bakıp görenin, aklıyla düşünmesi, can gözüyle görmesi gerek: Allah Muhammed'e (s.a.a) bu çekinmeyi vermekle onun kadrini mi yüceltti, yoksa onu alçalttı mı? Alçalttı diyen, andolsun ulular ulusu Allah'a; iftira eder, yalan söyler. Kadrini yüceltti denirse bilinmesi gerektir ki dünyayı O'nun için yayıp döşediği halde O'na ve O'na en yakın olanlara, dünyayı hor hakir göstermiştir. Şu halde Peygamberin yolunu tutan kişinin de O'nun izini izlemesi, O'nun konduğu yere konması gerekir, yoksa helâk olmaktan kurtulamaz.

Gerçekten de Allah, Muhammed'i, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, kıyâmete bir delil, cennete müjdeci, azaptan korkutucu olarak gönderdi; O'ysa dünyadan karnı boş olarak çıkıp gitti; âhirete ayıplardan, suçlardan esen olarak vardı; bir taşı bir taş üstüne koymadan yolunu tuttu, Rabbinin dâvetine icâbet etti. Allah bize ne büyük bir lütufta bulunmuştur ki Onu bize muktedâ olarak gönder-miştir; O'nun izini izlemekteyiz; yolunda gitmekteyiz.

Andolsun Allah'a ki şu yünden dokunmuş abamı kendim yamadım; yamattığım kişiden utandım artık; çünkü bana bu kadar yamadan sonra hâlâ mı giyeceksin, atmayacak mısın artık bunu dedi. Ben de, uzaklaş benden dedim ona; sabah olup gün ışıyınca halk, gece yol alanları över.[40]

---

40 - Sabah olup... tez giden hakkında söylenen ata-sözüdür.

161

HAZRET-İ PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE ÂLİHİ VE SELLEM'İ, ÖVEN HUTBELERİNDEN

Onu apaydın ışıkla, görünüp duran, şüpheleri gideren, delille apaçık yolda, insanları sapıklıktan kurtaran, doğru yola sevkeden kitapla gönderdi. Mensûp olduğu boy, en hayırlı boy; ağacı en hayırlı ağaç, dalları, budakları güzel ve doğru; dileyenler meyvelerinden kolayca yiyebilirler. Doğduğu yer Mekke, göçtüğü yer, tertemiz şehir, Medîne. Anlayışı orada yüceldi; ünü ordan duyuldu.

O'nu, yeter bir delille, şifa veren öğütle, halkı düzene sokacak bir dâvetle gönderdi; bilmeyen ilâhî hükümleri O'nunla belirtti, bildirdi; noksan ve ayıplanacak bid'atları, âdaletleri, onunla söktü, attı; uyulması gereken şeyleri O'nunla tebliğ etti.

İslâm'dan başka bir din arayanın kötülüğü meydandadır; onun kutluluk bağları kopar; başaşağı düşer gider, uzun bir hüzne daldıktan, çetin bir azâba uğradıktan sonra belki döner gelir.[41]

---

41 - Allah katında din, ancak İslâm dinidir. Kendilerine kitap verilenler, bunu adamakıllı bildikten sonra aralarındaki azgınlık ve haddini aşma yüzünden ihtilâfa düştüler ve kim Allah'ın

163

Hamd kulları yaratana, yeryüzünü döşeyene, suları yeryüzünde akıtana, yerleri sellere düzleyene. Evveline bir başlangıç, ezelî oluşuna bir son yok. Evveldir, zevâli olmaz; bâkidir, sonu olmaz. Alınlar ona secde eder; dudaklar birliğini söyler. Yarattığı şeyleri sınırladı, benzerlerinden ayırdı. Vehimler, düşünceler, sınırlarla, hünerlerle O'nu takdir edemez; akıllar, uzuvlara âletlere benzeterek O'nu bilemez; O'na bir zaman vardı denemez; zaman isnâd edilemez; hakkında ne vakte dek diye de soru sorulamaz. Görünendir, eserleriyle; neden ve nereden diye bir suâle imkân yok. Görünmeyendir zâtiyle, nerede gizlidir diye de sorulsa buna da bir beyân yok. Ne cismi vardır, görünür; ne bir hicâp altına girer; bilinir. Ne zâtiyle eşyâya yakındır ki bir şey densin; ne kudretiyle eşyadan ayrıdır ki ayrılmıştır densin. Kullarının bakışları, geceleyin adım atışları, karanlıkta dinlenişleri, karanlıklara dalışları, gizli değildir O'ndan. Aydınlatıcı Ay, O'nun bilgisiyle, irâdesiyle doğar, âlemi aydınlatır. Ardından aydın

---

âyetlerine inanmazsa bilsin ki Allah pek tez hesap görendir (3, Âl-i İmran, 19). Her doğan çocuk, yaratılış dininde (İslâm dininde) doğar; dili konuşmaya yatıncaya dek de böyledir; sonra anası, babası, onu Yahûdi yapar, Hıristiyan eder, Mecûsî kılar (Hadis, Câmi'us-Sagıyr, 2, s.79).

güneş doğar, âlemi ışıtır, batar. Zamanlar döner; günler, geceler geçip gider. Gece yüz gösterir, gelir; gündüz olur, biter; O hepsini bilir, hepsini görür. Bilgisi, her şeyin, her işin sonunu ve müddetini, zamanını ve sayısını kaplar, kavrar. O, sıfat takdir edenlerin, mekân tayin eyleyenlerin takdirinden münezzehtir; tayininden yücedir. Sınır, O'nun yarattıklarına aittir. O'ndan başkalarına mensuptur. Eşyâyı, ezelî olan, ebedî maddelerden yaratmamıştır; yaratılanı O yaratmıştır, O sınırlamıştır; şekil ve sûret sahibi olanların şekillerini, sûretlerini o tasvîr etmiştir; ne de güzel şekil vermiştir, ne de güzel sûretle bürümüştür. Hiç bir şey O'ndan çekinemez; hiç bir şeyin baş eğmesi O'na fayda vermez. Ölüp gidenleri bilmesi, diri kalanları bilmesi gibidir; yüce göklerde olanları bilmesi, aşağılık yerlerde olanları bilmesi gibidir.

(Aynı Hutbeden):

Ey doğru, düzen yaratılmış mahluk, ey rahimlerin karanlıklarında yetiştirilen çocuk, toprağın özünden yaratılmaya başladın, kuvvetli bir karar yerine kondun, bilinen bir zaman, orada durdun; takdir edilmiş bir müddet içinde de dünyada kaldın. Ana karnında bir yavrucaktın, oynar dururdun; ama ne çağırana seslenebilirdin, ne söyleneni duyardın. Sonra o karar ettiğin yerden, hiç görmediğin âleme çıkarıldın; oranın faydalanılacak şeylerinden de haberin yoktu senin. Ananın memesinden gıdalanmayı kim öğretti sana? Arama, isteme yerlerinden ihtiyacını gidermeyi kim belletti sana?.[42]

---

42 - "And olsun ki biz, insanı balçık mayasından yarattık,

Bir sûrete, bir şekle, bir heyete bürünmüş, âzâya sâhip olmuş bir yaratığın sıfatlarını bile bilmekten âciz olanın, yaratıcısının sıfatlarını bilmesi ne kadar da uzak; elbette yaratılan, bu hususta daha da âciz olacak. Yaratılmışların hadlerini anlamak imkânı yokken yaratan hakkında söz söylemek; ne de boş; bu, öyle bir şey ki mümkün değil, olmayacak.

176

KUR'AN-I MECİD'İ VASFEDEN BİR HUTBELERİ

Allah'ın beyanıyla faydalanın; Allah'ın öğüdüyle öğüt-lenin; O'nun öğüdünü kabûl edin, tutun. Çünkü Allah, sizin özürler getirmenize karşı açık deliller serdetti; sevdiği işleri size bildirdi; hoşlanmadığı şeyleri anlattı; bütün bunları da buyruklarına uymanız, nehyettiği şeylerden kaçınmanız için izhâr etti.

Gerçekten de Allah'ın Rasûlü, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, şüphe yok ki cennet hoşa gitmeyen şeylerle kaplanmıştır, cehennem de isteklerle

---

sonra onu sağlam bir karar yurdunda bir katre su kıldık. Sonra o bir katre suyu kan pıhtısı haline getirdik, derken kan pıhtısını bir parça et hâline soktuk, der-ken ette kemikler yarattık, derken kemiklere et giydirdik, sonra da onu başka bir yaratışla meydana getirdik..." (Kur'an-ı Mecid 23, Mü'minûn, 12-14).

kaplanmıştır buyur-muştur.[43] Bilin ki hiç bir tâat yoktur, ancak tabiatın hoşlan-madığı şeye dayanır ve hiç bir isyân ve suç yoktur, ancak nefsin isteğine, dileğine bağlanır. Allah rahmet etsin şehvetinden kaçınan, nefsinin dileğini söküp atan kişiye; çünkü şu nefis, insanı olmayacak şeylere sürükler, götürür; insan, onun dileklerini söküp atmadıkça boyuna onun dileğine uyar, suça, isyâna düşer gider. Bilin ki Allah kulları, inanan, nefsinden zanlara düşerek, onun düzeninden emin olmadan sabahlar, akşamlar; boyuna nefsini ayıplar, onu kınar durur.

Sizden öncekiler gibi olun; sizden önce gidenlere uyun; onlar, dünyada, göçecek kişiler gibi çadır kurdular, konaklardan göçen kişiler gibi konakları bırakıp göçtüler.

Bilin ki şu Kur'ân, öğüdünde aldatmayan, yol gösterme-de insanı azdırmayan, söyleyişte yalan söylemeyen bir öğütçüdür. Kur'ân'la oturup kalkan, doğrulukta, fazla bir şeye ulaşmayan, körlükte noksana erişmeden oturup kalkar. Bilin ki hiç kimseye Kur'ân'dan sonra bir ihtiyaç, bir yoksulluk gelip çatmaz; hiç kimseye ona uyduktan sonra bir zenginlik ulaşmaz. Dertlerinize O'ndan şifâ dileyin; güçlüklerinize O'ndan yardım isteyin; çünkü O en büyük derde bile devâdır ki o da küfürdür, nifâktır, azgınlıktır, sapıklıktır. Allah'tan Kur'ân'la dileğinizi dileyin; O'nunla Allah'a yönelin; O'nu

---

43 - Câmi'us-Sagıyr, 1, s.124, yâni Cennet, insanı dünyadaki zevkten, şehvetten alıkoyan, disiplin altına alan, dileklerini kısan kişiye verilir; Cehennemse dünyada zevkine, şehvetine uyanların yeridir.

vesile ederek halktan bir şey istemeyin; çünkü kullar, Allah'a, O'na benzer, O'nun değerine denk değerli başka bir şeyle yönelemezler.

Bilin ki O şefaatçidir, şefaati kabûl edilir; öylesine bir söz söyleyendir ki sözü tasdik olunur; Kur'ân kıyâmet gününde kime şefâat ederse şefâati kabûl olur ve Kur'ân, kıyâmet gününde kimin aleyhinde söz söylerse sözü makbûl sayılır.[44]

Çünkü kıyâmet günü bir nidâ eden nidâ eder de der ki: Bilin, Kur'ân'dan başka bir şey eken, ektiğini biçerken belâlara uğrar. Artık siz de O'nu ekin, O'na uyun; Rabbinize O'nu delil eden; nefislerinize O'nu öğütçü yapın; kendi reyleriniz O'na uymazsa reylerinizi töhmetleyin; dilekleriniz O'na aykırıysa dileklerinize hıyânette bulunun.

İyi işe koyulun, iyi işe; sonra da sona dek çalışın, sona dek. Doğru olun, doğru; sonra da dayanın da dayanın; sakının da sakının. Bilin ki size bir son vardır, sonunuza yönelin. Bilin ki size alâmetler dikilmiştir, onlara uyun da yol alın; bilin ki İslâm için bir son durak vardır; o durağa yürüyün.

Allah'a, size hakkından vâcip ettiği şeyleri edâ ederek, bildirdiği vazifeleri yaparak ulaşın. Ben tanıkım size, kıyâmet gününde de hüccet getiren, delil azhâr edenim size. Bilin ki kader, olup biter, kazâ gelir çatar. Ben Allah'ın vaadiyle, deliliyle konuşuyorum sizinle.

---

44 - Kur'ân, ilâçtır, dermandır (Ayni, 2, s.74), Kur'ân şefâat edicidir, şefâati kabûl edilendir, ona uyanı gerçekleyicidir; O'nu izleyeni cennete götürür; O'nu ardına atanı cehenneme sevkeder (Aynı, 2, s.74).

Yüce Allah buyurmuştur ki: "Rabbimiz Allah'tır diyen, sonra da doğru yürüyen kişilere melekler inerler de korkmayın, mahzûn olmayın, muştuluk size, size vaadedilen cennetle derler."[45] Siz de Rabbimiz Allah'tır dediniz ya, o halde kitabına uyun da doğru olun; emrine uyup kulluğunda doğru yola gidin de doğrulukta bulunun. Sonra da o doğru yoldan ayrılmayın; o yolda bidatler meydana getirmeyin; o yola aykırı harekette bulunmayın. Çünkü ayrılanlar, gerçekten ayrılırlar; kıyâmet gününde, Allah katında, rahmetine ulaşamazlar.

Bundan sonra da halkı ayırmaktan sakının, dilinizi uz tutun; gönlünüz başka düşüncede, diliniz başka sözde olmasın. Herkesin dilini zaptetmesi gerektir. Çünkü bu dil, serkeştir; sâhibini eğri yola götürür, saptırır. Andolsun Allah'a ki ben, çekinen kulun, dilini zaptetmedikçe çekinmesinden faydalandığını görmedim. Çünkü inananın dili, gönlünün ardındadır; münafığın gönlüyse dilinin ardında. İnanan, bir söz söylemek istedi mi, önce gönlünden geçirir o sözü, bir düşünür, hayırsa söyler, şerse vazgeçer. Münâfıksa diline gelini söyler; hangi söz kendisine fayda verir, hangi söz zarar, düşünmez bile. Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah, "Bir kulun îmânı, gönlü doğru olmadıkça doğru olmaz; gönlü de, dili doğru olmadıkça doğrulmaz" buyurmuştur.[46]

---

45 - Kur'ân-ı Mecîd, 41, Fussilet, 30.

46 - "Câmi'us-Sagıyr" deki *"Diline sâhip olmayan kul, imânın hakıykatine ulaşamaz"* meâlindeki hadise uyar (2, s.74).

Kim yüce Allah'a, avucu Müslümanların kanlarından, mallarından tertemiz olarak ulaşmak isterse, dilini onların ayıplarından korusun, bunu yapsın.

Bilin ey Allah kulları, gerçekten de inanan bu yıl helâl bildiğini geçen yıl da helâl bilir; geçen yıl hâram saydığını bu yıl da hâram sayar. Harâm olan şeylerden, insanların helâl saydıkları, size helâl olmaz; helâl, Allah'ın helâl ettiği şeydir, harâm da Allah'ın harâm ettiği şey.

İşlerde tecrübeniz var, onlarda tedbirde bulundunuz; öğütler verildi sizden öncekilerin halleriyle, örnekler gösterildi size; apaçık işe çağrıldınız; bunu ancak sağır duymadı, kör görmedi.

Allah'ın belâlarla sınadığı, tecrübelerle denediği kişiye hiç bir öğüt fayda veremez, tanımadığı, inkâr ettiği kusûr, önüne çıkagelir; tanıdığı şey, önünde belirir; o vakit inkâr ettiğini anlar, ikrâr ettiğini tanır, bilir.

İnsanlar iki bölüktür: Bir bölüğü şeriata uyar; öbür bölüğü bidate sapar. Bu ikinci bölüğün, noksan sıfatlardan münezzeh Allah'tan ne bir delili vardır, ne bir ışığı. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, hiç bir kimseye Kur'an'a benzer başka bir şeyle öğüt vermez; çünkü Kur'ân, Allah'ın sağlam ipidir, emin sebebidir; gönüllerin bahârı ondadır; bilgilerin kaynakları onda; gönüle ondan başka bir şeyle cilâ olamaz; ondan başka bir şey gönlü parlatamaz. Böyle olmakla beraber gene de ondan öğüt alanlar, ona uyup

yol almışlardır; unutanlar, unutmaya kapılanlar, yolda kalakalmışlardır.[47]

Bir hayır gördünüz mü, ona yardım edin, bir şer gördünüz mü, bırakın onu, gidin. Çünkü Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rahsûlullâh: "Ey Âdemoğlu, hayır işle, şerri bırak; o vakit cömert olur, orta yolu bulursun" buyurmuştur.[48]

Bilin ki zulüm üç kısımdır: Bir zulüm var, bağışlanmaz, bir zulüm var, terk edilmez; cezâsı verilir; bir zulüm var, bağışlanır, cezası aranmaz. Bağışlanmayan zulüm. Allah'a şirk koşmaktır. Yüce Allah, "Gerçekten de Allah kendisine şirk koşanı bağışlamaz" buyurmuştur.[49] Bağışlanan zulüm, kulun bâzı küçük şeylerde, hoş olmayan işlerde kendisine zulmetmesidir.[50] Terk edilmeyen zulümse, kulların birbirlerine zulmüdür. Burada kısâs pek çetindir; o da bıçakla yaralamak, kamçıyla vurmak değildir; bunlar, onun yanında pek küçük kalır, pek ehemmiyetsiz sayılır.[51]

Sakının Allah dininde renkten renge girmekten. Çünkü gerçeğe ait olup hoşlanmadığınız, fakat birleşerek yaptığı-nız şey, batıla dâir severek, fakat

---

47 - Kur'ân-ı Mecid, 3, 103.

48 - Hazret-i Emir aleyhisselam'ın rivayet buyurdukları hadis. Bu meâlde birçok hadisler mevcuttur.

49 - Kur'ân-ı Mecid, 4, 48, 116.

50 - 4. 123, 6, 54, 9 102.

51 - Şer'an kısas, dünyadaki cezadır; dünyada kısas icra edilmediği takdirde âhiretteki cezanın, dünyada çekilecek cezaya nispetle çetinliği bildirilmektedir.

birbirinizden ayrılarak yaptığınız şeyden hayırlıdır. Gerçekten de, noksan sıfatlar-dan münezzeh olan Allah, ayrılıkla ne geçmiş kavimlerden birine hayır vermiştir, ne şimdiki topluluklardan birine hayır verir.

Ey insanlar, ne mutlu o kişiye ki kendi ayıbı, onu insanların ayıplarını görmekten alıkor; ne mutlu o kişiye ki evinde oturur, rızkını yer, Rabbinin kulluğuyla meşgul olur, kendi hatâlarına ağlar, kendisiyle uğraşır; halk ondan rahattır, esendir.

* * *

198

İSLAM VE KUR'ÂN'A AİT BİR HUTBELERİNDEN

Sonra bilin ki bu İslâm dini, Allah'ın seçtiği, kendi inâyetiyle lütfettiği, tebliği için halkının en hayırlısını seçip gönderdiği, direklerini, sevgiyle yücelttiği Allah dinidir. (Eski ve hurâfelerle karışmış) dinleri, onun yüceliğiyle alçaltmıştır; şerîatları, onu yücelterek neshetmiştir. Ona olan lütfüyle düşmanlarını hor, hakir kılmıştır; karşı duran-ları, o dine yardım ederek aşağılık bir hâle getirmiştir; onun sağlam temeliyle, kuvvetli direğiyle sapıklık ve azgınlık direklerini yıkmıştır; o dinin havuzlarından susuzları suya kandırmıştır; o suyu içenler tüketememişlerdir; onların içtikleri kadar da o havuzu tekrar doldurmuştur.

Sonra da onu, öylesine pekiştirmiştir ki kulpunun kop-masına, halkasının koparılmasına imkân yoktur;[52] mümkün değil harâb olmaz yapısı; yıkılmaz direkleri, çökmez yapısı. Meyveler veren ağacı çürümez; zamanı dolmaz; hükmü eskimez; dalları, budakları kopmaz. O dinin yolları daralmaz; o dümdüz yolu ne sarplık sarar; ne aydınlığı karanlık kaplar; ne sehil gidişini aykırılık kavrar. Ne o yolda çerçöp vardır, ne bir aykırılık görünür; ne açık yoluna bir kumluk çıkar, ayakları batırır, ne ışıkları söner o yolun, ne de tatlılığını bir acılık bozar.

İslâm, öyle bir dindir ki direklerini Allah, gerçek üzerine kurmuş, o direklere sağlam dayanaklar yapmıştır. Sularla dolu kaynakları var, coşup köpürerek akar; ışıkları var, yalımyalım parlar. Dikilmiş işaretleri, alâmetleri var, dileyene yol gösterir; gidenler yol bulur, oraya varır; sağrakları var, gidenlere sunulur, içenleri kandırır. Allah razılığının en üstününü, direklerinin en yücesini, itâatinin en kabûl edilenini o dine bağışlamıştır. Müslümanlık, Allah katında direkleri sağlam, yapısı yüce, nûru aydınlatıcı, kudreti üstündür; nişâneleri uzaktan da görülür; yol bulmak, oraya varmak isteyenler görür, bulur. Yerinden oynatılamaz; kınanmasına imkân bulunmaz. O dini yüce tanıyın, ona uyun; o dinin hakkını verin, lâyık olduğu mevkiye koyun.

---

52 - **"Dinde zor yok. Gerçekten de doğru yolla azgın-lık, apaçık meydana çıkmıştır. Kim putları inkâr edip Allah'a inanırsa, şüphe yok, öyle sağlam bir kulpa yapışmıştır ki hiç kopmaz o ve Allah her şeyi duyar, bilir"** (2, Bakara, 256).

Sonra, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, gerçekten de Muhammed'i, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, dünyanın geçip gitmek, âhiretin doğup ışımak üzere bulunduğu bir çağda, gerçek üzere gönderdi. Dünya aydınlandıktan sonra karanlıklara bürünmüştü; mihnet, diz boyu yücelmiş, görünmüştü. Dünyanın yumuşak döşeği sertleşmişti; ömrü sona ermişti; müddeti bitmişti; kıyâmet alâmetleri belirmişti. Dünyadakiler ümit kesmişlerdi, ondan yüz çevirmişlerdi; halkası kopmak, düğümü çözülmek üzereydi. Nimetleri bozulup gitmiş, ayıpları ortaya çıkmış, uzun sürecek sanılan zamanı kısalmıştı. Böyle bir çağda Allah, haberlerini ulaştırmak, uyanlara lütfetmek, çağını ilkbahara çevirmek, yardımcılarını yüceltmek, yardım edenlere şeref vermek üzere Muhammed'i gönderdi.[53]

Sonra da ona bir kitap indirdi ki o, bir nurdur, ışığı sönmez; bir ışıktır, yalımı tükenmez; bir denizdir, dibine inilmez; bir yoldur, tutan sapmaz, yol yitirmez; bir yalımdır, alevi kararmaz. Hakkı, batılı ayırır; delili reddedilemez. Bir yapıdır, direkleri yıkılamaz. Bir şifâdır, hastalananların, onunla iyileşmeyeceklerinden

---

53 - Ben, kıyâmetle şunun gibi yollandım (bu hadisi irâd buyururlarken şehâdet parmaklarıyla orta parmaklarını düz olarak birleştirip göstermişler, kendilerinin son peygamber olup artık peygamber gelmeyeceğini ve kıyâmetin yakınlığını işaret etmişlerdir; Câmi'üs-Sagıyr, 1, s.105). Bu sözlerde 9 sûrenin (Tevbe) 33. ve 48. sûrenin (Feth) 28. âyetlerine de işaret vardır.

korkulmaz. Bir üstünlüktür, yardımcıları bozguna uğramaz. Bir gerçektir, ona uyanlar, horluğa düşmez.[54]

O, îmânın mâdenidir, orta yoludur. İlmin kaynaklarıdır, denizleridir. Adaletin bağları, bahçeleridir, kaynakları, sularıdır. İslâm'ın esâsıdır, yapısıdır. Gerçeğin vadîleridir, dümdüz ovasıdır. Bir denizdir, ne kadar su alan olursa olsun, tükenmez. Kaynaklardır ki su alanlar, dibine varamaz-lar; sağraklardır, dolduruldukça doldurulur, gelenlere sunulur, suyu bitmez. Konaklardır, yolcular, yol yitirmezler. Dikilmiş alâmetler, yakılmış, yandırılmış ateşler, yol alanlar, onları görmezlikten gelemezler. Uyulacak kudrettir, ona uyanlar, ondan dönmezler.[55]

---

54 - **"Allah'tan bir nur ve apaçık, hükümleri belli bir kitap gelmiştir size"** (5, Mâide, 15); **"Onlar, öyle kişilerdir ki ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılmış olarak bulacakları şerîat sâhibi Ümmî Peygamber'e uyarlar ve O, onlara iyiliği emreder, kötülükten nehyeyler onları ve temiz şey-leri onlara helâl etmededir, pis ve kötü şeyleri harâm etmede. Sırtlarındaki ağır yükleri indirmededir, bağlandık-ları zincirleri kırmada. Artık O'na inananlar, O'nu ululayanlar, O'na yardım edenler ve O'na indirilen nûra uyanlardır kurtulanlar, muratlarına erenler"** (7, A'raf, 157); Kur'ân-ı Mecid, 4. sûrenin (Nisâ') ve 64. sûrenin (Tegaabün) 8. âyetlerinde de "Nûr" adıyla anılmakta, 10. sûrenin (Yûnus) 57; âyetinde, Kur'ân'ın gönüllere şifâ olduğu bildirilmekte, 41. sûrenin (Fussilet) 44. âyetinde Kur'ân-ı Mecid, hüdâ ve şifâ diye vasfolunmakta, 17. sûrenin (İsrâ) 82, âyet-i kerimesinde de Kur'ân-ı Kerim'in, inananlara şifâ ve rahmet olduğu beyan buyurulmaktadır.

55 - 2. Sûrenin 13. âyet-i kerimesinde Muhammed Sallâllahu Aleyhi ve Âlihî ve Sellem'in ümmetinin **"orta ümmet"** olduğu, inanç bakımından ifrât ve tefrite sapmadığı, tam tenzih

Allah, onu bilginlerin susuzluklarını gidermek, din hükümlerini bilenlerin gönüllerine ilkbahar güzelliğini vermek, temiz kişilerin yollarını göstermek için sebep kılmıştır. Bir ilâçtır ki onu kullanana artık hastalık gelmez; bir ışıktır ki onunla beraber karanlık hüküm sürmez. Yapışılacak düğümü sağlam bir iptir; yücesi sarp bir kaledir; ona dost olana üstünlüktür; oraya girene eminliktir; ona uyana yol gösterendir; ona mensûp olana makbûl özürdür; onunla konuşana burhandır; ona uyup düşmanıyla savaşana tanıktır, furkandır; onu yükleneni yüklenir; onunla amel edeni taşır. Kim onu kendisine bir alâmet, bir nişan olarak alırsa delil olur ona; kim onu taşırsa kalkan kesilir ona, dinleyip belleyene bilgi olur; O'ndan rivâyet edene sözdür o, onunla gerçek üzere hüküm verene hükümdür o.[56]

* * *

214

---

ve teşbîhe gitmeyip tevhid inancına sâhip bulunduğu bildirilmektedir.

56 - 3. sûrenin (Âl-i İmrân) 103. âyet-i kerimesinde, Allah ipine sımsıkı yapışılması, ayrılığa düşülmemesi emir buyrulmaktadır ki Allah ipi Kur'ân-ı Mecid ve Kur'ân ile teşrî edilen, sünnetle tevsik olunan şerîattır. Hutbenin bu son kısmı, bilhassa Kur'ân-ı Mecid'in vasıflarını ihtivâ ediyor.

BİR HUTBELERİNDEN

Şehâdet ederim ki Allah tam adalet sahibidir; adaletle muamele eder; tam hikmetle hükmedendir, hakla batılı tefrik eyler ve şehâdet ederim ki Muhammed, O'nun kuludur; kullarının ulusudur. Allah kullarını değiştirdikçe, geçenler geçip, gelenler geldikçe onları iki bölüğe ayırmıştır; O'nun vücudunu o iki bölüğün hayırlı kısmına vermiştir. Soyunda ne zinâ eden vardır, ne kötülük yoluna giden.

Bilin ki Allah, hayır işlemeye ehil olanları, emrine uyup hayra yönelenleri seçmiştir; Hakk'ın direkleridir onlar, itâati, kulluğu koruyanlardır onlar. Sizin için de her kullukta, Allah'tan bir yardım var, onu dillerden söyler, gönüllere ilhâm eder; yeter bulanlara bunda yeterlik vardır; şifâ arayanlara şifâ vardır.

Bilin ki Allah'ın ilmini koruyan kullar vardır ki onu siyânet ederler; kaynaklarını akıtıp dururlar. Birbirleriyle uzlaşarak buluşurlar, birbirlerine sevişerek kavuşurlar. Birbirlerine ilim ve hikmet sağrağını sunarlar; onu içip vefâ ve nasihatle kanarlar. Onları şüphe bulandırmaz; gaybet onlara yol bulmaz. Yaratılışları, huyları böyledir; bu huylarla sevişirler; bu huylarla, birbirleriyle uzlaşırlar. Onlar, ekin için ayrılmış en güzel tohumlardır; kötüleri ayıklanmış, atılmıştır; iyileri seçilmiş, alınmıştır. Öz doğruluğu onları seçmiştir; sınanmalar, onları denemiştir.[57]

---

57 - Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, Allah için

Şu halde insanın, Allah emirlerini yüce bilerek kabûl etmesi; her şeyi kırıp geçiren, yıkıp döken kıyâmet gelip çatmadan ondan çekinmesi gerek. İnsanın müddeti az günlerde, duruluşu, konaklanışı, kısa yerde, göçüp bırakacağı, varıp konacağı yer için hazırlıkta bulunması gerek. Ne mutlu o kişiye ki selîm bir kalbe sâhiptir, gıll-u gışı yoktur da kendisine doğru yolu gösterene uyar; onu kötülüğe sevk etmek isteyenden, kaçar; ona yol gösterene uyup, onu hidâyete sevk edene itâat edip esenlik yolunu bulur, o yolu tutar; kapıları kapanmadan, sebepleri yitip gitmeden hidâyete koşar; tövbe kapısını açmak ister; kendisinden suçları atmak ister. Elbette bu kişi hidâyet yoluna sevkedilmiştir, doğru ve aydın yola yönelmiştir.[58]

* * *

---

mümini sevindirmek, Allah için müminlerin birbirlerini sevmeleri hakkında bir çok hadisler vardır. *"Allah için birbirlerini sevenler, arşın gölgesi altında bulunurlar; Allah'a manen yakın olan her melek, her peygamber onların derecesine gıpta eder; onlar cennete sorusuz girerler; onlara kıyâmette Allah komşuları denir"* hadisi bunlardandır. Hattâ İmâm Ca'fer-üs Sâdık Aleyhisselâm'ın imânın, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek olduğunu buyurdukları rivâyet edilmiştir (Hâce Abbas-ı Kummî; Sefînet'ül-Bıhâr ve Medînet'ül-Hikemi ve'l-Âsâr, 1, s.201). *"Amellerin efdali, îmandan sonra, insanları sevmektir"* hadisi de bu cümledendir (Câmi', 1, s.40)

58 - "O gün ne mal fayda verir, ne evlât; ancak Allah'a şirkten ve şüpheden arınmış selîm bir gönülle gelen faydalanır" (26, Şuarâ', 88-89)

2. Bölüm

KENDİLERİ VE EHLİBEYT ALEYHİMÜSSELÂM

4

Karanlıklarda doğru yolu bizimle buldunuz; yüceliklere, üstünlüklere bizimle ağdınız; ayın sonlarındaki karan-lıklarda bizimle aydınlığa çıktınız. Sağır olsun o kulak ki yüksek sesi duymaz; bağırışı duymayan, hafif sesi nasıl duyar? Yatışsın o yürekler ki boyuna titrer, boyuna çarpar.[59]

Sonunda hileye sapacağınızı biliyordum, bekleyip duruyordum; sizde aldanmışların nişânelerini görüyordum. Fakat îman perdesi bürümüştü beni;

---

59 - Zübeyr ve Talha'ya hitâben söylemişlerdir. Bağırış, yüksek ses, Allah'ın âyetleri, Hz. Peygamber'in (s.a.a) hadisleridir. Onları duymayan, onlara uymayan, benim sözlerimi hiç duymaz, benim sözlerime hiç uymaz demek istiyorlar.

yüzünüze vurmuyordum; özümün ve niyetimin doğruluğu, sizin hâlinizi göstermişti bana; açıklamıyordum.[60]

Her yana sapan yollar arasında, durdum sizin için doğru yolun başında. Her tarafa bakıyordunuz; yoktu kılavuzu-nuz. Her yeri kazıyordunuz; yoktu suyunuz. Bugün sessiz-dilsiz söylüyorum: Yiter-gider ayrılan benden, bana göste-rildiği andan beri gerçekte şüphe etmedim ben. Mûsâ, kendisi için korkmamıştı; korkmuştu bilgisizlerin üst olmasından; sapıklığın hükmetmesinden.

Bugün ben ve siz, durmuşuz hak yolla batıl yolun üstünde; suya kavuşacağından emin olan susamaz bir an.[61]

---

60 - "Müminin anlayışından sakının; çünkü o, Allah nûruyla görür" hadisine işaret buyurarak (Câmî', 1, s.7) bu olayları daha önceden bildiklerini, onların yapacaklarını anladıklarını bildiriyorlar.

61 - 20. sûrenin (Tâhâ) 65-66. âyetlerinde, **"Büyücüler dediler ki: İstersen sen at önce sopanı, istersen biz atalım yâ Mûsâ, siz önce atın, dedi. Derken büyüleriyle ipleri ve sopaları, Mûsâ'ya doğru koşuyormuş gibi göründü. Mûsâ'nın içine bir korku düştü. Korkma dedik; hiç şüphe yok ki sen daha üstünsün"** buyurulmaktadır. Bu korkunun kendisinin, yahut mûcizesinin üst olmayacağı için olmayıp, bilgisizlerin üst olmaları, sapıklığın hükmetmesi düşüncesiyle olduğunu bildiriyor ve Mûsâ'yı, nefsi için, yâhut buna benzer, kötü bir şüphe yüzünden korkmaktan tenzih ediyorlar.

37

Onların güçleri kuvvetleri yokken ben kalktım, yardıma koştum: onlar başlarını hırkalarının yakalarına sokmuşlar-ken ben kendimi meydana attım; onlar sözden kalmışlarken ben konuştum; onlar durup dururlarken ben Allah ışığıyla karanlıkları aştım. Gene de en hafif konuşanları bendim; kendini en fazla göstermemeye çalışanları bendim. Gemi salıverip atımı koşturdum atımı koşturdum; öndülü alıp koştum.

Bir dağ gibiydim ki yeller onu yerinden kıpırdatamaz; kasırgalar onu söküp atamaz. Hiç kimsenin gücü yoktu ki yüzüme karşı bir ayıbımı söyleyebilsin; kimsenin haddi değildi ki ardımdan beni kınasın. Aşağılık bir hale düşen, benim katımda yüceydi, üstündü; ona zulmedenden hakkını alırdım ben. Kuvvetli olan, benim katımda zayıftı; mazlûmun hakkını alırdım ondan. Allah'ın kazâsına razı olduk; emrine teslim olup itâatte bulunduk. Hiç gördün mü Allah'ın elçisine, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, yalan isnâd edeyim, O'na iftirâda bulunayım? And olsun Allah'a O'nu ilk gerçekleyen kişiyim ben; O'na yalan isnâd eden ilk kişi olmam ben.

Yapacağım işe baktım; verdiğim sözü hatırladım, tuttum; biat ettim.[62]

* * *

62

Gerçekten de bende, Allah'ın sağlam mı sağlam bir kalkanı var; ecel günüm gelince benden alınır; o vakit ok benden sapmaz; mızrak yarası onulmaz.[63]

---

62 - Hazret-i Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) ilk imân eden, erkeklerden Emir'ül-Mü'minin (a.s), kadınlardan zevceleri Hazret-i Hadice'dir (r.a). Bunda; "Tirmizî, Müstekder-i Sahîhayn, Müsned, Kenz'ül-Ummâl" gibi hadis kitaplarıyla "İsâbe, İstiâb, Üsd'ül-Gaabe" gibi sahâbenin hâl tercemele-rini bildiren kitaplar, tarihler müttefiktir. Neseî, "Hasâis"inde Ali'nin (a.s) *"Ben Allah'ın kuluyum, Rasûlullah'ın kardeşiyim, Sıddıyk-ı Ekber benim; insanlardan yedi yıl önce îman ettim ben"* dediğini kaydeder (S.3). İbn-i Mâce'nin "Sahîh"inde de aynı meâlde bir hadis vardır (s.12). Üsd'ül-Gaabe, Ebû Eyyub'ül-Ansârî'den, Hz. Peygamberin (s.a.a), *"Melekler bana ve Ali'ye yedi yıl salâvat getirdiler; çünkü benimle ondan başka (Hadice müstesna) namaz kılan yoktu"* buyurduğunu rivâyet eder (c.4, s.18).

Bu sözlerde, Hz. Rasûl'ün (s.a.a) vefatlarından sonraki olaylara, yâhut Osman'ın şehâdetinden sonraki biate de işaret vardır.

63 - Kendilerine, haberleri olmadan şehit edilmeleri ihtimâli söylendiği vakit buyurmuşlardır.

87

BİR HUTBELERİNDEN

Nereye gidiyorsunuz? Ne vakit döneceksiniz? Hidâyet alâmetleri dikilmiştir. Deliller apaçıktır; nişâneler dikili durmaktadır. Ne diye başı dönmüş bir halde çöllere dalarsınız; neden ve niçin yeler-yortarsınız? Peygamber' inizin itreti aranızdadır. Onlar, sizi gerçeğe çeken iplerdir. Din bayraklarıdır, gerçeklik dilleridir onlar. Onları, Kur'ân'ın en güzel konaklarına indirin, kondurun (Kur'ân'da anıldığı, emredildiği veçhile onlara uyun); susamış develer gibi onların yanlarına, onların kaynaklarına koşun. Ey insanlar, bu sözleri, bu inancı, peygamberlerin sonuncusundan alın; bilin ki bizden olup da ölen, ölü değildir,[64] diridir; ölmez; bizden olup da çürüyüp giden çürümez. Bilmediğiniz sözü söylemeyin; çünkü gerçeğin çoğu, inkâr ettiğiniz şeylerdedir; aleyhine kesin bir deliliniz olmayan kişiyi mâzur tutun; o kişi de benim. Sizin içinizde, sizin aranızda, iki değer biçilmez şeyin büyüğüyle amel etmedim mi ben; iki değer biçilmez şeyin[65] küçüğünü

---

64 - "Bizden olup da ölen, ölü değildir" sözü, **"Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma; onlar diridir ve Rableri katında rızıklanırlar"** âyet-i kerimesine işarettir (3, Âl-i İmrân, 169).

65 - İki değer biçilmez şey sözüyle *"Sizin içinizde, sizin*

aranızda bırakmadım mı ben? İçinize îman bayrağı diktim; helâl ve harâm sınırlarını size öğrettim; adaletimle kötülüklerden kurtuluş elbisesini size giydirdim. Gözün, özünü sezemediği, düşüncenin, künhüne eremediği reylere uymayın, onlarla amel etmeyin.

* * *

100

Hamd halka ihsanını yayan, onlara cömertliğiyle lütuf elini uzatan, keremlerde, ihsanlarda bulunan Allah'a. O'na ait bütün işlerde hamd ederiz O'na; O'na ait haklara riayet edebilmek için yardım dileriz O'ndan. Şehadet ederiz ki O'ndan başka ma'bud yoktur; Muhammed onun kuludur, Rasûlüdür. Emrini kesin olarak bildirmek, zikrini söylemek için göndermiştir

---

aranızda iki değer biçilmez, nefîs, değerli şey bırakıyorum biri Allah'ın Kitabı, öbürü Ehlibeytimdir..." Meâlindeki hadis-i şerife işaret edilmektedir. Müslim, Tirmizi, Müstedrek, Neseî, Müsned, Hılyet'ül-Evliyâ, Kenz'ül-Ummâl, Mecma'uz Zevâid, Savaık'ul-Muhrika ve sair hadis kitaplarında bir çok yollarla, bir çok sahâbiden rivâyet edilen bu hadis, mütevâtir derecesine varmış hadislerdendir (Seyyid Mürtaza'l-Huseyniyy-ül Firûzâbadî'nin "Fedâl'ül-Hamseti Min'es Sıhâh'is Sitte"sine bakınız; cüz, 2, Necef-1384; s.43-56).

O'nu. O da risâleti emin olarak edâ etmiştir; gerçek ve doğru olarak gitmiştir; yerine, aramızda gerçeklik bayrağını dikmiştir. Kim o bayraktan ayrılır, ileri giderse, yaydan ok fırlar gibi dinden çıkar; kim geri kalır, altına gelmezse helâk-gider; kim o bayrağın altına gelir, gölgesine sığınırsa gerçeğe uyar. Delili de şudur:

Sözü gerçektir; görür de söyler. Kalkışı ihtiyatladır; zamanında kalkar; fakat kalktı mı da tez gider; siz de ona uyar, baş eğersiniz, onu ulular, parmaklarınızla işaret edersiniz, ona ölüm gelip çattı, onu aranızdan alıp gitti mi durun, dayanın; Allah'ın dilediği müddetçe durursunuz, fakat sonunda Allah, sizi derleyip toplayan, dağınıklığınızı giderip sizi bir araya getiren birisini izhâr eder. Size her yönelen kişiye ümit bağlamayın, sizden yüz çevireni de görüp ümitsizliğe düşmeyin. Çünkü yüz çevirenin bir ayağı kaysa bile öbür ayağını yere basar, direnir; böylece de düşmez, kaymadan durabilir.

Bilin ki Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Muhammed'in soyu gökteki yıldızlar gibidir; bir yıldız yitti mi, öbürü doğar; Allah'ın lütuflarının size verildiğini görüyorum ben; size de umduğunuzu gösterecektir.[66]

---

66 - *"Gerçekten de Ehlibeytim, Nûh'un gemisine benzer aranızda; kim o gemiye binerse kurtuldu, kim binmezse helâk oldu gitti"* hadisine işaret edilmektedir (Ebû-Zer r.a'den câmi, 1, s.81). *"Yıldızlar nasıl gök ehlinin emniyetine sebepse, Ehlibeytim de yeryüzündekilerin emniyetine sebeptir"* meâlindeki hadise de işaret vardır (çeşitli rivayetleri ve kaynakları için "Fedâil'ül-Hamseti Min'es Sihâh'is-Sitte"ye bakınız; 2, s.59-60).

109

Bir Hutbelerinde Allah'ın İzzet ve Kudretini; Ezeli ve Ebedi Oluşunu, Melekleri, Ölümü, Ahireti Anlattıktan Sonra Hz. Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyti Hakkında Buyururlar ki:

Gerçekten de dünyayı horladı, küçük gördü, ehemmiyetsiz gösterdi; aşağılık bir şey saydı, gözlere aşağılattı. Allah'ın kendisini seçtiğini, dünyanın ondan vazgeçtiğini, ondan başkası için halk edildiğini bildi, anladı; onu gönlünden attı; anışını bile öldürdü gitti. Dünyadaki güzelim libaslara, oradaki yüce duraklara kapılmamak için gözünden dünya bezentilerinin kalkmasını diledi; sevdi; kulların, Rablerine karşı bir mâzeretleri olmaması için Rabbinin emirlerini onlara bildirdi; öğüt verip ümmetini korkuttu; müjde verip onları cennete çağırdı.[67]

---

67 - Dünyadan maksat, dünya için yaşamak, nefsi için çalışmak, ferdiyetine gömülmek, kendini merkez edinmektir; yoksa kendi, ayâli, milleti ve insanlık için çalışmak, esasen İslâm'ın farzlarındandır; ancak çalışanın kazanacağı, 53. sûrenin (Necm) 39. âyetinde bildirilmiş, bir çok âyet ve hadislerde de bu nükte, beyan buyrulmuştur. İslâm dünya ve âhireti denk tutan, dünyaya daldırmayan, fakat âhireti de unutturmayan bir dindir. Bu bakımdan da orta ümmettir

Biziz nübüvvet ağacı, vahyin indiği mahal; meleklerin inip çıktıkları yer. Biziz ilim mâdenleri, hikmetlerin kaynakları. Bize yardım eden, bizi seven, rahmeti bekler; bize düşman olan, bize buğzeden, azâbı bekler.

* * *

175

Ey gaflete düşenler, sizden gaflet eden yok. Ey emri terk edenler, sizden söz alansa Hak. Ne oldu bana ki sizi Allah'ın emrini bir yana atmış, gidiyor görmedeyim; ondan gayrisine yönelmiş olduğunuzu seyretmedeydim. Sanki hayvanlarsınız, çoban sizi hastalıklarla dolu bir otlağa sürüyor; dertlerle dolu bir sulağa haydıyor. Hayvanlar da otlatılıp semirtildikçe, başlarına neler geleceğini bilmezler de kendilerine lütfediyorlar, ihsanda bulunuyorlar sanırlar. Günlerini,

---

Muhammed ümmeti (s.a.a). *"Temiz kişiye temiz mal ne de güzel yaraşır"* meâlindeki hadis de bunu bildirir (Künûz'ül-Hakaaık, 2, s.184).

Mevlânâ'nın,

Nîst dünyâ nokra vo ferzend o zen
Çîst dünyâ ez Hodâ gaafil boden

beyti, bu hususu pek güzel açıklar.

yalnız o gün bilirler; işlerini, yalnız otlayıp sulanmak zannederler.

Andolsun Allah'a ki, sizin her birinizin nereden ve nasıl geldiğini, nereye ve nasıl gideceğini haber versem... Hem de haber veririm, acze düşmem; fakat benim yüzümden Rasûlullâh'ı da inkâr etmenizden korkarım. Bunu ancak emin olduğum özü-sözü doğru kişilere açar, açıklarım.

Peygamberini hak üzere gönderen, halktan seçen, Allah hakkı için bu sözü gerçek olarak söylemedeyim; Allah'ın Rasûlü, bütün bunları bana haber verdi; helâk olacak herkesi bildirdi; ne yüzden, neden helâk olacağını anlattı. Kurtulacak herkesi de söyledi, kurtuluş yerini haber verdi ve bu işi açıkladı; başıma gelecek her şeyi de kulağıma söyledi, bildirdi.

Ey insanlar, andolsun Allah'a ki size, itâat etmenizi buyurduğum şeylerde ben en ileri gideninizim; sizi nehyettiğim isyandan da sizden önce kendim çekinmedeyim.

* * *

189

İman vardır, canlarda, gönüllerde yerleşmiştir; îman vardır, canla beden arasına girmiştir; gönüllere eğreti konur, mâlûm bir zamana dek durur. İş böyle

olunca da birisinden kesilmek, ayrılmak istediniz mi bekleyin, ölümüne dek durun, dayanın; ölümü gelip çattı mı, o zaman ondan kesilin, ayrılın; o zaman ona düşman olun, ilenin.

Hicret, ilk zamanda nasılsa gene de öyledir; Allah'ın kulları yeryüzünde durdukça, emri onlara buyruldukça ümmetten hicret kalkmaz; bu ümmet, muhâcir olmaktan geri kalmaz. Yeryüzündeki hücceti tanımayana muhâcir olmaktan geri kalmaz. Yeryüzündeki hücceti tanımayana muhâcir adı verilemez mutlak; kim onu tanırsa odur muhâcir ancak.[68] Kendisine hüccetin, tanıtıldığı kişi mâzûr olamaz;[69] kulağı duyan, gönlünde bilgi edinen kişinin özrüne bakılamaz.

Gerçekten de bizim işimiz güçtür, güç gelir insanlara; ancak gönlünü, Allah'ın sınadığı kul, bizim işimize tahammül eder; buyruğumuza baş eğer. Sözlerimizi emin gönüller kabûl eder, o sözler, metin akıllara gider.

Ey insanlar, sorun benden beni yitirmeden. Çünkü ben gök yollarını, yeryüzünün yollarından daha iyi tanırım. Sâhibinden kaçan, yularını alıp giden bir

---

68 - *"Muhâcir, kötülüğü terk eden, kötü işlerden geçendir"* hadis-i şerîfî de (Künûz'ül-Hakaaık, 2, s.183) muhâcirliğin hakikatini bildirmektedir.

69 - Hüccet, yâni kesin delil, Allah'ın kitabı, Hz. Peygamber'in (s.a.a) sünneti ve ümmetin mansûs olan imâmıdır; bunları tanıdığı hâlde itâat etmeyen, mustaz'af, yâni gerçek kendisine ulaşmamış, gerçeği anlayamamış sayılamaz, özrü de kabûl edilmez.

deveye benzeyen, uyanların akıllarını yitiren fitneyi, adımını atmadan bilirim; nereye konacak, görürüm.[70]

---

70 - *"Ameller, sonlarına göredir"* hadisine nazaran (Künûz'ül-Hakaaık, 1, s.103), ömrünü suçla, hattâ küfürle geçiren bir kişi son demlerinde tövbe eder, îmana gelirse suçları bağışlanır, küfürden arınır. Ömrünü ibâdetle geçiren bir kişi, son zamanlarda azar, suçlara batar; mümin olduğu halde inkâra sapar; günahkâr olarak ölür, yahut kâfir olarak âhirete göçer. Bir insanın hayrı, şerri ancak son zamanlarında belli olur. Ancak şunu da söylemek gerekir ki ölüm çağındaki tövbe kabûl edilir, buna "tövbe-i ye's"derler; fakat son çağdaki îman kabûl edilmez; buna da "imân-ı ye's"denir. Mevlânâ,

Bâz â bâz â her onçi hesti bâz â

Ger kâfer o gebr o bot-peresti bâz â

İn dergeh-i mâ dergeh-i novmidi nist

Sed bâr eger tovbe şikestî bâz â

Yâni "Geri gel, beri gel, her ne isen gene gel. Kâfir olduysan, ateşe, puta taptıysan da dön, bize gel; bizim bu tapımız, ümitsizlik tapısı değildir; yüz kere tövbe etmiş, tövbeni bozmuşsan, ümidini yitirme, gene gel" meâlindeki rubaisini, **"De ki: Ey nefislerine uyup hadden aşırı hareket eden kullarım, Allah rahmetinden ümit kesmeyin; şüphe yok ki Allah, bütün suçları örter, şüphe yok ki O, suçları örter, rahîmdir. Ve dönün Rabbinize ve teslim olun ona, size âzap gelip çatmadan; sonra yardım edilmez size"** âyetle-rinin meâli olarak inşad eylemiştir. (39, 53-54); yoksa, kâfirsen de, ateşe, puta tapıyorsan da gel tarzında bir mâna kastetmemiştir; böyle anlayanlar, yanılmaktadırlar, yahut kasten, kendilerine inananları yanıltmak istemektedir.

BİR HUTBELERİNDEN

Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Muhammed'in ashabından olup onun dinini koruyanlar, gerçekten de bilirler ki ben, bir an bile Allah'ın emrini reddetmediğim gibi, Rasûlünün emrini de reddetmemişimdir. Erlerin, yiğitlerin dayanamayıp geriledikleri tehlikeli yerlerde Allah'ın bana ihsan ettiği erlikle, yiğitlikle canımı onun uğruna koymuşumdur. Allah'ın bana ihsan ettiği erlikle, yiğitlikle canımı onun uğruna koymuşumdur. Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullâh vefat ettiği zaman başı, benim göğsümdeydi; ağzının yârı (kanı) elime akmıştı; ben de onu yüzüme sürmüştüm.

Onu yıkamaya kalktım, melekler yardımcımdı. Evde, çevresinde feryat yücelmişti. Meleklerin bir bölüğü inmedeydi, bir bölüğü çıkmada. Onu yatacağı yere koyuncaya dek onların sesleri, onların salavat getirişlerinin, namaz kılışlarının ünleri kulağımdan gitmemişti.

Ona hayâtında da, memâtında (ölümünde) da benden daha yakın, halifeliğine benden daha lâyık kim var? Can gözlerinizi açın; düşmanınızla savaş için niyetlerinizi gerçekleştirin. Kendisinden başka bir mâbud olmayan Allah'a andolsun ki ben, elbette dosdoğru anayoldayım; onlarsa kaygan batıl yolda. Duyduklarınızı söylüyorum; Allah'tan benim ve sizin bağışlanmamızı diliyorum.

* * *

224

Andolsun Allah'a ki geceleri deve dikenlerinin üstünde yatsam, ellerimi, ayaklarımı tomruklara vursalar da beni zincirlerle sürüseler bile, bu, kıyâmet günü Allah kullarının bâzılarına zulmetmiş, dünya malından bir şey gasp eylemiş olarak Allah'a ve Resûlüne ulaşmamdan daha sevgilidir; daha yeğdir bence. Nasıl olur da hemencecik pörsüyüp gidecek uzun zaman toprak altında kalacak bir beden için tutar da bir kişiye zulmederim ben?.

Vallahi Akıyl'i gördüm, yok-yoksul bir hâle düşmüştü; gelmiş, benden sizin buğdayınızdan bir batman istiyor, vermemde de ısrar ediyordu. Gördüm ki çocukları per-perişandı, tozlara batmışlar, topraklara bulanmışlardı. Yoksulluktan benizleri kararmıştı; sanki yüzlerini rastıkla boyamışlardı. Dileğinde ısrar ediyordu, sözünü tekrarlayıp duruyordu. Sözlerini dinledim; sandı ki dinimi ona sataca-ğım; yolumdan ayrılıp ardına düşeceğim.

Bir demir parçasını kızdırdım, ibret alsın diye bedenine yaklaştırdım. Acısından hastalar gibi bağırıp inlemeye koyuldu; neredeyse de yaklaştırdığım yer yanacaktı; dağlana-caktı. Ona dedim ki:

Ey Akıyl, analar yasında ağlasınlar; şakacıktan bir insanın bedenine yaklaştırdığı kızgın bir demir bu; sen onun acısından, derdinden bu kadar bağırıyorsun da sonra beni tutuyor, Allah'ın gazabıyla yalımladığı ateşe çekiyorsun; acaba sen şu demirin eleminden feryat edersin de ben, cehennem ateşinden feryat etmem mi?

Bundan daha şaşılacak şey de şu:

Gecenin birinde, birisi üstü kapalı bir kapla, hırsızlama çıkageldi; helva getirmişti bana, oysa ki o helva yılan kusmuğuydu, yılan zehriydi bana. Dedim ki: Hediye mi, zekât mı, sadaka mı? Zekât, sadaka, biz Ehlibeyte harâm edilmiştir. Hayır dedi, ne zekât, ne sadaka; bir armağan bu. Analar ağlasınlar sana dedim; din yoluyla gelip de beni düzene mi düşüreceksin? Aptal mısın sen, deli misin, yoksa sayıklıyor musun? Vallahi bir karıncanın ağzındaki bir arpa tanesinin kabuğunu almak, bu sûretle de Allah'a isyân etmek için bana yedi iklimi ve bu iklimlerin altlarındaki ülkeleri verseler, gene kabûl etmem ben.

Gerçekten de dünyanız, bir çekirgenin ağzında olan, dişleriyle de dişlenmiş bulunan bir yapraktan da daha aşağıdır bence. Ali nerede, yok olup gidecek nimete, kalmayacak devlete, yitecek lezzete aldanmak nerede?

Akılların gaflete kapılmasından, ayakların kötü bir sûrette kaymasından Allah'a sığınır, O'ndan yardım dileriz biz.[71]

---

71 - Akıyl b. Ebi -Tâlib'in borcu, kırk bin dirhemi bulmuştu. Hazret-i Emir'den borcunun ödenmesini rica etmek üzere

nezdine gidince Hazret, onu yanlarında alıkoymuşlar, akşam yemeğini beraber yemeyi teklif buyurmuşlardı. Akşam olunca tuz, ekmek ve biraz bakla geldi. Akıyl, bu sofraya şaşmakla beraber gene de yemekten sonra borcunun tesviyesini rica ve ricasında ısrâr edince, Emir'ül-Mü'minin (a.s), önlerindeki mangala bir demir soktular. Demir ateşten kızarınca da buyurdukları hareketi yaptılar ve sözleri söyle-diler. Akıyl pek müteessir oldu ve Küfe'den kalkıp Şam'a gitti. Muaviye'nin yanına girdiği zaman, onun mükellef bir serir üzerinde oturduğunu, yanına da Şam'da zaptiye işlerine bakan Dahhâk b. Kays'i oturtmuş olduğunu görünce, Hamd Allah'a ki aşağılığı yüceltti, noksanı tamamladı, ayıbı hüner etti diye Dahhâk'e tariz etti. Akıyl, Kureyş'e mensûp olanların kötülük-lerini bildiği, ensab bilgisine sahip olduğu için Dahhâk, Muaviye'ye, ben Kureyş'in iyiliklerini bildiğim gibi Akıyl de kötülüklerini bilir, dedi. Muaviye, Akıyl'e, elli bin dirhem vermiş ve borcunu da ödemiştir. Muaviye, halka kardeşi olduğu halde Akıyl bile benim üstünlüğümü görerek yanıma geldi demiş, Akıyl de bu söze karşılık, Ali, dini için dünyasını bıraktı, sense dünya için dinini terkettin; bu yüzden dünyada sen, kardeşimden hayırlısın; fakat kardeşim nefsi için herkesten daha hayırlıdır; bense sonumun hayra döndürülmesini Allah'tan dilerim, sözleriyle karşılık verdi. Bir gün de Muaviye, Akıyl'in minbere çıkıp Ali'ye lânet etmesini emretti. Minbere çıkan Akıyl halka, "Ey insanlar, Muaviye, kardeşim Ali'ye lânet etmemi emrediyor; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti ona olsun" dedi ve minberden indi. Muâviye, Akıyl'in ne demek istediğini anlayıp kime lânet ettiğini bildirmedin deyince, Akıyl, söz, o sözü söyleyenin niyetine bağlıdır, dedi. Bir gün de Muaviye, Akıyl'e, latîfe yollu ey Akıyl, dedi. Ebu-Leheb acaba şimdi nerede? Akıyl, cehenneme gidince dedi, halan Ümmü Cemil'le bulursun onu. Hicretin elli dördüncü yılında doksan altı yaşında vefat etti. Hz. Ali'den (a.s) yirmi yaş büyüktü (Akıyl için Şeyh Abdullâh'il-Mamakaanî'nin "Tenkih'ül-Makaal'inin 2. cildine, s.

239

ÂL-İ MUHAMMED SALLALLAHU ALEYHİ VE ALEYHİM'İ, ANLATAN BİR HUTBELERİNDEN

Onlar ilmin hayatıdır, bilgisizliğin ölümü. Hilimleri ilimlerinden haber vermede, susuşları, söyleyişlerindeki hikmetleri bildirmededir. Hakka karşı durmazlar, onda aykırılığa düşmezler. Onlar İslâm'ın direkleridir; onlar halkın sığınaklarıdır, hak onlarla yerini bulur; batıl, onlarla yerinden ayrılır; dili kökünden kesilir. Onlar, dîni, onun hükümlerini kavramak, onlara riâyet etmek suretiyle anlamışlardır; duymak, rivâyet

---

255, Dahhâk b. Kays için de aynı cildin 104-105. sahifelerine bakınız. Yukarıdaki izâhâtı Avlunyalı Süreyyâ'nın "Fetret'ül-İslâm"ından naklettik, s. 168-171). Akıyl'in oğlu Müslim, İmâm Huseyn Aliyhisselâm tarafından Küfe'ye gönderilmiş, orada şehit olmuştur; diğer oğulları da Kerbelâ'- da şehâdet mertebesine erişmişlerdir.

Kendilerini sunmak üzere hediye getiren adam, Eş'as b. Kays'il-Kindî'dir. Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefâtından sonra dinden döndüğü rivayet edilmiştir. Hz. Ali Aleyhisselâm'ın hilâfetinin son devrelerinde Haricî olmuştu. Hazret-i Emir'in (a.s) şehâdetinde dahli olanlardan biridir. Tafsilât için Tenki'ül-Makaal'e bakınız (c.1, s. 149).

etmek yoluyla değil. Çünkü ilmi rivâyet edenler çoktur; ona riâyet edenlerse pek o kadar yoktur.

3. Bölüm

DÜNYA-ÂHİRET

20

Gerçekten de siz, içinizden, ölen kişinin gördüğünü görseydiniz feryât eder, inleyip sızlardınız; korkardınız; dinlerdiniz; itaat ederdiniz. Ama onların gördüklerini göremiyorsunuz; perde var gözlerinizin önünde; yakındır, kaldırılacak, atılacak o perde. Elbette görürdünüz görebilseydiniz; duyardınız duyabilseydiniz; doğru yola sevk edilirdiniz sevk edilebilseydiniz. Gerçekten de söylüyorum: İbret alınacak şeyler açıklandı size; sizi yaptığınız şeylerden vazgeçirecek, öğüt verilecek sözler, haberler söylendi, bildirildi size. Gökten emir alan peygamberlerden sonra artık

Allah'tan haber gelmez size; Allah'ın hükümlerini ancak bir insan söyler size.[72]

* * *

21

İşin sonu önünüzdedir, sizi haydayıp yürüten kıyâmet ardınızdadır. Yükünüzü hafifletin de ulaşın, kavuşun sizden önce varanlara. Çünkü son gideniniz, ilk gelecek kişiyi beklemektedir.

* * *

---

72 - İbretler, öğütler, Kur'ân-ı Mecid ve hadislerdir. 54. sûrenin (Kamer), **"Ve andolsun öyle haberler geldi onlara ki o haberlerde onları vazgeçirecek, onlara öğüt verecek şeyler vardı"** meâlindeki 4. âyet-i kerîmesine işaret edilmektedir. Son cümlelerde, Hz. Muhammed Sallallahu Aleyhi ve Âlihî vesellem'den sonra hükümleri, ancak onun vasıta-sıyla, ondan aldığı feyizle imâmın söyleyebileceği, nübüvvetin hatmolduğu bildirilmektedir.

28

(Allah'a hamdü senâ, Rasûlüne ve soyuna selâtü selâmdan) Sonra, gerçekten de dünya, yüzünü çevirdi, geçip gitmekte olduğunu duyurdu; gerçekten de âhiret yüzünü gösterdi, gelmekte olduğunu buyurdu. Duyun, bilin ki bugün, idman günüdür, yarın koşu var. Kim koşuyu kazanırsa ödülü cennettir; geri kalanaysa cehennem var. Yok mu ölümü gelip çatmadan tövbe eden; yok mu çetin günü erişmeden kurtuluşu için iş işleyen? Duyun, bilin ki ümit günlerindesiniz; ardındaysa ecel var. Kim ümit günlerinde, eceli gelip çatmadan kullukta bulunur, iyi iş işlerse ameli fayda verir ona, ecelinden görmez zarar; kim ümit günlerinde, eceli gelip çatmadan kullukta kusur eder, iyi işler işlemezse ameli ziyân verir ona, eceli verir zarar. Duyun, bilin de korku ânında nasıl amel ediyorsanız, amandayken de öyle amel edin. Duyun, bilin ki ben, isteyeni uykuya dalmış bir nimet görmedim Cennet gibi; korkanı uyuyup gaflette kalmış bir azâp, bir mihnet görmedim Cehennem gibi. Duyun, bilin ki, kimi gerçek faydalandırmazsa batıl zarar verir ona ve kimi doğru yol, doğruluğa sevk etmezse, sapıklık sürüp götürür helâke onu. Duyun, bilin ki

emredildiğiniz göçü kaldırmaya, azığı hazırlamaya. Sizin için en fazla korktuğum şu iki şey:

Nefse uymak, uzun-uzun, olmayacak ümitlere kapılmak. Dünyadayken yarın sizi kurtaracak şeyleri derin, devşirin dünyada.

* * *

32

Ey insanlar, inatçı mı inatçı bir zamanda sabahladık, nankör mü nankör ve çetin bir zamana kaldık. Bu zamanda iyi kişi kötü sayılmada; zâlîm, zulmünü, serkeşliğini arttırdıkça arttırmada. Bildiğimiz şeylerle faydalanmaktayız; bilmediklerimizi sormamaktayız; musibet gelip çatmadıkça da korkmamaktayız.

İnsanlar dört bölüktür: Bir bölüğü kendisi alçalmadıkça, kılıcı körleşmedikçe, malı mülkü azalmadıkça, yeryüzünde bozgunculuğu men etmez. Bir bölüğü kılıcını çekmiştir; kötülüğünü izhâr etmiştir; yaya-atlı, adamlarını toplamıştır; kendisini ortaya atmıştır; dinini yok edip gitmiştir; bütün bunları da yok olacak mal elde etmek, yahut orduya baş olmak, başbuğ kesilmek, yahut minbere çıkıp yücelmek, halka ululuk satmak için yapar. Ne kötü alışverîştir dünyayı kendin için para-pul görmen, ondan ibâret bilmen;

Allah katında nâil olacağı lütfü, ihsanı karşılık verip dünyayı alman. Bir bölüğü de âhiret ameliyle dünyayı diler; dünya ameliyle âhireti dilemez. Kendini alçak gönüllü göstermeye çalışır; adımlarını sık sık atar; eteğini beline çemrer; kötülüğünü gizleyip, halkı emin etmeye uğraşır; Allah'ın, kusurları örtüşünü de suç işlemeye vesile kılar. Dördüncü bölüğü ise, aslında bir yüceliği olmadığından soy-sop yüksekliğine sahip bulunmadığından bu hal, onu bir başka hale sokar. Kanaat ehli görünür, zâhitlerin libâsına bürünür; bu yüzden de ne gece dincelip yatar, ne gündüz bir şey yiyip doyar.

Geriye kalan erlerse, dönüp gidecekleri yeri anarak gözlerini yumarlar; mahşer korkusuyla göz yaşlarını dökerler. Kimi vakit per-perişan olurlar; kimi vakit korkarlar, kahrolup giderler; kimi susarlar, ağızlarını yumarlar; kimi öz doğruluğuyla Allah'ı anarlar; kimi vakit de yasa düşerler, sızlanırlar. Kendilerini gizlediklerinden dolayı adları-sanları anılmaz; alçalış onları kavramıştır, izlerinin tozları bile belirmez. Acı bir deniz içindedir onlar; ağızları kurumuştur, sesleri çıkmaz; gönülleri feryatları duyulmaz. Halka öğüt vere vere usanmışlardır; kahrola ola alçalmış-lardır, öldürüle öldürüle azalmışlardır.

Dünya, gözlerinizde, deri tabaklanan ağacın yaprağından da aşağı olmalı; koyun kırkılan makastan düşen yün kırpıntısından da bayağı olmalı. Sizden sonrakiler sizden ibret almadan, sizden öncekilerden

ibret alın siz; kötüleyip atın onu siz; sizden olup kendisine düşenleri o da attı çünkü.[73]

---

73 - Hazret-i Emir'ül Mü'minîn Aleyhisselâm, bu hutbelerinde, kendilerini tatmin edemeyen kişilerin dünyadaki hallerini beyan buyurmaktadırlar. İnsanların bir bölüğü, kendisine zarar gelmedikçe hiç bir şeye aldırmayan, iyiliği korumayan, kötülüğe karşı durmayan bencillerdir. Onlarca âlemin mihveri kendileridir, medârı da menfaatleri. Menfaatlerine dokunul-madıkça her şeye razıdırlar; bunlar, *"Kimin yanında bir mümin alçaltılırsa da o, o mümine kudreti olduğu halde yardım etmezse Allah onu kıyamet günü halkın önünde alçaltır"*, *"Kim Allah'ın gazap ettiği bir buyruk sâhibinin yaptığı kötülüğe razı olursa Allah dininden çıkmıştır" "Kim bir zâlime, onun zâlim olduğunu bildiği halde, yardım ederek giderse, Müslümanlıktan çıkar"*, buyuran İslâm Peygamberi'ne (s.a.a) tam inanmış kişiler değildirler (Câmi'üs-Sağir, 2, s.144, 2, 167). Âhireti dünya için isteyen; ibâdeti, gösteriş için yapan; dini, dünyaya âlet eden kişilerse, kesin olarak İslâm'ın ruhuna ermemiş, gerçek Müslüman olmamış riyâkarlar, münâfıklar-dır ki şeyh geçinen, tarikat ulusu görünen kişilerin çoğu, bu tâifedendir.

Hazret-i Emir'ül -Mü'minin'in (a.s) övdüğü kullarsa, Kur'ân-ı Mecid'de şu âyet-i kerîmelerle tavsif buyurulanlardır:

"Ve Rahmânın kulları, öylesine kullardır ki yeryüzünde gönül alçaklığıyla yürürler ve bilgisizler, onlara söz söyleyince sağlık, esenlik size diye cevap verirler. Ve öyle kişilerdir onlar ki, gecelerini Rablerine secde ederek, onun tapısında kıyamda bulunarak geçirirler. Ve öyle kişilerdir onlar ki Rabbimiz derler, savuştur cehennem azâbını bizden; şüphe yok ki onun azâbı dâimîdir. Gerçekten de orası, karar edilecek ne de kötü yerdir, durulacak ne de kötü yurt. Ve öyle kişilerdir onlar ki yoksul-lara bir şey verince ne isrâf ederler, ne de az verirler, ikisinin ortasını bulurlar. Ve öyle kişilerdir onlar ki Allah'la beraber

başka birine kulluk etmezler ve haklı olmadıkça Allah'ın harâm ettiği bir cana kıyıp kimseyi öldürmezler ve zinâ etmezler. Ve kim, bunları yaparsa cezaya düşer... Ve öyle kişilerdir onlar ki yalan tanıklıkta bulunmazlar ve suç yapılan yere uğrarlarsa oradan, suç, yapmadan ve yapılan suça razı olmadan geçip giderler. Ve öyle kişiler-dir onlar ki Rablerinin delilleri anıldığı ve Kur'ân okunduğu zaman, sağır bir halde ve körü körüne yerlere kapanmazlar ve öyle kişilerdir onlar ki Rabbimiz derler, eşlerimizden, soylarımızdan, gözlerimizi aydınlatacak kişiler ihsan et bize ve bizi, çekinenlere imâm, kılavuz kıl." (25, Furkan, 63-74).

Cenâb-ı Mevlânâ, Mesnevi'de dünyayı anlatırken: "Dünya nedir? Allah'tan gâfil olmak, yoksa kumaş, gümüş, altın dünya değildir. Malı-mülkü din için yüklenirsen; bunu, Peygam-ber, ne güzel maldır güzel kişinin malı diye övmüştür. Geminin içine dolan su gemiyi batırır, ama altındaki su ona yürüme gücü verir. Süleyman Peygamber, mal-mülk sevgisini gönlünden sürüp çıkardığı için kendisine yoksul adını taktı. Ağzı kapalı testi, engin suda, içi havayla dolu olarak yüzer; insanın da gönlünde yokluk havası oldu mu, su üstünde içi havayla, gerçek aşkıyla dolu olarak gider. Gönülde yokluk sevgisi varken insan, dünya suyunun üstünde batmadan durur; bu dünyanın bütün malı onun olsa bu, gözüne görünmez bile" buyurur (1. Nicholson basımı, s.61-62. beyit. 983-989).

"Mal isteklerin esâsıdır, mayasıdır" buyuran Hazreti Emir (a.s), *"İnsanlar dünyanın oğullarıdır; insan, anasını severse kınanmaz"* buyurmuşlardır (s.218).

Bu bölümün son yazısı, bu bahsi büsbütün açıklayacağı için bu kadar îzâhı, burada yeterli buluyoruz.

Ey insanlar, sizin için korktuğum şeylerin en korkuncu iki şeydir: Hevâ ve hevese uymak, olmayacak uzun dileklere kapılmak. Hevâ ve hevese uymak insanı haktan alıkoyar; uzun dileklere kapılmak âhireti unutturur.

Duyun, bilin ki dünya ardını döndü, gitti gider; ondan kalan, içilmiş, sonra da baş aşağı çevrilmiş kaptan sızacak bir kaç katredir ancak; dökülür, yiter. Duyun, bilin ki âhiret, yönelmiştir, geldi-gelecek. Her birinin de oğulları var; siz âhiret oğulları olun; dünya oğulları olmayın; çünkü kıyâmet günü, her çocuk anasına katılacak. Bugün iş günüdür, soru günü değil; yarınsa soru günüdür, iş günü değil.

* * *

45

Hamdolsun Allah'a ki rahmetinden ümit kesilmez, nimetinden ümitsizliğe düşülmez. Rahmetinden ye'se kapılan olmaz; kulluğundan baş çeken bulunmaz. Öyle bir Mâbuddur ki, rahmeti eksilmez, nimeti yok olup bitmez.

Dünya bir yurttur ki zevâl bulması, yok olması, ehlinin de onu bırakıp gitmesi, göçüp yitmesi

mukadder. Pek tatlı-dır, yemyeşil; ama dileyenden tezce kaçar gider; can gözüyle ona bakan varlığından şüpheye düşer. En güzel, en hayırlı bir azıkla göçüp gidin oradan; yetecek şeyden fazlasını istemeyin, sizi götürecek nesneden ziyâdesini dilemeyin ondan.

* * *

52

Duyun, bilin ki dünya yüzünü çevirdi; geçip gitmekte olduğunu duyurdu; iyisi kötü oldu, hayrı şer kesildi; ardını döndü gitti-gider. İçinde oturanları yokluğa sürer, komşularını ölüme haydar. Ondaki tatlı, acıdı, ondaki berrak su bulandı. Kabın dibine konan çakıl taşlarını ıslatacak, fakat susamış kişinin boğazını ıslatmayacak, susuzluğunu kandırmayacak kadar su kaldı ancak.

Allah kulları, ehline zevâl mukadder olan şu yurttan göç etmeye hazırlanın; şu yurtta dilek, istek, alt etmesin sizi; fazlaca kalıp eğlenmeniz aldatmasın sizi. And olsun ki gevşeğini yitirmiş, sağa-sola koşan develer gibi bağırsanız, güvercinler gibi dem çekseniz, dünyadan kesilmiş râhipler gibi feryat etseniz, mallarınızı, evlâdınızı bırakıp Allah'a yönelseniz, katındaki yüce derecelere ulaşmayı, ona yaklaşmayı

dileseniz, yahut kitaplarında yazılmış suçlarınızın örtülmesini meleklerinin yazdıklarının silinmesini isteseniz, gene size, onun vereceğini umduğum sevâptan pek azı verilir sanırım. Gene de azâba uğrayacağınızdan korkar dururum.

Andolsun Allah'a, yürekleriniz yanıp erise, onun dileğiyle, onun korkusuyla gözleriniz kan ağlasa, sonra da dünyada bu hâl ile yaşayıp gitseniz, boyuna da çalışıp dursanız gene de Allah'ın size verdiği nimetlerin şükrünü yerine getiremezsiniz; gene de sizi îmana hidâyet etmesinin karşılığını ödeyemezsiniz.

* * *

63

Duyun, bilin ki dünya, öyle bir yurttur ki ondan kurtulmak, esenleşmek, ancak oradayken olur; fakat hiç sanmayın ki dünyaya ait işlere sarılmakla dünyadan kurtulunur. İnsanlar, sınanmak için kapılmışlardır ona; oradan ne elde ederlerse ellerinden alınır; hepsinin de hesabı, kendilerinden sorulur. Ama oradan, ondan gayrisi için ne alırlarsa, onun karşılığını bulurlar, onunla faydalanıp kalırlar.

Gerçekten de dünya, akıllılar katında gölgeye benzer; bir bakarsın, uzar, derken kısalıverir. Bir görürsün, yayıldıkça yayılır, derken yok oluverir.[74]

* * *

64

Allah kulları, çekinin Allah'tan; ecellerinizden önce kulluk etmeye çalışın. Mutlaka göçeceksiniz, göçmeye hazırlanın; gölgesi üstünüze düştü; ölüme hazır olun. Kendilerine seslenince uyanan, dünyanın karar edilecek yurt olmadığını anlayıp onun yerine âhireti ele alan bir topluluk olun. Çünkü noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, sizi beyhude yaratmadı; başıboş da bırakmadı. İçinizden biriyle cennet ve cehennem arasındaki konak, ölümdür ancak. Göz yumup açacak zaman bile sonu yaklaştırmadadır; yaşayışı yıkmadadır; ömür pek kısa sayılsa yeri vardır. Bir görünmeyen var şimdilik; ama geceyle gündüz gelip

---

74 - İnsanın, dünyadan elde ettiği şey, ölünce kalır; fakat başkalarına, yok yoksul kişilere yaptığı hayrın ecrine nâil olur. Gönüller alan gönüllerde anılır; bir mescit, bir kütüpha-ne,bir hastane yapanın adı unutulmaz. Sözün kısası, kendi için yaşayanın adı kalmaz; malı mülkü kendine fayda vermez; halk için yaşayansa ölse bile anılır; adı-sanı bâki kalır.

geçtikçe, değil mi ki onu sürüp getirecek; tezce gelmiş-çatmış sayılması gerek. Gelen değil mi ki ya kurtuluş, murâda eriş müjdesiyle, ya da kötülükle gelecek, asıl ona hazırlanılması gerek. Dünyadan yarın ondan kendinizi koruyacağınız, kurtaracağınız şeyleri derin, devşirin, azık edinin. Nefsine öğüt veren, tövbe etmeyi öne alan, şehvetine üst olan kuldur, Rabbinden çekinen sakınan. Çünkü ecel çağı gizlidir kuldan; dileği aldatır onu; şeytan musallat olmuştur ona; üstüne bindirip sürmek için suçu bezer, güzel gösterir ona; bugün ederim, yarın ederim diye tövbeyi geriye atar, derken en gafil bir haldeyken ölüm gelir-çatar. Ne de ziyankârdır gafletle yaşayan, ne de yanar-yakılır ki ömrü, ömründe yaptıkları, delil olarak bir bir gösterilir ona; neyle geçirdin ömrünü denir; günleri, onu kötülüğe sürmüş-götürmüştür; üzülür durur.

Noksan sıfatlardan münezzeh Allah'tan dileriz, bizi de, sizi de nimet yüzünden azmayan, sonun belirsiz olması yüzünden, Rablerinin itâatinde kusurda bulunmayan, ölümden sonra da pişmanlığa, mihnete, hasrete düşmeyen kullardan etsin.

* * *

82

Nasıl anlatayım bir yurdu ki evveli mihnettir, meşakkat-tir; sonu yok olup gitmektir. Helâlinde hesap var; haramında ikap var. Kim o yurtta zenginleşmişse sınanmalara düşmüştür. Kim yokluğa, yoksulluğa uğramışsa hüzünlere batmıştır. Kim onu elde etmeye çalışırsa ondan yiter-gider o; kim oturur, dilemezse ona gelir-çatar o. Kim ibretle ona bakarsa onu görüş sahibi eder o; ama kim ona istekle, hasretle bakarsa, onu kör eder o.

* * *

85

Ve bilirim bildiririm ki yoktur Allah'tan başka tapacak; şerîki yoktur, birdir ancak. Evveldir, ondan önce bir şey yok. Âhırdır, ona bir son ve sınır yok. Vehimler ona bir sıfat bulamaz; onu o sıfatla bilemez. Gönüller, onu bir keyfiyete bağlayamaz; o keyfiyetle

anlayamaz. Cüzü'lere bölünemez; parçalara ayrılamaz. Gözler, gönüller onu kaplayamaz, kavrayamaz.

(Bu hutbeden):

Allah kulları, fayda veren ibretlerden öğüt alın; apaçık delillerden ibret alın; adamakıllı anlatılarak korkutulduğu-nuz şeyleri duyun da çekinin, sakının; öğütleri dinleyin de faydalanın. Sanki ölüm, pençesini size atmıştır; dilek-istek bağları, sizden üzülüp gitmiştir. Beklenmedik, kötü, katı işler gelip kavramıştır sizi; güç ve çetin hallere düşürmüştür sizi; gidilmemesine imkân bulunmayan, varılmamasına çâre olmayan yere sürüp götürmüştür sizi.

Her insanın yanında bir sürüp götüren vardır, bir tanık vardır; sürüp götüren, toplanacağı yere sürer götürür onu; tanık da yaptıklarına tanıklık eder onun.[75]

(Aynı Hutbede cenneti tavsif ederken buyururlar ki):

Dereceler vardır, birbirinden üstün; duraklar vardır, birbirinden ayrı. Ne nimetleri bitip tükenir; ne oradakiler başka bir yere göçüp giderler. Ne orada ebedî kalan kocar; ne orasını yurt edinen ümitsizliğe düşer.

75 - "Ve üfürülür sûra, işte bugündür azap günü. Ve herkes, yanında bir sürüp götüren ve bir tanık olarak gelir." (50, Kaf, 20-21) Sürüp götüren bir melekle tanıklık eden bir melek. Tanıktan maksat, insanın âzasıdır da denmiştir.

Ne olup geçtiyse o yüzden de hamdederiz O'na; neler gelip çatacaksa o yüzden de yardım dileriz ondan. Din işlerinde de esenlik dileriz, bedenlere ait işlerde esenlik dilediğimiz gibi.

Allah kulları, sizi terk edecek olan şu dünyayı sizin de terk etmenizi dilerim, tavsiye ederim; onun sizi terk etmesini dilemeseniz de, sevmeseniz de o, bedenlerinizi yıpratacaktır; isterseniz siz, onun yenilenmesini, gençleşmesini dileyin. Bir yola koyulan, yürür-gider, derken varacağı yere varır-ulaşır. Kim vardır ki gelecek gün, ona gelip çatmasın. İnsanı dünyada sürüp götüren, insanı dileyip çeken ölüm, sonunda insanı dünyadan ayırır. Dünyanın yüceliğine, dünya ile övünmeye rağbet etmeyin; onun süsüne-püsüne, onun nimetlerine aldanmayın. Derdinden, mihnetinden acıklanmayın. Onun yüceliği de biter-gider; onunla övünmek de bir gün gelir, yiter. Ziyneti de zevâl bulur; nimetleri de yok olur; derdi de sona erer, mihneti de biter. Dünyadaki her müddetin sonu gelir. Dünyada her diri, sonunda yok olur. Aklınız varsa evvel geçenlerden ibret almaz mısınız? Geçip giden atalarınıza bakmaz mısınız? Görmez misiniz ki içinizden göçüp gidenler gitmekteler; yerlerine kalanlar da durmamaktalar. Görmez misiniz ki dünya ehli, akşamı eder, sabahı bulur çeşitli hallerde:

Ölen vardır, onlardan, ağlanır ona; bir başkası vardır, başsağlığı verilir ona, birisi derde uğramıştır,

öbürü gider, dolaşır onu; halini-hatırını sorar. Bir başkası tasını-tarağını toplar, âhirete göçer. Biri dünyayı ister, ölümse onu istemektedir; öbürü gaflete düşmüştür; fakat ondan gaflet eden yoktur; geçip gidenin ardından kalan da geçip gitmektedir.

Kendinize gelin de kötü işlere girişeceğiniz zaman anın lezzetleri yıkıp yok edeni, özlemleri bulandıranı, direkleri kırıp geçireni ve hakkını yerine getirmek, nimetleriyle ihsanlarının sayılmasına imkân bulunmayanın şükrünü edâ etmek için Allah'tan yardım dileyin.

* * *

111

(Allah'a hamd-ü senâ, Rasulüne selât-ü selâmdan):

Sonra dünyadan çekinmenizi tavsiye ederim. Çünkü dünya, görünüşte tatlıdır, dile, damağa hoş gelir. Yemyeşildir, taptazedir, göze güzel görünür. Özlemlerle kaplanmıştır; tez elde edilen, fakat hemen geçip giden zevkler yüzünden sevdirir kendini, az bir hoşlukla iyi görünür, dileklerle, ümitlerle bezenir, bezendirir; aldatışlarla süslenir; fakat verdiği sevincin bekası yoktur; onun derdinden, eleminden kurtuluş imkânı bulunamaz.

Pek aldatıcıdır, çok zarar vericidir. Geçip gider, yok olup biter; içindekileri de yok eder, sömürür, yer. Onu isteyenler, onu elde etmeye razı olanlar, dileklerini elde etseler bile. noksan sıfatlardan münezzeh olan şanı yüce Allah'ın, **"Dünya yaşayışı gökten yağdırdığımız yağmura benzer; yeryüzünün bitkilerini sular, bünyelerine girer de onları yeşertir, yetiştirir; derken bitkileri kurur, ufalanır, yeller de onları savurur-gider ve Allah'ın her şeye gücü yeter"** buyurduğu gibi (Kehf, 45) her şey zevâl bulur, bâki kalmaz ve dünyada bundan öte de bir şey olamaz.

Hiçbir sevinip gülen yoktur ki dünya ardından onu kedere düşürmesin, ağlatmasın. Dünyanın hiçbir ikbali yoktur ki ardında idbar bulunmasın. Dünyada hiçbir sepintiyle ferahlayan yoktur ki ardından onu belâ sağanağıyla ıslatmasın. Dünyanın şanındandır bu; sabahleyin birine yardım eder, akşamleyin ona düşman kesilir. Bir yanı tatlı olur, sindirirse öbür yanı acı gelir, yerindirir. Kişi, onun zevkine erer, güzelliğini elde ederse, mutlaka tezce belâları çatar ona, dertleri erer. Dünyada esenliğe kavuşup akşamı eden, mutlaka korkulara düşer de sabahlar.

Aldatıcıdır dünya, onda ne varsa hepsi de insanı aldatır. Fânîdir, onda olanların hepsi de yok olur. Dünya azıklarında, suçlardan çekinmekten başka hiçbir şeyde hayır yoktur. Dünyadan az bir şey elde eden, ondan emin olabilecek çok şeye sahip olmuş demektir; çok şey elde edense, kendisine helâk edecek çok şey elde etmiş demektir. Dünya, az bir fırsat verir insana, sonra geçer-gider; o fırsata erense ancak hasret elde eder. Nice ona güvenenleri dertlere uğratmıştır; nice ona

inananları helâk vâdîsine atmıştır; nice büyükleri hor-hakir etmiştir; nice benliğe düşenleri alçaltmış-gitmiştir.

Dünyanın devleti elden ele dolanır; dünya yaşayışı durulmaz, bulandıkça bulanır. Tatlı suyu acıdır; tadı, dili damağı acıtır. Gıdası ağıdır, öldürür; yapışılacak, tutunulacak her şeyi çürümüştür, kopar, tutanın elinde kalır. Dünyada diri olan, ölümü beklemektedir; sağ-esen kalan, neredeyse hastalığa çatmaktadır. Malı-mülkü alınmış çalınmıştır; orada yücelen mağlûb olmuştur, malına, nimetine sahip olan mihnete uğramıştır; ona komşu olan yağmalanmıştır.

Sizden önce uzun ömür sürenlerin, eserleri kalanların, boyuna olmayacak ümitlere düşenlerin, yardımcıları hazır duranların, orduları çok olanların yurtlarında değil misiniz ki? Onlar da dünyaya taptılar, hem de nasıl taptılar? Dinlerini bırakıp dünyayı aldılar; hem de nasıl aldılar? Ondan sonra da kendilerini, konaklayacakları yere götürmek üzere yolluk almadan, o güç yolları-belleri aşacak bineklere binmeden göçüp gidiverdiler. Dünyanın onlardan birini, karşılık bir şey alıp bıraktığını, yahut onlara yardım edip dostlukta bulunduğunu, yahut da onlarla bir hoşça konuşup dostluk kurduğunu duydunuz mu hiç? Hayır; aksine onları kötü olaylara uğrattı; yaşayışlarını yıprattı; yüzüstü yere attı onları; ayaklarının altında ezdi, bitirdi onları; onlara ancak ölümle yardım etti dünya. Sonunda da ebedî olarak ondan ayrılıp gittikleri çağda, ona uyanları, onu seçenleri tanımadığını, ona dayananları bilmediğini gördünüz mutlaka. Açlıktan, azıksızlıktan başka bir yolluk mu verdi onlara?

Darlıktan başka bir yere mi indirdi onları? Yoksa karanlıklardan başka bir ışıklı yere mi kondurdu onları?. Yahut nedâmetten başka bir şey mi sundu onlara? Peki, bu dünyayı bunun için mi seçmektesiniz? Bundan dolayı mı gönlünüzü ona vermektesiniz, ona inanmaktasınız, ona sarıldıkça sarılmaktasınız?

Bilin, bilirsiniz de, onu bırakıp gideceksiniz, oradan göçeceksiniz: **"Kimdir bizden daha kuvvetli"** (Fussilet 15) diyenlerden öğüt alın, istemedikleri bineklere bindirilerek kabirlerine indirildiler onlar; konukluğa çağrılmadan mezarlarına kondular onlar. Kerpiç parçalarıyla yapıldı kabirleri; çürüdü, toprak oldu kefenleri; çürümüş kemikler komşuları oldu. Onlar da öyle bir komşu kesildiler ki çağı-rana gidemezler artık; düştükleri zilleti gideremezler artık; feryat edene aldırış bile edemezler artık. Üstlerine yağmur yağsa ferahlanmazlar; kıtlık gelip çatsa ümitsizliğe düşmezler. Görünüşte bir topluluktur onlar, ama yapayalnızlar. Birbirlerine komşu olmuşlardır; fakat birbirlerinden ayrılmışlardır, uzaklaşmışlardır. Birbirlerine yakındırlar, fakat birbirlerini dolaşamazlar; akraba olmuşlardır; hallerini hatırlarını soramazlar. Kinleri yitmiş, halim, selim olmuş kişilerdir; hasetleri ölmüş, bilgisizdirler. Ne zararlarından korkulur onların, ne kötülüklerini gidermek için bir şey düşünülür haklarında. Yerin üstünü bırakmışlar, karanlığa varmışlardır. Geniş yeryüzünü bırakmışlar, daracık bir yere sığınmışlardır; ehillerinden, ayallerinden ayrılmışlar, garip olmuşlardır. Ayakları yalındır, bedenleri çıplak. Dünyadan, amelleriyle ayrılmışlardır ancak. Ebedî yaşayış yurduna göçmüşler, orada mekân

tutmuşlardır. Nitekim noksan sıfatlardan münezzeh olan da, **"Önce nasıl yaratmaya başladık, yarattıysak, tekrar yaratacağız; bu, vaadimizdir bizim ve gerçekten de yapacağız, gücümüz yeter yapmaya"** buyurmuştur (Enbiyâ,104).

* * *

113

Dünyadan çekinmenizi tavsiye ederim; çünkü orası çadırın söküleceği yerdir; suyuna, otuna kapılıp oturulacak yer değildir. Aldanış sebepleriyle bezenmiştir, süsüyle aldatmıştır. Bir evdir ki Rabbinin katında horlanmıştır. Helâlî harâmına, hayrı şerrine katılmıştır. Yaşayışı ölümledir, tatlılığı acılıkla. Yüce Allah, dostlarına arı-duru etmemiştir onu; düşmanlarından da sakınmamıştır onu. Hayrı azdır, şerri çok. Ondan toplanan biter; devleti tez alınır gider; onu onaran harap eder. Ne hayır var o evde ki yapısı çöküp gidecek, ne fayda umulur o ömürden ki yenilen - içilen şeyler gibi eriyip bitecek; ne bereket aranır o yolculuktan ki sonu gelecek; konulacak yere varılıp ulaşılacak.

Allah'ın size farz ettiği şeylere çalışın, çabalayın; sizden dilediği hakkını edâ etmeye uğraşın; çağrılmadan önce ölümün çağrısına kulak verin, onu duyun. Zâhitlerin, dünyada gülseler bile gönülleri ağlar,

ferahlasalar bile hüzünleri artar, lütuflara uğrasalar, halk bu yüzden gıpta etse bile onlar, az kulluk ettikleri için kendilerine kızarlar.

Sizinse ecellerinizi anmanız yitip gitmiş, yalan istekler sizi kavrayıp kaplamış; dünya, âhiretten fazla sizi avcuna almış; tez elde edilen dünya nimeti, zamanla elde edilecek âhiret nimetini gönüllerinizden çıkarmış. Siz Allah dininde kardeşlersiniz; fakat sizi birbirinizden ancak üzerlerinizdeki pislik, gönüllerinizdeki kötülük ayırdı, aranıza ayrılık saldı; birbirinize yardım etmiyorsunuz, birbirinize öğüt vermiyorsunuz, birbirinize ihsanda bulunmuyorsunuz, birbirinizi sevmiyorsunuz, sevişmiyorsunuz. Ne oluyor size de, dünyada elde ettiğiniz az bir şey sizi ferahlandırıyor, âhiretten yitirdiğiniz çok çok lütuflar, sizi hüzne salmıyor? Dünyadan yitirdiğiniz az, ehemmiyetsiz şeyler, sizi ıstıraba atıyor; belirtisi yüzlerinizde görünüyor, sabrınızın azlığından beliriyor; elinizden çıkana dayanamadığınız anlaşılıyor. Sanki dünya, durup kalacağınız durağınızmış, malı-mülkü de sanki hep elinizde kalacakmış, yitip gitmeyecekmiş. O da ayıbını yüzüne karşı söyler diye korkuyorsunuz da hiç biriniz, kardeşinin ayıbını yüzüne karşı söylemiyor, ona öğüt vermiyor. Bir müddet sonra gelip çatacak âhireti terk etmeyi, elinize hemen geçecek dünya sevgisine katıp onu bulandırdınız; din sözü yalnız ağzınızda, sanki onu bir kerecik tattınız. Sanki her biriniz işini görmüş, bitirmiş, efendisinin razılığını elde etmiş.

* * *

120

Andolsun Allah'a ki tebliğ edilen emirleri, tamamlanan vaadleri, söylenen tüm sözleri bildim ben. Biz Ehlibeytin katındadır hikmetin kapıları; işlerin, aydınlatıcı ışıkları.

Bilin ki dinin hükmü birdir; yolları pürüzsüz, aksaksız-dır. Kim onlara uyar, o yolu tutarsa umduğuna erer, ganimetler elde eder; kim durursa, o yoldan saparsa nedâmete düşer. Azıkların hazırlandığı gün için, gizli şeylerin meydana çıkacağı çağ için çalışın. Kime, bugünkü aklı fayda vermezse ondan uzak olan akıl, fayda vermekte daha da fazla acze düşer, zahmete uğrar; açık olmayan can gözü göremez olur; gerçekten kayar; bugün bir fayda elde edemeyen, yarın büsbütün hayrete dalar.

Bilin ki Allah'ın insana verdiği güzel dil, doğru söz, elde ettiği maldan da hayırlıdır, kendisine karşı minnet duymayan, şükretmeyen kişiye bıraktığı mirastan da.

* * *

131

(Dünyayı kınayan, yeren birisini duyup buyurdular ki:)

A dünyayı yeren, kınayan, sonra da onun aldatışlarına kapılan, olmayacak şeylerine aldanan, sonra gene de tutup onu kınamaya kalkışan, dünyaya aldanan sen değil misin ki tutup kötülüyorsun onu? Dünyada suç işleyen sen misin, o mu? Ne vakit yolunu azıttı senin dünya; ne vakit aldattı seni dünya? Bedenleri çürüyüp dağılmış atalarınla mı aldattı seni; yoksa toprak altında yatan analarının mezarlarıyla mı kandırdı seni? Hastalıklarında nice hizmetlerde bulundun onlara; nice çalıştın iyi olmaları için; onların şifâ bulmalarını istedin, hekimlere başvurdun, çâre diledin. Esirgemen hiç birine fayda vermedi; bu hususta dileğin bir türlü olmadı; gücünle, kuvvetinle onlardan ölümü gideremedin gitti. Dünya onların halleriyle örnek gösterdi sana; mezarlarıyla mezarını hatırlattı sana.

Dünya, gerçekten de onun sözünü gerçek bilene gerçeklik yurdudur; anlayana esenlik yurdu. Ondan azığını düzene zenginlik yurdudur; öğüdünü tutana öğüt yurdu. Allah dostlarının secde ettikleri yerdir; Allah'ın meleklerinin namaz kıldığı yer. Allah'ın vahyinin indiği yerdir; Allah dostlarının alış-veriş ettiği yer; orada rahmet kazanırlar; orada cennet elde ederler. Kim dünyayı yerebilir, kınayabilir ki o

kendisinden ayrılacağını yüce sesle bildirmiştir ona; kendisinin de, ehlinin de zevâlini haber vermiştir ona. Belâsıyla belâya örnek verir; sevinciyle sevince yol gösterir. İnsan, sağ esen yatar; derde, mihnete uğrayıp kalkar. bunu da insanları teşvik için, korkutmak için, ürkütmek için, çekindirmek için yapar. Yarın nedâmete düşenlerdir onu kınayanlar; başkalarıysa onu överler. Çünkü dünya onları korkutmuştur, korkmuşlardır; onlara söz söylemiştir, doğru bulmuşlardır; öğüt vermiştir, öğüt almışlardır.

4. Bölüm

İÇTİMAÎ-İKTİSADİ HUTBELERİ

ÜMMET ARASINDA, EHİL OLMADIKLARI HALDE HÜKMETMEYE KALKIŞANLAR HAKKINDA

17

Allah'ın yarattıklarından en fazla sevmediği iki kişidir: Birisi, dalâlete düşmüş, doğru yolda yürümekten vazgeç-miş, gerçek yoldan sapmış, başı boş bir hale gelmiştir. Sonradan uydurulan şeyleri över, onlarla oyalanır; halkı da sapıklığa sürer, yoldan çıkarır. Kendisine uyup azana fitnedir; kendisinden öncekilerin yolundan azmıştır. Yaşarken de, ölümünden sonra da kendisine uyanları azdırır. Başkalarının suçlarını da yüklenmiştir; kendisi de kendi suçuna batmış gitmiştir.

Birisi de bilgisizlikleri nefsinde toplamış kişidir; bilgisizlerin yollarını azdırır. Yeni çöken, her yanı kaplayan fitne karanlıklarına dalmıştır; uzlaştırmada kör mü kördür. Bilmeyenler, bilgin adını takarlar ona; oysa bilgiden haberi bile yoktur. Geceyi sabahlamıştır da azı daha hayırlı olan şeylerin çoğunu toplamıştır. Sonunda pis, kokmuş suyla karnını şişirir; aşağılık şeyleri toplar, yığar, defîne, hazîne sanır. İnsanların arasında, kendisinden gayrı kişileri şüpheli şeylerden kurtarmayı iş edinerek hüküm vermeye oturur. Kendisine, bilinmeyen şeylerden biri sorulsa saçma-sapan sözlere başlar; kesin hükmü verir; oysa ki kendisi, şüpheler içindedir de örümcek ağına düşmüş sineğe benzer. Doğru mu hüküm verdi, yanlış mı, kendisi de bilmez. Doğru hüküm vermişse, yanlış olmasın diye korkar; yanlış hüküm vermişse, doğru olmasını umar.

Bilgisizdir, bilgisizlikler karanlığında sendeler, yürür gider; kör develere binmiştir, haydar, sürer. Bir bilgiye diş vurmamıştır; dişi, bir bilgi lokmasını kesmemiştir, çiğnememiştir. Yelin, ovadaki kuru otları savurduğu gibi rivâyetleri savurur gider. Andolsun Allah'a ki kendisine sorulan şeylerde hüküm vermeye gücü olmadığı gibi kendisine tapşırılan işe de ehil değildir. İnkâr ettiği şeyi başkası da bilmez de inkâr eder sanır; kendi vardığı, bulduğu yoldan-yordamdan başka bir yol-yordam olmadığına, başkalarının ayrı birer rey sahibi olamayacağına inanır. Kendisine karanlık görünen bir şey oldu mu, onunla kendisini de örter; kimseler bilmediğini bilmesin ister. Onun hükmündeki cevr-ü

cefa yüzünden dökülen kanlar, kan ağlar, feryat eder; miraslar, haksızlığından şikâyetlenir, inler.

Allah'a şikâyet ederim bilgisiz yaşayanlardan, sapıklıkta ölenlerden. Hakkıyla okunduğu takdirde onların katında kitaptan daha değersiz bir meta' yoktur; ama sözleri, söylediği yerlerden alınır, anlamı değiştirilirse onlarca, satışta daha ehven kâr getiren, değerde daha üstün olan bir metâ' yoktur. Onlarca iyilikten daha kötü bir şey olamaz; kötülükten daha iyi bir şey bulunamaz.

* * *

BİLGİNLERİN FETVÂLARDAKİ AYRILIKLARI HAKKINDA

18

Onlardan birine bir mesele söylenir; hükümlerden bir hükme bağlanması istenir, reyince bir hüküm verir. Sonra bu mesele, olduğu gibi ondan başka birine anlatılır; onun hükmüne aykırı bir hüküm verir. Sonra bu hüküm verenler, kendilerini hüküm vermeye memur eden imâmın katında toplanırlar; hükümlerini anlatırlar. O da hepsinin hükmünün doğru olduğunu hükmeder. Peki, Allah'ları bir, Peygamber'leri bir,

kitapları bir bunların, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah mı birbirlerine aykırı hüküm vermelerini emretmiştir onlara da, itâat etmişlerdir bu emre? Yoksa onları bundan nehiy mi etmiştir de isyan eylemişlerdir ona? Yoksa ortak mıdırlar onunla da onlar söyleyecekler, o da razı olacaktır onlardan? Yoksa noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, tam bir din indirmiştir de Rasûl sallallahu aleyhi ve âlihî, onu tebliğ ederken anlatır, ahkâmını icra eylerken bir kusurda, bir noksanda mı bulunmuştur? Halbuki noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, **"Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık"** der *(En'âm, 38)*. **"Biz sana her şeyi açıklayıp anlatan kitabı indirdik"** buyurur *(Nahl, 89).* Kitabın bâzı âyetlerinin, bazı âyetlerini tasdik ettiğini bildirir; onda birbirini tutmaz sözler olmadığını beyan eder de o münezzeh mâbud, **"Allah katından gayrı bir yerden gelseydi, onda birbirini tutmaz birçok şeyler bulurlardı"** buyurur *(Nisâ', 82).*

Gerçekten de Kur'ân'ın dışı, güzel mi, güzeldir; insan şaşırır kalır; iç yüzüyse derin mi, derindir; sonuna erilemez; künhüne varılamaz. Sırlarının sonu bulunmaz; karanlıklar, ondan başka bir şeyle aydınlanmaz.

* * *

23

(Allah'a hamd'ü senâ, Peygamber'ine ve soyuna selavattan) Sonra, gerçekten de rızık, gökyüzünden yere, yağmur katreleri gibi iner; herkese ayrılan miktarca, artık-sız, eksiksiz gelir çatar. Biriniz, kardeşinde ehil, ayâl, mal, yahut sıhhat, şeref, mevki gibi bir yönden fazlalık görürse kötü düşüncelere kapılmasın; ona fitne olmasın. Çünkü Müslüman olan kişi, anıldığı zaman aşağılığa düşecek, kötü kişiler tarafından söylenip kınanacak, aşağılık bir şeyi varsa onu gizler, halka göstermez. Kumar oynayana benzer âdeta; kendisini zarardan, ziyandan kurtaracak ilk zarı bekler ki faydalar elde etsin; borcundan, ziyanından silkinsin, gitsin. Kendisinde hâinlik olmayan Müslüman da Allah'tan, iki güzel şeyden birini[76] bekler: Ya Allah tarafından çağıranın çağırışını; çünkü Allah katındaki onun için daha da hayırlıdır; yahut da Allah'ın vereceği rızkı, o, bu bekleyişin sonucunda ehle, ayâle, mala-

---

76 - İki güzel şeyden biri, 9. sûrenin (Tövbe), **"De ki: Bizim ya gazi, yahut şehit olmamızdan, o iki güzel âkıbet-ten birine uğramamızdan başka bir şey mi gözetmede-siniz"** meâlindeki 52. âyetine işarettir.

mülke kavuşur, dînini, soyunu, sopunu da korumuş olur.

Gerçekten de mal ve oğullar,[77] dünya ekinidir, dünya kazancıdır; iyi işlerse âhiret ekinidir, âhiret kazancıdır, Allah bâzı kişilere ikisini de verir.

Allah'tan sakının; çekinmenizi buyurduğu şeylerden çekinin; korkun ondan; ama özür getirerek değil. Kullukta bulunun; halk görsün, duysun diye değil[78]. Çünkü kim, Allah'tan başkası için kulluk eder, iyi iş işlerse Allah, kimin için kulluk ettiyse, iyi işler işlediyse ona havâle eder o kulu. Bizse Allah'tan, şehitlerin duraklarını istemekteyiz; kutlu kişilerin geçimlerini, yaşayışlarını dilemekteyiz; peygamberlere yoldaş olmayı niyaz etmekteyiz.

Ey insanlar, hiçbir kimse, isterse mal mülk olsun, soyuna-boyuna muhtaç olmaktan müstağnî kalamaz; elleriyle, dilleriyle onu korumalarına, kötülükleri ondan gidermelerine boş veremez. Soy-boy, adamı koruyan en güçlü kişidir; insanlar içinde onun perişanlığını en fazla derleyip toplayan onlardır; ona bir belâ gelip

---

77 - Mal ve oğullar. 42. sûrenin (Şûrâ), 20. âyetine işaret edilmektedir. 3. sûrenin (Âl-i İmran), 146-147. âyetlerinde, Allah'tan yarlıganmak, kâfirlere üstün olmak için yardım dileyenlere, Allah'ın, dünya nimetlerini ve âhiretin güzel mükâfatını verdiği beyan buyrulmaktadır; bu âyetlerden iktibaslarda bulunulmuştur.

78 - *"Kullukta bulunun, halk görsün diye değil"* sözlerinde, gösterişin ameli batıl kıldığı bildirilir. Emre uyup çekinen, suç işlemekten uzaklaşır; uymayan, suç işledikten sonra nâdim olur, özür diler; elbette birincisi daha makbuldür.

çatsa, ona en fazla taraftarlık eden, onu görüp gözeten onlardır.

Allah'ın, insanlardan birine verdiği doğru söz, doğru öz, başkasına miras olarak bırakacağı maldan hayırlıdır.

Duyun, bilin ki içinizden biri, yakınlarından birinin ihtiyacını gördü mü, vermezse malını arttırmayacak, verirse eksiltmeyecek şeyi versin; onun ihtiyacını gidersin. Kim soyundan-boyundan el çeker, onlara karşı elini yumarsa, onlardan bir el çekilmiş olur; ama kendisi için de onlardan bir çok elin çekilmesine sebep olur. Kim soyuna-boyuna karşı yumuşak davranır, lütufta, ihsanda bulunursa, soyundan-boyundan boyuna sevgi bulur, saygı görür.

* * *

38

ŞÜPHEYE DÂİR

Şüpheye, gerçeğe benzediğinden şüphe adını verdiler; ama Allah dostlarının ışıklarında tam gerçeği görüş, hakkı buluş vardır; delilleri doğru yolu gösterir. Allah düşmanla-rının çağrılarındaysa sapıklık vardır; delilleri körlüktür; ölümden korkan, ondan kurtulamaz; yaşamayı seven, yaşayışı elde edemez.

* * *

41

Gerçekten de vefâ, doğrulukla ikizdir; ondan daha vefâlı bir kalkan da bilmiyorum ben; dönüp varacağı yeri bilene gadretmez o. Öyle bir zamana geldik, öyle bir günde sabahladık ki bu zamandakiler, bu günde yaşayanlar, vefâsızlığı, hâinliği, iş başarma sanıyorlar, tedbirde bulunma sayıyorlar; bilgisizler de bu çeşit kişileri, iyi iş bilir kişiler biliyorlar, güzel düzenler düzüyorlar diyorlar. Ne oldu onlara? Allah gebertsin onları. Aklı fikri olan, hîleyi, düzeni görür, ona giden yolu bulur; ama onun ardında Allah'ın emrinden, nehyinden bir engel vardır. Apaçık gördüğü hîleye gücü kudreti yeterken bırakır onu, tenezzül etmez ona. Ona tenezzül eden, fırsatını bulup o düzene başvuran kişi, din hususunda çekinmesi, sakınması olmayan kişidir ancak.

* * *

50

Gerçekten de fitnelerin meydana çıkışı, dileklere uyul-madandır ancak; sonradan uydurulan hükümlere kapılma-dandır mutlak. Bunlarda Allah'ın kitabına muhâlefet vardır. Bunlara sarılanlar, Allah'ın dîninde olmayanlara katılanlardır. Batıl, gerçekten tam ayrılsaydı, arayanlardan gizli kalmazdı. Gerçek de batıl oluş şüphesinden tam arınsaydı inatçıların dillerine düşmezdi. Fakat bundan bir avuç alınmıştır; ondan da bir avuç; sonra birbirine karılmıştır, katılmıştır. Bu yüzden de şeytan, dostlarına saldırır; onları batıla daldırır; ancak Allah, önceden kimlere güzel bir mazhariyet verdiyse, onlar kurtulur.

* * *

76

Allah rahmet etsin o kişiye ki hükmü duyar, işitir de beller, tutar; doğru yola çağrılır da yaklaşır, o söze uyar; bir kılavuzun kemerine yapışır, eteğine sarılır da kurtulur gider. Rabbinin emrini gözetir; ona karşı suç

işlemekten korkar; özü doğru olarak iyi işlere, kulluklara koyulur; iyi işlerde, kulluklarda bulunur. Azık olarak saklananı kazanır; çekinilmesi gereken şeyden kaçınır;oku atar, amacı vurur; karşılığını elde eder, bulur. Dilediğine karşı durur; isteğini yalancı bulur; sabrı, kurtuluşuna binek yapar; çekinmeyi ölüm günü için hazırlar. Apaçık, besbelli yola at sürer; bembeyaz, apaydın delile sarılır gider; fırsatı ganimet sayar, ecele hazırlanmaya yeler, kulluğu kendisine azık eder.

* * *

81

Ey insanlar, zahitlik, az ummaktır; nimetler elde edilince şükretmektir; haramlardan çekinmektir. Olmayacak ümitlerden, erişilmeyecek isteklerden vazgeçerseniz, bunlar sizden uzaklaşırsa haram da sabrınıza üst olamaz. Nimetlere ulaşınca şükretmeyi unutmayın. Gerçekten de Allah size, apaydın, apaçık delillerle özür dilemenizi bildirmiştir; özür dilenmesi aydınlanmış, görüp duran kitapla bunu anlatmıştır.

83

Hamd Allah'a ki kudretiyle, yarattıklarından münezzehtir,üstündür; kuvvetiyle, lütfuyla yakındır; her ganimeti, her üstünlüğü verendir, her büyük belâyı, çetin musîbeti giderendir. Boyuna gelip duran, coşup akan lütuflarına, eksilmeyip erişen nimetlerine hamd ederim, onu överim. İnanırım ona ki evveldir, halkedendir; hidâyet isterim ondan ki kula yakındır, doğru yola sevk edendir. Yardım isterim ondan ki üstündür, gücü yetendir; dayanırım, güvenirim ona ki yardımı yeter bana, yardım edendir. Bilirim-bildiririm ki Muhammed Sallallahu aleyhi ve âlihi vesellem kuludur, rasûlüdür; göndermiştir onu buyruğunu yerine getirmesi, delillerini bildirmesi kulların çekinmelerini sağlaması için. Allah kulları, size Allah'tan çekinmenizi tavsiye ederim ki size örnekler getirmiştir; size vakitler tayin ve takdir etmiştir. Bezendiğiniz libasları giydirmiştir size; geçiminizi yüceltmiştir sizin; yaptıklarınızı kavramıştır; amellerinizin karşılığı verilecek güne sizi hazırlamıştır. Seçmiştir sizi olgun nimetlerle, geniş ihsanlarla ve korkutmuştur sizi açık ve yerinde delillerle. Bir-bir saymıştır sizi; müddetlerinizi tayin etmiştir sizin; şu sınanma konağında, şu ibret yurdunda. Siz sınanmadasınız burada; yaptıklarınızın hesabını vereceksiniz orada. Gerçekten de dünya bir sudur ki, bosbulanık, kapkara. İçilecek yeri çamurludur, meşakkatli. Görünüşü hoştur; aldananı helâk eder. Bir aldatıcı düzencidir, yok eder; bir aydınlıktır, batıp gider. Bir gölgedir, geçiverir; bir

dayançtır, çöküverir. Kendisinden korkan alışıncaya, ürkenin yüreği yatışıncaya dek durur; sonra ayaklarıyla ezer, çiğner; tuzağına düşürür, ipleriyle avlar; oklarıyla oklar; insanı ölüm kementleriyle kıskıvrak bağlar; onu uyunacak daracık yere sürer-götürür; dönülüp varılacak korkunç yere iletir; apaçık görgü yerine, yapılan işlerin karşılığı verilecek yere yürütür. Böylece sonra gelenler, geçip gidenlerin peşlerine düşerler. Ne ölüm öç almaktan, can yakmaktan kalır; ne yaşayanlar suç işlemekten usanır. Herkes birbirine uyar-gider; ard arda tâ sona dek yok oluncaya dek hepsi de geçer. Sonunda işler biter; zamanlar tükenir-gider, yayılma zamanı yaklaşır. Onları kabirlerin içlerinden, kuşların yuvalarından, yırtıcı canavarların inlerinden, helâk olacak yerlerden çıkarır da herkes, onun emrine uyup koşar; mahşer yerine yüz tutar. Toplanmışlardır, susarlar. Ayaktadır onlar, saf kurarlar. Göz onları görür; çağıran onları duyar. Düşkünlük libâsını giyinmişlerdir; aşağılık bir hale düşmüşlerdir. Hileler yitip gitmiştir; ümitler kesilip bitmiştir; yürekler korkudan sinmiştir; sesler ürkmekten dinmiştir; ter ağızlarına gem vurmuştur; korku büyüdükçe büyümüştür; kulaklar bile ürküp tir-tir titrer hakla batılın arasını kesin olarak ayıranın, herkese yaptığının karşılığı verileceğini bildirenin sesinden, azâbın çetinliğinden, elde edilecek sevâbın ümidinden.

Onlar, kudretle yaratılmışlardır; takdir edilerek beslen-mişlerdir, yetiştirilmişlerdir; ölümün gelip çatmasıyla alın-mışlardır; kabirlere konulmuşlardır; toprak olmuşlar, çürü-müşlerdir; tek-tek, kimsiz, kimsesiz haşredilmişlerdir; yaptıkları neyse karşılığını

elde etmişlerdir; soru için ayrıl-mışlardır. Dünyada kurtuluş vesîlelerini elde etmeleri için mühlet verilmişti onlara; doğru yol gösterilmişti onlara; yapacakları, edecekleri işleri düşünüp yapmaları için ömür ihsan edilmişti onlara. Düşünceyle hareket etsinler, koşu için cins atlar hazırlasınlar, onları yetiştirsinler, iyi bir konak elde etmeye çalışsınlar, aceleye kapılmasınlar diye onlara fırsat verilmişti, mühlet verilmişti, gözlerinin önünden karanlıklar, şüphe sisi, işkil pusu kaldırılmış, giderilmişti.

Ne yazık, ne yazık... Bu dos-doğru örnekler, bu şifâ veren öğütler, keşke tertemiz gönüllere, işitip duyan kulaklara, ayak direyip yapan erlere, ileriyi gören akıl-fikir sahibi kişilere söylenseydi. Duyup korkan, suç işleyip nâdim olan, itirafta bulunan, korkup kulluğa yönelen, ibâdete koyulan, çekinip tâatlere başlayan, iyice bilip, inanıp güzel işler işleyen, ibret alıp kendine gelen, çağrıya uyup kötülükten geçen, geri dönüp tövbe eden, uyup yürüyen, gösterilen ve gören kişinin korktuğu gibi korkun, çekindiği gibi çekinin Allah'tan.

Acele etti isteyip dileyen, kurtuldu korkan; buldu azığını; tertemiz etti özünü; onardı dönüp varacağı yeri. Göçeceği gün için, yöneleceği yol için, ihtiyacı olacak azığı, yokluk-yoksulluk yurdunda gerekecek konaklayacağı yerde hora geçecek azığı hazırladı; önceden yolladı.

Allah kulları, Allah sizi ne için yarattıysa onu bilin de ona göre sakının ondan; sizin neden çekinmenizi buyurduysa iyice anlayın da ona göre çekinin ondan; gerçek olarak söylediği, vaadettiği nelerse, lâyık olun

onlara, dönüp varacağınızı bildirdiği yerde azâba uğrayacak suçlar da nelerse çekinin onlardan.

(Gene bu hutbeden):

Size, kendisine kâr verecek, zarar getirecek sözleri, sesleri işitip duyan kulaklar, karanlıkları aydınlatacak, görüp anlayacak gözler, âzâsını derip devşirecek, düzülüp koşulmada, ömürleri boyunca birbirine uyacak yanları, yöreleri olacak bedenler verdi. Öyle bedenlerle bezedi sizi ki faydası dokunacak şeyler için duruşurlar; gönüller verdi size ki rızıklarını elde etmek için çalışırlar; onun en güzel nimetlerine ulaşmak, şükredilecek lütuflarına kavuşmak, esenlik bağışlarını almak, belâlarından kurtulmak için uğraşırlar.

Sizin için ömürler takdir etmiştir ki müddetini gizlemiştir sizden; sizin için ibretler bırakmıştır, sizden önce gelip geçenlerden. İbretler var sizin için, yaşayıp ömür sürdükleri alanlarda; ölüm kemendi boğazlarına atılıp yok edilmeden önce mühlet bulup yaşadıkları mekânlarda. Ölümleri, muratlarına ulaşmadan sürdü-götürdü onları; ecelleri dağıttı, per-perişan etti onları. Bedenleri sağ-esenken hazırlanmamışlardı; fırsat ellerindeyken ibret almamışlardı. Acaba gençliklerinin en güzel çağlarında bulunanlar, ihtiyarlığı, kocalığın düşkünlüğünü mü beklerler? Sağ-esen yaşayanlar, hastalık zamanını mı isterler? Yaşayıp ömür sürenler, yokolma çağını mı dilerler? Üstelik, kişinin dünyadan geçip gitmesi, göçüp yürümesi, el-ayak titremesi, yüreğin yanıp erimesi, tatlı tükürüğün boğazdan acı-acı geçmesi, yardıma koşsunlar, bir meded etsinler diye torunlara, yakınlara, yücelere, eşe-dosta bakınması da yakındır. Ama soylar-boylar, bu sonucu hiç

giderebildiler mi? Yahut ağlaşıp sızlaşanlar bir fayda verebildiler mi? O anda kişi, ölüp gidenlerin mahallesine bırakılmıştır; daracık mezarda tek başına kalmıştır: O anda kurt-kurş derisini didip sökmededir; yiyip sömürenler, nazlı, nâzik bedenini çekip sökmededir; kasırgalar tozunu-toprağını savurmadadır; olaylar adını-sanını silip süpürmededir. Bedenler taptazeyken çürüyüp dökülmüştür; kemikler kuvvetle dururken erimiş gitmiştir. Canlar, ağır yüklerin altına girmişlerdir; gizli âlemin haberlerini duyup iyice inanmışlardır. Artık onların iyi işlerinin fazlalaşması da istenilmez; kötü işlerinden dolayı özür dilemeleri de beklenilmez. Siz de o toplumun oğulları, babaları, kardeşleri, yakınları değil misiniz? Onlar gibi siz de gideceksiniz; onların yoluna yöneleceksiniz; onların ana yoluna ayak basacaksınız. Ama gönüller, o paydan nasipsiz, gaflete dalmış, kararmış; doğru yoldan habersiz, her yanlarını kötülükler sarmış. Gidilecek yoldan başka bir yola düşmüşler; sanki söylenenler onlara değilmiş; sanki doğru yolu buluş, dünyalarını elde etmekten ibaretmiş.

Bilin ki geçidiniz sırattır; uğradığınız, ayakları kaydıran, kayıp sürçüp düşülmekten korkutan, korkuları bir daha, bir daha çatan yerleridir. Allah'tan korkun, düşünceler gönlünü alan, korku bedenini yoran, gece namazları uykusunu kendisine harâm eden, ümit, gündüzlerini susuzlukla geçirten, akıllı-fikirli kişinin korktuğu gibi. Sakınıp çekinmek, öyle kişiyi nefis isteklerine uymaktan men etmiştir; Hakk'ı anmak, başka sözlerden dilini almıştır; korkuyu, emin olmaktan daha öne salmıştır; dosdoğru yoldan

alıkoyan düşünceler bir yanda kalmıştır; dileğine varan yola gitmek için yolların en doğrusuna, en aydınına dalmıştır. Onu aldatmamıştır aldatan, kandıran şeyler; gözlerini örtmemiştir, kapatmamıştır şüpheli şeyler; oysa ki müjde ferahlığını, sevincini elde etmiştir; en tatlı uykusuna, esenlik nimetleriyle yatmıştır, soru gününden eminliğe yetmiştir. Gerçekten de şu çabucak geçilen geçitten geçip gitmiştir; ilerde varılacak yerin azığını önceden tedarik etmiştir; ürkmüştür de işe koyulmuştur; mühleti fırsat bilip tez davranmıştır; isteğe rağbet eylemiştir; korkulacak şeyden kokmuştur; bugünden yarını gözetmiştir; varılacak olan, önünde bulunan âleme bakmıştır, görmüştür. Artık cennet yeter sevâp olarak, mükâfât olarak; cehennem yeter azâp olarak, mücâzât olarak; Allah yeter öç almak ve yardım etmek bakımından ve kitap yeter delil getiriş ve düşmanlığa kalkış bakımından.

Allah'tan çekinmenizi tavsiye ederim size; özür getirmenize meydan bırakmadı; korkuttuğu şeyleri bildirdi size. Gösterdiği apaçık ana yolu delilleriyle anlattı size. Gönüllere gizlice görülmeden giren, kulaklara işitilmeden afsunlar okuyan, üfleyen düşmandan çekinmenizi buyurdu size. O düşman, kendisine uyanları saptırdı, helâk etti; vaad etti, aldattı; suçların kötülerini bezedi; helâk, eden büyük günâhları kolay gösterdi. Derken kendisine eş-dost olanı yavaş-yavaş avladı; sözlerine uyanı kıskıvrak bağladı; sonra da bezediğini inkârdan geldi; kolay gösterdiğini büyüttü, büyük bir suç olduğunu söyledi; yapılmasında hiçbir şey olmadığına kandırıp işlettiği günahlardan çekindirmeye kalkıştı.

(Aynı Hutbeden, İnsanın Yaratılışına dâir buyurdular ki):

Bu, o yaratık değil midir ki onu rahimlerin karanlıklarında, perdelerin içinde düzdü-koştu; dökülüp saçılmış erlik suyuydu; yaratılışı noksan kan parçasıydı, pıhtıydı; rahimde bir yavruydu; çıkıp süt emer oldu; bir çocukcağızdı, ergenlik çağına geldi. Sonra ona, duyduğunu belleyen bir gönül, söyleyip konuşan bir dil, bakıp gören bir göz verdi de duyup gördüğünü anlar, ibret alır, kötülüklerden kaçar, kaçınır bir hale getirdi. Derken dümdüz kalktı; bedeni boy attı; boynunu kaldırdı, baş çekti; kötülüğe yüz çevirdi, yöneldi; hevâ ve hevesini yüklendi; dünyasına çalıştı, meşakkate düştü; zevkindeki tatlara atıldı; aklına gelen dileklere kapıldı. Öyle bir halde ki bir musibete uğrayacağını ummaz; çekinilecek bir şeye düşeceğinden korkmaz; bu sürçmelerle az bir ömür sürer; bu fitneler içinde aldanarak ölür gider. Dünyada bir karşılık elde etmez; kendisine farz olan şeyleri de yerine getirmez. Bu sırada o serkeşlik çağının geri kalan bir ânında, zevkine pervâsızca dalmışken ölüm belâsının mihnetleri gelir-çatar; şaşırır-kalır; ağlayıp inleyerek geceyi gündüz eder; uykusuzluktan biter; elemlerin pençesine düşer, zahmetler çeker; ağrılara-sızılara uğrar, illetlere, hastalıklara karar. Yüreğinin başı kardeşinin yanında, esirgeciyi babasının katında eyvahlar olsun der; göğsünü döver. Can verirken kendinden geçer; öyle bir andır o ki derdi arttıkça artar; inledikçe inler; canı bedenden çekilir; mihnetlerine mihnetler katılır. Ölünce dünyadan elini-ayağını çeker; kefenine sarılır; her şeye boyun verir, çekilir; sonra onu

tabutuna korlar; yorulmuş, işi bitmiştir; hastalıktan erimiş-gitmiştir. Oğullar, kardeşler toplanırlar; onu yüklenirler; gariplik yurduna, bir daha ziyaretçisi gelmeyecek yerine getirirler onu. Geçirenler ayrılınca, acısına düşenler dönünce onu, şaşırıp kalınacak soruya cevap vermek, derde dert katan sınanmaya hazırlanmak için çukurunda oturturlar. Belâların en büyüğü de oradadır, o zamandır: **"Kaynar suyla ziyafet veriliş ve cehenneme atılış."** (56; Vâkıa, 93-94) Alev-alev yanan ateşin coşup kavrayışı, çekip alan azâbın saldırışı. Ne azâbın durması var ki kişi biraz rahat etsin; ne dinlenmesi var ki eziyet birazcık gitsin; ne bir kuvvet var ki onu gidersin; ne ölüm var ki insan kurtulsun; ne birazcık uyku var ki azâbı unuttursun. Kişi, çeşit-çeşit ölümler içinde, zamandan zamana yenilenen azaplar içinde yaşar; gerçekten de biz, Allah'a sığınırız.

Ey Allah kulları, nerede o ömür sürenler ki nimetlere gark oldular; nerede o bilgi belleyenler ki anlar, bilir bir hâle geldiler? Mühlet verildi onlara, gaflete daldılar; sağ-esen oldular, unutup gittiler. Uzun zaman mühlet buldular; fırsat elde ettiler; lütuflara, ihsanlara nâil oldular; çetin azaplarla korkutuldular; büyük sevaplarla müjdelendiler.

Korkun insanı helâk çukuruna atan günahlardan, gazaba uğratan ayıplardan. Ey gören gözleri, duyan kulakları olanlar; ey âfiyete dalanlar, dünya matahını elde edenler. Var mı bir kaçacak durak, kurtulunacak oğrak? Var mı bir sığınılacak, güvenilecek, uğranılacak yatak? Var mı, yoksa yok mu? Öyleyse nereye dönüyorsunuz, nereye gidiyorsunuz, neye aldanıyorsunuz? Bu kadar uzunluğuna enliliğine karşı

gene de her birinizin yeryüzünden payı olan yer, düşüp yanağını yere koyacağı, boyunca bir yer. Allah'ın kulları, şimdi çalışmaya koyulun ki henüz ip, boynunuza atılmamıştır; can henüz bedenlerinizdedir. Şimdi doğru yolu arayıp bulmak, geri kalan ömrünüzden faydalanmak zamanıdır; bedenleriniz sağ-esendir; toplaşıp çâre bulmaya zamanınız vardır; elinizdedir ömrünüzden kalan mühlet; elinizdedir güç-kudret; tövbe etmeye henüz vardır müddet; genişlik çağındasınız; dileyebilirsiniz hâcet; çalışın sıkıntıya, darlığa düşmeden önce; darlığa, dağınıklığa çatmadan önce; çalışın görünmeyen, fakat beklenen gelmeden; üstün ve kudret sahibi olan sizi ansızın almadan.[79]

* * *

86

Şüphe yok ki gizli şeyleri bilir; içten geçenlerden haber alır. Onundur her şeyi kavrayış, her şeye üst oluş, her şeye gücü yetiş. Artık sizden iş gören görsün mühlet günlerinde eceli gelip çatmadan; işsiz çağlarında iş başa gelmeden; soluk alıp verme yolu

---

79 - Bu hutbeyi okurlarken tüyler ürpermiş, gözler nemlenmiş, gönüller halden hale girmiştir.

açıkken kavrayıp sıkılmadan, fırsat geçip gitmeden. İnsanın varacağı yeri döşeyip dayaması, oturacağı yere azık hazırlayıp götürmesi gerek.

Allah için olsun ey Allah kulları; çalışın kitabında buyurduklarını korumaya, size âriyet olarak verdiği hakları gözetmeye. Çünkü Allah sizi boş yere yaratmadı; başı boş bırakmadı; bilgisizliğe, körlüğe atmadı. Eserlerinize ad taktı; yaptıklarınızı bildi; ecellerinizi yazdı. Size her şeyi anlatan bir kitap indirdi; Peygamberini bir zaman sizin içinizde yaşattı; sonunda, kendi razı olduğu dînini, kitabında indirdiği, bildirdiği şeylerle, onun için de tamamladı, kemâle getirdi; sizin için de ve onun dilinden bildirdi size, amellerden sevdiklerini ve sevmediklerini; nehyettiklerini ve emreylediklerini. Artık özür getirmeyi size bıraktı da kesin delili aleyhinize tamamladı; tehdîdi öne sürdü de bildirdi size; önünüzdeki çetin azapla korkuttu sizi. Günlerinizin geri kalanlarından faydalanın da o müddet içinde olsun nefislerinizin isteklerine karşı dayanın; çünkü gaflet içinde geçen bir çok günlerinize karşı bu sabredeceğiniz günler azdır; o günlere dalacağınız, onları tutacağınız zaman kısadır. Nefislerinize ruhsat vermeyin ki o ruhsat verişler, zulmedenlerin yollarına sürer, götürür sizi; gönüllerinizin kabûl etmediği şeylere yönelmeyin ki o yönelişler, suçlara yürütür sizi.

Allah'ın kulları, gerçekten de kendisine en fazla öğüt veren, Rabbine en fazla itâat edendir; kendisini en fazla aldatan da Rabbine en fazla isyanda bulunandır. Aldanan, kendisini aldatır; özenilen, gıpta edilen dînini selâmette tutandır. Kutlu kişi, o kişidir ki başkasını görür de ibret alır; kötü kişi, o kişidir ki isteğine kapılır,

kendisini aldatır. Bilin ki az riyâ şirktir; hevâ ve heves ehliyle düşüp kalkmak, îmânı unutmaktır; şeytanı çağırmak, onunla düşüp kalkmaktır. Sakının yalandan; yalan, îmânın zıddıdır; gerçek kişi, kurtuluş yerindedir, ululuk mahallindedir, yalancıysa hevâ ve hevesine uyup horluğa düşülecek yerdedir. Birbirinize haset etmeyin; çünkü haset, ateş, olduğunu nasıl siler süpürürse, îmânı öyle siler süpürür. Birbirinize buğzetmeyin; çünkü buğuz, iyilikleri yok eder, bereketleri giderir-gider. Bilin ki dilek, istek, aklı yanıltır; Allah'ı anmayı unutturur. Dileği-isteği yalanlayın; çünkü o aldatıştır; sâhibi de aldanmıştır.

* * *

87

Allah kulları, Allah kullarından en sevgili olanı o kuldur ki Allah ona, nefsine karşı yardım etmiştir de o, hüznü, iç giyimi gibi giyinmiştir; korkuya da dış giyimi gibi bürünmüştür; derken hidâyet ışığı, gönlünde parıl-parıl parlamaya, gönlünü ışıtmaya başlamıştır; konaklayacağı gün için de konukluk azığını hazırlamıştır. Kendisine uzağı yakınlaştırmıştır; çetin şeyi kolaylaştırmıştır. Bakmıştır da (izlerin sonunu) görmüştür; anmıştır da (hayır işleri) çoğaltmıştır. Tatlı,

duru suyu kana-kana içmiştir de ırmağın su içilecek yerlerine varması kolay olmuştur; dümdüz, tertemiz yola dalmıştır. Şehvetler elbisesinden soyunmuştur; bütün üzüntülerinden, sıkıntılarından kurtulmuştur da bir tek sıkıntıya, bir tek üzüntüye sarılmıştır, onunla başbaşa kalmıştır. Körlük sıfatından çıkmıştır; heves ehli ile iş birliği etmekten ayrılmıştır; hidâyet kapılarının kilitlerinden olmuştur; kötülükler, aşağılıklar kapılarına kilit haline gelmiştir. Gittiği yolu görmüştür; tuttuğu yola girmiştir; alâmetlerini tanımıştır, bilmiştir; adamı boğacak yerlerini aşmıştır, sarılınacak iplerin en kuvvetlisine sarılmıştır. Artık, o, şüpheden arınmış inancında, güneş ışığı gibi parıl-parıl parlar durur; her kendisine baş vurana cevap vermekte, her parça-buçuğu aslına ulaştırmakta, kendisini, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah için işlerin en yücesine adamıştır. Karanlıkların ışığıdır o, şüpheli işleri aydınlatandır; gizli, örtülü şeylerin anahtarıdır o; güç şeyleri giderendir; uçsuz bucaksız çöllerin kılavuzudur. Söylenir, anlatır; susar, kurtulur. Özünü, işini-gücünü Allah için hâlis bir hâle getirmiştir; Allah da ona ihlâs nasîp etmiştir. O, Allah dîninin mâdenlerindendir; Allah'ın yerinin direklerindendir. Kendisine adaletle muâmeleyi gerekli kılmıştır; adaletinin başlangıcı da, kendisinden hevâsına, hevesine uymayı gidermesidir. Gerçeği över, anlatır; onunla da amel eder. Hayır için bir sınır yoktur ki oraya varmasın; sevap sandığı bir şey yoktur ki ona sarılmasın. Nefsinin yularını kitabın eline vermiştir; onu çekip götüren de odur; uyduğu da o. Yükünü o nerede

indirirse o da oraya iner; konağı neresiyse o da oraya konar.

Bir başkası da var; adını bilgin takar; o adın ehli değildir; bilgisi yoktur; bilgisizlerden birkaç bilgisizliği; sapıklardan bir kaç sapıklığı yanına-yöresine toplamıştır; insanlara, aldatış ağlarını germiştir; kandırış tuzaklarını kurmuştur; yalanlar söylemektedir; kitabı, dileğince anlatmaktadır; gerçeği isteğine uydurmaktadır. İnsanları pek büyük tehlikelerden kendine emin eder; büyük suçları onlara kolay gösterir gider. Der ki: Şüpheli şeylerde duraklarım; oysa şüpheli şeylerin ta içine düşer; bidatlerden çekinirim der; oysa onların içinde uykuya dalar, kendinden geçer. Yüzü, şekli insan yüzüdür, insan şeklidir; kalbi hayvan kalbidir.[80] Hidâyet kapısını bilmez ki uysun; körlük, sapıklık kapısını bilmez ki kaçınsın; dirilerin ölüsüdür o kişi.

(Burada, 2. bölümdeki 4. beyanattan sonra buyurmuşlardır ki):

Sanan, sanır ki dünya, Ümeyye oğullarından ayrılmaz; hayrını, bereketini onlara sunar; arı-duru suyunu onlara verir; bu ümmetten onların ne sopası kalkar, ne kılıcı. Böyle sanan, böyle diyen, yalan bir

---

80 - "Yüzü, şekli insan yüzüdür, insan şeklidir, kalbi hayvan kalbi. Andolsun ki biz cinlerin ve insanların çoğunu cehennem için yarattık; onların kalpleri vardır, düşünmezler onunla; gözleri vardır, görmezler o gözlerle; kulakları vardır, duymazlar o kulaklarla. Onlar dört ayaklı hayvanlara benzerler, hattâ daha da sapıktır onlar. Onlardır gaflette kalanların ta kendileri." *(Kur'ân-ı Kerîm; 7, A'râf, 179).*

zanna düşer, yalan söyler. Bu, ancak bir tadımlık baldır ki onlar tadarlar; sonra onu yutamazlar da birden ağızlarından düşer-gider.

88

Bundan sonra gerçekten de, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, zamanede cebir ve zulümde bulunanları, bir müddet onlara mühlet vermeden, bir zaman onlara esenlik göstermeden hiç bir vakit kırıp geçirmemiştir; ümmetlerden hiç birinin kırılmış kemiğini, onlara bir darlık ve sıkıntı çektirmeden, onları belâya düşürmeden onarmamıştır. Bir hoşluğa, esenliğe yüz çevirdiniz mi, bir ağır ve sıkıntılı şeye ardınızı döndürdünüz mü, ibret almanız gerek.

Her gönül sâhibi akıllı değildir; her kulağı olan duyup işitmez; her bakan görmez. Ne de şaşılacak şey. Şu bölük-bölük halkın, dinlerinde delil saydıkları şeylerin birbirine aykırı oluşuna, Peygamber'in izini izlemeyişlerine, Vasî'sinin yaptığına uymayışlarına, gaybe inanmayışlarına, ayıptan arınmayışlarına nasıl şaşmam ben? Şüpheli şeyleri yaparlar; şehvetlerde koşarlar; iyi ve hayır işler, onlarca kendi bildikleri işlerdir; kötü ve yapılmayacak şeyler de inkâr ettikleri şeylerdir. Güç ve ağır işlerde kaçıp sığındıkları kendileridir, örtülü ve anlaşılmaz şeylerde dayançları,

kendi reyleridir. Sanki onların her biri, kendisinin imâmıdır da kendince sağlam gördüğü şeylere yapışmıştır; yanılmaz sebeplere el atmıştır.

103

Dünyaya zâhitlerin, ondan yüz çevirenlerin gözleriyle bakın; çünkü andolsun Allah'a ki dünya, pek az bir zamanda, kendisinde yurt tutanları yok eder gider; ondan emin olarak nimetlenenleri elemlere gark eder. Dünyadan göçen bir daha geri gelmez; ondan beklenen nedir; sevinç mi, keder mi, bilinmez. Sevinci hüzünlerle karılmıştır; erlerin takatleri, buna dayanmada arıklaşmış, zayıflamıştır. Size hoş gelen şeyler sizi aldatmasın; bu aldatış, elde edeceğiniz iyilikleri azaltmasın.

Allah rahmet etsin o kişiye ki düşünür de ibret alır; ibret alır da can gözü açılır. Dünyadaki şeyler, az bir zamanda yok olur-gider; âhirete ait şeylerse sürer de sürer. Sayıya sığan her şey son bulur; beklenen her şey gelip çatar, her gelen şey de yakındır, çok sürmez, gelir.

(Bu hutbeden):

Bilgin o kişidir ki kadrini, mertebesini bilir; kadrini, mertebesini bilmeyen kişiye bu bilgisizlik yeter. Allah'ın

en hoşlanmadığı kişi, kendi başına buyruk kuldur; o kişi doğru yoldan sapar, kılavuzsuz yola girer; yürür gider. Dünyada ekip biçmeye çağrılsa işe koyulur; âhiret için ekip biçmeye çağrılsa tembellik eder, yorulur. Sanki yaptığı iş gerektir ona da tembel davrandığı gerekmez ona.

(Aynı hutbeden):

Bir zamandır o zaman ki adsız-sansız müminden başkası kurtulamaz o zamanın derdinden; bir mecliste bulunsa kimse onu tanımaz; bulunmasa kimse onu sormaz. İşte onlardır doğru yolun ışıkları; karanlık yollarda, şüpheli bellerde hidâyet alâmetleri. Halk içinde fazla söz söyleyip bozgunculuk peşinde gezmezler; kulların ayıplarını ifşa etmezler. Allah'ın, kendilerine rahmet kapılarını açtığı kullardır onlar; kötülüğü giderdiği, gazabını üstlerinden kaldırdığı kişilerdir onlar.

Ey insanlar, size içi dolu bir kabın baş aşağı edildiği gibi İslâm'ın da baş aşağı edileceği zaman, gelip çatacaktır. Ey insanlar, gerçekten de Allah, size cevretmez; bundan korumuştur sizi; ama sizi sınamaktan da vazgeçmez; O ulular ulusu, **"Bunda elbette deliller var; biz kulları sınarız elbette"** buyurur *(Mü'minûn, 30)*.

* * *

Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'a yönelenlerin yapıştıkları en büyük vesile, ona ve Rasûlüne inanmak, yolunda savaşmaktır. Savaş, İslâm'ın en yüce rüknüdür. Aynı zamanda Allah'ın birliğini ikrar etmek de bu vesîlelerdendir; çünkü bu ikrar, yaratılışa uymaktır. Ve namaz kılmaktır, çünkü bu dînin esâsıdır. Ve zekât vermektir; çünkü bu, gerekli bir farzdır. Ve Ramazan ayının orucunu tutmaktır; bu da azaptan bir kalkandır. Ve Kâbe'yi ziyaret etmektir, hacdır, umredir; bunlar da yoksulluğu giderir, günahları yıkar, arıtır. Ve akrabâdan kesilmemek, onları görüp gözetmektir. Bu malın, ahvalin genişlemesine, ecelin gecikmesine sebeptir. Ve gizli sadaka vermektir ki bu suçları bağışlatır. Ve açıkça sadaka vermektir; bu da kötü ölümleri defeder; iyi işlerde bulunmaktır; buysa kötülüklere, kötü çağlara düşmekten korur insanı.

Toplu olarak Allah'ı anın, bu anışların en güzelidir; çekinenlere vaad ettiği şeylere yönelin; çünkü onun vaadi, vaadlerin en gerçeğidir. Peygamberinizin gösterdiği doğru yolda yürüyün; çünkü o doğruluk, en üstün bir doğruluk-tur; onun sünnetine uyun, çünkü onun sünneti, sünnetlerin en doğrusudur. Kur'ân'ı öğrenin; O, sözlerin en güzelidir; hükümlerini belleyin; çünkü bu belleyiş, gönüllerin ilkbaharıdır. Işığıyla şifâ bulun; çünkü O, gönüllere şifâdır; O'nu güzel bir tarzda okuyun; bu okuyuş, haberlerin en faydalısını almaktır, onlardan faydalanmaktır.

Bilgisinden sapıp başka işler işleyen bilgin, bilgisizliğinden kurtulması mümkün olmayan, şaşırıp kalan bilgisize benzer. Böylesi bilgine karşı gösterilen delil, en büyük ve kuvvetli delildir; onun hasrete düşmesi, en yerinde bir şeydir; Allah katında en fazla kınanacak da odur.[81]

* * *

---

81 - Bu hutbelerinde, Allah rızasını kazanmaya vesîle olan şeyleri beyan buyuruyorlar. İç ve dış düşmanlarla savaş, gerçekten de bir toplumun bağımsızlığı için bir zarurettir. Allah'a inancın ve bu inancın yaratılışa uyuş oluşunun hikmeti de şu olsa gerektir: Hz. Peygamber (s.a.a), *"Her doğan çocuk, yaratılışı sâlim olarak doğar, yaratılışa uygun olarak meydana gelir; dili, merâmını anlatıncaya dek böyle kalır; sonra anası, babası onu Mûsevi, yahut Hıristiyan, yahut da Mecûsî yapar"* buyurmuşlardır (Câmi',2, s.79). Kur'an-ı Mecid'de **"Artık yüzünü tam doğru dîne döndür; Allah'ın ilk yarattığı selâmet hâline ki insanları, o tabîî halde, selâmet hâlinde yaratmıştır; Allah'ın yaratışı, dîni değiştirilemez; budur en doğru din. Ve fakat insanların çoğu bilmez"** buyrulmaktadır (Rûm, 30). Fıtrat dîni, İslâm'dır ve bu dinde soy-boy gayreti, asalet şerefi gibi şeyler yoktur. Hz. Peygamber (s.a.a), insanları, çulha dokunan tarağın dişlerine benzetmiş, birbirlerine eş olduklarını bildirmiştir (Künûz'ül-Hakaaık; 2, s.185). Namazın, zekâtın, orucun, içtimâî, iktisadî faydalarını burada anlatmaya kalkışmak, yeni bir kitap yazmayı icab eder. Orucun bir kalkan olduğu, bununla şehvet ateşinden, cehennem ateşinden korunulacağı hakkında da hadisler vardır (Câmi', 2, s.43). Toplu olarak Allah'ı anmak, cemaatle namaz kılmaktır.

129

Allah kulları, ne umuyorsunuz şu dünyadan? Bu evde konuksunuz bir vakit için, borçlusunuz, istenecek sizden o borç. Ömürleriniz sona ermede; yaptıklarınız yazılıp bilinmede. Nice kişi vardır ki işi düzene koymaya çalışır; oysa elden yiter o iş. Nice zahmet çeken vardır; sonunda bozulur gider o iş. Öyle bir zamandasınız ki hayır geri kalmada, şer çoğalıp durmada; şeytansa insanları helâk etmeyi ummada. bir zaman ki şeytan kuvvetlenmiş, düzeni her yanı tutmuş, kolaylaşıp gitmiş.

Dilediğin tarafa bak; yoksulluğa düşmüş fakirden, Allah'ın nimetini küfre değişmiş zenginden, Allah'a ait hakları, malını çoğaltmak için sakınan nekesten, kulağı öğütlere sağır olmuş inatçıdan başka bir kimseyi görebilir misin? Nerede hürleriniz? Nerede temiz kişileriniz? Nerede cömertleriniz? Nerede kazançlarında sakınanlarınız; yolunda yordamında temizliği güdenleriniz?

Hepsi de şu aşağılık dünyadan göçüp gitmedi mi? Şu tez geçen, dertle, elemle yaşanan âlemi terk etmedi mi? Onların zemminde hiç kimse dudağını bile oynatamaz; onları anarken baş sağlığı bile dileyemez artık.

Bozgun meydana çıktı; kötülüğü değiştiren yok. Zulüm ortalığı kapladı; kendini bile kurtaran yok. Bu işlerle mi Allah'ın tertemiz yurduna gitmeyi umuyorsunuz; onun kadri yüce dostlarından olmayı istiyorsunuz? Ne kadar da uzak. Düzenle Allah'ın cennetine girilemez; Ona itâat edilmedikçe rızası elde edilemez. Allah'a lânet etsin kendisi terk ettiği halde iyiliği buyurana; kendisi yaptığı halde kötülüğü men etmeye kalkışana.

* * *

140

(Halkın ayıbını söylemekten men' hususunda)

Temiz kişilerin, Hakk'ın lütfuyla kötülüklerden esen kalanların, suçlulara, kötülere acımaları gerekir. Onların, Allah'a şükretmeleri, halkın ayıplarını görmemeleri icab eder. İnsan nasıl olur da kardeşinin ayıbını görür, söyler. Onu uğradığı suç yüzünden kınar, yerer? Onu ayıpladığı suçtan daha büyüğünü yaptığı zaman Allah'ın, bu ayıbı örttüğünü hatırlamaz mı? Nasıl olur da onu zemmedebilir; onun yaptığı suça benzer bir suç işlediğini anmaz mı? O suça benzer bir suç yapmadıysa bile elbette ondan büyük bir suç işlemiştir; ondan başka bir suçla Allah'a isyan etmiştir. Andolsun Allah'a, büyük bir suç işlemediyse küçük bir

suç işlemiştir elbette; fakat insanların ayıbını görüp onları yermesi, işlediği suçtan da büyük bir suçtur.

Ey Allah kulu, hiç bir kulu, ayıbını görüp, suçunu bilip ayıplamakta acele etme; belki bağışlanır o. Küçük bir suç yüzünden de kendini emin sayma, belki onun yüzünden azâba uğrayacaksın sen.

Sizden hiçbir kimse, kendi ayıbını bildiği halde, başkasının ayıbını açmasın, söylemesin. Allah'a şükre koyulsun da bu şükrediş, onu başkalarının ayıbını söylemekten alıkoysun.

* * *

141

Ey insanlar, kim kardeşinin dîninde bir sağlamlık, tuttuğu yolda bir gerçeklik olduğunu bilmiş, onu öyle tanımışsa, insanların, onun hakkındaki sözlerini dinlememesi gerek. Çünkü ok atan atar, ok amacından sapar; söz bâzı kere yanlış olur, seni gerçekten savurur, atar. O sözün butlânı yok olur gider; Allah'sa duyar ve tanıklık eder. Hakla batıl arasında, ancak dört parmak vardır.

(Bu sözün mânâsı sorulunca, parmaklarını bitiştirip kulaklarıyla gözlerinin arasına koyup buyurdular ki):

Batıl, duydum, işittim dediğindir, haksa gördüm dediğin.

142

Hayır ve ihsan lâyık olmayana, ehil bulunmayana bezle-denin, o hayırdan o ihsandan nasîbi, ancak aşağılık kişilerin övgüsü, kötülerin sevgisi, bilgisizlerin sözleridir; onlara ihsan ettikçe, gerçekte eli açık sayılmaz, hiçbir şey vermemiştir; Allah yolunda nekes sayılır.

Allah kime mal-mülk verdiyse, önce yakınlarına vermesi, konukları doyurması, tutsakları hürriyete kavuşturması, yoksullara, borçlulara ihsan etmesi, hakları vermek, kötü-lüklerden korunmak, sevap, elde etmek için dayanıp direnmesi gerekir. Bu huyları elde ediş, Allah dilerse, dünya ululuklarının yücelerini elde etmektir, âhiret üstünlüklerine ermektir.

* * *

145

Ey insanlar, siz bu dünyada, atılacak oklara amaçlar-sınız. Her yudum suda, bir boğaza kaçıp boğulma, her lokmada, bir boğaza durma tehlikesi var. Dünyada bir nimete nâil olmazsınız ki bir başkasından

ayrılmayasınız. Sizden bir tek yaşayan yoktur ki bir gün yaşasın da ömründen bir gün geçip gitmesin. Kimsenin yemesinde bir fazlalık, bir yenilik olmaz ki ondan önceki rızık, yok olup bitmesin. Dünyanın bir eseri dirilmez ki bir başka eseri ölmesin. Bir şey yenilenmez ki bir başka yeni, yıpranıp geçmesin. Orda biten her fidan düşer, biçilir. Asıllarımız geçip gittiler; köklerimiz yitip bittiler; bizse onların dalları, budaklarıyız; kök gittikten sonra dalın, budağın ne hükmü vardır?

(Aynı hutbeden):

Hiçbir bidat yoktur ki meydana çıksın da bir sünnet, onun yüzünden terk edilmesin. Bidatlerden çekinin, apaçık hidâyet yoluna yönelin, kökleşmiş, kurulup düzülmüş işler, işlerin en üstünüdür; sonradan meydana gelenleriyse en kötüleri.[82]

---

82 - Bidat, kitap ve sünnette olmadığı halde sonradan konan şeylerdir. Bunların iyileri vardır, kötüleri vardır. İyileri, kitabı ve sünneti bozmayanlarıdır; bunları zamanın imâmı koyar, yahut kabûl eder. Hz. Peygamber'in (s.a.a) zamanında, ezan, yüksek bir yerde, yahut mescidin damında okunurdu; sonra minare yapıldı ve cumhur, bunu kabûl etti; yahut asra göre giyim, kuşam, kitaba ve sünnete aykırı olmadıkça, israfa varmadıkça caiz görülür. Kötüleriyse, esasen kitaba, sünnete uymaz, bilginler de bunları nehyeder. Sokağı aydınlatmak gibi bir maksat güdülmeden mezarlarda mum yakmak, yahut, din bakımından büyük bir zâtın merkadı ziyaret edilirken, bu lütfe nailiyetten dolayı şükür secdesi kastedilmeksizin yere kapanmak, çocuklara muska takmak, gaipten haber vermeye kalkışmak gibi.

147

Muhammed'i, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, kullarını, putlara kulluk etmekten kurtarıp kendisine kulluk etmeleri, şeytana itâatten ayırıp kendisine itâat eylemeleri için Kur'an'la gönderdi; kullar, bilmezlerken bilsinler, Rablerini tanısınlar, ona karşı gelirlerken ikrar etsinler, onu inkâr ederlerken ispat eylesinler diye de apaçık delillerle, sağlam hükümlerle indirdi; noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, kitabında tecellî etti hükümleriyle, hikmetleriyle onlara; oysa ki onlar, onun hikmetlerini görmemişlerdi; kudretini gösterdi onlara, kahrıyla korkuttu onları. Kahrettiklerini felâketlerle nasıl kahretmiştir; âfetlerle köklerinden biçtiklerini nasıl biçmiştir, bildirdi onlara.

Bilin ki benden sonra size bir zaman gelip çatacak; o zaman haktan daha gizli, daha bilinmez bir şey olmayacak, batıldan daha açık, daha görünür bir şey bulunmayacak; Allah'a ve Resûlüne karşı yalan söylemekten daha çok bir şey ortaya çıkmayacak. Bu zaman ehlince, hakkıyla okunsa bile Kur'an'dan daha ucuz bir matah, mânâları değiştirilse bile, ondan daha revaçta bir mal bulunmayacak. Şehirlerde, iyilikten daha fazla inkâr edilen, kötülükten daha fazla tanınan bir şey olmayacak. Kitabı bilenler hükümlerini artlarına atacaklar; onu ezberleyenlerse emirlerini unutacaklar.

O gün, kitap ve ona uyanlar, iki kovulmuş sürgün olacak, bir yolda giden, birbirlerine yoldaş olan iki arkadaş kesilecek; fakat hiçbir yurt sahibi, onlara yer, yurt vermeyecek. O zamanda kitap ve kitaba uyanlar, insanların arasındadırlar, fakat sanki aralarında değiller; onlarladırlar, fakat sanki onlarla değiller. Çünkü beraber olsalar da sapıklıkla gerçeklik eş olamaz, birbirine uyamaz.

O toplum bir aradadır; fakat birlikten ayrılmışlardır; sanki kitapla hükmeden imamlardır; fakat kitap onların imamı değil. Onların katında kitabın ancak adı vardır; ancak yazısını, yazılışını tanırlar; mânâsını bilmezler.

Bundan önce de onlar, temiz kişilere her çeşit zulmü revâ gördüler; onların, Allah'a karşı gerçekliğine iftiradır dediler; iyiliklerine karşı kötülükte bulundular. Sizden öncekiler de, dileklerinin uzak ve çok oluşu, zamanlarının, kendilerince bilinmeyişi yüzünden helâk oldular. Sonunda özrün kabûl edilemeyeceği gün, vaad edilmiş olan o gün geldi çattı onlara; tövbenin makbûl olduğu çağ geçip gitti onlardan; bunlarla beraber de o çetin azap ve ceza çöktü, kavradı onları.

Ey insanlar, kim öğüt diler, kabûl etmeyi isterse, Allah ona başarı vermiştir; onun sözünü doğru yola kılavuz edinen, doğru yola girmiştir. Allah'a sığınan emin olur, ona düşman kesilense korkar durur. Çünkü Allah'ın ululuğunu tanıyanın ululanması gerektir; çünkü onun yüceliğini bilenlerin yücelmeleri, ona karşı alçalmalarıdır; onun kudretini bilenlerin esenlikleri, ona teslim olmalarıdır. Haktan, sağ esen kişinin uyuzdan tiksindiği gibi tiksinmeyin; sıhhatli adamın

hastadan kaçtığı gibi kaçmayın, bilin ki gerçek yolu bırakanları tanımadıkça doğru yolu tanıyamazsınız; kitabın ahdini bozanları bilmedikçe kitabın ahdine yapışamazsınız; onu uzağa atanları anlamadıkça ona sarılamazsınız. Bunu ehlinden dinleyin; çünkü onlar bilginin yaşayışıdırlar, bilgisizliğin ölümü. Onlar öyle kişilerdir ki hilimleri (hükümleri) ilimlerinden, susmaları söylemelerinden, görünüşleri iç yüzlerinden haber verir size. Onlar, dîne karşı durmazlar ve din de ayrılıklara düşmezler. Din, onların arasında gerçek tanıktık, sustuğu hâlde onların üstünlüğünü söyler durur.

* * *

150

Ümmet, azgınlık yolunda sağı solu tuttu; doğru yolu bir yana attı. Tez olmayın; olacak şey gelip çatacak. Uzak san-mayın; mukadder olan fitne gelecek. Bir şeye tezcek ulaş-mak isteyen nice kişi vardır ki ulaşınca keşke ulaşmasaydım der; bugün, ne de yakındır yarının gelip çatması; alâmetleri belirir gider.

Ey benim kavmim, bu vaad edilen şeyin geleceği vakittir; tanımadığınız şeylerin görülmesi yakındır. Bilin ki o zamana ulaşan, bizden bir ışık elde ederse yürür gider; temiz kişiler gibi yol alır, yeler; o fitne çağında

tutsakların boyunlarından bağı çözer; onları azad eder. Batıl topluluğu dağıtır; yarılıp kırılanı onarır. Bunu da insanlar görmeden yapar; eserini izleyen, yaptığını gözleyen bile ne kadar dikkat ederse etsin, göremez bunu. Sonra dileyen topluluğun can gözlerini açar; körleşmiş kılıçla biler gibi onların görüşlerini biler. Kur'ân'ın nûru gözlerinin nûrunu ışıtır, görgülerini güçlendirir; tefsirle kulaklarını, duyuşlarını keskinleştirir; onlar da sabahleyin marifet kadehini içtikten sonra hikmet nûruyla susuzluklarını giderirler, suya kanarlar.

(Bu hutbeden:)

Horluk çağları tamamlansın diye hükmettikleri müddet uzadı; hallerinin değişmesi gerekli oldu. Sonunda müddetleri doldu; o toplum, fitne ve dalâletin sürüp gideceğine inandı; fakat devenin doğurma çağında kuyruğunu kaldırması gibi savaş zamanı da geldi çattı.

(Gene bu hutbede sahâbenin ve mücahitlerin şânını anlatırlarken buyururlar ki:)

Onlar cefâya sabrettiklerinden dolayı Allah'ı minnet altına almaya kalkmazlar, ululanmazlardı; hak uğruna can vermelerini de büyük bir şey görmezlerdi. Nihayet gelecek vakit uygun olarak geldi, belâ çağı geçti. Zırhlarını aldılar, İslâm uğrunda Rablerine itâat ettiler, kendilerine öğüt verene uydular da savaşa giriştiler. Bu, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun; Resûlünün vefâtına dek böyle gitti. Onun vefâtından sonraysa bir bölük, gerisin geriye topukları üstünde döndüler; sapıklık yolu onları helâk etti; şüphelere uydular, zanlara dayandılar; Hazreti Rasûl'ün yakınlarından

başkalarına tâbi oldular; sevmeleri, uymaları buyrulan sebebi terk ettiler; yapıyı temelinden söküp başka yere götürdüler; kurulduğu yerden başka bir yere kurdular. Onlar, her hatânın mâdenleridirler; insanı şaşırtan bilgisizliğin gelip getirdiği her hâlin kapılarıdırlar. Şaşkınlıkta bocaladılar, Firavun soyunun tuttuğu yolu tutup sarhoşlukta kendilerinden geçtiler. Bir kısmı âhiret düşüncesini kesti, dünyaya meyletti; bir kısmı da dinden ayrıldı, hidâyete zıt oldu.[83]

* * *

83 - Hutbenin sonlarında, kıyamet günü, bâzı kişilerin kıyısından uzaklaştırılacakları, *"Ya rabbi, onlar benim ashabım, ashabım"* buyurmalarına karşılık, *"sen bilmezsin, senden sonra neler yaptılar, onlar, topuklarının üstünde hemencecik gerisin geriye döndüler"* meâlindeki hadis-i şerîfe işaret vardır (Buhârî ve Tabarânî'den naklen, El-İthâfât'is-Seniyye fî'l Ahâdîs'il-Kudsiyye; s.220; Buhârî, Müslim ve Müsned'den naklen Câmi', 2, s.111).

151

Hz. Peygamber'i (s.a.a) Öven, Araplara Öğüt Veren, Savaşları Anlatan Hutbeleri

İnsanı Hak'tan uzaklaştıran, itâatten men eden şeytana karşı Allah'tan yardım dilerim; onun iplerine yapışmaktan, aldatmalarına uymaktan Allah'a sığınırım ve şehâdet ederim ki Muhammed, kuludur onun, Rasûlüdür; seçtiği, lütfuna mazhar ettiği zattır. Onun üstünlüğüyle hiçbir kimse eşit olamaz; onun yokluğunu hiçbir şey gideremez. Kapkaranlık sapıklıktan sonra şehirleri onunla ışıttı; her şeyi kavrayan bilgisizliği onunla giderdi; merhametsizce cefâ ve cevri onunla yok etti.

O çağlarda halk, harâmı helâl saymadaydı; hikmet sâhibini alçaltmadaydı; Peygamberlerin gönderilmediği çağda yaşamadaydı; küfür üzere ölmedeydi.

Sonra ey Arap toplumu, size yaklaşmakta olan fitne oklarına amaçsınız; nimet aklınızı almış; fakat nimet sarhoşluklarından sakının. Çetin belâlar geliyor, çekinin; toz duman olmuş, esip gelen belâlara karşı durun; fitne yolunun belirmez kıvraklarından, dönemeçlerinden ürkün. Sakının bu fitnenin zamâne rahminden doğuşundan, gizliyken meydana gelişinden,

milinin doğru duruşundan, değirmenin dönüşünden. Gizli yollardan gelip çatar; apaçık kötülüklerle meydana çıkar. Gençliği bir delikanlının gençliğine benzer; izleri taş izini okşar. Zâlimler, ahitlerle, vasiyetlerle onu birbirlerinden miras olarak alırlar; ilk gelenleri, son gelenleri çekip yederler; son gelenleri ilk gelenlerine uyarlar. Aşağılık dünyayı elde etmek için savaşırlar; kokmuş leşe saldırıp dalaşırlar. Az zamanda buyruğa uyan, buyruğuna uyduğundan ayrılır, ona düşman olur; hükmeden, hükmettiğine düşman kesilir. Birbirlerine buğzederek birbirinden ayrılırlar; buluştular mı da birbirlerine lânet ederler.

Bundan sonra bir zaman gelir ki daha da çetin, daha da kırıp geçirici bir fitnedir, gelip çatar. Gönüller doğruluktan sapar; halk esenlikten sonra yol azıtır. O fitne saldırınca dilekler darmadağın olur; o fitnenin eserleri bir bir geldikçe reyler zanlarla karışır. Kim bu fitneye çatar da bunu gidermek dilerse onu paramparça eder, yok eder; kim ona uyar da içine dalarsa onu vurur, kırar. O fitnede insanlar, birbirlerini yaban eşekleri gibi ısırırlar, yaralarlar. Din işinin düzeni bozulur; işin yüzü örtülür. Hikmet, o fitne çağında aşağılaşır; karanlık söze gelir. Çöl ehlini demir gemiyle kırar döker, azgın merkepler gibi ayağının altına alır, çiğner ezer. Kopardığı toz toprak içinde yalnız gidenler yiter; atlılar helâk olup gider. Kazânın acılığı gelir çatar; tâze, hâlis kanlar coşup kaynar; din yolunun alâmetlerini söküp atar; yakin bağı çözülür. Aklı başında olanlar, korkarlar ondan; kısa düşünenler, ona sarılıp tedbîre girişirler. O fitnenin şimşeği yıldırımı çoktur; diz boyu çıkar, meydanı tutar. O fitnede

yakınlıklar kopar; o fitneyle İslâm'dan çıkanlar çıkar. O fitneden kaçınan hastalanır; o fitneden kaçmak isteyen kaçınamaz olur.

(Bu hutbeden:)

İnsanlar, o fitnede öldürülürler, kanlarına bulanıp yerlere serilirler; yahut da korkarlar, meded umarlar. Yeminlerle aldatılırlar; onları îmân ehli sanıp kanarlar, kandırılırlar.

Fitnelerin bayrakları, bidatlerin alâmetleri olmayın, toplumun bağlandığı bağa sarılın; itâat direklerinin dikildiği yerlere yönelin. Allah'a mazlûm olarak varmaya çalışın; zâlim olarak ulaşmaya kalkışmayın. Şeytanın yollarından çekinin; düşmanlık yerlerinden kaçının; karınlarınıza haram lokmalar sokmayın. Çünkü sizi, size isyanı, suçu hâram eden, itâat yolunu kolaylaştıran mutlaka görür.

* * *

154

Akıllı kişinin görür gözü, işinin sonunu görür; onun önünü, sonunu, iyisini, kötüsünü bilir.

Çağıran çağırır insanları; güden güttü onları; icâbet edin çağırana, uyun çobana.

Fitnelerin denizleri coştu kabardı; bidatler sünnetlerin yerine geçti, kabûl edildi. İnananlar sustular; halkı saptıran yalancılar söze başladılar.

Oysa ki biziz Rasûlullâh'ın libâsı, eşi dostu. Biziz hazînesinin hazînedarları ve kapıları. Evlere kapılardan girin ancak, kapılarından girmeyenlere hırsız denir muhakkak.

(Bu Hutbeden:)

Onlardadır (Ehlibeyt) Kur'ân'ın yücelikleri; onlardır Rahmân'ın defineleri, hazineleri. Söylerlerse doğru söyler-ler, gerçeklenirler, susarlarsa kimse onlara karşı söz söyle-yemez. Toplumun başına geçenin doğru söylemesi, aklını başına devşirmesi gerek.

Hepinizin de âhiret evlâdı olmanız icab eder; çünkü herkes oradan gelmiştir, oraya gider. Can gözüyle bakan, görüp iş işleyen, işe başlarken o işin kâr mı getirecek, zarar mı verecek, bilip görmesi gerekir. Kâr getirecekse işlemeli, zarar verecekse bırakmalı. Çünkü bilgisiz işe girişen, anayolda gitmeyene benzer; yol aldıkça, elde edeceği şeyden uzaklaşır. Bilgiyle işe girişense, apaçık anayolda gidene benzer. Demek ki bakanın görmesi gerek; yol mu alıyor, yoldan mı kalıyor?

Bil ki her şeyin görünüşü, ona benzer bir iç yüzü olduğuna delâlet eder. Bir şeyin dış yüzü temizse iç yüzü de temizdir; fakat dış yüzü pis mi, iç yüzü de pistir. Gerçek Rasûl, Allah'ın bir kulunu sever, amelini sevmez; bir ameli de sever, işleyeni sevmez.[84]

---

84 - Allah'ın sevdiği kul, sonunun hayırla, tövbeyle, bağışlanmakla kutlu bir hale geleceğini bildiği kuldur; kötülük

Bil ki her işin bir bitkisi vardır; her bitki, köke muhtaçtır; çeşitli sulara muhtaçtır. Hangi bitki iyi suyla sulanırsa iyi boy atar, meyvesi tatlı olur. Sulanması kötü olanın boy atması da kötüdür, meyvesi da acı.[85]

* * *

187

Babam, anam fedâ olsun onlara, onların adları gökyü-zünde bilinmektedir, kendileri yeryüzünde bilinmekte. Bekleyin o zamanı ki işleriniz tersine döner, aranızdaki bağlar kopar; içinizden kadri küçük kişiler size hükmeder.

Bunlar, o zaman olur ki inanana, kılıç vurulması, helâlinden elde edilen paradan, puldan daha kolay gelir; verilen ecir, para, pul, onu verenden daha değerli görünür. Bunlar, o zaman olur ki şarap içmeden sarhoş olursunuz nimet yüzünden; yemin edersiniz zora

---

işlerse, yaptığını sevmez, fakat sonunu bildiği için kendisini sever. Kendisini sevmediği, amelini sevdiği kulsa riyâ için ibâdette, hayırda bulunan kuldur. Riyâ ile yaptığı için, yaptığı hayırdan kendisine bir ecir verilmez; fakat hayrı, halka faydalı olursa sevilir.

85 - Bu hutbede, 2. surenin (Bakara) 189. âyetinde, evlere kapılarından girilmesinin emir buyurulduğuna ve **"Ben ilmin şehriyim; Ali kapısıdır. İlmi isteyen kapıya gelsin"** meâlindeki hadis-i şerife işaret edilmektedir (Câmi, 1, s.90).

düşmeden; yalan söylersiniz zorlanmadan. Bunlar o zaman olur ki belâ ısırır, kemirir sizi, dağların sarp, sivri kayaları, deve hamutlarını sıyırıp yıprattığı gibi. Bu dert, bu belâ sürdükçe sürer; bundan kurtuluş ümidi uzadıkça uzar, kalmazsa da kalmaz.

Ey insanlar, sırtlarına, ellerinizle vebâl, suç yüklediğiniz şu develerin yularlarını atın ellerinizden; size buyruk verene itâat edin; kınayacaksanız kendinizi kınayın. Yöneldiğiniz şu fitne ateşine korkusuzca dalmayın; uzlaşın, çevresinde dolanmayın; savulun, yalayıp geçeceği yola varmayın. Andolsun ömrüme ki onun yalımı mümini yakar, helâk eder; ondan ancak Müslüman olmayan kurtulur, onunla rahat eder.

Ben sizin içinizde, sizin aranızda, karanlıklardaki ışık gibiyim; karanlıklara dalan o ışıkla aydınlanır, yol bulur. Ey insanlar, duyun, dinleyin; can kulaklarınızı açın, anlayın.

* * *

190

Nimetlerine şükrederek O'nu överim; bana yüklediği vazifeleri yapabilmek için O'ndan yardım dilerim. Ordusu (Melekleri, peygamberleri ve seçkin kulları) üstündür pek, yüceliği de uludur gerçek. Ve bilirim, bildiririm ki Muhammed, kuludur, rasûlüdür; halkı ona itâate çağırdı; savaşarak düşmanlarını

kahretti; O'nu yalanlayanların toplanıp birleşmeleri bu işten alıkoymadı; ışığını söndürmek isteyenlerin gayreti, bu işten onu vazgeçirmedi.

Allah'tan çekinme, suçtan kaçınma yoluna yapışın; çünkü o çekinip kaçınmak, halkası sağlam bir iptir; yücesine çıkılmaz bir kaledir. Ve hazırlanın ölüme, onun çetinliğine; yayın döşeğinizi o gelip çatmadan genişliğine; gelmeden hazırlanın gelişine, konuşuna. Çünkü işin sonu kıyâmettir; aklı olana öğütçü olarak yeter kıyâmet; bilmeyene de yeter ibret alınacak ölüm elbet. İş sona varmadan da bilirsiniz kabirlerin darlığını, mihnetin çetinliğini, varılacak yerin korkusunu; düşülecek çukurun derinliğini; kemiklerin ayrılışını; kulakların duymayışını, mezarın karanlığını, vaadin korkunçluğunu, çukurun gamını, gussasını, taşın kapanıp örtüşünü.

Allah için olsun, Allah için, Allah kulları, hazırlanın; çünkü dünya, sizden öncekilere ne yaptıysa size de onu yapacak; öyle bir andasınız ki kıyâmet, neredeyse kopacak. Sanki alâmetleri belirdi, belirtileri göründü hemen; bu işte size ayan-beyan. Sarsıntılarıyla sanki geldi çattı; deve gibi ıhladı, karnı üstüne yattı; dünya sütünü ehlinden kesti, kucağından attı. Sanki bir gündü, geçip gitti; sanki bir aydı, sona erip bitti. Yenisi yıprandı, semizi arıklandı. Halkı dar bir güne, ne olacağı belirsiz büyük, çetin işlere, yalımlanan, kükreyen, yandıkça yanıp süren bir ateşe attı ki yalımlandıkça yalımlanmakta; homurdandıkça homurdanmakta; ürkütüşü korkunç; dibini görmek güç mü güç; ona düşüp orda kalmaksa daha da güç. Yanı-

yöresi kapkaranlık, kabı-kaçağı kızgın, yaptığı işse pek büyük, pek yaygın.

Ama **"Çekinenleri, Rableri bölük-bölük cennete sevkeder"** (Zümer, 73); onlar azaptan emin olmuşlardır; itâba uğramamışlardır. Ateş'ten uzaktır onlar; rahat yurduna yaslanmışlar, hoşnutluğa ulaşmışlar, esenlikte karar etmişlerdir. Onların işleri, dünyâda tertemizdi; gözleri ağlardı. Dünyâlarında, gecelerini kullukla alçalarak gündüze çevirmişlerdi onlar; yargılanmak, bağışlanmak dilerlerdi; gündüzlerini herkesten çekinerek geceye çevirmişlerdi onlar, herkesten kesilmişlerdi. Allah da onların konacakları yeri cennet etti; yaptıklarının karşılığını onlara verdi; lâyıktılar buna onlar; artık o yurtta dâim oldular; o nimette kadim oldular.

Allah kulları, sizden, murâdına erenlerin riâyet ettikleri şeylere riâyet edin; onlara ehemmiyet vermeyip ziyana düşenlerin yaptıklarından çekinin. Ölüm çağlarınıza, şimdiden hazırlanın; çünkü yaptıklarınızı bulacaksınız; ettiklerinize ereceksiniz. Tutun ki o korkunç çağ gelip çatmış size; geri dönmenize imkân yok ki yitirdiğinizi elde edesiniz; yaptığınız suçlardan da vazgeçesiniz. Allah bize de, size de kendisine ve Rasûlüne itâat etmede başarı versin; bizi de, sizi de rahmetinin üstünlüğüyle affetsin.

Yeryüzünde direnin, sabredin; söylentilere uyup da ellerinizi oynatmayın, kılıçlarınızı sıyırmayın; Allah'ın tez olmasını dilemediği hususlarda acele etmeyin. Çünkü Rabbinin, Rasûlünün, O'nun Ehlibeytinin hakkını tanımak sûretiyle içinizden, yatağında ölen de şehittir, ecri de Allah'a aittir; temiz amelinin sevâbına ermesi

de muhakkaktır; niyeti, kılıcını sıyırıp cihâd etmiş derecesine eriştirir onu. Çünkü her şeyin bir zamânı vardır, bir müddeti vardır.

* * *

192

KAASIA HUTBESİ

Kas', birini horlamak anlamına gelir; Hz. Emir (a.s), bu hutbede İblis'i ve ona uyup ululananları kınadıklarından hutbeye bu ad verilmiştir.

Hamd Allah'a ki kendisine, üstünlükle ululuğu hicâp etti; halkına bu iki sıfatı vermeyip kendisine seçti; kendisinden başkasına bunları harâm eyledi. Kendisinin haremi ve harimi olan bu iki sıfat hakkında, kullarından kim onunla dâvâya kalkışırsa onu lânetledi.

Sakının ey Allah kulları, İblis sizi, kendi hastalığına uğratmasın; atlı yaya askerleriyle sizi kendisine çekmesin; andolsun ömrüne ki o, sizi azâba düşürme okunu yayına koymuş, yayını kurmuştur; sizi yakın bir yerden oklamaya koyulmuştur. Demiştir ki Rabbim;

sen beni azgınlığa attın; ben de yeryüzünde Âdemoğullarına dünya nimetlerini bezeyeceğim, onların hepsini azdıracağım.[86] O, bu sözü bilmeden, doğru olmayan bir zanna kapılarak söylemiştir; fakat soy-boy gayreti güden oğullar, taassup kardeşleri, ululuk ve bilgisizlik meydanında at koşturanlar, onun bu sözünü gerçeklemişlerdir. Bâzınız itâatten baş çekip ona uydukça onun da size karşı tamahı artmaya, hırsı coşmaya başlar; gizli olan iş, meydana çıkar; size karşı kuvveti artar; ordusunu size sürer; sizi alçaklık ve helâk vâdilerine sürükler, sizi candan eden yaralarınızın üstüne ayak basar. Gözlerinizi mızraklarla oyar; bıçaklarla yaralar; boğazları-nızı keser, burunlarınızı ezer; can alacak yerlerinizde yaralar açar; burunlarınıza yularını takar; sizi, sizin için hazırlanmış ateşe sürüyüp geçer. Onun dîninizde açtığı yara, düşman saydığınız, ona karşı birbirinizden yardım dilediğiniz, düşmanın açtığı yaradan çetindir; onun alevlediği ateş, düşmanın tutuşturduğu ateşten üstündür. Asıl bu düşmana saldırın; asıl bunu defetmeye uğraşın. Andolsun ki o, atanıza karşı övünmüştür; sizi, soyunuzu yermiştir; atlılarını size karşı sürmüştür; yayalarını, sizi yoldan

---

86 - 7 sûrenin (A'raf) 11-18. âyetlerinde, Şeytan'ın emre uymadığı, ben, Âdem'den daha hayırlıyım; onu topraktan yarattın, beni ateşten dediği, ululandığı, lânete uğradığı, onun da, insanları doğru yoldan çıkarmak için pusu kuracağını insanların çevrelerinden çıkıp çoğunu azdıracağını söylediği anlatılmaktadır; 38. sûrenin (Sâd). 71-85. âyetleri de aynı meâldedir. 26. sûrenin (Şuarâ) 94-95. âyetlerinde de İblisin ordusundan bahsedilmektedir. 18. sûrenin 50. âyetinde İblis'in cin tâifesinden olduğu tasrîh edilmiştir.

alıkoymak için yürütmüştür. Ordusu, her yandan size saldırmadadır; her yerde parmaklarınızın uçlarına vurmadadır; hiç bir düzenle karşı gelemezsiniz onlara; hiç bir direnmeyle defedemezsiniz onları.[87]

Horluk denizinin en derin yerindesiniz; daracık bir halkaya kıstırılmışsınız; ölüm alanındasınız; belâ uğrağındası-nız. Artık gönüllerinizdeki şu gizli taassup ateşini, bilgisizlik kinlerini söndürün; çünkü Müslüman'ın gönlündeki bu ululanma, ancak şeytanın iğvâsındandır, onun ululanmasındandır, vesvesesindendir. Başlarınızı gönül alçaklığıyla eğin; başlarınızdaki ululuk duygusunu ayaklarınızın altlarına alın; büyüklük bağlarını çözün. Gönül alçaklığını düşmanlarınız olan İblis'le onun ordusu arasında sınır koruyucusu dikin; çünkü her ümmette, şeytanın orduları vardır, yardımcıları vardır, yayaları vardır, atlıları vardır.

Allah, kendisine bir üstünlük vermediği halde hasetten doğan düşmanlık yüzünden, kalbindeki öfkeyle yanıp tutuşan ululanma ateşine düşüp, şeytanın burnuna üfürdüğü ululuk yeliyle savrulup anasının oğluna karşı kibirlenen kişiye dönmeyin. Allah, o iş yüzünden onu pişmanlığa düşürdü; kıyamete dek adam öldürenlerin suçlarını, kendilerinden eksiltmemek üzere ona da yükledi.[88]

---

87 - 7. sûrenin 27. âyetinde, Şeytan'la ona mensup olanların, insanları görmeyecekleri yerlerden gözleyip gördükleri ve onların, ancak inanmayanlara dost oldukları beyan buyurulmaktadır.

88 - Kardeşi Hâbil'i, kıskançlık yüzünden öldüren Kaabil'e

Bilin ki siz, Allah'a karşı durmakla, inananlarla savaşmakla azgınlıkta pek ileri gittiniz; yeryüzünde bozgunculuk ettiniz. Allah için olsun, Allah için, ululanmaktan, cehâlet devrindeki övünmenizden kaçının;[89] çünkü her ikisi de buğzun, kinin, düşmanlığın mayasıdır; onlardan nefret doğar, düşmanlık meydana gelir; her ikisi de şeytanın üfürdüğünü üfürdüğü, tuzağını kavurduğu şeydir ki, o, bunlarla geçmiş ümmetleri aldatmıştır, eserleri bile kalmamış toplumları tuzağına düşürmüştür de onlar, şeytanın bilgisizlik karanlıklarından sapıklık dağlarında, bellerinde yelip yortmuşlar, boyunlarını uzatmışlar; derken onları ıhlıyan deve gibi yere çökertmiş gitmiştir. Bu, öylesine bir iştir ki gönüller, o işe düştü mü, hep birbirine benzer, gelen toplumlar da geçip gidenlere uyar; bir ululanmadır bu ki, gönüller, ona düştü mü daralır, sıkıntıya düşer. Amanın, sakının, sakının soylarıyla ululanan, sülâlelerini öne süren, büyüklük satan, kendilerini büyük bilen, yoksulları aşağı gören, Allah'ın takdirine karşı inada girişen, onun nimetleriyle yok-yoksul kişileri horlayan ulularınıza, büyüklerinize itâat etmekten. Çünkü onlar, kendilerini büyük görüş sapıklığının ulularıdır; fitne ve sapıklık yapısının temelleridir, direkleridir; cahiliye devrinin kılıçlarıdır onlar. Allah'tan çekinin, sakının size verdiği nimetlere karşı küfrana düşmekten, size ihsan ettiği üstünlüğe

---

işaret edilmektedir (5, 27-32).

89 - Cehâlet devri Hz. Muhammed'den (s.a.a) önceki devirdir; bu çağ da Arapların halleri evvelce anlatılmıştır, tarih kitaplarında da tafsilâtı vardır.

güvenip hasede yapışmaktan. Arı-duru suyunuzu bulanık sularına kattığınız, katıp da içtiğiniz, sıhhatinizi, onların hastalıklarına buladığınız, batıl inançlarını, gerçek inançlarınıza karıştırdığınız kişilerin, sonradan içinize dalanların, sizden görünenlerin sapıklıklarına uymayın. Onlar kötülüklerin esaslarıdır; isyanların ayrılmaz parçaları. İblis, onları sapıklık develeri edinmiştir; onun ordularıdır onlar. Onlarla insanlara saldırır; onlar, İblis'in tercemanlarıdır, onlarla söz söyler; böylece de akıllarını çelip aşırmak, gözlerinize girmek, kulaklarınıza üfürmek, ok atacağı yere sizi amaç olarak dikmek, sizi, ayak bastığı yer haline getirmek, elinin tuttuğu yer, yapıştığı eser yapmak ister.

Sizden önce Allah'ın azâbının, gelip çattığı, belâlara, dertlere uğrattığı ümmetlerden, kendilerini büyük görenle-rin başlarına gelenlerden ibret alın; onların yüzlerinin yerlere sürtündüğü, yanlarının topraklara döşendiği yerleri görün de akıllarınızı başlarınıza devşirin. Zamanın ansızın gelen belâlarından Allah'a sığındığınız gibi nefsi, benliklere düşüren ululanmadan da Allah'a sığının. Allah kullarından birisinin ululanmasına müsâade etseydi, peygamberlerine müsâade ederdi; oysa ki noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, onların ululanmalarını hoş görmedi; alçak gönüllü olmalarından razı oldu; onlar da yüzlerini yerlere koydular, topraklara sürdüler; inananlara karşı esirgeme kanatları gerdiler. Onlar zayıf bir topluluktu; düşmanları onları öyle görüyorlardı; Allah onların çetin

belâlarla, korkulu olaylarla sınanmalarını diledi, onları cefâlarla, dertlerle arıttı.

Fitne ve sınanma vakitlerinde bilgisizliğe kapılıp mal, evlât sahibi olmanızı Tanrı'nın rızasına, zengin olmanızı onun lütfuna, yoksulluğa düşmenizi kahrına vermeyin. Çünkü noksan sıfatlardan münezzeh yüce Allah, **"Sanıyorlar mı ki onlara mal ve evlât vererek mükâfatlandırmadayız, yardım etmedeyiz onlara, hayırlara ulaşıvermelerini sağlamadayız? Hayır, anlamıyorlar"** buyurmuştur *(Mü'minûn, 55-56)*. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, ululanan kullarına, dostlarını küçük, zayıf göstererek onları sınamaktadır.

İmran oğlu Mûsâ, kardeşi Hârun'la, ikisinde de selâm olsun, Firavun'un yanına gitmişti. Eğinlerinde yünden abalar, ellerinde sopalar vardı, Hakk'a teslim olursa saltanatının süreceğini, üstünlüğünün yürüyeceğini söylediler, Firavun'a bunları şart koştular. Firavun'sa, dedi ki : Şaşmaz mısınız şu yok-yoksul, hor hakir kişilere; bir bakın hallerine, sonra da bana, üstünlüğümün sürüp gideceğini, saltanatımın devam edeceğini söylüyorlar; bunun için de onlara uymayı şart koşuyorlar. O, altını, altın sahibi olmayı üstünlük, yünü yünden eğrilen elbise giymeyi alçaklık sandı da onlara, neden altınlarınız, altın kolçalarınız yok, hele bir bakın şunlara dedi. Allah dileseydi. Peygamberlerini gönderdiği zaman, onlara altın defînelerini, altın mâdenlerini açar, ihsan eder, bağlar, bahçeler verir, onların çevrelerine gökten uçan kuşları, yeryüzünün vahşi hayvanlarını derler-toplardı; buna da gücü-kuvveti yeterdi. Fakat böyle yapsaydı belâ ortadan kalkar, yapılan işlere verilecek karşılıklar hiçe gider, haberler

yok olur, yiterdi; o zaman, zahmete düşenlere ecirler verilmez, inananlar, ihsanda bulunanların sevabını elde etmezler, adlar da anlamlarına uygun düşmezdi.[90] Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, peygamberlerini, azimlerinde kuvvetli kıldı; halleriniyse görenlere karşı zayıf gösterdi; oysa onlarda öyle bir kanaat vardı ki gözler, gönüller, onunla dolardı; öyle bir yokluk-yoksulluk verdi onlara ki gözler görünce şaşırır, kulaklar duyunca hoşlanmazdı. Peygamberler, karşı durulamayacak bir kuvvete, kendilerine cefâ etmek mümkün olamayacak bir üstünlüğe, görenlerin başlarını uzatıp, boyunlarını çevirip dalacakları bir saltanata, develere, bineklere yüklenecek mala, mülke sahip olsalardı, elbette halk, onlara karşı eğilir, bu şevkete kapılır, onlara karşı büyüklük satmaz, onlara karşı durmaya kalkmazdı. Onlardaki kudretinden korkarak, onların yüceliklerine kapılarak îman etseydi insanlar, niyetlerinde bir birlik olur, iyiliklerinde hem dünyaya meyil, hem âhirete rağbet bulunurdu; inançlar da hâlis olmazdı. Ama Allah, peygamberlerine uymayı, kitaplarını gerçeklemeyi, kendisine karşı eğilmeyi, emrini kabûl etmeyi, tâatine teslim olmayı, başka işlerle karıştırmamak, ona bir riyâ, bir başka istek bulaştırmamak şartıyla takdir buyurdu; belâ ve sınanış ne kadar büyük olursa sevap ve mükâfat da o kadar çok olur.

---

90 - Adların anlamlarına uygun düşmemesi, meselâ, refah halinde itâatte bulunana tam mânâsıyla itâat eden, zahmete düşüp zoraki sabredene,sabırlı denmeyeceğine işarettir.

Görmez misiniz ki Allah, Allah'ın salavâtı O'na olsun Âdemden Son Peygamber'e dek bütün gelip geçenleri, bu âlemde, ne kimseye zararı dokunan, ne de faydası olan, görmeyen duymayan taşlarla denedi; o taş yığınını hürmeti vâcib evi kıldı; halkı orada topladı.[91]

---

91 - Kur'an-ı Mecid'in 5. sûresinin (Mâide) 95. âyetinde "Kâbe" diye anılan ve 3. sûrenin (Âl-i-İmrân) 96. âyetinde, Allah'a ibadet için ilk kurulan "beyt" olduğu bildirilen mabed, birçok âyetlerde "Beyt" diye geçer. "Allah evi" denmekten maksat, Allah'a inananların toplandıkları, Allah'a ibâdette, yâni namazda, oraya yöneldikleri cihetle izafî ve hürmet için söylenen bir sözdür; nitekim Recep ayına da Allah ayı denmiştir. Yoksa haddi zâtında Allah, bütün bunlardan münezzehtir, yücedir. Kâbe-i Muazzama, hicretten on altı ay sonra bir öğle namazında, 2. sûrenin (Bakara) 144. âyeti Hz. Muhammed'e (s.a.a) vahyedilerek kıble olmuştur. Aynı sûrenin 149. âyetinde de bu emir, tekit edilmektedir. Aynı sûrenin 191, 196, 217, 5. sûrenin (Mâide). 2., 8. sûrenin (Enfâl) 34. 9. sûrenin (Tevbe) 7, 19, 28., 17. sûrenin (İsrâ) 1. âyetlerinde. Kâbe'ye "Mescid'ül-Harâm" denmektedir. 5. sûrenin (Mâide). 1. âyetinde Kâbe'nin hareminde avlanmanın haram olduğu bildirilir, 95. âyetinde, ihramdayken avlanmanın haram olduğu beyan buyrulur. 9. sûrenin (Tevbe) 3. ve 36. âyetlerinde Zilka'de, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarının, hürmeti vacip aylar olduğu, bu aylarda, zarûret olmadıkça, câhiliye devrinde olduğu gibi savaşın yapılmaması, fakat zarûret halinde savaşılabileceği bildirilir. 29. sûrenin (Ankebût) 67. âyetinde, haremin emin bir yer kılındığı anlatılır. 9. sûrenin (Tövbe) 28. âyetinde müşriklerin pis oldukları, Kâbe'nin haremine yaklaştırılmamaları emir buyurulmaktadır ki bu sûre, Medine'de, Veda'haccından sonra nazil olmuş, Hz. Muhammed, önce, Mekkelilere bildirmek üzere Ebubekir'i yolladığı halde sonra Hz. Âli'yi (a.s) göndermiş, Hz. Ali (a.s)

O beyti de yeryüzünün taşlık, toprağı az; bitki bitmez, susuz, dar bir vâdisine koydu; sarp dağlar arasında, uçup savrulan kumlar içinde birbirinden uzak köylerin, suyu az kaynakların bulunduğu bölgede kurdu; orada ne deve yayılır, ne başka bir hayvan barınır, havası da buna uygun değildir.[92]

Sonra Âdem'e ve evlâdına, oraya yönelmelerini buyurdu; seferlerinin konağı, yüklerinin durağı kıldı orayı. Gönüller oraya meyleder, gönül ehli olanlar orada birbirlerini bulurlar, faydalanırlar; çöllerden, ovalardan kalkarak, yurtlarından ayrılıp engin çöller, derin denizler aşarak, yücelerden inerek, geniş yolları bırakarak, yurtlarından ayrılıp, adaları bırakıp oraya gelirler. Omuzlarını oynatarak, horluğa, dileyerek

---

Rasûlullah'ın (s.a.a) devesine bindiği halde, bu yıldan sonra müşriklerin hac etmemelerini, çıplak tavaf edilmemesini, Kâbe'ye, mümin olanlardan başkasının girmemesini, muâhedesi olanlara, bitinceye dek dokunulmayacağını, fakat dört ay sonra bildirilen şartlara riâyet lüzûmunu tebliğ etmiştir. Kâbe'ye, harem dâhiline müşriklerin girmeleri harâm olduğundan, hac esnasında, helâl olan bâzı şeylerin haram olmasından, ihramsız hareme girilemeyeceğinden, hürmeti vacip olan bir beyt bulunduğundan "Mescid'ül-Harâm" denmiştir.

92 - 14. sûrenin (İbrâhim) 37. âyet-i kerîmesinde İbrâhim Peygamber'in, Alâ nebiyyinâ ve âlihî ve aleyhisselâm, **"Rabbimiz, soyumun bir kısmını ekin bitmez bir yere, hürmete vacip olan evinin yanına yerleştirdim; Rabbimiz, namaz kılsınlar diye. Artık insanların bir kısmı da onlara gönül versin, sevsinler onları ve şükretmeleri için de meyvelerle rızıklandır onları"** diye dua ettiği bildirilmektedir. Bu sözlerle, bu âyete işaret edilmektedir.

düşerler, koşarlar, yelerler, tozlara bulanmış yüzlerle Tanrı rızasını elde etmek isterler. Elbiselerinden soyunurlar, ihramlara bürünürler; güzelim saçlarını kestirirler; bütün bunlar büyük bir sınanmadır; çetin bir denenmedir; apaçık bir imtihandır; mânâsı yerinde bir temizliğe burhandır. Allah o evi rahmetine sebep, cennete ulaşmaya bir vesîle kılmıştır. Noksanlardan münezzeh Allah dileseydi, hürmeti vacip evini, kadri yüce ibadet yerlerini, bağlar, bahçeler, nehirler, ırmaklar arasında yeğin ve düz bir yerde, ağaçları çok, meyveleri bol, yapıları yakın, köyleri birbirine bitişmiş bir yerde kurardı; kızıla çalar buğdayların bittiği, yemyeşil çayırlıkların yeşerdiği, sulak bir yerde, taze bitkilerin bulunduğu, güzelim suların aktığı mâmur yolların bulunduğu bir yerde binâ ederdi. Ama böyle yapsaydı, mihnetin azlığına karşılık mükâfat ve sevabın da azalması gerekirdi. O yapı, yapıldığı gibi olmasaydı da yeşil zümrütle kızıl yakut taşlarla bezenip ışıklar saçarak, parıltılarla parıl-parıl parlar bir halde yapılsaydı, elbette gönüllerdeki şüphe azalır. İblis'in azdırma savaşı söner, insanların şüphelerinin gelip gitmesi de giderilmiş olurdu. Fakat Allah, kullarını çeşitli çetinliklerle sınamakta, türlü güçlüklerle kullukta bulunmalarını buyurmakta, onlara güç gelen şeylerle onları denemektedir; böylece de kalplerinden ululanmayı çıkarma-yı; gönüllerine alçalma duygusunu yerleştirmeyi takdir etmektedir; buna da kendi lütfüne kapılar açmak, bunları da bağışlamasına sebep etmek murâdındadır.

Allah için, Allah için ey Allah kulları, şu tez geçip gitmekte olan dünyada zulümden, azgınlıktan, bir

müddet sonra gelip çatacak olan âhiret âleminde zulmün kötü âkıbetinden, ululanmanın fena sonucundan sakının; çünkü ululuk İblis'in pek büyük bir av yeridir, pek büyük bir düzen yeridir; bu haller insanların gönüllerine yapışır; öldürücü zehirler gibi gönüllerine girer, onları zehirleyip yok eder; buna da gücü yeter; bu savaşta herkese karşı gücü-kuvveti kesilmez; açtığı yara tam yerindedir; hata etmez; ne bilgi sahibi, bilgisiyle ondan kurtulur; ne yoksul olan, bir şeyi bulunmayan, yıpranmış elbisesiyle ondan kurtulacak bir yer bulur. Allah, kullarını; bu ululanmadan, namazlarla, zekâtlarla, farz günlerdeki oruç tutup mücâhede etmeleriyle, onların âzâsını sâkinleştirerek, gözlerini haramdan çekindirerek, nefislerini alçaltarak, gönüllerine dincelme ihsan ederek, kendilerini büyük görmeyi onlardan gidererek korur. Çünkü namazda gönül alçaklığıyla en yüce yeri, alınları toprağa koymak, yüzleri toprağa indirip âzânın en değerlilerini yeryüzüne koyup küçülmek, oruçta da karınları açlıkla sırta yapıştırarak kibirden kurtulmak, insanları alçalmaya alıştırmak gibi hikmetler vardır. Zekâtta da yeryüzünden biten şeyleri, bunlardan başka varlıkları, yok-yoksul kişilere vermek, onlara yaklaşmak vesîleleri mevcuttur. Bunlarda bulunan, insanda görünen, övünmeye ait şeyleri yok eden, ululanmaya dair beliren sıfatlardan insanı men eden şeylere bakın.[93]

---

93 - Hac töreninde, gerçekten de insan, irâdesini Allah'a verir; helâl olan şeyleri kendisine haram eden Tanrı irâdesine teslim olur; baş açık, yalın ayak, âdeta bir kefen olan ihrama

Ben, âlemlerde herhangi bir şey yüzünden ululanan kişilerden bir tanesini bile görmedim ki o, bilgisizliğe

---

bürünüp hac ve umre menâsikini edâ eder; sanki ölmeden önce ölmüştür; elsizdir, dilsizdir, belsizdir. Oruçta da büyük bir irâde imtihanı vardır. Namaz ve bilhassa namazdaki secde de, tam bir alçalış, bir yok oluştur. Zekâttaki iktisadî hikmetse, anlatılmaya bile hacet olmayacak kadar çoktur ve Kur'an-ı Mecid'de daima namazla anılan zekât, sınıf farkını kaldırmak için teşrî' edilmiş bir farîzadır. Allah sırrını takdis etsin. Saduk, "Fakıyh"de, Sekizinci İmam Aliyy'ur-Rıza'nın (a.s) Muhammed b. Sinân'ın sorduğu sorulara cevap verirken namaz hakkında, "Namazın farz edilmesindeki sebepler yüce Allah'ın rubûbiyetini, ortağı, eşi, benzeri olmadığını tasdik etmek, alçalarak onun huzurunda durmak, geçen suçlarını itiraf etmek, bağışlanmayı dilemek, her gün, onun ululuğuna, üstünlüğüne karşı yüzünü toprağa koymak, din ve dünyada lütfunu dileyip ona yönelmek, bütün bunlarla beraber gece-gündüz onu anmaktır; çünkü kul, sahibini, yaratıcısını, tasarruf ve tedbir ıssını unutursa azar, doğru yoldan sapar, rabbini anması, onun huzurunda bulunması da kulu, isyanlardan, suçlardan alıkor, bozgunculuk etmesine engel olur" buyurduğunu bildirir. Zekât hakkında da, "Zekât yoksulları rızıklandırmak zenginlerin mallarını korumak içindir; nitekim Allah Tebâreke ve Teâlâ, **"Andolsun ki mallarınızla, canlarınızla sınanacaksınız"** buyurmuştur (3, Âl-i İmran, 186). Mallarınızla sınanacaksınız; yâni mallarınızın zekâtını ayırıp vererek; canlarınızla sınanacaksınız; yâni buna sabrederek. Bununla beraber bunda, Allah'ın şükrünü eda etmek, ziyâde vermesini ummak, yoksullara, zayıflara acımak, onları görüp gözeterek kuvvetlendirmek, onlara dînen yardımda bulunmak, istekleri azaltmak, tez göçüp giden dünyaya aldanmamak, dünyada da, âhirette de yok-yoksul kişilerin çektiklerini bilip âhiret için onlara delil olmak da var" sözlerini söylemiştir (Hâc Molla Sâlih-i Kazvinî şerhi, 2. 1380 Hicrî, s. 330-332, 1 not.).

düşüp yalanı doğru sanacak bir sebebe yapışmasın; yahut aklı kıt kişilerin akıllarına uyup kendisini, bir delille ulu görmesin. Siz bir iş için ululanmadasınız ki onun ne bir sebebi tanınmaktadır, ne de nasıl ve neden olduğu bilinmektedir. Ama İblis, Âdem'e karşı yaratılışı bakımından kendini ulu gördü; onun yaratılışını kınadı, ben ateşe mensubum, sen topraktansın dedi. Ümmetlerin hâli yerinde olan zenginleriyse elde ettikleri nimetler yüzünden ululandılar; kendilerini büyük gördüler de **"Bizim mallarımız, evlâdımız daha çok, biz azâba uğramayız"** dediler (34, Seb', 35).

Ululanmak mutlaka gerekse güzel huylarla, övülecek, beğenilecek işlerle ululanın, övünün; nitekim Arap boylarının ileri gidenleri, erleri, yiğitleri, kabilelerin başbuğları, güzel huylarla, yüce akıllarla, üstün işlerle, övülmesi gereken eserlerle övünürlerdi; bunlarla birbirlerine üstünlük dâvâsına girişirlerdi. Siz de, insanların haklarını korumak, ahde riâyet etmek, ululanmayı bırakmak, üstün huylarla huylanmak, isyandan , zulümden el çekmek, kan dökmeyi büyük suç tanımak, halka insafla muamelede bulunmak, öfkeyi yenmek, yeryüzünde bozgunculuktan kaçınmak gibi övülmesi gerekli huylarla övünün.

Sizden önce ümmetlerin, kötü işlerde bulunmaları, fena amellere düşmeleri yüzünden uğradıkları belâlardan kaçının. Hayırda, şerde, onların hallerini anın, onlara benzemekten çekinin. Onların uğradıkları kötülükle elde ettikleri hayır arasındaki ayrılığı aykırılığı düşündünüz, bu iki hali kıyasladınız mı, onların üstünlüklerini sağlayan, bu yüzden düşmanlarını kendilerinden uzaklaştıran, esenlik

çağlarını sürdüren, onları nimetlere kavuşturan, sarıldıkları ıştıkları iş yüzünden yüceliğe ulaştıran hallerine özenin de o hallerle bezenin; ayrılıktan çekinmek, uzlaşmayı gerekli bilmek, birbirinizi ona teşvik etmek, ona sevk etmek gibi hani. Gönüllerinde birbirlerine kin gütmeleri, düşmanlık duymaları, emellerinin bir olmayışı, birbirlerine yardımda bulunmayışları gibi onların belkemiklerini kıran, güçlerini zayıflatan huylardan kaçının.

Sizden önce geçip gitmiş olan inananların hallerini düşünün; onlar belâya uğradıkları, sınanmaya düştükleri zaman neler yaptılar? Onların yükleri, en ağır yük mü değildi; kulların içinde en çetin belâya mı uğramadılar; dünya halkı içinde en sıkıntılı hale mi düşmediler? Firavunlar, onları kul etmişlerdi; evlâtlarını öldürerek azâp ediyorlardı; onlara azâbın tadını tattırıyorlardı. Helâk olmak aşağılığından, düşmanların üstün olarak kahretmelerinden bir türlü kurtulamıyorlardı; halleri hep buydu; ne onların cefâlarından kurtulacak bir düzen buluyorlardı; ne o zulmü giderecek bir yol elde ediyorlardı.

Sonunda Allah, kendisine olan sevgileri yüzünden düşmanların cefâlarına dayandıklarını, ondan korktukları için kendilerine yapılan kötülüklere tahammül ettiklerini gördü de belâ darlıklarından bir kurtuluş yolu açtı onlara; halâs etti, kurtardı onları. Alçalış yerine onlara üstünlük, korku yerine eminlik verdi. Padişah oldular; buyruk verdiler, alemlere muktedâ kesildiler; Allah onlara ummadıkları yücelikler verdi. Onlar birlikken, dilekleri birken, gönülleri birbirlerine uygunken, elleri, yardımda

birbirlerine uzanırken, kılıçları birbirlerine yardım ederken, can gözleri görürken, azimleri tek iken ne haldeydiler; bir bakın, görün. Yeryüzünün bölgelerinde buyruk yürütmediler mi; âlemdekilere padişahlık etmediler mi?

Bir de işlerinin sonuna bakın; birbirlerinden ayrıldıkları, uzlaşmaları bozulduğu, dilekleri, gönülleri birbirine aykırı bir hale düştüğü, bölük-bölük oldukları, ayrılıp birbirleriyle savaşa giriştikleri zaman ne hale düştüler? Allah onlardan yücelik elbisesini soydu; nimetlerinin güzelliğini ellerinden aldı; onlardan yalnız ibret almanız gereken hikâyeler kaldı.[94]

Esenlik onlara, İsmâil'in evlâdından, İshak oğullarından, İsrail oğullarından ibret alın. İnsanların halleri ne kadar da birbirlerine benzer; benzerlikte birbirlerine ne kadar da yakın düşer. Araplar da dağıldıkları, ayrıldıkları zaman Kisralar, Kayserler, nasıl onlara hüküm yürüttüler, bir düşünün. Kisralar, Kayserler, onları dolaylardan, mâmur yerlerden, Irak'taki ırmaklardan, dünyanın yemyeşil, taptaze otlarla dolu yerlerinden çıkardılar, yalnız çalılar çırpılar biten, yaşanması güç çöllere sürdüler; onlar, sırtı yaralı develeri, otlayan hayvanları haydamak üzere yok-yoksul bir halde, toplumların en hor-hakiri, bir bakımdan en perişan ve fakiri olarak çöllere sığındılar; ne el atacakları, kanatlarının altına sığınacakları bir kimse vardı; ne üstünlüğüne güvenip dayanacakları bir düzenlik gölgesi. Halleri perişandı; dilekleri

---

94 - Bu kısımda İsrail oğullarının sonlarını beyan buyurmaktadırlar.

darmadağın. Çokluklardı, fakat dağınık; ezelî bir belâya tutulmuşlardı, bosbulanık. Çetin ve kat-kat belâlarla bilgisizlik onları kavramıştı; zulüm ve kötülük çevrelerini kaplamıştı; kızlarını yoksulluk yüzünden diri-diri görmüyorlardı; putlara tapıyorlardı; yakınlığı inkâr ediyorlardı; yağmalar, onları birbirinden ayırıp gidiyordu.[95]

Bir de Allah'ın onlara verdiği nimet çağına, onlara peygamber yolladığı çağa bakın: Dinle itâatlerini pekiştirdi; dâvetiyle uzlaşmalarını mümkün kıldı; bu birlik, bu topluluk yüzünden yücelik kanatlarını nasıl gerdi onlara, çeşit-çeşit faydalarını, bereketlerini nasıl akıttı onlara.

Bu toplum, Allah nimetlerine daldı, o nimetlerine daldı, o nimetlerle yaşayışın zevkine ulaştı; güçlü bir kuvvetin gölgesinde işleri düzene girdi; üstün bir güçle halleri yüceldi; işleri, oturamaklı, sağlam bir kudretle düzeldi. Âlemlere hükmeder oldu, yeryüzü dolaylarında padişah kesildiler; önceden kendilerine hükmedenlere

---

95 - Arapların, cahiliyye devrindeki halleri anlatılmaktadır; aynı zamanda 81. sûrenin (Tekvîr) 8-9. âyetlerine işaret edilmektedir. İlk çocuğu kız olan, gelenek olarak Araplarda haysiyetsiz sayılırdı; babası onu diri-diri gömmek zorundaydı. Köpek, yılan, kertenkele yerlerdi. Asma'î der ki: Çölde giderken bâzı çadırlar gördüm; oraya gittim. Beni konukladılar; bir kap içinde süt sundular. Sütü içtikten sonra ne de temiz kap dedim. Evet dediler, gündüzleri, içinde yemek yeriz; geceleri ona işeriz; sabahleyin köpeklerin önüne koruz, onlar kabı yalarlar; temizlerler; onun için böyle tertemizdir. Bu sözleri duyunca, Allah lânet etsin sana da, senin bu temizliğine de dedim (Molla Sâlih-i Kazvinî şerhi; 2. s. 341-342, not).

hükmettiler; başkalarının buyruğuna uyarlarken onlara buyruk yürüttüler. Kimse onların mızraklarını kınayamaz, kimse onların taşını kıramaz, kimse onlara ok ve taş atamaz bir hale geldiler.

Fakat şunu da bilin ki siz, ellerinizi itâat bağından kurtardınız; sizin için kurulmuş olan Allah kalesini, cahiliyet hükümleriyle deldiniz, yıktınız. Noksanlardan münezzeh olan Allah, bu toplumun arasını düzenlik ipiyle bağlamış, onlara birlik, düzenlik vermişti, gölgesinde gölgelendirmişti; kendisine sığınmalarını sağlamıştı; yaratılanlardan hiç birinin değer biçemeyeceği, bütün değerlerden üstün, bütün kıymetlerden yüce bir nimet ihsan etmişti; böylece de onlara lütufta bulunmuştu. Bilin ki hicretten sonra sizler, çöl Arapları haline geldiniz; uzlaşıp birbirinizi sevdikten sonra bölük-bölük dağıldınız; Müslümanlıktan ancak bir ad kaldı sizde; îmandan ancak bir lâf tanımaktasınız siz; utanca düşmektense cehenneme gitmek yeğdir dediniz siz. Sanki hürmetini gidererek, hiçe sayarak İslâm kâsesini başaşağı çevirmek, Allah'ın, yeryüzünde size esenlik vermek, halkı arasında da emniyeti sağlamak üzere sizden aldığı ahdi bozmak istiyorsunuz. Müslümanlıktan vazgeçer, başka bir yol tutarsanız, kâfirler savaşa girişir sizinle; sonra ne Cebrâil yardım eder size, ne Mikâil: ne muhâcirler imdadınıza koşar, ne ensar; ancak Allah aranızda hükmedinceye kadar kılıçla savaşılır sizinle. Bir de şu var ki Allah'ın azâbına uğrattığı, dertlere, belâlara, çetin olaylara düşürdüğü kullara ait birçok örnekler var; bunu bilirsiniz; bilgisizlikle Allah'ın azâbının gecikmesi sizi aldatmasın; azâbından

ümitsizliğe düşmeyin. Çünkü noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah sizin de bildiğiniz geçmiş toplumları, ancak gerçeği ve doğruyu buyurmayı, kötülükleri nehyetmeyi bıraktıklarından lânetlemiştir; kötülere, suç işledikleri, içlerindeki bilgili, anlayışlı olanlara da, kötülüğü nehyetmedikleri için lânet etmiştir.

Bilin ki siz, İslâm bağını kestiniz; Müslümanlık sınırlarını elden çıkardınız; hükümlerini de öldürdünüz. Bilin ki Allah bana, isyan edip itâatinden çıkanlarla, biat edip biatinden dönenlerle, yeryüzünde bozgunculuk edenlerle savaşmayı emretmiştir. Biatten dönenlerle savaştım, gerçekten sapanlarla mücahede ettim; dinden çıkanları kahrettim, Redhe şeytanının belâsını da, onu bayılmış bulup, yüreğinin çarptığını duyup, göğsünün titrediğini görüp İslâm'dan giderdim. Âsîlerden, ardımda kalanlar kaldılar. Allah izin verirse onları da bu sefer kahrederim; onlardan, yeryüzünde ancak çevreye dağılanlar, kalırlarsa kalırlar.[96]

---

96 - Biatten dönerler. Cemel savaşına sebep olanlardır; gerçekten sapanlar ve itâatten çıkanlar, Muâviye'ye uyanlardır. Dinden çıkanlarsa Hâricîlerdir. Emir'ül-Mü'minin (a.s) Zübeyr'e, savaştan önce, *"Biz ansardan bir bölüğün sofasındaydık, sen de vardın, Rasûlullah sallâllâhu aleyhi ve âlihi ve sellem beni işaret ederek sana, onu sever misin buyurdu; sen, ne mâni var deyince, ama buyurdu, sen onun aleyhine kıyâm edecek, onunla savaşa girişeceksin ve bu takdirde de sen zâlim olacaksın; hatırlar mısın bunu?"* demişti (Müstedrek'üs-Sahîhayn'den; c.3, s.366; Üsd'ül-Gaabe; 2, s.199; El-İsâbe'den; 3, s.6; Kenz'ül-Ummâl'den; 6, s.82-85; İstîâb'dan; 1, s. 207; Mecma'dan; 7, s.27, İbn-i Kutayba'nın El-İmâmetü ve's-

Sitâse'sinden, s. 63, naklen "Fedâil'ül-Hamseti min'es-Sihâh'ıs-Sitte; Necef-1384 H. 2, s.364-369). Ümm'ül-Mü'minin'i de Hz. Rasûl (s.a.a), Ali'ye karşı çıkmaktan men buyurmuştu (Müstedrek, Kenz'ül-Ummâl, Müsned, İsâbe, Mecma', El-İmâmeti ve's-Siyâse, Nûr'ül-Absâr, Hiylet'ül-Evliyâ, Tabakkaat-u İbn-i Sa'd, Târihu Bağdâd v.s.den naklen aynı; s. 369-374). Hz. Rasûl-i Ekrem sallâllahu aleyhi ve âlihi vesellem, Emir'ül-Mü'minin'e, biatinden dönenlerle, isyan edenlerle, dinden çıkanlarla savaşacağını bildirmişler, savaşmasını emir buyurmuşlardı (Müstedrek, Târih-u Bağdâd, Üsd'ül-Gaabe,ed-Dürr'ül-Mensûr, Kenz'ül-Ummâl ve Mecma'dan naklen aynı; s.358-363). Redhe, dağ başlarında bulunan ve içine su dolan çukura denir. Redhe Şeytanı, Hâricîlerden Zü'l-Huvaysarat'üt-Temîmî Harkus b. Züheyr'dir. Bu adam, Hevâzin ganimetlerini bölerken Hz. Resûl'e (s.a.a), adalete riâyet et demek cür'etinde bulunmuş, Hazret *"Vay sana, ben adalete riâyet etmezsem kim eder"* buyurunca Ömer, izin ver yâ Rasûlallah, şunun boynunu vurayım demiş, Hz. Rasûl (s.a.a), bırak onu; onun öyle arkadaşları olacak ki biriniz, onların namazını, orucunu görünce kendi namazını, orucunu, ona nispetle ehemmiyetsiz bulacak; Kur'an okuyacaklar, fakat boğazlarından aşağıya geçmeyecek (mânasını anlamayacaklar, hükmüne riâyet etmeyecekler), yaydan ok çıkar gibi dinden çıkacaklar; kara yüzlü, kolunun birinde kadın memesine benzer bir ur bulunan kişi de onların başı olacak; insanların en hayırlı bölüğüne karşı çıkacaklar buyurmuştu. Ebû Saîd'il-Hudrî (r.a), ben bu hadisi Rasûlullah'tan duydum, tanıklık ederim ki Ebû-Tâlib oğlu Ali, onlarla savaştı; ben de onunlaydım; öldürülenler arasında bu adamı bulmamı istedi; buldum ve Rasûlullâh'ın buyurduğu alâmeti de onda gördüm demiştir (Buhârî'nin Kitâb-u Bed'il-Halk'ından naklen Fadâil'ül-Hamse; 2, s.400). Nese'î'nin "Hasâis"inde, Zehebî'- nin Mîzan'ül-İ'tidâl'inde, Sahihu Müslim'in Kitâb'üz-Zekat'-ında, Müstedrek'te, Ebû-Dâvud'da, Müsned'de, Tabakaat'ta, Hilyet'ül-Evliyâda, Târih-u Bağdâd'da,

Ben daha çocukken Arab'ın baş kaldıranlarını yere serdim, Rabia ve Mudar boylarının boynuzlarını kırdım. Allah'ın salât'ı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'a ne kadar yakın olduğumu onun katında nasıl bir mertebeye ulaştığımı bilirsiniz. Çocuktum henüz o beni bağrına basardı; yatağına alırdı; vücudunu bana sürer, beni koklardı. Lokmayı çiğner, ağzıma verir, yedirirdi. Ne bir yalan söylediğimi duymuştur, ne bir kötülük ettiğimi görmüştür. O, sütten kesildiği andan itibaren Allah, meleklerinden pek büyük bir meleği ona eş etmişti; o melek gece-gündüz, ona yücelikler yolunu gösterirdi; âlem ehlinin en güzel huylarını belletirdi. Ben de her an, devenin yavrusu, nasıl anasının ardından giderse, onun ardından giderdim; o, her gün bana huylarından birini belletir, ona uymamı buyururdu. Her yıl Hırâ dağına çekilir, kulluğa koyulurdu. Onu ben görürdüm, başkası görmezdi. O gün İslâm, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'la Hadice'den başkasının evinde yoktu; ben de onların üçüncüsüydüm. Vahiy ve peygamberlik nûrunu görürdüm, peygamberlik kokusunu duyardım. O'na vahiy gelirken Şeytanın feryadını duydum da yâ Rasûlallah dedim, bu feryat nedir? Buyurdu ki: Bu

---

Mecma' ve Kenz'ül-Ummâl'de bu husustaki hadisler için aynı kitabın 400-410. s.e, Hâriciler hakkındaki âyetler için de 410-412 s. e. bk.). Zü's-Sedye denen bu adamı görünce Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a), Bu, ümmetimin içinde beliren şeytan boynuzlarının ilkidir buyurduğu rivayet edilmiştir. Nehrevan savaşında bu herif, Hazreti Emir aleyhisselâmın nârasını duyunca kendisini, içinde su bulunan bir çukura atmıştı; orada ölü olarak bulundu.

feryat eden Şeytandır; kendisine halkın kulluk etmesinden ümîdini kesti artık. Sen benim duyduğumu duymadasın, gördüğümü görmedesin; ancak sen peygamber değilsin; fakat vezirsin ve hayra karşısın, ona ulaşmışsın.[97]

---

97 - İbn-i Ebi'l-Hadîd Fazl b. Abbas'tan rivayet eder; demiştir ki: Babama, Hazreti Rasûl (s.a.a) erkeklerden en fazla hangisini severdi diye sordum; Ebu-Tâlib oğlu Ali'yi hepsinden fazla severdi dedi. Ben, oğulları sordum deyince dedi ki: Ebu-Tâlib oğlu Ali'yi herkesten çok severdi; oğullarından daha fazla ona muhabbeti vardı. Biz, Hazreti Rasûl'ün Ali'ye olan muhabbeti derecesinde oğlunu seven bir baba görmediğimiz gibi Ali'nin Hazreti Rasül'e itâatinden daha fazla itâat eden bir oğul da görmedik. Huseyn oğlu Ali Zeyn'ül-Âbidin'in oğlu Zeyd'in oğlu Huseyn demiştir ki: Babam Zeyd'den duydum ; derdi ki: Hazreti Rasûl (s.a.a) eti, hurmayı çiğner, sonra, henüz küçük olan ve kucağında bulunan Ali'nin ağzına verirdi (Hâcı Molla Sâlih-i Kazvîni şerhi, 2, s.356, 1 ve 2. notlar).

İbn-i Eb'il-Hadid'in Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inden, Hz. Ali'nin (a.s) "Ben Hz. Peygamber'in (s.a.a) mîraç edeceği gecenin sabahında onun hücresindeydim; namaz kılıyordu, namazını bitirdi, ben de bitirdim; o sırada bir feryat duydum. Yâ Resûlullah dedim, bu feryat nedir? Buyurdular ki: Bilmiyorum musun, bu, Şeytanın feryadı; anladı ki geceleyin ben göğe ağacağım; artık yeryüzünde onun peşinden gidecek kimse kalmadığını, ona kulluk edecek kimsenin bulunmaya-cağını idrâk ederek ye'se düştü (Şarih Hoyî'den naklen Hâc Molla Sâlih Kazvinî'nin şerhi, 2, s.357, not). Emir'ül-Mü'minin (a.s), Hazreti Peygamber'in (s.a.a) risâlete meb'us oluşun-dan önce kendisiyle beraber, aydınlığı görür, meleğin sesini duyardı. Hazreti Rasûl (s.a.a), Ben Peygamberlerin sonuncusu olmasaydım sen de Peygamberlikte şerîk olurdun; fakat sen Peygamber değilsin ama Peygamber'in vasîsi ve vârisisin;

Gerçekten de ben o toplumdanım ki Allah yolunda onlar, kınayanın kınayışına aldırış etmezler; yüzleri gerçeklerin yüzleridir; sözleri hayırlı kişilerin sözleri.

---

hattâ sen, vasîlerin seyyidisin buyurmuştur (İbn-i Ebi'l-Hadid ve Şârih Hoyî'den naklen, Aynı, s.358, not).

Hz. Rasûl (s.a.a) 26. sûrenin (Şuarâ) 214. âyeti olan ve **"En yakın hısımlarını korkut"** meâlindeki âyet-i kerime nâzil olunca Hz. Ali'ye (a.s) bir ziyafet tertip etmesini ve Abdül-Muttalib oğullarını çağırmasını emir buyurmuş, içlerinde Ebu-Tâlib, Hamza, Abbas ve Ebû-Leheb olduğu halde kırk kişi toplanmıştı. Yemek yedikten sonra Hz. Rasûl (s.a.a) söze başlayacakken Ebû-Leheb lafa koyulmuş, bunun üzerine ertesi günü ziyafet gene tekrarlanmış, yemekten sonra Hz. Rasûl Rasûl (s.a.a) Ey Abdül-Muttalib oğulları, Arap kavmi içinde, benim size geldiğim, gönderildiğim şeyden daha üstün bir şeyle kimse gelmemiş, gönderilmemiştir. Ben size dünyanın da, âhiretin de en hayırlı şeyiyle geldim; yüce Allah, sizi ona inanmaya çağırmamı buyurdu; bu işte kim bana zahîr olursa o, kardeşim, vasîm ve halîfem olacaktır sizin içinizde buyurdu. Hiç kimse bir şey söylemedi; Ali, Ey Allah'ın Peygamberi dedi, ben senin vezîrin olurum; Hz. Rasûl (s.a.a) onun omuzunu tutarak bu, benim kardeşimdir, vasîmdir, içinizde halifemdir, duyun ve ona itâat edin buyurdu. Ziyâfettekiler, oğlunun sözünü dinlemeni, ona itâat etmeni emretti sana diye Ebû-Talib'le alay ettiler (Kenz'ül-Ummâl'den, İbn-i İshas, İbn-i Cerir-i Tabarî, İbn-i Ebi-Hâtem, Ebu-Nuaym ve Beyhakıy'den naklen Fazâil'ül-Hamse Min'es Sıhâh'ıs-Sitte, 2, s.19-21).

Hz. Emir'in (a.s), Hz. Hadice (r.a) müstesnâ, İslâm'ını ilk izhâr eden, ilk imân eden zat olduğu, yedi yıl, Hz. Muhammed (s.a.a), Ali (a.s) ve Hadîce'den (r.a) başka hiçbir kimsenin Allah'a ibâdet etmediği hakkındaki hadisler ve bu hadislerin bulunduğu kitaplar için "Fedâil'ül-Hamse"ye bk. (c.1, Necef-1383 H.Ş. 178-200).

Geceyi kullukla geçirip mâmur ederler; gündüzü hidâyetle geçirip uyanlara alem kesilirler. Onlar, Kur'an ipine yapışmışlardır; Allah'ın buyruklarını Rasûlünün sünnetlerini diriltirler. Ne ululanırlar, ne yüce görürler kendilerini; hıyânette bulunmazlar, bozgunculuk etmezler. Kalpleri cennetlerdedir, bedenleri kullukta.

* * *

193

Emir'ül-Mü'minîn aleyhisselâm'ın ashabından Hemmâm adlı biri, Yâ Emir'el-Müminîn dedi, bana Allah'tan çekinenleri anlat; hem de öylesine anlat ki onları görür gibi olayım. Hazret, onun bu sözünü duymazlıktan gelerek Yâ Hemmâm buyurdu, Allah'tan çekinin, iyi amelde bulunun, çünkü *"Allah, çekinenler ve iyilikte bulunanlarladır"* (16, Nahl, 128). Hemmâm bu sözü yeter bulmadı; and verdi. Hazreti Emir (a.s) bunun üzerine Allah'a Hamd'ü senâ edip Rasûlüne ve soyuna salât ü selâm ihdâsından sonra buyurdu ki:

Noksan sıfatlardın münezzeh, yüce Allah halkı yarattı; yarattığı vakit onların itâatlerinden de müstağni idi, isyanlarından, suçlarından da. Çünkü isyan edenin suçu, isyanı O'na bir zarar vermez; itâati, O'nu faydalandırmaz. Halkın geçimini taksim etmiştir O; herkesi lâyık olduğu yere koymuştur O.

Çekinenlere gelince: Onlar üstünlüklere sâhiptirler; sözleri gerçektir onların, elbiseleri orta halli; ne fazla özentili, ne pek bayağı. Yürüyüşleri gönül alçaklığıyladır onların. Gözlerini, Allah'ın onlara harâm ettiği şeylerden yumarlar; kulaklarını, onlara fayda verecek bilgiye verirler.[98] Bunlara uymayanların gönülleri, nasıl

---

98 - Hemmâm, Şurayh adlı birinin oğludur. "Kâfî"de bu sorusu ve Hz. Emir'ül-Müminin'in (a.s) cevapları, İmam Ca'fer'us - Sâdık'tan (a.s) rivayet edilmektedir. Bu rivâyet İbn-i Tâvûs'tan da gelmektedir (Hâcc Şeyh Abdullâh-ı Mamakaanî: Tenkıylı'ul -Makaal, Necef-1352 H. Taş bas. 3, s. 304. İlk kısımda, Allah'ın, kullarının itâatinden, isyânından mustağnî oluşu bildirilirken, 3. sûrenin (Âl-i İmran) 97. 14. sûrenin (İbrâhim), 8., 27. sûrenin (Neml) 40., 29. sûrenin (Ankebut) 6, 31. sûrenin 12., 39. sûrenin (Zümer) 7., 57. sûrenin 24., 60. sûrenin 6. âyetinin meâlidir. "Çekinenlere gelince" sözüyle başlayan kısım, 25. sûrenin (Furkan), **"Ve Rahmân'ın kulları, öylesine kullardır ki yeryüzünde gönül alçaklığıyla yürürler ve bilgisizler, onlara söz söyleyince sağlık, esenlik size diye cevap verirler ve öyle kişilerdir ki onlar, gecelerini Rablerine secde ederek, onun tapısında kıyamda bulunarak geçirirler ve öyle kişilerdir onlar ki Rabbimiz derler, savuştur cehennem azâbını bizden; şüphe yok ki onun azâbı daimîdir"** meâlindeki âyetlerinin tefsiri mahiyetindedir (63-76); esasen bu hutbe, bu âyetlerin meâllerinin tefsir ve izâhıdır.

Takvâ, yâni çekinmek, lügatte fazlasıyla korunmak, örfte, nefsi, âhirette ona zarar verecek şeylerden korumak, fayda verecek şeylere yöneltmek anlamınadır. Üç derecesi vardır: 1) İnancı düzelterek nefsi, edebî azaptan korumak, 2) Şerîatta yapılması, yahut terk edilmesi suç olan şeylerden çekinmek, 3) Gönlü, Allah'tan gaflete düşürecek şeylerden kaçınmaktır. İmam Cafer'us - Sâdık aleyhisselâmdan takvâ nedir diye sorulunca, *"Sana emredilen şeyleri, gereğince yapmandır;*

nimete erince rahat ve huzûr içindeyse, bunların gönülleri de belâ ve mihnette rahat ve huzûr içindedir. Allah, kullarının ecellerini takdir etmeseydi, ölüm vakitlerini tayin buyurmasaydı, onların ruhları, sevâba iştiyak duymak, azaptan korkmak dolayısıyla göz yumup açacak bir müddet bile bedenlerinde karar etmezdi. Gözlerinde, yaratan, uludur. O'ndan başkası küçük. Sanki cenneti görmekteler, orada azâba uğramaktalar, kalpleri mahzundur, şerlerindense herkes emin. Hasetleri zayıftır, yoktur; dilekleri önemsiz, nefisleriyse tertemiz; tez geçip giden günlerde sabretmişlerdir, ardından süreli bir rahat ve huzur gelir; o vakit kârlı bir alış-verişi onlara kolaylaştırmıştır Rableri. Dünya onları diler, onlarsa dünyayı dilemezler; dünya onları tutsak etmiştir, fakat onlar, canlarını fidye olarak verip ondan kurtulmuşlardır.[99] Gece oldu mu, ayaklarına basarlar,

---

Rabbinin seni nehyettiği şeyleri yaptığını da görmemesidir; onlara yaklaşmamandır" buyurmuşlardır. "Takvâ ile az ibâdet, takvâsız çok ibadetten hayırlıdır sözü de Sadık-ı Âli Muhammed'in (s.a.a) sözlerindendir. Takvânın on alâmeti vardır: Sabır, kötülüklerden çekinmek, Allah'ın yardı-mını dilemek, çetin şeylerden, suçlardan kurtulmak, helâl rızık elde etmek, ibâdeti riyâsız yapmak, Allah'ın yarlıgama-sına mazhar olmak, Allah'ın sevgisini kazanmak, ibâdetlerinin kabûl edilmesine ulaşmak, Allah'ın keremine kavuşmak, müjdesini elde etmek v.s. gibi (Hâcc Şeyh Abbâs-ı Kummî: Sefînet'ül-Bıhâr ve Medînet'ül-Hikemi ve'l-Âsâr; 2, "Vakıy" maddesi; s.677-679). Takvâ hakkında Kur'ân-ı Mecîd'de bir çok âyetler vardır.

99 - İshak b. Ammâr, İmâm Cafer'us-Sâddık'tan (a.s) rivâyet

eder; buyurmuştur ki: Bir gün Rasulullah (s.a.a), ashabıyla namaz kıldıktan sonra mescitte bir genci gördü. Rengi sararmış, bedeni zayıflamış, gözleri içeriye çökmüştü. Rasulullah (s.a.a), ona bu günü nasıl sabahladın diye sordu: Genç, yâ Rasûlullah dedi, benim yakinim şu: Hüzünlere batmışım, gecelerim uykusuz, gündüzlerim susuz geçmede; dünyadan da kendimi aldım, dünyadaki şeylerden de; sanki Rabbimin arşını görüyorum. Hesap için mahşer kurulmuş, halk toplanmış, ben de aralarındayım; cennet ehlini görüyo-rum, cennette nimetlere nâil oluyorlar, sedirlere kurulmuşlar, birbirleriyle tanışıyorlar; cehennem ehlini görüyorum, orada azap çekiyorlar; sanki şimdi bile cehennemin soyuluşunu duyuyorum; alevlerinin sesi kulaklarımda çınlıyor. Rasulullah sallallahu aleyhi ve âlihi, buyurdu, bir kul ki Allah, kalbini îmanla ışıklandırmış; sonra bulunduğun hali devam ettir dedi. Genç, ya Rasûlullah dedi, Allah'a dua et de bana şehâdet nasip etsin senin maiyetinde. Rasûlullah (s.a.a) dua etti. Bundan az bir müddet sonra da Rasûlullah'la bir gazaya gitti; dokuz kişiden sonra şehit olan onuncu zat, bu genç oldu (Sefinet'ül-Bihâr 2, s.733).

Mevlânâ Celâleddin kaddessanAllahu bi esrârihî, "Mesnevî"nin birinci cildinde bunu, büyük bir kudretle dile getirmiştir; Mevlânâ bu gencin adının Zeyd olduğunu söyler. Hz. Peygamber (s.a.a) bir sabah Zeyd'e, nasıl sabahladın diye sorar; O da, mümin olarak diye cevap verir. Hz. Peygamber (s.a.a), îman bahçen çiçeklendiyse, gülleri açtıysa nişanı nedir buyurur. Zeyd, gündüzleri susuz, geceleri yanıp yıkılarak uykusuz geçirdim. Halk göğü görür, ben arşı, arşın çevresindekileri görüyorum. Sonra sekiz cennetle yedi cehennem gözümün önünde; halkın hangisinin cennetlik, hangisinin cehennemlik olduğunu, yılanla balığı ayırt eder gibi ayırt etmedeyim. Kadın, erkek, kıyâmet gününe dek, herkesin âkıbetini seyretmedeyim; cennet ehli, birbirlerini kucaklamaktalar; cehennem ehli feryat edip ağlamaktalar der.

Hz. Peygamber, susmasını emreder. (1. Reynold A. Nicholson basımı; Leiden - 1925, s.215-228, beyit. 3500-3706).

Bunu Ebû-Nasr-ı Serrâc, "El-Luma"da, Gazâlî, "İhyâ'u Ulûm'id-Dîn"de, İbn'ül-Esîr, "Üsd'ül-Gaabe"de, Bedir'de şehit olan Hârise b. Surâkat'il-Ansâriyy'il-Hazreci'nin hâl terceme-sinde zikreder. Son kitapta bu olay şöyle anlatılmaktadır:

"Rasûlullah'la gidiyorduk, ansârdan bir gence rastladık. Peygamber (s.a.a), ona, Yâ Hâris buyurdu, nasıl sabah-ladın? O, Allah'a gerçek inanmış olarak sabahladım dedi. Hazreti Peygamber'e, (s.a.a), ne dediğine iyi dikkat et, her sözün bir hakikati var deyince o, Yâ Rasûlallah dedi, dünyadan kendimi çektim; gecemi uykusuz, gündüzümü susuz geçirdim; sanki üstün ve ulu Rabbimin arşını apaçık görüyo-rum; sanki cennet ehlini görüyorum, birbirlerini ziyaret etmedeler; sanki cehennem ehlini görüyorum, orada feryat etmedeler. Hz. Peygamber bir kul ki bu buyurdular, Allah gönlünü îmanla ışıklandırmış. Bu, Ebü'l-Fütûh tefsîrinde de geçmektedir. Ebu-Nuaym-i İsfahânî, "Hilyet'ül-Evliyâ"nın 1. cildinin 242, sahifesinde bu gencin, Muaz b. Cebel olduğunu zikreder (Bedi'üzzaman Firûzanfer: Maâhiz-i Kasas ve Temsilât-ı Mesnevî; Tehran Üniv. Yayın 1. basım-1333 Şemsî Hicrî: s.35-36).

Hârise b. Surâka, Bedir'de şehit olanlardandır; Bedir'de bulunduğu, Uhud savaşında şehit olduğu da rivayet edilmiş-tir. Şehâdetinden sonra anası, ağlıya- ağlıya Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a) yanına gelip yâ Rasûlallah, cennetteyse ağlamaya-yım, fakat cehennemdeyse yaşadıkça ağlayayım ona demiş, Hz. Resûl-i Ekrem (s.a.a), Ey Hârise'nin anası, cennet bir tane değil ki; oğlun en yüce cennet olan Firdevs'te buyurmuş, kadın, bu söz üzerine gülmeye başlayıp, Rasûlullâh'ın yanından ayrılmış, ne mutlu sana, ne mutlu Ey Hârise demiştir. Hârise, ansardan ilk şehit olandır (Tenkih'ul-Makaal fî Ahvâl'ir-Ricâl; 1, s.249). Bu genç Muaz b. Cebel olamaz; çünkü bu zat, hicretin on yedinci,

saflar kurarlar, ibâdete koyulurlar. Kur'an âyetlerini, harfleri sayılacak kadar ağır, anlamını düşünerek okurlar; kendilerini bu sûretle hüzünlere atarlar; dertlerinin devâsını Kur'an'da bulurlar. Kur'an'dan teşvike, sevaba, mükâfata ait bir âyet okuyunca o sevâbı elde etmeyi umarlar, gönüllerini özlemle ona verirler; sanırlar ki o mükâfat, gözlerinin önüne gelmiş, serilmiştir. Korkutucu bir âyet geçti mi, kulaklarını ona verirler; sanırlar ki cehennemin yalımlanması, alevi yücelirken çıkardığı ses, kulaklarına gelmektedir, onu işitmededirler. Rüku ederek iki kat olmuşlardır; alınlarını, ellerini, dizlerini, ayak parmaklarını yerlere

---

yahut on sekizinci yılında, Ürdün'de tâundan ölmüştür (Aynı. 3. s.220-221).

Mevlâna'nın bu genci, Zeyd b. Hârise olarak kabûl ettiğini sanıyoruz. Zeyd b. Hârise'yi, Hz. Rasûl-i Ekrem (s.a.a), Hadice-i Kübrâ'nın (r.a) parasıyla satın almış, azad etmişti. Babası, bunu duyunca Mekke'ye gelip oğlunu istedi. Zeyd, Müslüman olmuştu. Rasûlullah (s.a.a), Zeyd hürdür buyurdu, dilediğine gider. Zeyd, ben Rasûlullah'tan ayrılmam deyince babası, ey Kureyş ulular diye bağırdı, ben Zeyd'i evlâtlıktan reddettim; o benim oğlum değildir; ben de onun babası değilim artık. Bunun üzerine Hz. Rasûl (s.a.a), Zeyd benim oğlumdur buyurdular ve bundan sonra da "Muhammed'in oğlu" diye anılmaya başladı. Zeyd, Mu'te savaşında, hicretin sekizinci yılında şehit olmuştur (fazla bilgi için Tenkih'ul-Makaal'e; 1, s. 462. "Sosyal açıdan İslâm tarihi", Hz. Muhammed ve İslâm" adlı eserimize bakınız; Milliyet kültür kulübü yayınları, birinci baskı- 1969; s.124-125 ve 193-198).

Fidye, tutsak olanın, yahut kölenin, hürriyetini elde etmesi için bir mal, para vermesi, yahut muayyen bir müddet hizmet etmesidir.

döşemişlerdir; secdeye kapanmışlardır; yüce Allah'tan azaptan, zincirlere vurulmaktan kurtulmayı dilemeye koyulmuşlardır.[100]

Gündüzlerine gelince; Yumuşak huyludur onlar; bilginlerdir, iyi kişilerdir, çekinenlerdir, korku, onları, okçunun yonduğu ok gibi inceltmiştir, zayıflatmıştır; onları gören, hasta sanır; oysa ki hastalıkları yoktur; onlara bakan, akıllarını yitirmiş sayar; oysa ki akıllarında ancak o büyük çağ, âhiret vardır. Az ibâdete razı olmazlar; kulluklarını yeter bulmazlar; fazla ibâdeti de çoğumsamazlar. Kendilerini töhmetli tutarlar; amellerinden korkarlar. Onlardan birini, birisi üstün görür, temiz sayarsa söylenen sözden korkar da der ki: Ben kendimi, başkalarından daha iyi bilirim, Rabbimse beni benden daha iyi bilir; Allah'ım, söyledikleri sözler yüzünden beni suçlu sayma; onları zanlarından daha üstün et beni; onların bilmedikleri suçlarımı da yarlığa benim.

Onlardan her birinin alâmetlerindendir: Onu dinde güçlü, yumuşaklıkta, kullukta ihtiyatlı, îmanda şüphesiz, ilme haris, bilimde örnek, zenginlikte ortak,

---

100 - Kur'an-ı Mecid'i, harfleri sayılabilecek kadar yavaş, yâni anlamını düşünerek okumak, 73. sûrenin (Müzzemmil) 4. âyet-i kerimesinde emredilmektedir. Hutbenin bu bölü-münde, gene 2. notta izah edilen olaya işaret vardır. Kur'an'ın gönüllere şifâ, inananlara şifâ ve rahmet olduğu 10. sûrenin (Yunus. a.s.) 57., 17. sûrenin (İsrâ') 82. âyeti kerimelerinde bildirilmektedir. 41. sûrenin (Fussilet) 44. âyetinde de Kur'an'a, şifâ ve hidâyet denmektedir.

Secdede yedi uzvun yere gelmesi şarttır: Alın, avuçlar, dizler ve ayak parmakları.

ibâdette özü doğru ve Rabbine karşı alçalmış, yoklukta bezenmiş, çetin zamanlarda direnir, helâl rızık elde etmeye savaşır, hidâyette neşeli, tamahtan kurtulmuş, güzel ve temiz işlere koyulmuş, fakat Allah'tan da korkup duran biri olarak görürsün.

Gündüzü akşam eder, düşüncesi şükürdür. Geceyi sabahlar, uğraştığı zikirdir. Korkuyla geceler, neşeyle sabahlar. Korkar, gaflete düşmekten çekinerek. Neşelenir, lütfe, ihsana nâil olarak. Nefsi, onun istediği bir şeye onu zorlarsa, o da onun sevdiğini vermez ona, onu zorlar.

Gözü, zevâlsiz nimettedir. Zâhitliği, sürüp gitmeyecek, yok olup bitecek şeydedir. Hilmini ilimle karmıştır; sözünü amelle sarmıştır. Görürsün ki umduğu yakındır, uzak değil; sürçtüğü azdır, çok değil. Nefsi, elde ettiğini yeter bulur, hırsa düşmez; yediği az bir şeydir; çok istemez. İşi kolaydır; dîni korunmuştur; şehveti ölmüştür; öfkesi yenilmiştir. Ondan hayır umulur; şerrindense emin olunur.[101]

---

101 - Hutbenin bu kısmında, "Gerçekten de göklerin ve yeryüzünün yaratılışında, geceyle gündüzün birbiri ardınca gelişinde aklı tam olanlara deliller var. Onlar, Allah'ı ayaktayken, otururken ve yan üstüne yatarken anarlar ve göklerle yeryüzünün yaratılışını düşünürler de Rabbimiz derler, bunları boş yere yaratmadın; noksan sıfatlardan arısın sen; koru bizi ateşin azabından. Rabbimiz, gerçekten de sen kimi ateşe atarsan şüphe yok ki onu hor-hakir bir hale sokarsın ve zalimlere hiçbir yardımcı yoktur. Rabbimiz, gerçekten de biz, bir seslenen duyduk, inanç için sesleniyordu, Rabbinize inanın diyordu; hemencecik inandık. Rabbimiz, yarlıga suçlarımızı, ört kötülüklerimizi; iyiliklere kat bizi; onlarla al ruhumuzu.

Gafiller içindeyse zikredenlerden olur; zikredenlerleyse gafillerden sayılmaz. Kendisine zulmedeni bağışlar; kendisine vermeyene verir; kendisini dolaşmayanı dolaşır; hem de kötü söz ondan uzaktır; sözüyse yumuşaktır. Kınanacak işi mefkuttur; iyi işleriyse her an mevcuttur. Hayrı, ona yönelmektedir; şerriyse dönüp gitmekte. Sarsılacak işlerde vakar sâhibidir; hoş olmayan işlerde sabreder; genişliklerdeyse şükreder.[102]

Rabbimiz, bize ver peygamberlerine vaad ettiklerini ve aşağılık bir hale getirme bizi kıyâmet gününde, gerçekten de sen vaadinden dönmezsin. Gerçekten de Rableri, duâları kabûl etti..." âyet-i kerîmelerine (3, Âl-i-İmran; 190-195) ve aynı sûrenin, **"O sakınanlar, ferahlıkta, darlıkta mallarını yoksullara harcayanlar, öfkelerini yenenler ve insanları affedenlerdir ve Allah, ihsanda bulunanları sever"** meâlindeki âyet-i kerîmesine işaret edilmektedir (134). Aynı zamanda, **"Amellerin en üstünü Allah'ı tanımak suretiyle bilgi elde et**mektir", "Cihadın en üstünü, insanın kendi nefsiyle, hevâ ve hevesiyle savaşmasıdır", **"Kazancın en üstünü güzel alış-veriştir ve insanın elinin emeğiyle geçinmesidir", "İnananların en üstünü, Müslümanların, elinden, dilinden esen kaldıkları kişidir; inananların, inanç bakımından en üstünü, ahlak bakımından en güzel ahlâka sahip olanıdır;muhâcirlerin en üstünü, Allah'ın nehyettiği şeyleri yapmayanıdır; savaşın en üstünü de, Allah uğrunda nefsiyle savaşan kişinin savaşıdır", "Helâl rızık aramak savaştır", "Allah'ın farz ettiği şeylerden sonra farz olan, helâl rızık için çalışmaktır"** gibi hadislere de işaret vardır (Câmi'us-Sagıyr, 1, s.40-42, 2, s.45).

102 - **"Öyle erler vardır ki onları ne ticaret, ne alım-satım, Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz; gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar onlar."** (24, Nûr, 37) **"Yüzlerinizi doğuya, batıya çevirip**

Kendisine düşman olana cevr etmez, bu işe hayıflanmaz; onu seven de günaha girmez. Tanıklık verilmeden gerçeği söyler; kendisine verilene, ısmarlananı yitirmez; kendisine anılanı unutmaz. Halkı lâkaplarla çağırmaz; komşusuna zarar vermez; musîbetlere düşenlere sevinmez; batıla boyun eğmez, batıl iş işlemez; halktan ayrılmaz. Susarsa susması kendisini tasalandırmaz, gülerse sesini yüceltmez. Ona zumedilirse dayanır; sonunda da onun öcünü Allah alır.[103]

---

durmanız, hayır sayılmaz ki. Hayır ve tâat sahipleri, Allah'a, son güne, meleklere, kitaba, peygamberlere inanan, Allah sevgisiyle yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, isteyenlere ve esirlere mal veren, namaz kılan, zekât veren, ahdettikleri zaman ahitlerine vefâ eden, sıkıntı ve şiddet vakitlerinde sabreden kişilerdir. Onlardır sözleri doğru olanlar, onlardır sakınanlar." (2, Bakara, 177).

103 - **"Gerçekten de kurtulmuşlardır, muratlarına ermişlerdir inananlar. Öyle kişilerdir ki onlar namazlarını gönül alçaklığıyla kılarlar; ve öyle kişilerdir ki onlar boş şeylerden yüz çevirirler; ve öyle kişilerdir onlar ki zekâtlarını verirler, ve öyle kişilerdir onlar ki ırzlarını korurlar; ancak eşleri ve cariyeleri müstesnâ ve bunda da hiç kınanmazlar onlar. Bunun ötesinde bir şey isteyenlerse, onlardır haddi aşanlar. Ve öyle kişilerdir onlar ki emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler; ve öyle kişilerdir onlar ki namazlarını korurlar; onlardır mirasçılar; öyle kişilerdir onlar ki Firdevs'i miras alırlar, orada ebedî olarak kalırlar."** (23, Müminûn, 1-11).

"Ey inananlar, içinizden bir topluluk, başka bir toplulukla alay etmesin; olabilir ki alay edilenler, öbürlerinden daha hayırlıdır. Ve kadınların bir kısmı da başka kadınlar-la alay etmesin; olabilir ki alay edilen kadınlar öbürlerin-den daha

Nefsi, onun elinden rahatsızlığa düşmüştür; fakat insanlar, onun yüzünden rahattadır. Nefsini âhiret için yorar; insanları nefsinden rahata ulaştırır, emin kılar. Birinden uzaklaşması zâhitliğindendir, temizliğinden. Birine yaklaşması yumuşaklıktandır, rahmetten, esenlikten. Uzaklaşması kibirden, ululuktan olmaz; yaklaşması hîleden, düzenden doğmaz.

(Söz buraya gelince Hemmâm feryat edip düştü ve can verdi. Hazreti Emir'ül-Müminin aleyhisselâm buyurdular:)

Vallahi ben, bundan korkuyordum.

(Sonra): İşte tam yerinde öğütler, ehline böyle tesir eder **buyururdular. Haricîlerden İbn-i Kevva adlı birisi, Ey müminler Emir'i dedi; mademki hal budur, neden o söylediğin sözler, neden o verdiğin öğütler, seni bu hale getirmedi? Hazret buyurdular ki:)**

Vay sana; her iş için bir zaman vardır; o zamanı aşmaz. Her şey için bir sebep mevcuttur; o sebebi geçmez. Hele dur, bir daha böyle bir söz söyleme; zâten bu, Şeytanın iğvasıydı; senin dilinden söyledi.[104]

---

hayırlıdır. Ve birbirinizi kınamayın ve kötü lakaplarla çağırmayın; inançtan sonra buyruktan çıkmışla-ra ait adlar, ne de kötüdür ve kim tövbe etmezse artık onlar, zulmedenlerin ta kendileridirler." (49, Hucurât, 11).

Allah'ın öç alması, mazlûmun öcünü alması, suçları zûlmedenleri kahretmesidir ve bu hususta birçok âyetler vardır.

104 - İbn-i Kevvâ Abdullah, Haricîlerindendir; bir gün Hz. Emir aleyhisselâmın hutbelerini dinlerken (hâşâ), Allah öldürsün seni, ne de güzel anlayışlısın, ne de fasihsin demek cür'etinde bulunmuş, bir gün de abdest alırken Hz. Emir, suyu israf ettiğini ihtar buyurunca, sen de Müslümanların kanlarını

* * *

MÜNÂFIKLARI ANLATAN HUTBELERDEN

194

Tâat ve ibâdete ait hususlarda başarı verdiğinden dolayı ve bu yüzden de suçtan, isyandan alıkoyduğundan ötürü Allah'a hamd ederiz; O'ndan, nimetlerini tamamlamasını, O'nun ipine yapışmamızda başarı vermesini dileriz ve şehâdet ederiz ki Muhammed, O'nun kuludur ve Rasûlüdür; Allah rızası için her çeşit zorluklara dayandı, her çeşit derdi, gussayı içti, sindirdi. Yakınlar, O'nun yüzünden renklere boyanmışlardı. çeşitli kanâatlara sapmışlardı; uzaklarsa aleyhine derlenip toplanmışlardı, Araplar, O'na doğru yularlarını çözmüş koşmadaydılar, bineklerinin karnını tekmelemekteydiler; topuklamaktaydılar; düşmanlıklarıyla O'nun bulunduğu yere varmaktaydılar; hem de en uzak yurtlardan; en uzak konaklardan gelmekteydiler.

Allah kulları, Allah'tan çekinmenizi tavsiye ederim size; nifak ehlinden çekinmenizi söylerim size. Çünkü

---

israf ettin demek denâetini irtikâp eylemiştir (Tenkih, 11, s.204).

onlar, hem yol azıtmışlardır, hem yol azıtmaya koşarlar; hem ayakları sürçmüştür, hem ayakları sürçtürürler. Çeşit-çeşit renklere boyanırlar; her türlü fende el atarlar; her dayanakta size kastederler; her tuzak yerinde sizi gözlerler.

Kalpleri bozuktur, pistir, dışları temiz. Gizli- gizli, sinsi-sinsi yürürler, ormandaki tilki gibi görünmeden izlerler. Görünüşte devâdır onlar, sözleriyse şifâ; fakat işleri hekimleri bile hasta eder, dermansız derde uğratır. Ferahlıkta olanlara haset ederler onlar; kötülüğe düşenlerin sürünmesini isterler onlar; umanlarıysa ümitsiz hale korlar onlar.

Onların yüzünden her yol üstünde düşmüş, yere serilmiş biri var; ihtiyaç halinde her gönülle tesir edecek yalvarıcı biri var; her musibet çağında akıtacakları gözyaşları bululan bu kişiler, birbirlerine bile övüşü borç verirler; karşılığını beklerler, dilekleri olur da dilemeye kalkışırlarsa ısrâr ederler; kınarlarsa kınadıkları kişilerin sırlarını açarlar; hükmederlerse hükümde ileri varırlar; aşırı davranırlar. Onlar, her hakka karşı bir batıl, her gerçeğe karşı bir eğri, her diriye karşı bir öldüren, her kapıya bir anahtar, bir onu açan, her geceye bir ışık tutan hazırlamışlardır. Pazarlarını kurmak, dükkânlarını açmak için tamahlara yapışırlar; böylece değersiz matahlarını satıp faydaya ulaşırlar. Söylerlerse, sözleri eğriye de çekilir; doğruya da. Överlerse övüşleri anlaşılmaz, kalp da sayılır, hâliste. Doğru yolu korkulu gösterirler; sapıklık yolunu genişletirler. Onlar İblis'in toplumudur; cehennemlerin yalımıdır; **"Onlardır Şeytanın fırkası;**

bilin ki Şeytanın fırkası, ziyan edenlerin ta kendisidir" (Mücadile, 19).[105]

* * *

209

Basra'ya gittikleri zaman, ashabından olup hasta olduğunu duyan Alâ'b. Ziyad'il-Hârisî'yi dolaşmaya gitmiş, evinin büyüklüğünü, genişliğini görünce buyurmuştu ki:

Dünyada bu geniş evi ne yapacaksın? Âhirette buna, dünyadakinden daha muhtaç değil misin?

Evet, eğer âhirette de böyle bir eve sâhip olmak istiyorsan dünyâdaki bu evde konukları konuklamalı, doyurma-lısın; akrabanı çağırmalı, onlarla buluşmalısın; bu evde, sana vâcip olan hakları ayırıp ehil olanlara vermelisin; böyle yaparsan, âhirette de buna nâil olursun.

(Alâ', Yâ Emir'el-Mü'minîn, kardeşim Âsım bin Ziyad'ı şikâyet ediyorum dedi. Hazret, ne yapıyor ki diye sorunca, bir abaya büründü, dünyâyı terk etti dedi. Hazret, onu çağır bana buyurdular. Âsım gelince de buyurdular ki):

---

105 - Bu hutbeleri, Kur'ân-ı Mecid'de Münafıklar hakkında-ki âyetlerin, bilhassa 63. sûre-i celilenin (Münâfikun) bir tefsiri mahiyetindedir.

A nefsine düşman olan adamcağız, o pis Şeytan, seni aldatmak istiyor; ehline, evlâdına merhametin yok mu? Allah'ın sana temiz şeyleri helâl ettiğini görmez misin? Onlardan faydalanmanı istemez misin ki? Sen Allah katında bunlardan daha mı hor hakirsin?.[106]

(Âsım, Yâ Emir'el-Mü'minîn dedi; senin giyimin kaba yeyimin alalâde. Hazret buyurdular ki):

Vay sana; ben sana benzemem: Allah adalet imamlarına, yoksulun yoksulluğu ona ağır gelmesin diye insanların en eli dar olanlarıyla denk yaşamalarını emretti.[107]

---

106 - **"Bugün size bütün temiz şeyler helâl edilmiştir"** âyet-i kerîmesiyle (4, Mâide, 5) **"De ki: Allah'ın kulları için meydana getirdiği süslenecek şeylerle, rızık olarak verdiklerinin içinden tertemiz şeyleri kim harâm etmiştir ki? De ki: Bunlar, dünyâda, inanan kişilerindir, âhiretteyse yalnız onlara aittir. Delilleri bilenlere bu çeşit açıklama-dayız"** âyet-i kerimesine işarettir (7, A'râf, 32).

107 - Bu, "Kâfî"de de muhtelif senetlerle rivâyet edilmiştir; ancak oradaki rivayette, kardeşinin, Emir'ül-Mü'minîn'e, ehlini gamlara batırdı, evlâdını hüzünlere boğdu diye şikâyet ettiği, Hazretin Âsım'ı çağırınca, Ehlinden utanmaz mısın, evlâdına acımaz mısın? Görmez misin ki Allah sana temiz şeyleri helâl etmiştir. O, bunlardan faydalanmanı istemez mi ki? Sen Allah katında bunlardan daha mı hor hakirsin? **Allah, Yeryüzünü alçalttı halka; orda meyveler ve lifli, kabuklu hurmalar var** buyurmadı mı? (Rahman, 10-11) Allah, **iki denizi salmıştır, neredeyse karışacaklar; fakat aralarında bir berzah var; birbirine karışmazlar; artık Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Her ikisinden de inci ve mercan çıkar** (Aynı, 19-22) buyurmadı mı? **Allah'ın nimetlerini yapılan işlerle, hayır ve hasenât ile sarf etmek, sözle zâhitlik satmaktan daha**

* * *

210

(Birisi, uydurma hadislerden, halk içinde rivâyet edilegelen ve birbirini tutmayan haberlerden sorunca buyurdular ki:)

İnsanların ellerindeki hadisler haktır, batıldır; gerçektir, yalandır. Bâzısı, bir hükmü bozar, bâzısının hükmü neshe-dilmiştir. Umumî olanı var, hususî olanı var. Mânâsı apaçık olanı vardır, şüpheli olanı, tevile ihtiyaç duyulanı var. Rivâyet eden ezberlemiştir, doğru rivayet eder; unutmuş, vehme düşmüştür, yanlış rivâyet eder.

Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'ın zamanında bile yalan hadis uydurdular da minbere çıkıp *"Bana, bilerek, söylemediğim sözü söyledi diye isnâd eden, benim adıma yalan söyleyen"* buyurdu, *"cehennemdeki yerini şimdiden hazırlasın"*.

Sana dört çeşit kişiden hadis gelir, bunların beşincisi yoktur: Münâfıktır o adam, kendini mümin

---

sevgilidir Allah'a; gerçekten üstün ve ulu Allah, Rabbinin nimetini an, söyle buyurmuştur (93, Duhâ, 11) dediler. Rivâyette, Âsım'ın bundan sonra söylediği sözlerle Hazretin cevabı, aynıdır. Bundan sonra Âsım, abayı atmış, kuru zâhitlikten vazgeçmiştir (Tenkih'ul-Makaal, Âsım b. Ziyâd maddesinde, 11, s.113).

gösterir; Müslümanların yaptıklarını yapar. Günahından çekinmez, kaçınmaz, bilerek Rasulullâh'a yalan isnâd eder. İnsanlar, onun münâfık bir yalancı olduğunu bilseler sözünü kabûl etmezler, gerçeğe almazlar. Ama halk, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'la sohbet etmiş, onu görmüş, ondan duymuştur; duyduğunu bellemiştir der, sözünü kabûl eder. Allah münâfıkları, nasıllarsa öylece bildirmiş, ne haldelerse hallerini öylece anlatmıştır. Selâm O'na ve soyuna. Peygamber'den sonraya kalan münâfıklar, dalâlet imamlarına, yalanla, bühtanla halkı ateşe çağıranlara yaklaşmışlar, yanaşmışlar, onlar da onları kötü işlere yöneltmişler, onları buyruk sâhibi etmişler, onlarla beraber dünyâyı yiyip sömürmüşlerdir. Zâten de insanlar, Allah'ın koruduğu kişilerden başka, buyruk sahipleriyle, dünyada beraberdirler. İşte bu, o dört bölüğün biridir.

Bir de öylesine adamdır ki, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'tan bir sözdür, duymuştur; fakat gereği gibi belleyememiştir; o sözde şüpheye, hatâya düşmüştür; ama bile-bile yalan söylememiştir. Onları rivâyet eder, onunla amel de eder; ben der, Rasulullah'tan duydum. İnsanlar, onun rivâyetindeki yanlışı bilselerdi, sözünü kabûl etmezlerdi; o da yanıldığını bilseydi, o haberi rivâyet etmezdi.

Üçüncü kişi; Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Resûlullah'ın bir şey emrettiğini işitmiştir; fakat sonradan onu nehyetmiştir; o kişiyse bunu bilmez. Yahut bir şeyden nehyettiğini duymuştur; oysa sonradan onu emretmiştir; ondan haberi yoktur. Hükmü kaldıranı bellemiştir, hükmü bozan sözü

bellememiştir. Hükmünün kaldırıldığını bilseydi onu terk eder, rivâyet etmezdi. Müslümanlar da, ondan duydukları sözün hükmünün kaldırıldığını bilselerdi, o sözü terk ederlerdi.

Bir dördüncüsü de vardır ki; ne Allah'a yalan isnad eder ne Rasulune. Allah'tan korkarak, Rasûlullah'ın kadrini bilerek yalandan nefret eder, şüpheye düşmez, ne duyduysa duyduğu gibi bellemiştir; ne rivayet ederse duyduğunu rivayet etmektedir; o söze ne bir şey katar, ne de ondan bir şey eksiltir. Hükmü kaldıran sözü bilir, onunla amel eder; hükmü kaldıranı bilir, ondan kaçınır. Hükmü özel ve genel olanları tanır, her şeyi yerli yerine koyar. Tevile muhtaç olanla açık olanı bilir, tanır.

Allah'ın salâtı O'na soyuna olsun; Rasûlullah'ın iki yönlü söz söylediği de olmuştur: Bir söz söylemiştir; bir şeye ve bir vakte mahsustur. Bir söz söylemiştir; herkese ve her vakte aittir. Bunu, noksan sıfatlardan münezzeh Allah'ın, Rasûlullah'ın o sözle neyi kastettiğini bilmeyen, anlamayan duyar, ona kastedildiğinden, söylediğinden apayrı bir mânâ verir.

Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'ın sahâbesinin hepsi, ondan bir şey sormaz, ondan bir şey öğrenmezdi; bu yüzden de bir çöl Arabının, bir garîbin gelip bir şey sormasını, vereceği cevabı duyup bellemelerini beklerler, bunu isterlerdi. Bense böyle değildim; sorardım, sözünü bellerdim.

İşte insanların aykırılığa düştükleri, rivâyetlerinde ayrılığa uğradıkları şeylerin sebepleri bu yüzdendir.

* * *

215

Hamdolsun Allah'a ki beni ölü olarak hastalandırarak, damarlarıma bir kötülük vermeden, kötü işlerimle beni azaplandırmadan, beni helâk etmeden, soyumu kesmeden, dînimden dönmeden, Rabbimi inkâr etmeden, îmânımdan kaçmadan, aklım alınmadan, benden önceki ümmetlerin azâbıyla azaplandırmadan sabahı buldurdu bana.

Azad edilmemiş kul olarak, nefsime zulmederek sabahladım; Allah'ım, senin hüccetin var bana, benim sana karşı hüccetim yok. Ancak bana verdiğini alabilirim; ancak beni koruduğundan korunabilirim.

Allah'ın, senin genişliğine yokluğuna düşmekten, hidâyetinle yol yitirip azmaktan, kudretin varken horlanmaktan, emir seninken perişan olmaktan sana sığınırım. Allah'ım, (gözüm, kulağım, elim, ayağım gibi) şerefli uzuvlarımdan birini benden almadan rûhumu al; onu, bana verdiğin nimetlerden ilk alacağın nimet kıl. Allah'ım, emrinden çıkmaktan, dîninde fitneye uymaktan, senin katından gelen hidâyeti bırakıp dileklerimize uymaktan sana sığınırız.

* * *

5. Bölüm

TARİHÎ HUTBELER

İlk Üç Halîfe Zamanı

235

(Hazreti Rasûlullah sallâllahu Aleyhi ve âlihî vesellem'i, gasil ve teçhiz sırasında buyurdular ki:)

Babam anam fedâ olsun sana; senden başkasının vefâtıyla kesilmeyecek olan şey, peygamberlik, din haberleri, gökten gelen hükümler, senin vefâtınla kesildi-gitti. Başkasından ayrılsak tesellî bulurduk; senden ayrılışaysa tesellî yok, bu da umumî bir şey. Sabrı emretmeseydin, feryattan men etmeseydin, göz yaşlarım tükeninceye dek ağlardım sana; feryadım kesilmezdi; elemin bitmezdi; gene de bu senin için az görünürdü. Fakat neyleyeyim ki ölüme karşı durmaya kimsenin gücü yok; bunu düşünüp susuyorum. Babam,

anam fedâ olsun sana, Rabbinin katında bizi an; şefaat kanadını üzerimize ger.

* * *

5

(Rasûlullah salâllahu aleyhi ve âlihî vesellem'in, vefâtından sonra Abbas ve Ebû-Süfyan, hilâfet için kendisine biat etmek istedikleri zaman buyurdular ki:)

Ey insanlar, fitneler dalgalarını kurtuluş gemileriyle aşın; birbirinizden nefret etme yolunu yarın, geçin; övünmek tacını başlarınızdan atın. Kurtulur ancak kanatlanarak uçan; yahut teslim olup esenliğe kavuşan.

Bir sudur ki kokmuş; bir lokmadır ki yiyenin boğazında kalmış, kursağına oturmuş. Vakitsiz, olmamış meyveyi da devşirmeye kalkışan, bitmeyecek yere tohum ekene benzer. Bir şey söylesem derler ki: Baş olmaya hırsı var, sussam derler ki: Ölümden korkar. Şu büyük, küçük savaştan sonra buna imkân mı var? Andolsun Allah'a, Ebu Tâlib oğlu, çocuğun anasının memesine düşkün olmasından, daha da düşkündür ölüme. Bir de şu var: Öyle gizlenmiş bir

bilgiye sâhibim ki açsaydım size, derin mi derin kuyulara sallanmış ipler gibi sallanırdınız, titrerdiniz.[108]

---

108 - Rasûlullah sallallahu aleyhi ve âlihi vesellem pazartesi günü öğle üstü dünyaya gözlerini yumdu. Vefatları, hicretin on birinci yılı Saferinin yirmi sekizinci, yahut rabiulvvelinin birinci, yahut da on ikinci günüdür. İlk rivayet, Ehlibeytin rivayetidir.

Hazreti Rasul-i Ekrem'i (s.a.a), vasiyeti mucibince Hz. Ali yıkamaya koyuldular. Yıkadıkları yere bir perde gerilmişti. Perdenin iç tarafında Abbas'ın oğlu Fazl ve ashaptan Üsâme su döküyorlar, Hz. Ali'ye yardım ediyorlardı. Ansar, arka taraftan, Yâ Ali, Rasûlullah'a hizmetten bizi mahrûm etme dedi. Bu söz üzerine Ali, Evs b. Havli'yi içeriye aldı. Zühre oğulları da biz Rasûlullah'ın ana tarafından yakınlarıyız dediler. Onlardan da Avf oğlu Abdurrahman içeriye alındı. Abbas'ın diğer oğlu Kusem de Hz. Ali'ye yardım edenlerdendi; Üsame'nin kölesi Sâlih de içerideydi.

Hz. Ali, Resûlullah'ı (s.a.a), yıkarken, anam, babam sana fedâ olsun, diriyken de tertemizdin, vefatından sonra da tertemizsin deyip ağlıyordu. Yıkanma işi bitince Hz. Ali (a.s), Rasûlullah'ın (s.a.a), mübarek bedenini kuruladı, göz çukurlarında kalan suyu eğilip içti.

Bu sırada Ebubekir, Medîne'nin doğusunda, şehre bir mil mesafede olan ve ansardan Benî'l-Hâris'in oturduğu Sunh denen yerdeydi. Âişe diyor ki: Ömer ve Muğiyra b. Şa'ba, Hz. Rasûl (s.a.a), yıkanmadan, izin alarak hücreye girdiler; mübarek yüzlerine örtülen bezi kaldırdılar. Ömer, bağırarak, Rasûlullah şiddetli bir baygınlığa düşmüş dedi. Sonra hücreden çıktılar. Muğiyra Ömer'e Ömer dedi, Allah'a andolsun ki Rasûlullah dünyadan gitmiş. Ömer yalan söyledin dedi, Rasûlullah aslâ ölmedi, sen fitneci bir adamsın, onun için böyle söylüyorsun; Rasûlullah, münâfıkları yok etmedikçe dünyadan gitmeyecek. Bu sözleri de yeter bulmayıp kim Rasûlullah öldü

derse onu ölümle tehdide başladı ve Mûsâ Peygamber, nasıl kırk gün halkın gözünden kaybolduysa ve sonra da geldiyse, Rasûlullah da Rabbinin katına gitti; andolsun ki gene dönecek; bu şüpheye düşenlerin, ellerini, ayaklarını kesecek demeye başladı. Bu sırada İbn-i Ümmü Mektûm **"Muhammed Ancak bir peygamberdir; ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir, O vefât eder, yahut öldürülürse topuklarınızın üstünde gerisin geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen, Allah'a bir ziyan vermez; fakat Allah, kendisine hamd edenlere ihsanda bulunur"** âyet-i kerîmesini okudu (3, Âl-i İmran, 144). Hz. Peygamber'-in amcası Hz. Abbas da, ben Abdül-Muttalib oğullarının vefatlarında yüzlerinde beliren alâmetleri Hz. Rasul'ün yüzünde de gördüm, Rasûlullah vefat etmiştir dedi. Fakat Ömer, bir türlü sözünden vazgeçmedi.

Sâlim b. Ubeyde, Ebubekir'i çağırmak üzere Sunh'a gitti; bâzılarına göreyse H. Âişe Ebûbekir de, Ömer'e, İbn-i Ümmü Mektûm'un okuduğu âyeti okumuştu; Abbâs'ın beyânâtına, İbn-i Ümmü Mektûm'un bu âyeti okumasına rağmen sözlerinden dönmeyen, tehditlerine devam eden Ömer, Ebubekir'in ihtarı üzerine kendine gelmişti (Siyer-i İbn-i Hişâm'a, c.4, s.331-334, Taberî'ye, 2, s.442, Târih'ul-Hemis'e, 1, 185, Tebakat-u İbn-i Sa'de, c.2, k.54, Müttaki'nin Kenz'ul-Ummâl'ine, 4, 50, 53, Zehebî'ye, 1, s.37, Zeyni Dahlân'ın Hâşiyet'ül-Halebiyye'sine, 3, 389-390, Nihâyet'ül Edeb'e 18, 386, Ahmet b. Hanbel'in Müsned'ine, 6, 219, Ya'kubî'ye, 2, 95, İbn-i Kesir'in El-Bidâyetü ve'n-Nihâye'sine, 5, 243-244, Teysir'ül-Vusûl'e, 2, 41, Ebu'l-Fidâ'ya, 1, 164, Târih-u İbn-i Şahne'ye "El-Kâmil hâşiyesinde", s.112, Bâkılânî'nin Temhid'ine, s.192-193 bakınız).

Bu sırada Ebubekir ve Ömer'e Ansârın Benî-Sâide Sakıyfesinde, hilâfet için toplandıkları haberi geldi. Ömer, Ebûbekir'e, gel de dedi, kardeşlerimizin yanlarına varalım; bakalım, ne yapıyorlar. Giderlerken yolda Ebu-Ubeyde'ye rastladılar; onu da alıp beraberce yola düştüler; Ansâr, orada

toplanmış, Muhâcirlerin bir kısmı da onlara katılmıştı. Gasil, tekfin ve teçhiz işi, Hz. Ali'ye ve söylediğimiz kişilere kalmıştı (Tabarî, 2, 456, Er-Riyâd'un-Nadıra, El-Bed'u ve't-Târih, 5, 65, İbn-i Hişâm, 4, 336, Mûsned, 4, 104-105, İbn-i Kesîr, 5, 260, Sıfvet'us-Safve, 1, 85, Târih'ul-Hamîs, 1, 189 v.s.).

Abbas, Ali'ye, elini uzat, sana biat edeyim de halk da biat etsin dedi. Ebû-Süfyan, H. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a), vefâtında Medine'de değildi. Mekke fethine dek Müslüman olmayan, Mekke fethinden önce Medine'ye gelip Abbas'ın şefâatiyle bağışlanan, fetihten sonra Müellefet'ül-Kulûb'dan sayılan, Tulakaa'dan, yâni azad edilenlerden bulunan bu zat, Medine'ye gelirken yolda, H. Rasûl'ün (s.a.a), vefatını duymuş, yerine Ebûbekir'in seçildiğini öğrenince Ali'yle Abbas'ın ne yaptığını sormuş, evlerine kapanıp oturduklarını öğrenince, andolsun Allah'a demişti, sağ kalırsam onların başlarını en yüce mertebeye ulaştıracağım. Kalkan tozu-dumanı kandan başka bir şey yatıştıramaz sözünü de sözlerine eklemiştir. Medine'ye gelince "Ey Hâşimoğulları, hükmetmek hususunda insanların tamahını kökünden sökün; hele Teyim, yahut Adiyy boyunun bu tamaha düşmesine hiç meydan vermeyin; bu işe Eb'ül-Hasan'dan başka hiç kimse lâyık değildir" meâlindeki beyitleri okumaya başladı. Ya'kubî rivayetinde, bu iki beyte iki beyit daha eklenmektedir; Tabarî'de de buna benzer rivayetler vardır. Fakat H. Ali (a.s), Hazreti Rasûl'ün (s.a.a), cenazesini bırakıp Abbâs'ın teklifini kabûl etmediği gibi Ebu-Süfyan'ın bu teklifi, kabile gayretine dayanmaktaydı. Araplarda meşhur bir söz vardır: Ben kardeşime düşman olabilirim; fakat amcamın oğlu aleyhine de ona yardım ederim; ama mücadeleye girişen, yabancı bir soydan olursa kardeşimle, amcamın oğluyla el ele tutuşur, onun aleyhine yürürüm. Bu hüküm gereğince o gün, Ebu-Süfyân'ın Ali'ye taraftarlık gütmesi ve Ebubekir'in aleyhine kalkışması yerindeydi. Hâşimoğullarıyla Ümeyye riyaset için çekişmişlerdi; fakat her iki boy da Abdumenaf soyundandı. Riyasetin bu soydan çıkması tehlikesi, onları birleştirebilirdi.

Ebubekir'in mensup olduğu Teyim boyu, en az adama sahip ve Kureyş'in en zebun boyu sayılırdı. Ömer'in mensup olduğu Adiyy boyu da böyleydi. Bu boyların ikisi de Kureyş kabilelerinin en yüce ve büyüğü olan Kusay'dan gelmiyordu. Abdumenaf oğullarıysa Kusay'dan türemişti; bu bakımdandır ki bu boydan olanlar, Ali'nin tarafını tutuyorlardı. Ebu-Süfyân'ın, Hz. Peygamber'in amcası Abbas'la ayni iddiaya kalkışması, ancak kabile taassubu yüzündendi; başka bir düşünceyle değildi. Bu düşüncelere kapılmayan tek kişi Ali idi; bundan dolayı da, zâhiren onlara üst olamadı.

Hz. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a), vefâtından sonra ansârın Sakife'de, Şa'd b. Abâde'ye taraftarlığı da kabile gayretinden doğmuştu; nitekim ansârın, Evs boyunun Ebubekir'e biat etmesi de, Sa'd'in, Evs boyuna karşı olan Hazreç boyundan olmasındandı. İslâm'ın kaldırdığı soy-boy gayreti, cahiliye devrinde Evs'le Hazreç boyları arasındaki savaş ve münasebetin hatırası, Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a), muhteceb olma-sıyla birden alevlenmişti. Ali'nin fikriyse böyle şâibelerden arınmıştı; o, riyâseti, Kur'ân'ın hükmünü, dînin emirlerini yerine getirmek için istiyordu. O, Selman, Ebû-Zerr ve Ammâr (r.a) gibi soy-boy gayretinden arınmış kişilere dayanıyor, Ebu-Süfyan gibi dünya ve soy-boy taassubu güdenleriyse yanından uzaklaştırıyordu. Bir yandan soy-boy taassubu güden, bir yandan da Müslümanlıkta fitne ve fesat çıkarmayı dileyen Ebu-Süfyan, Ali'ye, ne diye bu işi, kureyş kabilesinin en küçük ve ehemmiyetsiz boyuna teslîm ediyorsun? Müsâade edersen, Medine'yi atlılarla, yayalarla doldururum demişti. Fakat Ali, böyle bir şeye âlet olacak yaratılışta değildi. Ebu-Süfyan'a yüz vermeyince Ebu-Süfyan, hilâfeti alanların da kendisinden kuşkulandıklarını anlamıştı. Ömer, Ebube-kir'e gitti; bu adamcağız geldi dedi; şerrinden emin olunmaz bunun. Rasulullah da onu hoş tutmuştu. Sadakadan, beytülmaldan ona bir şeyler vermek gerek. Ebubekir, Ömer'in sözünü tuttu; onu razı etti; o da Ebubekir'e

67

(Hazreti Rasûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve âlihi vesellem'in vefatlarından sonra Sakıyfe'de olup bitenleri duyunca Ansar ne dedi diye sordular; bizden bir emir olsun, sizden de bir emir olsun dediler cevabını alınca buyurdular ki:)

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve âlihi ve sellemin, iyilerine iyilikte bulunmayı, kötülükte bulunanlarını

---

biat etmekten çekinmedi (El-İkd'ül-Ferid, 3, 113 İbn-i Ebi'l-Hadid'in Nehc'ül-Belâga Şerhi, 2, 212; Mu'te gazvesinin şerhi; El-İkd'ûl-Frid, 3, 62). Tabarî'nin rivayetine göreyse Ebu-Süfyan, Suriye'ye gönderilen orduya, oğlu Yezid'in kumandan tayin edildiğini haber alıncaya dek Ebubekir'e biat etmemişti(11, 449).

Pazartesi günü öğleyin vefât eden H. Resul-i Ekrem (s.a.a), çarşamba gecesi defnedildi. Hz. Ali, kabirlerine indirdi; Abbas'ın oğulları, Hz. Peygamber'in kölesi Şukran ve bir rivayette Üsâme de yardım etmişlerdi (Kenz'ül-Ummâl, 3, 140, 4, 54 ve 60, El-Ikd'ül-Ferid, 3, 61, Zehebî, 1, 324, 326; İbn-i Hişan, 4, 342, Tabarî, 2, 452, 455 İbn-i Kesîr, 4, 270, Müsned, 6, 62, 242, 274, Tabakaat, 2, k.2, 78).

bağışlamayı vasiyet buyurduğunu söylemediler mi? (Bu vasiyette ne gibi bir delil var diye sorulunca da.) Emir olmak hakkı onlarda olsaydı onları tavsiye buyurmazdı (dediler, sonra) Kureyş ne dedi (diye sordular, Rasûl sallallahu aleyhi ve âlihi vesellemin Kureyş'ten olduğunu, Kureyş şeceresine mensup bulunduğunu söyleyerek delil getirdiler denince buyurdular ki) Şecereye delil getirdiler; meyveyi yitirdiler.[109]

---

109 - Ansar, Sa'd b. Ebâde'nin halîfe olmasını istiyordu. Benî-Sâide Sakifesine toplanmışlar, hasta olduğu halde onu da götürmüşlerdi. Sa'd, orada Allah'a hamd-ü senâdan sonra Ansarın dine yardımını, İslâm'daki üstünlüğünü anlattı. Peygamber'e ve ashabına saygı gösterdiklerini, düşman-larıyla savaştıklarını, sonra Arabın İslam'ı kabûl ettiğini,Hz. Peygamber'in, Ansardan razı olarak dünyadan gittiğini söyle-di; sonra, bu işi dedi, başkalarının değil, sizin düşünmeniz gerek. Ansar, bir ağızdan evet dediler, senin fikrindeyiz; bu işi sana vereceğiz. Sonra tartışmaya başladılar. Muhâcirler, biz Rasûl'ün ilk dostlarıyız, onun boyundanız derlerse ne diyeceğiz dediler. Bir kısmı, böyle bir itirazda bulunulursa, sizden bir emir olsun, bizden bir emir deriz fikrini ortaya attı. Sa'd b. Abâde, işte dedi, bu, ilk mağlubiyet (Tabarî, Hicrî 11. yıl vukuatı, 11, 45, İbn-i Esîr, 11, 222, El-İmâmet-u ve's-Siyâse, 1, 5; İbn-i Ebi'l-Hedid 6. cüzü'de "Ansârın sözleri hakkındaki beyanatının şerhine ve ondan naklen Cevhevî'de Sakife olayına bakınız).

Sakife'de ansârın toplandığını duyan Ebubekir ve Ömer yolda rastladıkları Ebu-Ubeyde'yi alarak Sakife'ye koştular. Üseyyid b. Uveym b. Sâide, Ansârın Benî'l-Aclan boyundan Âsım b. Adiyy, Mugıyra b. Şa'be ve Abdurrahman b. Avf da onlara katıldılar. Bu topluluk o gün, Ebubekir'e biat için çok faâliyet gösterdi; bu yüzden Ebubekir ve Ömer, daima onların hizmetlerini göz önünde tuttular. Ebubekir ansardan hiçbir kimseyi Useyyid b. Hudayr'dan üstün görmemiştir; Ömer de

ona kardeşim demiştir; ölümünden sonra bile hakkını gözetmiştir. Ebu-Ubeyde, Roma'yla savaşa giden orduya kumandan tayin edilmiştir. Ömer, kendisinden sonra birisini halîfe yapmak istediği zaman, Ebu-Ubeyde'nin ölümüne hayıflanmış, ölmeseydi onu halife yapardım demiştir. Mugayra b. Şa'be, Ömer zamanında zina ettiği halde kendisine had vurulmamıştı; adı daima Ömer'in kumandanları arasında geçmiştir. Abdurrahman b. Avf da Ömer tarafından, kendisinden sonra halife tayini için seçtiği şûrâya reis tayin edilmiştir. Sakife'de Ebubekir, Ömer'i teskin ettikten sonra Allah'a hamd-ü senâ ederek Muhacirlerin, Arap boylarından önce îmân ettiklerini söyledi ve onlar dedi, yeryüzünde Allah'a ilk ibadet edenler, Rasulullah'ın çevresinde ilk toplananlardır; Rasûl-i Ekrem'den sonra da hilâfete hakları daha üstündür meâlinde sözler söyledi ve biz emir olalım, siz bizim vezîrimiz olun dedi. Hubâb b. Münzir, bu söz üzerine ayağa kalkıp dedi ki, ey ansâr, işe iyi sarılın; bu işlere başkaları el atmasın. Bu iş sizin gölgenizde kararlaşsın; yoksa düşmanlarınız bundan faydalanırlar; sonunda alt olur gidersiniz. Biz kendimize bir emir tayin edelim, onlar da bir emir tayin etsinler.

Ömer, bir ülkede iki emir olamaz; andolsun, Arap, onlara hükmetmenize aslâ razı olmaz; çünkü Peygamberimiz sizden değildir. Ama peygamber'in mensup olduğu boyun hükmüne Arap razı olur dedi. Ömer'le Hubâb ağız kavgasına giriştiler. Bu sırada Ebu-Ubeyde, ey ansar dedi, Peygamber'in ilk dostları, ona ilk yardım edenler sizsiniz. Şimdi onun dînini ilk bozanlar siz olmayın. Bu sırada ansârın Hazreç boyundan Beşir b. Sa'd, Ebubekir ve Ömer'in sözlerini tasdik eder sözler söyledi. Ebubekir, işte Ömer'le Ebu-Ubeyde buracıkta; hangisine isterseniz biat edin dedi. Ömer'le Ebu-Ubeyde, sen dururken biz aslâ bu işe girişmeyiz dediler. Bu sırada Abdurrahman b. Avf ayağa kalkıp sizin de bir çok fazîletleriniz var dedi ansâra, fakat şu da muhakkak ki içinizde Ebubekir, Ömer ve Ali gibi birisi yok. Münzir b. Arkam, biz dedi, adlarını andığın kişilerin

üstünlüğünü inkâr etmiyoruz, hele bu üç kişiden biri, bize hükmetmeye kalkarsa bir kişi bile ona muhâlefet etmeye kalkmaz. Bu sözden maksadı da Ali idi. Ansar, bu söz üzerine hep birden biz dediler, Ali'den başkasına biat etmeyiz. Zübeyr b. Bekkâr da hilâfetin ansâra verilmiyeceğini anlayınca ansârın, biz ancak Ali'ye biat ederiz dediğini anlatır.

Bu sırada Ömer ve Ebu-Ubeyde, Ebubekir'e biat etmek isterken Beşir b. Sa'd, daha atik davrandı, koşup Ebubekir'e biat etti. Derken Evs boyu ve bilhassa Üseyyid b. Hudayr, Hazreç bu işi ele alırsa bu üstünlük onlarda kalır, bir daha da size nasip olmaz, kalkın Ebubekir'e bey'at edin dediler. Üseyyid de biat edince oradaki topluluk her yandan koşup Ebubekir'e biate başladı. Bir derecede ki Sa'd, ayaklar altında ezilecekti neredeyse. Bu sırada Kays b. Sa'd'le Ömer kavgaya tutuştu; Sa'd, Ebubekir'e, Ömer'e türlü sözler söyledi. Nihayet dostları, onu omuzlayıp evine götürdüler. Bu sırada Ali ve Abbas henüz Peygamber'i (s.a.a), yıkamakla meşguldüler. Mescitten tekbîr sesi duyulunca Ali, bu gürültü nedir diye sordu; Abbas, hiç böyle bir şey olmamıştı dedikten sonra Ali'ye dönüp sana ne demiştim ben dedi (İbn-i Ebi'l-Hedid'in şerhi, 6, 291 Ya'kubî, 2, 103, Tabarî, 2, 443, İbn'ül-Esir, 2, 220; Kitâb'ül-Muvaffakıyyat'tan naklen İbn-i Ebi'l-Hadid, 2, 122, İbn-i Hişâm, 4, 336, İbn-i Kesir, 5, 246. Bütün tarihçiler Ebubekir'e biatin, Ömer tarafından, bir oldu bitti diye anlatıldığını söylerler).

Hazreti Emir, *"Şecereyle delil getirdiler; meyveyi yitirdiler"* sözleriyle ansâra karşı, Rasûlullah'ın, Muhâcirlerden olduğunu delil getirdiklerini, fakat asıl şecerenin meyvesini, yâni kendilerini yitirdiklerini söylemiş oluyorlar.

202

Seyyidet'ün Nisâ Fâtımat'üz-Zehrâ selâmullah aleyhâ'nın defninde Rasûlullah'a (s.a.a) hitapları.

Selâm olsun sana beden ve civarına inen, sana pek çabuk kavuşan kızından yâ Resûlullah. Senin seçilmiş kızından ayrıldığımdan dolayı sabrım azaldı, kudretim kalmadı yâ Rasûlullah. Ancak senden ayrılmam, senin vefâtını görmem, çok daha büyük bir acıydı; ona sabrettikten sonra buna da sabretmem gerek.

Seni kabrine yatırdım; senin rûhun, boynumla göğsüm arasında kabzedildi. **"Gerçekten de biz Allah'ınız ve gerçekten de ona kavuşacağız".** (2, Bakara, 151) Emanetin benden alındı; bana verdiğin, elimden çıktı. Fakat Allah, beni de senin bulunduğun yurda alıncaya dek derdim sürüp gidecek; gecelerim uykusuz olarak sabahı bulacak.

Ümmetinden çektiklerimizi kızın sana haber verecektir, ona sor; hâli ondan haber al. Hem de bunlar, senden ayrılığımız uzamadan, senin anılışın unutulmadan olup bitti.

Selâm olsun ikinize de, selâm verip vedâ eden kişinin selâmıyla, incinmiş, daralmış kişinin selâmıyla değil. Ayrılıp gidersem usancımdan değil; oturur,

derdimi söylersem de Allah'ın sabredenlere vaad ettiği ecir hakkında kötü bir zanna düştüğümden değil.[110]

---

110 - Hazreti Fatımet'üz-Zehrâ' selâmullahi aleyhâ Rasûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve âlihi vesellemin doğumlarından kırk beş yıl sonra, bi'setlerinin beşinci senesi Cumâdel-âhırasının yirminci günü, Hadîcet'ül-Kübrâ (r.a) dan doğmuş-lardır. Hz. Rasûl (s.a.a), Cenab-ı Fâtıma'yı pek severler, geldiği zaman ayağa kalkarlar, elini öperlerdi. Sekiz yıl Mekke'de kaldılar; Hazreti Rasûl-i Ekrem (s.a.a), hicret buyurduktan sonra Ali (a.s), Fatümet'üz-Zehrâ'yı, kendi Annesi Esed kızı Fâtıma'yı, Ümmü Eymen'le Ebu-Vâkıd'i alıp Kâbe'yi tavaf ettikten sonra Medine yolunda, Kubâ'da Rasul-i Ekrem'e (s.a.a), ulaştılar. Hicretin ikinci yılında Emir'ül-Müminin'le (a.s) evlendiler. Fâtıma (a.s), Medine'de on küsur yıl yaşadılar.

Hazreti Emir'in (a.s) *"Ümmetinden çektiklerimizi"* diye başlayan sözleri hilâfet olayından sonraki hallere işarettir: Ebubekir'e biatten haberdar olan Ehlibeyt, başta, Emir'ül-Mü'minin (a.s), olduğu halde biat etmemişlerdi; ashâptan da onlara uyanlar olmuştur. Abbas, Fazl b. Abbas, Zübeyr b. Avvâm, Halid b. Sâid, Mıkdâd b. Esved, Selmân-ı Fârisi, Ebû-Zerr-i Gıfârî, Ammâr b. Yâsir, Berâ' b. Âzib, Ubeyy b. Kâ'b bunlardandı. Ebubekir-i Cevheri'nin "Sakife"sine göre bunlar, geceleyin toplandılar, hilâfet işinin yeniden ve muhâcirlerle ansârın meşveretiyle halledilmesini istiyorlardı. Abâde b. Sâmit, Ebü'l-Heysem'it-Teyyihan ve Huzeyfe de bunlardandı (Bu rivâyet İbn-i Ebi'l-Hadid'in şerhinin, 13. sahifesinde de geçer; tafsili de aynı cildin 74. sahifesindedir).

Bundan önce Ebubekir'in, bir rivayette Mugıyra'nın tensibiyle Ebubekir ve Ömer, Ebu-Ubeyde ve Mugıyra'yla Abbas'ın evine gitmişler, Ehlibeytin, biatini istemişler, fakat Abbas, Ömer'e, "Rasûlullah bir ağaçtan ki biz, o ağacın dalları budaklarıyız, sizse o ağacın gölgesinde oturmaktasınız" demişti; böylece de iş bir sonuca varmıştı.

Abbas b. Abdül-Müttalib, Utbe b. Ebi-Leheb, Selman-ı Fârisi, Ebû-Zerr-i Gıfârî, Ammâr, Mıkdâd b. Ubeydullah, Haşimoğulları'nın bir kısmı muhacir ve ansârdan bir topluluk H. Fâtıma'nın (a.s) evinde toplanmışlardı (Müsned, 1, 55, Tabarî, 2, 466, İbn-i Esir, 2, 221, İbn-i Kesir, 5, 264, Sıfvet'üs - Safve, 1, 97, İbn-i Ebi'l-Hadid, 1, 123, Suyûti'nin Târih'ul-Hulfâ'sında Ebubekir'e biat bahsinde, 45. İbn-i Hişam, 4, 336, Teysir'ül-Vusûl, 2, 41, E'r-Riyâd'un Nadıra, 1, 167. Târih'ul-Hamis, 1, 188, El-Ikd'-ül-Ferid, 3, 64, Târih-u Eb'il-Fidâ' 1, 156, İbn-i Şahne (Târîh'ul-Kâmil hâşiyesinde), 112, Cevheri, İbn-i Ebîl Hadid'den rivayet yoluyla, 2, 130-134, Siret'ül-Halebiyye, 3, 394, 397).

Ali ile ona uyup Ebubekir'e biat etmeyenler ve H. Fâtıma'-nın evinde toplananlar hakkında tarih, siyer, sihâh ve müsnedlerle edebî ve kelâmî kitaplardaki rivayetler tevatür haddine varmıştır. Ali, Ebubekir'e biat etmeyince Ebubekir, Ömer'e gidip Ali'yi nasıl olursa olsun getirmesini buyurdu. Ömer, Ali'nin yanına varınca aralarında tartışmalar oldu ve bir netice çıkmadı. Bunun üzerine Ömer, Halid b. Velid, Abdurrahman b. Avf, Sabit b. Şemmâs, Ziyad b. Lebid, Muhammed b. Mesleme, Selme b. Sâlim, Selme b. Eslem, Üseyyid b. Hudayr, Zeyd b. Sâbit, Hazreti Fâtıma'nın (a.s) evine yürüdüler. Ömer, eline bir meş'ale almıştı. İçerdekilerin dışarıya çıkmalarını söyledi. Hiç kimse çıkmayınca, Allah'a andolsun ki dedi, çıkmazsanız evi, içindekilerle beraber yakarım. Ömer'e, ey Ebâ-Hafs dendi, Fâtıma da bu evde, olsun dedi Ömer. Fâtıma, kapıda Ömer'le yüzyüze geldi ve ona, Ey Hattâboğlu dedi, evimde beni yakmaya mı geldin? Ömer, evet dedi, bu iş, babanın getirdiğini sağlamlaştırır. Rasûlullah'-ın hiç kimseyi senin kadar sevmediğini biliyorum, fakat bu, yapacağım işten beni alıkoyamaz (Tabarî, 3, 198-199, Cevherî, İbn-i Ebi'l-Hadid'den rivâyetle, 1, 167, 2, 131-134, 6, 285, 293, 17, ciltte, Kaadil-Kudât'ın cevâbında da bu toplumdan bahseder. Er-Riyâd'un-Nadıra, 1, 167, Târîh'ul- Hamîs 1, 188,

İbn-i Şahne, 112. İbn-i Ebul-Hadid, 2, 134, El-Ikd'ül-Ferîd, 3, 64, Ebü'l-Fidâ, 1, 156, El-İmâmet-u ve's-Siyâse, 1, 12, Ensâb'ül-Eşrâf, 1, 586, Kenz'ül-Ummâl, 3, 140, Mürûc'uz-Zeheb, 2, 100).

Ya'kubî, eve girdiklerini, Ali'nin kılıcının kırıldığını (2, 105), Tabarî, Zübeyr'in kınsız bir kılıçla çıkıp Ömer'e saldırdığını, ayağı kayıp kılıcının elinden düştüğünü, Ömer'le gelenlerin onu tuttuklarını bildirir (2, 443-444, 446, Mühibbüddin Tabarî: Riyâd'un-Nadıra, 167. Târih'ul-Hamîs, 1, 188, İbn-i Ebil'-Hadid, 2, 122, 132, 134, 6, 2, Kenz'ül-Ummâl, 3, 128). Evin içinde Fâtıma, Ali, Hasan ve Huseyn'den başka kimse kalmadığı halde, evi içindekilerle beraber yakın demekteydi. Hazreti Fâtıma, kapı önüne gelmişti; karnına gelen bir sadme sonucunda altı aylık çocuğu Muhsin, düşmüştü; Fâtıma, evimden çıkmazsanız saçlarımı döker, Allah'a sığınır, sizi şikâyet ederim diyordu. Bunun üzerine eve girenler çıkıp gittiler (İbn-i Ebi'l-Hâdid, 2, 134, 6, 285-286, Ebubekir-i Cevherî, İbn-i Ebi'l Hadid'den naklen, Ya'kubi, 2, 105, Şehristânî. Milel u Nihal, İran basması, 1, 26, Londra, 40). Sakife'deki biatten sonra salı günü de biat devam etmişti. Ali gelip Ebubekir'e, bizimle müşaverede bulunmadın, hakkımıza riayet etmedin demiş, Ebubekir de, evet fakat fitneden, kargaşalıktan korktum diye mâzeretini bildirmiştir (Murûc'uz-Zeheb, 1, 414, El-İmâmetu ve's-Siyâse, 1, 12-14). Ya'kubî, bir topluluğun Ali b. Ebû-Tâlib'e geldiğini, ona biat etmek istediğini, Ali'nin, yarın sabah başlarınızı tıraş edip (ölüme hazırlanıp) yanıma gelin buyurduğunu, fakat ertesi sabah ancak üç kişinin geldiğini söyler (2, 105, İbn-i Ebi'l-Hadid, 2, 4). Cevheri, İbn-i Ebi'l-Hadid'in rivayetiyle, bu olaylardan sonra Ali'nin, Fâtıma'yı bir merkebe bindirerek geceleyin ansârın kapılarını çalıp yardım istediğini, onların da Fâtıma'ya, Ebubekir'den önce bizden biat isteseydi onunla hiçbir kimseyi bir tutmazdık, onu kabûl ederdik dediklerini, Ali'nin, bu söze karşılık, şaşılacak şey, demek Rasûlullah'ın cenazesini yıkanmadan, kefenlenmeden evinde bırakıp riyâset için savaşmaya kalkışmamı istiyordunuz

dediğini, Fâtıma'nın, Ebü'l-Hasan gerekli vazifesini yaptı; onlar da yapacaklarını yaptılar, Allah bunu onlardan soracaktır buyurduğunu kaydeder (6, 28): El-İmâmet-u ve's-Siyâse'de de bu olay geçer (1, 12). Sonradan Muâviye, Hz. Ali'ye yazdığı bir mektupta, "Daha dün, evindeki kadınını geceleri bir merkebe bindiriyor, oğullarının ellerini tutuyor, kapıları çalıyor, halkı yardıma çağırıyordun, unutkan olsam bile Ebû-Süfyân'a, seni bu işe tahrik ettiği zaman söylediğin sözü unutmam; azim ve irâde sâhibi kırk kişi bulsaydım hakkımı dilerdim demiştin" sözle-riyle bu olaya işaret etmiştir (İbn-i Ebi'l-Hadid, 2, 67, Kitâb-u Sıffin, 182); Sıffin savaşında da, Amr İbn'il-Âs, Muâviye'ye ayni şeyi hatırlatmıştı.

Bu sıralarda "Fedek" hurmalığı da Hz. Fâtıma'dan zaptedildi. H. Rasûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve âlihi vesellem, Hayber fethinden sonra kendi hisselerine düşen bu hurmalığı, 17. sûrenin (İsra'), **"Akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver"** meâlindeki âyet-i kerîmesiyle 30. sûrenin (Rum), **"Artık yakınlara, yoksula ve yolda kalana hakkını ver"** meâlindeki 38. âyet-i kerimesi hükmünce H. Fâtıma'ya (a.s) vermişlerdi. Ebubekir, bu hurmalığı miras saymış, *"Biz peygamberlerin mirasımız yoktur, bıraktığımız şeyler sadakadır"* meâlindeki hadise dayanarak hurmalıkta çalışan adamları oradan çıkartmış, Fedek'i beytülmal hesabına zaptetmiştir. Hz. Ali'ye ve Fâtıma'ya, bilhassa kendilerine taalluk eden bir hususun, hele **"En yakın akrabanı korkut, emirleri onlara bildir"** meâlindeki âyet-i kerime (26, Şuarâ', 214) varken bildirilmemesi mümkün değildi; çünkü Hz. Peygamber (s.a.a), vahyin tebliğinde emin ve sâdıktı. Ayrıca miras âyetlerinde Hz. Peygamber'in hasâisinden olarak böyle bir şey yoktu. Kur'an-ı Mecid'de de Zekeriyye Peygamber'in (a.s), kendine ve Ya'kub (a.s) soyuna vâris olacak bir evlat istemesi (19, Meryem, 5-6), Süleyman Peygamber'in (a.s) Dâvud Peygamber'e vâris olduğunun bildirilmesi (27, 16), Peygamberliğin miras yoluyla elde edilemeyişi, H. Ali ile Abbas'ın miras istemeleri bir yana

dursun, Fedek, miras da değildi; H. Rasûl (s.a.a) , tarafından, hayatlarında verilmişti. Hz. Fatıma (a.s) halîfeye başvurdu, Ali, Ümmi Eymen ve Rebâh şehâdette bulundular; şehâdet-leri reddedildi; oysa Rasûlullah (s.a.a), Ali'nin dâimâ hak ve gerçekle beraber bulunduğunu, gerçekten ayrılmayacağını bildirmişlerdi (Fedâil'ül-Hamse; 2, s.108; Tirmizî, Müstedrek, Mecma'uz-Zevâid, Kenz'ül-Ummâl v.s.den naklen). Onuncu İmâm Aliyy'ün-Nakıy'nin (a.s) zilhiccenin on sekizinci günü, Hz. Ali'yi (a.s) ziyaretindeki sözlerinden anlaşıldığına göre İmâm Hasan ve İmam Huseyn de (a.s) şâhitler arasındaydı (Hâcc Şeyh Abbâs-ı Kummi: Mefâtih'ul - Cinan Tehran-1340, s.37). H. Fâtıma, müracaatından bir netice alamayınca Ebubekir ve Ömer'e darılmış, vefâtına dek onlarla konuşmamış, vefat etmeden de H. Ali'ye (a.s), geceleyin defnedilmesini, cenazesinde onların bulunmamasını vasiyet buyurmuştur (Fedek olayı için Buhârî'ye, 5, Farz'ul-Humüs bölümü, 7. 38, Müslim'e, 2, 72. 5, 151, 156, Müsned'e, 1, 69, Tabarî'ye, 3, 202, El-İmâmetu ve's-Siyâse'ye bakınız; 14).

Hz. Rasûl-i Ekrem'den (s.a.a), sonra kırk gün, üç ay, yahut sekiz ay yaşadıkları hakkında rivayet varsa da Ehlibeyt'-ten gelen rivayete göre yetmiş beş gün yaşamışlardır. Hz. Resûl (s.a.a), Saferin yirmi sekizinde vefât etmişlerdir. Hz. Rasûl'ül (s.a.a) Rabiülevvelin on ikisinde vefât ettiği rivayetine nazaransa Cumâdelûlâ sonlarında, yahut meşhur rivayete göre Cumâdelâhıranın üçünde intikal eylemişlerdir. Yaşları on sekizi aşmıştı (muhtelif rivayetler için Muhammed Bâkır-ı Meclisi'nin "Bihâr'ul-Envâr"ına bakınız, 10, Tehran, 1384, s.214-216).

Burada, Fedek'in yıllar boyunca elden ele geçtiğini, bu hususta buyruk sâhiplerinin tek bir reye uyamadıklarını da söylemek zorundayız: Osman, bu hurmalığı Mervan'a bağışladı. Muâviye, H. Ali'nin şehâdetinden sonra hurmalığı üçe bölmüş, bir kısmını Osman'ın oğluna, bir kısmını Mervan'a, bir kısmını da oğlu Yezid'e vermişti. Emevîlerden Ömer b. Abülazîz, Fâtıma evlâdına iâde etmiş, Abbas oğullarının ilk halifesi Seffâh,

217

İMÂMET HUSUSUNDA KUREYŞ'TEN ŞİKÂYETİ TAZAMMUN EDEN SÖZLERİ

Allah'ım, Kureyş'ten hakkımı senden istiyorum; onlara karşı senden yardım diliyorum. Rasûlullah'a olan yakınlı-ğımı inkâr etiler, elimdeki kabı baş aşağı çevirdiler; başka-sından fazla lâyık olduğum işte, hakkım olan mevki'de benimle kavgaya giriştiler. Hak alınır da, verilir de; istersen gamlara batarak dayan; istersen açıklanarak öl dediler.

Baktım, gördüm ki Ehlibeytimden başka ne bir yardımcı var bana, ne bir yâr ve yâver. Onların tehlikeye düşmelerini revâ görmedim. Gözlerime toz-toprak dolmuştu; gözlerimi yumdum; ağzımın yârını dertle, elemle yuttum; zehirden acı olan bıçaklarla doğranmaktan çetin bulunan bu işe dayandım.

İmam Hasan oğlu Hasan'ın oğlu Abdullah'a ait olduğuna hükmetmiş, Mansûr, İmam Hasan evlâdından almış, oğlu Mehdî, gene Fâtıma evlâdına vermiş, onun oğlu Mûsâ ve kardeşi Fedek'i temellük etmişler. Me'mun, hicrî 210 da gene Fâtıma evlâdına vermiş, bu hususta Medine âmeline emir göndermiş, Mütevekkil'se Me'mun'dan evvelki haline getirmiştir.

* * *

3

ŞIKŞIKIYYE HUTBESİ

Andolsun Allah'a ki filân, onu bir gömlek gibi giyindi; oysa daha iyi bilirdi o, ben hilâfete nispetle değirmen taşının mili gibiydim; hilâfet benim çevremde dönerdi; sel benden akardı; hiçbir kuş, uçtuğum yere uçamazdı. Hilâfetle arama bir perde çektim; onu koltuğumdan silkip attım. Düşündüm; kesilmiş elimle hamle mi edeyim; yoksa bu kapkaranlık körlüğe sabır mı edeyim? Hem de öylesine bir körlük ki ihtiyarları tamamıyla yıpratır; çocuğu kocaltır; inanan da Rabbine ulaşıncaya dek bu zulmette zahmet çeker.[111]

Gördüm ki sabretmek daha doğru; sabrettim; ettim ama gözümde diken vardı, boğazımda kemik vardı; mirâsımın yağmalandığını görüyordum. Birincisi, ona falâna verip gitti[112] (sonra A'şâ'nın şu beytini okudular:)

---

111 - Hutbenin baş tarafında geçen "filân"dan maksat birinci halife Ebubekir'dir.

112 - Buradaki falan"da ikinci halife Ömer'dir.

Bugün deveye binmişim; yolculuk zahmetine düşmüşüm;

Câbir'in kardeşi Hayyanla bulunduğum günle bu günüm kıyaslanır mı hiç?[113]

Ne de şaşılacak şey ki yaşarken halkın kendisini bırakmasını teklif ederdi; ölümünden sonra yerine öbürünün geçmesini sağladı.[114] Bu iki kişi hilâfeti, devenin iki memesi gibi aralarında paylaştılar. O, hilâfeti, düz ve düzgün olmayan çorak bir yere attı; sözü sertti, insanı yaralardı; onunla buluşup görüşeni

---

113 - A'şâ, Ebu-Basir Meymûn b. Kays'tır. Cahiliyye şâirlerinden olan, sesi de gayet güzel bulunan bu zat, İmri'ül-Kays ve Nâbıga gibi ünlü şâirlerden sayılmıştır. Vakt-i Saâdete erişmiş, Hz. Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) methiyeler yazmış; onları, huzurunda okumaya giderken Ebu-Süyfan mâni' olmuş, avdetinde, Menfuha denen yerde deveden düşüp ölmüştür. Heyyan, boyunun ulusu olan bir zattı; İran şâhıyla dostluğu vardı, A'şâ ile de dosttu; sohbet arkadaşıydı. Bâzı sebeplerle ondan uzaklaşmıştı; o münasebetle söylediği kasîdede bu beyit geçer.

Emir'ül-Mümi'nin (a.s), bu beyti inşad ederek Hazreti Rasûl-i Ekrem (s.a.a) zamanındaki haliyle ondan sonraki haline işaret buyurmaktadır.

114 - Ebubekir'in biatten sonra "Bırakın beni, ben sizin en hayırlınız değilim" dediği rivayet edilmiştir. Bu sözü, "Sizin en hayırlınız olmadığım halde beni, başınıza getirdiniz; siz beni veliyy-i emr ettiniz" tarzında söylediği de rivayetler arasında-dır (Muhammed Abduh Şerhi, s.32, 3. not). Hz. Emir'i, Ebubekir'e götürdükleri zaman, Ömer, biat etmedikçe senden el çekmeyiz deyince Ömer'e, *"İyi sağ bu sütü, yarısı senin olacak; bugün onun faydası için düzüp koştuğun bir iş yarın sana dönecek"* dediği rivayet edilmiştir.

incitirdi. Meselelerde şüphesi çoktu; özür getirmesinin sayısı yoktu. Onunla konuşan, arkadaşlık eden, serkeş bir deveye binmişe benzerdi; burnuna geçen yularını çekse burnu yırtılır, yaralanırdı; bıraksa üstündekini helâk olma çukuruna götürür, atardı. Allah'ın bekasına andolsun, halk, onun zamanında ne edeceğini şaşırdı; yoldan çıktı; renkten renge boyandı; oradan oraya yeldi-durdu.[115] Uzun bir zaman, çetin mihnetlere

---

115 - Ömer'in, zâtı içtihatlarına işarettir. Meselâ, 9. sûrenin (Tevbe) 60. âyet-i kerîmesinde zekâtın, **yoksullara, hiçbir varlığı olmayanlara, zekât toplayan memurlara, müellefet'ül-kulûb'a** (gönülleri Müslümanlığa malla, servetle ısındırılmak istenenlere), **kölelere, tutsaklara, borçlulara, yolda kalmışlara, Allah yolunda savaşanlara verilmesi** buyrulmuşken, Ebubekir'in zamanında Ömer, artık müellefet'ül-kulûba vermeye lüzum kalmadı demiş, onlara zekât verdirmemişti. 8. sûrenin (Enfâl) 41. âyet-i kerimesinde ganimetin beşte biri Allah yolunda sarfedilecek, Peygamber'e ve yakınlarına, yetimlerine, hiçbir şeyi olmayanlarına ve bu yolda savaşanlarına verilecekken bu payı kaldırmış, Mâlik b. Nüveyre'yi, Müslüman olduğu halde öldürten ve şer'i süresini beklemeden zevcesini alan Halid b. Velid'i, evvelce onun şiddetle aleyhinde bulunduğu halde, kendi zamanında bağışlamış, hac töreninden umreyi, törenden nisâ tavafını kaldırmış, Müslim'in rivâyetine göre kendi zamanında bile yapıla gelen muvakkat nikâhı yasak etmişti. Ezandan, "Hayye alâ hayr'il-amel-haydin en hayırlı işe" sözünü, halk ibâdete koyulur da savaşı boşlar diye okutmamış, bir kerede üç talak vermeyi, kadın boşamaktan halkı çekindirmek için câiz görmüş, sünnet ve nâfile namazlarda cemâat olmadığı halde terâvih namazını cemaatla kıldırmış, su bulunmadığı vakit teyemmümle namaz kılınmamasını emretmiş, miras ve iddet meselelerinde içtihatlarda bulunmuştu. Daha bu çeşit birçok içtihatları olmuş, sabah ezanına "namaz uykudan

düştüm; sabrettim; derken o da yoluna düzüldü; halîfeliği bir topluluğa bıraktı ki ben de bunların biriyim sanıldı.

Allah'ım, sana sığınırım; ne de danışma topluluğuydu bu. Onlardan benim hakkımda, birincisiyle ne vakit bir şüpheye düşen oldu ki bu çeşit kişilere katıldım ben? Fakat inerlerken onlarla indim; uçarlarken onlarla uçtum; inişte, yokuşta onlarla beraber oldum. İçlerinden biri, hasedinden gerçekten saptı; öbürü, damadı olduğundan ona uydu, benden yüz çevirdi; öbürleri de öyle işler ettiler ki anmak bile çirkin.[116]

---

hayırlıdır" sözünü katmıştı (Ali kuşçı'nın "Şerh-u Tecrid"inde, "imâmet" bahsinîn sonlarında; "En-Nass-u ve'l-İçtihâd"a da bakınız, 1383-1943, s. 199-220). Mâlik'in "El-Muvatta"ı ve Zerkaanî'nin Şerhi, cüz' 1, s.25.Abdül-Huseyn Ahmed'il-Emini'nin "El-Gadir-u fi'l-Kitâbı ve's-Sünneti ve'l-Edeb"inin 7. cüz'üne de bakınız; 2. basım, Tehran-1372, s.63-64).

116 - Ömer yaralanınca vefat edeceğini anlayıp yanındakilere Ebu-Ubeyde sağ olsaydı onu halife yapardım; Huzeyfe'nin kölesi Sâlim sağ olsaydı bu işi ona verirdim demiş, sonra yedi kişinin adını söylemiş, bunlardan Sâid b. Zeyd'i kendi soyundan olması dolayısıyla öbürlerine katmamış, Sa'd b. Ebi-Vakkas, Abdurrahman b. Avf, Talha, Zübeyr, Osman ve Ali'den meydana gelen bir şûrâ kurulma-sını, şûrâya Abdurrahman'ın riyâset etmesini söylemişti. Ancak bunlardan Sa'd'i serttir, Abdurrahman b. Avf'ı, bu ümmetin Karûn'udur diye yerdi. Talha'nın kibirli, Zübeyr'in nekes olduğunu, Osman'ın boyunu sevdiğini, Ali'nin de halifeliğe haris bulunduğunu söyledi. Sonra Suheyb'e, üç gün halka namaz kıldırmasını emretti. Ebu-Talha'yı, elli kişiyle, şûrâ erkânının topladığı evi kuşatmaya memur edip bunların beşi birleşir, birisi ayrılırsa onun

öldürülmesini, üçü birini üçü de başka birini tutarsa Abdurrahman'ın bulunduğu tarafın kabûl edilmesini söyledi. Abdurrahman kendisini ve Sa'd'i bu işten ayırdı. Sa'd ise ona; Osman sana biat ederse üçüncü biat eden ben olurum; fakat Osman'ı tayin edersen Ali tarafını tutarım dedi. Nihayet Abdurrahman, Ali'ye, Ebubekir ve Ömer'in yolunu tutup tutmayacağını sordu. Ali, ben Allah'ın kitabı, Peygamber'in sünneti üzere ve kendi içtihadımla hareket ederim cevabını verdi. Aynı suali üç kere Osman'a sordu; Osman her üçüne de müspet cevap verince ona biat etti. Bir de şu var:

Şûrâda riyaset eden Abdurrahman'ın zevcesi ana tarafından Osman'ın kız kardeşiydi. Sa'd b. Ebi-Vakkas, Abdurrahman'ın amca oğullarındandı, ikisi de Zühre oğulları boyundandı; ayrıca Hazreti Emir'le de arası açıktı. Sa'd'in anası, Süfyan b. Ümeyye b. Abdüşşem'in kızıydı; Ali, bu boydan bir çoğunu savaşlarda öldürmüştü. Talha Teyim boyundandı; bu boyun Hâşim oğullarıyla arası açıktı. Nitekim sonradan, Osman'ın kanını almak bahanesiyle isyanı da, gizlediği fikri açığa vurdu. Zübeyr, Ebubekir'in hilâfetinden beri Ali'ye taraftar görünmekteydi, fakat halifeliğe özendiği sonraki isyanıyla meydana çıktı.

Şûrâdan sonra Mikdâd b. Esved'in, Abdurrahman'a, "andolsun Allah'a ki Ali'yi terk ettin ama o, hak üzere hüküm veren ve gerçek olarak adalete riayet edenlerdendi" demiş, "Kureyş'e bakıyorum, en doğru söyleyen, en gerçek olarak hükmeden kişiyi bırakıyor" sözlerini de sözüne eklemişti. Abdurrahman, korkuyorum fitneye kapılmandan, Allah'tan çekin sözüyle Mikdâd'a cevap vermişti. Sonra Osman'ın zamanındaki ayaklanma sırasında Abdurrahman'a, bu, ellerinle hazırladığın şey demiş, o da, ben böyle sanmıyordum, fakat Allah'a and olsun, onunla konuşmayacağım artık demiş, sözünü de tutmuş, ölüm hastalığında kendisini dolaşmaya gelen Osman'dan yüzünü duvara çevirmiş, ona bir söz bile söylememişti (Muhammed Abduh Şerhi, s.34-35, 1. not).

Derken kavmin üçüncüsü kalktı; hem de bir halde ki iki yanı da yelle dolmuştu; işi gücü, yediğini çıkaracak yerle yiyeceği yer arasında gidip gelmekti. Onunla beraber babasının oğulları da işe giriştiler; Allah malını ilk baharda devenin otları, çayırı-çimeni yiyip sömürmesi gibi yediler, sömürdüler. Sonunda onun da ipi çözüldü; hareketi tezce yaralanıp öldürülmesine sebep oldu, karnının dolgunluğu onu bu hale getirdi; işini tamamladı gitti.[117]

---

117 - Osman, Abdüşşems oğlu Ümeyye oğlu Ebi'l-Âs'ın oğlu Affan'ın oğludur. Yetmiş beş, yetmiş altı, diğer rivayette seksen, yahut seksen sekiz yıl yaşamış, hicretin yirmi dördüncü yılında halifelik makamına gelmiş, on iki yıldan on iki, yahut sekiz gün eksik bir müddet hilafet makamında kalmış, hicretin otuz beşinci yılı zilhiccesinin on sekizinci günü öldürülmüştü. Hazreti Rasûl'ün (s.a.a), Rukayye, sonra da Ümmü Külsûm adlı iki kızını aldığından Zü'n-Nûreyn, yâni iki nur sâhibi diye anılmıştır. Kavmin üçüncüsünden maksatları Osman'dır.

Osman, ana tarafından kardeşi Velîd b. Ukbe'yi Kûfe'ye tayin etmiş, beytülmâli, sıla-i rahimde bulunuyorum diye Ümeyye oğullarına pay etmiş, Hazreti Rasûl'ün (s.a.a) Medîne'den sürdüğü Hakem'i ve oğlu Mervan'ı Medine'ye getirtmiş, kızını Mervan'a vermiş beytülmâlden ona yüz bin dirhem verdiğinden başka Fedek'i de demlik etmiş, Hakem'e yüz bin, Abdullah b. Hâlid b. Üseyyid'e dört yüz bin dirhem ihsanda bulunmuş, diğer kızını Hâris b. Hakem'e verip ona da beytülmâlden yüz bin dirhem bağışlamıştır. Ebu-Süfyân'a iki yüz bin dirhem vermiş, Medine yaylaklarını Ümeyye oğullarının hayvanlarına tahsîs edip Trablus'tan Tanca'ya dek bütün Afrika gelirini Abdullah b. Sa'd b. Ebi-Serh'a bağışla-mıştır. Bütün bunlar, Velid b. Ukbe'nin, Kûfe'de beytülmâli istediği gibi harcaması, şarap içtiği sabit olduğu halde kendisine had vurulmaması, Abdullah b. Mes'ud'un, Ammâr'ın dövülmesi,

Derken, halkın benim etrâfıma, sırtlanın boynundaki kıllar gibi üşüşmesi kadar beni üzen bir şey olmadı; her yıldan, birbiri ardınca çevreme üşüştüler; bir derecede ki kalabalıktan Hasan'la Hüseyn, ayaklar altında kalacaktı neredeyse. Koyunların ağıla üşüşmesi gibi çevreme toplandı-lar; bu hengamede elbisem bile yırtılmıştı.[118]

---

bunlarla beraber Ebû-Zer'in ve diğer birçok sahâbinin sürülmesi, ehliyle buluşana, kendisinden inzâl olmadıkça gusûl icâb etmediği hakkındaki fetvâsı, 46. sûrenin (Ahkaaf) 15. âyetinde haml müddetiyle çocuğun sütten kesilmesinin otuz ay, 2. sûrenin (Bakara) 233. âyetinde süt verme müddetinin tamamının iki yıl olduğu bildirilmesine göre haml müddetinin en azının altı ay olduğu anlaşıldığı halde evlendikten altı ay sonra çocuk doğuran bir kadını recmettirmesi, bayram namazını dört rek'at kıldırması, seferde namazları kasretmemesi, umreyi men etmesi, bayram hutbelerinin namazdan önce okunması gibi şeyler de ashabın, Osman aleyhine dönmesine sebep oldu. Başta Âişe, Abdurrahman b. Avf, Talha, Zübeyr olmak üzere bir çok kimseler, şiddetle aleyhinde bulunmaya başladılar. Sonunda isyan başladı ve Osman öldürüldü (Osman'ın icrââtı ve içtihatları için Şeyh Zebihullâh'ı Mahallâti'nin, ana kaynaklara dayanarak meydana getirdiği "Keşf'ül-bunyân der zindegânî-î Cenâb-ı Osmân b. Affân" adlı kitabına bakınız, Tehran 1382, 430 sahife).

118 - Osman'ın öldürülmesinden sonra kendilerine biat etmek hususunda halkın tehaccümünü anlatıyorlar. (9) Biatten dönenler anlamında "Nâkisin" denmiştir. Bu sözde, 48. sûrenin (Feth), **"Şüphe yok ki seninle biatleşenler, ancak Allah'la biatleşmişlerdir; Allah'ın (kudret) eli, onların ellerinin üstündedir; artık kim dönerse zararı kendi nefsinedir ve kim Allah'la ahitleştiği şeyde durursa ona, yakında büyük bir ecir vardır"** meâlindeki 10. âyetine işaret vardır. "Ok yaydan fırlar

gibi fırlayanlar" "Mârıkun" diye anılırlar; bunlara ait 4. bölüm olan "İçtimâî-İktisadi hutbeleri"nde, 26. hutbenin şerhindeki 11. notta gereken izâhât verilmiştir. "İtâatten çıkanlar", "Kaasitûn" diye anılmıştır. Kur'ân-ı Mecid'-in 72. sûresinin (Cinn), **"Ve gerçekten de bizden, Müslüman olanlar da var, doğruluk yoluna itâatten sapıp zulmedenler de; artık kimler Müslüman olurlarsa onlardır doğruluk yolunu arayıp bulanlar. Fakat gerçekten sapıp zulmedenlere gelince,onlar da cehenneme odun olurlar"** meâlindeki 14-15. âyet-i kerimelerinde "İtâatten çıkanlar, sapıp zulmedenler", "Kaasitûn" diye anılmışlardır. "Müstedrek'üs-Sahihayn"de, Ömer'in zamanında, Ebû-Eyyüb'ül Ansâri'nin (r.a), Rasûlullah (s.a.a) Ali b. Ebû-Tâlib'e Nâkisin Kaasitûn ve Mârikin ile savaşmasını buyurdu" dediği rivâyet edilmiştir. Buna dair "Müstedrek"te, "Tarihu Bağdad"-da, "Üsd'ül Gaabe"de, Suyûti'nin "Dürr'ül-Mensûr'unda, Kenz'ül-Ummâl'de Mecma'uz-Zevâid'de, bundan başka daha on sekiz hadis vardır. "Kaasıtûn" Muâviye ve ona uyanlardır (Fedâil'ül-Hamse, 2, s.358-363).

Bu bahse son verirken şunu da söylememiz gerekir:

Emir'ül-Müminin Ali (a.s), hilâfeti kendi hakkı olarak görüyordu; fakat bu görüş Hz. Peygamber'in (s.a.a), tebliğine dayanıyordu; Peygamber'in tebliğiyse vahye istinâd etmekteydi; **çünkü o, kendi dileğine göre söz söylemezdi** (53, Necm, 3-4). Rasûlullah (s.a.a) Ali'ye (a.s) kendilerine, Mûsâ'ya Hârun ne menziledeyse o menzilede olduğunu bildirmişler, ancak kendilerinden sonra peygamber gelme-yeceğini beyan buyurmuşlardı; onu kendilerine kardeş edinmişlerdi; zürriyetinin ondan geleceğini bildirmişlerdi; daha ilk tebliğlerinde onu kendilerinin veziri olarak tanıtmışlardı, halifemdir demişlerdi; kendileriyle aynı yaratılışta olduklarını, kendilerinden sonra her inananın velisi bulunduklarını söylemişlerdi; ona sövenin, kendilerine sövmüş olacağını bildirerek ileride olacakları anlatmışlardı; bütün bunlara

ilâveten, Veda haccından avdet ederlerken, 5. sûre-i celilenin (Mâide) 67. âyet-i kerimesine ittibaen Cuhfe denen yerdeki Gadiru Humm'da ashabı toplayıp 33. sûrenin (Ahzâb) 6. âyet-i kerîmesini hatırlatarak, Müminler üzerindeki mutlak vilâyetini tasdik ettirdikten sonra Ali'yi Müminlere veliyy-i emr tayin buyurmuşlardı ve ashab, onu kutlamış, ona biat etmişti (Bütün medrekleriyle bu hadisler için "Fedâil'ül-Hamse'ye 1, s.299-406, merhum Âyetullah Abdül-Huseyn Şerefüddin'in "El Murâcaât"ına, Necef 1383, s.202-222, Âyetullah Ahmed Emini'nin "El-Gadir" adlı muhalled kitabına ve "Hz. Muhammed ve İslâm" adlı eserimize bk. (Milliyet kültür kulübü yayınları, İst. 1969 s.168-174).

Bu hutbenin Şerif Radi tarafından uydurulduğunu söyle-yenlerde olmuştur. Ancak, Seyyid Radi, hicri 359 da (969-970) doğmuş, 406 Muharreminde (1015) Bağdad'da ebediyete intikal etmiştir. Halbuki ondan 176 yıl önce vefât eden Hafız Yahyâ b. Abdülhamid-i Himmânî, 246 da (860) vefat eden Ebu Câ'fer Ahmed b. Mehmed'ül-Barkî, 303'te vefât eden (915) Ebu-Aliyy'ül-Cubbâî, 312 de vefât eden (924) Ebü'l-Hasan Ali b. Furât, 317 de vefât eden (929) Ebü'l-Kaasım'ül-Belhî, 332 de vefât eden (943) Ebû-Ahmed Abdül'aziz'ül-Celûdiyy'il-Bışrî, 360 da vefât eden (970) Hâfız Süeyman b. Almed'üt-Taberânî, 381 de vefât eden (991) Ebû-Ca'fer İbn-i Bâbıveyh'il Kummî, 382 de vefât eden (992) Ebû-Ahmed Hasan b. Abdullâ'il-Askerî, 412 de vefât eden (1021) Ebû-Abdullah Mufid, 415'te vefat eden (1024) Kaadi Abdülcebbâr'ül-Mu'tezili, çeşitli yollarla kitaplarında bu hutbeyi anmışlar, yazmışlar, kendisinden sonra da "Lisân'ül-Arab" sahibi Ebü'l-Fadl Cemalüddin (711 H. 1311) ve Kaamûs sâhibi Firûzâbadi'ye kadar (816-817 H. 1413-1414) on beş bilgin bu hutbeden bahsetmiştir (El-Gadîr, 7, ikinci basım, s.82-85). Kaldı ki söz, üslûptan anlaşılır ve hutbenin uslûbu tamamıyla Emir'ül-Müminin'in (a.s) üslûbudur.

Ama işi elimle aldıktan sonra bir bölük, biatten döndü; ahdini bozdu. Öbür bölük ok yaydan fırlar gibi fırladı, inancından vazgeçti; öbürleri de itâatten çıktı; sanki onlar, her türlü noksan sıfatlardan münezzeh Allah'ın **"İşte âhiret yurdu; biz onu, yeryüzünde yücelik ve bozgunculuk dilemeyenlere veririz ve sonuç, çekinenleridir"** buyurduğunu duymamışlardı (Kasas, 83). Evet, andolsun Allah'a, elbette duydular da, ezberlediler de; fakat dünya, gözlerine bezenmiş bir şekilde göründü, onun bezentisi hoş geldi onlara.[119]

Ama şunu da bilin ki andolsun tohumu yarana, insanı yaratana, bu topluluk, biat için toplanmasaydı, Allah'ın, zâlimin doyup zulmetmemesi, mazlûmun aç kalmaması hakkında bilginlerden aldığı ahd-ü peyman olmasaydı hilâfet devesinin yularını sırtına atardım; ümmetin sonuncusunu, ilkinin kâsesiyle suvarır giderdim. Siz de anlamışsınızdır ki şu dünyânızın değeri, bir dişi keçinin aksırığından da değersizdir bence.

(Demişlerdir ki: hutbelerinde söz, buraya gelince, Irak ili halkından biri kalktı, Hazrete bir kâğıt sundu. Hazret kâğıdı okumaya daldılar. Okuyup bitince İbn-i Abbas, Ey Müminler Emiri dedi, sözüne, bıraktığın yerden başlasan; Emir'ül-Müminin aleyhisselâm buyurdular ki:)

Heyhât ey Abbas oğlu, bu, erkek devenin, esridiği zaman ağzına gelen bir köpüktü; geldi, gene geriye gitti.[120]

---

119 - 3, 14.

120 - İbn-i Abbas, Vallahi demiştir, bu sözün yarım kalma-

* * *

sına eseflendiğim gibi hiçbir söze eseflenmedim; Emir'ül-Müminin (a.s) ne olurdu, dilediği gibi söyleseydi.

146

ÖMER ZAMANI

ÖMER, İRAN SEFERİNE BİZZAT GİTMEK İSTEDİĞİ ZAMAN, ONA BUYURDULAR Kİ:

Bil ki bu işin üstünlüğü, ne çoklukladır, ne azlıkla. Bu, Allah'ın izhâr ettiği Allah dinidir; ordu da O'nun hazırladığı, O'nun yardım ettiği, O'nun ordusu. Böylece varacağı yere varmıştır; doğacağı gibi doğmuştur.

Biz Allah'ın vaadine güvenmekteyiz; Allah da vaadini yerine getirir; ordusuna yardımcıdır.

Buyruk sâhibi, boncuk dizilen ipe benzer; boncuklar o ipliğe dizilir; onları, o iplik bir araya getirir. İplik koparsa düzen bozulur, boncuklar dağılır-gider; tam olarak aslâ dizilemezler.

Arap bugün azlıksa da İslâm kuvvetiyle çokluktur, birbirini destekleyişte, birlikte üstündür. Sen değirmen taşının mili ol, savaş değirmenini Arap'la döndür; onları savaş ateşine sok, sen savaşa girme. Çünkü sen, buradan çıkarsan civardaki Araplar itâatten baş çekerler; ardına attığın şey, yöneldiğin şeyden daha önemli olur.

Arap olmayanlar sana bakınca, bu derler, Arab'ın kökü; onu kestiniz söktünüz mü, esenliğe kavuşursunuz. Bu düşünce de sana daha fazla saldırmalarına, seni ortadan kaldırmaya çalışmalarına sebep olur. Onların önce gelmelerini istemiyorsun ya, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah senden ziyade istemez bunu; senin istemediğini defetmeye de gücü yeter O'nun. Sayılarının fazla olduğunu söylemene gelince: Biz bundan önce, sayımızın çokluğuyla değil, Allah'ın nusratına, yardımına güvenerek savaşırdık.[121]

* * *

[121] - Ömer, İran seferine bizzat katılmak istediği zaman Hazreti Ali (a.s) bunu doğru bulmamış, ona bu hususta yukarıdaki sözleri söylemiş, fikrinden caydırmıştı.

134

(Ömer Kayser'in bizzat savaşa geleceğini duyunca, kendisi de harbe katılmayı kurmuş, Emir'ül-Mümi-nin'le (a.s), bu hususta meşverette bulunmuştu. Hazret buyurdular ki:)

Allah bu dîne mensup olanların ülkesini korumayı, Müslümanların ayıplarını örtmeyi vaad etmiştir. Müslümanlar azken, karşı koyacak güçleri yokken, kendilerini savunamazlarken Allah yardım etmiştir onlara; Allah dâimî diridir, ölümden münezzehtir.

Sen düşmana bizzat karşı durur, savaşa katılırsın, altol-duğun takdirde Müslümanlara, o uzak şehirlerde, o uzak sınırlarda sığınacak bir yer kalmaz; senden sonra sığınacakları birisini bulamazlar. Savaş görmüş, tecrübeli, yiğit birini kumandan tayin et, gönder. O'nun maiyetine de belâlara sabreden, savaşın çetinliklerine dayanan, öğüt tutan erler ver. Allah üstederse, dileğin meydana gelir; ama aksi bir şey olursa o vakit sen, Müslümanların sığınağı, güvenci olursun.

* * *

139

OSMAN ZAMANI

ÖMER'İN, HİLÂFET İÇİN KURDUĞU ŞURADAKİ SÖZLERİ:

Benden önce hiçbir kimse hak çağrısına koşmadı; yakınlığın gerektirdiği şeye uymadı; kerem yüzünden ona yardıma varmadı. Artık sözümü duyun, dediğimi belleyin. Görürsünüz bu iş (hilâfet) için kılıçlar çekilecektir; ahitlere hıyânet edilecektir; sonunda da bir kısmınız, sapıkların imâmı, bilgisiz kişilerin taraftârı olacaksınız.

* * *

74

OSMAN'A BİATE KARAR VERİLECEĞİ ZAMANKİ SÖZLERİ:

Mutlaka siz de bilirsiniz ki benim onda (hilafette) benden başkasından daha fazla hakkım var; ama andolsun Allah'a ki ben, Müslümanların işlerini düzene sokmak için onu teslîm ederim ve bu işte, ancak bana

cevredilmiş olur, bunu yaparken de ecrini dileyerek, üstünlüğünü isteyerek yaparım; sizin, dünyânın süsünü-püsünü, özentisini-bezentisini istemenizdense çekinirim.

* * *

164

Halk, Osman aleyhine toplanıp onu, Hazreti Emir'e şikayet edince Hazret, Osmân'ın yanına varıp ona buyurdu ki:

Halk arkamda, beni, seninle aralarından sefir olarak sana gönderdiler. Andolsun Allah'a ki sana ne diyeyim, ne söyleyeyim, bilemiyorum. Bir şey bilmiyorum ki sen onu bilmeyesin; bir yol yok ki sana göstermeye kalkayım da sen onu tanımayasın; sen de bizim bildiklerimizi biliyorsun. Bir şeyde, senden ileri geçmiş değiliz ki onu sana haber verelim; bir şeyi gizlice haber almış değiliz ki onu sana tebliğ edelim. Bizim gördüğümüz gibi sen de gördün; bizim duyduğumuz gibi sen de duydun; bizim sohbet ettiğimiz gibi sen de, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'la sohbet ettin. Ebû-Kuhâfe oğluyla Hattâboğlu, senden daha doğru harekete, senden daha lâyık değillerdir; sen, yakınlık bakımından Rasulullah'a,

Allah'ın salâtı O'na ve soyuna, daha yakınsın; onlar, ona dâmât olmadılar; sense bu şerefi elde ettin.[122]

Allah için, Allah için canına acı. Çünkü sen, andolsun Allah'a, körlükten göz açmıyorsun, bilgisizlikten dönüp bilgiye gelmiyorsun, oysa doğru yolu görmedesin de, adaleti bilmedesin de. Yollar açık elbet; din hükümleri de ayakta durmada. Bil ki Allah katında, Allah kullarının en üstünü, adalet sahibi imamdır; doğru yolu bulmuştur o, doğru yolu gösterir. Mâlûm olan yolu yordamı ayakta tutar; bilinmeyen bidati öldürür-gider. Yollar-yordamlar apaydındır, onların alâmetleri var. Bidatler de apaçıktır, onların da alâmetleri var. Allah katında insanların en kötüsü de zulmeden imamdır; yol sapıtır, halk da onunla yoldan sapar; uyulan yolu-yordamı öldürür, yok eder; bırakılmış bidati diriltirdiker.

Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, ben Rasûlullah'tan duydum, buyurdu ki: Kıyâmet günü zulmeden imam, öyle bir halde getirilir ki yanında ne bir yardımcı vardır ona, ne bir özür dileyen; cehenneme atılır; orada değirmen döner gibi döner; sonra da cehennemin ta dibine bağlanır.

---

122 - Osman'ın babası Affan, Abdu Menaf oğlu Abdüşems'in oğlu Umeyye'nin oğlu, Ebi'l-Âs'ın oğludur. Abdüşşems, Hâşim'in kardeşidir; Haşim'se Hz. Rasul-i Ekrem'in (s.a.a), babaları Abdullah'ın babası, Abdül-Muttalib'in babasıdır. Bu bakımdan soy yakınlığını anmakta-dırlar. Aynı zamanda, evvelce de zikredildiği gibi Osman, Rasûlullah'ın (s.a.a), damatlık şerefine de nâil olmuştur.

Allah için olsun, bu ümmetin öldürülecek imâmı olma. Çünkü bu ümmet içinde bir imam öldürülür ki onun yüzünden kıyâmete kadar savaş sürer-gider, ümmete, işler şüpheli görünür; aralarında fitne dağılır, çoğalır, artık ümmet ne hakkı görür, ne batılı; ikisini de ayırt edemez olur; o fitneler içinde dalgalanıp durur halk; bocalayıp durur denmiştir.

Yaşını-başını aldıktan , ömrün sona geldikten sonra Mervan'ın istediği yere sürüp götürdüğü bir mal haline gelme.

(Osman, bu sözler üzerine, halkla görüş, onların şikâyet ettikleri şeyleri men etmem için bana bir müddet versinler dedi. Hazreti Emir (a.s), buyurdular ki:)

Medine'de olan zulümler için mühlet istemeye hâcet yok; fakat etrafta bulunanların haberi sana ulaşıncaya dek mühlet isteyeyim.[123]

---

123 - Bu sözleri Tabarî, Tarihinde, Belâzüri "Ensâb"ında, İbn-i Esir "Kâmil"inde ve "Târih"inde zikreder (Keşf'ül-Bünyan'dan naklen, s.351). Başta Ümm'ül-Müminin Âişe (r.a) olmak üzere ashabın ileri gelenleri, Osman'ın hareketlerini, boyuna karşı gösterdiği sınırsız müsâmahayı hoş görmüyor-lardı, aleyhinde bulunuyorlardı. Mâlik'ül-Eşter, Kûfe'den Kûfelilerle, Hukeym b. Cebelet'il-Abdi, Basra'dan yüz elli kişiyle Medine'ye hareket ettiler; Mısır'dan da dört yüz, bir rivayette beş yüz, hattâ yedi yüz, İbn-i Ebi'l-Hadid'in rivayetine göreyse, yolda katılanlarla iki bin kişiyi bulan bir topluluk Medine'ye yöneldi; Medine'de Osman'ın evini kuşatmaya baş-ladılar. Osman, Ömer'in oğlu Abdullah'ın tavsiyesi üzerine Hz. Ali'yi çağırdı; bu işe bir çare bulmasını rica etti. Hz. Ali, gelenlere nasihatte bulundu; Osman da, zulmeden valileri azledeceğine, yerlerine her taraf ehlinin istediğini tayin edeceğine dair yazı yazdı; gene Ali'nin

135

Osman'la aralarında bir ağız kavgası olmuş, Mugıyre b. Ahnes, Osman'a, sen onun işini bana bırak demişti. Hazret ona buyurdular ki:

Ey lânetlenmiş, hayırsız, köksüz, dalsız kişinin oğlu, ey kendinden de hayır gelmez, soyu da kesilir, üremez

---

tavsiyesiyle minbere çıkıp özür diledi. Dönünce Mervan yaptığı hareketi şiddetle tenkit etti; bu sırada kapı önünde toplananlara da dışarı çıkıp kötü sözler söyledi. Halk, bunun üzerine ikinci defa Osman'ın evini kuşattılar. Tekrar Hz. Ali'ye müracaat edildi; Hz. Ali, Osman'a öğütler verdi. Osman, üç gün mühlet istedi; Hazret "Medine'de olanlar için mühlet istemeye hâcet yok, fakat etrafta bulunanların haberi sana ulaşıncaya dek mühlet isteyeyim" buyurdular" buyurdular ve çıkıp halkı teskine çalıştılar; halk sükûnet buldu. Osman, bu müddet içinde Şam'dan, Basra'dan kendisine yardımcılar geleceğini umuyordu. Muâviye, Şamlılara, Basralılara, Mekkelilere Mısır'da Abdullah b. Sa'd Ebi-Serh'a mektuplar gönderdi. Muâviye'nin kılı bile kıpırdamadı; O, bir bahane bulabilmek ve Hz. Ali'yi töhmet altına almak için zâten böyle bir şeyi dört gözle bekliyordu. Mekkeliler de mektuba aldırış etmediler. Şamlıların bir kısmı, Yezid b. Esed'e gönderdiği mektup üzerine Medine'ye hareket etti; Basra ve Mısır'dan da imdatçılar harekete geçmişlerdi; fakat bunlar yoldayken Osman takdir edilen âkıbete ulaşmıştı.

kişinin oğlu, benim işimi sen mi bitireceksin? Allah'a andolsun ki Allah, yardımcısı sen olanı üstün etmez; senin kaldırdığın kişiyi ayakta tutmaz. Yıkıl git yanımızdan Allah seni ırağ etsin; dilediğin yere git; elinden geleni ardına koyma; dilediğin kötülüğü yapmaktan geri kalırsan Allah seni sağ komasın.[124]

* * *

124 - Mugıyra b. Ahnes, Osman'ın taraftarlarındandı. Osman'ın evine girmek isteyenlere beş yüz kölesiyle karşı durmaya çalışıyordu; başları Mervan'dı. Mugıyra, Saîd b. Âs'la gelenlere saldırdı. Mervan da hücum edenler arasındaydı. Bedir'de, yahut Handak'ta bulunan, ondan sonraki gazvelerin hepsinde hazır olan Rıfâa b. Râfi'il-Ansârî, Mervan'ın boynuna bir kılıç vurdu; Mervan yere düştü; öldü sanıp bıraktı. Kadının biri alıp onu götürdü. Bu kılıç yarası yüzünden Mervan'ın boynu, ölünceye dek eğri kalmıştır. Mugıyra b. Ahnes de hücum edenlerle beraber saldırmıştı. Rıfâa, onu bir kılıçla dâr-ı mücâazata gönderdi. Osman'ın evine girilinceye dek o gün şiddetli bir savaş olmuştu ki o güne, "Ev günü" anlamına, "Yevm'üd-Dâr" dendi ve çetin savaşlar, o günkü savaşa benzetilir oldu (Keşf'ül-Bünyan; s.418 ve devamı Rıfâa için "Tenkıh'ul-Mukaal"e bakınız, 1, 432).

130

Osman, Ebûzer'i (r.a) Rebeze'ye sürdüğü zaman, onu uğurlarken buyurmuşlardır ki:

Ey Ebuzer, sen Allah için öfkelendin, bu yüzden onun lütfünü umansın. Toplum, dünyaları için senden korktu; sense dininden dolayı onlardan korktun. Senden korktukları şeyi bırak ellerine; korktuğun şeyi al onlardan. Onlara men ettiğin şeye ne de düşkündür onlar. Seni men ettikleri şeyeyse hiç mi hiç meylin yoktur senin. Pek yakında bilir, anlarsın, kim kâr etmiş, kim daha ziyade hasede düşmüş.

Gökler, yerler bir kula kapansa, fakat o kul, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'tan korkuyor, çekiniyorsa Allah ona bir kurtuluş, bir halâs oluş yolu açar; kurtarır onu (65, Talaak, 1).

Seninle ancak hak eş-dost olur; senden ancak batıl kaçar. Onların dünyasını sevseydin seni severlerdi onlar; onların dünyasından kendine bir pay ayırsaydın emin olurlar, sana aman verirlerdi onlar.[125]

---

125 - Ebu-Zerri Gıfâri'nin ismi Cündeb b. Cunâde'dir. İslâm'dan önce Allah'ın birliğine inanmıştı; kendince namaz kılar, Allah'a kullukta bulunurdu. H. Peygamber (s.a.a), İslâm'ı tebliğe başlayınca Ebû-Zerr, Medine'ye gelmiş, Müslüman olmuştu. Dördüncü olarak Müslüman olandır. H. Peygamber

(s.a.a) boyuna gitmesini; İslâm kuvvetlenince gelmesini buyurmuş, emre uyan Ebû-Zerr, hicreti duyunca Medine'ye gelmiştir. Hz. Rasûl-i Ekrem (s.a.a), "Allah bana dört kişiyi sevmemi emretti ve bana onları sevdiğini bildirdi; Ali onlardandır, öbürleri de Ebu-Zerr, Mikdâd ve Selman'dır" buyurmuşlar (Câmi', 1, s.57), gök yüzünde de, yeryüzünde de Ebû-Zerr'den daha doğru sözlü kimse bulunmadığını bildirmişlerdi (aynı, 2, s.121). Rasûlullah (s.a.a), onu, zâhitliğinde Meryem oğlu İsâ Peygamber'e (a.s), benzetmişler, yalnız olarak gideceğini, yalnız olarak vefât edeceğini, tek başına ba'sedileceğini, cennetin üç kişiyi, Ali'yi, Ammâr'ı ve Ebû-Zerr'i özlediğini beyan buyurmuşlardır. Hz. Ali (a.s), **"Yeryüzünde yedi kişi vardır ki halk, onların yüzünden rızıklanır, onların yüzünden yağmur yağar; Selmân-ı Fârsî, Ammâr, Mikdad, Ebû-Zerr ve Huzeyfe onlardandır"** demişlerdir.

Osman, Ebu-Zerr'i kendisini kınaması yüzünden dövdürdükten sonra, dâimî gözaltında bulundurabilmek için Muâviye'nin vali bulunduğu Şam'a göndermişti. Ebû-Zerr, Şam'da Muaviye'nin bir Kisrâ gibi yaşamasını kınamış, 9. sûrenin (Tövbe), **"Ey insanlar, o bilginlerin, o rahiplerin çoğu, boş sebeplerle insanların mallarını yerler ve Allah yolundan men ederler halkı; altını, gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanları elemli bir azapla müjdele. O gün, cehennem, o altını, o gümüşü alevleyecek ve on-lar, cehennem ateşinde kızdırılacak, alınlarına, yanlarına, sırtlarına bastırılacak, onlarla dağlanacaklar ve işte bun-lardır kendiniz için biriktirdikleriniz denecek, tadın biriktirdiklerinizin azâbını"** meâlindeki 34-35. âyetlerini okumaya başlamıştır. Muâviye, Ebû-Zerr'in Şam'da, Mısır ve Irak'ta kalmasının doğru olmadığını bildirdi. Osman, Muâviye'ye, mektubumu alır almaz Ebû-Zerr'i, sert bir deveye bindirip, sert bir adamla Medine'ye gönder; onu getiren, devesini gece-gündüz sürsün. Ebu-Zerr, her şeyi unutup kendi derdine düşsün; yolda hiçbir yerde konaklatmasın onu meâlinde bir mektup gönderdi. Ebû-Zerr'in baldırları

çürümüştü. Medine'ye varıp Osman'ın yanına gidince Osman ona pek sert davrandı; onu yalancılıkla töhmetledi; Hz. Ali'ye de kötü sözler söyledi. Sonunda, Medine'den çıkıp Rebeze'ye gitmesini söyledi ve onu hiçbir kimsenin uğurlamamasını emretti. Hz. Ali, Akıyl, Abbas oğlu Abdullah, İmam Hasan ve İmam Huseyn'le Ammâr, Ebû-Zerr'i uğurladılar. Hz. Ali (a.s), Ebû-Zerr'i uğurlarken bu sözleri buyurdu. Akıyl, Ne diyeyim ey Eb-û-Zerr dedi, sen de bilirsin ki biz seni severiz, sen de bizi seversin. Allah'tan çekin, çünkü çekinmek, kurtuluştur; sabret, sabır büyüklüktür meâlinde sözler söyledi. İmam Hasan, Amca dedi, bu toplumdan başına neler geldi, gördün; dünyayı bırak, ondan sonrasını um; Peygamberine, O, senden razı olduğu halde kavuş dedi. İmâm Huseyn ve Ammâr da bu meâlde sözler söylediler. Ebû-Zerr, Ey Ehlibeyt-i Rahmet dedi, Allah rahmet etsin size; sizi görünce Rasûlullah'ı anmadayım, onu hatırlamadayım; Medine'de sizden başka eşim-dostum yok. Şam'da Muâviye'ye nasıl ağır geldimse Hicaz'da da Osman'a ağır geldim. Mısır ve Basra'da yerleşmemi de istemedi. Beni öyle bir yere yolluyor ki orada bana yardımcı olacak, benden kötülüğü giderecek, Allah'tan başka kimsem yok; ben de vAllahi Allah'tan başka bir enis istemiyorum; Allah benimle oldukça da hiçbir şeyden korkum yok buyurdu. Mervan, uğurlayanlara, halifenin buyruğunu tutmadıkları için söylendi; Hz. Ali şiddetle onu susturdu. Sonra Osman da Hz. Ali'ye ileri-geri laflar söyledi. Ebû-Zerr, hicretin otuz ikinci yılında Rebeze'de vefat etti. Namazını Abdullah b. Mes'ud kıldı. Ebû-Zerr, Hz. Peygamber'in (s.a.a), vefatlarından sonra Ali'ye mütâbaattan hiç ayrılmayan Selmân, Mikdâd ve Ammâr'ın dördüncüsüdür ve bunlara "Erkân-ı Erbaa" denir (Tenkih'ul-Makaal, 1, s. 234-236, Bihâr'ul-Envâr, 8, s.29-386, Keşf'ül-Bünyân, s.167-192, Molla Sâlihi Kazvini'nin Şerhi, 1, s. 459-461).

240

Osman, kuşatıldığı sırada Abdullah b. Abbas'ı Hazrete göndermiş, halka adını unutturmak, hilâfet hususunda onu anmamalarını sağlamak için nesi varsa alıp Yenbu'a gitmesini istemişti; bundan önce de bu çeşit dileklerde bulunmuştu. Hazret buyurdular ki:

Ey Abbas oğlu, Osman beni, tarlayı sulamak için su taşıyan deveye benzetmek istiyor; gideyim, geleyim. Git diye haber yolluyor; sonra haber geliyor, gel diyor; şimdi de gene git diye haber salıyor. Andolsun Allah'a ki aleyhine kalkışanları, suçlu olacağımdan korkacak bir dereceye dek yatıştırdım.[126]

* * *

---

126 - Halk, Hz. Ali'ye, Emir'ül-Müminin diye hitap ediyordu; Osman'sa o sırada evi kuşatılmış bir haldeydi. Abdullah b. Abbas'la, Hazretin Yenbu'a gitmesi için haber gönderdi. Hazret gittikten sonra, kendisine yardım etmesi için gelmesini reca etti. Hazret geldikten sonra tekrar gitmesini emretti. Bu söz, o münasebetle söylenmiştir (Muhammed Abduh Şerhi, 2. s.232-233, 1. not, Kazvinî Şerhi, 3. s.41).

92

KENDİ ZAMANLARI

Hilâfetleri, Cemel savaşı ve Cemel'den sonra

Osman'dan sonra kendilerine biat edilmek istenildiği zaman buyurdular ki:

Beni bırakın da benden başkasını arayın, bulun; çünkü bir işe yönelmişiz ki türlü-türlü yönü var; çeşit-çeşit rengi var. Gönüller bu işte bir kararda duramaz; akıllar bu işi yüklenip dayanamaz. Tanyerini boydan boya, dolaylı kara bulut kaplamış; apaydın yol görünmez olmuş.

Bilin ki istediğinizi kabûl edersem, daha iyi bildiğime uyar giderim ben,[127] ne söyleyenin sözüne

---

127 - *"Daha iyi bildiğine uyar giderim ben"* sözüyle, 39. sûrenin (Zümre) **"Müjdele kullarımı ki sözü dinlerler de en güzeline uyarlar; onlar, öyle kişilerdir ki Allah, doğru yola sevk etmiştir onları ve onlardır aklı başında olanların, gerçeği anlayanların ta kendileri"** meâlindeki 17-18. âyet-i

aldırış ederim, ne ayıplayanın sözüne kulak asarım. Ama beni bırakırsanız, sizin biriniz gibi olurum da umarım ki işinize kimi getirir, kendinize kimi buyruk sahibi yaparsanız, buyruğu sizden daha fazla dinlerim, emrine sizden fazla uyarım. Benim size vezîr olmam, sizin için, emir olmamdan daha hayırlıdır.[128]

---

kerîmelerine işaret vardır.

128 - Emir'ül-Müminin'in (a.s), Hz. Peygamber'in (s.a.a), ebediyete intikallerinden sonra kendisine verilmediği halde hilâfetin, kendi hakkı olduğunda direnmesi, kendine teklif edildiği zamansa kabûl etmemeye çalışması, şaşılacak bir şey değildir. Kendisine hilâfet teklif edildiği zaman, Hz. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a), vefatlarından, yirmi beş yıl geçmişti. Bu müddet zarfında ülkeler alınmıştı, şehirler zaptedilmişti. İslâm, çeşitli düşüncelerle, çeşitli dinlerin kalıntılarıyla bulan-mıştı. Zenginlik, almış yürümüştü. Rey ve içtihatlar, temel inançlara kadar tesirini göstermişti. Osman'ın, Ümeyyeoğul-larına beytülmâlden ihsanı, o zamanın parasıyla yüz yirmi altı milyon yedi yüz yetmiş beş bin dirhemi tutmaktaydı (El-Gadîr, 5, s.286); beytülmâl, istenildiği gibi sarfedilir olmuştu. Toplum şartlarının değişmesi, ahlâkı da değiştirmişti. Yoksul-lar zengin olmuşlar, köleler çoğalmışlardı. Saraylar kurul-muştu, tahtlar düzülmüştü. Perdeciler, kapıcılar, hizmet eden hadımağaları türemişti. Aba, kabâ olmuş, yiyim, ihtiyaç halinden zevk merhalesine ulaşmıştı.

Emir'ül-Müminin, İslâm'ın temel inançlarına sâdıktı; idâresi de öyle olacaktı; fakat buyurdukları gibi artık, *"Gönüller bu işte bir kararda duramaz, akıllar bu işi yüklenip dayanamaz"* bir hâle gelmişti; "Tanyerini boydan boya dolaylı kara bulut kaplamış, apaydın yol görünmez" olmuştu. Emir'ül-Müminin (a.s), bu yüzdendir ki hilâfeti kabûl etmek istemiyordu; fakat kabûl etmese de biliyordu ki hilâfet, halkın değil, Hakk'ın bir tevcihiydi; ama halk, artık kendi idâresine tâbi olacak halden

15

(Kendilerine biat edildikten iki gün sonra Osman'ın mukataa yoluyla verdiği arâziyi, Allah'ın malından verdiği malları alıp beytülmâle vereceğim; çünkü kıdemi olan hak hiçbir şeyle batıl olmaz buyurmuşlar ve demişlerdi ki:)

Andolsun Allah'a ki, onların gelirleri yüzünden evlendikleri kadınlardan, satın aldıkları cariyelerden, temellük ettikleri arâzîden ne bulursam, alıp beytülmâle geri vereceğim; çünkü adalette genişlik vardır. Adaletle iş görmekten âciz olan, cevirle iş görmede daha da âciz olur.[129]

* * *

çıkmıştı; nitekim de öyle oldu.

129 - Bunu İbn-i Abbas'tan Sâlih vasıtasiyle Kelbî, merfû olarak rivâyet eder. Ömer'in zamânındaki mukataalara dokunmamışlar, Osman'ın mukataalarını iptâl etmişlerdir.

Halka müsâvî olarak pay üleştirildiği, şeref sâhiplerinin üst tutulmadığı hakkında söz edilince buyurmuş-lardır ki:

Kendilerine buyruk yürütmeye memûr olduğum topluma cefâ etmek için yardım mı isteyeyim, bunu mu emrediyorsunuz bana? Andosun Allah'a dünya, masallara dalıp hikâyeler söyledikçe, yıldız, gökte yıldızı izledikçe bu işe yaklaşmam bile. Bu mal benim olsaydı, gene de halka eşit olarak pay ederdim ; oysa ki, Allah'ın malı.

(Sonra buyurdular ki:) Şunu bilin ki malı, hakkı olmayana vermek israfta haddi aşmaktır.[130] Bu da sâhibini dünyada yüceltir, fakat âhirette alçaltır; halk arasında onu yüksek bir mevkie çıkarır; fakat Allah katında hor-hakir eder. Hiçbir kişi yoktur ki malını, hak etmeyen adama, lâyık olmayan kişiye versin de Allah, o mal sâhibine, o malı veren kişiye karşı şükran duygusunu harâm etmesin; o mala Sâhip olanlar, sevgilerini, ondan başkasına vermesinler, ondan başkasını sevmesinler.

* * *

---

130 - *"İsrafta haddi aşmak"* sözüyle, 17. sûrenin (İsrâ), **"Akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver ve israfta ileri giderek boş yere, haksız yere malını saçıp dökme; gerçekten de malını boş yere saçıp savuranlar, israfta haddi aşanlar, şeytanlara kardeş olurlar ve şeytan, Rabbine karşı nankördür"** meâlindeki 26-27. âyetlerine işaret vardır.

232

Hilâfetlerinin ilk günlerinde Abdullah b. Zem'a[131] gelmiş, mal istemişti; Hazret buyurdular ki:

Bu mal, ne senin, ne benim; Müslümanlar için ganimetlerden saklanmış bir mal. Onlar kılıçlarıyla bunu elde ettiler. Savaşta onlarla bulundun, onlarla beraber savaştıysan, onların payı kadar senin de payın var bu malda; yok, eğer onlarla beraber savaşmadıysan, onların, elleriyle derip devşir-dikleri şey başkalarının ağızlarına nasip olmaz.

* * *

30

(Osman'ın ölümüne sebep olduğu söylenince buyur-muşlardır ki:)

---

131 - Zem'a, Zemaa tarzında da söylenegelmiştir. Bu adam, Osman'ın emriyle Abdullah b. Mes'ûd'u (r.a) kavrayıp ayakları omuzlarının hizasına gelinceye dek kaldırarak yere vurmuştu da İbn-i Mes'ûd'un kaburgalarından biri kırılmıştı (Tenkih, 2, s.183).

Emretseydim elbette katil olurdum; yok nehyetseydim elbette yardım etmiş bulunurdum. Yalnız ona kim yardım ettiyse diyemez ki, öyle bir kişi onu alt etti ki ben ondan hayırlıyım; onu alt eden de diyemez ki ona, benden hayırlı olan yardım etti.[132] Ben onun hakkında, iki tarafa da uyan bir söz söyleyeyim size: O, kendi reyiyle hareket etti; iyi etmedi. Siz de onun hakkında sabırsız davrandınız; iyi etmediniz. Kendi reyiyle hareket edenin hükmü de Allah'a ait, sabırsızlıkta bulunanın da.

* * *

22

---

132 - Yâni, ona yardım edenlerden hiç biri, benden hayırlı olan ona yardım etmedi diyemeyeceği gibi, aleyhinde yürüyenlerden hiçbiri de benden hayırlı olan, ona yardım etti diyemez; ona yardım edenler, aleyhinde bulunanlardan hayırlı kişiler değillerdi; benimse her iki bölükle ilgim yok buyuruyorlar. Osman'a, sonuna dek verdiği öğütler mâlûmdur.

(Aynı

Duyun, bilin ki Şeytan, zulmü, cevri yurtlarına sokmak, batılı, olasıya çoğaltmak için taraftarlarını saldı; ordusunu her yandan derledi, topladı. Andolsun Allah'a ki benden bir kötülük görmediler; ama onlarla aramdaki işe dâir de doğru, insaflı bir söz etmediler. Gerçekten de onlar, terk ettikleri bir hakkı istemedeler; döktükleri bir kanı dilemedeler. O kanın dökülmesinde onlarla ortak olmuşsam, kendilerinin de onda payları var; yok, eğer o kanı onlar döktü-lerse, benden değil, kendilerinden istemeleri gerçeğe uyar; hakkımdaki en büyük delilleri, kendi aleyhlerinedir. Sütü kesilmiş anadan süt emmek istiyorlar; öldürülmüş bidati diriltiyorlar.[133]

A onmadık kişiler, çağıran kim, niye geleceğim ben? Onların aleyhindeki Allah'ın deliline, onları şâmil olan bilgisine razıyım ben. Baş çekerler, kabûl etmezlerse kılıcın keskin yüzünü çeviririm onlara; bu da yeter batılı gidermek için, hakka yardım etmek için. Ne de şaşılacak şey ceng için bana haber yollamaları, savaşa hazırlanmamı söylemeleri. A anaları yaslarına batasıcalar, şimdiye dek kim korkuttu cenkle beni, kim

---

133 - Öldürülmüş bidati diriltmek, kan dâvâsı gütmektir. Hz. Peygamber (s.a.a), Veda' Haccının Arefe hutbesinde, *"Câhiliyye devrinde dökülmüş olan bütün kanlar geçmiş gitmiş, unutulmuştur. Bu kanların ilki, Abdül-Muttalib'in torunu Hâris oğlu Rabîa'nın oğlunun kanıdır; ben ondan geçtim; kan davaları, câhiliyye gelenekleri ayaklarımın altındadır"* buyurmuşlardır (Sahih-u Müslîm, İst. Mat. Âmire; 1329-1334 c.4, s.41).

ürküttü savaştan beni? Gerçekten de Rabbime iyiden iyiye inanmışım ben; dînimde de hiç şüphem yok.

* * *

152

Osman'ın ölümünden ve kendilerine biat edildikten sonra okudukları hutbe:

Hamd Allah'a ki yarattıklarını, varlığına delil etmiş, yarattıklarının sonradan yaratılmış olmalarıyla ezelî bulunduğunu, yaratıklarının birbirlerine benzeyişiyle benzeri olmadığını bildirmiştir. Yapanla yapılanın, sınırlayanla sınırlananın, yetiştirip geliştirenle yetişip gelişenin ayrılışı yüzenden de onu duygular idrâk edemez; kudretini örtmeye çalışanlar, örtemez. Birdir, sayıdaki rakamla değil. Yaratıcıdır, hareketle, çalışıp yorulmakla değil. Duyandır, âletle değil, Her yerde hâzırdır, mekânla değil. Her şeyden münezzehtir, uzak olarak değil. Görünendir, fakat gözle görünmez. Gizlidir, fakat letâfetinden değil. Her şeyden üstün olmakla her şeyden münezzehtir, fakat kahrı her şeye şâmildir. Her şeyden ayrıdır, fakat her şey ona karşı eğilmiştir, her şeyin onadır dönüşü. Kim onu över, vasfa kalkarsa sınırlamış olur; sınırlayan, onu sayıya sokmuş olur; sayıya sokan, onun ezelî olduğunu inkâr etmiş olur. Nasıldır diyen onu vasfa kalkışmıştır;

nerededir diyen onu mekânda sanmıştır. Bilicidir, bilendir, bilinen yokken bile. Yetiştirip geliştirendir, yetişip gelişen yokken bile. Gücü yettiği yokken bile.

(Aynı Hutbeden:)

Gerçekten de bir yıldız doğdu; bir parıltı belirdi; bir iştir meydana çıktı; bir eğridir, doğruldu. Allah bir toplumun yerine başka bir toplumu getirdi; bir günün yerine başka bir gün belirdi. Susuzlar, kıtlığa düşenler nasıl o kıtlığın geçmesini, yağmurun yağmasını beklerlerse biz de zamanın geçmesini bekleyelim.

Gerçekten de imamlar, halkına hüküm yürüten Allah kullarıdır; kullarına, onun adına hükmedenleridir. Cennete onları bilen ve onlar tarafından bilinen girer ancak; cehenneme de onları inkâr eden ve onlar tarafından inkâr edilen atılır ancak.

Gerçekten de Allah size İslâm'ı verdi; Müslümanlıkla sizi arıtmak diledi. İslâm bir addır ki esenliği bildirir; bütün yücelikleri toplar. Allah sizi doğru yoluna seçti; bilinen bilgiye, bilinmeyen hükme ait hüccetlerini bildirdi. Onun eşsiz iyilikleri yok olup bitmez, şaşılacak güzellikleri tükenip yitmez. Ondadır bahar yağmurlarının lütufları, ondadır karanlıkların ışıkları. Hayırlar, ancak onun anahtarlarıyla açılabilir; karanlıklar ancak onun ışıklarıyla aydınlanabilir. Men edilecek şeyleri men etmiştir o; faydalanılacak yerleri açmıştır o. Ondadır şifâ bulacak kişinin şifâsı; ondadır başa varacak işi başaranın başarısı, edâsı.

(Aynı hutbeden:)

İsyan eden, Allah'tan bir mühlettir, bulur, bir müddet gaflet ehliyle düşüp kalkar, bir zaman suçlularla sabahlar; ama ne varacağı yere götürecek

yolu vardır onun, ne dilediğine ulaştıracak kılavuzu. Bu çeşit kişilere sonunda yaptıklarının karşılığı gösterilir; gözlerinden gaflet perdeleri kaldırılır; ardlarına attıkları önlerine gelir; önlerine aldıkları ardlarında kaybolur gider. İstediklerini elde edişleri, bir fayda vermez onlara; dilediklerine erişmeleri bir kâr sağlamaz onlara, ben, sizi de, kendimi de bu derekeye düşmekten sakındırmadayım. Herkes kendisine faydalı işe koyulsun; çünkü gören, o kişidir ki duyar, düşünür; bakar, görür; ibretlerden faydalanır; sonra da apaçık olan doğru yola, aşağılık ve zarar veren yerlere düşmeden, sapıklığa sapmadan girer.

Doğru yoldan sapanlara, sözü değiştirenlere, gerçekten korkanlara, bu yaptıkları şey, bu sapıklık, bu azgınlık fayda vermez; yardım etmez.

Ey duyup işiten, sarhoşluğundan ayıl, gafletinden uyanmaya bak; şu acele edişini yavaşlat, biraz bırak. Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Ümmi Peygamber'in dilinden sana gelen O'nun diliyle söylenen, kaçılmasına imkân olmayan, olacağı muhakkak bulunan şeyleri bir düşün. O hükümlere karşı durana, karşı durmaya bak; onu, razı olduğu şeye bırak.

Övünmeni terk et, ululanmanı at; kabrini an. Varacağın yer orasıdır; ne yaparsan onu bulursun; ne ekersen onu biçersin; bu gün neyi hazırladınsa yarın onu elde edersin. Adım atacağın yeri hazırla, yarınki azığını bugünden tedarik et. Sakın sakın ey duyup işiten, çalış çalış ey gaflete düşen; **"Hiçbir şey, her şeyden haberdâr olan gibi haber veremez sana."**(35, Fâtır, 14).

Allah'ın hüküm ve hikmetiyle dolu kitabında sevap vereceğini, azâp edeceğini, razı olacağını, gazaba uğratacağını bildirdiği kesin hükümlerdendir ki insan, bu huylarla huylanmış olsa da tövbe etmeden Rabbine ulaşsa, istediği kadar çalışsın, didinsin, işlerini ihlâsla görmeye uğraşsın, ona hiçbir şey fayda vermez. O huylar da, kullukta Allah'a hiçbir şeyi, hiçbir varlığı ortak etmek, yahut birisini öldürmekle öfkesini yenmek, yahut birinin yaptığını söylemek, (Yapmadığı şeyleri söylemek), yahut murâdına elde etmek için dininde bir bidat meydana getirmek, yahut insanlara karşı iki yüzlü görünmek, yahut da onlar arasında iki dilli olarak hareket etmektir.

Aklını başına topla da bu sözleri duy; çünkü örnek, onun benzerine delâlet eder. Hayvanların işleri-güçleri karınlarını doyurmaya uğraşmaktır; yırtıcı canavarların işleri-güçleri, kendilerinden başkalarına düşmanlıkta bulunmaktır; kadınların kaygıları, dertleri, dünyâ ziynetiyle bezenmek, dünyâda bozgunculuk etmektir. İnananlarsa kendilerini aşağı, yok-yoksul görenlerdir; inananlarsa öğüt verenlerdir; inananlarsa korkanlardır.

* * *

54

Kendilerine biat edilirken halkın hâli hakkında buyurdular ki:

Ayaklarının bağları çözülmüş, çobanları tarafından başı boş bırakılmış susuz develerin su başında biriktikleri gibi biriktiler; yanlarını birbirlerine sürterek saldırdılar; öylesine ki beni öldürecekler, yahut da bâzısı bâzısını gözümün önünde öldürecek sandım. Bu işin önünü ardını evirdim, çevirdim; dikkat edip baktım; uykularım dağıldı gitti. Sonunda da onlarla savaşmak, yahut da Muhammed sallallahu aleyhi ve âlihî vesselem'e gelenleri inkâr etmek gerekti. Savaşa katlanmak azâba katlanmaktan daha ehven göründü bana; dünya ölümleri âhiret ölümlerinden daha yeğ geldi bana.[134]

* * *

168

Biatten sonra Osman'ı öldürenlerin cezâlandırılmasını isteyenlere buyurdular ki:

Kardeşler, sizin bildiklerinizi ben bilmiyor değilim; fakat bu işi yapan toplum son derece kuvvetli; onlar

---

134 - Bu sözlerin ilk hilâfetlerinde biati anlatmakla beraber son cümlelere nazaran Cemel ve Sıffin'den sonra söylendi-ğini sanıyoruz.

bize hükmetmede; biz onlara hükmedemiyoruz; ne kuvvetim var ki? Bunlar bir toplum ki coştular, köpürdüler, kullarınız da onlarla beraber coştular, köpürdüler; çölde oturanlarınız da onlarla katıldılar; onlar da sizin aranızda; dilediklerini teklif ediyorlar size. Dilediğiniz bir şeyi yapmaya kendinizde bir güç-kuvvet görüyor musunuz? Bu iş, gerçekten de Câhiliyye işlerinden biri. Bu toplumun yardımcıları var. İnsanlar, bu iş için harekete getirildi mi, birkaç bölüğe ayrılmada: Bir bölüğü sizin gördüğünüzü görmede, öbür bölüğü görmediğinizi görmede; diğer bölüğüyse ne onu görmede, ne bunu görmede.

İnsanlar kendine gelinceye, yatışıncaya, hak-hukuk kolaylıkla alınıncaya dek sabredin. Bana uyun, ne yapaca-ğıma bakın; kuvveti zayıflatacak, kudretli giderecek işi gevşetip aşağılaştıracak bir işe kalkmayın. Yakında bu işi, oluruna giderek bir hale-yola koyacağım; başa bir çare bulamazsam, artık son ilâç, yarayı dağlamaktır.

* * *

136

Ömer, Ebubekir'e biat bir ayak, bir oldu-bittiydi Allah Müslümanları korudu, bir daha öyle bir şeyi yapanı öldürün demişti; Emir (a.s), bunu hatırlatarak buyurdular ki:

Bana biatiniz, bir ayak sürçmesi, bir oldu-bitti değildir.[135] Benim işimle sizin işiniz bir olamaz. Ben sizin itâatinizi Allah için istemekteyim; sizse benim size uymamı, nefisleriniz için istemektesiniz. Ey insanlar, nefislerinizin rağmine bana itâat edin, bu itâatle bana yardımda bulunun da Allah yolunda mazlûmun hakkını zâlimden alayım; devenin burnuna takılan halka gibi zâlimin burnuna halka takayım, ona gem vurayım da istemese bile zorla gerçek olarak su içilecek yere çekeyim onu.

* * *

16

Hilâfetlerinin ilk zamanlarındaki bir Hutbeleri:

---

135 - Ömer, Ebubekir'e biati bir ayak sürçmesi, bir oldu-bitti kabûl ediyordu. "Birisi diyebilir ki Hattâboğlu Ömer ölünce de filan kişiye biat ederim; fakat hiç kimse bunu doğru düzen bir yol-yordam saymamalı; çünkü Ebubekir'e biat ayak sürçmesiydi; geldi çattı. Evet böyleydi bu; ama Allah insanları o sürçmeden korudu" demişti (Tabarî, İbn-i Esir ve İbn-i Kesir'de "Sakife" tafsilâtına bakınız).

Hz. Emir (a.s), bu sözlerle Ömer'in sözlerini hatırlatmaktadır.

Haberiniz olsun ki ben sözümün eriyim; söylediğim sözü yerine getiririm. Önümüzdeki belâlardan ibret alan kişiyi, sakınmak, çekinmek, şüpheli şeylere uğramaktan alıkoyar. Bilin ki belânız gene döndü dolaştı; gelip çattı. Tıpkı Allah'ın, Peygamber'ini gönderdiği gün gibi; Allah'ın salâtı O'na ve soyuna. O'nu gerçek olarak gönderene andolsun ki sınanma kalburunda alt-üst olacaksınız; kaynayan kazandaki yemek gibi kepçeyle ayrılacaksınız; birbirinizden kopacaksınız; sonunda en aşağınız, en yüce makama ağacak; en yüceniz, en aşağıya alçalacak. Herkesi geçenler, ileri gidenler, geri kalacaklar; geri kalmışlar ilerleyecekler, öne geçecekler.

Andolsun Allah'a ki hiçbir sözü gizlemedim; hiçbir vakit yalan söylemedim; gerçekten de bu duraktan haber verilmişti bana; bugünü biliyordum ben. Bilin ki hatâlar, suçlar, serkeş, azgın atlara benzerler; o hatâları, o suçları işleyenlerdir, onlara binenler. Gemlerinden boşanırlar, üstlerindekilerle ateşe atılırlar.

Bilin ki şüpheli şeylerden çekinmek, sâhiplerine râm olan develere benzer, çekinenler de onlara binenlere; binenlerin ellerindedir yuları, onları cennete götürür giderler.

Hak var, batıl var; ikisinin de ehli var. Batıl çoğalırsa şaşılmaz; eskiden de vardı; işlenir giderdi. Hak azalsa bile çoğalması umulur, fakat zayıflarsa kuvvetlenmesi zor olur.

(Gene bu Hutbeden:)

Cennetle Cehennem önünde olan kişi bir iştir eder, oyalanır gider, bir kısım halk tez olur, çalışır çabalar,

kurtulur. Bir kısmı ağır davranır, yavaş gider, kurtulmayı umar, ister. Bir kısmıysa suçlara üşer, baş aşağı ateşe düşer. Sağ ve sol, azgınlık yollardır, ana cadde ortadan giden yoldur. O yoldadır elimizde bulunan Kitap, o yoldadır Peygamberlik eserleri.[136] O yol, sünnetle varır giderir; yol, hayırlı bir sonuca erer.

Dâvâya girişen helâk olur; iftirâ eden mahrum kalır. Hakka yüz tutan, bilgisizler katında ölür gider. Kendi kaderini, derecesini bilmemek, bilgisizlik olarak adama yeter. Çekinme yüzünden hiçbir soyun-boyun kökü kurumaz; oraya ekin eken toplumun ekini susuz kalmaz.

Evlerinize kapanın; aranızı uzlaştırın; tövbe gibi nimet var önünüzde. Hamdeden, ancak Rabbine hamdeder; kına-yansa ancak kendisini kınar.

* * *

---

136 - 35. surenin (Fâtır). 32. âyet-i kerimesinde, **"Sonra kitabı, kullarımızdan seçtiklerimize miras bıraktık; derken onlardan nefsine zulmeden var ve onlardan ortalama hareket eden var ve onlardan, hayırlarda herkesten ileri giden var Allah'ın izniyle; işte bu, pek büyük bir lütuf ve ihsandır"** buyurulmaktadır. 56. sûre-i celilede (Vâkıa),ileri geçenlerin Rablerine yaklaşanlar olduğu, öncekilerden çoğunun, sonra gelenlerden azının bölükten bulunacağı bildirilmekte, iyilere "Sağ taraf ehli", kötülereyse "Sol taraf ehli" adı verilmektedir (3-55).

178

Gene hilâfetlerinin ilk çağlarındaki bir hutbeleri:

Onu hiçbir iş, başak bir işten alıkoymaz; hiçbir zaman, onu hâlden hâle düşürmez; hiçbir mekân onu kavrayamaz. Yağmur katrelerinin, gökteki yıldızların, yelin savurduğu tozların sayıları bile ondan gizli kalmaz; düz ve sert taşın üstünde yürüyen karıncanın yürüyüşünü bilir; karanlık gecede, küçücük karıncanın dinlendiğini görür. Ağaçlardan düşen yaprakları, bilgisi kavrar; gözlerin gizli bakışını görür, duyar.[137]

Şehâdet ederim ki Allah'tan başka yoktur tapacak, ona eşit bir varlık tanımaksızın, onda şüphe etmeksizin, dinini inkâr eylemeksizin, her varlığı yaratanın o olduğunu inkâra sapmaksızın; niyeti gerçek olan, özü tertemiz bulunan, yakini ihlâs üzere, tartılara ağır kişinin şahadetiyle. Ve şehâdet ederim ki Muhammed onun kuludur, halkından seçtiği, bildirdiği

---

137 - **"Gaybin anahtarları, onun katındadır, onları ancak o bilir; karada ve denizde ne varsa bilir. Bir yaprak bile düşse bilir onu ve yeryüzünün karanlıkları içinde bir tek tane yoktur ki, yaş ve kuru hiçbir şey bulunmaz ki apaçık kitapta (ilminde) tespit edilmemiş olsun."** (En'âm, 59) **"O, hıyânetle gizlice bakışı da bilir, gönüllerde gizlenen şeyleri de."** (Mümin, 19).

gerçekleri anlatmak için ihtiyâr ettiği, en yüce keremlerine, lütuflarına mazhar kıldığı, en büyük ve değerli elçilikleri için ıstıfâ eylediği peygamberidir; onunla hidâyet alâmetlerini açıklamıştır; eşi-örneği olmayan körlüğü onunla açmış, gidermiştir.

Ey insanlar, gerçekten de dünyâ, ona ümit bağlayanları, ona güvenip dayananları aldatır; onu kendisine mal etmek, başkalarına vermemek isteyenleri dertlere uğratır; ona üst olmak isteyenleri alt eder. Andolsun Allah'a ki nimetle hoş bir halde yaşayanların nimeti, yaptıkları suçlar yüzünden geçer gider; çünkü Allah, kullarına zulmedici değildir.[138] İnsanlar, onlara belâlar gelip çattığı, ellerindeki nimetler zevâl bulduğu zaman rablerine, özleri doğru olarak sığınsalar, ellerinden yiten nimeti verirdi onlara; uğradıkları bozgunluğu düzene sokardı.

Ben sizin hîdayetten mahrum bir devreye düşmenizden korkmadayım; öyle işler gelip geçti ki siz, o işlerde benden başkalarına, ben de övülmeyecek kişilere meylettiniz. Ama ellerinizden çıkan, tekrar sizlere verilirse kutlu kişilersiniz siz; bense ancak bu işle çalışmadayım; dilersem, Allah geçeni de bağışladı derim hani.[139]

---

138 - **"Bu, ellerinizle hazırladığınızdan; gerçekten de Allah kullara zulmedici değildir."** 3, Âl-i İmrân 182. Enfâl, 22. Hac, 41. Fussilet, 50. Kaaf sûrelerinin 182, 51, 10, 46 ve 29. âyetleri de aynı meâldedir.

139 - 5. sûre-i celilenin (Mâide) 95. âyet-i kerîmesine işaret edilmektedir.

167

Hilâfetlerinin ilk zamanlarındaki hutbelerinden

Gerçekten de Allah doğru yolu gösteren kitabı indirdi; onda hayrı, şerri bildirdi. Hayır yolunu tutun, hidâyete erin; şer yönünden sapın, orta yoldan gidin.

Farzları yerine getirin; onları edâ edin ki, o yüzden Allah sizi cennete sevk etsin. Allah harâmı harâm etti; bilinmez değil bunlar. Helâli helâl etti, kınanmaz onlar. Müslüman'ın hürmetini bütün hürmetlerden üstün etti; Müslümanların haklarını, yerli yerinde, ihlâs ve tevhid ile kuvvetlendirdi. Müslümanların haklarını, yerli yerinde, ihlâs ve tevhid ile kuvvetlendirdi. Müslüman, o kişidir ki Müslümanlar, onun dilinden, elinden esenlikte olsunlar, meğer ki bir hak dolayısıyla ona cezâ gereksin. Vâcip bir şey olmadıkça Müslüman'ı incitmek helâl değildir.[140]

Herkese gelip çatacak ve birer birer hepinize gelecek olan şeye hazırlanın ki o da ölümdür. İnsanlar, ölüm önünüzdedir, kıyametse ardınızda sizi âhirete

---

140 - Müslüman, Müslümanların elinden, dilinden selâmette oldukları kişidir (Hadis, Câmi', 2, s.172). Müslümanların, elinden, dilinden selâmette oldukları kişi Müslüman'dır. Mümin de insanların, kendisinden canlarını, mallarını emin gördükleri adamdır (aynı sahife).

doğru sürüp durmadadır. Tez olun da kervana erişin; çünkü önce gideniniz, sonda kalanı beklemektedir.

Kulları, şeherleri hususunda Allah'tan çekinin; çünkü yerlerden ve hayvanlardan bile sorumlusunuz: Allah'a itâat edin, ona isyan etmeyin; hayrı gördünüz mü onu kabûl edin, şerri gördünüz mü yüz çevirin ondan.[141]

* * *

7

Kendilerine muhâlefette bulunanlar hakkında buyurdular ki:

İşlerini başarmak için Şeytana başvurdular; onunla iş başardılar. Şeytan da ortak edindi kendisine onları; Şeytanla şerîk oldular. Gönüllerine kurulup oturdu Şeytan; yumurtasını koydu, civciv çıkardı; kucaklarında yetiştirdi, besledi, büyüttü yavrularını; onların gözleriyle baktı, gördü; dilleriyle söyledi, dedi. Onları sürçtürdü, kaydırdı; kötülüklerini bezedi, güzel gösterdi onlara, onları kötülüklere sevk etti, uydurdu. Şeytanın hükmü

---

141 - Haksız yere bir serçeyi bile öldüren, kıyamet günü Allah tarafından soruya çekilir (Hadis, Câmi', 2, s.162). Ağaç keseni Allah tepesi üstü cehenneme atar (aynı, s.164).

altına girenin, onunla şerîk olanın işidir bu; batıl sözü onun diliyle söyler Şeytan.

* * *

6

Talha ve Zübeyr'le savaşmasını söyleyenlere buyurmuşlardır ki:

Andolsun Allah'a ki sırtlana benzemem ben, onun gibi uykuya dalmam ben. Sırtlan, taş vuruldukça uyuklar; bu vuruş uzadıkça uykuya dalar, sonunda da onu avlamak isteyen ona ulaşır; gözetleyen onu aldatır.[142]

Ben hakka yüz tutanlara yardım için ondan yüz çevirenlere, benim sözlerimi duydukları halde itâat etmeyip isyan edenlere, öleceğim güne dek yürür de yürürüm; vurur da vururum.

Andolsun Allah'a ki Allah, Peygamberini, sallallahu aleyhi ve âlihî, katına aldığı zamandan bugüne, halkın

---

142 - Sırtlanı avlamak için önce ininin ağzına gelip içeriye bir taş atarlar, bir ses meydana getirirler. Sırtlan uyanır, her yana bakınır, kimseyi göremez, tekrar uyuklamaya koyulur. Derken bir taş daha atarlar ve böylece sırtlan taş sesine alışır, aldırış etmemeye başlar, uykuya dalar. Bunun üzerine inin ağzını genişletirler, onu tutup bağlarlar. Bu sırada sırtlan, duyduğu sesleri evvelki sesler gibi sanır, uykusundan uyanmaz.

bana biat ettikleri âna kadar, benim için hazırlanmış olan, bana ait bulunan hakkımdan zâten mahrum olmuştum; onu elde etmekten men edilmiştim.

* * *

205

Talha ve Zübeyr, biatten sonra kendileriyle meşverette bulunmadığını, yardımlarını dilemediğini söyledikleri zaman buyurmuşlardır ki:

Azı hoş görmediniz, çoğu elde etmediniz. Söyleyin bana, hangi şey hakkınızdı onu size vermedim, yahut hangi şeyi size vermedim de kendime alıkoydum? Yahut hangi hak için Müslümanlardan biri bana baş vurdu da onu yerine getirmekten âciz kaldım; bilmedim; yahut da yanlış bir hüküm verdim?

Andolsun Allah'a ki halifeliğe rağbetim yoktu; buyruk yürütmeye ihtiyâcım yoktu; siz beni bu işe çağırdınız; siz onu bana yüklediniz. Bu iş bana verilince de Allah'ın Kitâbına uydum, bize ne emretmişse onu hükmettim; ona tâbi' oldum; Peygamberin bize sünnet olarak bıraktığına iktidâ ettim. Bu hususta ne sizin reyinize kapıldım, ne baş-kalarının dileklerine. Bir hükümde bilgisizliğe düşmedim; böyle bir şey olsaydı sizden de yüz çevirmezdim, başkala-rından da.

Herkese eşit verişime, kimseyi kimseden üstün saymayışıma gelince; Bu, kendi reyimle, kendi hükmümle yaptığım bir iş, kendi dileğime uyup verdiğim bir hüküm değil ki. Ben de, siz de, Allah'ın salâtı ona ve soyuna olsun, Rasûlullah'ın verdiği hükme uyuyoruz; Rasûlullah'ın verdiği bir hükümdür, şerîatın hükmüdür ki artık tamamlanmıştır; değişmesi mümkün değil. Allah'ın verdiği hükümde de size ihtiyacım olamaz. Bu hususta vAllahi ne benim, ne de sizin bir takdiriniz olabilir; Allah'ın emrine karşı sizin hatırınızı ele almaya kalkışamam; buna ne benim gücüm yeter, ne de siz razı olursunuz. Allah bizim de gönüllerimizi gerçeğe razı etsin, sizin de gönüllerinizi; bize de sabır ilhâm etsin, siz de.

(Sonra buyurdular ki):

Allah rahmet etsin o kişiye hakkı görür, ona yardım eder; cevri görür, onu reddeder; cevredene, zulmedene karşı da hakka yardımcı olur.[143]

---

143 - Hazreti Emir'ül-Müminin (a.s) biat edilince, beytülmâle Ammar'ı (r.a) memur etti ve hiçbir kimsenin başka bir kimseden üstün olmadığını bildirip herkese üç dînar vermesini emretti, bana da üç dînâr getir buyurdu. Ammâr, beytülmâle, Ebu'l-Heysem ve birkaç kişiyle gitti. Beytülmâlde üç yüz bin dînâr bulundu; yüz bin kişiye dağıtıldı; hiçbir kimsenin öbüründen üstün tutulmaması bâzılarına ağır geldi. Hattâ Sehl b. Huneyf bile, yâ Emir'el-Müminin, bu, dün benim kölemdi, bugün azad ettim onu; ona ne verdiysen bana da onu verdin dedi. Hz. Ali (a.s), evet buyurdu, sana ne kadar verdiysem ona da o kadar verdim. Talha, Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Said b. Âs ve Mervan'la Kureyş'ten bâzı kimseler de buna razı olmadılar; Velid b. Utbe de bunlardandı. Osman'ın verdiği gibi vermezsen,

seni bırakır, Şam'a gider, Muaviye'ye katılırız dedi. Talha, Zübeyr ve Abdullah memurlara bunu siz mi yapıyorsunuz, Emir'ül-Müminin mi? diye sordular. Memurlar, biz dediler, onun emri olmadan bir şey yapamayız ki. Bunun üzerine Ali'yi aradılar. Güneş altında, tuttuğu bir işçiyle çalışmakta olduğunu gördüler. Hava çok sıcak, şuraya gidelim dediler, bir gölgeliği gösterdiler, Âli, peki dedi; gölgeliğe sığındılar; konuşmaya başladılar. Bizim Rasûlullâh'a yakınlığımız var, savaşlarda bulunduk; ne Ömer böyle verirdi, ne Osman. Sen bizi herkesle bir tutuyorsun dediler. Hz. Ali (a.s), benden önce mi Müslüman oldunuz diye sordu. Hayır dediler, sen ilk Müslüman olansın. Benden daha mı yakınsınız dedi; hayır dediler, onun senden daha yakını yok; fakat biz de ona uyduk, müşriklerle savaştık. Benim kadar mı savaştınız dedi. Hayır dediler, senin gibi savaşan yoktur. Bunun üzerine, Ali, andolsun Allah'a dedi, benimle işçim arasında bile bir fark gözetmem ben. Ertesi günü Talha'yla Zübeyr, mescitte bir bucağa oturdular; yanlarına Said b. Âs ve Zübeyr'in oğlu Abdullah da geldi; Ali'yi kınamaya koyuldular; bunlar, kendilerine verilen parayı da almamışlardı. Ammâr, yanlarına gidip öğüt vermek istedi. Zübeyr'in oğlu Abdullah, Ammâr'a ağır sözler söyledi. Ammâr, Âli'ye karşı bütün insanlar birleşseler, ben gene elimi ona veririm; şehâdet ederim ki, Peygamber'in, Allah'ın emriyle gönderildiği günden beri, ondan üstün tuttuğu kimseyi bilmiyorum dedi. Bu hâli duyan Âli, 17. hutbeyi minberde okudu; inip iki rek'at namaz kıldı. Ammâr'la Zübeyr'i ve Talha'yı çağırttı. Konuştular; her ikisi de, bizimle danışmadan bu işi yaptın dediler; bunun üzerine onlara bu sözleri söyledi; sonra da Yenbu'da malım var, isterseniz size onları vereyim buyurdu. Onu da kabûl etmediler, Kûfe ve Basra vâliliklerini istediler. Âli, reyinize başvurmam gerekebilir; benimle kalmanız daha doğru buyurdu. Bu söz üzerine umre etmek üzere Mekke'ye gideceklerini söylediler; Hz. Ali (a.s), siz buyurdu; umre etmeyi değil, hıyânette bulunmayı kuruyorsunuz, biatten dönmeyin, Müslümanların

8

Zübeyr için söyledikleri:

Sanıyor ki eliyle biat etti, gönlüyle etmedi. Oysa ki biat ettiğini ikrâr etmekte, kalbiyle etmediğini söyleyip yaptığını inkâr eylemekte. Peki, öyleyse ya buna dâir bir hüccet göstersin, tanık getirsin; yahut da çıktığı, bozduğu biate gene dönsün.

* * *

9

Cemel savaşından önce kendilerini tehdit edenler için söyledikleri:

Gürlediler, çaktılar; bu ikisiyle beraber gene de korkuyla kalakaldılar. Bizse gürlemeyiz çakmadan; akmayız yağmadan.

---

birliğini bozmayın. İkisi de dönmeyeceklerine dâir söz verip yanından ayrıldılar.

* * *

31

Cemel savaşından önce itaate davet için Zübeyr'e Abdullah b. Abbas'ı gönderirlerken buyurdular ki:

Tahla'yla buluşma; buluşursan görürsün ki o, boynuzuyla süsmeye hazırlanmış bir boğadır sanki; serkeş bir bineğe binmiş; bana bu binek râm olmuş diyor. Sen Zübeyr'le buluş, görüş. Çünkü o, yaratılış bakımından daha yumuşaktır. De ki: Halanın oğlu[144] diyor ki: Beni Hicaz'da tanıdın, Irak'ta inkâr ettin. Ne iş yüz gösterdi, ne gördün ki bu işi ettin?

* * *

137

Cemel'den önce Talha ve Zübeyr hakkında

---

144 - Zübeyr'in anası Safiyye, Ebû-Tâlib'in kız kardeşidir ve Hz. Alinin (a.s) halasıdır.

Vallahi benden sâdır olan bir kötülük yüzünden inkâr etmezler beni; benimle aralarında olup biten bir haksızlık yüzünden de terk eylemediler beni. Onlar kendilerinin terk ettikleri hakkı dilemekteler; kendi döktükleri kanı istemekteler. O kanda, onlarla ortaksam, onların da payı var o kanda. O kanı benden önce onlar istemeye kalkışıyorlarsa o kanın sorumluluğu asıl onlardır. Onların adalete uygun olarak ilk yapmadıkları iş, kendi aleyhlerine hükmetmeleri olabilir. Benim görüşüm yerindedir, gerçektir; ne şüpheye düştüm; ne şüpheye düşürüldüm. Ne kimse benim hakkımda şüpheye düşebilir; ne ben kimseden şüphelenirim. Onlar, ancak isyan eden bir bölüktür ki o bölükte kin vardır, haset vardır; tuttukları yol şüpheli yoldur, kapkaranlıktır.

Oysa ki iş apaçıktır; sapıklık meydandadır; bu hususta söylenecek söz de kalmamıştır. Allah'a andolsun, savaşta onların kanlarıyla bir havuz dolduracağım ki, buna gücüm de yeter; o havuzdan ne bir susuz su içip kanabilir, ne bir kimse o havuzdan tozsuz-topraksız bir yudum su elde edebilir.

(Aynı hutbeden):

Doğum ânı gelmiş kadınların çocuklarını beklemeleri gibi başıma üşüştünüz de biat diye bağrıştınız. Ben elimi yumup çektikçe siz tuttunuz, açtınız. Elim, sizinle savaşa girişti âdetâ siz onu çekip durdunuz.

Allah'ın, bu iki kişi, yakınlık bağlarını kestiler; bana zulmettiler; biatimi inkâr ettiler; halkı aleyhime kışkırttılar. Bağladıklarını sen çöz; düğümlediklerini sen gevşet; umdukları, yaptıkları şeydeki kötülüğü sen

göster onlara. Savaştan önce tövbe etmelerini bekledim; nimeti hor gördüler, esenliği teptiler.

* * *

174

Talha hakkındaki sözler:

Bir kişiyim ben ki, kimse beni savaşla korkutamamıştır, vuruşla ürkütememiştir. Ben Rabbimin bana vaad ettiği yardımı beklemekteyim. Andolsun Allah'a ki O, Osman'ın kanını, korkusundan istemeye girişti; çünkü Osman'ın kanını dökenlerden sanılanlardandı O[145]. Toplumun içinde Osman'ın

---

145 - "İstiâb" ve "Üsd'ül-Gaabe"de, Talha'nın şiddetle Osman'ın aleyhinde bulunanlardan olduğu ve Cemel savaşında Mervan tarafından oklanıp öldürüldüğü bildirilmekte ve Mervan'ın, Talha'yı vurduktan sonra, bundan sonra artık Osman'ın kanını istemem ben dediği nakledilmektedir. İbn-i Ebil-Hadid, Talha'nın, Osman aleyhinde en ileri gidenlerden olduğunu, hattâ Osman'ın, ben buna nice ihsanlarda bulundum, altınlar, gümüşler verdim, oysa benim kanımı dökmeye çalışıyor; İlâhî, sen onu dileğine kavuşturma ve zulmünün cezâsını ver dediğini, Yevm'üd-Dâr'da başını ve yüzünü ört-müş olarak Osman'ın evine ok attığını, topluma, komşula-rının damlarından aşmak suretiyle evine girmek için yol gösterdiğini bildirmektedir. Medâinî, "maktel-u Osman"da Talha'nın Osman'ın defnine üç gün mâni' olduğu, cenâzeyi taşlattığı kayıtlıdır; Vâkidî de bunu bildirmektedir. Belâzürî, Osman'ın evine su götürmeye bile engel olduğunu, Hz. Ali'nin

aleyhinde bulunanlar arasında ondan daha ileri giden yoktu. Onun için işi yanıltmak, halkı şüpheye düşürmek için bu işe kalkıştı. Vallahi Osman hakkında şu üç şeyden başka bir şey yapmaya hiç kimse için imkân kalmamıştı:

Osman zâlimse, ki o, böyle sanıyordu; onunla savaşanlara katılmak, onlara yardım etmek gerekti; yahut ona yardım edenlerden ayrılmak, onları kendi hallerine bırakmak icâb ederdi. Yok, eğer mazlumsa ona saldıranları men etmek, Osman'ın mâzûr olduğunu ispât eylemek gerekirdi. Bu da değil de zâlim, yahut mazlum olduğunda şüphe ediliyorsa bir kenara çekilmek, bir şeye karışmamak, halkı onunla başbaşa bırakmak lâzım gelirdi. Oysa bu üç şeyden hiçbirini yapmadı; bir işe girişti ki yolu-yordamı bilinmez, yaptığına dâir bir özrü de kabûl edilmez.

* * *

---

buna pek öfkelenip birkaç tulum su yolladığını kaydeder ki "El-İmâmet-u ve's-Siyâse"de de bu, teyit edilir. Belâzürî, Tabarî, Müruc'üz-Zeheb, İbn-i Esir, El-İmâmet-u vs's-Siyâse, Zübeyr'in de Osman'ın ölümünü istediğini, hattâ oğlu Abdullah'ın, Osman'ı koruyanlardan olduğu söylendiği zaman, tek Osman'ı öldürsünler de oğlum da ölsün, ne çıkar dediğini söylerler (Keşf'ül-Bünyan'dan naklen; s.359-361).

218

Cemel savaşından önce Basra'ya gidenler hakkında

Elimde, hükmümde olan Müslümanların beytülmâline, onun memurlarına, hepsi de bana itâat eden, bana biat etmiş bulunan şehir halkına musallat oldular. Onların birliğini bozdular, topluluklarını dağıttılar. Şiam'a saldırdılar; bir bölüğünü zulümle, hıyanetle öldürdüler; bir bölüğü, kılıçlarına karşı durdu, onlarla dövüştü; onlar da gerçeklikle Allah'a ulaştılar.

* * *

169

Cemel savaşı için Basra'ya giderlerken

Gerçekten de Allah, emreden Kitapla, ayakta duran bir emirle halkı doğru yola götüren Peygamber'i gönderdi; bunlara, ancak hidâyete uymayan karşı durur; bunlardan yüz çeviren, helâk olur ancak. Din

emirlerine benzetilen, fakat sonradan meydana konan şeylerse, Allah'ın koruduğu kişiden başkalarını helâk eden şeylerdir muhakkak. Allah'ın kudretinde sizin işleriniz için suçtan kurtuluş vardır; usanmadan, kınanmadan; güçle değil, dileyerek ona itâat edin. Bu itâatte bulunmazsanız Allah, sizden İslâm kuvvetini alır, bunu sizden başkalarına verir; sonra da bu kudret bir daha söze dönmez.

Bunlar, gerçekte de benim aleyhimde birbirlerine yar-dımcı oldular; sizin muhâlefetinizden, sizin ayrılığa, aykırılığa düşmenizden korkmadıkça dayanacağım. Çünkü onlar, bu reyi başarırlarsa Müslümanların düzeni bozulur, kopar gider. Gerçekten de onlar, Allah'ın ihsan ettiğine hasetleri yüzünden, ancak dünyayı istemekteler, işleri tersine döndürmeyi dilemektedirler.

Sizin bana karşı yapacağınız şey, yüce Allah'ın Kitabına, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Peygamber'in sünnetine uymak, bu hizmeti yerine getirmeye çalışmak, Peygamber'in yolunu-yordamını korumak, yüceltmektir.

* * *

24

Cemel'den Önce

Ömrüm hakkı için, hakka karşı duranlara, azgınlığa ayak basanlara karşı savaşmaktan hiç çekinmem, hiç gem kasmam. Allah kulları, korkun, çekinin Allah'tan; Allah'a sığının mekrinden; size apaçık duran, apaydın olan yola düşün, gitmeniz gereken yöne yönelin. Hemencecik üstünlüğe eremezseniz,[146] ilerde erersiniz; Ali vaad ediyor bunu size; borçlu olsun size.

* * *

33

Cemel savaşından önce savaşa giderlerken Abbasoğlu Abdullah, Zikaar'da, huzurlarına girmişti. Hazret, ayakkabısını tâmir ediyordu. Abdullah diyor ki: Bana, "Bu ayakkabının değeri nedir" buyurdular. Değeri yok ki dedim. Buyurdular ki: Andolsun Allah'a ki: "Bu ayakkabı, size Emir olmaktan daha da sevgilidir bana; ancak gerçeği ayak üstünde durdurmak, batılı gidermek için bu Emirliği kabûl ediyorum" Ondan sonra kalkıp minbere çıktılar, buyurdular ki:

Gerçekten de noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, Muhammed sallallahu aleyhi ve âlihi vesellemi

---

146 - Hemencecik erilecek üstünlük, dünyadaki zafer, ilerde erilecek üstünlükse âhiret mükâfatıdır.

gönderdiği vakit Araplar içinde ne bir kitap okuyan vardı; ne bir peygamberlik iddiâ eden. O, onları sürdü, yürüttü de her birini, lâyık olduğu yere koydu; kurtuluş yerine ulaştırdı; mızrakları dümdüz durdu; halleri düzeldi; ıstırapları yatıştı. Andolsun Allah'a ki ben, bu orduyu sürenlerdenim; onlarla savaştan yüz çevirip kaçtılar; bense ne âciz oldum, ne korktum; hâlâ da o çeşit gitmedeyim, o çeşit yürümedeyim, Mutlaka batılı deler, yararım da yanından, yöresinden hak çıkar, yüz gösterir.

Kureyş'le ne işim var benim; andolsun Allah'a ki onlar kâfirdiler, savaştım onlarla; şimdi de sınanmalara düştüler, doğru yoldan şaştılar; gene savaşacağım onlarla: Dün onlarla görüşüp konuşmadaydım; nitekim bugün de görüşüp konuşmadayım onlarla.

* * *

231

Vâkıdî'nin "Kitâb'ül-Cemel"de zikrettiği gibi Basra'-ya giderlerken Zikaar'daki hutbelerinde buyurdular ki:

Emredildiği şeyi açıkladı, bildirdi; Rabbinin elçiliğini yaptı, hükümlerini tebliğ etti. Allah önceki toplulukların gediğini onunla onardı, ayrılığı onunla birleştirdi; gönülleri hırsla dolduran, kalplerde gizlenen kini

alevleyen, yakan düşmanlıktan sonra yakınların arasını onunla uzlaştırdı.

* * *

170

Basra'ya yaklaştıkları sırada, işin gerçeğini anlamak ve şüpheyi gidermek üzere Basralıların gönderdikleri birisi geldi. Bu zâtın adı Küleyb-i Cermi'ydi. Hazret ona, hak üzere olduğuna dâir bâzı sözler söyledi; sonra, biat et buyurdu. Adam, ben toplumun elçisiyim; onlara dönünceye dek bir şey yapamam dedi; Hazret buyurdular ki:

Onların seni, yağmur yağan, ot biten, çayırı-çimeni bol olan bir yer aramak üzere gönderdiğini görüyor musun? Döner, onlara çayır çimeni filan yerde diye haber verirsen onlar da senin sözüne uymazlar, kurak bir yere yönelirlerse o vakit ne yaparsın?

(Cermî dedi ki):

Onları bırakır sulak, çayırlık, çimenlik yer neresiyse oraya giderim. Hazret buyurdular ki:

Öyleyse uzat elini.

Cermî dedi ki: Andolsun Allah'a, bana kesin delil gösterdikten sonra artık duramadım, ona biat ettim.

* * *

172

Cemel Dolayısıyla

Hamd Allah'a ki ne gök, göktekileri, ne yer, yerdekileri ondan gizleyebilir; her şey bilgisinde sâbittir, hiçbir şey bilgisine perde olamaz; hiçbir şey bir sebeple ondan gizli kalamaz.

(Bu hutbeden):

Bana birisi, ey Ebâ-Tâlib oğlu dedi, sen bu işe gerçekten de pek sarılmışsın. Dedim ki: Siz, andolsun Allah'a benden fazla sarılmışsınız; benden fazla da uzaksınız ondan. Benimse hem ona ihtisâsım var; hem de daha yakınım, daha lâyıkım, ona. Ben hakkımı aradım, istedim; size onunla benim arama girdiniz; engel oldunuz, ona karşı da benim yüzüme vurdunuz.

Onu delille, orda bulunanların önünde hırpalayınca kendine geldi; bana ne cevap vereceğini bilmez bir hale düştü.

Allah'ım, Kureyş'ten hakkımı al benim, onlara yardım edenlerden hakkımı al benim, bunu istiyorum, yardım diliyorum senden; çünkü onlar, yakınlığımı inkâr ettiler; pek büyük olan derecemi küçülttüler; bana ait olan işte, benimle kavgaya giriştiler. Sonra da dediler ki: Hakkı almak da var, vermek de.[147]

---

147 - Bu kısımda Emir'ül-Müminin (a.s), Hazreti Peygam-

(Bu hutbede Cemel savaşına girişenleri anlatırken buyurdular ki):

Bir halayığı satın alıp oradan oraya götürür gibi, Rasûlullâh'ın hürmetini hiçe saydılar, onu alıp Basra'ya yöneldiler; kendi kadınlarınıysa evlerinde sakladılar. Allah'ın salâtı On'a ve soyuna olsun Rasûlullah'ın zevcesini kendileri için, başkaları için meydana attılar. Hem de ordu içinde ki onlar, bana biat etmişlerdi; hem de dileyerek, isteyerek; zorla değil. Basra'daki vâlime, Müslümanların mallarına memûr olanlara, onlardan başkalarına saldırdılar; bir bölüğünü tutup öldürdüler, bir kısmını düzenle, zulümle ele geçirdiler. Öylesine zulmettiler ki, vallahi Müslümanlardan birini bile suçsuz olarak zulümle, zorla öldürselerdi, yalnız onu öldüreni değil, bütün o orduyu öldürmek vâcip ve helâl olurda bana. Onlar, böyle bir zulümde bulundular; yaptıklarını da inkâr etmediler; ne dilleriyle bu zulme karşı durdular, ne elleriyle; bırak ki onlar, kendilerinin sayısınca Müslüman öldürdüler.[148]

---

ber'den (s.a.a) sonraki olayları anlatmaktadır.

148 - Ümm'ül-Müminîn Âişe, Osman'ın şiddetle aleyhinde bulunanlardandı. Abdullah b. Mes'ud dövüldüğü, kaburga kemiği kırıldığı zaman Osman'a, Rasûlullah'ın sahâbisine nasıl kötü sözler söylersin diye bağırmış ve Osman'ın emriyle mescitten çıkarılmıştı. Fakat o, Hz. Peygamber'in (s.a.a) ayakkabılarını, elbisesini halka gösteriyor, bunlar daha eskimeden, onun dinini yıprattı diyor, "Na'sel'i Allah öldürsün, öldürün Na'sel'i" diye halkı coşturuyordu. Na'sel, erkek sırtlan demekti; aynı zamanda Medine Yahudilerinden uzun sakallı birinin de adıydı; Hz. Âişe, Osman'a bu adı takmıştı (İbn-i Sa'd, 5, Leiden basımı, 25; Ensab-ı Belâzürî, 5, s.70, 75, 91; el-

İmâmet-u ve's-Siyâse 1, s.267, 272; İbn-i Asâkir, 7, 319; İstiâb, Ebü'l-Fidâ'; Usd'ül-Gaabe ve İbn'ül-Esir).

Osman'ın ölümünde Mekke'de bulunan Âişe, Medine'ye gelirken yolda, onun öldürüldüğünü Übeyd adlı birisinden duydu ve "Allah onu uzaklaştırsın; bu, kendi eliyle kendisine hazırladığı sonuç" dedi. Sonra Hz. Ali'nin halife olduğunu duyunca, keşke dedi; gökler yere inseydi de bunu duymasaydım; Osman'ı zulümle öldürdüler; vAllahi onun kanını isteyeceğim. Ubeyd, bu sözü duyunca şaşırdı; ona Na'sel diyen sen değil miydin dedi. Ümm'ül-Müminin, evet ama o tövbe etti; gümüş gibi arındı; onu zulümle öldürdüler dedi. Ubeyd dayanamadı, bu iş senden başladı, seninle bu hâle geldi. Yel de senden esti, yağmur da senden yağdı; imâmın öldürülmesini sen emrettin bize; onu öldürürken sana uyduk; onu öldüren, bize bunu emredendir meâlinde bir şiir okudu (El-Kâmil, 3, s.80).

Âişe'nin kini, ifk olayıyla başlamıştı. Talha ve Zübeyr'e uyup Basra'ya giderken bir su kıyısındaki köpekler, bindiği deveye saldırıp ürümeye başladılar. Âişe, suyun adını sordu, Hav'eb dediler. Bu adı duyunca ağlamaya başladı, döndürün beni dedi. Hz. Resûlullah sallallahu aleyhi ve âlihi vesellem ona Ali'ye karşı koyacağını, Hav'eb suyunun köpekleri üzerine ürüyeceğini, haksız kız kardeşinin ve Zübeyr'in oğlu Abdullah, kırk-elli şâhit getirerek kılavuzun yanlış söylediğine şehâdet ettirdi; bir yandan da Ali'nin ordusu geliyor diye adamlar koşturdu. Bunun üzerine kafile Basra'ya yöneldi.

Hz. Ali tarafından Basra vâlisi olan Osman b. Huneyf karşı koymak istedi; iki taraftan birçok kişi öldü; Osman hapsedildi.

(Cemel savaşında, oğulları Muhammed b. Hanefiyye'ye bayrağı verince buyurdular ki):

Dağlar yerinden deprense deprenme; sık dişini, başım gözüm Allah'a emanet de. Bas yere ayağını, direndikçe diren. Gözünü başka yerden yum, ordunun tâ sonuna dik. Bil ki yardım, noksan sıfatlardan münezzeh Allah'tandır ancak.

* * *

10

Savaştan önce buyurmuşlardır ki:

Bilin ki Şeytan, ordusunu toplamıştır; atlısını, yayasını yayına almıştır. Benimse görgüm, bilgim, gerçekten de benimledir; ne gerçeği örtüp şüpheye düştüm; ne gerçek örtündü benden, beni şüpheye düşürdü. Andolsun Allah'a ki suyunu çektiğim havuzu onlarla öylesine dolduracağım ki ne bir daha oradan çıkabilirler, ne bir daha oraya döne-bilirler.

* * *

12

(Cemel savaşında üst gelince, yanındakilerden bâzı-ları keşke kardeşim de olsaydı, Allah'ın, seni düşmanlarına nasıl üst getirdiğini görseydi dediler; Hazret buyurdular ki:)

Kardeşin bize taraftar mıydı, üst olmamızı ister miydi?

(Soruya evet cevabını alınca buyurdular ki):

Öyleyse o da bizimle beraberdi. Şu ordumuzda öyle kişiler vardır ki henüz babalarının bellerindedir onlar,

analarının rahimlerinde. Zaman burundan gelen pıhtı gibi[149] onları ortaya atacak; iman onlarla kuvvet bulacak.

* * *

73

(Cemel savaşında Mervan esîr düşünce imam Hasan ve Huseyn aleyhimesselâm Emir'ül-Müminin aleyhis-selâm'a şefâatçi oldular, bırakılmasını rica ettiler ve Mervan, sana biat etsin dediler; bunun üzerine buyurdular ki):

---

149 - Burundan gelen kan pıhtısı, kandan sonra gelir; bir işten sonra aynı işi yürütmek üzere, aynı yoldan gelenler, aynı töreyi yürütenler hakkında kullanılan bir atasözüdür. Aynı zamanda bu sözde, "Söz budur ancak, ameller niyetlere göre ölçülür; herkes, neyi niyet ederse o niyete göre hayır, yahut şer kazanır. Allah'a ve Rasûlüne göçmeye niyet eden göçerse, Allah'a ve Resûlüne göçmüş olur; dünyâya göçmek, dünyayı elde etmek isteyen, onu elde eder; bir kadını nikâhlamayı niyet eden, ona erer; herkes niyet ettiğini bulur" (Câmi', 1, s. 2-3) ve *"Ali'nin Şiası'dır kurtulanlar, onlardır muratlarına erenler"* meâllerindeki hadislere işaret vardır (Künûz'ul-Hakaak, 2, s.94).

Osman'ın öldürülmesinden sonra bana biat etmemiş miydi? Onun biatine ihtiyacım yok, Yahudi elidir onun eli; bana eliyle biat ederse düzeniyle gadreder. Köpeğin burnunu yalaması kadar bir müddet beylik sürecek, dört keçinin babası olacak, ümmet, onun ve evlâdının yüzünden kızıl ölüme uğrayacak.[150]

* * *

148

(Cemel savaşında Talha ve Zübeyr hakkında buyurdular ki):

O iki kişinin her biri, bir işi uhdesine almak, öbüründen kapıp kendisine mal etmek ister; bir ipe sarılıp, bir sebebe yapışıp Allah yoluna gitmeyi istemez. Her biri, dostuna kin güder durur; pek yakında da o kin belirir, görülür. Vallahi onlardan biri, bu işi elde etse öbürünün canını alır; O, bunu helâk etmeye kasteder. Âsîler ayaklandılar; soru-suâl isteyenler, sevap

---

150 - Mervan'ın halifeliği dört ay on gün sürmüştü. Dört oğlu vardı. Birincisi Abdülmelik'di ki halifeliğe geçti. İkincisi Abdülaziz'di, Mısır valisi oldu. Üçüncüsü Irak valisi olan Beşir, dördüncüsü de Cezire vâlisi Muhammed'di. Bu dört kişinin, Abdülmelik'in oğulları Yezid, Süleyman, Velid ve Hişâm'a işaret olduğunu da söyleyenler olmuştur ki dördü de halifelik makamına gelmiştir.

dileyenler nerede kaldılar? Dileyenlere yol-yordam meydanda; gerçekle batıl ortada. Ama her sapığın bir bahanesi var; her ahdinden dönenin bir şüphesi. Andolsun Allah'a ki ben, ölüm haberini veren kişiyi duyup feryat edene benzemem; ağlayanın yanına varıp ona uyana dönmem.

* * *

13

(Cemel savaşından sonra Basralıları toplayıp namaz kıldırdılar; sonra Allah'a ham-ü senâ ve Rasûlüne ve soyuna salavât ihdâ ederek buyurdular ki):

Siz bir kadının ordusu oldunuz; bir hayvana uydunuz. Bağırdı, koştunuz, öldürüldü, korkup kaçtınız.[151] Huylarınız kötülük, suyunuz tuzlu ve acı. Aranızda oturan suça batmıştır; sizden ayrılan, Rabbinin rahmetine ermiştir.

Mescidinize bakıyorum da görüyorum sanki; sular üstünde bir gemi gibi; Allah, üstünden azâp olarak

---

151 - Kadından maksatları, Âişe'dir; onu, "Asker" adını taktıkları kızıl donlu bir deveye bindirmişlerdi ve en şiddetli savaş, devenin çevresinde oluyordu.

yağmur yağdırmada; altından dalgalar köpürüp coşmada; içinde kim varsa gark olup gitmede.[152]

(Bir başka rivayette):

Andolsun Allah'a ki bu şehriniz gark olacak; hattâ ben şehrin mescidini görüyorum: Denizde bir gemiye dönmüş; yahut denizin ortasında yüzen bir kuş olmuş.

* * *

---

152 - Basra'yı bir kere, Abbasoğulları'ndan El-Kaadir-billâh zamanında (381-422 H. 991-1031), bir kere de El-Kaaim bi-emrillâh zamanında (422-467 H. 1031-1074) su bastı; bütün şehir sulara gark oldu; ancak yüksek bir yerde bulunan câmi, suyun ortasında kaldı. Bu su basma keyfiyeti, Fars denizinin kabarıp coşmasından ve dağlardan sel gelmesi yüzünden oldu. Şimdiki Basra, bir başka yere kuruldu. Rivâyet ederler ki bu sözlerden sonra, maksadım öğüt almanızdır buyurup gönüllerini almışlardır.

156

(Basralılara savaşı hikâye yollu öğüt vererek buyurdular ki):

Bu fitnelerde gücü yeten, kendisini üstün ve ulu Allah'a versin, ona bağlansın. Bana itâat ederseniz, ben sizin yükünüzü yüklenmişimdir; Allah izin verirse cennet yoluna götürürüm sizi; isterse o yol çetin meşakkatlerle dolu olsun, tadı acı bulunsun. Ama o kadın, kadınların reyine sâhiptir; gönlündeki kin, boyuna kaynayıp duran bir kazan gibi kaynamaktadır. Bana yaptıklarını, bir başkasına yapması teklîf edilse de yapmaz, böyle olmakla beraber gene de ben ona, bundan önceki saygım gibi saygı beslerim; sorusuysa yüce Allah'a aittir.

(Bu hutbeden):

İman yolu apaçıktır, apaydındır. îmanla temiz işler anlaşılır; temiz işler de îmâna delâlet eder. İmanla ilim mâmûr olur; ilimle ölümden korkulur, ölümle dünya biter; dünyada âhiret kazanılır. Halkın durağı değildir kıyâmet; kıyâmetten sonra koşup durur halk, varacağı yere varır nihâyet.

(Gene hu hutbeden):

Halk kıyâmet arasına çıkar, oradan da sonu nereye varacaksa ağar. Her yerin ehli var, yeri değiştirilmez, varılan yerden göçülmez. Gerçekten iyiliği buyurmak, kötülüğe engel olmak, Allah huylarından iki huydur ki bunlar, ne kimseye ecelini yaklaştırır, ne kimsenin rızkını azaltır.

Allah'ın Kitâbına sarılın; sağlam ip, apaçık ışık, fayda veren şifâ, susuzları kandıran su odur. Odur yaşayana temizlik veren, odur sarılana kurtuluş ihsan eden. Eğrilmez ki düzeltilmeye muhtaç olsun; eğilmez ki halkı yorsun. Dillerde çok okunmaktan, kulaklarla çok dinlenmekten yıpranmaz. Onunla söz söyleyen doğru söyler, onunla amel eden yürür gider, öne geçer.

(Birisi kalkıp, ey Emir'el-Müminin, bize fitneden haber ver; Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullâh'a bunu sordun mu dedi. Hazret buyurdular ki):

Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, katından **"Elif Lâm Mîm, insanlar sanırlar mı ki inandık derler de öylece bırakılıverirler ve sınanmazlar onlar"** âyeti inince (29; Ankebût, 1-2) bildim ki Rasûlullah aramızdayken fitne inmez bize. Yâ Rasûlallah dedim. Allah Teâla'nın sana haber verdiği bu fitne nedir, Buyurdu ki:

Ya Ali, ümmetim benden sonra fitneye düşer. Ben, Yâ Rasûlallah dedim, Uhud günü, Müslümanlardan şehit olanlar oldu; bense şehâdete erişemedim; bana bu, pek ağır geldi; müjdelerim seni, şehâdet bundan sonra nasip olacak sana buyurmuştun; bu mudur fitne? Rasûlullah, evet buyurdu, bu böyledir; o vakit nasıl sabredeceksin? Ben Yâ Rasûlallah dedim, bu durak sabır duraklarından değil, müjde duraklarından,

şükredilecek bir durak. Rasûlullah, Yâ Ali buyurdu, kavim, mallarıyla fitneye, sınanmaya düşecek, dinleriyle Rablerine minnet etmeye kalkışacak; rahmetini dileyecekler, fakat azâbından emin olacaklar, bize azâp etmez diyecekler. Harâmını, yalancı şüphelerle unutturucu dileklerle helâl sayacaklar; içkiye nebiz adını takıp helâl bilecekler, rüşvete hediye, faize alış-veriş adını takacaklar. Ben, Yâ Rasûlallah dedim; bu çağda hangi konağa indireyim onları, ne sayayım onları? Dinden dönmüş mü sayayım, sınanmaya düşmüş mü? Buyurdular ki: sınanmaya düşmüş say.

* * *

14

(Basralılar hakkında buyurmuşlardır ki):

Yeriniz suya yakın, gökten uzak. Akıllarınız az, tedbirleriniz bozuk. Her ok atan size atar; her yiyen sizi yutar, her saldıran sizi paralar.

* * *

102

(Basralılara):

O gün, öyle bir gündür ki Allah, evvel gelenleri de, sonra gelenleri de soru için, yaptıklarının karşılığını vermek için toplar; herkes alçalmıştır, herkes ayaktadır, beklemektedir. Ter, ağızlarına gem vurmuştur; yer, onlarla beraber titremektedir. Halkın en iyi halde olanı, ayağını basacak yer bulanı, kendine rahat bir alan elde edenidir.

(Bu hutbeden):

Fitneler, gece karanlığı gibi her yanı kaplar, hiç kimse ona karşı duramaz, hiçbir bayrak ona karşı çıkamaz. O fitneler, gemlerini azıya almış, palanları vurulmuş, koşup gelirler; onları sürenler, sürüp getirirler. O fitneleri getirenlerin belâları çetindir; silâhları azdır. Onlarla, ancak ululananlara karşı hor görünen, yeryüzünde bilinmeyen, tanınmayan, fakat gökte tanınan bir topluluk, Allah yolunda savaşır.

Yazık sana ey Basra, o fitneler gelip çatınca. yazık sana Allah'ın gazabından gelen o ordudan ki ne tozları belirir onların, ne sesleri duyulur. Yakın zamanda sende oturanlar ey Basra, kızıl ölüme çatarlar; kararmış, gövermiş açlığa uğrarlar.

* * *

(Sıffin savaşından önce)

Gerçekten de Allah, Muhammed'i sallallahu aleyhi ve âlihi vesellem, âlemleri korkutmak, indirdiği hükümleri emin olarak korumak üzere gönderdi. Ey Arap toplumu, o zaman siz, en kötü bir yol-yordam tutmuştunuz; en kötü bir yeri yurt edinmiştiniz. Sarp taşlar, kayalar vardı yanı-nızda, yörenizde; zehirli yılanlar vardı çevrenizde. Bulanık sular içmedeydiniz; kötü yemekler yemedeydiniz; birbirinizin kanını döküyordunuz; yakınlık bile gözetmiyordunuz. Aranızda putlar dikilmişti, tapıyordunuz; suçlar işliyordunuz, çekinmiyordunuz.

(Bu hutbeden):

Gördüm ki Ehlibeytimden yardımcım yok, onları ölüme sürmedim; çerçöpe karşı gözümü yumdum; boğazıma oturan şerbeti yuttum; öfkemi yendim; zakkumdan da acı olan o mihnete dayandım.

(Bu hutbede Amr b. Âs hakkında buyurmuşlardır ki:)

O, biatine karşılık bir para almayı şart koşmadıkça biat etmedi; fakat ne o biat edenin eli üstün olur; ne biat eden rezillikten kurtulur.[153]

---

153 - Amr, Muâviye'ye, kendisine Mısır'a vâli tayinini şart koşarak biat etmiştir; ona işaret buyuruyorlar.

Artık savaş için hazırlanın; savaşa gerekli olan şeyleri derleyip toplamaya bakın; çünkü ateşi yalımdandı artık, ışığı yüceldi artık.

* * *

43

(Cerir b. Abdullah'ı Muâviye'ye gönderdikten ve onun gelmemesinden sonra savaşa hazırlandıkları sırada buyurdular ki:)

Cerir Şam'da, onların yanında; fakat belli beyan bir haber elde edememiş; ona bir vakit tayin etmiştim; ondan sonra da orda kalması, ya aldanmasına delâlet eder, ya isyânına. Bu yüzdendir ki Şamlılarla savaşa hazırlanmaktayım. Ama reyim, acele etmemenizdir; hazırlanmanız için sizi zorlamıyorum; yalnız şu muhakkak ki ben, bu işin gözüne, burnuna vurdum; ardına önünü evirip çevirerek baktım; bu işe iyice dikkat ettim; bu hususta iyiden iyiye düşündüm taşındım; sonunda şu karara vardım:

Benim için ya bunlarla savaşmak var, ya Muhammed'e, sallallahu aleyhi ve âlihi, kâfir olmak var. Gerçekten de önce halkın başında bir Emir vardı; olmayacak şeyler yaptı; halkın ağzını açtırdı; sözler

söylenmesine sebep oldu, dediler, söylediler; kızdılar, köpürdüler; onu ortadan kaldırdılar.[154]

---

154 - Muâviye, Cerir b. Abdullah'a hüsn-i kabûl göstermiş, fakat kesin bir cevap vermemişti. Hazreti Emir (a.s) dört ay kadar bekledikten sonra Cerir'e, kesin bir cevap alması hakkında mektup gönderdiler. Muâviye, Amr b. Âs'la danıştı. Amr, Mısır hükümetinin kaydi hayat şartıyla kendisine verilmesini şart koştuktan sonra Osman'ın kanlı gömleğinin mescitte teşhirini, Osman'ı, Ali'nin öldürttüğüne halkı kandırma-sını tavsiye etti. Bir yandan da Ömer'in oğlu Abdullah'ı, Sa'd b. Ebi-Vakkas'ı, Mahammed b. Selme'yi isyâna teşvike başladı. Medineliler, gönderdiği mektuba, Muâviye'nin, tulekaadan, yâni Mekke'nin fethinde bağışlanıp azad edilenlerden olduğunu, bu yüzden de hilâfete lâyık olmadığını bildirmek sûretiyle cevap verdiler. İsyana teşvik için çağrılan Abâde b. Sâmit'se, Muâviy'eyle Amr otururlarken gelmiş, ikisinin arasına oturmuştu. Muâviye, Osman'ın şehâdetinden bahsedip Abâdeyi kendi tarafına imâle için sözler söylerken Abâde, neden aranıza girdim, anladınız mı dedi. Muâviye, neden deyince Abâde, siz dedi, Tebük gazasından gelirken yanyana yürüyordunuz; Hz. Rasûl (s.a.a) bunların ikisini bir arada gördünüz mü, aralarını ayırın; çünkü bunlar, ebediyen hayır üzere birleşmezler buyurmuştu; onun için aranıza girdim.

Cerir dört ay kadar bekledikten sonra Kûfe'ye gelip Muâviye'nin savaşa hazırlandığını bildirdi. Mâlik'ül-Eşter, vaktin ziyânına sebep olduğundan Cerir'e çıkıştı; O da Fırat kıyısındaki Karsisâ şehrine gitti; sonradan da Muâviye'ye iltihak etti; fakat savaşa katılmadı. Hz. Emir, bu zâtın Kûfe'deki evini yıktırmıştı. Hicretin elli birinci, yahut elli dördüncü yılında ölen Cerir b. Abdullah, Hz. Rasûl'ül (s.a.a) vefâtından kırk gün önce Müslüman olmuştu (Tenkih, 1, s.210; Fetret'ül-İslâm, s.107-111).

46

(Şam'a hareket ederken buyurmuşlardı ki:)

Allah'ım, sana sığınırım yolculuğun meşakkatinden, dönüşün kederinden, mihnetinden; ehlimizde, malımızda, kötülükler görmekten. Allah'ım, sensin yolculukta yoldaşımız; ehlimizi bıraktığımız; hem bizimle olan, hem ehlimizle bulunan, senden başka kimse olamaz; çünkü ehlimiz arasında bıraktığımız kişi bizimle yola düşemez; alıp beraber götürdüğümüzse, ehlimizle kalamaz.

* * *

48

Sıffîn'e giderlerken Nuhayle'de buyurmuşlardı ki:

Hamd Allah'a gece gelip çattıkça, karanlığı bastıkça. Hamd Allah'a bir yıldız göründükçe, battıkça . Hamd Allah'a ki nimeti, ihsanı eksilmez, bir şey karşılığında lütfetmez.

Bundan sonra şunu bildireyim ki öncülerimi gönderdim; emrim kendilerine gelinceye dek Fırat kıyısını bırakmamalarını emrettim. Şu suyu zaptedip oraları korumak, sizden olup Dicle kıyılarında yurt edinmiş azlık bir topluluğu sizinle beraber düşmana saldırtmak, onları size yardımcı etmek istedim.

* * *

51

Siffin'de Muâviye'nin Ordusu Fırat'ı Zaptedip Su Vermeyince Buyurdular ki:

Bunlar sizden savaşı tatmak, sizin elinizden savaş aşını yiyip kanmak istiyorlar; doyurun onları. Ya aşağılığa razı olun, şerefsizliği göze alın; yahut kılıçları kanlarla sulayın da suya kavuşun, içip kanın. Kahrolarak, alçalarak yaşamanızdadır ölüm; kahrederek, yücelerek ölmenizdedir dirim.

Duyun, bilin ki Muâviye, bir bölük azgınla gelmiş; işi, gerçeği onlardan gizlemiş; onların göğüslerini ölüm oklarına amaç etmiş.

* * *

75

Muâviye, Osman'ın kanına girmekle töhmetlediği zaman buyurdular ki:

Acaba Ümeyyeoğulları'nın, benim ahvâlimi bilmeleri, kendilerini bana iftirada bulunmaktan alıkoymaz mı ki? Acaba ilk îmâm eden oluşum, dinde üstün bulunuşum, cahillerin bana töhmette bulunanlarına engel olamaz mı ki? Allah'ın onlara öğüt verişi, benim dilimle söylediğim söz-lerden çok daha üstündür, çok daha yerindedir. Ben, ok gibi dinden fırlayıp çıkanlara delil getirmedeydim; şüphe edenlere düşman olmaktayım. Gizli kalan şüpheli işler, Allah'ın kitabına arzedilir; gönüllerde gizlenen şeyler yüzünden de kullara ceza verilir.

* * *

77

Gene aynı mealde:

Gerçekten de Umeyyeoğulları, Muhammed sallallahu aleyhi ve âlihî'nin mîrasını bana, devenin sütünü zaman zaman, azar azar sağdıkları gibi bölük pörçük vermede. Andolsun Allah'a, sağ kalırsam onları ben de kasabın, yere düşen, toza toprağa bulanan

ciğeri, bağırsağı yere vurup arıttığı gibi yere vurup arıtacağım.

* * *

101

(Sıffîn'den önce bir hutbeleri:)

Evveldir, her evvelden önce; âhırdır, her âhırdan sonra. Evvel oluşu, ondan önce bir varlığın bulunmamasını, âhır oluşu, ondan sonra bir varlığın olmamasını icâb ettirmiştir. İçteki dışa, gönüldeki dile uygun olarak şehâdet ederim ki ondan başka mâbud yoktur.

Ey insanlar, benim hakkımda ihtilâfa düşmeniz sizi cürme sokmasın; bana karşı isyana kalkışmanız, sizi perişan etmesin, benden duyduğunuz sözlere karşı birbirinize bakışmayın. Tohumu yer içinle yarana, insanları yaratana andolsun, size söylediğim sözler Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Ümmî Peygamber'den duyduğum sözlerdir; onları söyleyen, onları tebliğ eden yalan söylememiştir; işiten de bilgisizliğe düşmemiştir.

Sanki ben apaçık görüyorum: Alabildiğine doğru yoldan sapan, Şam'dan seslenmede; Kufe'nin dışında da bayraklarını dikmede. Ağzını açtı mı o, ağzındaki

gem çekilmede, gerilmede; yeryüzüne adımlarını sert sert basmada; savaş dalgaları köpürüp coşmada; günler, asık suratını göstermede; geceler kötü huyunu, cefâsını belirtmede. Ektiği tohum çıktı mı, dizlerine dek boy atıyor; esrikliği, ağzından köpükler saçıyor, kılıçları parıldamaya başlıyor. Çok çetin fitne bayrakları beliriyor; kapkaranlık gece gibi gelip çatıyor; dalgalanan deniz gibi köpürüp kabarıyor.

Küfe'yi nice kasırgalar tozutup savuracak, nice yıldırım-lar yakıp kavuracak; oradan nice helâk edici yeller esip geçecek. Az bir zamanda göçüp gidenler, göçüp gidenleri boylayacak; ayakta duran insanlar, ekinler gibi biçilecek; biçilenler, ayaklar altında ezilip gidecek.

* * *

98

(Ümeyyoğulları hakkında:)

Andolsun Allah'a ki Ümeyyeoğulları, Allah'ın hiçbir harâmını helâl saymadan, hiçbir dînî bağı çözmeden bırakmazlar bu işi. Taşla, kerpiçle yapılmış bir ev, ovaya kurulmuş bir çadır kalmaz ki zulümleri, oraya girmemiş olsun; hiçbir yurt bulunmaz ki onların cevrine karşı koysun da yıkılmadan dursun. Bir dereceye dek ki iki çeşit ağlayan belirir: Biri dînine ağlar, biri dünyâsına ağlar. Bir dereceye dek ki içinizden birisi, onların birinden, ancak kölenin, sâhibinden alabildiği kadar öç alabilir; onu gördü mü buyruğuna uyar; görmezse aleyhinde sözler söyler. Bir dereceye dek ki o fitne çağında en büyük derde uğrayanınız, Allah'a en güzel zanda bulunanınız olur. Allah sizi, o çağda derde uğratmazsa, düştüğünüz belâya dayanın, derde uğratırsa sabredin; **"Çünkü son, Allah'tan çekinenlerindir."** (7, A'râf, 128).

* * *

104

(Sıffin'den önce bir hutbeleri:)

Ondan sonra noksan sıfatlardan arı olan Allah, Allah'ın salatı O'na ve soyuna olsun, Muhammed'i gönderdi. Arap milletinde ne bir kitap okuyan vardı; ne peygamberlik dâvâsına kalkan, ne kendisine vahiy geldiğini söyleyen. Kendisine itâat edenlerle beraber, ona isyân edenlerle savaştı. Kendilerine ölüm çağı gelip çatmadan onları, kurtuluş yoluna sürdü. Kendisine bir hayır gelmeyecek olan, helâk olup gidenden başkaları, yolda kalırlar, hasrete düşerlerse, yorulur da yoldan kalırlarsa onların başlarında durdu; sonunda onları da varacakları yere aldı, götürdü; böylece de sonunda onlara kurtuluş yollarını gösterdi; lâyık oldukları yerlere yerleştirdi. Derken savaş değirmenleri dönmeye başladı; eğrilmiş mızraklar düzeldi. Andolsun Allah'a, o ordunun arındaydım ben, onları sürdüm, götürdüm, ilerlettim ben. Derken o toplum, sapıklığa sırt çevirdi; bir kısmı şehit oldu; öbürleriyse düzene girdi, hidâyet yoluna yöneldi. Ne zaafa düştüm; ne korktum, ürktüm. Ne hâinlik ettim; ne de yorulup kaldım.

Andolsun Allah'a, batılın böğrünü deşeceğim de oradan gerçeği çıkaracağım.

* * *

105

(Diğer bir hutbelerinden:)

Sonunda, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Muhammed'i ümmetine tanık olarak, müjdeleyici, korkutucu olarak gönderdi Allah. Çocukluğunda halkın en hayırlısıydı; olgunluk çağında en soylusu. Huy bakımından temizlerin de en temiziydi; hayırlılık bakımından cömertliği umulanların da en cömerdiydi.

Sizesye henüz dünyanın lezzetleri tatlı gelmemişti; onun memelerinden süt emmeye başlamamıştınız; ancak ondan sonra bu tadı aldınız, bu zevki buldunuz. Dünyâyı, yuları kimsenin elinde olmayan, o yana, bu yana sallanıp duran, palanı oynayan bir deve hâlinde elde ettiniz; ama onun, harâmı, bâzılarına dikensiz sedir ağaçları gibi geldi; helâliyse sanki hiç olmayan uzak bir şey gibi göründü. Andolsun Allah'a, onu, sayılı günlerin sonuna dek, kaba gölgelik bir yer gibi gördünüz. Yeryüzü, sizin için sâhipsizdi; ellerinizi uzattınız; ona sâhip olanların elleriyse çekilmişti; size bir zarar vermez olmuştu. Kılıçlarınız onlara musallatı; onların kılıçlarıysa size karşı kınlarına girmişti.

Ama bilin ki her kanın bir isteyicisi, bir öç alıcısı, her hakkın bir dileyicisi vardır. Bizim kanımızı isteyiş, öcümüzü alışsa, insanın kendi hakkında hüküm

vermesine benzer; hâkime hâcet yoktur; tanığa da ihtiyaç olmaz; o kanı isteyen Allah'tır; onun dilediği, onu acze düşüremez; ondan kaçan da, onun kahrından kurtulamaz. Ey Ümeyyeoğulları, andolsun Allah'a, az bir zaman sonra bu devleti, başkalarının ellerinde görür, tanırsınız; düşmanlarınızı yurtlarınıza konmuş bulursunuz.

İyice bilin ki iyi gören göz, hayrı gören, işlerin düzenlenmesine bakan gözdür. İyice bilin ki en iyi işiten, en iyi duyan kulak, öğüdü işiten, onu duyup kabûl eden kulaktır.

Ey insanlar, ışığınızı, öğüt veren, öğüt tutan kişinin ışığından yakın; suyu bulanık olmayan arı-duru kaynaktan alın.

Allah kulları, kendi bilgisizliğinize güvenmeyin; isteklerinizin peşine düşmeyin. Böyle bir durağa gelip konaklayan, selden yıkılmak üzere olan bir uçurumun kıyısında konaklamış demektir. Helâk uçurumunun tam önündedir. Bir düşünceden bir düşünceye saparak yerden yere yeler durur. Yapılması gerekmeyen şeye yapışır; yakınlaşmaması gereken şeyi yakınlaştırır.

Allah için olsun, Allah için, sizden derdi, elemi gidermeyecek kişiye, size gerekli olanı, kendi dileğiyle kırıp döken kişiye şikâyette bulunmayın.

İmâma vâcip olan, Rabbinin buyruğunu bildirmektir: Onlar da, buyruğu altındakilere öğüt vermek, bu hususta çalışıp çabalamak, Peygamberin sünnetini yürütmek, suçluların cezalarını vermek, müstahak olanlara haklarını üleştirmektir.

Bilgi elde etmeye çalışın, çimeni solmadan, ehli hayattayken, dünyadan gitmeden. Kötüleri kötülükten

men edin; siz de kötülükte bulunmayın; çünkü siz, kötüleri kötülükten nehyetmeye memursunuz. Fakat kendiniz de kötülük etmemek şartıyla.

* * *

106

(Sıffîn'den önce bir hutbelerinden:)

Hamdolsun Allah'a ki İslâm dinini koydu; ona uyanlara o dîni kolaylaştırdı; karşı durmak isteyenlere rağmen İslâm'ın esaslarını üstün etti. Ona yapışana, o dîni eminlik, kabûl edene esenlik, hükümlerini söyleyenlere delil ve buhran, onunla pençeleşmeye kalkışanlara tanık, onunla nurlanmak isteyenlere ışık kıldı. İslâm'ı, akıl edenlere anlayış, onunla düşünüp tedbîre kalkışanlara biliş, doğru yolun alâmetini arayanlara alâmet ve nişan, işe girişmek isteyenlere can gözü ve beyan, öğüt almak isteyenlere ibret, gerçekleyenlere kurtuluş ve kudret, Tanrı'ya dayananlara güvenç, işini ona ısmarlayanlara rahat, huzur ve îman, sabredenlere kalkan kıldı. İslâm, bir dindir ki tutulacak yolları apaydındır; gidilecek belleri apaçıktır. Delilleri yücedir, herkes görür, ana yoları ışıklıdır, herkes bilir; ışıkları aydınlatıcıdır, herkes nurlanır. Dolaşılacak meydanı geniştir, büyüktür.

Varılacak yeri yücedir; orada koşuya girişenleri kavrar, içine alır; ödülü özenilecek değerli ödüldür; koşuya girenleriyse yüce atlılardır; Apaydın yolu gerçeklemektir; yolunun nişanları iyi işler işlemektir; varılacak yeri, kötülükten ölmektir; imtihan ve müsabaka yeri dünyadır; koşuya girişenlerin toplantı yeri kıyâmettir; kazanılan ödülse cennettir.

(Bu hutbede Hazreti Peygamber'i, Sallallahu aleyhi ve âlihi anlatırken buyurdular ki:)

Hidâyete eriş ateşini yalımlandırdı dileyenlere; nişâneleri aydınlattı, gösterdi şaşırıp kalanlara. İlâhî emniyete ulaşmış emînindir; buyruklarını bildirir. Cezâ gününde tanığındır; ümmetine tanıklıkta bulunur. Müminlere nimet olarak gönderdiğin nimettir; gerçek üzere yolladığın şerîat sahibi Peygamberdir; âlemlere rahmettir.[155] Allah'ım, adlinden onun nasîbini ona ikrâm et, fazlından ona fazlasıyla hayırlar ver, in'âm et. Allah'ım, onun kurduğu yapıyı, yapı yapanların yapılarından daha yüce kıl; katından ona rahmetler ver; indinde menzilini, derecesini yücelt; cennette ona yüce dereceler, üstünlükler ver. Bizi de hor-hakir etmeyerek, nedâmete düşürmeyerek, doğru yoldan ayrılmamış olarak, ahdinden döndürmeyerek, sapıklığa düşmeden, kimseyi saptırmadan, fitnelere düşürmeden ona uyanlarla haşret.

(Seyyid Radi der ki: Bu hutbe, bu tarzda da rivâyet edildiği için tekrar aldık.)

(Aynı hutbede ashabına buyururlar ki:)

---

155 - Enbiyâ', 107.

Allah size lütuflarda bulundu, yüceltti sizi, öyle bir yüceliğe erdiniz ki halayıklarınız bile yüce tanındı; komşularınız bile size karışmayı, sizden olmayı dilemeye koyuldu. Onlara, soy-boy bakımından bir yüceliğiniz olmadığı, onlara karşı bir lütufta bulunmadığınız hâlde sizi yüce tanımaktalar. Onlara karşı bir kudretiniz, onlara buyruk yürütmeye bir yetkiniz olmadığı halde sizden korkuyorlar. Ama siz Allah'ın ahitlerinin bozulduğunu görüyor-sunuz da kızmıyorsunuz; fakat babalarınızın ahitlerinin bozulmasından öfkeleniyorsunuz.

Allah'ın emirleri size arzedilirdi; sizin vâsıtanızla icra olunurdu; size mürâcaat kılınırdı. Yerlerinize zâlimleri geçirdiniz; iplerinizi onların ellerine verdiniz: Allah'ın buyruklarını onların ellerine teslîm ettiniz; onlarsa şüphelerle amel etmedeler; şehvetlerine uyup gitmedeler. Allah'a andolsun ki bunlar, sizi dağıtırlarsa, onlardan kurtulmak için her biriniz bir yıldız altına dağılsanız bile gene de Allah sizi, onların uğrayacakları günden daha beter bir günde toplayacaktır elbet.

* * *

84

(Amr b. Âs hakkında buyurmuşlardır ki:)

Şaşarım Nâbıga'nın oğluna; Şamlılara beni, alay eder, eğlenir gider bir kişi olarak tanıtırmış, ben alay

edermişim; oyunlara, eğlenceye dalarmışım. Olmayacak bir söz söyle-miştir, söylemiştir de günaha girmiştir; sözlerin kötüsü yalandır: Oysa söz eder, yalan söyler; söz verir, sözünden döner, kendisinden bir şey istenir, nekeslik eder, vermez; fakat kendisi ister, direndikçe direnir, istemekten vazgeçmez. Ahdine hıyânet eder; yakınlığa riâyet etmez, arayı keser gider.[156]

Savaşta, kılıçlar işe girişmeden önce halkı kışkırtır; emirler verir; kılıçlar çekildi mi en büyük hîlesi budur: Ardını döner, ayıp yerini gösterir.[157]

---

156 - Nâbıga, Amr'ın anasının adıdır. Bu hanım, bir gece Ebû-Leheb, Ümeyye, Ebû-Süfyan ve Âs b. Vâil'le buluşmuş, çocuk doğunca bunların her biri benim oğlumdur iddiâsına girişmiş, sonunda Nâbıgıyı hakem yapmışlar, kendisine Âs baktığı için ondan olduğunu söylemiş, bu sûretle Amr b. Âs diye anılmıştır; fakat Amr, Ebû-Süfyân'a daha fazla benzerdi (Meşâhir'ün-Nisâ'dan naklen Fetret'ül İslâm, s.77, 5. not.)

157 - Sıffîn savaşında H. Emir (a.s), Muâviye'ye kendisiyle savaşmasını teklif etmiş, ikimizden biri ortadan kalkarsa iş biter, kan dökülmesinin önüne geçilir buyurmuştu. Amr, Âli doğru söylüyor, namusunu korumak için karşısına çık dedi. Muâviye, sen benim namusumu korumuyor, mevkiimi istiyorsun, sen çık dedi ve çıkmazsa onunla barışmayacağına da yemin etti. Amr, bunun üzerine çıkmak zorunda kaldı ve meydanda, "Ey Küfeliler, ey fitneciler, size bunu haber veriyorum ama Ebü'l-Hasan'ı görmüyorum" meâlinde bir beyit okudu. Emir'ül-Mü'minin aleyhisselâm meydana çıkıp "Evet, Ebü'l-Huseyn de benim, bunu bil, Ebü'l-Hasan da. İşte karşındayım" meâlinde bir beyit okuyup Amr'a hücum etti. Amr, yere düşünce, ardını açtı; Hazreti Emir bunun üzerine geri döndü (Nûr'ül-Ebsâr ve El-Kâmil'den naklen Fetret'ül-İslâm,

Bilin ki andolsun Allah'a, gerçekten de ölümü anış, beni oyundan, eğlenceden alıkor; gerçekten de âhireti unutuş, onu doğru söz söylemekten alıkor; gerçekten de o, Muâviye'ye de, kendisine bir bağışta bulunmasını, dinini terk etmesine karşılık bir bayağı rüşvet vermesini şart koşarak biat etti.[158]

* * *

138

(Sıffin'den önce fitne ve savaşlara dâir buyurdular ki:)

İnsanlar, hidâyeti bırakıp hevâ ve heveslerine uyunca, Kur'ân'ı kendi reylerine uydurunca imâm, hevâ ve hevesi giderir; yerine hidâyeti getirir; halkın reylerini, yorumlarını boşlar; Kur'an'ın hükmünü icraya başlar.

(Aynı hutbeden:)

Sonunda savaş diz boyu yücelir; dişlerini gösterir; dokuz aylık gebe kadınlar gibi memeleri dolar; verdiği süt önce tatlı gelir, fakat sonu acıdır.

---

s.133 ve aynı sahifenin 1 ve 2. notları).

158 - Amr Muâviye'ye, kendisine kaydı hayat şartıyla Mısır eyâletinin emaretinin verilmesini istemiş, bunun üzerine biat etmişti.

Bilin ki yarın, bilmediğiniz, ummadığınız olaylar gelip çatacak; o yarın da uzak değil; tez gelecek. Buyruk sahibi, onların kötülük yapanlarını soruya çekecek. Yeryüzü, ciğerinde ne varsa dışarı atacak; altınını gümüşünü, mâdenini ona sunacak, O da adalet neymiş, adaletle hükmetmek nasılmış, size gösterecek; kitabın, sünnetin ölmüş hükümlerini diriltecek.

(Aynı hutbeden:)

Sanki görüyorum onu, Şam'dan seslenmede; bayraklarıyla Kufe civarını birbirine katmada. Sütü sağılmak istenen kızgın deve gibi onlara saldıracak; yeryüzünü başlarla dolduracak. Ağzını açması sert olacak; yere pek pek ayak basacak; upuzak yerlere kastedecek; büyük bir kudretle yürüyüp gidecek, saldırıp vuracak. Andolsun Allah'a ki yeryüzünün dolaylarında sizden, gözden kalan sürme gibi pek azınız kalacak. Bu, böylece sürüp gidecek; aklını yitiren Arab'ın aklı başına gelinceye dek.

O halde hükmü bâki olan yola-yordama uyun; apaçık dinin hükümlerine tâbi olan; peygamberlikten kalmış olan, size de yakın bulunan ahde, Peygamber'in Ehlibeytine sarılın. Bilin ki Şeytan, uymanız, peşinde düşmeniz için, avcının tuzağına düşürmek kastıyla tuzağa varan yollardaki engelleri kaldırdığı gibi yollarınızdan engelleri kaldırmadadır; yolları size kolaylaştırmadadır.

* * *

Sıffin'den Önce:

Vahyi için seçtiği peygamberlerini yolladı; onları, yarat-tıklarına delil kıldı; onlarla halkın, kendisine karşı özürler getirmesi yolunu bağladı; kullarını gerçek bir dille gerçek yola çağırdı.

Bilin ki Allah, gerçekten de halka tekliflerini açıkladı; onun gizlediklerinin bilinmemesi, gönüllerindeki sırların duyulmaması gibi bir yol tutmadı; kulların hangisi en iyi işte bulunacak, bunun, kullarca da bilinmesini irâde etti; böylece de iyiliğe karşı iyi mükâfâtı, kötülüğe karşı da kötü mücâzâtı takdir eyledi.[159]

Nerede o kişiler ki bizden -Ehl-i Beyt'ten- ayrı olarak kendilerini bilgide üstün sayarlar, hem de yalan olarak, bize zulmederek bu zanna kapılırlar? Oysa ki Allah bizim derecemizi yüceltmiştir, onlarıysa alçaltmıştır. Bize ihsan etmiştir, onlaraysa vermemiştir. Bizi haremine almıştır, onlarıysa oradan çıkarmıştır. Hidâyet bizimle istenebilir, körlük bizimle giderilebilir. Bilin ki imamlar Kureyş'tendir; Kureyş'in de Hâşim

---

159 - "Öyle bir mâbuddur ki yaratmıştır ölümü ve dirimi, hanginiz daha iyi işte bulunacak, sınamak için sizi ve odur üstün olan ve suçları örten." (67, Mülk, 2).

soyuna verilmiştir imamlık; başkalarıyla düzene girmez.[160]

(Aynı hutbeden:)

Diğerleriyse tez elde edilen dünyâyı seçtiler, sonradan elde edilecek âhireti geriye attılar.[161] Arı-duru suyu bırak-tılar, pis ve bos bulanık suyu içtiler. Sanki onların kötüsünü görmedeyim: Nehyedilen şeye eş olmuş, onunla ülfet etmiş, ona uymuş. Saçı başı onunla ağarmış; huyu huşu onun rengine boyanmış. Ondan sonra da ağzı köpürürken, dalgalarla coşan denizde boğulmaktan ürkerek, yahut da kuru otun ateşe düşüp yanmasından, kavrulmasından pervâ etmeyerek halkın zararına, kötülüğüne yüz tutmuş.

---

160 - Hz. Rasûl-i Ekrem'in, sallallahu aleyhi ve âlihi ve sellem, kendilerinden sonra on iki halifesi bulunacağı, bunların hepsinin Kureyş'ten olacağı, Buharî, Müslim, Tirmizî, Müsned ve Kenz'ül-Ummâl hadislerindendir. Yenâbî-ül-Mevedde'de, Câbir b. Sümre'nin rivâyeti, hepsinin de Hâşimî olacağıdır; Hâfız Ebu-Nuaym, "Hılye"sinde, Hz. Rasûl'ün (s.a.a), kim benim yaşayışımla yaşamak, öldüğüm gibi ölmek, Rabbimin adn cennetinde yerleşmek dilerse benden sonra Ali'yi sevsin, onun vilâyetini kabûl etsin; onu sevene dost olsun, benden sonra İmamlara uysun; çünkü onlar benim Ehlibeytimdir, benim toprağımdan yaratılmışlardır, onlara anlayış ve bilgi rizkedilmiştir; ümmetimden olup da onların üstünlüğünü yalanlayanlara yazıklar olsun; onlar, benim onlarla olan yakınlığımı inkâr ederler; şefâatime da nâil olmazlar buyurduğunu İbn-i Abbas'tan rivâyet etmiştir (Fedâil'ül-Hamse, 2, s. 23-26).

161 - **"Hayır, siz geçip gideni seversiniz ve âhireti bırakırsınız."** (75, Kıyâme, 20-21).

Nerede hidâyet ışıklarıyla aydınlanan akıllar, takvâ alâmetlerini canla başla gören gözler? Nerede Allah'a bağışlanmış olan, Allah'ın tâatine bağlanmış bulunan gönüller?

O yol yitirmişler bu dünyânın malına üşüştüler, birbirleriyle haram elde etmek için dövüştüler. Cennetin, cehennemin alâmetleri gözlerinden kaldırıldı; cennetten yüz çevirdiler, amelleriyle cehenneme yüz tuttular. Rableri çağırdı onları, onlar yüzlerini döndürdüler; şeytan çağırdı onları; icâbet ettiler, ona döndüler.

* * *

200

Muâviye hakkında

Andolsun Allah'a ki Muâviye, benden daha akıllı, benden daha dâhî değildir; fakat o gadretmede, kötü işler işlemededir. Gadrin kötülüğü olmasaydı ben de halkın en dâhisî olurdum. Fakat her gadirde bir zulüm vardır, her zulümde bir küfür mevcuttur. Gadredenin bir bayrağı olur ki kıyâmet gününde onunla tanınır, bilinir.[162]

---

162 - *"Her gadredenin bir bayrağı vardır; kıyâmet günü onunla tanınır, bilinir."* (Hadis, Câmi', 2, s.104).

Andolsun Allah'a ki ben gadirden gaflette değilim. Onların zulmünü onlardan yeğ bilirim; fakat göz yumarım, kimse beni, çetin işlerde bile kötülüğe götüremez; direnir, dayanırım.

* * *

171

(Sıffin'e giderlerken)

Ey yüceltilmiş göğün, yayılmış, dürülmüş yeryüzünün Rabbi olan Allah'ım, yeri, geceyle gündüzün gelip konduğu, göğü, güneşle ayın akıp gittiği, dönüp giden yıldızların gelip geçtiği yer yaptın, boyuna sana, kulluk eden meleklerini konakladın. Ey yeryüzünün Rabbi, yeri, uçan, otlayan, görünen, görünmeyen nice canlıların konağı, karar yeri kıldın; ey yeryüzünü destekleyen, halka dayanak olan dağları yaratan Rabbim bizi düşmana üst edersen cevretmekten, cefâda bulunmaktan koru, hak üzere dayandır bizi. Onları bize üst edersen şehâdet nasip et bize, fitneden sakla, bekle bizi.

Çetin işler gelip çatınca eşini dostunu koruyanlar, koruyuculardan sayılanlar nerede? Karşı durmamak bir

ayıptı, ardınıza attınız; şehâdet ve cennetse önünüzde, ona yönel-diniz.

* * *

206

(Savaşırlarken ashabından bâzılarının Şamlılara sövdüklerini duyunca buyurdular ki:)

Sizin sövücü kişiler olmanızdan hoşlanmam, bu iş kötü gelir bana. Onların yaptıklarını söylediniz, hallerini andınız mı en doğru olarak söyleyeceğiniz, özür bakımından da geçerli olarak diyeceğiniz söz şu olmalı; onları söveceğiniz yerde deyin ki:

Allah'ım, onların da canlarını koru, bizim de canlarımızı koru. Onlarla aramızı uzlaştır; onları sapıklıklarından kurtar, hidâyete ulaştır; böylece de bilmeyen, hakkı tanısın, sapıklıkta direnen, ondan vazgeçsin, ayrılsın.

* * *

55

(Sıffin'de henüz ashabına savaşa izin vermedikleri sırada buyurdular ki:)

Ama bütün bunlar, ölümden kaçınmak yüzünden mi diyorsunuz? Andolsun Allah'a, ölüme gitmeme, yahut ölümün bana gelip çatmasına aldırış bile etmem ben. Ama Şamlılar hakkında bir şüphe mi var diyorsunuz; gene andolsun Allah'a ki savaşı birgün bile geciktirmem, ancak onların bir bölüğünün bana katılarak doğru yolu bulması, benim ışığımla gözlerinin ışıyıp gerçeği görmeleri içindir. Bu onları sapık bir haldelerken öldürmemden daha yeğdir bence, daha da sevimlidir hattâ; isterlerse tekrar suçlarına dönsünler.

* * *

216

(Sıffin'de okudukları hutbe:)

(Allah'a hamd-ü senâ, Rasûlüne ve soyuna salât-ü selâmâdan) Sonra gerçekten de Allah beni, buyruk sâhibi etmekle üzerinizde hakkım olduğunu takdir etmiştir. Fakat benim, sizin üzerinizde hakkım olduğu

gibi sizin de benim üstümde hakkınız var. Hak, söylenip övülmede her şeyden kolaydır, fakat insafla amel edilmede en güçtür. Hiç kimsenin bir kimse üstünde hakkı yoktur ki onun da öbürü üstünde bir hakkı olmasın; birinin başkası üzerinde hakkı olsun da o kimse üzerinde başkasının hakkı bulunmasın, herkesten ve her işten müstağnî olan, kullarına karşı sonsuz gücü-kuvvetli olup takdirini adaletle icrâ eden, noksan sıfatlardan münezzeh Allah, kudreti ve adaleti dolayısıyla bundan müstesnâdır; ona karşı hiç kimse hak dâvâsına kalkışamaz. Kullarının ona ibâdet etmesini, ihsanıyla, lütfüyle mükâfatlarını kat kat arttırmayı takdir etmiştir; bu, onun kullara vâcip ettiği hakkıdır.

Sonra, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, bâzı insanlar için bâzısına kendi haklarından bir kısmını vacip etmiş, çeşitli derecelerle de o hakları eşit kılmıştır. Bâzı hakları, öbür haklar karşılığında öyle vâcip etmiştir ki onlar yapılmadıkça öbürleri de yapılamaz. Allah haklarının en büyüğü, buyruk sâhibinin, buyruğu altındakilere, buyruğu altında olanların da buyruk sâhibine terettüp eden haktır. Bu bir farzdır ki Allah herkese farz etmiştir bunu. Halkın düzene girmesine, dinlerin üstün olmasını vesile kılmıştır bunu. Halk, ancak buyruk sâhiplerinin düzgün olmalarıyla düzene girer; buyruk sâhipleri de ancak buyruğa uyanların doğruluğuyla yücelir, kurtuluşa erer. Halk, kendisine emredenin hakkını edâ ederse, halka emreden de emrettiklerine haklarını verirse aralarında gerçek, üstün olur; din yolları düzelir; adalet yerine gelir; yollar-yordamlar halk arasında yürür-gider.

Bununla da zaman düzelir, devletin bakası umulur, düşmanların ümitleri ye'se döner.

Ama buyruk altında bulunanlar, buyruk sâhibine itâat etmezlerse, yahut buyruk sâhibi, buyruğu altındakilere zulmederse, o vakit söz çeşit-çeşit olur; birlik, düzenlik bozulur; zulüm alâmetleri belirir; dindeki hükümler değişir; sünnetler yürürlükten kalkar. Artık işler, hevâ ve hevesle görülür; hükümler kalkar, tutulmaz olur; insanlar bozgunluğa düşer; ellerinden attıkları, riâyet etmedikleri pek büyük haktan bile korkmazlar; işledikleri pek büyük batıldan bile çekinmezler. İşte o vakit iyiler alçalırlar, hor-hakir olurlar, kötüler yücelirler, üstün kesilirler; Allah'ın azapları da pek büyük bir tarzda kullara yönelir.

Böyle bir hâlde birbirinize öğüt vermeniz, iyi bir tarzda birbirinize yardım etmeniz gerektir. Birisi, Allah'ın razılığını elde etmeyi ne kadar dilerse dilesin, ne kadar kullukta bulunursa bulunsun, elinden geldiği kadar öğüt vermeye çalışmazsa, kullara vâcip olan bu Allah hakkını yerine getirmezse, halkın arasında doğruluğun hüküm sürmesine yardım etmezse, Allah'ın rızasını elde edemez. Dinde yüce de olsa, üstün de bulunsa herkese Allah haklarının edâsına yardım etmek vâciptir. Halkın gözüne küçük görünen, kendisine önem verilmeyen kişiye de bu hususta yardımda bulunmak, buna çalışmak, büyük sanılana vâcip olduğu gibi vaciptir.

(Bu sırada ashabından biri kalktı, Allah'a hamd-ü senâ ettikten, kullarına nimetlerini andıktan sonra, sen dedi, bizim emirimizsin, biz sana tâbiiz. Allah bizi seninle horluktan kurtardı, belâdan emin etti. Emret,

buyruğuna uyalım; ne yolu seçersen o yola varalım. Sözün, gerçeğin ta kendisidir; hükmün tam yerindedir. Hiçbir işte sana karşı durmayı doğru bulmayız; hiç kimsenin bilgisini, senin bilginle ölçmeyiz. Katımızda derecen büyüktür; merteben yücedir. Hazret buyurdular ki:)

Özünde Allah'ın ululuğunu duyan, kalbinde bu ululuk yer eden kişiye, Allah'tan başka her şey küçük görünür; Allah'ın ululuğunu bilip ululanmayan kişiye Allah'ın lütfü da, ihsanı da pek büyük olur. Çünkü Allah'ın nimetlerini büyük gören kişiye Allah, daha da fazla nimetler verir. Buyruk sâhiplerinin iyilerce en aşağı sayılan hâli, övünmeye kalkışmaları, kendilerini beğenmeleri, kibirliliklerini gösteren durumlara düşmeleri, bu çeşit hareketlere kalkmalarıdır.

Beni, övülmeyi seven, isteyen biri sanmanızdan nefret ederim; övülmeyi hiç mi, hiç istemem. Şükürler olsun Allah'a ki böyle bir kişi değilim ben. Hattâ böyle olsam bile gene de Allah'ın ululuğu karşısında vazgeçer giderim bu huydan; çünkü Allah, ululuğa, yüceliğe fazlasıyla lâyıktır. Nice kişiler vardır ki işi bir işe koyuldular mı, övülmeyi isterler; fakat böyle bir kişi değilim ben. Allah'a itâatimden, sizi idarede iyi hareketimden dolayı övmeyin beni. Daha nice huylar var, daha nice gerçek işler var; onları yapmaya mecburum ben. Övgüden hoşlanan kişilere söylenen sözleri söylemeyin bana, aksine, öfkeli kişileri öfkelendirecek sözler söyleyin bana; çekinmeyin benden; o çeşit sözleri gizlemeyin benden. yaltaklanmakla, dille rüşvet vermekle uzaklaşmayın benden. Sanmayın ki doğru bir söz söylerseniz ağır

gelir bana; kendisine doğru söz ağır gelen kişi, adaletle hüküm yürütemez. Doğruyu söylemekten, adalete uyup benimle danışmaktan çekinmeyin. Çünkü hatâya da düşebilirim; emin değilim bundan; ancak Allah lütfeder de korursa o başka. Çünkü O, bana benden daha ziyade sâhiptir. Siz de kullarsınız, ben de bir kulum Rabbe; ondan başka da Rab yok; odur sâhibimiz; bizse, bize sâhip değiliz. Bilmiyorduk, O kurtardı bilgisizlikten bizi; körlükten O kurtardı, O açtı gözlerimizi.

* * *

89

(Bâzı ashabına hitapları:)

Onu (Hz. Muhammed'i s.a.a), peygamberlerin gönderil-mediği, ümmetlerin uykuları uzayıp gittiği, fitnelerin belirip göründüğü, işlerin darmadağın olduğu, savaşların yayıldığı bir çağda gönderdi; Dünyanın ışığı görünmez olmuştu; aldatışı açığa çıkmıştı, ondan kaçınılmaz olmuştu; o çağda, yaprağı sararmıştı; yemişinden ümit kesilmişti; suyu çekilmişti; hidâyet bayrakları yıpranmıştı; azgınlık bayrakları görünmüştü, dünya, ehline karşı yüzünü ekşitmişti; onu dileyenin yüzüne suratını asmıştı; meyvesi fitneydi; yemeği leşti, pisti; bedenine giydiği elbisesi korkuydu; üst giyimi kılıçtı.

İbret alın Allah kulları, babalarınızın, kardeşlerinizin rehin oldukları, soruya çekildikleri hâli anın. Ömrüm hakkı için zamanları ne size uzak, ne onlara ırak. Sizinle onlar arasında yüzyıllar, uzun zamanlar geçmedi. Bu gün, onların bellerinde bulunduğunuz zamandan uzak değilsiniz siz. Allah'a andolsun ki Peygamber'in onlara buyurduğu şeyleri bugün, ben söylemekteyim size. Onların kulakları dün nasıl duyduysa sizin kulaklarınız da bugün öylece duymakta. O zaman onların gözleri nelere açıldıysa, neler

gördüyse, gönülleri ne hallere düştüyse, bugün size de aynı şeyler görünmede, aynı haller gelmede. Onların gördüklerini görüyorsunuz, duyduklarını duyuyorsunuz. Vallahi onlardan sonra, onların bilmedikleri bir şeyi görmüyorsunuz; onların mahrum oldukları bir şeye ermiyorsunuz. Size belâ, öylesine indi, öylesine gelip çattı ki, sanki yuları çözülmüş esrik bir deve, yükü de yeğin. Aldananlar gibi aldatmasın sizi; çünkü bir gölgedir o ki uzayıp gider; sayılı günlerce devam eder.

* * *

123

(Savaş usûlünü anlatırlarken buyurdular ki:)

Sizden kim olursa olsun, biriniz, düşmanla karşılaşınca, kendisinde bir güç, bir yüreklilik duyar, kardeşlerinden birinin zayıflığını, güçsüzlüğünü görürse, kendisine ihsan edilen, bununla da üstün bir hâle gelen kişi, yiğitlikle düşmanı kendisinden defeder gibi kardeşinden de defetmeli; Allah dilerse, zamanında, ondan da bu çeşit bir zaafı, tıpkı bunun gibi defeder.

Gerçekten de ölüm, öyle bir isteklidir ki ne oturan, onun pençesinden kurtulur; ne korkan, onu acze düşürür. Ölümün en şereflisi de öldürülmektir. Ebû-Taliboğlu Ali'nin canı, kudret elinde olana andolsun ki

kılıçla bin kere vurulup yaralanmak, yatakta ölmekten yeğdir bana.

Ama ben sizde bir bozgun havasının estiğini görüyorum; oysa kurtuluş, kendini kalp kuvvetiyle derde, belâya atan kişinindir. Helâk olmaksa, zayıf bir yürekle geriye dönenindir.

Zırhlıları öne alın, zırhsızları arka saflara dizin. Dişleri-nizi sıkın; çünkü savaşta direnmek, insanın başından kılıcı uzaklaştırır. Mızrak vururken, yahut size mızrak vurulacağı vakit, yerine göre eğilin; yakut boyunuzu yüceltin; bu çeşit mızrak vurmak, daha tesirlidir. Her yana bakınmayın; bakınmamak, bir yana gözünü dikmek, göz yummamak, yürekteki gücü kuvveti çoğaltır. Susun; susmak, temkinli olmak, insandan korkuyu uzlaştırır. Bayrağı, diktiğiniz yerden başka bir yere nakletmeyin; çevresini de boş bırakmayın; aynı zamanda bayrağı herkese de vermeyin; onu ancak içinizdeki yiğitlerin, sizden ayıbı gideren ad-san sâhiplerinin ellerine verin. Uğradıkları çetin işlere sabreden kişiler, sağa sola, öne arda seğirtip savaşın, bayrağı koruyan erler, bayrağın ardında kalıp düşmanın eline düşmesine sebep olmayan kişilerdir. Yahut ilerisine geçip muhafazasız kalmasına meydan vermeyen erlerdir.

Savaşta düşmanla yüz yüze gelince ona saldırmak, zayıf kardeşine yardım etmek gerekir. Düşmanı başıboş bırakıp kendi saf arkadaşının yanına gelmek de doğru değildir. O vakit düşman, önünde kimseyi görmez ve senin saf arkadaşına saldırır. Onun işini bitirdi mi, bu sefer sana hücum eder. Andolsun Allah'a ki dünya kılıcından kaçan, âhiret kılıcından

kurtulamaz. Siz Arab'ın ileri gelenlerisiniz, büyüklerisiniz, savaştan kaçmak, Allah'ın gazabına uğramaya, aşağılık bir hale düşmeye sebep olur ve buysa, ebedî bir ayıptır, daimî bir ayıp. Kaçan ömrünü uzatamaz; kaçmak, adamla ecel gününün arasına girip ecele engel olamaz. Allah'a giden kişi, suya kavuşmuş susuza benzer ve cennet, mızrakların gölgeleri altındadır. Bugün iş belli olur; haberler apaçık duyulur, andolsun Allah'a, düşmanlar, şehirlerini ne kadar özlüyorlarsa ben, onlarla karşılaşmayı, o kadar; hattâ ondan da fazla özlüyorum.

Allah'ım, gerçeği kabûl etmezlerse, batılda direnirlerse sen topluluklarını dağıt, aralarına ayrılık düşür; yaptıkları suçlara karşılık, sen helâk et onları. Çünkü onlar, birbiri ardınca vurulan mızraklarla can vermeden, kafa tasları kılıçlarla ikiye bölünmeden, kemikleri kırılmadan, kolları, ayakları kesilmeden yerlerinden kıpırdamazlar; bölük-bölük askerler, onlarla yüz yüze geldikçe, yedeklerinde atlar bulunan ve develere binmiş olan askerler onlarla savaşmadıkça, birbiri ardınca gelen ordular şehirlerini almadıkça, atlar, nallarıyla yaylalarını çiğnemedikçe inatlarından vazgeçmezler.

* * *

66

(Gene savaş esnasında buyurdular ki:)

Ey Müslümanlar, Allah korkusuna bürünün, iman kuvvetine sarılın; dişlerinizi sıkın, çünkü direniş, başlarınızdan kılıçları defeder. Zırhlarınızı giyinin, hiçbir yeriniz açık kalmasın; kılıçlarınızı sıyırmadan önce, kınlarındayken oynatın. Gözlerinizin ucuyla, şiddetle bakın; sağa sola mızrak vurup saldırın; adımlarınızı ileri atarak kılıçlarınızı vurun.

Bilin ki siz Allah'ın yardımına mazharsınız; Rasûlullah'ın amcasının oğluyla berabersiniz. Dönüp dönüp hücum edin, kaçmaktan utanın; çünkü o, suyunuzca sürecek bir utançtır. Ardından da soru günü azap vardır. Canla başla savaşın, savaşmaktan hoşlanın, ölüme gülerek, sevinerek koşun. Şu çoğunluğa saldırın, şu kurulmuş çadıra yürüyün; çünkü Şeytan ordadır; fırsat bulursa elini uzatıp tutmak, güce gelirse adımını atıp kaçmak üzeredir. Ercesine yürüyün ki gerçeğin direği karanlıktan kurtulup belirsin; **"Allah sizinledir ve yaptıklarınızın sevabı, hiç azaltılmamaktadır."** (47, Muhammed s.a.a, 35).

* * *

107

(Savaş sırasında:)

Dönüp dolaştığınızı, saflarınızda geri kaldığınızı, o aşa-ğılık zâlimlerin, o Şam ovasında çergeler kurup göçenlerin hücumlarının sizi sürdüğünü, geri döndürdüğünü gözle-rimle gördüm; oysa siz Arab'ın en ileri gidenlerisiniz, en önde yürüyenlerisiniz; başta beyinsiniz, yüzde burunsunuz; yüce yüce dağlarsınız.

Sonunda onları, sizi sürdükleri gibi sürdüğünüzü, sizi yerlerinizden püskürttükleri gibi sizin de onları püskürttüğünüzü, önden gelenlerini, ok, kılıç ve mızraklarla sonda kalanlarına kattığınızı, susuz develeri havuz kıyılarından, yayıldıkları yerlerden kaçırdığınız gibi kaçırdığınızı gördüm de dertten sesler çıkaran, elemden coşup kabaran göğsüm, gönlüm yatıştı, esenliğe kavuştu.

* * *

207

(Sıffin savaşında İmâm Hasan aleyhisselâmın savaşa katıldığını görünce buyurdular ki.)

Şu genci tutun, belimi kırmasın benim. Çünkü bu ikisinin (Hasan ve Huseyn aleyhimesselâm) ölmelerini, Rasûlullah'ın soyunun kesilmesini istemem; bana pek ağır gelir bu.

* * *

212

(Ashabı Şamlılarla savaşta zaaf gösterince buyurdular ki:)

Allah'ım, kullarından hangi kul, bizim cevre, zulme dayanmayan, adaletin ta kendisi olan, dinde, dünyada bozgunculuğa sebep olmayan, hem dîni, hem dünyâyı düzene sokan sözlerimizi duydu da duyduktan sonra kabûl etmedi, senin dînine yardım etmediyse, senin

dînini üstün etmekten çekindiyse, ey tanıkların ulusu, senin ona tanık olmanı, onun aleyhinde yeryüzünde ve göklerinde bulunanların hepsinin de tanıklık etmesini dileriz.

Sen de ona artık yardım etme, etmezsin de; onu günahıyla azaplandır, azaplandırırsın da.

* * *

173

(Sıffin'den sonra, Nehrivan'dan önce)

(Muhammed sallallahu aleyhi ve âlihi) Vahyinin emini, peygamberlerinin sonuncusu, rahmetinin müjdecisi, azâbının korkutucusudur.

Ey insanlar, gerçekten de ben bu işe, insanların en lâyığı, Allah'ın bu hususta emirlerini en iyi bileniyim. Birisi, bu hususta münâzaaya kalkışır, fitneyi uyandırırsa onun, ya hakkı kabûlü dilenir, yahut da onunla savaşa girişilir. Ömrüm hakkı için imâmet, bütün insanların bir araya gelip rey vermeleriyle olmayacağı gibi zâten de buna imkân yoktur. Ancak bu işe ehil olanlar, orada bulunmayanlar hakkında rey yürütebilirler; bundan sonra da o toplulukta

bulunanların bu reyden dönmeleri, bulunmayanın da başka birini seçmesi mümkün olamaz.

Bilin ki ben, iki çeşit adamla savaşmadayım: Birisi, kendi hakkı olmayan şeyi iddiâ etmekte; öbürü, kendisine gerekeni yapmamakta. Allah kulları, Allah'tan çekinmenizi tavsiye ederim size; çünkü bu çekinmek, insanlara tavsiye edilecek en hayırlı şeydir; Allah katında da işlerin, sonu bakımından en hayırlısıdır.

Sizinle kıble ehli arasında savaş kapısı açıldı. Bu bayrağı gerçek duraklarda görüşe sâhip olan, can gözü açık ve bilgili bulunan kişiler taşıyabilirler. Size buyurulanı yapın; yapma denenden çekinin. Bir iş sizce iyi anlaşılmadan ona koşmayın; çünkü başkalarının inkâr ettikleri şeyleri de düzüp koşmak gerekiyor bize. Bilin ki elde etmeyi dilediğiniz şu dünyâ, bâzı kere sizi öfkelendirir, bâzı kere hoşnût eder; fakat ne sizin evinizdir, ne konaklama yeriniz; siz onun için, orda kalmak için yaratılmadığınız gibi oraya da dâvet edilmediniz. Bilin ki o, size bâki değildir; siz de orada bâki olamazsınız. O, sizi aldatır ama çekindirir de. Çekindirmesine bakın da aldanmayın ona; korkutmasına bakın da tamah etmeyin ona. Orada, dâvet edildiğiniz yere hazırlanmaya bakın; gönüllerinizden dünyâ sevgisini atın. Ellerinizden, ona ait bir şey alınırsa hiçbiriniz, halayıklar gibi ağlayıp sızlanmaya kalkmasın. Allah'ın nimetinin, hakkınızda tamamlanması için Allah'a itâat ederek sabırlı olun. Kitabının buyruklarını korumanız emredilmiştir size, onları korumaya çalışın. Bilin ki dîninizi koruduktan sonra dünyânızdan bir şey yitirmeniz, size zarar

vermez. Bilin ki dîninizi yitirirseniz, dünyânıza ait bir şey korumanız, size fayda etmez. Allah kalplerinizi ve kalplerimizi hakka yöneltsin; bize de, size de sabrı ilhâm eylesin.

* * *

40

(Hâricîlerin, hüküm ancak Allah'ındır demelerini duyunca buyurdular ki:)

Doğru bir söz; fakat onunla batıl murât edilmede. Evet, gerçekten de hüküm ancak Allah'ın; ama bunlar, emri ancak Allah verir diyorlar; oysa ki insanlara iyi, yahut kötü, mutlaka bir emir sâhibi gerektir. İnanan, onun buyruğu altında işe koyulur; kâfir, onun sâyesinde faydalar bulur; Allah, takdir ettiği zamânı onunla yürütür. Mallar, ganimetler, o yüzden toplanır; yollar, o yüzden emin olur; zayıfın hakkı, kuvvetliden onunla alınır da iyi kişi huzura erer; kötüden görmez zarar.

(Bir rivâyette de Hâricilerin sözlerini duyunca buyurmuşlardır ki:)

Ben de sizin aranızda, sizin hakkınızdaki Allah hükmünü beklemekteyim.

(Sonra buyurmuşlardır ki:)

İyi bir emir sâyesinde temiz kişi işe koyulur; kötü emir yüzünden de kötü kişi fayda bulur; zamanı bitinceye, ölümü yetinceye dek bu böyle sürer gider.

* * *

208

Hüküm kabûl etmesini zorladıkları zaman buyurdular ki:

Ey insanlar, sizi savaşın zayıflatmasını istediğimi sanıp durmadasınız; oysa ki savaş, sizi zayıf düşürürse düşmanı sizden ziyade zayıf düşürür.

Fakat ne çâre; dün buyruk vermedeydim, bugün buyruk altına girdim. Dün nehyediyordum sizi, bugün siz beni nehyediyorsunuz. Yaşamayı seviyorsunuz; ben de istemediğiniz şeye sizi zorlayamam.

* * *

121

(Ashabından birisi kalkıp, bizi hakem tayin etmekten men ettin, sonra da hakemlerin hükmüne uymamızı söyledin; bilmiyoruz, bu iki işten hangisi

daha doğru deyince Hazreti Emir aleyhisselâm, elini eline vurup buyurdular ki:)

Gönlündeki ahdi terk edenin cezâsıdır bu. Size emrettiğim şey, Allah'a andolsun ki, istemediğiniz şeye sizi sevk etmek içindi; fakat Allah onda hayır takdir etmişti. Emrine uysaydınız doğru yolu bulurdunuz, eğrilseydiniz sizi doğrulturdum; baş çekseydiniz sizi düzene sokardım; bu da en doğru bir şeydi. Fakat bu işi kiminle yapayım, kime güveneyim? Ben sizi tedâvî etmek istiyorum, sizse derdimsiniz benim. Ayağındaki dikeni, dikenle çıkarmak isteyen kişiye benziyorum; ama o da biliyor ki diken, dikene meyletmede. Allah'ım, hekimler bile bu dertlilerin dermanından usandı; bu derin kuyudan su çekenler bıktı, dermandan kaldı.

Nerede o topluluk ki İslâm'a dâvet edildiler de kabûl eylediler; Kur'ân'ı okudular da hükümlerini kuvvetlendirdiler; savaşa yürütüldüler de yürüdüler; süt emer çocuklarını bile bırakıp atıldılar; kılıçlarını, kınlarından sıyırıp saldırdılar? Bölük bölük, müşriklerle savaşarak yeryüzünün çevrelerini tuttular; bir kısmı şehit oldu, bir kısmı kurtuldu. Yaşayışa önem vermediklerinden, kalanlar müjdelenmediler; ölüme aldırmadıklarından ölenler yüzünden kalanlara başsağlığı verilmedi bile. Onların gözleri ağlamaktan dünyâyı seçmez olmuştu; fazla oruçtan karınları

çökmüştü; duâ etmekten dudakları kurumuştu; uykusuzluktan renkleri sararmıştı; yüzlerine Tanrı'dan korkanların, ona karşı alçalanların tozu toprağı konmuştu. Onlardı benim kardeşlerim; fakat gittiler; artık benim, onlara kavuşmak susuzluğuna uğramam gerek; onların ayrılığından elimi dişlemem gerek.

Bilin ki Şeytan, sapıklık yollarını kolay gösteriyor size; düğüm düğüm çözerek dîninizi almak, birlik topluluk yerine sizi ayrılığa salmak istiyor sizi. Onun vesveselerinden, onun afsunundan yüz çevirin; size verenin, öğüdünü armağan edenin sözlerini tutun; ona bağlanın, ona uyun.

* * *

122

(Hâriciler, hakem kabûlünü inkârda ısrâr ederlerken toplandıkları ordugâha gidip buyurdular ki:)

Hepiniz de Sıffin'de bizimle beraber değil miydiniz? (İçimizde bulunan da var, bulunmayan da denince) İki bölüğe ayrılın; Sıffin'de bulunanlar bir yana gitsin, orda dursun; bulunmayanlar da bir tarafa gelip toplansın da hepsine diyeceğimi diyeyim (**buyurdu. Sıffin'de bulunanlarla bulunmayanlar ayrılınca hepsine**) Susun da sözlerimi dinleyin, yüreklerinizi sözlerime verin; sizden tanıklık istediğim vakit de herkes bildiğini, bildiği gibi söylesin (**diye münâdîye nidâ ettirdi. Sonra**

onlara uzun bir hutbe okudu ki bu sözler, o hutbedendir:)

Onlar Mushafları mızraklara bağlayıp yücelttikleri zaman, hîleyle, düzenle, bunlar da bizim kardeşlerimiz, bunlar da dindaşlarımız. Bize baş vuruyorlar, geçmiş suçlarını bağışlamamızı diliyorlar. Noksan sıfatlardan arı olan Allah'ın Kitabına sığınarak savaştan kurtulmak istiyorlar. Dileklerini kabûl etmemiz, onları bu dertten kurtarmamız doğrudur diyenler siz değil miydiniz?

Size, bu bir iştir ki dedim, görünüşte îman, fakat içyüzde düşmanlık ve isyan. Evveli rahmet, fakat sonu nedâmet, Yolunuza yürüyün, dişlerinizi sıkın, savaşa devam edin. Uyulursa adamı sapıklığa götürecek, uyulmazsa hor-hakir bir halde kalakalacak kişinin çağrısına aldırmayın. Fakat siz dinlemediniz; siz kabûl etmediniz bunu. Ben kabûl etseydim uymam gerekirdi; fakat Allah, bunun suçunu yüklemedi bana; Kur'ân benimledir elbet; ona inanalı ayrılmadım ondan ben.

Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlallah'la beraber olduğumuz demlerde öldürülmek, babaların, oğulların, kardeşlerin, yakınların arasında döner dururdu; ama musibetlerde, bütün çetin olaylarda bizim ancak inancımız artardı; gerçek üzere geçer giderdik; buyruğa uyarak, yaraların sızısına dayanırdık.

Şimdiyse Müslüman olduğunuz hâlde İslâm'a giren sapıklık ve batıl şüphe ve te'vil yüzünden kardeşlerimizle savaşmadayız; Allah'ın aramızdaki ayrılığı gidereceğini, bizi uzlaştıracağını umduğumuz şeye yapışmaya, ondan başkasını elden atmaya çalışmadayız.

* * *

Hakemeyn Hakkında:

Aşağılık kaba kişilerdir; bayağı huylu kullardır. Her yandan toplanmışlar, her kötülüğe bulanmışlar. Din hükümlerini öğrenip edep kaidelerine uymaları, belleyip yola gelmeleri gerekli olan, buyruk altına girmeleri, başlarına buyruk bırakılmamaları icâb eden kişilerdir. Ne Muhâcirlerdendir onlar, ne Ansâr'dan; ne de daha önce Medîne'de yerleşenlerdir.

Bilin ki onlar, toplumun içinden kendilerince sevilen, istenen en yakın kişiyi seçtiler. Sizse istemediğiniz, sevmediğiniz en yakın kişiyi seçtiniz. Abdullah bin Kays'in dün dediklerini hatırlayın; diyordu ki: Bu bir fitnedir, Müslümanlar arasında hakla batıl belli değildir; yaylarınızın zırhlarını kesin; kılıçlarınızı kınlarına sokun.[163]

---

163 - Abdullah ibn-i kays, Ebu-Mûsâ'l-Aş'arî'dir. Daha Cemel savaşından önce halka, haklı kimdir, haksız kim, bilen yok; onun için Ali'nin dâvetine uymayın, ona uyup savaşa girişmeyin diyordu. Bu zat, Osman zamanında Basra vâlisiydi. Emir'ül-Müminin (a.s),onu azletmişti. Bu yüzden de Emir'ül-Mü'minin'e kin beslemekteydi. Hâriciler, bilhassa bu zâtın hakem olmasını istediler, ısrâr ettiler; Hazreti Emir'in tayin etmek istediği Abdullah b. Abbas'ı kabûl etmediler.

Doğru söylüyorduysa zorlanmadan gitmekte yanıldı; yalan söylüyorduysa töhmet altına girdi. Amr ibn'il-Âs'a karşı Abbas oğlu Abdullah'ı gönderin; fırsattan faydalanın; İslâm'ın elinde olan uzak şehirleri kaplayın, kavrayın, koruyun. Görmüyor musunuz ki şehirlerinizde savaşıyorlar; onları elde etmeyi umuyorlar.

* * *

125

(Hâriciler hakem kabûl etmesini, sonradan kınayınca buyurdular ki:)

Biz insanları hakem yapmadık, Kur'ân'ı hakem tâyîn ettik. Kur'ân, iki yaprak arasındaki kitaptır; dille söylemez; çâresiz onu okuyup anlatacak biri gerek. Onunla söz söyleyenler, insanlardır. Şamlılar bizden, Kur'ân'ı hakem tayin etmemizi istediler. Yüce Allah'ın kitabından yüz çevirecek kişiler değiliz biz ve noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, "Bir şeyde anlaşmazlığa düştünüz mü, Allah'a, Peygamber'e

---

Ebû-Mûsâ'l-Aş'arî, Muaviye'ye uyup Hz. Emir'e, Hâşâ, lânet edenlerden ve Hz. Emir tarafından lânet edilenlerdendir. Hicretin kırk dördüncü yılında ölmüştü (Tenkihe, 2, s.203).

başvurun" buyurmuştur (4, Nisâ', 59). Allah'a başvurmak, Kitabıyla hükmetmemizdir; Peygamber'in sünnetine başvurmak, onun hükmüne, onun sünnetine uymamızdır. Allah'ın Kitabıyla gerçek olarak hükmedilecekse biz, onunla hükmetmeye herkesten daha ziyade layığız; Allah'ın Rasûlü'nün sünnetine uyularak hükme varılacaksa biz, insanlar arasında onunla hükmetmeye en fazla hakkı olanlarız, ona ehil bulunanlarız.

Ama neden hakeme razı olarak mühlet verdin derseniz cevabım şudur: Bilgisiz de gerçeği bilsin, öğrensin, bilgi sahibi de bilgisini büsbütün arttırsın; bunu istedim, bunu diledim; Allah belki bu uzlaşmayla bu ümmetin arasını bulur, düzeltir, bu zaman içinde biraz soluk almasını sağlar, gerçek aydınlanır, sapıklık ortadan kalkar dedim.

Gerçekten de Allah katında insanların en yücesi, gerçek, onun elde edeceği şeyi azaltsa, onu derde, gussaya salsa, batıl ona fayda verse, elde edeceğini çoğaltsa bile gerçeğe uyanı, onunla amel edenidir.

Neden şaşkına dönüyorsunuz, neden bu fitne nereden geldi size, düşünmüyorsunuz? Gerçeğe uymakta şaşırıp kalan, onu bir türlü görmeyen, zulme sarılan, ondan ayrılmayan, kitabın hükmünü anlamayan, doğru yoldan çıkıp sapan topluluğa karşı yürümeye hazırlanın. Fakat siz, ne güvenilir, ne dayanılır kişilersiniz, ne yoldaşlık edilecek dostlar. Savaş ateşini yalımlayacak ne kötü kişilersiniz siz, Yuf olsun size; dertlere düştüm, belâlara uğradım sizinle. Birgün savaşa çağırıyorum sizi; birgün gönlümdeki dertleri söylüyorum size, danışıyorum sizinle; fakat ne

çağırdığım zaman doğru özlü, vefâlı kişilersiniz siz, ne sır söylenecek, güvenilecek kardeşler.

* * *

127

(Hâricilere karşı buyurmuşlardı ki:)

Tutalım, benim yanıldığımı, doğru yoldan saptığımı sandınız; benim bu hareketim yüzünden neden bütün Muhammed ümmetini de sapık sayıyorsunuz? Neden benim yanılmam yüzünden onları da yanılmış biliyor, benim suçum yüzünden onları da kâfir sanıyorsunuz?

Kılıçlarınız omuzlarınızda; onları suçsuzlara sallıyorsu-nuz; suçluları suçsuzlara katıyorsunuz. Oysa siz de bilirsiniz ki; Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah evli olarak zina edeni recm etmiş, sonra ona namaz kılmıştır, mirasını da, miras düşenlerine vermiştir. Adam öldüreni öldürtmüş, mirasını ehline pay etmiştir. Hırsızlık edenin elini kestirmiş, evli olmadığı halde zina edeni dövdürmüş fakat sonra Müslümanların haklarından onlara düşen hakkı da kendilerine teslîm eylemiştir; onlar da Müslüman kadınları nikâhlamışlar, onlarla evlenmişlerdir.

Demek ki, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah onlara, suçlarının cezalarını vermiş, Allah'ın hükmünü tatbik etmiş, fakat Müslümanlıkta haklarını

onlardan men etmemiş, adlarını Müslümanlıktan çıkarmamıştır. Sizse insanların en kötülerisiniz; Şeytanın azgınlığa, isyana sevk ettiği, şaşkın bir halde sapıklığa sürdüğü kişilersiniz.

Yakındır, benim yüzümden iki bölük helâk olur gider: Bir bölüğü, beni fazlasıyla sevendir; sevgi, gerçek olmayan inanca yürütür onu; öbürü, bana buğuz edendir; buğuz, gerçek olmayan yola salar onu. İnsanların hayırlıları, hak-kımda ne ileri gidenleridir, ne geri kalanları. Onlar, orta yolu seçerler. Bu yolu seçin; Müslümanların çoğunluğunun inancına sâhip olun; çünkü Allah'ın (Kudret) eli, topluluktadır. Sakının ayrılıktan; insanlardan ayrılan, Şeytana kul olur; sürüden ayrılan koyunun kurda lokma olması gibi.

Bilin, duyun; onların bu inancını güden kişiyi, imamemin altında bile olsa, öldürün.

Tayin edilen iki hakem, Kur'ân'ın diriltttiğini diriltmek, Kur'ân'ın öldürdüğünü öldürmek için tâyîn edilmişti; onların bir araya gelmeleri ayrılığı yok etmek içindi. Kur'ân, bizi onlara uymayı çekerse uyacaktık onlara; Kur'ân bize uymayı emrederse, onlara değil, bize uyacaktınız. Sizi kötü bir işe salmadım; işlerinize ait bir hususta aldatmadım; şüphelere düşürmedim. Seçtiğiniz iki kişiyi, Kur'ân'ın hükmünden çıkmamalarını şart koşarak tâyîn etmiştik, göndermiştik. Onlarsa gerçeği, göz göre göre terk ettiler; cevr olduğunu bile bile kendi kendilerine uydular; cefâ yoluna gittiler. Oysa ki hükümde adaleti, gerçeğe uymalarını, kendi kötü reylerine uymamalarını şart koşmuştuk önceden.

* * *

19

(Kufe'de, minberde hutbe okurlarken ve hakemlere ait beyanda bulunurlarken birisi, önce bizi bundan men etmiştin, sonra da bunu kabûl ettin; bilmeyiz hangisi daha gerçek dedi. Hazret, elini alnına vurarak, biati bozan toplumun cezâsıdır bu buyurdu. Kays oğlu Eş'as, Ey Emir'el-Mü'minin, bu söz, senin lehine değil, aleyhinedir deyince de ona hitap ederek buyurdular ki:)

Hangisi aleyhimde, hangisi lehimde, ne bilirsin sen? Allah'ın ve lânet edenlerin lâneti sana ey çulha oğlu çulha, ey kâfir oğlu münâfık. Andolsun Allah'a ki O, seni iki kere tutsak etti; bir keresinde kâfirdin, bir keresinde Müslüman. İkisinden de ne malın kurtardı seni, ne soyun-sopun, ne devletin, ne şerefin, izzetin. Kavmini kılıca götüren, onları ölüme sevk eden kişiye, en yakınının düşman olması, en uzak olanınsa ondan emin bulunması, yerindedir, gerçektir.[164]

---

164 - Bu sözde, 2. sûrenin (Bakara) 159. âyetine işaret vardır. Bu âyet-i kerîmede **"İndirdiğimiz apaçık delilleri, bildirdiğimiz dosdoğru yolu, insanlara Kur'an'da tama-mıyla anlattıktan sonra bunu gizleyenlere gelince: Allah da onlara lânet eder, lânet edenler de"** buyurulmaktadır. Eş'as, Emir'ül-Müminin'in (a.s) ashabı arasında, sahâbe içindeki münâfıkların başı Abdullah ibn-i Ebi-Ubeyy ibn-i Selûl'e benzerdi.

Hakem tayininde H. Emir'e (a.s) muhâlefet edip Abdullah ibn-i Abbas, yahut Malik'ül-Eşter'in tayin edilmemesine, Ebu-Mûsâ'l Aş'arî'nin tayinine sebep olanların başındaydı; sonradan Hâricilere katıldı. Câhiliyye devrinde, babasının öldürül-mesi yüzünden, öldüren kabileye karşı savaşa girişmiş, savaşta kendisine yardım eden iki kişi öldürülmüş, kendi de tutsak olmuş, ağır bir fidyeyle kurtulmuştu. İslâm devrinde, birinci halifenin zamânında dinden dönenlerin bir kısmı, üzerlerine ordu sevk edildiği zaman bu adama sığınmıştı. Eş'as, beni padişah tanırsanız size yardım ederim dedi, bunun üzerine kendisine taç giydirmişler, padişahlığını kabûl etmişlerdi. Kendisi de dinden dönerek onların başına geçmiş, fakat savaşta, onlara hıyanet ederek sığındıkları kalenin fethine yardımda bulunmuştu. Kavminden sekiz yüz kişi öldürülmüş, kendisi de tutsak olarak Ebubekir'e gönderil-mişti. Ebubekir, Eş'as'ı bağışlamış, kardeşi Ümmü Ferve'yi ona vermişti. Eş'as, bu hareketleri yüzünden hem Müslümanlar, hem müşrikler tarafından kınanırdı. Kavminin kadınları ona, "Örf'in-Nâr" adını takmışlardı. Araplarda birisi, bu çeşit bir hıyânette bulunursa, yüksek bir tepeye ateş yakarlar, münâdilere o adamın hâin olduğunu ilân ettirirlerdi. Bu söz, gadreden, hâinlikte bulunan anlamına gelirdi ve bu gelenekle, ona inananın, kendisine ateşe atacağın anlatılmış olurdu. Eş'as, Hz. Emir'ül-Müminin'in (a.s) şehâdetinde de katillerine yardım etmiştir. Hz. Emir'in şehâdetinden kırk gün sonra dar-ı mücâzâta gitmiştir. İmam Hasan Aleyhisselâm'ı Muâviye'nin gönderdiği zehirle zehirleyen zevcesi Cu'de, Eş'as'ın kızıydı (Tenkih, 1, s.149, Muhammed Abduh şerhi, s.56-57, 1-4 notlar, kazvinî, 1, s.95-96).

Haricî şâirlerinden Burc b. Müshir'it-Tâî'nin "Hüküm ancak Allah'ındır" dediğini duydukları vakit ona buyurdular ki:

Sus bre ön dişleri düşmüş adam, Allah çirkinleştirsin seni; Andolsun Allah'a ki hak açığa çıktığı zaman arıktın sen, hor hakirdin sen; sesin bile çıkmazdı; çıksa bile duyulmazdı, o söze uyulmazdı. Ama batıl nâra atınca erkek keçinin boynuzu gibi hemencecik fırladın da başı aştın, söz etmeye düştün.

* * *

44

(Maskala b. Hubayrat'iş-Şeybânî, kaçıp Muâviye'ye gittiği zaman buyurdular ki:)

Allah Maskala'yı çirkinleştirsin, rezil etsin, cezâsını versin. Ulularıṇ işini yapmıştı, aşağılık kişilerin kaçışı gibi kaçtı. Onu övecek kişiye fırsat vermeden susturdu onu; yaptığını söyleyecek kişiyi gerçeklemedi, pusturdu

onu. Kaçmasaydı kolayına gelini alırdık ondan, kalanı için de mal-mülk sâhibi olmasını beklerdik onun.[165]

181

(Kufelilerden olup Haricîlere katılmak isteyen ve kendisinden korkan bir bölüğün ahvalini anlamak için ashabından birini göndermişti. Dönüp gelince, emin olup yatıştılar mı, yoksa kötü bir düşünceye kapılıp

---

165 - Ardşir-i Hurra'da Hazreti Emir'in âmili olan Maskala, Sıffin'de Emir'ül-Müminin'le (a.s) beraber olup sonradan Hâricilere katılarak Medayin'e giden Harrit b. Râşid'in-Nâcî üzerine iki bin altıyla gönderilmişti. Arkadan yollanan müfrezelerle de kuvvet bulan Maskala, onlarla savaştı. Harrit ve ona uyanların çoğu öldürüldü. Önce Hıristiyanken sonra Müslüman olan, sonra da dinden dönen beş yüz bin erkek ve kadın tutsak oldu. Yolda bunlar, Maskala'ya sızlandılar. Maskala bunları beş yüz dirheme satın aldı. Kufe'ye gelince iki yüz, yahut yüz bin dirhemini beytülmâle verdi; geri kalanını vermedi, Şam'a kaçtı. Kardeşi Nuaym b. Hubayra, Hazretin ashabının ileri gelenlerindendi. Maskala'yı hıcveden şiirinde,

Muhammed'den sonra insanların en hayırlısından ayrıldın

Az bir mal için; o da mutlaka eriyip gidecek.

beytini söylemişti. Hazret, Maskala'nın evini aratmış, yeri kazdırmış, yerde gömülü silahlar bulunmuştu (Harrit için Tenkih'in 1. cildine; s. 397, Maskala için 2. cildinin 219. sahifesine, Nehc'ül Belâga Şerhi'ne, s.94-95; 95, 1. nok, Kazvinî ye bakınız; 1, s.171-172).

gittiler mi diye sordu. Gelen kişi, Yâ Emir'el-Müminin gittiler deyince buyurdular ki:)

Uzaklaşıp helâk olsunlar, Semud kavminin helâk olduğu gibi.[166] Ama mızraklar onlara uzandı, kılıçlar tepelerine indi mi, yaptıklarına pişman olurlar. Bugün, onları bozgunluğa düşüren Şeytan, yarın, onlardan olmadığını söyler, onları kendi hâllerine bırakır gider.[167] Doğru yoldan sapmaları, azgınlığa, körlüğe uymaları, gerçekten ayrılmaları, sapıklık çölüne düşüp serkeşlik etmeleri, belâ olarak yeter onlara.

* * *

58

(Hakemeyn'den sonra Nehrivan'da toplanan Hâricilere buyurdular ki:)

---

166 - **"Sanki yurtlarında hiç yaşamamışlar, hiç oturmamışlardı. Bilin ki uzaklık Medyen ehline, nitekim Semûd da öyle uzaklaşıp gitti."** (10, Hûd a.s., 95).

167 - **"Şeytan gibi; hani kâfir ol der de insana, kâfir oldu mu da şüphe yok ki der, ben senden tamamıyla uzağım; şüphe yok ki ben; âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım; derken ikisinin de sonları şu olur; Şüphe yok ki ikisi de ebedi olarak ateşe girerler ve budur zulmedenlerin cezâsı."** (59, Haşr, 16-17)

Kasırga kökünüzü silip süpürsün; sizden söz söyleyen bir tek kişi bile kalmasın, gitsin. Allah'a inancımdan, Râsulullah'la, sallallahu aleyhi ve âlihi, uyup onunla beraber savaşımdan sonra kâfir olduğuma mı şehâdet edeyim? Böyle bir şey yaparsam sapıklığa düşmüş olurum; doğru yoldan şaşmış olurum. Yıkılın gidin en kötü yere; topuklarınız üstünde dönün gerisin geriye. Bilin ki benden sonra sizi kaplayan bir alçalışa düşeceksiniz: keskin kılıca uğrayacaksınız; zâlimler mallarınızı alacak; bu, size yapılıp duran bir âdet olacak.

* * *

59

(Nehrivan'a Hâricilerle savaşa giderlerken buyurdular ki:)

Öldürülecekleri yer, suyun bu yüzü; andolsun Allah'a, onlardan on kişi kurtulmaz; sizden de on kişi helâk olmaz.[168]

* * *

60

(Hâricilerle savaş bittikten sonra, Yâ Emir'el-Müminin bu kavim tamamıyla öldürüldü denince buyurdular ki:)

Olamaz; vAllahi onlar daha babalarının bellerindeler, analarının rahimlerindeler. Onlardan biri, bir dal gibi taş gösterdi mi, kesilir, öldürülür; sonuncuları hırsızlığa başlar, adam soymaya koyulur.

* * *

---

168 - Hâricilerle savaşa giderlerken birisi, nehri geçtiklerini söylemişti; bir başkası da bu sözü teyid etmişti; onun üzerine bu sözleri buyurdular. Asker arasından bir genç, bu sözü duyunca, gaybî bildiğini iddia ediyor; varayım da göreyim, nehri geçmişlerse dönüp mızrağı gözüne saplayayım düşüncesine kapılmıştı. Nehrivan'a varıp suyu geçmediklerini görünce Hazrete giderek içinden geçeni bildirdi; bağışlanmasını diledi. Hazret, Allah bütün suçları bağışlar, istiğfâr et buyurdular. Savaşta Hâricilerden dokuz kişi kurtulmuştu; Hazretin ashabından da sekiz kişi şehit olmuştu (Muhamed Abduh Şerhi, s.107; 1. not; Kazvini, 1, 197-199).

61

(Hâricilerle savaştıktan sonra buyurdular ki:)

Benden sonra Hâricileri öldürmeyin; gerçeği dileyip hata eden, batılı dileyip elde edene benzemez.[169]

* * *

NEHRİVAN'DAN SONRA

56

Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun Rasûlullah'la beraberdik, babalarımızı, oğullarımızı, kardeşlerimizi, amcalarımızı öldürüyorduk. Bu, doğru yolda yürüyerek, mihnetlere sabrederek, düşmanla savaşa sarılarak ancak inancımızı arttırmada; teslimiyetimizi çoğaltmadaydık. Gerçekten de bizim her birimiz, düşmanımızdan birine saldırmada, iki esrik deve gibi

---

169 - Batılı, batıl olduğunu bildiği halde ısrâr ederek zulümle ona nâil olan, Sıffin ehlidir.

boğuşmada, dövüşmedeydik. Dövüşenlerin ikisi de birbirinin canına susamıştı. Kim, ömrüne ölümü sunacak, hangisi hangisini ölümle suvaracak, onu gözetmedeydi; ona bakmadaydı. Kimi olurdu, biz düşmanımıza üst olurduk, kimi de düşmanımız bize üs olurdu. Allah, doğruluğumuzu görünce düşmanımızı alçalttı; bize yardım etti; sonra Müslümanlık yerleşti; üst olup karar kıldı. Ömrüm hakkı için ki bu işe, sizin sarıldığınız gibi sarılsaydık dinin bir direği bile dikilmezdi; iman bağında bir dal bile yeşermezdi. Allah hakkı için yaptığınız işten dolayı kan sağmanız gerek; nâdim olmanız gerek.

* * *

93

(Nehrivan savaşından sonraki hutbelerinden:)

Sonra ey insanlar, bilin ki ben fitnenin gözünü kör ettim; dalga-dalga yayılan karanlığına benden başka kimse dalamaz; coşup duran kudurganlığına kimse atılamaz. Sorun bana, beni yitirmeden sorun. Canım kudret elinde olana andolsun, sizinle kıyâmet arasında neler olacaksa, sorarsanız haber veririm size. Yüzlerce kişiyi doğru yola götürecek, yüzlerce kişiyi sapıklığa

atacak topluluklardan hangisini öğrenmek isterseniz, o fitneye halkı kim çağırır, kim yürütür; yüklerini çeken develeri nerelerde ıhlatıp yaratırlar; yüklerini nerelerden alıp yüklerler; onlardan kim öldürülür, kim ölümüyle ölür; hepsini bir bir bildiririm size.

Ama beni yitirdiniz mi, size hoşlanmadığınız işler, sıkıntılı çetin olaylar gelip çatınca, soranların çoğu, şaşırıp başlarını önlerine eğecekler, soru sorulanların çoğu da cevap veremeyip acze düşürecekler. Bu da, giriştiğiniz savaş kızışıp sürdükçe sürdüğü, halkın paçalarını sıvayıp işe giriştiği, dünyanın sizi dara düşürdüğü, ortalığı kararttığı zaman olacak; sonunda Allah, sizin hayırlılarınızdan geriye kalanlardan bu belâ günlerini giderinceye dek bu, böyle gidecek.

Bilin ki fitneler gelip çattı mı, hak mıdır, batıl mı, bilinmeyecek, şüphe edilecek. Geçip gitti mi, halk uyanacak, bilecek, Gelip çatınca inkâra düşülecek, geçip gidince anlaşılıp bilinecek. Bu fitneler, kasırgalar gibi esip dönecek, tozup duracak, bir şehirden gelecek, bir şehri alıp verecek.

Bilin ki size gelip çatacak fitneler içinde en korktuğum fitne, Ümeyyeoğulları'nın fitnesidir; çünkü o, hiçbir şey görmeyen kör, hiçbir şey göstermeyen karanlık bir fitnedir. Bu fitneye karşı tedbir yolu görünmez, belâsı herkesi kaplar; can gözü açık olana gelir çatar; körleşip onu görmeyendense geçer gider. Allah'a and olsun ki Ümeyyeoğulları, benden sonra sataşacağınız en kötü buyruk sahipleridir; kocamış, kötü huylu deveye benzerler onlar; sütünü sağarken sağanı dişiyle ısırır; ayağıyla başına vurur; onu tekmeler durur; sütünü vermez olur. Sizden,

kendilerine yarayandan, yahut da hiç olmazsa onlara zararı dokunmayandan başkasını bırakmaz onlar. İçinizden birinin, onlardan öç alması, ancak kulun efendisinden, birinin hizmetinde bulunan kişinin, o kişiden öç almasından başka bir şey olamaz ve o zamana dek de onların belâsı sizin üstünüzden kalkmaz. Görünüşü çirkin, korkunç, câhiliye devrinin karanlıkları gibi kapkaranlık fitneleri gelip çatarsa size; o fitnede ne bir hidayet alâmeti vardır, ne bir yol gösteren bilgi.

Biz Ehlibeyt, ondan kurtulmuşuz; o fitne için de halkı, kendisine çağıranlardan değiliz biz. Sonra Allah onları alçaltan, zorla, zorlukla sürüp götüren, onlara zehirden daha acı ağı ile dopdolu kadehi sunan, onlara ancak kılıç veren, onlara ancak korku ve dehşet elbisesi giydiren kişinin eliyle sizden o belâyı, o fitneyi, hayvanın derisini yüzer gibi yüzüp sıyıran kişinin eliyle giderir. O zaman Kureyş, bütün dünya ellerinde olsa, dünyada ne varsa hepsine sahip bulunsa, pek az bir müddet için bile olsa beni görmek için fedâ etmeye hazırdır. Ama ne fayda. Bugün, onlardan bir kısmını istiyorum da gene vermiyorlar bana.[170]

* * *

170 - Gerçekten de böyle olmuştur. Ümeyyeoğulları'nın son hükümdarı Mervan, Abdullah bin Ali bin Abdullah bin Abbâs'ın kumandasındaki Horasan askerini görünce ne olurdu demişti; bu gencin yerine Ebu-Tâlip oğlu Ali olsaydı.

180

Ashabını yererken buyurdular ki:

Överim Allah'ı, takdirini yerine getirmesi, dileğini izhâr eylemesi dolayısıyla; beni sizinle mübtelâ etmesi dolayısıyla; ey buyurduğum zaman itâat etmeyen, çağırdığım zaman gelmeyen topluluk. Sizi kendi başınıza bıraksam lafa dalarsınız; savaşa soksam yorulur bırakırsınız. Halk imâmın emrine uysa kınarsınız; size uyarsa arkanızı dönersiniz. Hay olmayasıcılar, kendi kendinize yardım için neyi bekliyorsunuz; hakkınızı almak için savaşa girmiyor da ne umuyorsunuz? Ölümünüzü mü, yoksa alçalıp gitmenizi mi?

Vallahi ölüm günü gelip çatsa ki elbette gelecektir, sizinle aramı ayırsa, sizinle konuşmayı istemeden, sizden yardım ummadan ayrılacağım sizden. Allah için söyleyin, savaşınız kendiniz için mi, Allah için mi? Dininiz yok mu ki sizi bir araya toplasın; hamiyetiniz yok mu ki size bir gayret versin? Şaşılacak şey mi değil ki Muâviye, aşağılık zâlimleri çağırıyor, onlara bir şey vermeden onlar, ona itâat ediyorlar. Ben, İslâm olanların soyundan gelen, onların yerlerini tutan sizleri çağırıyorum yardıma, yahut da savaş için bir bölüğünüzü çağırıyorum bir şey vermeye, benim yanımdan dağılıyorsunuz, benim aleyhime

dönüyorsunuz. Ne bana yardım ve itâat husûsunda rıza gösteriyorsunuz, ne beni kınamada, aleyhime dönmede birleşiyorsunuz. Sizden kurtulmam için ölümümden başka bir şey istemiyorum; ölüm bana en sevimli bir şey oldu. Size kitabı okudum, anlattım; delil getirdim belirttim; tanımadığınız şeyleri bildirdim; ağzınızdan attığınız şeyleri sindirttim; anlamadıklarınızı anlatmaya çalıştım; ama kör görmezse, uyuyan uyanmazsa ben ne yapabilirim?

Kılavuzları Muâviye olan, terbiye edenleri Nâbıga oğlu bulunan toplum, bilgisizliğe ne de yakındır.

* * *

108

Yarattıklarına yarattıklarıyla, yaratmak, var etmek kudretiyle tecelli eden, onların gönüllerine delilleriyle görünen, onların delillerini gösteren Allah'a hamdolsun. Halkı düşünüp taşınmadan yarattı; düşünüp taşınmak ancak düşünceye, tasarlanmaya sâhip olanlara yaraşır; oysa Allah bundan münezzehtir. Bilgisi, her çeşit gizlilikleri kavramış, her türlü gizli inançları kaplamıştır.

(Bu hutbede, Hazreti Peygamber'i, (s.a.a), anarlarken buyurdular ki:)

Onu peygamberler ağacından, ışıklar saçan kandil konan yerden, en yüce yerden, Mekke'nin göbeğinden, karanlıkları ışıtan nurlardan, hikmet kaynaklarından seçmiştir.

İmam bir hekimdir ki devâsıyla hastalarını dolaşır durur; yaralarına merhem sarar; gereken yaraları dağlayıp yakar; bereleri onarır; hastalara ilâç sunar kör gönülleri, sağır kulakları, söylemez dilleri iyileştirir; sağlığa kavuşturur. Hikmet ışıklarıyla ışıklanmayan, karanlıkları aydınlatan bilgi yalımlarıyla tutuşup yalımlanmayan, otlayan dört ayaklı hayvanlara benzeyen, katı taşları kayaları andıran, gaflete düşmüş, hayrete uğramış kişileri ilâcıyla iyileştirmek için arar, bulur.

Can gözü açık olanlara gizli şeyler açıklanmıştır; doğru yolda şüpheye kapılanlara gerçek, apaçık meydana çıkmıştır. Kıyâmet, yüzündeki örtüyü açmıştır; gelip çattığına dair alâmetler belirmiştir.

Fakat ne oldu da ben cansız bedenler, cesetsiz canlar görüyorum sizi; ne oldu da düzene girmemiş, doğru yolu bulmamış ibâdet edenler, kâr elde etmeyen tâcirler gibi görüyorum sizi? Uykuya dalmış uyanıklarsınız; burada bulunmayan, fakat bedenleriyle önümde durup duran kişilersiniz; körler gibi bakmadasınız; sağır gibi dinlemedesiniz; dilsizler gibi konuşmadasınız.

Ümeyyeoğulları devleti, bir sapıklık bayrağıdır ki miline oturtulmuş değirmen taşı gibi yerine dikilmiştir; gölgesi her yana yayılmıştır. Sunduğu kadehle sizi

döndürüp duruyor; ayakları altında sizi ezip un-ufak ediyor. O bayrağı diken, dinden çıkmıştır; sapıklığa ayak basmış, direnmiştir. Üst olduğu gün, yenmiş yemeğin kapta kalan artığı, yahut boşaldıktan sonra zâhire çuvalında kalan kırıntı kadarınız kalır ancak. O sapıklık bayrağı, sizi deri tabaklayan kişi gibi ovalar; hasat edilmiş ekin gibi ezer, öğütür; kuşun küçük taneler içinden büyüğünü seçip yediği gibi, içinizden, ancak zarar vermek için inanan kişiyi seçer, çıkarıp alır.

Hangi yola gidiyorsunuz, bu yollar nereye götürüyor sizi? Karanlıklar sizi şaşırtmada, yalanlar sizi aldatmada; nereden geldi bu âfet başınıza, ne vakit bu yoldan döneceksiniz siz?

Her şeyin bir zamanı var, her gidişin bir gelişi var. Rabbin lütfuyla bunları bilenden dinleyin; gönüllerinizde yer etsin sözleri; size söylerse uyanmaya bakın. Çölde, toplumuna su ve yiyecek arayan, elbette doğru söyler; yapacağını tasarlar; zihnini derleyip zorlar; size işin aslını açıklar; hiçbir şüpheli şey bırakmaz; bildirir.

Ama o sapıklık bayrağı dikilince batıl yerleşir yeryüzünde; bilgisizlik binek atlarına biner; azgınlık büyüdükçe büyür; gerçeğe çağıran azalır; zaman saldırıp yaralayan, salıp ısıran canavar gibi saldırır; susan, sinen erkek deveye benzeyen batıl, seslenmeye başlar, esrir kuvvetlenir; insanlar, kötülük yolunda kardeş olurlar; birbirlerinden dini gidermeye başlarlar; yalanı severler, gerçeğe düşman kesilirler. İş bu kerteye gelince de oğul, dert olur babaya; yağmur ıssıyı artırır; kötüler çoğaldıkça çoğalır; iyiler azaldıkça azalır.

Bu zamanda yaşayanlar kurt kesilirler, buyruk sahipleri yırtıcı canavara dönerler, orta halliler yiyici olurlar; yoksullarsa ölüp giderler. Doğruluk bulunmaz olur; yalan çoğaldıkça çoğalır durur; sevgi dillerde kalır; insanlar gönülleriyle birbirlerine karşı dururlar; kötülükte bulunmak soy-boy olur; namus ve temizlik, şaşılacak bir şey haline gelir; İslâm ters giyilen elbiseye döner.

* * *

29

Ey bedenleriyle bir araya gelip toplanmış dilekleriyle, istekleriyle darmadağın olmuş insanlar, sözünüzle sert kayalar erir gider; yaptığınız işle düşmanlar size tamah eder. Meclislerde dersiniz: Var mı bize yan bakacak; savaş gelip çattı mı, dersiniz: Bizden uzak ol, uzak. Çağıranın çağırışı, size bir şeref, bir gayret vermedi; yüreğini sıktığınız kişi, huzur rahat görmedi. Bunların hepsi de sapıklıktan doğma bahaneler; hani borçlunun bugün, yarın diye borcunu vermemesine benzer. Alçalmış kişi, horluğu gideremez; hak, çabadan, savaşmaktan başka bir şeyle elde edilemez. Yurdunuzdan başka hangi yurttan düşmanı

kovacaksınız; benden sonra hangi imâma uyup savaşacaksınız? Andolsun Allah'a aldanmış kişi, o kişidir ki, size aldanır; sizinle bir şey elde etmeyi uman, en isâbet etmeyecek kumar okunu atar; utulur kalır; sizinle ok atan, yaya dayanağı olmayan, temreni bulunmayan oku atar, perişan olur. Andolsun Allah'a, sözünüze inanmadan sabahladım; yardımınızı ummadım; düşmanı sizinle korkutmadım.

Nedir hâliniz, nedir ilâcınız, nedir tedbiriniz? Onlar da sizin gibi adam. Bütün sözlerinizi bilgisiz mi söylüyorsunuz; çekinmeden gaflete mi düşüyorsunuz; hakkınız olmayan bir şey mi umuyorsunuz?

* * *

166

Küçüğünüzün, büyüğünüzün yolunu tutması gerek. İslâm'dan önceki câhiliyye devrinin cefacıları gibi olmayın; onlar da ne dinden bir hüküm bilirlerdi, ne Allah'ın varlığını akıl ederlerdi.

(Aynı Hutbeden:)

İslâm'la birbirlerine dost olduktan sonra gene dağıldılar, asıllarından ayrıldılar; içlerinden öylesine bir

dala yapışanlar oldu ki dal nereye eğilirse, onunla beraber o yana eğildiler. Fakat Allah onları, son baharda bulutlar nasıl bir araya toplanırsa, daha beter bir gün için, Ümeyyeoğulları için bir araya toplayacaktır. Allah aralarını uzaklaştıracak, sonra onları birbiri üstüne yığılan bulutlar gibi bir araya getirecek; sonra onlara kapılar açacak; toplandıkları yerlerden, Seba ehlinin iki bahçeye gelen seli gibi akıp gidecekler. O selden bir tek tepe bile kurtulmayacak; bir yüksek yer bile tutunamayacak; o selin yolunu ne bir tümsek tutabilecek, ne bir yüksek, önüne geçebilecek. Allah, onları, vâdîlerinde kol kol ayıracak; yeryüzündeki kaynakları meydana getirecek. Onlarla başka bir toplumun hakları alınacak; onları ayrı bir toplumun yerine yerleştirecek. Andolsun Allah'a ki yücelikten, yerleşip pekiştikten sonra onların ellerinde ne varsa, yağın ateşte erimesi gibi eriyip bitecek.

Ey insanlar, hakka yardım etmede birbirinizden ayrılmasaydınız, batılı gidermede gevşek davranmasaydınız, size eşit olmayanlar, sizi alt etmeye kalkışmazlardı; kendilerine üst olduğunuz kişiler, kuvvet elde etmezlerdi. Fakat siz, İsrailoğulları gibi çöle düştünüz; ömrüm hakkı için benden sonra bu çöldeki şaşkınlığınız, İsrailoğulları'nın şaşkınlığından kat kat artacaktır. Ne diye hakkı ardınıza attınız, yakından kesildiniz, en uzağa sarıldınız? Bilin ki, sizi gerçeğe çağırana uysaydınız, o, sizi Peygamber'in gittiği yola götürürdü; insafsızlığa düşmezdiniz; boyunlarınızdaki ağır yükleri atardınız.[171]

---

171 - Kur'an-ı Mecîd'in 34. sûresinin (Sebe'), **"And olsun ki**

Sebe' kavmine, oturdukları yerde bile bir delil vardı; sağda solda iki bahçe bulunmadaydı; yiyin Rabbinizin rızkından ve şükredin ona; tertemiz bir şehir ve suçları örten bir Rab. Derken yüz çevirdiler de onlara seddin suyunu gönderdik ve o bahçelerini, açık böğürtlen ve birazcık da köknar yetiştiren iki çorak tarlaya çevirdik. İşte nankörlükleri yüzünden böyle cezalandırdık onları ve biz, nankör olandan başkasına ceza verir miyiz? Onların şehirleriyle kutladığımız şehirler arasında, âdetâ birbirine bitişik nice şehirler halk etmiştik ve şehirlere gidip gelmeyi kolay bir hale getirmiştik; demiştik ki: Geceleri, gündüzleri emniyet içinde gezin, dolaşın oralarda. Rabbimiz dediler, gidip geldiğimiz yerlerin aralarını uzak-laştır ve kendilerine zulmettiler, derken onları masala çevirdik, paramparça ettik onları; şüphe yok ki bunda, adamakıllı sabreden ve iyiden iyiye şükreden her kişiye deliller var elbet. Ve andolsun ki, İblis'in, onlar hakkın-daki zannı doğru çıktı; derken inananlardan bir bölükten başka hepsi de ona uydu. Ve onlar üzerinde hiçbir kudreti yoktu onun; âhirete inananla o hususta şüphe içinde kalanı ayırdedip kendilerine bildirmek için yaptık bunu; Rabbin, her şeyi adamakıllı korur, hiçbir şey bilgisinden dışarı değil" meâlindeki 15-21. ayetlerine işaret edilmektedir. Sebe'liler, Kahtan boyundan Sebe' evlâdındandır. Şehirleri Yemen civarındaydı; pek mâmurdu. İki dağ arasına yaptıkları seddi açarlar, bahçelerini sularlardı. Nankörlükleri yüzünden sed yıkıldı ve şehirler yerle bir oldu (Mecma'ul-Beyan, 8, s.384-387).

"Ey kavmim, Allah'ın size vermeyi takdir ettiği kutlu yere girin ve gerisin geriye dönmeyin, yoksa ziyankâr olursunuz, ancak ziyana düşersiniz. Onlarsa Yâ Musâ demişlerdi, orda zorlu erler var, onlar orda oldukça biz, kesin olarak giremeyiz, ama oradan çıkarlarsa gireriz. İçlerinde, korkan ve Allah tarafından nimetlere mazhar olmuş bulunan iki kişi, kapıdan girip saldırın üstlerine demişti; oraya girerseniz şüphe yok ki üst olursunuz siz ve ancak Allah'a dayanın inanmışsanız. Yâ

97

(Kufelilere Hutbeleri:)

Allah mühlet verse bile zâlimi, eninde sonunda kahreder, cezâsız bırakmaz. Onu görmededir, onun geçtiği yolu bilmededir, sonra onun boğazını sıkar; tükürüğünü yutmasına bile meydan vermez. Canım kudret elinde olana andolsun, bu topluluk, size üst olacaktır; ama bu, onların, sizden daha haklı olduklarından değil, batıl iş bile buyrulsa hemencecik itâat edişlerinden ve sizin, benim buyruğuma itâat etmeyişinizden. Ümmetler, buyrukları altındakilerin zulmünden korkarak sabahlarlar; bense buyruğum altındakilerin zulmünden ürkerek sabahlamadayım. Düşmanla savaşmanızı istedim, gitmediniz. Size öğüt

---

Mûsâ demişlerdi, onlar orda bulundukça biz, oraya ebediyen giremeyiz. Sen, Rabbinle git, ikiniz çarpışın onlarla, biz burada oturup duracağız. Mûsâ, Yârabbi demişti, benim hükmüm ancak kendime, bir de kardeşime geçiyor. Şu kötülük eden kavimle aramızı sen ayır. Tanrı demişti ki: Orası, tam kırk yıl onlara haram edildi. Çölde sersemcesine dolaşacaklar, tasalanma o kötülükte bulunanlar için." (Mâide 21-26)

İsrâiloğulları'nı örnek getirmekte olan bu âyetlere işaret buyurarak uğrayacakları halleri anlatmaktadırlar. Bu olaylar, (Ahd-ı Atik"de, "A'dâd" bölümünde de vardır (14. bab).

verdim, tutmadınız. Gizli, açık bağırdım, gelmediniz. Öğüdümü duymadınız. Buradasınız ama yok musunuz? Kullarsınız ama baş mı kesildiniz? Size gerçek sözler söylüyorum, kaçıyorsunuz. Adamakıllı öğüt veriyorum, sözüm bitmeden dağılıyorsunuz. İsyan edenlerle savaşa teşvik ediyorum sizi, daha sözüm bitmeden Sebe' kavmi gibi dağılıveriyorsunuz; toplandığınız yerlere gidiyor, birbirinizi öğütlerle kandırıyor, aldatıyorsunuz. Sizi sabahleyin doğru yola sevk ediyorum; akşamleyin yanıma yay gibi eğrilmiş dönüyorsunuz. Sizi doğrultan da usandı gitti, duyup dinleyenin de işi sarpa sardı.

A bedenleriyle karşımda duran, akıllarını yitirmiş, dilekleriyle burada bulunmayan, istekleri çeşit çeşit olan kişiler, a emirlerini derde uğratan belâlara düşüren adamlar, emiriniz Allah'a itaat ediyor, siz onun emrini tutmuyorsunuz: Şamlıların emiri Allah'a isyan ediyor, onlarsa onun emrini tutuyorlar. Andolsun Allah'a ki Muâviye sizin için benimle sarraflar gibi alış verişe girse, onlardan birini, bir altın verir alırdım, bir gümüş dirheme de onunuzu satardım.

Ey Kufeliler, sizde bulunan üç şeyle, sizde bulunmayan iki şey yüzünden dertlere düştüm; gamlara battım: Kulaklarınız var, sağırsınız; konuşuyorsunuz, söz söylüyorsunuz, dilsizsiniz; gözleriniz var, körsünüz[172]. Savaşta hür erler gibi

---

172 - "Andolsun ki, cinlerin ve insanların çoğunu cehennem için yarattık, onların kalpleri vardır; düşün-mezler onlarla; onların gözleri vardır, görmezler onlarla, onların kulakları vardır, duymazlar onlarla; onlar dört ayaklı hayvanlara

direnmeniz yok; belâ çağında güvenilir adamlar değilsiniz siz.

Ellerine toz toprak giresiceler, siz, haydayanı uzakta kalmış develere benziyorsunuz; bir yandan bir yana dağılmış, gitmişsiniz. Allah'a andolsun, savaş kızışsa, ateş bacayı sarsa Ebû-Tâlib oğlunun yanından dağılır gidersiniz, doğan çocuk nasıl bir daha ana rahmine girmezse sizi de bir daha derleyip toplamak mümkün olmaz.

Rabbimin yolundayım ben, gerçeğim ve Peygamberinin emrine uymuşum; doğru yoldayım; apaçık, o yolda gitmedeydim. Peygamberinizin Ehlibeytine dikkat edin; onların yolundan ayrılmayın; onlara uyun. Onlar, sizi aslâ doğru yoldan çıkarmazlar; sapıklığa sevk etmezler. Onlar oturdular mı siz de oturun; onlar kalktılar mı siz de kalkın; onların önüne geçmeyin. Böyle hareket etmezseniz yollarınızı

---

benzerler; hattâ daha da sapıktır onlar; onlardır gaflette kalanların ta kendileri." (A'râf, 179) Bu âyet-i kerimede, hayvanların düşünceleri olmadığı, gerçeği göremedikleri, gerçek sözü duyup anlamadıkları, bu yüzden de mâzur oldukları, mükellef ve sorumlu bulunmadıkları, fakat insanlara idrâk verildiği, gerçeği görebilecekleri, gerçek sözü duyup anlayabilecekleri, böyle olduğu halde gerçeği idrâk etmeyen, etmemekte ısrar eden, gerçeği görmeyen, duymayan, görmemek ve duymamakta ısrar eden kişilerin, hayvanlardan beter oldukları, fakat idrâk etmek, gerçeği görmek ve duymak kabiliyetine sahip oldukları ve mükellef bulundukları halde batıla saptıklarından dolayı azâbı hak ettikleri beyan buyrulmaktadır. Emir'ül-Müminin (a.s), bu âyet-i kerimeye işaret buyurmaktadır.

yitirirsiniz; sersemleşir, sapıtır gidersiniz. Onlardan geride kalmayın, yoksa helâk olur bitersiniz.[173]

Ben, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Muhammed'in ashabını gördüm; içinizde onlara benzer bir kişi bile göremiyorum. Onlar, saçları dağılmış, toza toprağa bulanmış bir halde sabahlarlar, gecelerini namazla geçirirlerdi. Kimi alınlarını toprağa koyarlardı, kimi yüzlerini. Kıyâmeti andılar mı, köz gibi yanarlardı. Alınları, secdeden, âdetâ keçinin dizlerine dönmüştü, kabuk bağlamıştı. Allah anıldı mı, azap korkusundan, sevap ümidinden gözyaşı dökerlerdi; hem de öylesine ki yenleri yakaları ıslanırdı; yel eserken ağaç nasıl sallanırsa öyle titrerlerdi.[174]

---

173 - Müsned, Sahih-u Tirmizi, Müstedrek'us-Sahilayn, Hilyet'ül-Evliyâ, Kenz'ül-Ummâl, Mecma'uz-Zevâid, Savâik'-ul-Muhrıka. Hz. Rasul-i Ekrem'in (s.a.a), ümmeti arasında iki değer biçilmez şey bıraktıklarını, bunların da Kur'ân-ı Mecid ve Ehlibeyt olduğunu beyan buyurdukları, Ehlibeyt'in, Nuh Peygamber'in gemisine benzediğini, ona binenin, yâni onlara uyanın kurtulacağını, onlara karşı duranların boğulup gideceklerini bildirdikleri, Ehlibeyt'in ümmet için aman bulunduğunu söyledikleri sâbittir (Fadâil'ül-Hamse, 2, s.43-60).

174 - **"İnananlar, ancak onlardır ki Allah anılınca yürekleri titrer; onlara âyetleri okununca da inançlarını arttırır ve Rablerine dayanırlar. Onlardır ki, namaz kılarlar ve rızıklandırdığımız şeylerin bir kısmını harcarlar. Onlardır gerçek inananlar, onlarındır Rableri katında dereceler, yarlıganma ve dâimî bitmez tükenmez rızık."** (8, 2-4)

131

Ey bedenleriyle burada bulunan, akıllarıyla yetip giden, çeşitli dileklere dalan, gönülleriyle başka başka yerlere yelip yortan kişiler, ben sizi gerçeğe sevk etmedeyim, sizse aslanın kükremesinden korkup kaçan keçi gibi sözlerimden kaçmaktasınız, gerçekten yan çizmedesiniz. Size, ayın son gecesine benzeyen adaleti göstermeme, ışıyacağını söylememe rağmen beni dinlemiyorsunuz; sizi o ışıkla aydınlatmama, yahut eğrilmiş gerçeği doğrultmama, ne çâre ki imkân yok.

Allah'ım, sen de bilirsin ki bizim savaşa sarılmamız, dünya mülküne rağbetimizden, bakası olmayan dünya malını elde etmek istediğimizden değildir. Allah'ım, ilk olarak mâbuduna yönelen, çağrıyı duyup icâbet eden kişiyim ben; Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Resûlullah'tan başka hiçbir kimse, benden önce namaz kılmamıştır; ilk namaz kılan kişiyim ben.

Siz de bilirsiniz ki buyruk sâhibinin, insanların namuslarına, kanlarına, ganimetle elde edilen şeylere, dilediği gibi hüküm etmeye kalkışması doğru olmadığı gibi nekes kişinin bilgisizlik, cefâ ve zulmedenin buyruk sâhibi olması da doğru değildir; nekes, halkın mallarına göz diker; bilgisiz, onları doğru yoldan

saptırır; zulmedense onları canlarından eder. Devletin elden gideceğinden korkan, bir bölüğü tutar, öbürlerini bir yana atar. Hükümde rüşvete kapılan, bir bölüğü, hakkından mahrum eder; sünneti terk edense ümmeti helâk eder gider.

* * *

35

(Hakemeynden sonra bir hutbeleri:)

Zaman, ağırlığından kırıp geçiren, çetinliğinden ezip gideren bir iş etse, bir olay çıkarsa bile Hamd Allah'a. Bilirim bildiririm ki, Allah'tan başka yoktur tapacak; Onunla, O'ndan başka yoktur bir kulluk edilecek mâbud ve gerçekten de Muhammed, kuludur, elçisidir; Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun.

Bundan sonra derim ki: Gerçekten de esirgeyen, bilen, tecrübe sâhibi olan öğütçünün öğüdüne isyan, insanı şaşkınlığa düşürür; sonunda da nedâmete sürer götürür. Bu hakem tayin etmek husûsunda emir

verdim, gizlediğim reyimi süzdüm, tertemiz ettim, size söyledim. Ne olurdu Kasir'in emri dinlenseydi.[175]

Cefâ edici muhâlifler gibi, isyancı düşmanlar gibi baş çektiniz; dinlemediniz beni; hem de öylesine dinlemediniz ki sonunda öğüt veren bile öğüdünden şüpheye düştü; her yanı ışıtan reyini kınamaya kalkıştı.

Ben de, siz de Hevâzin boyundan olan kardeşin söyledi-ğine döndük.

Mün'arac'ül-Levâda[176] reyimi bildirdim, emrettim size;

Ertesi günün kuşluğu oluncaya dek doğruluğu anlaşılmadı sizce.

* * *

---

175 - Ne olurdu Kasir'in emri dinlenseydi. Bu, bir atasözü-dür. Hıyre padişahı Cüzeyme, Cezire padişahının babasını öldürtmüştü. Kızı, babasının yerine geçince Cüzeyme'ye, ben bir kadınım, kadına padişahlık yaraşmaz; seninle evlenmek istiyorum; halk kınamasa ben gelirdim; sen gel de aradaki düzensizlik kalksın, birleşelim diye haber gönderdi. Cüzeyme, bu söze inandı. Kölelerinden Kasir'in öğüdünü dinlemeyip bin kişiyle gitti ve tuzağa düşürülüp öldürüldü. Bundan sonra da "Ne olurdu Kasir'in emri dinlenseydi" sözü bir atasözü olarak söylenmeye başlandı.

176 - Mün'arac'ül-Levâ bir konak yeridir. Beyit, Düreyd'in bir kasidesindendir. Kardeşi Abdullah'la Hevâzin oğlu Bekroğullarının savaşından dönerken kardeşine orda konaklamamasını söylemiş, fakat sözünü dinletememişti. Kuşluk çağında, orda tuzağa düştüler; Abdullah öldürüldü; Düreyd, yaralı olarak kurtuldu ve bu münâsebetle bu beytin bulunduğu kasîdeyi söyledi.

36

(Nehrivan'da Hâricilere hitapları:)

Bu nehrin kıyılarında öldürüleceksiniz; bu yörenin çukurlarında yerlere serileceksiniz; hem de Rabbinizden apaçık bir delile sâhip olmadan; yaptığınızın doğru olduğuna dâir elinizde bir hüccet bulunmadan; ben bu hâlden önce sizi korkutmadayım; size öğüt vermedeyim. Dünya sizi şaşırtmada; kader sizi helâk etmede. Sizi şu hakem işinden men etmiştim; düşmanlık edercesine karşı geldiniz bana; reyimi dileğinize bıraktım. Kafasız bir topluluksunuz; aklı kıt bir kalabalıksınız. Bense sizin bir kötü işe düşmemenizi istiyordum; size bir zarar gelmemesini diliyordum.

* * *

39

(Nu'man bin Beşir, Muâviye'nin emriyle Irak'a yürümüş, Ayn'et-Temr denen yere yaklaşmıştı. Orda Emir'ül-Müminin'in (a.s) tarafından memur olan ve yanında yüz kişi kadar asker bulunan Mâlik bin Kâ'b

hâli bildirdi. Hazret, minbere çıkıp Hamd ve salâvattan sonra Mâlik'e yardım etmelerini buyurdu. Iraklı-lardan ancak üç yüz kişi toplandı Hazret me'yus olup buyurdular ki:)

Bir topluma düştüm ki emrettim mi, tutmazlar; çağırdın mı gelmezler. A babaları geberesiceler, ne diye beklersiniz Rabbinizin yardımını? Dininiz mi yok ki sizi bir araya toplasın, gayretiniz mi yok ki sizi kızdırsın, kızıştırsın. Aranızdan kalkmışım, bağırıyorum, yardım istiyorum; içinizde dinelmişim, çağırıyorum; gelin diyorum size. Ne sözümü duyuyorsunuz, ne emrimi dinliyorsunuz. Sonunda işleri örten perde kalkacak; kötü sonunuz meydana çıkacak; ama sizin bu haliniz de o zamana dek sürüp gidecek. Size kasteden, size yardım etmez; onlar sizi merâmınıza eriştirmez. Sizi kardeşinizin yardımına çağırdım; göbek ağrısına tutulmuş deve gibi sızlandınız; yükten sırtı yaralanmış deve gibi ağır davrandınız. Sonra sizden per-perişan zayıf mı zayıf bir bölük çıkageldi; sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlardı.

* * *

47

(Kufe'ye Hitapları:)

Ey Kufe, seni Ukâz[177] pazarında serilen tabaklanmış deri gibi çekilmiş, ezilmiş görüyorum ben. Hâdiseler, ayakları altında seni ezecek; sırtına binecek. Ama hiçbir zorbayı bilmem ki sana kötülük etmeyi dilesin de Allah onu, kendi derdiyle uğraştırmasın; bir öldüren gelmesin de onu oklayıp gebertmesin.

* * *

57

(Muâviye hakkında buyurmuşlardır ki:)

---

177 - Ukâz, Nahle'yle Tâif arasında bir pazar yeriydi. Câhiliyye devrinde, Zilka'de ayının başından itibaren orada toplanırlar, şâirler şiirlerini okurlar, soylarını boylarını över-lerdi. Alış verişlerde bulunurlardı. Bu pazarda en fazla tabaklanmış Tâif derisi satılırdı.

Kufe'ye kastedenlerin hemen hepsi bir derde uğramıştır. Ziyad bin Ebih; Küfelileri, Emir'ül-Müminin'e (a.s), hâşâ, sebb için mescitte toplatmışken perdecisi mescide gelip kendisine inme indiğini haber vermiş, oğlu Ubeydullah, cüzam hastalığına tutulmuş, sonunda öldürülmüş, Haccac, karnının derdinden gebermiş, Amr b. Hubayra ve oğlu Yûsuf, baras illetine uğramışlar, Hâlid, hapiste açlıktan ölmüş, Muhtâr, Yezid b. Mühelleb ve Mıs'ab da öldürülmüşlerdir.

Benden sonra size, boğazı geniş, karnı şiş mi şiş, göbekli biri musallat olacak O, bulduğunu yer, bulmadığını ister. Hadi öldürün onu, ama öldüremezsiniz.

Duyun, bilin ki O, beni sövmenizi emredecek size, benden teberrî etmenizi isteyecek sizden. Sövmeye gelince: Sövün, çünkü bu, benim temizliğimi arttırır, sizi de ölümden kurtarır. Benden teberriye gelince: Sakının bundan; çünkü ben, İslâm dininde olarak doğdum; îmanda, hicrette en önde bulundum.[178]

---

178 - Muâviye'nin sırkâtibi, vahiy kâtibi olduğunu söyleyenler, düzme rivâyeti nakledegilmişlerdir. O, yalnız birkaç kere ganimetleri yazmıştır. Abdullah bin Abbas rivâyet eder, der ki:

Bir kere Hazreti Resûlullah'ın (s.a.a) yanındaydım; bir şey yazdırmak üzere Muâviye'yi çağırmamı emir buyurdular. Gidip söyledim. Yemek yiyorum, şimdi gelemem dedi. Hazret, ikinci defa çağırmamı emir buyurdu. Bu defa da gittim, aynı sözlerle gelemeyeceğini söyledi. Resul-i Ekrem'e (s.a.a) bunu anlattım. Müteessir olup Allah'ım buyurdular, sen karnını doyurma onun. Ondan sonra da, Rabbime de şart koştum ve dedim ki buyurdular, ben de insanım; insanlar gibi razı olurum, kızarım. Ümmetimden birini çağırdım mı hemen gelsin; bu, onun için arınmadır, yakınlıktır; kıyâmet günü bu hareketiyle Hakk'a yakınlaşır (Siyer-i Halebi'den, Beyhakiy'den ve diğer eserlerden naklen "Fetret'ül-İslâm, s.25-26). Doymayan obur kişilere, bu vakıadan sonra "karnında Muâviye gizli" denmeye başlanmıştı (aynı, s.26).

Muâviye, Emir'ül-Müminin'e lânetin, Resûlullâh'a ve Allah'a sebbetmek olduğuna dâir buyurulan hadisi bile bile bu kötü âdeti koymuş, bunda ısrar etmiş, Ömer bin Abdülaziz'e kadar da Emeviler, bu fazihayı devam ettirmişlerdir.

68

(Mısır'ı zaptedip oraya Vâli tayin buyurdukları Muhammed bin Ebubekir'i şehit ettiklerini duyunca buyurmuşlardır ki:)

Hişâm bin Utbe'yi tayin etmek istemiştim, onu tayin etseydim bu alanı boş bırakmazdı, onlara fırsat vermezdi. Ama bu sözü, Muhammed bin Ebubekir'i kınama yollu söylemiyorum; O, bana sevgiliydi; ben yetiştirmiştim onu, benim oğulluğumdu o.[179]

---

179 - Hicretin otuz sekizinci yılında Muâviye, Mısır'ı elde etmek için asker göndermiş, Mısır'da Hz. Emir (a.s) tarafından vâli olan Muhammed bin Ebibekr, bu hâli bildirmiş, bunun üzerine Hazreti Emir (a.s) Mâlik'ül-Eşter'i Mısır'a vâli tayin buyurmuşlardı. Muâviye, yolda Mâlik'ül-Eşter'i zehirli bal şerbeti ile zehirleterek şehit ettirmiş, maiyetindeki ordu dağılmıştı. Muâviye, Amr b. Âs'ı Mısır'a vâli tayin etmişti. Amr, Muâviye b. Hadic'e, Muhammed b. Ebibekr'i şehit ettir-mişti. Muhammed bin Ebibekr, gizlendiği yerde tutulmuş, ölü bir merkebin karnı yarılarak içine sokulmuş, mübârek başı orada kesilmiş, cesedi, merkeple beraber yakılmıştı. Başları Şam'a gönderilerek Osman'ın katillerinden birinin başı diye günlerce teşhir edilmişti ki, İslâm'da ilk teşhir edilen baş buydu ve bu bidat-ı seyyieyi Muâviye kurdu.

Muhammed bin Ebubekir'in anneleri Esmâ, önce Ca'fer-i Tayyar'ın (a.s) zevcesiydi; sonra Ebubekir almıştı ve Muhammed, ondan olmuştu. Sonra da Emir'ül-Müminin aldı-lar

Niceye bir sırtları ağır yükler altında ezilmiş genç develeri yola getirip uğraşır gibi sizinle uğraşayım? Niceye bir eski elbiseyi yenilemeye çalışayım; her yanı, öbür yanı yırtılmaya çağırır; bir yanı dikilse öbür yanı sökülür. Şam askerinden, sayısı az bile olsa, bir bölük geldi mi, her biriniz, evinin kapısı yüzüne kapar, keler gibi, sırtlan gibi deliğine sokulur, dalar. Andolsun Allah'a ki sizin yardım ettiğiniz her kişi alçalmıştır; kim sizinle ok atarsa, ok dayanacak yeri kırık yayla, temrensiz ok atmıştır. Andolsun Allah'a ki siz, evlerinizin alanlarında çokluksunuz; bayrakların altında azlıksınız. Gerçekten de sizi düzene sokacak nedir? Eğriliğinizi doğrultacak nedir? Ben bunu biliyorum ama kendimi bozgunluğa düşürüp sizi düzene sokmayı uygun görmüyorum. Allah yüzlerinizi karartsın, nasibinizi azaltsın. Batılı tanıdığınız, bildiğiniz gibi hakkı tanımıyor, bilmiyorsunuz; hakkı batıl saydığınız gibi batılı iptâl etmiyorsunuz.

---

ve Muhammed'i, kendi terbiyeleri altında büyüttüler. Bu bakımdan rabibleri, yani kendi yetiştirdikleri üvey oğullarıydı (Radıya'llahu anhu ve ırdâh; "Tenkih'ul-Makaal'in 2. cildinin 2. kısmına bk. s.57-58).

* * *

158

(Ümeyyeoğulları'nı bildiren bir hutbeleri:)

O'nu, Peygamberlerin yollanmasının arası kesildiği, insanların gaflet uykusuna daldığı, uykularının uzayıp gittiği, hüküm iplerinin yıpranıp koptuğu bir zamanda gönderdi. İnsanlara kendisinden önceki hükümleri gerçekleyen haberle, uyulması gereken ışıkla geldi: Bu da Kur'an'dır. Onu konuşturmaya çalışın. O, söz söylemez görünüşte, fakat ben haber vereyim ondan size:

Bilin ki olacak şeylerin bilgisi, geçmişlere ait sözler, derdinizin devâsı, aranızdaki düzenin müktezâsı ondadır.

(Bu hutbeden:)

Bu sırada kerpiçten yapılmış, yahut kilimden kurulmuş hiçbir ev, hiçbir otağ kalmaz ki oraya, zâlimlerin derdi, gussası girmesin; orada onların kötülüğü, zahmeti olmasın. O gün, zâlimler için ne gökte bir yardımcı kalır, ne yeryüzünde.

İşe ehil olmayanı seçtiniz, o işi, su içilmesi gereken yerden başka bir yere götürdünüz. Pek yakındır Allah'ın, bir lokmaya karşılık bir lokmayla, bir yudum suya karşılık bir yudum suyla zulmedenden öç alması.

O zâlimler bana zehir yedirdiler, zehir içirdiler; buna karşılıkta bulunacak ve onlara üst libâsı olarak korkuyu giydirecek, alt libâsı olarak azâba bürüyecek onları. Onlar, suçları yüklenmiş merkepler, günahları taşıyan hayvanlardır. And içerim, gene de and içerim ki Umeyyeoğulları, bu devleti benden sonra balgam gibi ağızlarından atacaklardır; geceler gündüzleri, gündüzler geceleri kovaladıkça da bir daha onu tadamayacaklardır.

* * *

25

(Muâviye ordusunun, şehirleri aldığı ve Büsr bin Ebi-Ertât'ın gelmesi üzerine, Yemen'de, memurları bulunan Abbasoğlu Ubeydullah'la Nümran oğlu Said'in ülkeyi bırakıp Kufe'ye gelmeleri üzerine minbere çıkıp buyurdular ki:)

Elimde Kufe kaldı ancak; onu sıkıyorum avcumda, onu gevşetiyorum. Ey Kufe, yalnız sen kaldın, sen. Senden de fırtınalar esmekte, kasırgalar kopmakta Allah çirkinleştirsin seni.

(Sonra şâirin şu beytini okudular:)

Baban Hayr'ın ömrü hakkı için ey Amr, ancak
Bana şu kabın dibinde birazcık artık kaldı mutlak.

(Sonra buyurdular ki:)

Haber geldi bana; Büsr Yemen'e gelmiş, Vallahi bu topluluk, sanıyorum ki yakın bir zamanda devletinizi alacak; buna sebep de batıl da toplanmanızdır; haktan ayrılmanızdır; imâmınız hak üzereyken ona isyan etmenizdir; onlarınsa imamları batıla uymuşken itâatte bulunmalarıdır. Onlar emaneti sâhibine veriyorlar; sizse hâinlik ediyorsunuz. Onlar şehirlerinde düzgün hareketlerde bulunuyorlar; sizse bozgunculuk ediyorsunuz. Size bir sağrağı bile emanet etsem, korkuyorum, denge bağlanacak halkasını koparırsınız.

Allah'ım, ben onlardan bezdim; onlar da benden bezdiler. Benim gönlüm onlardan daraldı; onların gönülleri de benden daraldı. Onların yerine, onlardan hayırlısını ver bana; benim yerime de benden daha şerrini musallat et onlara.[180] Allah'ım, gönüllerini, suda tuzun eridiği gibi erit. Andolsun Allah'a ki Ganm oğlu Firâs oğullarından[181] bin atlı olsaydı sizin yerinizde, daha da sevgiliydi bana, daha da sevindirirdi beni.

(Sonra şâirin şu beytini okudular:)

Orda çağırsaydın onları eğer, Gelirdi sana yaz bulutları gibi yer yer.[182]

---

180 - Hz. Emir'ül-Mü'minin (a.s) Kufelilere beddua ettiği gün Haccâc'ın doğduğu rivâyet edilmiştir.

181 - Ganm oğlu Firâs oğulları, yiğitlikleriyle meşhur olan bir boydur.

182 - Abbas'ın oğlu Ubeydullah, Yemen'de H. Emir'in (a.s) vâlisiydi Büsr, Muâviye'nin emriyle Mekke'ye gitmiş, onun emriyle, kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere eşyâ'-î Murtazaviyyeden birçok kişiyi şehit etmiş, oradan Yemen'e geçmiş, Ubeydullah'ın, kendi yerinde bıraktığı kaynatası Abdullah'ı ve oğlunu şehit etmiş, Ubeydullah'ın biri altı, öbürü

34

(Şamlılarla savaştan çekinenlere hitapları:)

Yuf olsun size; yazıklâr olsun size; sizi azarlamaktan usandım artık. Âhirete karşılık dünyâ yaşayışına mı razı oldunuz; yüceliğe karşılık alçalmayı mı hoş buldunuz? Sizi, düşmanınızla savaşa çağırdığım zaman korkudan gözleriniz dönüyor; sanki ölüm gelip çatmış da sizi belâlara uğratmış; gaflete dalıp gitmişsiniz de o gaflet sizi sarhoşluğa atmış. Bana bir söz bile söyleyemiyorsunuz; bir cevap bile veremiyorsunuz. Gönülleriniz perîşan; aklınız gitmiş başınızdan; hiçbir şeyi akıl edemiyorsunuz. Size güvencim yok bu böyle gittikçe, bu karartı devam ettikçe. Dayanağım desteğim değilsiniz ki dayanayım size; kolum kanadım olmuyorsunuz ki sığınayım size. Siz sanki sürüp haydayanları yitmiş develersiniz; bir yandan sürülüp bir yana getirilirler; öbür yandan da dağılıp giderler. Andolsun Allah'a ki siz, savaş ateşini ne de kötü yakıp tutuşturanlarsınız. Onlar size düzen

---

beş yaşında bulunan, Abdurrahman ve Kasüm adlı iki oğlunu, analarının gözü önünde, boğazlarını kesmek suretiyle şehit eylemişti. Anneleri, bu yüzden şuûruna halel getir-mişti; oğullarına mersiye okuyup gezer, hiçbir yerde karar kılamazdı (Fetret'ül-İslâm, s.165 ve devâmı; notlarıyla; Muhammed Abduh Şerhi s.63-66 ve notları).

kurmadalar; siz kurmuyorsunuz; onlar yörenizi kaplıyorlar; şehirlerinizi alıyorlar; siz tınmıyorsunuz. Onlar sizden gözlerini yummuyorlar; siz gaflet içindesiniz; onları unutuyorsunuz. Vallahi birbirlerine yardım etmeyenler alt olup giderler. Vallahi sanıyorum ki savaş kızıştı, ölüm yalımlandı mı, bedenden kopan, bir daha da yerine konmayan baş gibi Ebu-Tâlib oğlundan ayrılıp gideceksiniz. Andolsun Allah'a ki düşmanın kaldırışını bekleyen kişiye saldırır düşman, etini kemiğinden sıyırır, kemiğini kırar, ufalar; derisini yüzer gider. O kişinin aczi büyük mü, büyüktür elbet. Gönlündeki azim zayıf mı, zayıftır, yoktur ona bir medet. İstersen böyle ol sen; fakat ben, andolsun Allah'a, düşmanın saldırısından önce ona öyle saldırırım ki, Meşârif'de[183] yapılmış kılıçlarla öylesine vururum ki kellelerdeki küçücük kemikler havaya uçar; kollar, bilekler, ayaklar yerlere düşer; bundan sonra da Allah, dilediğini yapar, işler.

Ey insanlar, benim sizin üzerinizde hakkım var; sizin de benim üzerimde hakkınız var:

Bana vâcip olan hak, size öğüt vermektir; ganimetleri size bölüştürmektir; bilmediğinizi öğretmektir; sizi edebe sokmaktır; böylece nasıl hareket edeceğinizi bilirsiniz; öğrenirsiniz. Size vâcip olan hak da, biate vefâ etmenizdir; ben varken de, yokken de birbirinize öğüt vermenizdir; çağırdığım zaman gelmenizdir; buyurduğum zaman itâat etmenizdir.

---

183 - Arabistan'da Meşârif denen köylerde çok iyi kılıç yapanlar bulunur, orada yapılan kılıçlara "Meşârif kılıcı"denirdi.

* * *

27

(Muâviye orduları Anbar'ı yağma ettikten sonraki hutbeleri:)

(Allah'a hamd-ü senâ, Rasûlüne ve soyuna salâvattan)

Sonra derim ki: Gerçekten savaş cennet kapılarından bir kapıdır; Allah onu, dostlarının seçkinlerine açmıştır. O'dur çekinme elbisesi, Allah'ın koruyucu çukalı, cevşeni; onun sağlam kalkanı. Kim ondan çekinir de onu bırakırsa Allah ona aşağılık elbisesi giydirir, onu belâlar kavrar, bürür, bayağı bir hâle girer. Hak yoldan sapar, zebûn olur; savaşı bıraktığından dolayı batıla kapılır; horlanır kalır. Horluklara düşer, insâf edilmez ona; adaletten, insâftan şaşar.

Duyun, bilin ki ben sizi bu toplumla, gece gündüz, gizli âşikâr savaşa çağırdım; onlar size saldırmadan siz savaşın onlarla dedim. Artık andolsun Allah'a ki kendi ülkelerinde kendileriyle savaşılan toplum, ancak aşağılık bir hale düşer. Sizse gevşek davrandınız, birbirinize yardım etmediniz, sonunda da her yandan

saldırıp yağmaya koyuldular; yurdunuzda size üst oldular.

İşte şuracıkta Gaamid oğulları; orduları Anbar'a[184] gitmiş, Hassan b. Hassan'ıl-Bekrî'yi öldürmüş, askerinizi sınırlarından sürmüş, çıkarmış. Haber verdiler bana: Onlardan bir er, bir Müslüman kadının, başkası da Müslümanların amânında bulunan bir başka kadının evine girmiş; halhallarını, bileziklerini, gerdanlıklarını, küpelerini almış. Onlarsa ancak Allah'a sığınmışlar, kadere bağlanmışlar, düşmana yalvarmışlar, ağlayıp sızlanmışlar. Gelenler, sonra çekilip gitmişler. Onlardan hiçbirine bir zarar gelmemiş; onların hiçbirinin kanı dökülmemiş. Bundan sonra bir Müslüman, kederinden ölse kınanmaz; hattâ yerinde bir şeydir bence.

Şaşılacak şeylerin en şaşılacağı da, bu toplumun batılda birleşmesi, sizinse haktan ayrılmanız. Bu hâl, kalbi sıkar, öldürür, adamı kederlere karar, kahreder. Yüzleriniz kara olsun, gönülleriniz gamla dolsun düşman oklarına bu çeşit amaç oluşunuz yüzünden. Size saldırıyorlar, mallarınızı yağmalıyorlar; siz saldırmıyor, yağmalammıyorsunuz; sizinle savaşıyorlar; siz savaşmıyorsunuz; Allah'a isyân ediliyor da siz razı oluyorsunuz. Yaz günlerinde onların üstüne yürümenizi emrettiğim zaman, hele biraz dur, bırak bizi; şu sıcak günler geçsin dediniz. Kışın yürümenizi emrettiğim zaman, hele biraz dur, bırak bizi, şu soğuklar geçsin

---

184 - Anbar, Bağdat'ın on fersah batısında, Fırat nehri kıyısında bir şehirdi. Abbas oğullarının birinci halifesi Seffah zamanında hükümet merkezi olmuştu.

dediniz. Bütün bunlar, sıcaktan, soğuktan kaçış; sıcaktan, soğuktan kaçarsanız, andolsun Allah'a kılıçtan, daha fazla kaçarsınız siz.

Ey erkeğe benzeyenler, fakat erkek olmayanlar, çocuklar gibi gelgeç akıllılar, gerdekteki kadınlar gibi akılları fikirleri tam olmayanlar, ey daldan dala konanlar, keşke sizi görmeseydim ben, keşke sizi tanımasaydım ben. Bir tanıyış ki bu, sonu nedâmete dayandı; acıklanmayla sonuçlandı. Allah gebertsin sizi, kalbimi yaraladınız; gönlümü gamla, öfkeyle doldurdunuz; soluktan soluğa bana yudum yudum dert içirdiniz; bana isyân ederek reyimi bozdunuz, altüst ettiniz. Sonunda Kureyş, Ebû-Tâliboğlu yiğit bir er ama savaşta bilgisi yok dedi. Allah atalarını bağışlasın, onlardan bir tek kişi var mı ki savaşta benden daha tecrübeli olsun, benden daha fazla ayak direyip dursun? Yirmi yaşıma gelmemiştim ki savaşa giriştim; halâ da savaştayım işte; altmışı aştım, fakat itâatte bulunmayana ne reyim olabilir, ne emrim, ne tedbirim?

* * *

119

(Halkı toplayıp savaşa sevk etmek için sözler söyledikleri vakit onlar, susup bir şey demeyince buyurdular ki.)

Ne oluyor size, dilsiz mi oldunuz? (İçlerinden bir bölüğü, Yâ Emir'el-Müminin, sen gidersen biz de seninle gideriz dedi. Bunun üzerine buyurdular ki:)

Ne oluyor size, nedir hâliniz? Ne doğru yola girebildiniz, ne dilediğinizi elde ettiniz. Bu kadarcık bir askerle savaşa gitmem mi gerek? Bu kadar askerle ancak yiğitlerinizden, kuvvetlilerinizden razı olduğum birisi çıkabilir. Benim orduyu, şehri, beytülmâli, yeryüzünün toplanacak haracını, Müslümanlar arasında hüküm vermeyi isteyenlerin haklarına bakıp gözetmeyi bırakıp azlık bir askerle öbür bölüğün ardına düşmem, içinde başka ok bulunmayan okluktaki ok gibi ses çıkarmam doğru olamaz. Çünkü ben, değirmenin miliyim, taş benim çevremde döner, bense durduğum yerde dururum. Yerimden ayrıldım mı, taş, boşuna ve yamru yamru döner, altındaki post ırgalanır, un etrafa saçılıp dökülür; buysa, andolsun Allah'ın bekasını kötü bir reydir. Andolsun Allah'a ki düşmanla karşılaşınca şehit olacağımı umsaydım, bunun bana mukadder olduğunu bilseydim bineğimi yaklaştırır, biner, sizden ayrılır, kuzey ve güney yelleri estikçe sizi aramaz, istemezdim.

Siz kınayanlarsınız, ayıplayanlarsınız; doğru yoldan, birlikten, dirlikten sapanlarsınız, tilki gibi düzenle münâfıklık yolunu tutanlarsınız; gönüllerinizin birliği az olduktan sonra sayıda çok olmanızın da bir faydası yok zâten.

* * *

(Nevf'ül-Bekâlî rivâyet eder, der ki: Emir'ül-Mü'minin aleyhisselâm, Kufe'de Hubayrat'ül-Mahzûmî oğlu Ca'de'nin, hutbe okumaları için koyduğu taşın üstüne çıkarak bu hutbeyi inşâd buyurdular. Sırtlarında softan bir aba vardı; kılıçlarının bağı hurma lifindendi; ayaklarına gene liften örülmüş na'leyn giymişlerdi. Alınları fazla secdeden, devenin dizlerine ve göğsüne dönmüştü. Buyurdular ki:)

Hamdolsun Allah'a ki, halkın dönüp gidişi O'nadır; işlerin sonları O'na varır ulaşır.[185] Pek büyük ihsanı, pek

---

185 - Nevf. b. Fedâlet'il-Bekâlî, Emir'ül-Müminin aleyhisselâmın ashabındandır. Nevf, Nuf şeklinde, Bekâlî, Bikâlî tarzında da rivâyet edilmiştir; Bekkâlî tarzında zaptedenler de vardır. Cu'de, Emir'ül-Mü'minin (a.s) kız kardeşleri, Ebû-Tâlib kızı Ümmühânî'nin oğludur. Bekâl, yahut Bekâl Hemdan kabilesinin bir boyudur. Nevf der ki: Kûfe'de, Rahbe mescidinde Hazreti Emir'ül-Mü'minin'in huzurlarını girdim, selâm verdim; selâmımı aldılar. Yâ Emir'el-Müminin dedim, bana öğüt ver. Hazret, Yâ Nevf buyurdular, iyilik et de Allah da sana iyilik etsin. Yâ Emir'el-Müminin dedim, biraz daha söyle. Yâ Nevh buyurdular, acı da sana da acısınlar. Daha söyle Yâ Emir'el-Mü'minin dedim. Hayır söyle de buyurdular, hayırla ansınlar seni. Biraz daha söyle dedim; yâ Nevf buyurdular,

gıybetten sakın, çünkü gıybet, cehennem köpeklerinin üremesidir. Sonra ey Nevf buyurdular, kim helâl nutfeden doğduğunu sanır da gıybetle insanların etlerini yerse yalan söyler. Kim helâl nutfeden olduğunu sanır da bana buğzederse, benden sonra evlâdımdan gelen imamlara buğzederse yalan söyler. Kim üstün ve ulular ulusu Allah'ı tanıdığını sanır da her gün, her gece Allah'a isyânda bulunursa yalan söyler; yâ Nevf vasiyetimi dinle, tut, ne bir toplumun kötülüğünü araştır, ne gaipten haber vermeye kalk, ne haberci ol, kovuculuk et; yakınlarından kesilme, onları gör gözet de Allah ömrünü uzatsın; ahlâkını güzelleştir de Allah sorunu hafifletsin. Ey Nevf, kıyâmet günü benimle olmaktan sevineceksen zâlimlere yardımcı olma. Yâ Nevf, kim bizi severse bizimle olur, insan bir taşı bile sevse Allah, onu o taşla haşreder. Yâ Nevf, insanlara karşı bezenme, Allah'a isyâna kalkışma; yoksa, Allah'a ulaştığın gün gazabına uğrarsın. Yâ Nevf, sana dediklerimi belle, dünya ve âhiret hayırlarını elde et (Tankih 3, s.276-277; Muhammed Abduh şerhi, 2. s.103, not. 1).

Cu'de Emir'ül-Mü'minin (a.s) tarafından, Sıffin harbinden önce Horasen'a vali tayin edilmişti. Fakih ve yiğit bir erdi. Mekke'nin fethedildiği gün, annesiyle Hazret-i Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) gelmişler, İslâm olmuşlardı. Babası Hubeyra b. Ebi-Veheb, Necran'a kaçmıştı. Mekke'nin fethi günü, Ümmülhânî, evindeyken Emir'ül-Mü'minin (a.s) ellerinde bir kılıç olduğu halde Hubeyra'nın ardına düşmüştü, Hubeyra, Ümmühânî'nin evine sığınmış, Ümmühânî, Hazreti Emir'in (a.s) önünü keserek elini tutmuş, Hubeyra, yanındaki bir adamla kaçmıştı. Ümmühânî, Hz. Resûl-i Ekrem'in (s.a.a) huzûruyla müşerref olunca Hazret, iltifat buyurmuşlar, o da olayı anlatmıştı. Bu sırada Hazret-i Emir (a.s) huzûra girmiş Cenab-ı Rasûl (s.a.a) gülerek, Ümmühânî'ye ne yaptın buyurmuştu. Emir (a.s), kendisine sor yâ Rasûlulallah, bana neler etti? Seni hak üzere gönderen Allah'a andolsun, elimi öylesine tuttu ki kurtaramadım; onlar da kaçtılar demişti. Hz. Rasûl (s.a.a)

aydın burhanı, artıp duran lütfü yüzünden ona hamdederiz; öyle bir hamdle ki hakkını ödesin, şükrünü edâ etsin; sevâbınâ nâil olarak ona yaklaşalım; güzel bir surette de lütfunun artmasına vesile olsun. Lütfunu dileyerek umarak ondan dilekte bulunan, ümit eden kişi gibi biz de yardım diler, umarız; faydalar vermesini, kötülükleri gidermesini isteriz; ihsanını itiraf ederiz; işte ve sözde ona uyarız. İmânında şüphe olmayan, îmâm sâhibi olarak ona dönen, birliğini ihlâs ile bilen, söyleyen, onu överek ululayan, onun rızasını dileyip çalışan, ona sığınan kişiler olarak ona inanırız. Bir varlıktan meydana gelmemiştir ki o noksan sıfatlardan münezzeh olan mâbuda, o varlık, ortak olsun; ondan da bir varlık meydana çıkmamıştır ki onun mirâsını alsın da yokolsun. Vakti, zamanı o yaratmıştır; ona bir an bile tekaddüm edemez; ziyâdelik, noksan, kulun hallerindendir; bu haller ona ârız olamaz. Bize, tam

---

bütün insanlar, Ebû-Tâlib'in sulbünden gelselerdi, hepsi de yiğit olurlardı; Ümmühânî kime amân verdiyse bizim de amânımızdadır buyurmuştu (Tenkih, 1, s.211, Muhammed Abdul, 2, s.103, 1. not, Kazvini, 2, s.215-216).

"Halkın dönüp gidişi onadır; işlerin sonları ona varır ulaşır" sözlerinde 2. sûrenin (Bakara) 54. âyet-i kerîmesinin sonundaki **"İyice bil ki yaratış da onun, emir de; âlemlerin rabbi Allah'ın şanı ne de yücedir"** cümle-i celilesine ve **"Varaca-ğımız yer tapındır senin"** cümle-i celilesiyle geçen âyet-i kerimeye işaret vardır (2, Bakara, 285). Kur'ân-ı Mecid'de 3. sûrenin (Âl-i İmrân) 28. âyet-i kerîmesinde ve diğer sûrelerde bu meâlde âyetler vardır. Aynı zamanda 3. sûrenin (Âl-i İmrân) 109. âyet-i kerîmesi de bu meâldedir.

yerinde olan tedbir alâmetleriyle, olması mutlaka gereken takdir belirtileriyle yaratışını göstermiş, bunları akıllara izhâr etmiştir. Yaratışının tanıklarındandır göklerin direksiz, dayaksız duruşu. Onları bu sûretle durmaya çağırmıştır, onlara emretmiştir; onlar da durmadan, duraksamadan emrine uymuşlardır, hem de dileyerek, isteyerek. Onlar, onun yaratıp geliştirmesine ikrar etmeselerdi, onun itâatine boyun eğmeselerdi, ne arşına yer ederdi onları, ne meleklerine mesken; ne halkının tertemiz sözlerinin ağdığı yer ederdi onları, ne temiz amellerin ağdığı yer.[186]

Gökteki yıldızları, yeryüzü ovalarında yol alırken şaşırıp kalanlara yol bulmaları için kılavuz kıldı. Gecenin kapkaranlık perdeleri, yıldızların aydınlığını örtmediği gibi Ay'ın, gönüllerde parıltısına da engel olamaz. Tenzîh ederiz noksan sıfatlardan o mâbûdu ki ne gecenin kızıllığa bürünmüş karanlığı ona gizlidir, ne yerlere çöken karanlığında kalanlar, ne birbirine ulanmış kapkara dağlar. Göğün ufkunda gürleyen gök gürültüsü de ondan gizli değildir, bulutlardan parlayıp çakan şimşekler de; yere düşen, yelden uçuşan yaprakları da bilir, gökten yağan yağmur katrelerini de. Her katrenin nereye düşeceğini, nerede karar kılacağını, karıncanın neyi, nereden çekip götüreceğini, sineğe yetecek gıdâyı, karına düşen çocuğun neyle

---

186 - 35. sûre-i celilenin (Fâtır), **"Kim yücelik, üstünlük dilerse bilsin ki bütün yücelik, üstünlük Allah'ındır. Güzel sözler, ona ağar, iyi işler de o sözleri yüceltir..."** meâlin-deki 10. âyet-i kerimesine işarettir.

rızıklanacağını bilir. Kürsî, yahut arş yokken de var olana, yeryüzü, cin, yahut insan bulunmadan da bulunana, vehimle anlaşılmayana anlayışla bilinmeyene hamd olsun.[187]

Ondan isteyen, onu oyalayamaz; lütfunu elde eden, lütfuna bir noksan veremez; gözle görülemez, hadden, mekândan münezzehtir, sınırlanamaz; eşitleri yoktur, benzerleri bulunamaz ki onlarla anlatılsın. Bir aletle yaratmaz, duygulara sığmaz ki duygularla idrâk edilsin, insanlarla kıyaslansın.

Bir mâbuddur ki Mûsâ'ya söylemiştir, ona ulu delillerini göstermiştir; fakat ne sözü dille dudakladır, ne uzuvla, o söz, ne bildiğimiz söyleyişledir, ne uzuvlarla ses verip anlatışla.[188]

Ey bunu anlatmayı iş edinen, ona uğraşan kişi, ey rabbini vasfetmeye kalkışan kişi, kutluluk mekânlarında mânevî başlarını önlerine eğmiş heybetinden kendilerinden geçmiş olan ve mânen ona yakın bulunan melekleri, Cebrâîl'i anlat; tek ve en güzel sıfatlara sâhip olan yaratıcı mâbûdun vasfında

---

187 - **"Gaybin anahtarları, onun yanındadır; onları ancak o bilir. Karada ve denizde ne varsa bilir; bir yaprak bile düşse bilir onu ve yeryüzünün karanlıkları içinde bir tek tane dahi yoktur ki, yaş ve kuru hiçbir şey bulunmaz ki apaçık kitapta, Tanrı bilgisinde tespit edilmemiş olsun."** (6, En'âm 59).

188 - Mûsâ alâ Nebiyyinâ ve âlihi ve aleyhisselâm'ın Tanrı kelâmına mazhar olduğu 2. sûrenin 253., 4. sûrenin (Nisâ') 164. bilhassa 7. sûrenin (A'râf) 143. âyetlerinde beyân buyrulur.

kendilerinden geçmiş olanları bildir gerçeksen, gerçekten bildirebileceksen.[189]

Sıfatlarla ancak şekil ve sûret sâhibi olanlar, âzâya sahip bulunanlar idrâk edilebilir. Oysa varlığı, sonunda yokluğa erişip biten, O, bunlardan münezzehtir; O'ndan başka mâbud yoktur. O'nun ışığıyla aydınlanır bütün karanlıklar; O'nun ışığıyla kararır bütün ışıklar.[190]

Allah kulları, sizi güzel libâslara bürüyen, size yaşayış sebeplerini lütfeden Allah'tan çekinmenizi tavsiye ederim. Bir kişi, ebedi yaşayışa ağmaya bir merdiven bulsaydı, yahut ölümü gidermeye bir yol elde etseydi, cinlerle insanların saltanatı, Peygamberlikle, Tanrı'ya yakınlıkla beraber kendisine ihsan edilen Davud oğlu Süleyman bunu bulur, bunu elde ederdi; esenlik ikisine de. Fakat o, dünyâda rızkını tamamlayınca, müddetini yitirince yokluk yayları, ölüm oklarıyla okladı onu; dünya onun varlığından hâlî kaldı; yurtlar bomboş oldu; onları başka toplumlar miras olarak aldı.[191]

---

189 - **"Ve görürsün ki melekler Rablerine hamd ederek onu tenzih edip arşın çevresinde dönmedeler ve arala-rında, gerçek bir adaletle hükmedilmiştir ve denilmiştir ki: Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a..."** (39, Zümer, 75).

190 - **"Işıklanmıştır yeryüzü rabbinin nûruyla ve yaptıklarının yazıldığı kitap ellerine verilmiştir ve Peygamberlerle tanıklar getirilmiş ve aralarında gerçek bir hükümle hükmedilmiştir ve onlara zulmedilmemiştir."** (39, 69)

191 - **"Ey Âdem oğulları, ayıbınızı örtecek elbise ve bezeneceğiniz elbise indirdik size. Tanrıdan çekinme elbisesine gelince: O daha da hayırlıdır ve bunlar; insanların anıp öğüt almaları için indirilen Allah âyetle-rindendir."** (7, A'raf, 26).

Gelip geçmiş devirlerdekiler size ibrettir. Nerede Amâlika, nerde Amâlika'nın oğulları, nerede firavunlar, nerede firavunların oğulları; nerede Peygamberleri öldüren, nerede Peygamberlerin yollarının yordamlarının nurlarını söndüren Res şehirlerinin halkı? Nerede zorbaların yollarını yordamlarını diriltenler? Nerede ordularla yürüyenler, binlerce orduyu bozanlar, kıranlar; nerede askerler, nerede şehirler yapanlar?.[192]

(Bu hutbeden:)

Onların sırlarını hikmet yönünden gizlemiştir; O'nun bütün yoluyla anlamayı, O'nu idrâk etmeyi O'nunla uğraş-mayı örtmüştür; oysa ki o, dileyen kişinin yitik malıdır; boyuna sorup öğrenmek istediği dileğidir,

---

Süleyman alâ Nebiyyinâ ve âlihi ve aleyhisselâm, rabbinden, kendisinden başka kimsenin nâil olmayacağı bir saltanat istemişti; Allah, yeli, cinleri ona müsehhar etmişti (38, 35-40). Süleyman'ın (a.s) kıssaları. 2. sûrenin 102, 21 sûrenin 78-79. âyetleriyle, 79-81 âyetlerinde, 27. sûrenin 16-44. ve gene 38. sûrenin 30-34. âyet-i kerimelerinde geçer.

192 - Amâlika Yemen'de hüküm sürenlerdir. Firavunlar, bilindiği gibi Mısr-ı kadîm hükümdarlarıdır. Ress ashabı 25. sûrenin (Furkan) 38. âyet-i kerimesiyle 50. sûrenin 12. âyet-i kerimesinde geçer. Bunlar bazılarına göre Şuayb alâ Nebiyyinâ ve âlihi ve aleyhisselâm'ın gönderildiği kavimdir. Bazılarına göreyse Ress bir kuyunun adıdır. O kuyunun bulunduğu yerde oturan kavim kendilerine gönderilen Peygamberleri bu kuyuya atmıştır. Ress Yemen'de bir şehirdir. Oraya Hanzala adında bir Peygamber gönderilmiş, kavmi onu öldürmüştür diyenler de vardır. Ress'in Antakya'da bir kuyu olduğunu İsâ alâ Nebiyyinâ ve âlihî ve aleyhisselâm'a Habib-i Neccâr'ın orada öldürüldüğü de rivâyetler arasındadır.

hâlidir. O, İslâm garip olunca gurbete düşer; boynu üstüne yere ıhlar; kuyruğunu yere vurur; bir daha da kalkmaz yerden. O, tanrı hüccetlerinin kalanlarındandır, Peygamberlerinin bıraktıklarındandır; onun zuhuruyla bilinir, âşikâr olur o sırlar.[193]

Ey insanlar, ben, Peygamberlerin ümmetlerine verdikleri öğütleri verdim size; onlardan sonraki vasîlerin bildirdiklerini bildirdim size; kamçımla terbiye etmek istedim sizi; doğru yola gelmediniz; zorlayıp yola sokmak istedim sizi, doğru yola girmediniz.

Allah için söyleyin, benden başka sizi doğru yola sokmak isteyen bir imam mı bekliyorsunuz; benden başka size gerçek yolu gösteren bir muktedâ mı bekliyorsunuz?

Bilin ki dünya, yüz gösterdi, fakat ardını döndü, ardında olanlar yüz çevirdi, hayırları yüz göstermişken ardını döndü. Hayırlı kişiler, dünyadan göçmeyi kurdular; dünyanın kalan az nimetini sattılar, yok olmayan âhiretin nimetlerini aldılar. Sıffin'de kanlarını döken, bugün artık hayatta bulunmayan kardeşlerimiz zarar etmediler; bugün onlar ne gussa yemedeler, ne bu bulanık suyu içmedeler. Andolsun Allah'a ki ecirlerini tam olarak aldılar; korkudan, sıkıntıdan sonra esenlik yurduna vardılar.

---

193 - "İslâm garip olarak başladı, garip olarak avdet eder, ne mutlu gariplere" mealindeki hâdise işarettir ki son zamanlarda İslâm'ın zayıflayacağını, bu sırada Mehdi'nin, accel'allah-u fereceh, zuhûrunu müjdelemektedirler. (Sefinet'ül-Bihâr, 1, s.644. Mehdî hakkında "Fedail'ül-Hamse"ye bakınız, 3, s. 322-338).

Nerede din yolunda yürüyüp giden, gerçek uğruna can verip göçen kardeşlerim benim? Nerede Ammâr, nerede Teyyihânoğlu, nerede Zü'ş-Şehâdeteyn? Nerede ölüm için birbirleriyle ahitleşenler, nerede şehâdetlerinden sonra zâlimlere başları gidenler?[194]

---

194 - Ammâr b. Yâsir'ül-Yakzân, Şia-i İmâmiyye indinde Erkân'ı Erbaa'dan biridir; diğer üçü Selman, Ebû-Zerr ve Makdâd'dır. babaları Yâsir, anneleri Sümeyye'dir. Sümeyye, Ebû-Huzeyfet ibni'l-Mugiygıyrat'il-Mahzûmî'nin cariyesiydi. Onu Yâsir'le evlendirmiş, Ammâr doğunca da azad etmişti. Ammâr, İslâm'ını izhâr eden yedinci kişidir. Babasıyla anası da ilk Müslüman olanlardandır. Sumeyye ve Yâsir'e müşrikler eziyet ederlerken Hazreti Rasûl (s.a.a) görmüş ve sabredin ey Yâsir soyu, size vaad edilen yer, cennettir buyurmuştu. Sumeyye de eziyet edilirken oradan geçen Ebû-Cehl, bir mızrakla şehit etmişti İslâm'ın ilk şehididir; sonra babası da müşrikler tarafından şehit edilmiş, Ammâr, müşriklerin söylemesini teklif ettikleri sözleri söyleyip kurtulmuştu. Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a), Ammâr irtidâd etti diye haber verdikleri zaman, Ammâr, imanla yoğrulmuştur; başından ayağına dek iman doludur; îman, onun etiyle, kanıyla karışmış, kaynaşmıştır buyurmuşlar, Ammâr, ağlaya ağlaya huzûra gelince de kendilerine vahyedilen "Allah'ın âyetlerine inanmayanlar, yalan söylerler, iftirâda bulunurlar, onlardır yalancıların ta kendileri. Canla, gönülle inanmışken ve yüreği inançla yatışmışken zorla, cebirle istemediği hâlde dininden döndüğünü söyleyenden başka inandıktan sonra Allah'ı inkar eden, kâfirlikle yüreği genişleyen, hoşlanan kişiye gelince. Bu çeşit kişileredir Allah-ın gazabı ve onlara pek büyük bir azap var" âyet-i kerimelerini okumuşlar (16, 105-106), zorla söylenen sözden dolayı dinden çıkılmayacağını tebşir buyurarak Ammârı memnun etmişlerdi. Ammâr, Medine'ye, hicretten sonra Bedr, Ulud savaşlarıyla bütün savaşlarda bulunmuş. Biat'ür-Rıdvan'da hazır olmuş,

hakkında "Ammâr'a düşman olana Allah da düşman olur, Ammâr'a buğzedene Allah da buğzeder", Ammâr'a iki iş arzedilse O, onların en doğrusunu, insanı en doğru yola, gerçeğe götüreni seçer", "Cennet üç kişiyi özler; onların ilki sensin Yâ Ali, öbürleriyse Selman ve Ammâr'dır" gibi hadisler vârid olmuştur. Medine'de mescit yapılırken sahâbe de yapım işinde çalışırlarken Ammâr'a fazlaca yük yüklemişler, Ammâr, latife yollu Hz. Rasûl'e (s.a.a) ashabın beni öldürecek Yâ Rasûlallah demiş, bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.a) mübârek elleriyle Ammâr'ın yüzündeki teri silerek "Yazık sana ey Sumeyye'nin oğlu, seni benim sahâbem öldürmez; seni doğru yoldan çıkan, isyân eden bir toplum öldürecek, dünyâdan son içimin de suyla karışık süt olacak" buyurmuşlardı. Bir kere de huzûra gelince, Rasûlullah (s.a.a) "Merhaba tertemiz oğlu tertemiz kişiye" sözleriyle Ammâr'a iltifatta bulunmuşlardı. Ammâr, Cemel ve Sıffin savaşlarında Emir'ül Müminin'in (a.s) maiyyetlerinde bulunmuş, hicretin otuz yedinci yılı Safer'inde yahut Rabiulevvel veya âhırında şehit olmuş, vefâtından önce su istemiş, kendisine suyla karışık süt sunulmuştu. Şamlılar Ammâr'ın şehadetini "Feth'ül-Fütûh" diye anmışlardı. Muâviye, Ammâr'ı, Osman'ın kölesi için bile öldürmekten çekinmem derdi. Mübârek başı kesilip Muâviye'ye götürülünce Amr İbn'il-Âs bile dayanamamış, başını getiren iki kişiye, ikiniz de cehennemliksiniz demek zorunda kalmış, Muâviye'nin itâbına mazhar olmuştur. Üsd'ül-Gaabe, Ammâr'ın kaatili olan Ebü'l-Gaadiye'nin, "Ammâr'ın kaatili cehennemliktir" hadisinin râvilerinden olduğunu kaydeder. Emir'ül-Mü'minin, Ammâr'ın namazını bizzat kılmışlar, şehâdetinden dilhûn olmayanın imandan behresi yoktur buyurmuşlar, gusül vermeden elbisesiyle defnetmişlerdir (Tenkih, 2, s. 320-322; Buhârî, Sahih-u Müslim, İbn-i Mâce, Tirmizi, Üsd'ül-Gaabe, Tabarî, Mürûc'üz-Zeheb, İbn-i Esir El-İsâbe, Belâzürî, Câmi'us-Sagir'in 2. cildinde 55. s, Künûz'ül-Hakaik'ın 2. cildinin 117. sahifesi ve Fetret'ül-İslâm, s.125-

(Sonra eliyle mübarek sakallarını tutup uzun bir müddet ağladılar; sonra da buyurdular ki:)

Eyvah Kur'ân'ı okuyup hükmünü tutan, yerine getiren, farzı düşünüp icrâ eden, sünneti dirilten, bidati öldüren, savaşa çağrılınca koşup gelen, kendilerine emredene uyan kardeşlerim benim.

(Sonra yüce sesle buyurdular ki.)

Savaş, savaş ey Allah kulları. Bilin ki ben bugün orduyu toplamadayım, tertibe sokmadayım; kim Allah yoluna gitmeyi dilerse çıkıp gelsin.

* * *

---

132)

Mâlik b. Teyyiham Ebû'l-Heysem'il-Ansâriyy'il-Evsi, Rasûlullah'a (s.a.a) ilk mülâyık olan, birinci Akabe biatinde bulunan altı kişiden biridir; ikinci Akabe biatinde de bulunmuştur. Bedir, Uhud savaşlarıyla diğer savaşlara da katılmışlardır. Hazreti Rasûlullah'ın vefâtlarından sonra Emir'ül-Mü'minin'e (a.s) rücu eden on iki kişiden biridir. Sıffin'de Ammâr'ın şehâdetine kadar tereddüt içindeyken onun şehâdetinden sonra kılıcını çekip, bâğıy topluluk olduğunuz artık sâbit oldu diyerek Muâviye tarafına hücûm etmiş, şehit oluncaya dek savaşmıştır (Tenkih, 2, s.48, Fetret'ül-İslâm, Ammâr'ın hâl tercemesi).

Huzeyme b. Sâbit, Ansârdandır. Hazreti Rasul-i Ekrem (s.a.a) onun tanıklığını iki tanık olarak kabûl buyurduklarından "Zü'ş-Şehâdeteyn" lakabıyla anılmıştır. Hazreti Rasûl'den (s.a.a) sonra Emir'ül-Müminin'e rücû edenlerdendir. Bedir'de ve diğer savaşlarda bulunmuşlar, Rahbe'de Gadiru Humm hadisine şahâdet etmişlerdir. Ammâr'ın şehâdetinden sonra kılıcını çekip Ammâr'ı fie-i bâğıyyenin şehit edeceğini Rasûlullah'tan duydum diyerek savaşa girmişler ve şehit olmuşlardı (Tenkih, 1, s.397-398).

(Nevf der ki: İmâm Huseyn'in (a.s) kumandasına on bin, Kays b. Sa'd b. Abâde'ye on bin, Ebu-Eyyüb'il-Ansârî'ye on bin kişi, bunlardan başkalarına da muayyen kişiler verildi. Yeniden Sıffin'e gitmek, Şamlılarla savaşmak üzereydi ki Cumua geçmeden melun İbn-i Mülcem, Hazreti yaraladı. Asker dağıldı; çobanları yitmiş, her yandan kurtların saldırısına uğramış sürülere döndük.)[195]

---

195 - Kays b. Sa'd b. Abâdet'il-Ansârî, Hazrec boyundandır. Üçüncü Akabe biatinde bulunan on iki kişiden biridir. Bedir ashabındandır ve Ebubekir'e ilk zamanlarında biat etmeyenlerdendir. Hattâ biatten sonra da aralarında bir ağız dalaşı olmuş, ona, ben sana elimle biat ettim, kalbimle değil; Gadir-u Humm'deki biatten sonra Ali'ye karşı bir delilin olamaz demişti. Hz. Emir'in (a.s) bütün savaşlarında bulunmuş, Medine'de hicretin altmışıncı yılında vefât etmiştir. Hz. Emir, Kays'ı Mısır'a vâli tayin buyurmuşlardı. Muâviye, kendisine kaydı hayat şartıyla Irak Vâliliğini vermeyi vaad ederek kendi tarafına almaya çalışmış, muvaffak olamayınca Kays bizimledir diye şâyialar uydurmuştu. Aralarında birbirlerini kötüleyen mektuplar da, taâti edilmişti. Hz. Emir (a.s), Kays'i yanında bulundurmak için Mısır'da azletmişti. Pek güzel olmakla beraber köseydi; hattâ bu yüzden ansâr, mümkün olsaydı derlerdi, bütün malımızı verir, Kays'e bir sakal satın alırdık (Tenkıyh, 2, s.31-33; Muâviye'nin Kays'e mektubu ve onun Muâviye'ye pek şiddetli cevabı için Câhız'ın "El-Beyânu ve't-Tebyin"inden naklen "Fetretü'ül-İslâm"da hâl tercemesine bakınız; s.70-73)

Halid b. Zeyd Ebû-Eyyüb'ül-Ansâri, Hazrec boyundandır. Akabe biatinde, Bedir'de ve diğer gazalarda bulunanlardan-dır. Emir'ül-Mü'minin'e rücû edenlerden olup Ebubekir'e ilk Cuma günü minberdeyken karşı duran muhâcirlerden altı, Ansârdan altı kişinin altıncısıdır. Sâdık-ı Âli Muhammed aleyhi ve

70

(İbn-i Mülcem tarafından yaralanacakları gecenin sonunda buyurmuşlardır ki:)

Oturmuştum, uyku bastırdı, gözlerim kapandı. Birden Rasûlullah sallallahu aleyhi ve âlihiyi gördüm. Dedim ki: Yâ Rasûlallah, ümmetinden ne dertlere uğradım, ne düşmanlıklar gördüm. Buyurdu ki: Bed-duâ et onlara, ben de Allah dedim, onlardan daha hayırlısını versin bana; benden daha kötüsünü musallat etsin onlara.

* * *

---

aleyhimüsselâmdan, Ebû-Eyyûb'a, sen kılıcınla müşriklere karşı durdun, savaştın; şimdiyse Müslümanlarla savaşıyorsun denince, bana Rasûlullah (s.a.a), Nâkisin, Kaasıtin ve Mârıkinle savaşmamı emretti. Nâkisin ve Kaasitin'le savaştım; şimdi Mârıkıyn'le savaşacağım dediğini rivâyet etmiştir. Muâviye'nin zamanında İstanbul'a gelen orduya katılması, İslâm'ı takviye maksadıyladır; bazı kimselerin onu, bu hareketinden dolayı kınamaları tamamıyla yersizdir. Üsküdar yakasında, hicri elli, yahut elli birde vefat etmiş, vasiyeti mûcibinde İstanbul yakasında sur haricine defnedil-miştir. Merkadi İstanbul fethine kadar malûmdur; bu bakımdan Ak Şemseddin'e atfedilen kerametin aslı yoktur. Vefatlarını elli ikinci yılda kaydedenler de vardır (Tenkıyh, 1, s.390-391).

(Yaralandıktan sonraki sözleri:)

Ey insanlar, herkes, ondan alabildiğine kaçtığına tutulur; yaşayış, ömrü ecele doğru sürüp koşturur. Ölümden kaçmak, ona varıp tutulmaktır. bu işin gizli kalan yönünden haber almak için günlerce koştum; fakat Allah onun gizli kalmasını murâd etti. Heyhât; o, gizlenmiş bir bilgi. Şimdi vasiyetim şu; Allah'a inanın, O'na hiçbir şeyi ortak etmeyin; Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun Muhammed'e inanın; sünnetini yitirmeyin. Şu iki direği dikin; şu iki ışığı yakın; bunlardan kaçıp dağılmazsanız sizi kınayış olamaz.

Herkese gücü yeterinceye dek yük yükletilmiştir; bilgisizlerin yükleri de hafifletilmiştir.[196] Müminlere rahmet eden bir Rab, doğru bir din, bilen bir İmâm var.

---

196 - **"Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başka bir şey teklif etmez. Herkesin kazandığı sevap kendisine aittir; elde ettiği suç gene kendisine ait, Rabbimiz, bizi muâheze etme unuttuysak, yahut yanıldıysak. Rabbimiz, bize ağır yük yükleme bizden öncekilere yüklediğin gibi. Rabbimiz, yükleme gücümüzün yetmeyeceği şeyi. Bağışla bizi, yarlığa bizi, acı bize; sensin yardımcımız; artık yardım et bize inanmayanlara karşı."** (2, Bakara, 286) İlk kısımda, mugayyabât-ı hams'e yânı, beş bilinmeyen şeye, kıyâmetin zamanına, yağmurun yağacağına, rahme düşenin erkek, yahut kız olacağına, yarınki maddi, manevî kazanca ve insanın nerede öleceğine bunları ancak

Ben dün sizinle eştim, dostum, bugün ibretim size, yarınsa ayrılacağım sizden. Allah beni de yargılasın sizi de. Ayağımı şu kaygan yerde dirersem sözüm budur ancak. Ama ayağım kayarsa derim ki, dalların gölgesindeydik; yellerin estiği yerlerdeydik; bulutların altındaydık; o bulutlar havada dağıldı gitti; o yellerden yer yüzünde kalan belirtiler silindi süpürüldü. Ben size komşuydum; bedenim, birkaç günceğiz komşuluk etti sizinle; pek yakında da benden size, cansız bir beden kalacak ancak. Hareketten sonra sâkin olup kalakalmış; sözler söyledikten sonra susup gitmiş. Benim şu cansız kalan bedenim, yumulmuş gözlerim, hareket edemez âzâm size öğüt verecek. bu hâl, ibret alanlara en iyi öğüt verendir; öğüdü, sözden daha tesirlidir; sözü, duyulan sözden daha geçkindir. Size, dostlarla buluşmaya giden kişi gibi vedâ etmedeydim. Yarın, sizinle geçirdiğim günleri göreceksiniz, sırlarım açılacak size; yerim boşaldıktan sonra ve yerime benden başkası geçtikten sonra tanıyacaksınız beni.[197]

Allah'ın bildiğine işaret vardır (31, 34). Ancak, Peygamber ve İmâmın ne vakit, nerede ve nasıl vefât edeceğini bildiğine dâir, "Kâfi" deki haberlere nazaran "gizlenmiş bilgi"den muratları, kendilerinden değil, halktan gizlenmiş olmasını beyan olsa gerekir (Kazvinî, 2, s. 38, 1. not). Nitekim kendileri de vefatların-dan önce şehâdetlerini haber vermişler, şehit olacakları günden evvelki gece ve o sabahı, bunu açıklamışlardı.

197 - Emir'ül-Mü'minin'i (a.s), sevenlerin onunla haşredileceği hakkında müteaddit hadisler vardır ki *"Ali'nin Şiası olanlardır kurtulanlar, muratlarına erenlerin ta kendileri"* meâlindeki hadis, bu cümledendir (Künûz'ül-Hakaaık, 2, s.94).

* * *

23

(İbn-i Mülcem tarafından yaralandıktan sonraki vasiyetleri:)

Size vasiyetim Allah'a hiç bir şeyi ortak etmemeniz; Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasulullah'ın sünnetini yitirmemenizdir. Bu iki direği dikin; bundan öte kınanmak yok size.

Ben dün sizin dostunuz, yoldaşınızdım; bugün ibretim size, yarınsa ayrılacağım sizden. Yaşarsam kanımın sâhibi benim, göçüp gidersem ölüm, zâten vaad edilmiş bana. Bağışlasanız, bu bağışlamak, benim için Allah'a bir yakınlıktır, sizin içinse bir sevap; bağışlayın; bilin şunu; "Sevmez misiniz Allah'ın sizi bağışlamasını?"[198]

Vallahi ölümün gelip çatması, bana kötü gelmediği gibi onun geldiğini görünce de tanımadığım, hoşlanmadığım bir şeyi tanımış, görmüş olmadım. Ben su arayan kişinin suya kavuştuğu, bir murâda ermek

---

198 - **"Üstün ve geçimi geniş olanlarınız, akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda yurtlarından göçenlere vermekten çekinmesinler ve iyilik etmeyi terketmesinler ve bağışlasınlar; Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez, istemez misiniz? Ve Allah suçları örtücüdür, rahîmdir."** (24, Nûr, 22).

isteyenin murâdına ulaştığı hâldeyim şimdi. Allah'ın katındaki lütuf, iyi kişilere daha da hayırlıdır.[199]

* * *

47

(Şehâdetlerinden sonra, vefatlarından önce, İmâm Hasan ve İmâm Huseyn aleyhimesselâma vasiyyetleri:)

İkinize de Allah'tan çekinmeyi, dünya sizi arasa, istese bile onu aramamayı, istememeyi vasiyet ederim. Ona ait bir şeyi elde edemediğiniz, elinizdekini yitirdiğiniz için de hayıflanmayın. Gerçeği söyleyin; âhiret ecri için iş görün; zâlime düşman olun, mazlûma yardımcı kesilin.

İkinize, bütün evladıma, ehlibeytime ve bu yazım kime ulaşırsa ona, Allah'tan çekinmeyi, işlerinizi düzene koy-mayı, aranızı uzlaştırmayı vasiyet ederim. Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Ceddinizden duydum, derdi ki: İki kişinin arasını bulmak, bütün (nâfile) namazlardan, oruçlardan üstündür.

---

199 - **"Fakat Rablerinden çekinenleredir kıyılarından ırmaklar akan cennetler, orda ebedi kalış, Allah katında ziyafetler ve Allah katında, iyi kişilere daha da hayırlı şeyler var."** (3, Âl-i İmrân, 198).

Allah için, Allah için yetimleri koruyun, bâzı kere aç, bâzı kere tok bırakmayın onları; size tapşırılan haklarını yitirmeyin onların. Allah için komşularınızı görün, gözetin bu, Peygamberinizin vasiyetidir; komşular hakkında öylesine tavsiyede bulundu ki onlar da mîrâsa girecekler sandık. Allah için, Allah için Kur'ân'a riâyet edin; onunla amel etmekte başkaları sizi geçmesin. Allah için, Allah için namazı bırakmayın; çünkü o, dininizin direğidir. Allah için, Allah için Rabbinizin evini ziyâreti, haccetmeyi bırakmayın; siz hayatta bulundukça boşlamayın o evi; çünkü o ev, terkedilirse mühlet bile verilmez sizlere; azap gelir çatar. Allah için, Allah için mallarınızla, canlarınızla, dillerinizle Allah yolunda savaşın; birbirinizi dolaşmanızı görüp gözetmenizi, birbirinizin ihtiyâcını gidermenizi, birbirinizden yüz çevirmemenizi, birbirinizden ayrılmamanızı vasiyet ediyorum. İyiliği buyurmayı, kötülükten nehyetmeyi bırakmayın; sonra kötüleriniz başınıza geçer; sonra da duâ edersiniz, icâbet edilmez size.

Ey Abdülmuttalib oğulları, Emir'ül-Mü'minin katledildi deyip Müslümanların kanlarına girmenizi, öç almaya kalkmanızı istemem, sakının bundan. Benim için yalnız beni öldüreni öldürün. Bekleyin hele, onun şu vuruşundan ölürsem, onun bana bir tek vuruşuna karşı siz de ona bir kere vurun; şurasını, burasını keserek eziyete kalkışmayın; çünkü ben, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlul-lah'tan duydum, derdi ki:

Sakının eziyetten, işkenceden, öldüreceğiniz kuduz köpek bile olsa.[200]

* * *

Birinci kısmın sonu
9 Zilhccet'ül-Harâm 1389 Salı gecesi

---

200 - Son iki vasiyet, "Nehc'ül-Belâga"da, 3. kısımdadır; ancak târihî seyri takip için biz, birinci kitaba aldık.

2. KISIM

MEKTUPLARI, EMİR-NAMELERİ, VASİYETİ

1. Bölüm

CEMEL SAVAŞINDAN ÖNCE VE CEMEL SAVAŞI SIRASINDA

68

(Hilâfetlerinden önce Selmân-ı Fârisî radıyallahu anh'e gönderdikleri mektup)

(Allah'a hamd-ü sena, Rasûlüne ve soyuna salât-ü selâmdan)

Sonra bilin ki dünya, dokunulunca ele yumuşak gelen, fakat zehiri insanı öldüren yılana benzer; dünyadan elde ettiğin, seni aldatan, sana hoş gelen şey, az bile olsa gene ondan yüz çevir. Değil mi ki ondan ayrılacağını iyiden iyiye biliyorsun; onun gamlarını da fırlat, at; hâlden hâle dönüşüne de aldırış

etme. Onunla uzlaştığın zaman, en fazla ondan sakınacağın zaman olsun. Çünkü ona dost olan, neşeyle, sevinçle ona inandı, yüreğini ona verdi de kandı mı dünya,onu hâlden hâle sıyırır atar, dertlere, belâlara katar.[201]

---

201 - Selman, aslen İranlıdır; doğduğu yer hakkında ihtilâf vardır. Kendisi, kendisini, Ben Âdem evlâdından İslâm oğlu Selmân'ım dive tavsif etmiştir. Soyunun, İsâ alâ nebiyyinâ ve âlihi ve aleyhisselâmın vasilerine ulaştığı rivâyet edilmiştir. Zertüşt dininde olduğu zamanlar dâhil, güneşe secde etmediği, Âhır zaman Peygamberi'nin zuhûr etmek üzere olduğunu duyup onun dinine girmek ve ona ulaşmak için uğraştığı, nihâyet bir olayda esir düşüp Medineli bir yolcuya satıldığı, muayyen bir para karşılığında hürriyetini kazanmak üzere uğraştığı, azad edildikten sonra Hazreti Peygamber'e ulaşıp İslâm'ı kabûl ettiği sahih rivâyetlerdendir. Hz. Resûlul-lah sallallahu aleyhi ve âlihi ve sellem, ona "Ebû-Abdullah" künyesini vermişler, *"Selmân'ül-Hayr"* lakabını ihsan buyur-muşlardır. Haklarında *"Selmân, bizden, Ehlibeyttendir"* ve *"Selmân, Fars ehlinin İslâm'da en kıdemlisidir"*, *"İman, Süreyyâ yıldızında bile olsa Fars ehlinin elinden kurtulamaz, onlar, oraya bile ulaşırlar"* meâlindeki hadis-i şerifler vârid olmuştur (Câmi', 1, s.38, 2, s108.) Hendek savaşında, Hz. Rasûl-i Ekrem (s.a.a), Selmân'ın reyiyle hendek kazdırmıştır. Mezkûr savaşta ve diğer savaşlarda bulunmuştur. Şia-i İmâmiyye'ye göre "Erkân-i Erbaa"dandır. Hz. Resûlullah (s.a.a) *"Bana dört kişiyi sevmem emredildi; ilki sensin Yâ Ali, Selmân, Mikdâd ve Ebû-Zerr onlardandır"* buyurmuştur. Emir'ül-Mü'minin (a.s), *"Yeryüzünde yedi kişi vardır ki halk, onlar yüzünden rızıklanırlar; onların yüzünden yardıma maz-har olurlar; onların yüzünden yağmur yağar, Selmân onlar-dandır"* ve *"Selmân'ın bildiğini Ebû-Zer bilseydi; Selmân'ı öldürmeye kalkardı"* buyurmuşlar, İmâm Muhammed'ül-Bâkır aleyhisselâm da

(İmran b. Husayn'il-Huzzâî[202] ile Talha ve Zübeyr'e gönderdikleri mektup)

- Ebû -Câ'fer'il- İskâfi "Kitâb'ül- Makaamât"ta, Emir'ül Mü'minin'in (a.s) manâkıbında da bu mektubu zikreder.

"Selmân'a, Selmân-ı Fârisi demeyin; Selmân-ı Muhammedi deyin; o, biz Ehlibeyttendir" demişler-dir. Bir gün ashab, soy soptan bahsederlerken Selman, ben Abdullâh oğlu Selmân'ım; dalâletteydim; Allah, Muhammed'-le beni hidâyete sevk etti; yoksuldum, Muhammed'le beni zenginleştirdi; kuldum, Allah beni Muhammed'le hür kıldı; soyum-sopum budur benim demişti. Sonra bu olayı Hz. Rasûl'e (s.a.a) haber verince Rasûl-i Ekrem (s.a.a), Ey Kureyş buyurmuşlardı, insanın soyu-sopu dinidir, erliğidir, aslıdır ve aklıdır; yüce Allah, Biz sizi bir erkek ve dişiden yarattık, sonra bilişesiniz, tanışasınız diye sizi kabilelere, şubelere ayırdık, gerçekten Allah katında en büyüğünüz, en fazla takvâ sâhibi olanınızdır buyurmuştur; ey Selmân, bunların hiçbiri senden üstün değildir; ancak Allah'tan çekinmekle; sen Allah'tan çekiniyorsan üstün sensin (Âyet-i Kerime, 49. sûrenin, Hucurât, 13. ayeti kerîmesidir) Ömer zamanında Medâyin'e vâli tayin edilen Selman, hicretin otuz dördüncü yılında vefât etmiştir; Medâyin'de Medfundur. RadıyAllahu anhu ve ırdâh (Tenkıyh, 2, s.45-48, İstîâb, 2, s.83, Üsd'ül Gaabe, 3, s. 10, İsâbe, 2, s.150).

202 - İmran b. Husayn'ül -Huzzâî, ashaptandır; bütün gazvelerde bulunmuştur. Hicretin elli ikinci yılında vefât etmiştir (Tenkıyh, 2, s.350).

(Allah'a hamd-ü senâ, Rasûlüne salât-ü selâmdan sonra)

Gizleseniz de bilirsiniz ki ben, insanların bana uymalarını istemedim, onlar istemedikçe. Onlarla yakınlaşmadım, onlar bana biat etmedikçe. İkiniz de, bana biat edenlerdendiniz, beni isteyenlerdendiniz. Halk, hilâfeti gaspeden, yahut mala mülke hırsı olan bir kişi sanmadı beni, o çeşit biat almadım onlardan. Bana dileyerek biat ettiyseniz tezce isyanınızdan vazgeçin, dönün Allah'a tövbe ederek. İstemeyerek biat ettiyseniz, görünüşte itâat ettiğinizden, suçuysa gizlediğinizden dolayı isyan ettiniz; bana da, size karşı hareket etmek için yol açtınız.

Ömrüm hakkı için ki muhâcirlerin, gönlündekini gizlemek, sırrını bildirmemek husûsunda en haklı olanı sizler değildiniz; bana biat etmeden bu işe girişseydiniz, biat edip hilâfetimi ikrâr ettikten sonra aleyhime dönmenizden, bana karşı gelmenizden daha kolay olurdu size.

Osman'ı benim öldürdüğümü sandınız, Medinelilerden ne bana uyanlar var, ne size uyanlar; aramızda onlar hükmetsinler görelim, onun öldürülmesinde benim mi daha fazla dahlim var, sizin mi?

A iki kocalmış kişi, dönün reyinizden; çünkü şimdi düştüğünüz en ağır şey utançtır; fakat utançla cehennem birleşmeden vazgeçin yaptığınızdan vesselâm.

* * *

63

(Kûfe'de Ebu-Mûsâ'l -Aş'iri'nin halkı , Cemel savaşına katılmaktan men ettiğini duyunca ona gönderdikleri mektup)

Allah'ın kulu Emir'ül-Mü'minin Ali'den Kays oğlu Abdullah'a:

Senin bir sözünü bildirdiler; bu söz, hem lehinde, hem aleyhinde. İçim gelir gelmez eteğini çemre, belini bağla, deliğinden çık. Seninle berâber olanları da çağır, topla, yürüt; sence bu işin doğruluğu anlaşıldıysa böyle hareket et; korkarsan uzaklaş, şüpheden elini çek. Allah'a and içerim ki seni bırakmam, neredeyse gelir çatarım sana, yağını sütüne, yanıp kavrulmuşunu çiğine katıncaya dek bırakmam seni; oturma fırsatı da bulamazsın, ardından korkup çekindiğin gibi önünden de emin olamazsın. Bu, umduğun, sandığın gibi küçük bir olay değil; öyle bir büyük belâ ki devesine binmek, gücünü yenmek, dağını bel etmek gerek. Aklını başına devşir, yapacağın işe dal; payını da al. Bu işten hoşlanmıyorsan yürü git, uzaklaş; ama ne genişliğe kavuşabilirsin, ne kurtuluşa erişebilirsin. Senin yapacağın işi, başkalarının başarması, seninse uykuya

dalman daha doğru; öylesine uyu ki, filân nerede bile diyen olmasın.

Vallahi, bu söz gerçek yolda olanın gerçek sözü; mülhitlerin, doğru yoldan sapanların yaptıkları şeyse hiç ilgilendirmez beni vesselâm.[203]

* * *

45

(Basra valisi Osman b. Huneyf'in bir düğüne çağrıldığını ve gittiğini duydukları zaman ona yazdıkları mektup:)

(Allah'a hamd-ü senâdan, Rasûlüne ve soyuna salâ-tü selâmdan)

Sonra Huneyfoğlu, Basralılardan bir bölüm, duyduk ki seni düğüne çağırmış; sen de hemen gitmişsin. Renk-renk yemekler, büyük büyük kâseler hoşuna gitmiş. Oysa ben sanmazdım ki yoksulları çağrılmayan, zenginleri dâvet edilen bir topluluğun dâvetine icâbet edesin. Dişlediğin yemeğe bir bak, haram helâl olduğunda şüphen olursa at o yemeği ağzından; helâl olduğunu iyice bilirsen birazcık ye.[204]

---

203 - Beşinci bölümün 83. hutbesinin notuna bakınız.

204 - Osman b. Huneyf, ansardandır; Ebu-Amr künyesiyle

Bil ki her uyan kişinin uyduğu, yolundan gittiği, bilgisinden ışıklandığı bir imâmı vardır. Gene bil ki sizin imâmınız, dünyasında köhne bir elbiseyle iki parça ekmeği kendisine yeter bulmaktadır. Bilirim, sizin buna gücünüz yetmez; yetmez ama çekinip gayret ederek, temiz olmaya, doğru yola gitmeye gayret göstererek yardım eden bu yolda bana; gücünüz yettiği kadar yolumda olun. Andolsun Allah'a ki ben dünyanızdan ne bir gümüş, ne bir altın toplayıp biriktirdim ne şu çok ganimetlerden bir mal yığdım, ne de üstümdeki yıpranmış elbiseden başka bir elbise aldım.

Evet, gökyüzünün gölgelendirdiği şu dünya yüzünden, elimizde bir Fedek vardır; ona da toplumun bir kısmı haris oldu, bir kısmı cömertlik etti; Allah ne de güzel hükmedicidir. Ben ne yapayım Fedek'i, yahut ondan başka bir yeri ki bu nefsin konağı, yarın mezardır; onun karanlığında eseri bile kalmaz, haberi bile yiter gider, duyulmaz. O mezarı açan, elleriyle genişletse bile taş, kerpiç düşer, yığılır, toprak dökülür

---

künyelenmiştir; Ebu-Abdullah diyenler de vardır. Emir'ül-Mü'minin'e (a.s) rücû' edenlerdendir. Uhud'da ve diğer gazalarda bulunmuştur. Cemel savaşından önce Emir'ül-Mü'minin tarafından Basra vâliliğine tayin edilmiş, kendisine, Rebeze'den gönderilen emir üzerine savaşa girişmiş, Cemel ashabı, Basra'ya girince Osman b. Huneyf'in saçını, sakalını tıraş ettirmişlerdi. Hz. Emir'e (a.s) ulaştıktan sonra Cemel savaşına iştirâk etmiş, Kûfe vâliliğine tayin edilmişti. Muâviye'nin zamanında vefât etmiştir (Tankıyh, 2, s.245).

Bu cümlelerde, *"En kötü yemek, tokların çağrıldığı, açların dâvet edilmediği düğün yemeğidir"* hâdisine de işaret vardır (Câmi, 2, s.33)

dapdaracık bir hâle getirir. Şimdiden nefsimi takva ile riyâzete alıştırayım ki en büyük korku gününde eminliğe erişsin; mahşerin kaygan yerinden sürçmesin.

Dilesem ben de yağlar ballar bulurum; buğday ekmeğinin hâlisini yerim; ipek elbise giyinirim; fakat nefsimin dileğinin bana üst olması beni lezzetli yemekler yemeye çekmesi mümkün mü hiç? Ben nasıl doya-doya yemek yiyebilirim ki Hicaz'da, yahut Yemâme'de belki yoksullar vardır; günler geçmiştir ki tokluk nedir, görmemişlerdir. Gecemi karnı tok olarak nasıl gündüz edebilirim ki çevremde aç karınlar, yanmış, susuzluktan bunalmış ciğerler vardır. Nitekim deyen de demiştir:

Sen karnı tok olarak yatmadasın;
Çevrendeyse tabaklanmamış deriye bile hasret
çeken ciğerler var; bu dert yeter sana.[205]

Râzı olur muyum ki bana Emir'ül-Mü'minin desinler de sonra ben, zamanın sıkıntılarında onlara ortak olmayayım, yahut da darlıkta, yaşayış sıkıntısında onlara muktedâ sayılmayayım? Derdi günü, güzelim

---

205 - Beyit, Abdullah'it-Tâî oğlu Hâtem'indir. Bundan önceki beyit, "yemek yiyeceğim vakit bir sofra daha hazırla da uzak yakın, dost birisi gelsin, beraber yiyelim; benden sonra, beni kınamasınlar" meâlindedir: Bu beyit, "Sen karnı tok olarak yatmadasın; çevrendeyse tabaklanmamış deriye bile hasret çeken ciğerler var; bu ayıp yeter sana" tarzında da rivâyet edilmiştir. Tabaklanmamış deriden maksat, hayvanın derisini yemeye çalışanlar, açlardır; et yüzü görmeyenlerdir. Bundan sonraki beytin meâli de şudur: "Ben, bana gelen konuğun kuluyum, kölesiyim; bende bu huy olmasaydı kulluğa ait hiçbir huyum olmazdı."(Kazvini, 3, s.274-275).

otları otlamaktan başka bir şey olmayan bağlı, yahut süprüntülerde yiyecek bulup yemekten başka bir şey düşünmeyen, sâhibinin maksadından haberi bile olmayan bir hayvan değilim, o çeşit yaratılmadım ki ben. Yahut da işsiz-güçsüz terk edileyim, yahut asılsız lâflarla uğraşayım, yahut sapıklık ipini çekeyim, yahut da şaşkınlık yoluna düşeyim; bunun için yaratılmadım ben.

Sanki görüyorum, diyeniniz diyor ki: Ebu-Tâliboğlu'nun yediği buysa, akranlarıyla savaşa yiğitlerle harbe gücü yetmez, zayıflar, elden ayaktan düşer. Oysa ki bilin; sahralardaki ağaç daha kuvvetlidir; güzelim bağlarda, bahçelerde biten ağaçlarınsa gücü azdır. Ovalarda biten otlar, daha kuvvetli yanar, közü daha geç söner. Biz Rasûlullah'la bir kökten bitmiş iki ağacız; onun kolunun pâzısıyım ben.[206] Vallahi Arap birleşse de benimle savaşa kalksa, yüz çevirmem, fırsat çağlarında boyunlarını kırarın onların. Şu ters adamdan, şu baş aşağı bedenden yeryüzünü temizlemeye uğraşıyorum; böylece de ekin, aralarındaki taştan, topaçtan kurtulsa diyorum.[207]

---

206 - *"Yâ Ali, insanlar ayrı ayrı ağaçlardan, soylardandır; ben ve sen bir ağaçtanız, bir soydanız. Ben ağacım, Fatıma dalı, Ali budakları; Hasan ve Huseyn meyveleridir; Şiamız da yapraklarıdır o ağacın. Ağacın kökü Adn cennetindedir, dalları budakları öbür cennetlere yayılmıştır. Ben ve Ali, bir ağaçtanız; insanlar ayrı-ayrı ağaçlardan."* Müstedrek'üs-Sahihayn, Künûz'ül-Hakaaık, Kenz'ül-Ummâl ve Zahâir'ül-Ukbâ'dan naklen Fadâil'ül-Hamse, 1, s. 171-172)

207 - Bu sözlerle Muâviye'yi kast buyurmaktadırlar.

Semerin sırtına, yuların boynuna ey dünyâ; senin tırnaklarından kurtuldum, tuzaklarından çıktım, yollarından çekildim ben. Nerede oyunlarınla aldattığın, güldürdüğün milletler, nerede süslerinle, ziynetlerinle kandırdığın ümmetler? İşte şuracıkta onlar, kabirlere rehin olmuşlar, lahitlere girip yatmışlar. Vallahi görünür bir kişi olsaydın, tutulur bir cisme bürünseydin, olmayacak isteklerle aldattığın, sonra onları kandırıp helâk çukuruna attığın kullar, telef vâdîsine fırlattığın, belâ vartalarına uğrattığın padişahlar için sana Allah'ın hadlerini icrâ ederdim; onları öyle bir yere yolladın ki oraya ne gidenden bir haber var, ne oradan gelen var. Heyhât; ne de uzaktır senin belâ yerlerine, mihnet vâdilerine, o kaygan yola ayak basıp da düşmemek; ucu bucağı, dibi boyu bulunmayan denizlerine düşüp de boğulmamak; kim senin torundan tuzağından kurtulduysa odur başarıya eren, doğru yolu bulan. Senden kurtulup esenliğe erişen kişinin yatağı durağı dar da olsa ne var? Onca dünyâ, bir günceğizdir; can verdi mi, rahata erer. Uzak ol benden, vallahi ben seni kendime râmetmeden sen râmedersin beni; senin gemini hiç salıvermem; çünkü dilediğin yere çekersin beni. Allah izin verirse der de and içerim Allah'a;[208] nefsimi, bir kuru ekmek parçası bulunca onu yeter bulup sevinecek, onu yiyip

---

208 - "Ve hiçbir şey için, bunu mutlaka yarın yapa-cağım deme; ancak Allah dilerse yaparım de ve bir şeyi unutunca Rabbini an ve de ki: Umarım, Rabbim, beni bundan daha ziyade hayra ve doğruya yakın bir şeye erdirir ve başarı verir bana." (18, Kehf) 23-24)

şükredecek bir hâle getiririm; gözlerimi suyu çekilmiş, nemi kalmamış bir kaynak haline getirinceye dek de gözyaşları dökerim. Otlayan hayvan, otlayıp karnını doyurur da yan üstü mü yatar? Koyun sürüsü, yayılıp doyar da uyuyacağı yere mi gider? Ali de azığını yer de uykuya mı dalar? Bunca yıldan sonra ovada otlakta otlayan, yazıda yayılan hayvanlara dönerse gözleri aydın olsun.

Ne mutlu o kişiye, Rabbinin farzlarını edâ eder de; uğradığı çetin şeylere dayanır; geceleri gözlerine uyku girmez; sonunda uyku ağır basarsa da yeryüzünü döşek, elini yastık eder de dalar; hem de kıyâmet gününden korkarak gözlerine uyku girmeyen, yanları yatak yüzü görmeyen, dudakları gizlice Rablerini zikreden, boyuna yarlıganma dileklerinden günahları kendilerinden giderilen, arınan topluluk içinde. "Onlardır Allah bölüğü; bilin ki Allah bölüğü, kurtulanların, muratlarına erenlerin ta kendileridir. "[209]

Ey Huneyfoğlu, Allah'tan çekin; birkaç parça ekmek yeter sana; yeter kurtuluşun için cehennemden.

* * *

4

(Osman b. Huneyf'e, Cemel savaşından önceki mektupları)

---

209 - Mücâdele, 22.

İtâat gölgesine gelirler, sığınırlarsa bu, zâten sevdiğimiz, istediğimiz şey. Ama düşmanlığa, isyâna kalkışırlarsa, sana itâat edenlerle, isyân edenlerin üstüne yürü. Seninle gelmek istemeyenlere aldırış etme. İtâat edenlerle harekete geç, öbürlerini bırak. Çünkü istemeyerek zorla seninle gelenlerin gelmeyişleri, oturup kalışları, gelişlerinden, olmayışları, bulunuşlarından hayırlıdır.

* * *

1

(Medine'den Basra'ya giderlerken Kûfe'lilere mektupları:)

Allah'ın kulu Emir-ül Mü'minin Ali'den, Ansarın alnı olan, Arabın yüce dağı mertebesinde bulunan Kûfelilere:

(**Hamd-ü senâ, salât-ü selâmdan**) Sonra ben size Osman'a ait olayları öylesine haber vereyim ki duymanızla görmüşe dönün:

Halk onu kınamaya koyuldu; bense Muhacirlerden ona en fazla öğüt veren, en fazla, yaptıklarını anlatıp o

işlerden vazgeçmesini söyleyen biriydim. Talha'yla Zübeyr, onu sarp yollara sürüyorlar, yumuşaklıkla gidilmez bellere götürüyorlardı. Âişe'yse ona pek kızmıştı, köpürmüştü. Hâsılı mukaddermiş, toplum, onu öldürdü; bana da, benim zorumla değil, kendi dilekleriyle kendi istekleriyle biat etti.

Bilin ki hicret yurdu (Medine), halkıyla beraber kökün-den yıkıldı. Orası, ateş üstündeki kazan gibi kaynayıp coşmaya koyuldu; fitne değirmeni, milinin çevresinde dönmeye başladı. Artık emirinize koşun, Allah'ın izniyle düşmanınızla savaşın.

* * *

2

(Basra fethinden sonra Kûfelilere)

Allah, kendisine itâat edenlere, nimetine şükürde bulunanlara vereceği sevâbın en güzelini Peygamberinizin Ehlibeytine karşı gösterdiğiniz itâat yüzünden sizlere versin. İtâat ettiniz; çağrıldınız, geldiniz.

* * *

5

(Osman tarafından Azarbeycan vâlisi olan Eş'as b. Kays'e)[210]

---

210 - Eş'as b. Kays'il-Kindî Ebu-Muhammed için 1. kısmın "Beşinci bölüm"ünün (Tarihi Hutbeler) 86. hutbesinin şerhine bakınız.

Seni, başına buyruk olmak için ben tayin etmiş değilim; yalnız boynunda bir emanet var ve sen, senden üstün olanın buyruğu altındasın; halka dilediğini yapamayacağın gibi tehlikeli bir işe de girişemezsin. Elinde üstün ve ulu Allah malından mal var; şimdi sen, onu bana teslim etmek için benim hazine memurlarımdansın; senin üzerinde kötü hükmedenlerden değilsem, bana teslim edersin onu.

* * *

3

(Kadı Şurayh b. Hâris, kadılığında seksen dînâra bir ev satın almıştı. Emir'ül-Mü'minin (a.s), bunu duyunca, bana seksen dinara bir ev satın aldığına, buna dair bir de senet yazdırdığına, tanıklara tanıklık verdirdiğine dâir haber geldi buyurdular. Şurayh tasdik edince kızgın bir hâlde ona bakıp buyurdular ki:[211]

---

211 - Kadı Şurayh'i, sahâbeden sayanlar vardır. Ömer, onu Kûfe'ye kadı tayin etmiş. Osman zamanında da hizmetine devam etmiştir. Emir'ül-Müminin (a.s) azli cihetine gitmişse de Kûfeliler razı olmamışlardı; o yüzden gene Kûfe kadılığın-da kalmıştı. Altmış, yahut yetmiş beş yıl kadılık etti. Ashab-ı Kirâmdan olup Hucr'il Hayr diye anılan Hucr b. Adiyy'il-Kindi'nin, hâşâ, küfrüne ve tâattan çıktığına dâir fetvâ vermesi dolayısıyla Muhtâr b. Ebu-Ubeydet'is-Sakafi, onu, yalnız

Yâ Şurayh, yakındır, sana öyle birisi gelip çatar ki ne yazdığın şeye bakar, ne tanıklarından sorar; gözün arkada kalarak seni o evden çıkarır; her şeyden ayırıp kabrine kapar. Dikkat et ey Şurayh, bu evi kendi malından başka bir malla, helâlinden kazandığın paradan başka bir parayla satın almış olmayasın. İş böyleyse, böyle bir şey yaptıysan bil ki dünyâ yurdunda da ziyan ettin gitti, âhiret yurdunda da. O evi alacağın vakit bana gelseydin, sana öyle bir senet yazardım ki, evi almak için ne bir dirhem verirdin, ne de daha fazla bir pul.

Yazacağım senet de şuydu:

Aşağılık kulun, ölümünden sonra çıkarılıp atılan bir ölüden; şu aldanış dünyâsında, geçip gidenlerden, helâk olup bitenlerin alanında satın aldığı yerdir bu. Bu evin dört sınırı var: Birinci sınırı âfetlerin sebeplerine varır dayanır; ikinci sınırı musibetleri, belâları meydana çıkaran şeylere varır; üçüncü sınırı, insanı helâk edecek heveslere, dileklere ulaşır; dördüncü sınırı, insanı azdıran Şeytana kavuşur; bu evin kapısı da bu sınıra açılır. Dileğe kapılıp aldanan, ecelle şu evden kaldırılıp

---

Yahudilerle meskûn olan bir köye sürmüş, Haccâc gelince Kûfe'ye getirip gene kadılığa tayin etmiş, fakat ihtiyarlığını bahane ederek ölünceye dek kazâda bulunmamıştır. Hicretin yetmiş ikinci, yahut sekseninci yılında yüz, yahut yüz on yaşında ölmüştür. Seksen yedinci yılında öldüğü de rivâyet edilmiştir (Tenkıyh, 2, s.83).

atılandan bu evi, kanâat üstünlüğünden çıkarak, istek ve helâk oluş aşağılığına düşerek satın almıştır.

Bu evde, satın alanın başına gelecekler de, Kisra, Kayser, Tübba ve Hımyer gibi padişahların, zorbaların başlarına gelen şeylerdir: Onların bedenleri çürümüş gitmiştir; canları alınmıştır; mal üstüne mal yığan, onu çoğaltıp duran, yapılar yapıp pekiştiren, yüceltip bezeyen, zahirler toplayan, zannınca evlâdını düşünen, kendisinden sonra kalacakların gamını yiyen kişilerin başlarına gelen, onun da başına gelecektir. Sonunda bunların hepsini de Tanrı'ya bildirmek, soruya çekilmek için getirecekler, sevap ve azap mahalline yığacaklar, hakla batılın arasının ayrılacağı vakit, sâhibini hepsinden bir-bir soruya çekeceklerdir. **"İşte orda, batıl iş işleyenler, ziyan edip gideceklerdir."** (Mü'min, 78)[212]

---

212 - Kisrâ, İran şahlarına, Kayser, Roma imparatorlarına denir. Tübba Hımyerli bir hükümdardır; tebaası çok olduğu için bu adla anılmıştır. 44. sûrenin (Duhân) 17. ve 50. sûresinin 14. âyetlerinde, peygamberlerini inkâr ettiklerinden helâk edildikleri beyan buyrulmaktadır.

2. Bölüm

MUAVİYE'YE MEKTUPLARI

6

Ebubekir'e, Ömer'e, Osman'a biat edenler, onlara biat ettikleri şartlarla bana da biat ettiler. Orda bulunanlardan birinin, bir başkasını seçmesi, bulunmayanın bu biati reddetmesi mümkün değil. Meşveret ancak Muhâcirlerle Ansara ait. Onlar toplandılar da birisine uydular, ona imâm dediler mi bu, Allah'ın da razı olduğu bir şey. Onların yaptığı işe razı olmayıp imâmı kınamak, yahut bir bidate uymak sûretiyle verdikleri hükümden çıkanı, çıktığı şeye bırakırlar. Fakat ısrâr ederse, inananların yoluna uymadığı için onunla savaşa girişirler ve döndüğü şeyin vebâlini de Allah, onun boynuna yükler.

Ömrüme andolsun ey Muâviye, nefsine uymaz da aklınla düşünürsen beni, Osman'ın kanına girenlerden tamamıyla berî, halkın içinde o kandan en sorumsuz bulursun. Sen de bilirsin ki ben ondan ayrılmıştım, bir kenara çekilmiştim; ama bildiğini örtmeye, bühtan etmeye kalkışırsan örtebildiğin kadar ört, edebildiğin kadar et.

* * *

8

(Muâviye'ye yolladığı Cerir b. Abdullah'a gönderdiği mektup)

Bundan sonra mektubum sana varınca Muâviye'yi kesin bir hükme çağır, reyini bildirmeye zorla. Ondan sonra da yerleri yurtları sâhipsiz kılan savaşla, yahut onu hor bir hâle getirecek olan barış arasında muhayyer bırak. Savaşı kabûl ederse ona karar ver; barışı kabûl ederse biatini al vesselâm.

* * *

75

Allah'ın kulu Emir'ül-Müminin Ali'den Ebu-Süfyan oğlu Muâviye'ye:

Sen de iyice bilirsin ki (Osman b. Affan hakkında ve ondan evvelki olaylara ait) özürlerimi size bildirdim; böylece de sizinle muâraza kapısını kapattım. olmamasına çare bulunmayan, def'ine imkân olmayan şey oldu bitti. Hikâye uzundur, söz çoktur.

Dönen döndü, gelen geldi. Yanındakilerden adıma biat al, onlardan bir bölükle de dön, bana gel.[213]

* * *

---

213 - Kendilerine biat edildikten sonra Muâviye'ye gönderdiği bu mektubu Vâkıdî, "Kitâb'ül-Cemel"de kaydeder.

7

Bundan sonra, öğütlerle yazdığın, sapıklığınla bezediğin, kötü ve batıl reyinle gönderdiğin mektubun geldi. Bir kişinin mektubu bu ki ne doğru yolu görüp onu sevk edecek gözü var; ne onu yedip gerçeğe götürecek kılavuzu var; sapıklık onu çağırmış, o da ona uymuş gitmiş. Dalâlet onu haydamış; o da ona tâbi olmuş; hezeyan ederek beyhude sesler çıkarır; hatâlara düşerek adım atar, yol yitirir.

(Aynı mektuptan:)

Çünkü biat birdir, iki olamaz; ona başka bir reyi katılamaz. Ondan başçekip kabûl etmeyen dîne uygun buyruğu kınamış olur; o biatte düşünceye, şüpheye kapılan, müdâheneye düşmüş olur.

* * *

9

Kavmimiz, Peygamberimizi öldürmeyi, bizi kökümüzden çıkarıp atmayı dilemişti; aleyhimizde düşüncelere dalmıştı; başımıza işler açmıştı. bizden tadı tuzu men etmişti; bize korku elbisesini giydirmişti; sarp dağlara gitmemizi zorlamıştı; aleyhimize savaş ateşini yakmıştı. Allah'sa onun civarından kötülüğü gidermemizi, onun haremine girmeye kimseye fırsat vermememenizi takdir eylemişti. İnananımız, bununla ecir ve sevap diliyordu; kâfirimizse bu soyla, bu boyla övünüyordu, soyunu boyunu koruyordu. Bizden başka, Kureyş'ten olup İslâm'ı kabûl edenler, bizim kapıldığımız korkudan, öldürülmekten sağ esendiler.

Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah, savaş tandır kızınca, insanlar, korkudan çekilmeye kalkınca ashabını, Ehlibeytiyle korudu; kılıçların, mızrakların kızgınlığına Ehlibeytini sürerdi. Hâris oğlu Ubeyde, Bedir gününde şehit edildi; Hamza Uhud gününde şehit edildi; Ca'fer, Mu'te'de şehit edildi. Dileyen de adlarını andığım kişiler gibi şehâdeti

dilediler; fakat onların ecelleri gelip çatmıştı; dileyenlerinse daha gelmemişti.[214]

Ne kötü bir zamana geldim ki şaşarım benimle beraber ayak diremeyen, İslâm'ı benim gibi ilk kabûl etmeyen kişi, tuttu da, benimle aynı şeyi iddiâda eş oldu; oysa ben onu tanımam bile. Sanmam ki Allah da tanısın; hamd Allah'a herhâlde.

Benim Osman'ı öldürenleri sana teslim etmemi istemene gelince: Ben bu işe baktım, fakat onları sana, yahut senden başkasına vermem mümkün değil. Ömrüm hakkı için ki azgınlığından, kötülüğünden vazgeçmezsen görürsün ki yakında onlar seni

---

214 - Ubeyde, Abdül-Muttalib oğlu Hâris'in oğludur. Rasûl'i Ekrem (s.a.a) Ubeyde'yi çok severlerdi. Ubeyde, iki oğluyla Medine'ye hicret etmiş, İslâm'ın müşriklerle ilk harbi olan Bedir'de, İslâm'ın sancağı kendisine verilmişti; bu savaşta yaralandı; Medine'ye dönerken vefât etti. Yaşı altmış üçtü (Tenkıyh, 2, s.242).

Hamza, Abdül-Muttalib'in oğlu ve Hazreti Rasûl-i Ekrem'in amcaları, aynı zamanda süt kardeşleridir. Rasûl-i Ekrem'den (s.a.a) iki yıl önce doğmuşlardır. Rasûlullah'ın dâvete başladıklarından iki yıl sonra Müslüman olmuşlar, Medine'ye hicretten sonra Bedir savaşında bulunmuşlar, Uhud'da Vahşî tarafından şehit edilmişlerdir. Muâviye'nin anası Hind'in, Hz. Hamza'nın karnını yarıp ciğerini çıkararak dişlediği meşhurdur (Tenkıyh 1, r. 375-376).

Ca'fer, Hazreti Peygamber'in (s.a.a) amcaları Ebû-Tâlib'in oğludur. Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) pek benzerlerdi. Ali (a.s)den sonra İslâm'la müşerref oldu; ondan on yıl önce doğmuşlardı. Mu'te savaşında iki kolu kesildikten sonra şehit oldular; "Ca'fer'e Allah, iki kolu yerine iki kanat verdi" hadisine istinaden "Tayyâr" lâkabıyla anıldılar (Tenkıyh, 1, s.212).

isteyecekler. Onları istemem için ne karada, ne denizde, ne dağda, ne düzlükte sana bir zahmet vermeyecekler. Hem de bu, bir istek olacak ki seni gamlara batıracak; bu, bir ziyaret olacak ki onunla buluşman, seni sevindirmeyecek. Selâm, ona ehil olana.

* * *

10

Nasıl da dünya kendisini süslemiş, lezzetleriyle seni aldatmış; seni çağırmış, icâbet etmişsin; sürmüş, ona uymuşsun; emretmiş, itâatte bulunmuşsun; içinde bulunduğun şu hâl var ya; bir de perdeler açılırsa ne yapacaksın acaba? Bil ki yakındır, seni öylesine bir tutacak ki tutan; seni öylesine bir kapacak ki kapan; ondan kurtulmama imkân olmayacak; ondan seni bir koruyan, bir kurtaran bulunmayacak.

Bırak şu işi de soru gününü düşün, ona hazırlan. Sıva eteklerini, yol yitirmişlerin sözlerine kulak asma; yoksa bu halde devam edersen, bu gaflete düşüp gidersen haber vereyim sana; içinde bulunduğun nâz-u naim seni aldatmış, benliğe atamış; Şeytan boğazına sarılmış, seninle murâda yetmiş; senin içine girmiş, can, kan bulunan her yerini kendine gezinti yeri etmiş.

Ey Muâviye, siz ne vakit halka hâkim oldunuz, ne vakit ümmetin buyruğunu ellerinize aldınız; hem de geçmiş zamanlarda bir hakkınız, üstün bir şerefiniz yokken? Allah'a sığınırız kötülüğe düşüren sebeplerden. İsteklerin gafletine düşüp gitmekten, içinden, dışından gizli açık aykırılığa düşüp karşı durmaktan çekinmeni söylerim sana.

Beni savaşa çağırdın; halkı bir yana bırak, tek başına karşıma çık; iki tarafı da savaş zahmetinden kurtar da hangimizin gönlü kararmış, hangimizin can gözü kapanmış, belli olsun. Ben Ebü'l-Hasan'ım, senin atanı, dayını, kardeşini Bedir günü öldürenim; o kılıç şimdi de yanımda; o yürekle düşmanımla buluşacağım. Dinimden dönmedim, yeni bir peygambere uymadım; ben, sizin isteyerek terk ettiğiniz, zorla ve istemeyerek girdiğiniz dosdoğru yoldayım.[215]

Zannınca Osman'ın kanını istemek için geldin. Sen de bilirsin ki Osman'ın kanı nasıl ve nerede döküldü; dileyeceksen oradan dile.

Sanki görüyorum seni, sana diş geçirildi mi, savaş korkusuyla ağır yükler altındaki develer gibi bağırmadasın; sanki görüyorum beni çağıran ordunu, başlarına birbiri üstüne yedikleri kılıçtan, üstlerine çullanan kötü kazâ ve kaderden, birbiri ardınca helâk olup yerlere serilmekten feryât etmedeler. Onlar ya

---

215 - Muâviye'nin atasından maksat, anası Hind'in babası Utbe'dir; dayısı, Utbe oğlu Velid'dir; kardeşi de Hanzala'dır. Üçü de Emir'ül-Mü'minin (a.s) tarafından Bedir'de katledil-miştir.

Allah'ın kitabını inkâr eden inatçı kâfirlerdir, yahut biatten dönen hâinler.

* * *

17

Benden, Şam'ı bırakmamı istedin ya; dün sana vermediğim şeyi bugün verecek kişi değilim ben. Savaş, Arabı yedi bitirdi, ancak yarım canlı kişiler kaldı demene gelince: Gerçek uğruna can veren cennete ulaştı; batıl uğruna ölense ateşe düştü. Savaş ve adam bakımından beraberiz demene gelince de derim ki: Sen, şüphe üzerine bu işe giriştiğin halde gene de zayıfsın; benimse imânımda şüphem yok. Şam ehli, Irak ehlinin âhireti özlemesinden ziyade dünyâya düşkün.

Biz de Abdimenâf oğullarıyız sözüne gelelim: Evet, fakat Ümeyye,[216] Hâşim gibi, Harb, Abdül-Muttalib gibi

---

216 - Ümeyye, Abdimenaf oğlu Abdu Şems'in oğludur; Hâşim, Hz. Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) üçüncü atalarıdır ve Abdu Şems'le ikiz kardeştirler. Rivâyete göre bu ikiz çocuklar, birinin parmağı öbürünün alnına yapışık olarak doğmuşlar, kesilerek birbirlerinden ayrılmışlar, bu da hayra yorulmamıştır. "Half'ül-Fuzûl-Fazlların yemini" denen ve Hz. Peygamber'in de, on beş yaşlarındayken bulundukları, mazlûmları koruma

değildir. Ebû-Süfyan'sa Ebu-Tâlib'e benzemez. Muhâcir, azad edilene[217] benzemediği gibi soyunda şüphe olmayan da şüpheli soydan gelene benzemez. Hakka uyan, batıla uyana, inanan, şüpheye düşene eş olmaz. Ne kötü evlâttır o evlât ki atalarına uyup cehennem ateşine düşer.

Bizim ellerimizde Peygamberlik üstünlüğü var, o soydanız biz; câhiliye üstünlüğüyle üstün olan kişiyi hor-hakir ettik, aşağı sayılana üstünlük verdik. Allah, Arabı, kendi dinine bölük-pörçük soktukça bu ümmet,

---

yemininde Ümeyyeoğulları bulunmadığı gibi bu andlaşma, bir yandan da Amr'ın babası sayılan Âs'ın aleyhindeydi. Ümeyye, daha çocukken hacıların mallarını çalardı; bu yüzden de "Hâris" diye anılırdı; yüzü çirkin, beli bükülmüş, kör olmuştu; sokağa çıktıkça kölesi Zevkan onu yederdi. Harb, Ümeyye'nin oğludur; onun oğlu da Ebü-Süfyan'dır; adı Sahr'dı. Sahr, kayalık, tümsekli, gidilmesi güç yer anlamınadır; onun oğlu da Muâviye'dir; Muâviye, erkeğe kızmış kancık köpek anlamına gelir. Eşyâ-ı Murtazaviyye'den Şerik b. A'ver, bir gün Muâviye'nin yanına gitmiş, Muâviye onun salâbetine hiddetlenip tariz yollu, sen Şerik'sin, Allah'ın şeriki yoktur, A'versin, yâni bir gözün kör, gözü olan körden hayırlıdır; ahlâkın kötü, iyi huylu kişi, kötü huyludan üstündür deyince Şerik, Sen Muâviye'sin, bu adın anlamı üren köpektir; Harb oğlusun, sulh harpten yeğdir. Sahr oğlusun, düzlük, sarp yerden hayırlıdır. Ümeyye, yâni câriyecik soyundansın; hür kadın halayıktan üstündür demiştir.

217 - Mekke fethinde bağışlananlara "Tulakaa-Azad edilenler"denmiştir ki bunlar, Muhacir olmadıkları gibi Ansardan da değildirler (Ümeyyeoğulları hakkında "Fetret'ül-İslâm"ın 6-19. sayfalarına, Ebu-Süfyan hakkında "Seffinet'ül-Bıhâr"a bakınız; 1, s.633-634).

ister istemez ona baş eğdi; kimisi inanarak Müslüman oldu, kimisi korkudan Müslüman oldu. İlk Muhâcirler, üstünlükleriyle geçip gittiler, üstünlüğü elde ettiler. Şeytanın ığvâsına uyma; onun sana yol bulmasına meydan verme vesselâm.

* * *

28

(Hamdü senâ ve salâtü selâmdan) Sonra mektubun geldi. Mektubunda, Allah'ın salâtı ona ve soyuna olsun, Muhammed'i, dinini bildirmek için seçtiğini, ashabından bazıları da onu kuvvetlendirdiğini yazmışsın. Ne de şaşılacak şey ki Allah'ın bizi sınadığını, Peygamberiyle de bize lütuflarda bulunduğunu sanki sen biliyormuşsun da biz bilmiyormuşuz; bize haber veriyorsun bunu. Oysa ki bu sözlerin, Bahreyn'de hurması bol Hecer şehrine hurma götürmeye, ok atmayı bileni ok atmaya çağırmaya, ona, atıcılık belletmeye kalkmaya, tereciye tere satmaya benziyor, onu hatırlatıyor.

İslâm'da falan, feşman kişinin en üstün kişiler olduğunu sanıyorsun. Bir şeyi anıyorsun ki öyle olsa sana bir üstünlük gelmez; olmasa seninle bir ilgisi düşünülmez. Senin, üstün olanla, olmayanla buyruk verenle, buyruğa uyanla ne işin var? Tutsak olup azad

edilenlerle onların oğullarının, ilk hicret edenlerle, onların dereceleriyle, onların üstün olanlarıyla, olmayanlarıyla ne ilgisi olur; bunları anlatmak, onlara mı düşer? bizim oklarımızdan olmayan kanatsız bir okun vınlaması duyuldu. Buyruk altında olan biri hüküm vermeye kalkıştı.

A kişi, sen yüklendiğin ağır yükle topallaya-topallaya gitmedesin; kendi gidişine bak, kendi kusurunu gör; takdir seni geriye atmış, sen de geri dur. Ne alt olan sana bir zarar verir; ne üst olan sana bir kâr getirir,sen çöllere düşmüş yelmedesin; varacağın yeri yitirmiş, sinsi-sinsi sürünmedesin. Ben sana haber vermeden de görmez misin ki Allah'ın lütfüyle Muhâcirlerin bir bölüğü şehit oldu, her birinin üstünlüğü var. Allah'ın salâtı, O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah, bizim şehidimizin namazını kılarken yetmiş tekbir getirdi; onu böyle bir üstünlükle üstün etti. Görmez misin ki bir bölüğünün Allah yolunda elleri kesildi, her birinin üstünlüğü var; bizden bu hâle düşen birisine, Cennette uçmaktadır, iki kanadı var dendi.[218] Allah insanın kendisini övmesini nehyetmeseydi, bu sözleri, anan, kendisi için öyle üstünlükler anar, söylerdi ki, inananların gönülleri onu bilirdi; duyanlar da inkâr edemezlerdi. Beni bırak da var, işine git.

---

218 - Cenazesinde yetmiş tekbir getirilen, Seyyid'üş-Şühedâ Hamza'dır (a.s). Peygamber (s.a.a), Uhud'da şehit olanların cenazelerini kılarlarken Hamza'nın cesedini kaldır-tmamış, bu sûretle ona yetmiş tekbir getirmiş oldular. Elleri kesilen ve cennette iki kanatla uçan da Ca'fer-i Tayyâr'dır (a.s).

Bizleriz, Rabbimizin seçtiği kişiler, onun lütfüne mazhar olanlar; insanlarsa bize uymak sûretiyle, bizim vasıtamızla seçilmişler, lütfüne mazhar olmuşlardır.[219]

---

219 - Hazreti Emir'ül-Mü'minin ve Ehlibeyt (a.s) hakkın-daki âyet ve hadisleri yazsak, ayrı ve mufassal bir kitap olur. Biz, burada bir kaç hadis zikretmekle yetineceğiz: *"Bu kapıdan ilk giren, muttakilerin imâmı, Müslümanların seyyidi, dinin istediği, vasilerin sonuncusu, yüzü nurla parıl-parıl parlayanları cennete götüren kişidir"* buyurmuşlar, kapıdan Ali (a.s) girmiştir (Ebu-Nuaym'in "Hilye"sinden ve İbn-i Ebi'l-Hadid'in Nehc'ül-Belâga Şerhi'nden naklen "El-Murâcaât, 6. basım, Necef-1383 H. 1963, s. 187). Hazreti Ali'ye işaretle, *"Bu, bana ilk inanan, kıyâmet günü benimle ilk müsâfaha edecek olan kişidir; bu Sıddıyk-ı Ekber'dir; bu, şu ümmetin hakla batılı ayıran Fâruk'udur; bu, müminlerin istediği, özlediği kişidir buyurmuşlardır."* (aynı, Tabarâni'den, El-Kâmil ve Kenz'ül-Ummâl'den naklen; aynı sahife) *"Ben, Rabbimin katında ne menzildeysem Ali de benim katımda aynı menzildedir."* "Sayâık" dan naklen, s.189) *"Bana itâat eden Allah'a itâat eder; bana isyân eden Allah'a isyân eder; Ali'ye itâat eden bana itâat etmiştir; Ali'ye isyân eden bana isyân etmiştir; Yâ Ali, sen dünyâda da seyitsin, âhirette de; senin sevdiğin, benim sevdiğimdir; benim sevdiğim de Allah'ın sevdiği kişidir; senin düşmanın, benim düşmanımdır; benim düşmanım da Allah düşmanıdır; vay benden sonra sana buğzedene."* (Hâkim'in "Müstedrek"inden naklen, s. 190-191) *"Kim azminde Nûh'a, ilminde Âdeme, hilminde İbrâhim'e, anlayışında Musâ'ya, zühdünde İsâ'ya bakmak, onlardaki bu sıfatları görmek isterse Ebû-Taliboğlu Ali'ye baksın, onu görsün."* (Beyhaki ve Ahmed b. Hanbel'in "Müsned"indn naklen, s.194) *"Yâ Ammâr, Ali'yi bir yolu tutmuş, insanları başka bir yolu tutmuş görürsen Ali'nin tuttuğu yolu tut, o yola git; halkı bırak, çünkü Ali kesin olarak seni kötülüğe götürmez; kesin olarak hidâyet yolundan çıkarmaz."* (Deylemî ve Kenz'ül-Ummâl'den naklen, s.193)

Sizinle karışmışız, sizden kız almışız, size kız vermişiz, görünüşte sizi de kendimizle bir görmüşüz, fakat bu, eskiden beri bizde bulunan üstünlüğümüze engel olamaz; siz bizim derecemizde değilsiniz, nasıl olabilir bu ki Peygamber bizden, yalanlayan sizden; Allah'ın Arslanı bizden, ahdini bozanların arslanı sizden; cennet gençlerinin ulular bizden, cehennem ehlinin çocukları sizden; âlemlerde kadınların hayırlısı bizden, odun hamallığı yapan kadın sizden. Bizdeki üstünlükler pek çok; sizdeki aşağılıklara son yok.[220]

---

220 - Yalanlayandan maksat Ebû Cehl, yahut Ebu-Süfyan'dır. Allah'ın Arslanı, Hamza'dır (a.s), ahdini bozanların arslanı, Esed b. Abd'ül-Uzzâ'dır. Abdimenaf, Zühre, Esed, Teym, Hârisoğulları'yle ahitleşip Kusay oğullarıyla savaşa karar verdiler; bu yüzden onlara "Ahlâf"dendi. Abdü'd-Dâroğulları'nın elinde olan Kâbe hizmetlerini elde etmek üzere ahitleştikleri de söylenmiştir. Sonradan bunlar, ahitlerinden döndüler. Ahdini bozanların arslanı, Muâviye'nin ana tarafından atası Utbe b. Rabîa'dır diyenler de olmuştur (Kavzini s. 109). Ahdini bozanların arslanından maksat, Ebû-Süfyan'dır diyenler de vardır; çünkü Handak gazvesinde boyları o toplamış, bu boylar da Hz. Resûl-i Ekrem'le (s.a.a) savaşa ahitleşmişlerdi (Muhammed Abduh, c.3 s.32, not:4). Cennet gençlerinin uluları İmâm Hasan ve İmâm Huseyn'dir (a.s); nitekim buna dâir olan hadisleri Tirmizi, İbn-i Mâce, Müstedrek, Hilyet'ül-Evliyâ, Târih-u Bağdad, El-İsâbe, Kenz'ül-Ummâl, Neseî, Mecma'uz Zevâid, Zahâir'ul-Ukbâ tahriç etmiştir (Fadâil'ul-Hamse, 3, s.212-218). Cehennem ehlinin çocuklarından maksatsa Mervan'ın evlâdıdır (Muhammed Abduh, c.3, s.32; 4. not).kadınların hayırlısı, Hazreti Fâtımat'üt-Zehrâ selamullâhi aleyhâ'dır. Buhârî, Ahmet b. Hanbel, İbn-i Sa'd'in Tabakaat'ı, Nesei'nin Hasâis'i, Tirmizi'nin Sünen'i, Müstedrek, Hilyet'ül-Evleyâ, Kenz'ül-Ummal, Zahâir, İstîâb v.s. hadis kitaplarıyla tefsirlerde, bu hususta

Müslümanlığımız duyulmuştur, meşhurdur; ondan önceki üstünlükler de inkâr edilemez; hâtıraları durup durur; Allah'ın kitâbıysa hakkımızdaki şüpheleri giderir de buyurur: "Soy bakımından birbirlerine yakın olanların bâzıları, bâzılarından daha üstündür. Allah kitabında." (Enfâl, 76) "Gerçekten de insanların İbrâhim'e en lâyık olanları ona ve bu Peygamber'e uyanlar ve inananlardır ve Allah, inananlara yardımcıdır." (Âl-i İmran, 61) Biz bir kere yakınlık bakımından üstünüz, bir kere de itâat bakımından.

Sakıyfe günü Muhâcirler, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'a yakınlıklarını öne sürerek Ansâra üst geldiler; hak bizimdir. Ansârın değil dediler. Başka bir yönden yürüselerdi Ansâr dâvâlarında ayak dirердi.[221]

Sanıyorsun ki ben, bütün halifelere haset ettim, hepsine isyan ettim. İş böyleyse bu suç sana ait olmadığı gibi sana özür getirmeme de hâcet yok.

Bu bir suç ki utancı sana ait değil.[222]

---

hadisler mevcuttur (Fadâil'ül-Hamse, 3, s.137-146). Odun hammallığı yapan kadınsa Harb'in kızı, Muâviye'nin halası, Ebû-Leheb'in karısı Ümmücemîl'dir; Kur'ân-ı Mecid'in 111. sûresinin (Tebbet) 4. âyet-i kerîmesinde "Hemmâlet'el-Hatab" diye anılmıştır.

221 - Bu hususta 1. kısmın beşinci bölümündeki 3. ve 7. hutbelere ve notlara bakınız.

222 - Bu mısra, Ebû-Zü'eyb'indir. Beytin ilk mısrası, "Benim onu sevdiğimi kınamakta kötü sözlüler" meâlindedir (Muhammed Abduh, s.33, 2. not; Kazvini, 3, s. 112). Ebu-Zü'eyb'in adı Hüveyld'dir, babası Hâlid adlı birisidir. Hz. Peygamber'in (s.a.a) zaman-ı saâdetine yetişmiştir. Hicretin

Deve gibi zorla biate sürüklendiğimi söylüyorsun; Allah'ın ebedi varlığına andolsun ki kınamak, yermek isterken övdün beni. Beni rüsvay etmek isterken rüsvây ettin kendini. Dininde şüpheye düşmedikçe, inancında işkil bulunmadıkça mazlûm oluşu, Müslüman'a bir noksan vermez, onu bir ayıba sürüklemez. Bu söylediklerim de sana değil, senden başkalarına; çünkü sen zâten söz dinlemezsin, duymazsın; hakkı tasdik etmezsin; fakat söz sırası geldi de söyleyeyim dedim.

Sonra benimle Osman arasındaki işten söz açıyorsun. Ona soy bakımından yakınlık dolayısıyla bu soruyu senin cevaplandırman gerek: Hangimiz ona daha fazla düşmanlık ettik, hangimiz ölümüne sebep olduk? Ona, yardım istediği hâlde onun, sen yerinde otur deyip yardımını istemediği kişi mi, yoksa onun yardım istediği halde yardımına gelmeyen, başına gelenler gelinceye dek oyalanan kişi mi?[223]

---

yirmi sekizinci yılında Mısır'da vefat etmiştir (İbn-i Kuteybe: Eş-Şi'ru ve'ş-Şuârâ; Ahmed Muhammed Şâkir basımı, 2. Kahire-1387 H. 1967; Şâir hakkındaki bibliyografya için Dr. Nihat M. Çetin'in doktora tezi olan "Kitab'ül-Müzekkeri ve'l-Müennes"e bk.)

223 - Birinci kısmın 5. bölümündeki 12. ve 15. hutbelere bakınız. Osman, evi kuşatılınca Muâviye'ye mektup gönderip imdat istemiş, fakat Muâviye mektubu okuyunca, Osman önce adalete riâyet ederken sonra huyunu değiştirdi; işler de alt-üst oldu; halk kırıldı. Allah'ın ondan giderdiği nimeti ben nasıl ona iâde edebilirim demiş, yardımda bulunmamıştı (Şeyh Zebih'ullâh-ı Mahallâtî: Kitâb-u Keşf'ül-Bünyân der Zindegânî-i Cenâb-ı Osmân ibn-i Affân; Tehran-1382, H. s. 415-416).

Andolsun Allah'a ki **"Gerçekten de sizden geri kalanları ve kardeşlerine de bize gelin diyenleri bilir ve bunların pek azı savaşa gelir ancak"** âyeti münâfıklar hakkındadır vallahi (33, Ahzâb, 18).

Nice kere ona, yaptığı işi bildirdim ben; gittiği yolun nasıl bir yol olduğunu söyledim ben; ona karşı bir günahım, bir taksirim varsa o da, ona doğru yolu göstermemdir ancak. Ama nice suçsuzlar vardır ki suçu olmadan, sebebi bilinmeden kınanırlar.

Bâzı kere gerçek öğüt veren, ancak töhmet altına girer.[224]

Ve diyorsun ki: Benimle sana uyanlar arasında hüküm verecek kılıçtır ancak; beni ve dostları ağlarken güldürdün bu sözünle. Ne vakit görülmüş Abdül-Muttalib oğullarının düşmandan çekindikleri, kılıçtan korktukları?

Hele biraz dayan, savaş safı kurulacak, savaş başlayacak.[225]

---

224 - Bir beytin ilk mısrasıdır; ilk mısranın meâli, "Ne kadar öğüt verdim, öğüt vererek ardına düştüm"dür (Kazvînî, 3 s.115).

225 - Bu mısra, Hamel b. Medr'indir. Cahiliyye devrinde develerini yağmalayıp götürdükleri vakit, *"Ecel gelince ölüm, ne de güzel şeydir; hele biraz dayan, savaş safı kurulacak, Hamel saldıracak; ama ölüm gelip çattı mı, ölümde de bir beis yok"* meâlinde üç mısra'lık, bir ürcûzeyle Mâlik b. Züheyr'i korkutmak istemiş, sonra da onun boyuna saldırıp Mâlik'i öldürmüştü. Mâlik'in kardeşi Kays de sonradan onu ve kardeşi Huzeyfe'yi öldürerek öç almıştı. Bu mısra savaşla tehdit bâbında atasözü olmuş, söylenegelmiştir (Muhammed Abduh, s.35, 3. not; Kazvini, 3, s.116).

Çağırdığın kişi, yakında seni çağıracak, yaklaşmayaca-ğını sandığın, sana yaklaşacak. Ben, pek tez geliyorum üstüne büyük bir orduyla, Muhâcirlerle Ansârdan ve iyilikle onlara uyanlardan toplanmış bir orduyla.[226] Pek büyük bir ordu bu, sana gelip çatacak; tozu dumana katacak. Hepsi kefenlerini giyinmişler, öç almayı amaç edinmişler; en çok sevdikleri, istedikleri şey senden öç almak, sonra Rablerine ulaşmak. Onlarla, Bedir savaşında bulunanların soyları beraber; Hâşim oğullarının kılıçları yanlarında; kardeşine, dayına, atana, soyuna neler etti onlar, bilirsin onların kılıçlarını savaş günü, unutmadın; **"Ve bu, uzak değildir zulmedenlerden."** (Hûd. 85) (9).

37

Allah Allah, şaşarım şuna; sonradan icâd ettiğin, nefsinin hevasını uyup düzüp koştuğun asılsız şeylere ne kadar da sıkı sarılmışsın; şaşkınlığa ne kadar da tez yapışmışsın; hem de Allah'ın dileyip soracağı, kullarına

---

226 - "Muhâcirlerle Ansârdan ilk olarak iman etmede ileri dereceyi alanlarla iyilikte onlara uyanlara gelince: Allah onlardan razı olmuştur; onlar da ondan razı olmuşlardır ve onlara, kıyılarında ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır; orda ebedi kalırlar onlar. Budur en büyük kurtuluş ve saâdet." (9, Tevbe, 100)

delil olarak sunduğu ve hesabını isteyeceği gerçekleri yitirerek, ahitlerini bir yana atarak.

Osman ve onu öldürenler hakkındaki fazla ve lüzumsuz sözlerine gelince: Sen o kişisin ki, kendine yardım umduğun, faydalı gördüğün zaman ona yardım ediyorsun; oysa ki ona yardımda bulunman gerektiği zaman, onu hor-hakir bıraktın, yardımına koşmadın vesselâm.

* * *

48

İsyan ve zulüm, yalan ve iftira, insanı dünyada da rezil eder, âhirette de; bunlara uğrayanlar, din bakımından da işte budur o kötü kişi diye parmakla gösterilir, âhiret bakı-mından da. Ayıplayanlar katında zulmeden, iftirada bulunan kişinin ayıbı da belirir, söylenir, kusuru da.

Ve sen, çağı geçtikten sonra elde etmek istediğin şeyi elde edemezsin; bir bölük de haksız olarak şüphelere düşerler; işleri isteklerine göre ve Allah hükmüne aykırı yorumlarlar; Allah onların yalanlarını da meydana çıkarır; bunu da inkâr edemezsin. Çekin o günden ki kişi, yaptığının iyiliğini bulacak, sevinecektir o gün, yularını Şeytanın eline veren, onun yettiği yere giden kişi de nâdim olacaktır o gün.

Sen bizi Kur'ân'ın hükmüne çağırdın; oysa ehli değildin onun. Senin çağrına uymadık, Kur'ân'a uyduk; onun hükmüne razı olduk.

* * *

55

Hakemeyn dolayısıyla yazıldığı anlaşılmaktadır.

(Hamdü senâ ve salâtü selâmdan) Sonra, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah dünyayı, dünyadan sonraki âlem için halketti; ehlini, içlerinden hangisi daha güzel amelde bulunacak, kendilerine göstermek için sınadı. Biz dünya için yaratılmadık, dünya için çalışmamız buyrulmadı bize. Biz oraya, sınanmak için gönderildik ve Allah, beni seninle sınadı, seni de benimle; birimizi, öbürüne hüccet kıldı.

Sen Kur'ân'ı yorumlayıp dünyayı dilemeye koyuldun; elimle, dilimle bir cinâyette bulunmadığım hâlde benim hakkımda kısas hükmünü tatbike kalkıştın. Sen ve Şamlılar, o kanı benden istemeye giriştiniz; bilgininiz, bilgisizinizi, aleyhime kalkıp karşı duranınız, oturanınızı bu işe kışkırttı. Kendine gel de Allah'tan çekin; yularını çek Şeytanın elinden; yüzünü âhiretten yana çevir; çünkü bizim de tutacağımız yol odur, senin de; biz de âhirete varacağız, sen de. Tezce

gelip çatacak, kökünü sökecek, soyunu sopunu yok edecek Allah azâbından kork; Allah'a and içerim , hem de bu andda suçlu olmam ve bu andı yersiz de içmem; Allah; benimle seni karşılaştırırsa adımımı geri atmam; **"O zamana dek ki Allah aramızda hükmeder ve odur hükmedenlerin en hayırlısı."** (A'râf, 85).

* * *

64

(Allah'a hümd-ü senâ, Rasûlüne salât-ü selâmdan) Sonra derim ki: Bildirdiğin gibi biz ve siz, uzlaşmış bir toplumduk, fakat dünkü gün, aramızı ayırdı bizim. Biz inandık, siz kâfir oldunuz; bugün biz gerçek yoldayız, siz sınanıp aldandınız. Müslüman olanınız, zorla Müslüman oldu, hem de Müslüman büyüklerinin hepsi de, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'a uyduktan sonra.

Benim Talha'yı, Zübeyr'i öldürdüğümü, Âişe'yi ürküttü-ğümü, Hicaz'a yolladığımı, benimse iki şehir arasında konduğumu söylüyorsun. Bu, bir iş ki sen bunda yoktun; seninle olup biten bir şey yokken bundan sana ne.

Muhâcirlerle Ansârın da bulunduğu bir toplulukla üstüme geleceğini yazıyorsun; senin kardeşinin tutsak olduğu gün hicret bitti.[227] Gelmekte acele ediyorsan

---

227 - Bahrânî nüshasında, "Baban tutsak olduğu gün hicret bitti" tarzındadır. Ebû-Süfyan, Bedir savaşında karısı Hind'in babası Utbe, amcası Şeybe, kardeşi Velid ve Bekr maktûl düştükten sonra hicretin üçüncü yılında bunların öcünü almak ve nûr-ı İslâm'ı söndürmek emel-i fâsidiyle Uhud savaşına sebep olmuş, ondan sonra da Hendek savaşını hazırlamıştı.

hele dur, rahat otur; çünkü Allah, umarım ki sana azâp etmek için gönde-recektir beni. Yok, sen geleceksen ziyaretime, Esedoğlu'-nun kardeşinin dediği gibi derim sana:

Yaz rüzgârına karşı gelenlerin o rüzgâr yüzlerine vurur;

Koca taşlarla tozu toprağa, küçük taş parçalarını onlara savurur.[228]

Atanı, dayını, kardeşini öldürdüğüm kılıç yanımdadır benim.[229] Vallahi benim bildiğim gibiysen sen, kalbin dalâlet perdesiyle örtülü, aklınsa kıt ve kötü. Sana şu söz söylenseydi yeri var:

Yüksek bir yere çıkmak için merdivene tırmanmadasın; ama o merdiven seni helâke götürecek, yükseltmeyecek. Çünkü sen ne yitirdiğini aramadasın; ne hayvanını otlatmadasın; bir şey

---

Mekke fethi için hazırlanan ordunun azametini duyunca Medine-i Münevvere'ye gelmiş, yolda Hazreti Abbâs'ın amânını sağlamış, bu yüzden Ömer'in kılıcından kurtulmuş, can korkusundan Müslüman olmuştu. Mekke-i Mükerreme'nin fethinden sonra orası, dâr-i harp olmaktan çıkmış, dâr-ı İslâm olmuş ve "Mekke fethinden sonra hicret yoktur" hadisi mucibince hicret bitmiştir (Câmi, 2, s.196). Böyle olduğu halde Muâviye, yanındakileri, hattâ kendisini bile muhâcirlerden göstermek gayretini güdüyordu.

228 - Bu beytin, Esedoğulları'ndan bir şâire âidiyeti anlaşılmaktadır.

229 - Atası, ana tarafından Muâviye'nin atası olan Utbe, dayısı Velid b. Utbe, kardeşi de Hanzala'dır ki üçü de Bedir'de Emir'ül-Müminin (a.s) tarafından dâr-ı azâba gönderilmiştir.

istiyorsun ki ne onun ehlisin, ne onun mâdenindesin. Sözün, yaptığın işe ne de uzak.

Allah'ın salât-ü selâmı O'na olsun, Muhammed'e karşı durup kötülüğe girişen, batılı dileyen, bildiğin gibi de öldürüldükleri yerlere serilen, başlarına geleni defedemeyen amcalarına döneceksin yakında; onlar da o savaşta sağ kalmadılar; erkekleriyle korumak istediklerini koruyamadılar; savaştan geri kalmayan kılıçlarla yok olup gittiler.

Osman'ı öldürenler hakkındaki lâfların çoğaldı gitti; sen de halkın kabûl ettiğini kabûl et; sonra toplumun, benim hakkımda vereceği hükme razı ol; Allah'ın kitâbına göre senin hakkında da gereken hükmü vereyim, onların hakkında da. Ama senin istediğin şey, memeden kesilen çocuğun ilk zamanlarındaki hilesinden başka bir şey değil.

* * *

73

Mektubuna cevap vereyim mi, mektubunu okuyayım mı, reyimi gevşeteyim mi, anlayışımı yanlış sayayım mı? Âdetâ tereddüt içindeyim. Benden olmayacak şeyler istiyorsun, bana mektuplar yazıp gönderiyorsun. Tıpkı dolgun mideyle yatan, derin bir uykuya dalan, dağınık ve saçma rüyalar gören, ne

yapacağını bilmez bir halde kalkan, yaptığı iş aleyhine mi çıkar, lehine mi, bilmeyen kişiye benziyorsun; sen o adam değilsin ama, o, sana çok benziyor.

Allah'a and içerim ki birazcık barış ümîdini gütmesem sana öylesine bir gelip çatardım ki kemikler kırılır, etler dökülürdü.

Bil ki Şeytan, iyi işlere dönmene, öğüde kulak vermene engel olmakta. Selâm, ona ehil olana.

* * *

65

(Allah'a hamd-ü senâ, Rasûlüne salat-ü selâmdan) Sonra derim ki: Görenin bakışıyla apaçık işleri görmek, ondan faydalanmak zamanın geldi; fakat sen, batıl dâvâlara giriştin, halkı yalanlarla kandırarak geçmişlerinin yolunu tuttun, yalanla, senin kadrinden pek yüce olan bir mâkama yücelmek, sana verilmeyen şeyleri kapıp almak istedin; hem de haktan kaçarak, kulaklarının duyduğuna, kalbine dolana uyman, etinden, kanından daha elzemken baş çekerek, inatlaşarak bu işe kalktın, **"Haktan sonra ancak batıl var"** (Yûnus, 32); apaçık bildirişten sonra insan, ona uymazsa ancak şüpheye, zanna kaçar.

Şüpheden, o elbiseye bürünmekten sakın; çünkü şüphe çağını bekleyen fitne, nice zamandır ki perdelerini salmış, insanların gözlerini örtmüş, karanlığı, hiçbir şeyi göstermez olmuştur.

Çeşitli yorumlara gelen mektubunu aldım; lâfların hikâyelere, masallara dayanmakta, onlarla örülmekte; o lâflarda ne ilim var, ne hilim. Sanki akan, durmayan kuma benzer cıvık, kaygan bir yerde sabahlamışsın, yürüyemiyorsun; kapkaranlık bir yola düşmüşsün; adımını nereye atacağını bile göremiyorsun. Yücesine çıkmana imkân bulunmayan bir yere tırmanıyorsun; nişâneleri yok, seçemiyorsun; oraya kartal bile uçamaz; oraya ulaşan, gökteki yıldızlara ulaşır ama bu işi başaramaz. Bu yücelik, sana lâyık değil; kadrini, haddini bil de eğil de eğil. Allah saklasın beni, Müslümanların başına seni musallat etmekten, yahut onların bir işini sana vermekten.

Bundan böyle kendi hâlini düşün, uğrayacağın âkıbetten sakın; şimdiden bu işten vazgeçersen özrün makbûl olur; fakat vazgeçmekte gecikirsen ve Allah kulları sana karşı harekete geçerlerse işlerin bağlanır kalır; her şeyin berbât olur vesselâm.

* * *

30

Elinde olan şeylerden, sana vâcip olan Allah haklarından dolayı Allah'tan çekin, o haklara bak da Allah'tan sakın. Bilmediğin takdirde özrünün kabûl edilmeyeceği şeyi tanı, bilinmesi gereken şeye dön, öğren onu. Çünkü itâat için apaçık deliller var; apaydındır o yollar; beli beyandır o yol ki tutulacak; âşikârdır varılacak konak. İşi bilenler, aklı erenler, o yolu tutarlar; kötü kişiler aykırı davranırlar. Kim o yoldan saparsa haktan ayrılır; sapıklık yoluna adım atar; Allah'ın nimetini tebdil eder; azâbına uğrar.

Nefsini bil, nefsini; Allah, yolunu apaçık bildirmiştir sana; işin neye varacak, tanıtmıştır sana. Sonun ziyana varacak; tuttuğun yol küfür mahallesine çıkacak. Nefsin seni şerre götürmede; sapıklığa atmada; helâk vartalarına düşürmede; yolunu güçleştirdikçe güçleştirmede.

* * *

32

İnsanların çoğunu helâk ettin; dalâlete attın; azgınlığınla onları aldattın; daldığın denizin dalgalarına kattın; şüphe dalgalarının coşkunluğuna fırlattın. Doğru yoldan saptılar; topukları üstünde gerisin geriye döndüler; soylarına boylarına yöneldiler. Ancak içlerinden can gözleri açık olanlar, seni tanıdıktan sonra senden ayrıldılar; onları serkeş dalâlet devesine bindirdikten onları doğru yoldan helâk yoluna saptırdıktan sonra, Allah'ın amânına kaçıp sığındılar.

Kendin için Allah'tan çekin ey Muâviye; yularını çek Şeytanın elinden; çünkü dünyâ senden geçip gitmede; âhiretse sana gittikçe yaklaşmada vesselâm.

* * *

39

(Amr b. Âs'a mektupları:)

Sen, sapıklığı ortada olan, perde açılmış, ayıbı görünmüş bulunan birisine uydun; dînini, ona uyup dünyâsını elde etmesi için sattın. O, kendisiyle düşüp kalkanı ayıplara atar; yüceyse aşağılatır; akıllıysa, hilmi varsa şaşkına döndürür; işe yaramaz bir hâle getirir. Köpeğin avladığı avın artığını yemek için arslanın pençesine sığındığı gibi sen de onun izine uydun, artığını umdun, Dünyân da elinden çıktı gitti, âhiretin de. Gerçeğe sarılsaydın dilediğini elde ederdin.

Allah sana ve Ebu Süfyânoğlu'na karşı, bana bir nüsrat vermeyi mümkün kılarsa yaptığınızın cezâsını veririm; buna imkân olmaz da siz kalırsanız, önünüzdeki cezâ, daha da kötüdür, daha da çetindir size vesselâm.[230]

---

230 - Amr b. Âs, Hicretin sekizinci yılında Hâlid b. Velid ve Abd'üd-dâr oğullarından Osman b. Talha'yla Müslüman oldu. Hz. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.a), oğulları Abdullah'ın vefatından sonra Âs, Hz. Peygamber (s.a.a) geçerlerken "ebter geçiyor" demişti. Ebter, soyu kesilmiş, hayırsız kişi anlamına geldiği gibi söylenmekte teeddüb ettiğimiz başka bir anlamı da vardır. Bu münâsebetle "Kevser suresi" (108) nâzil olmuş, Hazreti Peygamber'in (s.a.a) soyunun kesilmeyeceği, kendilerine hadsiz, hesapsız hayır ve bereket, sonsuz, sayıya sığmaz ümmet, çok sahâbe, şefaat ve cennette "Kevser" denen nehir veya havuzun verildiği, asıl soyu kesilenin, Hazreti Peygamber'e buğzeden Vâil olduğu beyan buyrulmuştur; bâzılarına göreyse bu sûrede kastedilen kişi, Amr'dır (Tabrasi: Mecma'ül-Beyan, 10, 1379, s.550-584; Et'Tecrid, 2, Kitâbu Tefsir'il-Kur'an, s.120; A. Gölpınarlı: Kur'an-ı Kerim ve Meâli; İst. Remzi K. 1377 H. 1958, c. 2, Açılama, s.128). Amr, Kuzâa boyuna gönderilen orduya kumandan tayin edilmiş, Umân'a âmil olmuş, Hz. Peygamber'in (s.a.a) ebediyete intikâllerine

20

(Basra, Ehvaz, Fars ve Kirman illerinin âmili İbn-i Abbâs'ın memûru olan Ziyâd b. Ebih'e mektupları:)

Allah'a gerçek olarak yemin ederim ki, Müslümanların ganimetlerine, haraçlarına ait olan maldan, paradan, az, yahut çok bir şeyde hıyânetin bildirisine bana, sana karşı öyle şiddetli davranır, seni

---

kadar orada kalmıştı. Ebubekir zamanında Şam ve Filistin'le Kudus'ü, Mısır'ı ve Raka'yla Trablus'u teshir etti. Ömer'in halifeliği zamânında, Mısır'da pek çok arâziye sâhip olmuşken Ömer, bütün arâzisini, malını mülkünü zaptedip beytülmâle verdi. Osman'ın zamanında Mısır'dan azledildi; Filistin'e çekildi; işin sonunu düşünerek hiçbir harekete karışmadı. Cemel savaşından sonra oğulları Abdullah ve Muhammed'i de alarak Şam'a, Muâviye'ye, Osman'ın kanından Ali'nin sorumlu olduğunu yaymasını, Sıffin'de, Kur'ân'ın hakem yapılmasını telkin eden Amr'dır. Hicretin otuz dördüncü yılı şevvalinin ilk günü ölmüştür; ölümünde yetmiş yaşındaydı (Tekıyh, 2, s.333; El-Beyanu ve't-Tebyin, Üsd'ül-Gaabe, İstiâb, Târih'ul-Hamis, El-Kâmil, Mürûc-üz Zeheb, İkd'ül-Ferid, Nakd'üt-Tevârih, Ravzat'ül - Ebrâr, Câmi'ul - Hikâyât, Kitâb'ül - Fahri ve Mesâhir'ün-Nisâ'dan naklen Fetret'ül-İslâm; s.73-78 1. kısmın 5. bölümündeki 64. hutbenin notlarına da bk.)

öyle bir sıkıştırırım ki azıcık bir mal bile senden yiter gider; o ehemmiyetsiz şey bile ağır gelir sana, sırtını çökertir senin.[231]

231 - Ziyâd, Ebû-Süfyân'ın, Tâif'te buluştuğu Sümeyye adlı eli bayraklı bir kadının oğludur; fetih yılında, yahut hicret senesinde, bir rivâyette de Bedir savaşı günü doğmuştu; babası şer'an meçhûl olduğundan babasının oğlu anlamına "Ziyâd b. Ebih" diye anılırdı. Sohbet ve rü'yeti yoktur. Ömer zamânında Basra emvâlinin cibâyeti hizmetinde ve Ebû-Mûsâ'l-Aş'arî'nin vekâletinde bulunmuştu. Hazreti Emir (a.s), onu Basra âmili tayin buyurmuşlardı. İmâm Hasan aleyhisse-lâm'ın hilâfetinden sonra Muâviye'ye tâbi oldu ve Muâviye, "Çocuk, yatağındır; zinâ edeneyse taş var", yâni çocuk, şer'an evli olan babasının oğludur; zinâ ile neseb sahih olamaz meâlindeki hadis-i şerife (Câmi, 2. s.186) ve şeriat-i Muhammediyye'ye muhâlefetle Ebû-Meryem adlı birisinin şehâdetiyle onu kendisine kardeş ilân etmiş, bu hususta ashab-ı kirâmın, hattâ Ümm'ül-Mü'minin Âişe'nin itirazlarına kulak bile asmamıştı. Ziyâd, sonradan Eşyâ-ı Murtazaviyye hakkında pek şiddetli davranmış, binlerce Müslüman'ın kanına girmiştir. Oğlu Ubeydullah'sa, İmâm Huseyn aleyhis-selâma karşı Yezid'in emirlerini yerine getirmiş, babasının oğlu olduğunu hakkıyla ispât eylemiştir.

44

(Muâviye, Ziyâd b. Ebih'i kendisine kardeş ilân etmek niyetine düştüğü zaman Ziyâd'a gönderdikleri mektup:)

Duydum ki, Muâviye aklını çelmek, kılıcını gedmek için sana mektup yazmış. Sakın ondan; o, Şeytanın ta kendisidir; adamın önünden, ardından, sağından, solundan gelir; onu gafil avlamak, habersizce kapmak ister. Ebû-Süfyan, Hattâboğlu Ömer'in zamanında nefsine uymuş, Şeytana kapılmış, bir sözdür, söylemişti; onunla soy sâbit olmaz, mirâsa da hak kazanılmaz. Böyle bir sözle kendisini bir soya mensup sayan, deveye asılmış matraya döner; boyuna sallanır durur.[232]

---

232 - Allah razı olsun, Seyyid diyor ki: Ziyâd bu mektubu okuduktan sonra, Kabe Rabbine andolsun ki böyledir dedi; fakat bu, hatırında olmakla beraber Muâviye kendisini çağırınca da ona uydu.

Ömer'in zamanında Ziyâd, bir mecliste pek güzel sözler söylemiş, Amr b. Âs, Allah için demişti, bu kişi Kureyş'ten olsaydı Arabı sopasıyla dilediği yere sürerdi. Bu söz üzerine Ebû-Süfyan, vAllahi Kureyş'tendir o; tanısaydın onu, senin ehlinden de daha üstündür demiş, Amr, babası kim diye

sorunca da, onu anasının rahmine ben attım sözünü söylemişti. Amr, peki, neden soyuna almıyorsun deyince de Ömer'i işaret ederek, şurada oturan büyük kişiden korkuyorum; benim postumu yüzer demişti ve bu sözler, halkın arasında yayılmıştı.

Muâviye, Ziyâd'a, Ziyâd Fars eyâleti âmiliyken, "Nice kişiler vardır ki soyundan kesilir de düşmana tâbi olur; sen de bunlardansın; sanki benim kardeşim değilsin; oysa ki biz, bir babadan olmuşuz. Ben Osman'ın kanını almak istiyorum, sense bana karşı duruyorsun. Sana bu gevşeklik, anandan geçmiş. Ben sana lütfetmek, yaptığını bağışlamak, bu hususta sevâba ermek istiyorum. Sen onlar için ne kadar savaşırsan savaş, onlardan ancak uzaklaşırsın; çünkü Abdu-şemsoğulları, Hâşimoğulları'nın katında düşman sayılırlar. Sen kendi soyuna, boyuna gel, katıl; başka kuşun kanadıyla uçmaya çalışan kuşa dönme; inadı bırak, yok, eğer sözüme inanmıyorsan, bu işten vazgeç, ne bana ziyan ver, ne de dostlarına" meâlinde bir mektup göndermişti. Hazreti Emir (a.s) bunu duyunca Ziyâd'a yukarıdaki mektubu yollamış-lardı.

3. Bölüm

SAVAŞ SIRASINAKİ HİTABELERİ

11

(Orduya Vasiyetleri:)

Düşmanla karşılaştınız mı, yahut düşman sizinle buluştu mu ordugâhınızı yüksek yerlerin önlerine, yahut dağ eteklerine, yahut geçit vermeyecek ırmak kıyılarına kurun ki oradan faydalanasınız; düşmanın şerrinden emin olasınız. Düşmanla savaşınız bir yönden, yahut iki yönden olsun. Düşmanın ansızın baskınından emin olmanız, korkudan esen kalmanız için de dağ sırtlarına, yüksek tepelere gözcüler dikin. Bilin ki ordunun öncüleri, askerin gözleridir; onların gözleri de, onlardan önce gidenlerdir.

Sakın birbirinizden ayrılmayın; kondunuz mu, hep birden konun; göçtünüz mü hep birden göçün. Gece basınca da çevrenize mızraklar dikin; uykuya dalıp gitmeyin; pek az uyuyun; uykunuz, suyun zarar verdiği kişinin ağzını suyla çalkalaması gibi olsun.

* * *

12

Üç bin erle Ma'kıl b. Kays'ir -Riyâhî'yi Şam'a gönderirken buyurdular ki:

Mutlaka kavuşacağım, ondan başka varacak yerin olmayan Allah'tan sakın. Seninle savaşandan başkasıyla savaşma. Sabahleyin ve akşam üstü serinliklerinde orduyu yürüt; öğle çağında dinlendir; onları rahat bir sûrette sür. Gecenin ilk çağlarında yürütme, çünkü Allah o zamanı dinlenme ve esenleşme çağı yapmıştır; yürüme çağı olarak takdir etmemiştir. O çağlarda bedenini dinlendir; bineklerinin sırtlarındaki yükleri indir. Durup dinlendikten sonra tanyeri ışıdı, fecir attı mı, Allah'ın bereketiyle, lütfüyle yürü.

Düşmanla buluştun mu, adamlarının ortasında dur. Savaş ateşini alevlemek isteyen kişi gibi onlara yaklaşma; olaylardan korkan kişi gibi de uzaklaşma; emrim sana ulaşıncaya dek bekle.

Onlardan nefretin, onlara düşmanlığın, onları doğru yola çağırmadan, onlara deliller getirip özür serdedecek bir hâle sokmadan sizi onlarla savaşa sürmesin.[233]

* * *

79

(Ordu kumandanlarına hitâbeleri:)

(Allah'a hamd ü senâ, Resûlüne selât ü selâmdan) Sonra, sizden önce gelip geçenleri, ancak halkı haktan men etmeleri, halkın da hakkı satmaları, onların batılı kabûl etmeleri, halkın da batıla uymaları helâk etmiştir.

14

---

233 - Ma'kıl b. Kays, Kûfe'nin yiğitlerinden, ileri gelenlerindendir. Ammar b. Yasir, onu, Hürmüzan'la Tüster'in fethine göndermişti. Hazreti Emir (a.s), Anbar'ın, Muâviye ordusu tarafından yağmalanmasından sonra onu öncü olarak yolla-mıştı. Hârîcilerden Nâciyyeoğulları'yla savaşa memûr olmuş, Basra vâlisi Abdullah b. Abbas da, ona yardım için iki bin kişi göndermeye memûr edilmişti. Hâricilerle savaşta şehit düştü (Tenkıyh, 3, s.229).

(Sıffin'de düşmanla buluşmadan önce ordusuna buyurdular ki:)

Onlar savaşa başlamadan siz savaşa başlamayın; çünkü siz, Allah'a hamdolsun, doğru yoldasınız; buna inanmışsınız; delilleriniz de var. Onlar savaşa başlayıncaya dek beklemeniz, onların aleyhine, size bir başka delildir.

Allah'ın izniyle düşman bozguna uğradı mı, dönüp kaçanı öldürmeyin; üst olup tutsak ettiğinizi yaralamayın; yaralanıp yere düşmüş olanı katletmeyin. Sizi sövseler, emirlerini sövseler bile kadınlara dokunmayın; çünkü onların güçleri de zayıftır, nefisleri de, akılları da. Bize, kadınlar müşrikken bile onlardan el çekmemiz emredilmişti; o çağlarda, câhiliye devrinde, bir erkek onları taşla, sopayla vurup dövmedikçe onlar, o adama, o adamın evlâdına sövmezlerdi.

* * *

15

(Düşmanla karşılaşınca duâları.)

Allah'ım, gönüller sana bağlanmıştır; boyunlar sana uzanmıştır; gözler sana dikilmiştir; ayaklar senin yolunda direnmiştir; bedenler senin yolunda zayıflamıştır.

Allah'ım, aramızdaki gizli düşmanlık meydana çıktı; gönüllerdeki kin kaynadı, coştu.

Allah'ım, Peygamberimizin, aramızda olmayışını, düş-manlarımızın çok oluşunu, dileklerimizin per-perişan bir hâle gelişini sana arzediyoruz, sana şikâyet ediyoruz, hâlimizi sana söylüyoruz. **"Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasını hak üzere sen aç; sen açıcıların en hayırlısısın."** (A'râf,78).

* * *

16

(Savaş sırasında ashabına kitapları:)

Size gerilemeniz, sonra tekrar saldırmanız güç gelmesin; geri dönmeniz, sonra da hücum etmeniz ağır olmasın. Kılıçların haklarını verin; düşmanları yerlere serin; eser edecek, zarar verecek tarzda vurun. Fazla ses çıkarmayın, fazla bağırmayın; bu, yüreklerden korkuyu sürer çıkarır. Tohumu yaran, insanı yaratan Allah'a andolsun ki onlar, Müslüman olmadılar; ancak Müslüman olmuş göründüler; küfrü gizlediler. Küfre yardımcı bulunca da küfürlerini meydana vurdular.

* * *

13

(Askerlerinin iki kumandanına şu emir-nâmeyi yazmışlardı:)

İkinize ve size uyanlara, sizin mertebenizde olanlara Hârisoğlu Mâlik'ül-Eşter'i kumandan tâyîn ettim. Onu dinleyin, onun emirlerine itâat edin; onu kendinize kalkan edinin. Çünkü o, korkup gevşeyecek, acze düşecek, tez davranılması akla, ihtiyâta daha yakın olan çağda durup bekleyecek, ihtiyatla hareket edilmesi akla daha uygun olduğu zaman tez davranacak kişilerden değildir.

* * *

56

(Askerlerin öncülerine kumandan tâyîn edip Şam'a gönderdikleri Şurayh b. Hânî'ye vasiyet ederek buyurdular ki:)

Her sabah, her akşam Allah'tan kork, çekin; dünyânın seni aldatmasından sakın; hiçbir hâlde ondan gafil olma. Bil ki nefsini, istediği şeylerin çoğundan çekmezsen bu dilekler, seni pek çok zarara sokar. Nefsine engel o, çek çevir onu; öfkelenince öfkene hâkim ol, al ayağının altına, ez onu.[234]

---

234 - Şurayh b. Hânî, ashabının ileri gelenlerindendir. Sıffin'de öncülerin kumandanıydı; Ziyâd b. Münzir'il-Hârisî de onunla beraberdi. Eşter gönderilince, Ziyad'ı sağ kola, Şurayh'i sol kola tayin etti. Ziyad Kûfe'ye vâli olunca Hucr b. Adiy'nin küfrüne şehâdet edenler arasında Şurayh'i de zikrederek Muâviye'ye bir mektup göndermişti. Şurayh, bunu duyunca Muâviye'ye, Ziyâd, Hucr aleyhinde şehâdetimi yazmış sana; ben şehâdet ederim ki Kucr, namaz kılan, zekât veren, marûfu emreden, münkeri nehyeden, kanı, malı haram bir zattır; istersen öldürt onu, istersen bırak meâlinde bir mektup yolladı. Üsd'ül-Gaabe ve diğer kitaplara göre Şurayh, aynı zamanda sahâbedendir de. Hazreti Emir'in bütün savaşlarında bulunmuş, yüz yirmi yaşında Secistan'da, hiccetin yetmiş sekizinci yılında şehit olmuştur (Tenkıyh, 2, s.83.)

77

(Haricilere delil getirmek üzere Abdullah b. Abdullah b. Abbâs'ı gönderirken buyurmuşlardı ki:)

Onlarla Kur'ân'a dayanarak bahse girişme; çünkü Kur'an, bir çok yönü olan, türlü yorumlarla yorulabilen bir kitaptır; sen söylersin, onlar da söylerler; onlara sünnete dayanarak delil getir; çünkü ondan kaçmaya yol bulamazlar onlar.

*** * ***

78

(Ebû-Mûsâ'l-Aş'ari'nin, hakem olarak gittiği yerden yazdığı mektuba cevapları:)

(Bu mektubu Said b. Yahyâ'l-Emevî "Kitâb'ül-Magaazî"sine almıştır.)

Gerçekten de insanların çoğu, hakka yardım edip kazanacakları ebedî saâdeti dünya malına değişmiştir; onlar dünyâya meyletmişlerdir, hevâ ve heveslerine uyup söz söylemişlerdir.

Ben bu işte, şaşılacak bir konağa kondum; orada nefisleri, onları şaşılacak bir hale düşürmüş bir toplum da geldi toplandı. Ben onların kan kesilip pıhtılaşacak yaralarını onarmak istiyorum. Bil ki, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun Muhammed ümmetine benden daha düşkün olan, onların uzlaşmalarını benden daha fazla isteyen biri yoktur; bununla da iyi bir sevâba, gidilecek güzel bir yere nâil olmayı ummaktayım. Söz verdiğim şeye vefâ edeceğim, fakat sen, benden iyi, temiz bir hâlde ayrılmıştın; bu hâli bozarsan bil ki kötü kişi, aklın, tecrübenin kendisine verdiği faydayı kendisine harâm eden kişidir. Verilen hüküm gerçek de doğru olursa onu bozmam; Allah'ın düzene soktuğu bir işi ifsât etmem.

Bilmediğin, tanımadığın sözlere kulak asma; çünkü insanların kötüleri, sana kötü sözlerle kanat açıp uçanlar, o kötü sözlerle sana gelip konanlardır vesselâm.

* * *

31

(Sıffîn'den döndükten sonra İmam Hasan aleyhisse-lâm'a yazdıkları vasiyetnâme)

Zamânın çetinliğini ikrâr eden, geçici olduğunu bilen, ömrü sona eren, kadere boyun eğen, dünyayı kınayan, ölüler yerinde yurt tutan, yarın da şu dünyadan göçüp gidecek olan fânî babadan; dilediğini elde edemeyen, helâk olup göçenlerin yoluna giden, hastalıklara amaç olan, zamâna rehin edilmiş bulunan, musîbet oklarına hedef kesilen, dünyâya tutsak olup zanlara kapılan, aldanıp duran, ölüme borçlu ve esir, mihnetlere giriftar, hüzünlere eş, âfetlere nisan olan dileklere kapılmış, ölülerin yerine geçmiş oğula.

Dünyânın benden yüz çevirdiğini anladım; zamânenin bana karşı serkeşlik ettiğini bildim; âhiretin, bana benden başkasını düşündürmeyecek,

ardımda kalanları hatırlatma-yacak, kendi derdim, bütün insanların derdini bana unutturacak bir halde yöneldiğine kanâat getirdim; bu hâl, bana oyuna gelmez bir işi, yalanı olmayan bir gerçeği açıkladı; ona gayret etmeme sebep oldu. Seni vücûdumdan bir parça olarak gördüm; hattâ canım, bedenim olarak tanıdım; öylesine ki sana bir musîbet gelse bana gelmiş olur; ölüm sana gelip çatsa beni almış olur. Seni düşünmem, bana kendimi unutturdu da ölsem de, kalsam da tutmanı dileyerek sana bu vasiyet-nâmeyi yazdım.

Oğulcağızım, Allah'tan çekinmeni, emirlerine itâat etmeni, onu anarak kalbini onarmanı, onun ipine yapışmanı tavsiye ederim sana; ona yapışırsan, seninle Allah arasında ondan daha sağlam hangi sebep, hangi vesile vardır ki?

Kalbini öğütle dirilt, zâhitlikle öldür; tam inançla kuvvetlendir; hikmetle aydınlat; ölümü anmakla alçalt; yok olacağına inandır; dünya elemleriyle görüş sâhibi et; zamanın saldırısından, gecelerle gündüzün kötü geçişinden çekindir onu. Göçüp gidenlerin hallerini anlat, göster ona; senden öncekilerin başlarına gelenleri söyle ona; o gelip geçenlerin ülkelerinde gez, onlardan kalanları gör; neler yapmışlar, nereden göçmüşler, nereden ayrılmışlar, nereye konmuşlar, seyret. Göreceksin ki onlar, dostlardan ayrıldılar; gurbet diyârına göçtüler; az zaman sonra sen de onlardan biri gibi olacaksın; şu halde konacağın yeri düzelt, âhiretini dünyâya satma.

Bilmediğin şey hakkında söz söyleme; gerekmediği zaman söze girişme. Sapıklık olduğundan korktuğun

yola gitme; çünkü sapıklık şaşkınlığı zamanında o yoldan dönmek, korkulara çatmaktan yeğdir. İyiliği buyur da sen de iyilerden ol; kötülüğü elinle, dilinle men et de bu çabanla kötülüğü edene karşı dur. Allah yolunda seni, hiçbir kınayan kınayamaz. Nerede olursa olsun, gerçek için çetinliklerin en çetinlerine dayan; din hükümlerini öğren. Bütün işlerde Allah'a sığın; böyle yaparsan tam koruyan bir koruyucuya, tam üstün bir men edene dayanmış, sığınmış olursun.

Dilediğin şeyde Rabbine özü doğru ol; çünkü vermek de onun elindedir; vermemek de. Hayrı çok dile; vasiyetimi anla; başka yollara yönelme; çünkü sözün hayırlısı, fayda verenidir, bil ki hayır yoktur fayda vermeyen bilgide; bellenmesi doğru olmayan bilgiden de faydalanmak mümkün değildir.

Oğulcağızım, ben gördüm ki kocaldım; gördüm ki zaafım artıp duruyor; sana vasiyet etmeye koyuldum; gönlümdekileri sana söylemeden ecelim gelir, yahut bedenimin zayıflaması gibi reyimde de bir zayıflık olur, yâhut de dileklerin kavraması, dünya fitnelerinin gelip çatması engel olur; sen de buyruk tutmaz serkeş deveye dönersin dedim; bu vasiyetleri yazmaya giriştim. Çünkü genç adamın gönlü, bir şey ekilmemiş alana benzer; oraya ne ekilirse tutar, boy atar. Ben de gönlüm dileklere düşüp katılaşmadan, aklım, dünya dertlerine düşmeden tecrübe edenlerin uğraşıp sınanmalarına düşerek elde ettikleri edepleri sana söylemeye başladım; böylece arayıp dilemek zahmetine düşmezsin; tecrübe ilâçlarıyla sağ esen kalmaya muhtaç olmazsın. Bunların, aramak zahmetiyle, tecrübelerle elde edilenleri sana

sunulmakta; evvelce bizce karanlıkta kalanları apaydın sana gösterilmekte.

Oğulcağızım, ben, benden öncekiler kadar yaşamadım, fakat onların yaptıklarına baktım, haberlerini öğrendim, düşündüm; eserlerini seyrettim; böylece de onlardan biri gibi oldum; hattâ onların ilkinden sonuncusuna kadar onlarla ömür sürmüşe döndüm; hâllerinin durusunu bulanığından ayırdım; faydalısını zararlısından ayırdım; her işin büyüğünü, en güzelini sunuyorum sana, bilinmezini atıyorum, söylemiyorum sana. Esirgeyen bir baba olarak seni düşündüğümdendir ki söyleyeceğim edeplerle muttasıf olmanı istiyorum; daha gençsin, ömrün uzun; zamanın seni kul etmesini, iyi ve esen bir niyete, tertemiz bir rûha sâhip olmanı diliyorum. Önce üstün ve ulu Allah'ın kitabını öğrenmeni, te'vilini bilmeni, İslâm şeriatını ve hükümlerini, helâlını, harâmını iyice anlamanı vasiyet ediyorum. Vasiyetime bununla başlıyorum; bunlardan başka bir şeyle başlamıyorum.

Sonra insanların, dileklerine düşüp kendi reylerine uyup şüphelere düştükleri, ayrılığa uğradıkları şeylerle düşmen-den korkuyorum; nitekim şüphelere düşmüşlerdir, ayrılığa uğramışlardır da. Onlar için seni uyarmayı, görmediğim hâlde sana söylemek, daha doğru geldi bana. Dilerim ki Allah doğru yolu bulmanda, dilediğin gerçeğe ermende sana başarı verir; bu vasiyeti yormayı sana bırakıyorum.

Bil ki oğulcağızım, vasiyetimden tutacağın şeylerin bence en sevimlisi, Allah'tan çekinmen, Allah'ın farzlarını yerine getirmen, senden önce gelip geçen atalarının, ehlibeytinden temiz kişilerin yolunu

tutmandır. Onlar, yaptıklarına dikkat ettiler, senin dikkat ettiğin gibi; onlar, işlediklerini düşündüler; senin düşündüğün gibi. Sonra onlar, içinden çıkamayacakları şeyleri bıraktılar, şüpheli gördüklerinden vazgeçtiler. Ama onların yolunu tutmaz da nefsin, seni buna zorlarsa, iyice anlamak, iyice bilmek şartıyla bu yolu tut. Şüphelere uymak, düşmanlıklara başvurmak yoluyla değil. Böyle bir işe girişmeden önce Allah'tan yardım iste, rızasına mazhar olman, seni şüpheye düşürecek her çeşit fenâlıkta bulunmaman, seni sapıklığa götürecek şeylerden kurtulman için başarı dile. Gönlünün arılığa ulaştığına iyice inandın, aklın yattı, reyin o işte toplandı, bütün düşüncelerin, bir tek düşünce haline geldi mi de sana anlattıklarıma bak, onları hatırla. O iş, gönlüne hoş gelmez, görüşüne, düşüncene uygun olmazsa bil ki geceleyin gözü görmeyen deve gibi bilmeden adım atıyorsun, karanlıklara dalıyorsun. Dini dileyen kişinin bilmeden adım atması, hakla batılı birbirine karıştırması câiz olamaz; bu çeşit şeyden el çekmek daha doğrudur; oğulcuğum, vasiyetimi iyi anla.

Bir de bil ki ölümün sâhibi, yaşayışın da sâhibidir; yaratan, öldürendir; yok eden, tekrar diriltendir, dert veren, derdi giderendir. Dünyâ, Allah'ın nimetler verdiği, fakat sınamalara da uğrattığı, yaptıklarımıza âhirette karşılık olarak mükâfat ve mücâzat takdir ettiği bir yurttur, bir hâlde kalmaz, daha da senin bilmediğin, onun dilediği şeyler vardır ki anlatılamaz. Bu işlerden biri, seni işkile düşürünce bunu, onu bilmediğine ver; çünkü sen önce bilgisiz yaratıldın; sonra bilgi sâhibi oldum. Nice şeyler vardır ki

bilmezsin; o işlerde ne yapacağını şaşırırsın; gözün görmez olur da sonra görür, anlarsın. Seni yaratana, sana rızık verene, senin yaratılışını düzgün bir hale getirene yapış, kulluğun ona olsun; rağbetin ona yönelsin; korkun ondan olsun.

Bil ki oğulcağızım, hiçbir kimse, noksan sıfatlardan münezzeh Allah'tan haber getirdiği gibi haber getirmemiştir. Ondan razı ol da seni bolluğa iletsin; kurtuluşa yöneltsin. Ben sana öğüt vermede kusûr etmiyorum; fakat sen, kendine ne kadar dikkat edersen et, hayrını benim kadar göremezsin.

Şunu bil ki oğulcağızım, Allah'ın ortağı olsaydı onun Peygamberleri de gelirdi sana; onun tasarruf ve kudret eserlerini de görürdün; onun işlerini de, sıfatlarını da tanırdın. Fakat, kendisini övdüğü gibi bir Allah'tır o; kudretinde ona zıt bir varlık yoktur; zevâli olamaz; ebedîdir o. Evveldir eşyâdan, evveline bir evvel olmaksızın; âhırdır eşyâdan, sonuna bir son bulunmaksızın. Zâtı büyüktür, rab oluşunu gönülle, gözle kavramaya hâcet kalmaksızın. Bunu böyle bildin mi, senin gibi kadri küçük, kudreti az, aczi çok, Rabbine ihtiyâcı fazla kişiye nasıl hareket etmek gerekse öyle hareket et; ona itâat etmekte, azâbından korkmakta, cezâsından çekinmekte o çeşit davran. Çünkü o, sana ancak güzel şeyleri buyurmuştur; seni ancak çirkin şeylerden men etmiştir.

Oğulcağızım, sana dünyâya, dünya ahvâline, onun zevâline, hâlden hâle girişine dâir haberler verdim; âhiretten, âhiret ehlini hazırlananlardan da seni haberdâr ettim; ibret alman, ona göre harekette bulunman için ikisine dâir sözler söyledim, örnekler

getirdim. Dünyâyı deneyen, dünya hâlini bilen kişi, yıkık-dökük, kıtlık ve darlık bir yerden yola düşen topluluğa benzer; yolun zahmetine katlanırlar, dostların ayrılığına dayanırlar, yolculuğun güçlüğüne sabrederler; yolda hoşa gitmeyen azığı yeter bulurlar; sonunda da gep-geniş, hoş mu hoş olan yerlerine varıp karar ederler. Artık onlar için bu yolculuğun ne bir elemi kalmıştır, ne bir güçlüğü, ziyanı. Onlar için konacakları yere yaklaşmaktan daha sevimli, varacakları yere ulaşmaktan daha iyi bir şey yoktur. Dünyâya aldanan kişiyse nân-ü nimeti bol, mâmur bir konaktan kıtlık, kupkuru bir yere göçen topluluğa benzer. Onlara, önce bulundukları yerden ayrılmaktan daha kötü, ansızın öyle bir yere gelmekten daha fena bir şey olamaz.

Oğulcağızım, nefsini, kendinle başkaları arasında bir tartı haline getir; kendine yapılmasını, başına gelmesini sevdiğin, dilediğin şeyi başkaları için de sev, dile; sana yapılmasını, başına gelmesini istemediğin şeyi onlar için de isteme. Nasıl zulme uğramayı istemezsen sen de, öylece kimseye zulmetme. Nasıl sana iyilik etmelerini istiyorsan sen de başkalarına öylece iyilik et. Başkasında görüp, duyup çirkin bulduğun şeyi, kendin için de çirkin bul. Sana yapılınca razı olacağın şeyi insanlara da yap. Bildiğin az bile olsa zararı yok, fakat bilmediğini söyleme. Sana söylenmesini istemediğin şeyi sen de söyleme başkalarına. Bil ki kendini görmek, beğenmek, gerçeğin zıddıdır, akıllıların âfeti.

Kazanç elde etmeye çalış, kulluk et, başkaları için hazine biriktirmeye bakma. Doğru yola yöneldin mi, Rabbine karşı daha da fazla eğil. Bil ki önünde, uzak

mı uzak, çetin mi çetin bir yol var; o yola azıksız düşmemen, ama yükünün de yüngül olması gerek. Götüremeyeceğin yükü yüklenme. Yüklenirsen sana ağırlık verir, vebâl getirir. Yok yoksul kişilerden, kıyâmet günü, senin azığını yüklenecek birini buldun mu, bunu ganimet bil; yarın ona muhtâç olduğun vakit o, o azığı sana sunar. Ona çok yardımda bulun; kudretin varken yap bunu; çünkü sonra onu ararsın da bulamazsın. Elin genişken senden borç isteyene ver; o da sana, dara düştüğün zaman öder onu.

Bil ki önünde sarp bir geçit var; orada yükü hafif olanı hâli, yükü ağır olandan güzeldir; orada yavaşlayanın hâli, tez geçenden kötüdür. O geçit seni mutlaka ya cennete götürecektir, ya cehenneme atacaktır. Konmadan önce kendine konak hazırla; oraya varmadan azığını düz, koş; çünkü ölümden sonra bir hoşluk dileminin faydası olmadığı gibi dünyâya dönmek de mümkün değil.

Bil ki göklerin, yeryüzünün hazîneleri elinde olan, sana duâ etmek için izin vermiş, icâbet edeceğini de vaad etmiştir. Dilemeni emretmiştir, dilediğini vermek için; acımasını istemeni emretmiştir, sana acımak için. Seninle arasına bir perde çekmemiştir; seni, onun katında şefâat edecek birisine muhtaç etmemiştir. Kötü bir iş işlersen tövbe etmekten men etmemiştir seni; azâbını hemencecik göndererek ukubete salmamıştır seni; tövbeyle ona yüz tutarsan reddetmez; azâba uğramaya lâyık olduğun suç yüzünden de seni rüsva eylemez. Suç yüzünden tövbeni kabûl etmezlikte bulunmaz; cürmünü yüzüne vurmaz; rahmetinden seni meyûs etmez. Hattâ suçundan

geçmeni de bir sevap sayar; yaptığın kötülüğe karşı bir günah yazar; işlediğin iyiliğe karşı on sevap verir. Sana tövbe kapısını açmış, özrünü kabûl etmeyi vaad etmiştir. Onu çağırdın mı sesini duyar; gizli yalvardın mı gönlündekini bilir. İhtiyacını ona söylersin; gönlündekini ona açarsın; dertlerini ona şikâyet edersin, sıkıntılarının giderilmesini ondan istersin; işlerinde ondan yardım dilersin; ömür çokluğu, beden sıhhati, rızık bolluğu gibi ondan başkasının veremeyeceği şeyleri ondan beklersin. Sonra hazînelerinin anahtarlarını da, ondan dilemeye izin vererek senin ellerine teslîm etmiştir; ne vakit dilersen, duâ ile nimetlerinin kapılarını açarsın, çorak dilek yerlerini sulamak için rahmetini istersin. İcâbeti gecikirse de ümidini kesmemelisin; çünkü vergi ve ihsan, niyetle yeksandır. Nice kere, isteyenin ecri çoğalsın, umana daha da fazla ihsan edilsin diye icâbet gecikir. Nice kere bir şey istersin, verilmez; fakat hemencecik, yahut bir zaman sonra ondan daha hayırlısı verilir, ondan daha hayırlısı verilmek için o verilmez, geciktirilir. Nice şeyler vardır ki sen istersin onu; fakat verilse o yüzden dinin helâk olur. Şu halde güzelliği sana kalacak, vebâli senden gidecek şey istemelisin. Mal sana kalmaz; sen de ebedi olarak mala sâhip olamazsın.

Bil ki sen âhiret için yaratıldın, dünyâ için değil. Yok olmak için halkedildin, kalmak için değil. Ölüm için varsın sen, yaşamak için değil. Bir duraktasın ki oradan sökülüp atılacaksın; bir evdesin ki orda emre hazır olacak; bir yoldasın ki o yoldan âhirete varacaksın. Sen, korkanın kurtulamayacağı, dileyenin er-geç

bulacağı, önünde -sonunda gelip çatacağı ölüme bir avsın, çekin ondan; kötü bir işteyken, kendi kendine bu işten tövbe etmem gerek derken gelip çatmasın, tövbeyle aranı açması, yoksa kendini helâk ettin demektir.

Oğulcuğum, ölümü çok an; birden düşeceğin hâli zikret; ölümden sonra o hâle düşeceksin. Onu hep önünde bil, görüyorsun say da seni, silâhını kuşandığın, kemerini bağladığın bir hâlde bulsun; ansızın gelip üst olmasın sana. Sakın dünyâ ehlinin dünyâ ile oyalanması, ona yapışıp kalması aldatmasın seni. Elbette Allah, dünyâyı anlatmıştır sana, elbette dünyâ da kendini bildirmiştir sana; kötülükle-rini açıp yaymıştır, göstermiştir sana. Dünyâ ehli, ancak üren, havlayan köpeklerdir; av peşinde koşan yırtıcı canavarlardır. Bâzısı bâzısını ısırır; üstünü, zebun olanını yer; büyüğü küçüğünü kahreder. Dünyâ ehli, ayakları bağlı hayvanlardır, bir kısmı da başı boş salıverilmiş hayvanlar; akıllarını yitirmişlerdir; belirsiz bir yola düşüp gitmişlerdir. Ayakları kumlara batar; orda ne bir ot var, ne su var; ne de onları sürüp götüren bir çoban var. Dünyâ onları körlük yoluna sürmüştür; gözlerini hidâyet alâmetlerinden örtmüştür. Dünyâya dalmışlardır; nimetine gark olmuşlardır; onu Rab edinmişlerdir; dünyâ onlarla oynar, dünyâ ile oyalanırlar; önlerinde ne var, unutmuşlar. Hele azıcık dayan, karanlık açılır, aydınlanırsın o zaman, Görüyorum, göçler bağlanmış, yükler yüklenmiş. Koşan, tez gidene ulaşır elbet.

Bil ki oğulcağızım, bineği geceyle gündüz olan bir kişi, dursa bile gider; oturup dinlense bile yol alır, yeler.

İyice bil ki dileğine ulaşamazsın, ecelinden kaçamazsın; sen, senden önce gidenin yolundasın. Şu hâlde dileği azalt. Kazancı güzelleştir, çoğalt; çünkü nice istek vardır ki eldekinden, avuçtakinden eder insanı; her dileyen rızıklanmaz; her az isteyen de mahrum kalmaz.

Nefsini bütün aşağılıklardan üstün tut, seni dileklere çekse bile; çünkü nefsini aşağılatmana karşılık üstün ve yüce bir şey bulamazsın, kendini zelil etmekle kalırsın; hiçbir izzetse, o zillete değmez. Kendini başkasına kul etme; Allah seni hür yaratmıştır. Şerle elde edilen hayra hayır denmez; güçlükle ulaşılan kolaylığa kolaylık adı verilmez. Sakın tamah bineğinden; o seni helâk suyunun başına götürür. Gücün yettikçe Allah'la arana bir nimet sâhibi sokma, çünkü sen, ancak payını alacaksın, nasibine ulaşacaksın. Hepsi de ondan olmakla beraber, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'tan gelen az, halktan gelen çoktan daha üstündür. Elinden çıkanı, sükûtunla elde etmek, söze dalıp elde etmenden daha kolaydır. Kaptakini korumak, kapağını sıkı kapamakla mümkündür. Elinde bulunanı koruman, başkasının elinde bulunanı istemenden daha iyidir, hoştur bence. Ümitsizliğin acısı, insanlardan bir şey istemekten hayırlıdır; yüzsuyu dökmeden yoksulluğa dayanmak, kötülüklere bulanıp zengin olmaktan hayırlıdır. Herkes, kendi sırrını en iyi ve sağlam korur. Nice çalışan vardır ki bu çalışma ona zarar verir. Kim çok söz söylerse hezeyan eder; kim düşünürse basirete erer. Hayırlılarla eş-dost ol, onlardan biri olmaya bak; şerlilerden çekin, onlardan ırak ol. Ne kötüdür haram şey yemek; zulmün

en kötüsüyse zayıfa zulmetmek. Yumuşaklığın sertlik sayıldığı yerde sertlik yumuşaklıktan sayılır; çok zaman ilâç, dert olur, hastalık olur; dert de ilâç kesilir, derman verir. Olur ki öğüt veren, öğüt vermez, öğüt isteyeni kandırır. Dileklere kapılıp dayanmaktan sakın; onlara kapılmak, dayanmak, ahmakların sermâyesidir; akılsa, tecrübeleri bellemek, onları unutmamaktır. En hayırlı tecrübe, sana öğüt veren tecrübedir.

Her isteyen, istediğini elde etmez; her gurbete giden, geri dönüp gelmez. Azığı yitirmek bozguna düşmektir; âhireti berbat etmektir. Her işin bir sonu vardır; nasıl takdir edildiyse sana gelir, ulaşır. Ticarete girişen tehlikeye atılmıştır. Nice az vardır ki çoktan daha bereketlidir, daha verimlidir. Aşağılık yardımcıda, kendisinde nifak olan dostta hayır yoktur. Bineği sana râm olsa da zamana bel verme, sırtını dayama; payını al ondan; sakın inada düşmekten, düşmanlığa girişmekten. Kardeşin seni dolaşmamaya başladı, yakınlığı kesti, lütufta, dostlukta nekes davrandı, senden uzaklaştı, sana karşı yumuşakken sertleşti, onun kuluymuşsun gibi suç işlediği zaman bile senden özür dilemediği, sana karşı velinimetliğe kalkıştığı zaman, kardeşinden sakın. Bu dediklerimi, yerinden başka bir yerde yapmaktan, yahut ehil olmayanlara bu çeşit muâmele etmekten de çekin. Dostuna düşman olanı dost sayma, düşman bil. Kardeşine ister iyi ve güzel görünsün, ister çirkin gelsin, hoşlanmasın, öğüt ver. Öfkeni yen, sonucu bakımından, bundan daha tatlı, bundan daha lezzetli bir içim görmedim ben. Sana sert davranana karşı yumuşak ol, belki o da yumuşar. Düşmanına üstünlükle muâmele et, bağışla onu; bu,

hem ona dost oluşun, hem bağışlayanın bakımından iki zaferin de en tatlısıdır (İki zafer vardır bunda: Üstün olmak, onun gönlünü ele almak). Senden ayrılan kardeşini sen dolaş; gün olur, eyyâm olur, belki döner, gene sana gelir. Senin hakkında iyi zan besleyenin zannını gerçekleştir. Seninle arasındaki dostluğa güvenerek kardeşinin hakkını yitirme; hakkını yitirdiğin kişi, kardeşin değildir senin. Ehline karşı kötü kişi olma; sana rağbet etmeyene rağbet etme. Sen kardeşine iyilik ettikçe o, senden ayrılmaz; sen ona ihsanda bulundukça o, sana kötülük edemez. Sana zulmedenin zulmü, gözünde büyümesin. O kendi zararına, senin faydana çalışmaktadır. Seni sevindirene kötülük etmen, yerinde bir iş değildir.

Bil ki oğulcağızım, rızık iki kısımdır; bir rızkı sen ararsın, bir rızık da var, seni arar, sen ona varmadan o sana gelir. İhtiyaç zamânında alçalmak, zenginken cefâ etmek ne kötü huydur. Dünyâdan nasibin, âhiretini düzdüğün kadardır. Elinden çıkana hayıflanacaksan, sana ulaşmayan her şey için hayıflanadur. Henüz olmayan, gelip çatmayan şeyi olup bitenden anla; çünkü işler, hep birbirine benzer, Musibete düşmedikçe nasihatten faydalanmayanlardan olma; çünkü akıllı kişi edeple öğütlenir; hayvanlarsa kötekle. Sabra dayanarak, Allah'a güvenerek dertleri kendilerine at. Orta ve doğru yolu bırakan sapmıştır. Eş dost da soy-soptur. Dost, sen yokken sana dostluk edendir. Nice uzak vardır ki yakından daha yakındır; nice yakın vardır ki uzaktan da uzak. Garip o kişidir ki dostu yoktur. Hakka karşı duranın yolu daralır. Kadrini, haddini bilenin kadri bâki

kalır. Yapışacağın sebeplerin en kuvvetlisi, seninle yüce Allah arasındaki sebeptir. Seni düşünmeyen, düşmanındır. Tamah insanı helâk edince bir şey elde etmek de ümitsizlik verir. Her ayıp açılmaz; her fırsat hayretmez. Çok olur ki gören kişi yol azıtır da kör, doğru yolu bulur. Hemencecik yapmak istediğin kötülüğü geciktir. Bilgisizin senden kesilmesi, seni aramaması, akıllının seni görüp gözetmesine; gelip dolaşmasına denktir. Kim zamandan emin olursa zaman, ona hıyânet eder; kim onu büyük görür, ondan çekinirse ona hıyânette bulunmuş olur. Her ok atanın oku amaca varmaz; her ok hedefe rastlamaz. Buyruk sâhibi huyunu değiştirdi mi, zaman da değişir. Yola düşmeden dostu sor, eve girmeden komşuyu bul. Senden başkasından nakletsen bile güldürecek söz söyleme. Sakın kadınlarla danışma; onların reyleri zayıftır; azimleri gevşek, yapacakları işten başka bir işe koşma onları; çünkü kadın çiçektir, koklanır; kahraman değildir, kolu bükülür. Kadını kendi yüceliğinden başka bir yüceliğe yüceltme; kendinden başkasına şefâatçi yapma. Kıskanılacak yerden başka yerde kıskançlığa kalkışma, çünkü bu, doğruyu eğriltebilir; iyiyi şüpheli gösterebilir.

Herkesi yapabileceği işe koş. Böyle yaparsan hizmeti birbirlerine atamazlar; hizmetten kaçınamazlar. Soyuna-boyuna iyilik et, çünkü onlar kanatlarındır. Onlarla uçarsın; onlar aslındır senin, onlara ulaşırsın. Elindir onlar, onlarla saldırırsın.

Seni dininde, dünyânda Allah'a ısmarladım; şu tez geçen dünyâda da, bir zaman sonra gelecek âhirette de sana hayırlar dilerim vesselâm.

* * *

4. Bölüm

İDARÎ MEKTUPLARI, EMİR-NAME VE AHİT-NAMELERİ

67

(Mekke vâlisi Kusem b. Abbâs'a Mektupları:)

(Allah'a hamd ü senâ, Rasûlüne ve soyuna salât ü selâmdan) Sonra, insanlarla haccet. Allah'ın günlerini, geçmiş ümmetlere gelen azaplarını anlat. Sabah akşam onlarla otur, konuş; fetvâ isteyene fetvâ ver. Bilgisize bilgi öğret. Bilginle müzâkerede bulun. İnsanlara elçi olarak, ancak dilini kullan, perdeci olarak da yüzünü göster. İhtiyâcı olanın sana başvurmasına, seni görmesine engel olma. Çünkü ihtiyaç sâhibi ilk baş vuruşunda kapılarından sürülürse ihtiyacı giderildikten sonra da övmez seni.

Allah malından, katında toplanana bak. Yanında olan ehil ayâl sâhiplerine, yok-yoksul kişilere sarfet, artanını bize yolla. Katımızda bulunanlara pay edelim.

Mekkelilere dikkat et; evlerinde konuklanan kişilerden para almasınlar. Çünkü noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah **"Orada yurt tutanla ziyârete gelen hakkında hüküm birdir"** buyurmuştur (Hac, 25). Orada yurt tutan, orada yerleşmiş olandır. Ziyârete gelense Mekke ehlinden olmayıp hac için oraya gidendir. Allah bize ve size sevdiği işlerde bulunmamız için başarı ihsan etsin vesselâm.[235]

* * *

(Muâviye'nin Hac mevsiminde hacıları, Osman'ı, Emir'ül-Müminin'in öldürttüğü, hiç olmazsa öldürenlerle bir olduğu hakkında kandırmak ve onları kendisine itâate çağırmak için Mekke'ye bâzı kişiler gönder-diğini duydukları zaman Kusem'e şu mektubu yolla-mışlardı:)

---

235 - Kusem b. Abbâs b. Abdül-Muttalib, Hz. Peygam-ber'in (s.a.a) amcalarının oğludur ve ashabındandır. Hz. Peygamber'in (s.a.a) cenâzesinin defninde bulu-nanlardan-dır. Emir'ül-Mü'minin (a.s) tarafından Mekke vâliliğine tayin edilmiş, Muâviye Büsr b. Ertât'ı Mekke'ye gönderdiği zaman bozguna uğramış, Büsr, Mekke'ye Şeybe b. Osman'ı bırakıp gidince onunla savaşıp mağlub etmiş, sonunda Semerkand'e gitmiş, orda şehit olmuştur. Hz. Peygamber'e (s.a.a) pek benzerlerdi (Tenkıyh, 2, s.27-28; Büsr için de aynı kitabın 1. cildine bakınız; s. 168-169).

33

(Allah'a hamd ü senâ, Rasûlüne ve soyuna salât ü selâmdan) Sonra, batıdaki gözetme memurum bana, onun Hac mevsiminde Şamlılardan gönül gözleri kör, an kulakları sağır, basiretleri anadan doğma a'mâ bâzı kişileri gönderdiğini yazdı. Onlar, hakkı batıla aramadalar. Yara-dana âsî olarak yaratılmışa uymadalar. Dünyânın memesinden din bahanesiyle süt sağmadalar. Allah'tan çekinen iyi kişilerin seçtikleri âhireti geçip gidiverecek dünyâya satmadalar. Hayırla ancak onu işleyen murâdına erer, kurtulur, şerrin cezâsını da ancak onu yapan bulur.

Elindeki güçle ayak dire, aklı başında bir öğütçü kesil. Emirine uyan, imâmına itâatte bulunan bir kişi ol. Sonradan özür dilemek zorunda kalacağın bir işi yapma. Nimetlere sâhip oldukça azan, sıkıntılara uğradıkça korkup kaçan kişi olma.

* * *

70

(Medine vâlisi Sehl b. Huneyf'il Ansâri'ye Medinelilerden bir kısmının Muâviye'ye katılması dolayısıyla yazdıkları mektup:)

Yanında olan, idaren altında bulunan kişilerin bir kısmının birer birer Muaviye'ye katıldığını haber aldım. Onların gitmesiyle sana uyanların sayısının azaldığına, onların yardımından mahrum kaldığına hayıflanma. Onların hidâyetten ve haktan kaçarak körlüğe ve bilgisizliğe sığınarak gitmeleri, onlara sapıklığa düşmek bakımından yeter bir belâdır. Senin için de onlardan kurtulmak bakımından âdetâ şifâdır. Çünkü onlar dünyâ ehlidir, ona yönelirler, ona koşarlar. Ona adaleti tanıdılar, gördüler, işittiler; bellediler ve bildiler ki insanlar bizim katımızda hak bakımından birdir, eşittir; bundan çekindiler, nimet ve devlet sâhibi olmaya, eşitlerinden büyük tanınıp mal mülk elde etmeye kaçtılar.

Uzak olsunlar onlar, uzak. Vallahi onlar, bir zulümden kaçmadıkları gibi adalete de ulaşmadılar. Biz bu işin zorluklarında bize yardım etmesini, sertliklerini yumuşatmasını Allah'tan ummaktayız vesselâm.[236]

---

236 - Sehl b. Huneyf; Ansardan, Evs boyundandır, Bedir'de bulunmuştur. Uhud'da Hazreti Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) ölüm üzerine biat etmiştir ve sahâbe dağıldığı zaman sebât edenlerdendir. Bütün gazalarda bulunmuştur. Hazreti Emir (a.s) Basra'ya giderlerken onu Medine'ye vâli olarak göndermişlerdi. Fars vilâyetine tayin edilmiş, fakat oraya gidememişti. Sıffin'den sonra, Kûfe'de, hicretin otuz sekizinci yılında vefât etmiştir. Hazreti Emir, Sehl, en sevdiğim kişilerdendi buyurmuş ve cenâzesini teşyi' etmiş, bu sırada fâsılalarla beş kere

69

(Hâris-i Hemdânî'ye Mektupları:)

Kur'an ipine sarıl, onu kendine öğütçü bil. Tam helâlini helâl tanı, harâmını haram. Geçmişlere dâir Kur'an'da anlatılanları gerçekle, inan; haktır Kur'an'da anlatılan.

Dünyâda geçen çağları düşün, geleceklere dâir ibret al onlardan. Çünkü geçenle gelen birbirine benzer ayan beyan. Dünyânın sonu önüne bağlıdır, geçip gitmiştir; kalan zamanın hepsi de geçecektir, olup bitmiştir. Allah'ın adını ulula; onu andın mı hakkıyla an. Ölümü, ölümden sonraki halleri çok çok an; ama âhireti düzüp koşmadan da ölümü istemek yok. Bir işi yapanın o işten razı olduğu, fakat bütün Müslümanların nefret ettiği her işten çekin. Gizlice yapılan, fakat açıkça yapılınca utanılan her işten sakın. Sâhibine sorulunca inkâr ettiği işi yapma; yahut özür dilediği işe yaklaşma. Haysiyetini halkın kınayış oklarına amaç etme; her duyduğunu halka söyleme; çünkü yalan söylemek bâbında bu yeter sana. Halkın her söylediği sözü de reddetme, bilgisizlik olarak da bu yeter sana. Öfkeni yen, gücün yettikçe suçtan geç; öfkelenince

---

namazını kılmışlardır (Tenkıyh, 2, s.74-75).

halîm ol, bağışla; bu senin âkıbetini hayreder. Allah'ın sana ihsan ettiği nimetlerin birini bile yitirme; şükredegör. Allah'ın lütfettiği nimetlerin eseri de sende görünsün. Şükret de nimetler geledursun.[237]

Bil ki insanların en üstünü, kendinden, ehlinden, malından Allah yolunda ihsan eden, Allah rızası için hayırda bulunandır. Çünkü, önce yaptığın hayır, senin için azık olarak kalır; geriye bıraktığınsa başkalarının hayrı olur.[238]

---

237 - Kur'ân-ı Mecid'in 3. suresinin 103. âyet-i kerîmesinde Allah ipine, yâni Kur'ân'a ve Kur'ân'ın, İslâm'ın hükümlerine yapışmamız emir buyrulmaktadır. Hazreti Peygamber de (s.a.a) iki halife bıraktıklarını, birinin gökle yer arasında uzatılmış bir ip olan Allah Kitabı, öbürü de Ehlibeyti olduğunu, bunların kıyâmete dek birbirinden ayrılmayacağını beyan buyurmuşlardır (Câmi, 1, s.87). Gene. 3. sûrenin (Âl-i İmran) 134. ayet-i kerimesinde, öfkesini yenenler, insanların kusurlarını bağışlayanlar övülmekte ve ihsan sâhiplerini Allah'ın sevdiği beyan edilmektedir. Kur'ân Mecid'in 93. sûre-i celilesinin son âyet-i kerîmesinde (11), **"Ve Rabbinin nimetini an, söyle"** buyrulmaktadır. Rasul-i Ekrem de (s.a.a), **"Allah gerçekten de kuluna verdiği nimetini eserini onda görmeyi sever"** buyurmakta (Câmi, 1, s.63), Kur'ân-ı Kerim'de **"Şükrederseniz, ziyâdeleştiririz"** buyrulmaktadır (İbrâhim, 7). Bu kısımda bütün bunlara işaret vardır. Aynı zamanda Hazret-i Rasûl'ün (s.a.a) *"Her gelecek yakındır, uzak olansa gelmeyecek olandır"* hadisine de işaret vardır (Câmı, 1, s.86).

238 - Rasûl-i Ekrem (s.a.a), *"İnsanların hayırlısı, insanlara en faydalı olanıdır"* buyurmakta (Câmi, 2. c.8). İnsanın kendisinden sonra, bıraktığı sâlih çocuğun, ecri boyuna sâhibine de verilecek olan sadakanın, yâni insanların boyuna hayırlandığı şeyin, meselâ câmiin, hastanenin, mektebin ve kulların faydalandığı bir ilim bırakanın bilgisinin, en hayırlı

Reyi gevşek olan, yaptığı hoş görünmeyen kişiyle görüşmekten çekin. Çünkü insanı görüşüp konuştuğu kişiyle ölçerler; arkadaşından ibret alırlar da hakkında hüküm verirler.[239]

Büyük şehirlerde otur, yerleş; çünkü oraları Müslümanların toplandıkları yerlerdir. Halkı gaflete dalan, cefâ ve zulmeden, Allah'a itaatten yardımcısı az olan yerlerden çekin. Çarşılarda, pazarlarda oturmaktan sakın. Çünkü oraları Şeytanın geldiği, fitnelerin belirdiği yerlerdir.[240]

Allah'ın sana üstün ettiği kişiye fazla bak, onun üstünlüğünü düşün; çünkü bu, şükrü açan kapılardır.[241]

Cuma günü Allah yolunda, yahut mecbûr olduğun yolculuktan başka, namazda bulunmadıkça, namaz kılmadıkça sefere çıkma.[242]

---

halefi olduğunu beyan etmektedir (2, s.9). Kur'ân-ı Mecid'de inananların, yaptıkları hayrı, Allah katında bulacakları tebşir edilmektedir (2, Bakara, 110; 73, Müzzemmil, 20).

239 - Rasûl-i Ekrem (s.a.a) *"Köylerde oturma; köylerde oturan kabirde oturana, ölüye benzer"* buyurmuşlardır (Câmi, 2, s.190).

240 - Hazreti Rasûlullah (s.a.a) insanları yollarda oturmaktan men buyurmuşlardır (aynı, 1, 97).

241 - Kendilerine, yâni Hz. Rasûl-i Ekrem'e (s.a.a) bakmanın, bilgin kişinin yüzüne bakmanın, Ali'ye bakmanın ibâdet olduğuna dâir hadisler mevcuttur (Câmi, 2, s.176, Künûz'ül-Hakaaık, 2, 186). Kur'ân-ı Mecid'de de îman ehlinin yüce dereceleri olduğu beyan buyrulmuştur (20, Tâhâ 75).

242 - Kur'ân-ı Mecid'de Cumâ günü namaz vakti bildirildi mi, namaz vakti geldi mi, alış-verişin bırakılıp namaza gidilmesi, namaz kılındıktan sonra Allah'ın lütfettiği, edeceği

Her işinde Allah'a itâat et. Çünkü Allah'a itâat, ondan başka her şeyden üstündür. Nefsini kulluğa alıştırmaya bak. Fakat ona yumuşak muâmele et; kahretme onu; ancak sana farz olan şeylerden başka şeylerde onun huzûrunu da hoş gör; çünkü farzların, vaktinde ve yerinde yapılması gerekir.

Sakın dünyâyı dilerken, Rabbinden kaçarken ölüm gelip çatmasın sana. Sakın kötülük edenlerle konuşma, onlarla düşüp kalkma, Çünkü şer şerre ulaşır ancak. Allah' ı büyük bil, ulu tanı, onu sevenleri sev. Öfkeden çekin, çünkü öfke İblisin ordusundan bir bölüktür.[243]

---

rızık peşinde düşülmesi emir buyrulmaktadır (Cumua, 9-10).

243 - *"Sakın kötü eşten, dosttan. Çünkü sen onunla tanınırsın"* (Câmi, 1, s.97). Kur'an-ı Mecid, dâima dünyâ ve âhireti dengeli tutmakta, âhiret için dünyâyı terk etmeyi, yahut dünyâya dalıp âhireti unutmayı kınamaktadır.

Hâris-i Hemdânî, Hâris'ül-A'ver lakabıyla meşhurdur. Hazreti Emir'ül-Müminin, dîvanlarında *"Kim ölüm hâline gelirse, mümin olsun, münâfık olsun, beni görmeden ölmez"* meâlindeki beytiyle başlayan şiiri bu zâta hitâben söylemişlerdir. Hars diye de anılan bu zat, bir gece Hazreti Emir'in (a.s) huzûruyla müşerref olup, Ey Müminler emiri, beni sana, senin sevgin getirdi demiş; Hazret de, *"Sana bir şey söyleyeyim de şükret, bir kul yoktur ki beni sevsin de, ölürken sevdiği gibi beni görmesin. Bir kul da yoktur ki, bana buğzetsin de gene ölürken, buğzettiği gibi beni görmesin"* buyurmuş, kendilerini sevenin ereceği makamı, elde edeceği mükâfatı, sevmeyenin varacağı derekeyi ve uğrayacağı mücâzatı ölüm hâlinde müşâhade edeceğini bildirmişlerdir (Tenkıyh, 1, s.242-243).

71

(Münzir b. Cârûd'il Abdi'ye mektupları:)

(Allah'a hümd ü senâ, Rasûlüne salât ü selâmdan) Sonra derim ki: Babanın temizliği aldattı beni. Seni de onun yolunu tutar, izini izler sandım. Oysa sen bana söz verdiğin gibi çıkmadın; nefsine boyun eğdin; âhiretine ait işleri yüzüstü bıraktın; âhiretini yıkarak, dünyânı onarmadasın; dînini bırakarak aşîretine ihsanda bulunmadasın. Hakkında bana bildirilenler gerçekse, ehlinin devesiyle ayak kaplarının sırımı bile senden hayırlıdır. Senin gibi birisi, sınır korumaya, bir iş başarmaya, birinin kadrini yüceltmeye, bir emanete ortak olmaya ehil olmadığı gibi öyle kişinin hıyânetinden de emin olunmaz. Allah izin verirse, bu mektubumu alır almaz hemen katıma gel.[244]

* * *

---

244 - Münzir hakkında, Hazreti Emir'in *"Omuzlarına çok bakar, uluların, değerli yemen kumaşlarından elbise giyinir, kadınlar gibi salınır, ayakkaplarındaki tozu üfürür bir adamdır"* buyurduğunu Seyyid Radıy rahimehullah nakleder (Muhammed Abduh, 3, s.133).

Hazreti emir (a.s) onu bâzı yerlere memûr etmişti. O da Hazretin âmillerine hıyânette bulunmuştu. Babası Cârud sahâbedendir, Hazreti Rasûl'ün (s.a.a) ikrâmına mazhar olmuştu (Tenkıyh, 3, s.248).

25

(Âmillerine gönderdikleri emir-nâme:)

Bir olan, şerîki bulunmayan Allah'tan korkarak yürü. Vazîfene git; hiçbir Müslüman'ı ürkütme; rızası olmadıkça, haber vermeden yanına gitme; malındaki haktan başka bir şey alma.

Bir kabileye vardın mı, evlerine, çadırlarına gitmeden sularının başına in. Sonra sâkin, vakur bir halde yanlarına var; onlara selâm ver; hâl hatır sormakta kusûr etme; ondan sonra olanlara ey Allah kulları de; Allah'ın velîsi ve hâlifesi mallarınızdaki Allah hakkını almak için beni size yolladı; mallarınızda Allah velîsine vereceğiniz Allah hakkı var mı? Birisi yok derse sözünü tekrarlama. Sana hakkını verecek bulundu mu da onu korkutup ürkütmeden, ona karşı sert muâmele etmeden, yolsuz davranmadan, zulmeylemeden onunla beraber git, altından, gümüşten ne verirse sana, onu al.

Öküzü, davarı, devesi varsa, hayvanların bulunduğu yere sâhibinin izniyle gir. Çünkü onların çoğu, sâhibinin malıdır. Hayvanların bulunduğu yere şiddet göstererek, sert bir sûrette değil, sâhibinin izniyle gir. Ne hayvanları ürküt, ne sâhiplerini korkut. Onları ikiye ayır, sâhibin

hangi bölüğü isterse almasına müsâade et. Geri kalanı da ikiye böl, gene onu, hangi payı almak isterse alsın, muhayyer bırak. Seçtiği, almak istediği hayvanlara dokunma. Böylece böle böle Allah'ın hakkı olan o hakka ulaşan payı ondan al. Bu taksîmi bozmanı isterse kabûl et; onları birbirlerine karıştır. Önce yaptığın gibi ayırmaya başla; Allah'ın hakkını alıncaya dek, bu muâmeleye devam et.

Kocalmış, yaşlı, arık, âzâsı kırık, hasta, ayıplı ve bir gözü kör hayvanı alma. Bu işe birisini memûr edecek olursan dininden emin olduğun, Müslümanların mallarını alırken onlara yumuşak ve iyi muâmelede bulunacak kişiyi seç. Böylece Allah malını Allah velisine ulaştır; o da bunları, Müslümanlara bölüştürsün. Bu işe, öğüt veren, esirgeyen, emin olan, koruyan kişiyi memûr et. Sert davranan, zarar veren, Müslümanları yoran kişiyi memûr etme. Sonra topladığın malı bize yolla; biz de Allah nasıl emrettiyse öyle hareket edelim.

Emin olduğun kişi onları toplayacaksa, tenbih et, dişi deveyi, sütüne tamah ederek almasın; yavrusuna zarar vermiş olur. Bir de ona binerek yormasın onu. Binmekte, sütlerini sağmakta adalete riâyet etsin; getirirken yorulanları dinlendirsin, ayağı sürçen, yürümekte güçlük çeken hayvanları yavaş sürsün. Hayvanları suya rastladıkça sulasın, otlak yerlerde onları suvarıp yaysın. Böylece de size semiz, yorulmamış, sağlam hayvanlar getirsin de onları Allah'ın emrine, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun Peygamberinin sünnetine göre Müslümanlara bölüştürelim, gereken işlere kullanalım. Bu, Allah'ın

izniyle ecir ve sevap bakımından daha büyük, doğru iş işlemene daha yakın bir harekettir.

* * *

26

(Bu da zekât toplayan memurlara:)

Bu işe memûr olanın gizli olarak yaptığı, halktan gizlediği işlerde de, Allah o işlere tanık olduğu, onun her şeyini bildiği için ondan çekinmesini emrederim. Görünürde Allah'a itâat eder gibi işlerde bulunanın, gizli olarak ona aykırı harekette bulunmamasını buyururum. Gizli yaptığı işler açıkça yaptıklarına denk olan, işi sözüne uyan kişidir ki; emaneti edâ etmiştir, kullukta ihlâsa ermiştir.

Halkı horlamamasını, incitmemesini, sözlerini reddetmemesini, memûr olduğu iş yüzünden kendisini onlardan üstün görmemesini dilerim. Çünkü onlar da din kardeşleri-mizdir, hakları vermekteyse, yardımcılarımız.

Bu zekâtta senin de farz olan bir hakkın var; belli bir payın var; bu malda, yok yoksul kişilerden, yokluğa düşmüş zayıf adamlardan ortakların var. Biz senin hakkını tam olarak sana vermekteyiz; sen de tam olarak onların haklarını vermelisiniz. Bunu yapmazsan,

kıyâmet gününde insanlardan pek çok düşmanın olur. Ne kötüdür o kişi ki Allah katında düşmanları yok yoksul kişiler, borçlular ve yolda kalanlar olsun.

Emaneti hor gören, hıyânete koyulan, kendini ve dînini bu kötü sıfatlardan arıtmayan bilsin ki dünyâda kendini hor hakir etmiştir, rezil rüsva olmuştur. Âhiretteyse daha da hor hakirdir, daha da rezil rüsva. Hıyânetin en büyüğü, ümmete hıyânet etmek, hîlenin en kötüsü, imâma hîle düzmektir vesselâm.

* * *

19

(Bâzı vâlilerine emir-nâmeleri:)

(Hamd ü senâ ve salât ü selâmdan) Sonra, hükmünün altında bulunan köylüler, ekincilere sert davranman, katı muâmelede bulunman, onları hor görmen, onlara cefâ etmen dolayısıyla şikâyet ettiler senden. Araştırdım, gördüm ki müşrik olmaları yüzünden onlar, kendine yaklaştırılmaya, onlarla düşülüp kalkılmaya ehil değillerse de İslâm'ın amânında[245] olduklarından dolayı da uzaklaştırılıp, hor tutulmaları, cevr-ü cefâ ile idâre edilmeleri de doğru olamaz. Allah izin verirse onları bir yanı şiddetle dokunmuş olan yumuşaklık örtüsüyle ört. Onlara o çeşit bir elbise giydir; icâb eder, sert davranırsan, bir yandan da esirge onları, lütfet onlara; kimi vakit kendine yaklaştır onları, kimi vakit uzaklaştır kendinden onları; böylece idâre et onları.

---

245 - İslâm ülkesinde bulunan ve devlete vergi veren, aleyhte çalışmayan Kitap ehli amandadır. Hazreti Rasûl-i Ekrem (s.a.a) *"Kim İslâm'ın amanında olan bir zimmiyi incitirse, onun düşmanı ben olurum; kime düşman olursam, kıyâmette de düşman olurum ona"*, buyurmuşlardır (Câmi, 2, s. 140).

* * *

40

(Bâzı vâlilerine:)

(Hamd ü senâ ve salât ü selâmdan) Sonra, senin bâzı işler yaptığını haber verdiler; bunları yaptıysan, Rabbini gazaba getirdin; İmâmına isyân ettin; sana emanet edilene hıyânette bulundun demektir. Bana haber verdiler ki yeryüzünün derisini yüzmüşsün. Ayaklarının bastığı yerin altında ne bulduysan almışsın; ellerine ne geçtiyse yemişsin.

Hesabını hemen bana bildir ve bil ki Allah'ın sorusu, insanların sorusundan pek çetindir.[246]

* * *

---

246 - Yazdıkları kişinin kim olduğu tasrih edilmemiştir.

51

(Haraç memurlarına emirleri:)

Allah'ın kulu, Mü'minlerin emiri Ali'den haraç memurlarına:

Kim, kendisine er geç gelip çatacak olan soru gününden çekinmezse, kendisine o gün koruyacak şeyi önceden hazırlamaz. Bilin ki size yüklenen vazife kolaydır, güçlüğü yoktur; fakat ecri büyüktür, cevâbı çoktur. Tutalım Allah'ın nehyettiği suçun düşmanlığın, kötülüğün sorusu, azâbı olmasın; ondan çekinmekte öylesine sevap vardır ki, onu elde etmeye çalışmamakta bir özrümüz olamaz; onu yitirmekten daha büyük bir musibet de bulunamaz.

İnsanlara insafla muâmele edin; ihtiyaçları olan şeyleri almayın, dayanın, çünkü siz halkın hazine memurlarısınız, o hazineyi koruyanlarsınız; ümmetin vekillerisiniz, imâmın elçilerisiniz.

Bir işe koyulanı, işinden alıkoymayın; onu arayıp elde etmesine engel olmayın; haraç husûsunda kışın, yazın giyecekleri şeyleri satmaya kalkışmayın; kendilerine gereken şeyleri taşıdıkları hayvanlara, iş gördürdükleri kişilere dokunmayın. Bir pul için bile onları dövmeyin; namaz kılan Müslümanların, yahut

Müslümanların amânında bulunan Kitap ehlinin mallarına el atmayın. Yalnız İslâm ehline karşı kullandıkları sâbit olan atlarına, yahut silahlarına el koyun; çünkü onları İslâm düşmanlarının ellerine vermek, onlara kuvvet temin etmek elbette câiz olmaz ve bu, akla da, şer'a da uymaz.

Allah yolunda size ne gerekse yerine getirin, çünkü noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah lütfetmiştir de bizim ve sizin bu çalışmamıza karşılık ona şükretmemize imkân vermiştir; gücümüz yettikçe, emirlerine uyup yardımda bulunmamıza fırsat ihsan eylemiştir; güç kuvvetse ancak Allah'ındır.

* * *

50

(Sınırları silahlarıyla koruyan kumandanlara:)

Allah'ın kulu, Mü'minlerin emiri Ali'den sınırları silahlarıyla koruyan kumandanlara:

(Allah'a hamd ü senâ, Rasûlüne ve soyuna salât ü selâmdan) Sonar, emire gereken şey, ulaştığı üstünlüğe güvenip, elde ettiği yüceliğe dayanıp, hâlini, şânını değiştirmemesi, Alâh'ın ona ihsan ettiği nimeti kullarına vererek onları kendisine yaklaştırması, ısındırması, din kardeşlerine lütuflarda bulunmasıdır.

Bilin ki sizden, ancak savaş halinde gizlemem gereken bâzı şeylerden başka hiçbir şey gizlemememekteyim. Şer'i hükümlerden başka hiçbir şeyde sizinle danışmaktan uzaklaşmadım, çekinmedim. Uygun ve doğru bulduğum, icrâ ettiğim, gerçek olarak tanıyıp yerine getirdiğim şeyden başka, her şeyde hak bakımından siz benim katımda denksiniz, eşitsiniz.

Bunları da yaparsam bu, Allah için bir nimettir size; sizden gereken şey de itâat etmektir bana. Buyruğumdan çıkıp geri kalmayın; uygun gördüğünüz şeyleri yapmaktan kaçınmayın; gerçek uğruna zahmetlere katlanın, sıkıntılara dayanın.

Bu hususta doğru hareket etmezseniz, bence, sizden eğrilen, doğruluktan sapan kişiden daha aşağı kişi bulunamaz; ona cezâ vermemem de mümkün olamaz; o da benden kurtuluş yolunu bulup kaçamaz, kaçınamaz.

Bu emrileri buyruk verenden duydun, kabûl edin; önce siz, bunlara itâat edin ki Allah da sizi düzene soksun, işlerinizi onarsın, düzüp koşsun.

* * *

42

(Bahreyn vâlisi Ömer b. Ebi-Selmet'il Mahzûmi'yi azledip yerine, Nu'mân b. Aclân'iz-Zurakıy'yı tayini üzerine Ömer'e yazdıkları mektup:)

(Hamd ü senâ salât ü selâmdan) Sonra, Bahreyn'e Nu'mân b. Aclân'iz-Zurakıy'yi tayin ettim ve vâliliği, seni kınamaksızın, suçlu bulmaksızın senden aldım. Vilâyeti iyi idâre ettin, emaneti edâ eyledin. Bana karşı bir şüpheye düşmeden seni kınayacağımı ummadan töhmet altına alınacağını, suçlu sayılacağını sanmadan hemen yanıma gel. Şam zâlimlerine hareket etmek üzereyim; senin de benimle bulunmanı istiyorum. Çünkü sen, düşmanla savaşta, Allah izin verirse bana arka olacaklardansın, din direğini dikeceklerdensin.[247]

---

247 - Ömer b. Ebi-Selmet'il-Mahzûmî, ashaptandır. Ebi-Selme, Hazreti Rasûlullâh'ın sallallahu aleyhi ve âlihi vesselem, zevceleri cenâb-ı Ümmüseleme radıyAllahu anhâ ve ırdâhâ'nın oğulları bulunması dolaysıyla Hazreti Rasûl'ün üvey oğulları sayılırlar. Hicretin ikinci yılı Habeşe diyarında doğmuştur. Hz. Rasûl'ün (s.a.a), vefâtlarında dokuz yaşın-daydı. Cemel savaşında Hazreti Emir'in (a.s), maiyetinde bulunmuşlar, Bahreyn'de vâlilik hizmetinden sonra Nu'mân b. Aclân'ın Bahreyn'e tayini üzerine Hazrete iltihak etmişler, Sıffin

46

(Bâzı vâlilerine:)

(Allah'a hümd ü senâ, Rasûlün'e salât ü selâmdan) Sonra sen, kendilerine dayanarak dîni yücelttiğim, suçludan ululanmayı giderdiğim, korkularla dolu sınırları tuttuğum kişilerdensin. Seni düşündüren her işte Allah'tan yardım iste. Halkla muâmelede çetin oluşuna biraz da yumuşaklık kat; yumuşak davranman gerektiği zaman yumuşaklıkla o işte dayan. Ama sert olan gereken yerlerde de sert davran.

Halka kanatlarını ger; yüzün güleç olsun, onlara iyi muâmelede bulun; bakışta , görüşte, işarette, selâmda bile onları bir tut; tâ ki büyükler senin onlara meyledeceğini ummasınlar; zayıflar, adaletinden ümit kesmesinler vesselâm.

* * *

---

savaşına katılmışlardı. Abdülmelik zamanında hicretin seksen üçüncü yılında Medine'de vefât etmişlerdir (Tenkıyh, 2, s.340).

Nu'mân b. Aclân, Ansârın Zurayk boyundandır. Gayet fasihti. Şiirleri vardır, bir kasidesinde Hazreti Emir'in (a.s) bırakılıp Ebubekir'in hilâfete nasbedilmesini kınar. Kendine "Lisân'ül-Ansâr" denirdi. Üsd'ül-Gaabe ve İbn-i Ebi'l-Hadid Şerhi bu kasidenin bâzı beyitlerini zikreder (aynı, 3, s.273).

60

(Ordunun geçeceği yerlerdeki vâlilere ve malmemurlarına:)

(Hamd ü senâ ve salât ü selâmdan) Sonra bilin ki Allah dilerse hükmünüz altında bulunan yerlerden geçecek olan orduyu gönderiyorum; halka eziyet etmemeleri, kötülükte bulunmamaları hakkında Allah'ın onlara vâcip ettiği şeyleri tavsiye ettim; artık ben, onlardan sorumlu olamam; sizin idârenize bıraktım onları; ancak açlık dolayısıyla askerden zor durumda kalanlar, doyacakları kadar bir şey yerlerse bu, câiz görülebilir. Onların, halkın malına el uzatarak zulümde bulunmalarına, idâreniz altında bulunan kötü kişilerin de, dediğim zorluk müstesnâ, askere karşı durmalarına engel olun; ben de ordunun içindeyim. Arkadan ben de gelmekteyim. Ordudan bir zulüm, bir haksızlık görürseniz onları idârede acze düşer, Allah'tan ve benden başkasının yardımından ümit keserseniz bana şikâyette bulunun, Allah dilerse, onun yardımıyla buna ben engel olurum.

* * *

(Adeşir-i Hurre'de vâlileri bulunan Maskala b. Hubayra'ya mektupları:)

Yaptıysan Allah'ın gazabını üstüne alacağın, İmâmını kızdıracağın bâzı şeyleri haber verdiler bana. Müslümanların, oklarıyla, atlarıyla elde ettikleri, elde ederlerken de kanlarını döktükleri, canlarını verdikleri malı, toplumundan istediklerine payetmişsin. Andolsun tohumu yarıp bitiren, insanı halkedip geliştiren Allah'a ki bu gerçekse benim katımda aşağılık biri kesilirsin, bence tartıda pek hafif gelirsin. Rabbinin hakkını hor görme, dinini yok ederek dünyânı düzene sokmaya kalkışma; sonra yaptığın işlerde en fazla ziyan edenlerden olunsun.

Bilin ki bu malda, senin yanında bulunan Müslümanların da hakkı var, benim yanımda bulunanların da. Hepsi de eşittir bu malın payedilişinde. Herkes su içmek için bana gelir, suya kanıp gider.[248]

* * *

---

248 - Maskala için 1. kısmın beşinci bölümünde 88. hitâbenin notuna bakınız.

(Abdullah b. Abbas'ı Basra'ya vâli tayin ettikleri zaman ona buyurdular ki.)

İnsanları, yüzünle, meclisinle, hükmünle ferahlat, hoşnût et. Öfkeden sakın; çünkü öfke Şeytanın insanı aldatmak için iğvâ ettiği kötü bir şeydir. Bil ki seni Allah'a yaklaştıran herşey, ateşten uzaklaştırır; Allah'tan uzaklaştıran her şey de seni ateşe yaklaştırır.

* * *

58

(Sıffin olaylarını şehirlere bildiren mektup:)

İlk olarak Şamlılarla buluştuğumuz zaman hâlimiz şuydu: Görünüşte Rabbimiz birdi, Peygamberimiz birdi, İslâm'a çağırmamız aynıydı. Biz onların Allah'a daha fazla inanmalarını, Rasûlünü daha gerçek olarak tasdik etmelerini istemediğimiz gibi onlar da bizden böyle bir şey istemiyorlardı. Bu hususta da hâlimiz birdi, aynıydı; ancak Osman'ın kanı husûsunda ayrılığımız vardı; oysa bizim o kanda dahlimiz yoktu.

Gelin dedik, bugün çâresini bulamadığımız şu işi bırakalım; fitne ateşini söndürelim; halkı yatıştıralım; iş kuvvetlenince, halk bir olunca hak neyse ona uyalım. Hayır dediler, biz inat ediyoruz, bu işi başarmaya karar verdik. Dâvetimizden kaçındılar, savaş başladı, ateşi yadı, yalımlandı; tandır kızdı. Savaş, bize de dişlerini gösterdi, onlara da; pençesini attı; o zaman önce çağırdığımıza uydular; biz de icâbet ettik; isteklerine uyduk; dileklerini yerine getirdik, buna çalıştık. Deliller göründü onlara; özür getirmeleri bitti. Kim bu kararda durursa Allah onu helâk olmaktan kurtarır; kim inadında ısrâr ederse Allah onun kalbini perdesiyle

örtmüş demektir,[249] kötülük değirmeni onun başucunda döner, dolanır.

* * *

59

(Fars eyâletlerinden Halvan vâlisi Esved b. Katiba'ya gönderdikleri mektup:)

Vâlinin herkese karşı dileği aynı olmazsa bu, çok şeyde onu adalete riâyetten men eder; bundan dolayı halkın her işi senin katında eşit olsun; çünkü cevirle, zulümle adalete ulaşmanın yolu yoktur. Beğenmediğin, hoşlanmadığın şeyden, onun benzerlerinden kendini çek, sakın. Sevâbını dileyerek, azâbından korkarak Allah'ın farz ettiği şeyleri yapmaya nefsini bezlet.

Bil ki dünyâ belâ yurdudur; insan dünyâda bir an bile kendisini mihnetten sağ esen bulursa bu an kıyamet gününde ona hasret olur, nedâmet olur. Bil ki hiçbir şey ebedi olarak haktan seni çekemez; hiçbir şey

---

249 - 2. surenin (Bakara) 6-7. âyet-i kerimelerinde kâfir olanların küfürleri yüzünden kalplerinin, kulaklarının mühürlendiği, gözlerinde perde bulunduğu bildirilmektedir. 45. sûre-i celilenin 23. âyet-i kerimesinde de kendi dileğini mâbud edinenin, bu yüzden, bildiği halde sapıklığa düştüğü, kulağına kalbine mühür vurulduğu, gözlerine perde çekildiği beyan buyrulmaktadır.

de hakkın yerini tutamaz. Sana vâcip olan hakları korumaya bak, nefsini koru; halkın işlerine adamakıllı bak; çünkü bu hususta elde edeceğin fayda, senin vâsıtanla halkın elde edeceği faydadan da üstündür.

* * *

27

(Muhammet b. Ebi-bekr'i Mısır'a vâli tayin ettikleri zaman ona verdikleri emir:)

Onların üstlerine kanatlarını ger; onlara iyi muâmelede bulun; yüzün güleç olsun. Bakışta da, görüşte de bir tut onları; böylece büyükler kendilerine meylettiğini sanmasınlar; zayıflar adaletinden meyûs olmasınlar. Çünkü Allah yaptıklarınızın küçüklerini, önemsizlerini de soracaktır; büyüklerini, önemlilerini de, gizli yaptıklarınızı da soracaktır, âşikar olarak işlediklerinizi de. Azâba uğrarsanız, sizsiniz kendinize fazlasıyla zulmeden; bağışlarsa odur fazlasıyla lütfeden.

Bilin Allah kulları, Allah'tan çekinenler hem gelip geçiveren dünyânın faydalarını elde ederek gittiler; hem bir zaman sonra gelecek âhiretin faydalarını. Dünyâ ehli ahiretlerinde onlarla ortak olmadı; fakat âhiretlerinde de bir ortaklık kurmadı. Onlar dünyâda

konakladılar en güzel bir konaklayışla; dünyâ nimetlerini yediler, en güzel bir yiyişle. Dünyâdan dünyâ nimetlerini yediler, en güzel bir yiyişle. Dünyâdan dünyâ nimetlerine erenler gibi nasiplerini aldılar; kendilerini beğenenler, ululananlar gibi nasiplerine erdiler; sonra da âhiret azığıyla varacakları yere vardılar, en kârlı kazancı elde ettiler. Dünyâlarından, şüpheli şeylerden çekinmenin tadını aldılar; gerçekten de âhirette Allah komşuları olacaklarını bildiler. Duâları reddedilmez onların; nasipleri azalmaz onların.

Allah kullar, ölümden, onun yakınlaşmasından sakının; ölüm için uzak hazırlamaya yuvanın. Çünkü o büyük bir işle gelip çatmada, ulu bir olayla varıp gelmede. Bir hayırla geliyor ki onunla hiç mi hiç şer beraber olamaz; yahut bir şerle çatışıyor ki onunla hiç mi hiç hayır bulunamaz. Cennette, cennet için iş yapandan daha yakın kim var; cehenneme cehennem için iş işleyenden daha yakın kim var?

Siz peşlerine ölüm düşmüş avlarsınız. Ona tutulmak için oturup sinseniz gene sizi tutar; ondan kurtulmak için kaçsanız, koşar, sizi yakalar. O size, gölgenizden de yakındır. Ölüm, karşınıza çıkar, perçeminizden tutar, dünyâ ise ardınızdan dürülür gider.

Sakının o ateşten ki dibi derindir; ateşi çetindir azâbı yenilenir durur. Bir yurttur ki orda acınmak yok; feryat duyulmaz; mihneti eksilmez. Allah'tan korkmanızın pekişmesini, daha da artmasını isterseniz, buna gücünüz yeterse, Allah'a iyi bir zanda bulunun. Korkuyla ümîdin arasını birleştirin; çünkü kulun

Rabbine ümîdi korkusu miktârıncadır; Allah'tan en güzel tarzda lütuflar ümit eden, Allah'tan en fazla korkandır.

Ey Ebâbekroğlu Muhammed, seni bence en fazla askerimin bulunduğu şehre, Mısır'a vâli tâyîn ettim. Mısır halkına buyruk yürütmeye memur ettim seni; bu bakımdan nefsine en şiddetli bir tarzda karşı durman, dînine sarılman, ömründen bir an bile kalmış olsa bunlara dikkat etmen gerek. Halkından birisini razı etmek için Allah'ın gazabına uğramamaya bak; çünkü Allah'tan başka sığınacağın olmadığı gibi, onu razı ettikten sonra da çekineceğin kimse yok.

Namazı vaktinde kıldır, işin yoksa vaktinden evvel kıldırmaya, işin varsa vaktini geçirmeye kalkışma. Bil ki yaptığın, yapacağın her şey namazına bağlıdır.

(Aynı emir-nâmeden:)

Bil ki hidâyete götüren imamla, kötülüğe sevk eden, ümmeti helâk eyleyen imam, Peygamber'in dostuyla Peygamber'in düşmanı bir değildir. Allah'ın salâtı o'na ve soyuna olsun Rasûlullah buyurmuştur ki:

Ben ümmetim için ne müminden korkarım, ne müşrikten.[250] Çünkü mümini Allah, imanı yüzünden kötü-lükten sorur; müşriki de şirki yüzünden kahreder. Fakat ümmetimi, gönlü nifakla dolu, dili sözler yapar, bilgili bir dille konuşur, diliyle doğru söyler, iyiliği

---

250 - Cenab-ı Rasûl-i zişan (s.a.a) âlemlere rahmet olarak gönderildikleri için her mükellef onun dâvetine uymakla memurdur ve herkes, gönderildikleri andan itibaren onun "ümmet-i dâvet"idir. Ancak dâvete icâbet edenler, "ümmet-i icâbet"tendir.

emreder, hareketiyle kötülükte bulunur, kötülük eder kişinin, münâfıkın azdırmasından korkarım.[251]

* * *

62

(Mısır'a Mâlik'ül-Eşter'i vâli tayin buyurdukları zaman Mısırlılara gönderdikleri mektup:)

(Hamd ü senâ ve salât ü selâmdan) Sonra gerçekten de noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, Muhammed'i âlemlere korkutucu, peygamberlere tanık olarak gönderdi; Allah'ın salâtı ona ve soyuna olsun. O göçünce Müslümanlar hilâfet husûsunda ayrılığa düştüler. Birbirleriyle çekiştiler. Andolsun Allah'a ki Arabın, bu işi, Peygamber'den sonra Ehlibeytinden alacağını, benim halifeliğime engel olacağını hatırıma bile getirmedim. Fakat bir de baktım, gördüm ki halk, filân kişiye biat etmekte; elimi çektim; sonunda insanların dinden döndüklerini, Allah'ın salâtı ona ve soyuna olsun, Muhammed'in

---

251 - *"Ümmetim için en fazla korktuğum, dili söz bilen, bütün münâfıklardır"* Câmi, 1, s.11).

Muhammed b. Ebi-bekr (r.a) için birinci kısmın 107. hitâbesinin notuna bakınız.

dînini iptâle kalkıştıklarını, halkı buna çağırdıklarını görünceye dek dayandım. Fakat bu işe giriştikleri zaman, İslâm'a yardım etmezsem onda bir gedik açılacağından, onun yıkılacağından korktum; çünkü bu musibet bana, az bir gün sürecek, sonra serap gibi yitip gidecek, yahut bulut gibi dağılıp yitecek olan hilâfetten, size emir olmaktan mahrum kalmaktan da daha büyük olacaktı. Bu olaylar sırasında kalktım, işe giriştim; sonunda batıl yok olup gitti, din, olduğu gibi karar etti.

(Bu mektuptan:)

Vallahi onlarla tek başıma kalsam, onlarsa bütün yeryüzünü kaplasalar, gene de aldırış etmem, gene de korkmam. Can gözümle görmekteyim; Rabbimin ihsan ettiği şüphesiz bir inançla bilmekteyim ki onlar daldıkları sapıklıktalar, bense hidâyet yolundayım. Ben Allah'a kavuşmayı özlemekteyim; onun güzelim sevâbını beklemekteyim, ummaktayım. Ancak beni hayıflandıran şu ümmetin başına aklı noksan olan kötü kişilerin, zâlim ve günahkârlarının musallat olmaları, Allah'ın malını elden ele aktarmaları, Allah kullarını köle yapmaları, temiz ve iyi kişileriyle savaşmaları, suçlularınıysa kendilerine yardımcı etmeleri, onlara dayanmalarıdır. Onların içinden sizin aranızda, gözlerinizin önünde haram olan şeyi içen ve İslâm hükmünce dayak yiyen var, onların içinde, mala mülke sâhip olmadıkça İslâm'a gelmeyen var. Bunlar, bu hâller olmasaydı sizi bu kadar zorlamazdım, toplanmanızı bu derece istemezdim. Bu kadar uğraşmazdım sizinle; vazgeçtiniz, gevşeklik gösterdiniz mi bırakıverirdim sizi.

Görmüyor musunuz ki çevreniz kuşatılmakta; memleketiniz alınmakta, ülkeniz zaptedilmekte, şehirleriniz elinizden çıkmakta. Allah sizlere acısın; düşmanınızla savaşa çıkın, yurtlarınızda oturup kalmayın, aksi hâlde horluğa düşersiniz, alçalırsınız, nasîbiniz daha da aşağı olur, perperişan kalırsınız. Çünkü savaşan kişi uyanık durur, uyuyana gelince, su uyur, düşman uyumaz vesselâm.[252]

---

252 - Mâlik b. Hâris'il Eşter'in Nahaî, asahâb-ı kirâmdan ve eşyâ-ı Murtazaviyye'dendir. Şecâati, fasâheti, tabiât-i şâirânesi olan ve Emir'ül-Mü'minin'e (a.s), şiddetle ve ihlâsla bağlı bulunan Mâlik, Osman'ın aleyhine kıyâm edenlerdendir. Medine'ye gelirken Rebeze'den bir kadının, yolda, Ey Allah kulları, bu Rasûlullah'ın (s.a.a), sahâbisi Ebû-Zerr'dir, Rabbine ulaştı; bana yardım edin, dâvetime icâbette bulunun dediğini duyup yanındakilerle Ebuzerr'in cenazesini gasl, teçhiz ve tekfin etmiştir, Ebuzerr (r.a) vefât ederken zevcesine, Rasûlullah bana haber verdi, ben gurbette öleceğim, fakat ümmetinden sâlih kişiler beni gasledecekler, namazımı kılacaklar, defnedecekler; ben vefât edince yola çık, otur; mutlaka gelecekler var, onlara haber ver buyurmuştu. Mâlik, Ebuzerr'in namazını kıldırmış, sonra da Allah'ım, bu, Rasûlullah'ın sahâbîsi Ebûzerr'dir, sana kulluk edenlerden bir kulundur; senin yolunda müşriklerle savaşmıştır; dinini tebdil ve tağyîr etmemiştir, ancak yapılmaması gereken, yapılması hoş olmayan şeyleri görmüş, diliyle, gönlüyle karşı durmuş, bu yüzden cefâlara uğramış, sürülmüş, horlanmıştır; yapayalnız, garip olarak vefât etmiştir; Allah'ım ona bunları revâ görenlerden, Rasûlü'nün hareminden onu sürenlerden sen öcünü al demiş, herkes bu duâya âmin-hân olmuştu. Hazreti Emir (a.s) onu Mısır'a vâli tayin buyurmuşlardı. Giderlerken Muâviye, Osman'ın kâlesi Nâfi'i göndermiş. Nâfi, Eşter'le dost olmuş, emniyetini kazanmış, Süveyş yakınlarında Kulzüm

38

(Mâlik'ül-Eşter'i Mısır'a vâli tayin buyurdukları vakit Mısırlılara gönderdikleri mektup:)

Allah'ın kulu Emir'ul Müminin Ali'den; yarattığı yeryüzünde isyân edildiği, hak giderildiği, zulüm

---

denen yerde ona zehirli balla karışık süt içirerek şehâdetine sebep olmuştu. Şehâdet haberi Muâviye'ye ulaşınca, "Allah'ın orduları var, bal da onlardan" diye sevinmiş, mescide gidip minbere çıkarak Ali'nin iki kolu vardı; sağ kolunu Sıffin'de kestim, o, Ammâr'dı; şimdi de sol kolu olan Eşter'i kestim diye övünmüştü. Hazreti Emir, Mâlik'in şehâdetini duyunca pek müteessir olmuşlar, ben Rasûlullah'a ne menzilede, ne mertebede idiysem Mâlik de bana o menziledeydi, o mertebedeydi buyurmuşlardı. Şehâdetleri hicretin otuz sekizinci yılındadır (Tenkıyh, 2, s.48-49; Sefinet-ül-Bihâr, c.1, s.684-688).

Hâram olan şeyi içen, İslâm hükmünce dayak yiyen, Ebû-Süfyân'ın oğlu Utbe'dir; Tâif'te Abdullah oğlu Hâlid, ona had vurdurmuş, şer'i hükme göre seksen sopa vurdurarak onu dövdürmüştür (M. Abduh, 3, s.not. 3). Velid b. Utbe de had vurulanlardandır diyenler vardır (Kazvini, 4, s.21). Mala, mülke sâhip olmadıkça İslâm'a gelmeyenlerle, Mü'ellef'ül-Kulûb kastedilmektedir ki Ebû-Süfyan ve oğlu Muâviye de bunlardandır (Kazvini, s.21).

çadırının, iyinin de, kötünün de, oturanın da, yolculuk edenin de başı üstüne dikilip kurulduğu, iyilikle ferahlanmaya, kötülükten çekinmeye imkân kalmadığı bir çağda Allah için öfkelenen topluma.

Size Allah kullarından öyle bir kul gönderiyorum ki; korku günlerinde uyumaz, ürküntü çağlarında ihtiyâtı elden koymaz, kötülük edenlere ateşten de çetindir: O da Muzhac boyundan Hâris oğlu Mâlik'tir. Gerçeğe uyan sözlerini dinleyin; emirlerine uyun; çünkü o, Allah kılıçlarından bir kılıçtır ki yüzü, hiç mi hiç gedilmez, nereye vurursa keser, hatâ etmez.

Size gidin, dağılın diye emir verirse gidin, dağılın; durun, dayanın diye emir verirse durun, dayanın. Çünkü o, gereken şeyden ne bir adım ileri atar, ne de bir adım geri kalır, gereken işi ne geciktirir, ne o iş için iver; ancak ne yaparsa benim emrimle yapar. Sizin faydanız için, ona ihtiyâcım olduğu halde seçtim, size yolladım onu; o size öğüt verir, düşmanınıza karşı da çetindir; bu yüzden gönderdim onu.

* * *

53

Mâlik'ül-Eşter'i Mısır'a vâli tayin buyurdukları vakit ona yazdıkları Ahit Nâme

Rahmân ve Rahim Allah adıyla.

Bu, Allah'ın kulu Emir'ül-Müminin Ali'nin, vergisini toplamak, düşmanlarıyla savaşmak, halkını düzene sokmak, şehirlerini onarmak için Hâris'ül-Eşteroğlu Mâlik'i Mısır'a vâli tayin ettiği zaman ona verdiği emirnâmedir.

Ona, Allah'tan çekinmesini, kullukta bulunmayı seçmesini, kitabında, farzlarına, sünnetlerine dâir emredilenleri yerine getirmesini buyurur; çünkü hiçbir kişi yoktur ki Allah'ın emrettiği şeylere uymasın da kutlu olsun, mutluluk bulsun; onlara uymayan da yoktur ki âsî olmasın, kötülüğe düşmesin. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah kalbiyle, eliyle, diliyle yardım etmesini buyurur; çünkü adı ululandıkça ululansın. Allah dînine yardım edene yardım edeceğini, onu üstün tutana üstünlük vereceğini vaad etmiştir.[253] İsteklere düşünce nefsiyle savaşmasını, onun serkeşliğini giderip zaptetmesini emreder; çünkü **"nefis, gerçekten de kötülüğü pek emredicidir. Ancak Allah'ın acıdığı kişi kurtulur ondan."** (Yûsuf, 53).

---

253 - **"Ey inananlar, siz yardım ederseniz Allah'a, o da yardım eder size ve ayaklarınızı diretir; size sebat verir."** (47, 7). Allah'a yardımdan maksat; Allah dinine, yâni İslâm'a sarılmak, emirlerini tutmak ve düşmanlarla savaşmaktır. Nitekim bu âyet-i kerîmeden sonraki âyetlerde kâfir olanların yaptıkları kötülüğün kendilerine zarar vereceği, çabalarının boşa çıkacağı, yeryüzünde, kendilerinden önceki kâfirlerin de Allah tarafından yok edildikleri, Allah'ın inananlara yardımcı olduğu, kâfirlereyse bir yardımcı bulunmadığı bildirilerek bu, teyid edilmektedir (8-11).

Sonra şunu bil ki ey Mâlik, seni öyle bir yere yollamaktayım ki senden önce oradan adaletle hükmeden, zulümle hüküm yürüten nice devletler gelip geçmiştir. Sen kendinden önceki buyruk sahiplerinin yaptıklarını nasıl görüyor, seyrediyorsan halk da senin yaptığın işleri, senin gibi görecek, seyredecek. Sen onlar hakkında neler diyorsan halk da senin hakkında o çeşit sözler söyleyecek. Allah kullarının dillerine neler ilhâm eder de onları söyletirse, temiz kişiler, o sözlerle gerçeği anlarlar, hükümde bulunurlar.

Kendine temiz işleri zâhire edin, en fazla sevdiğin azık, sence bu olsun. Hevâ ve hevesine hâkim ol, sana helâl olmayan şeyleri yapma; nefsini bunlara meylettirme; nefsini kötülükten alıkoymak, sevdiğin, yahut nefret ettiğin şeylerde ona hakim olmak, ona insafla muâmelede bulun-maktır. Halka merhametle muâmeleyi kendine âdet et; onları sevmeyi, onlara lütfetmeyi huy edin. Onlara karşı yiyeceklerini, içeceklerini ganimet bilen yırtıcı bir canavar kesilme.

Çünkü halk iki sınıftır: Bir kısmı dinde kardeştir sana, öbür kısmı yaratılışta eştir sana.[254] Onlar

---

254 - Halkı umumî olarak iki sınıfa ayırmakta ve birinci sınıfın, 49. sure-i celilenin (Hucurât) 10. âyet-i kerimesinde bildirildiği gibi inananlar olup bunların din kardeşleri bulunduğunu, bildirmekte, ikinci sınıfınsa, yaratılışta bize eş ve denk olduğunu bildirerek inançta kardeş olmamakla beraber insanlık bakımından bize eş olanları, Kitap ehlini kasıt buyurmaktadırlar. Şu hâlde insanlık, umûmî ve eşit vasıf, imansa kardeşliği meydana getiren ve inananlara tahsis olunan vasıftır. Fakat her iki sınıfa karşı da adaletin yürütülmesi, bunların adalet bakımından ayırd edilemeyeceği

sürçebilirler, kusur ederler; bilerek, yahut yanılarak ellerinden bâzı şeyler çıkabilir. Senin yaptıklarını Allah'ın bağışlamasını nasıl seviyor, istiyorsan sen de onları bağışla; kusurlarından geç.[255] Çünkü senin mevkiin onlardan üstür; seni bu işe memûr edenin mevkii senin mevkiiden üstün; Allah'sa vâli tayin edenden de üstün; onların işlerini senin emrine vermiş, onlarla seni sınanmaya uğratmış, Allah'la savaşmaya kalkışma sakın; onun azâbından kurtulmana çâre yok; bağışlamasına, merhametine aldırış etmememe de imkân yok.

Halkın kusurlarını bağışlayınca nedâmete düşme; onlara cezâ verince de sevinme; seni yoldan çıkaracak öfkeye kapılıp ceza vermekte tez davranma. Ben onlara buyruk verenim, emrime uyulması gerek demeye kalkışma; çünkü bu gönle gurur verir; dini gevşetir, nimeti bozar gider. Gönlüne böyle bir düşünce geldi mi, gücünün, kuvvetinin üstünde olan Allah'ın gücünü, kuvvetini düşün, onun kudretine karşı aczini gör; bu, baş kaldıran, serkeşlik eden nefsini yatıştırır, kibrini, gururunu giderir, yitip giden aklını başına getirir. Sakın Allah'ın azametiyle boy ölçüşmeye, onun kudretine kendi gücünü kuvvetini benzetmeye girişme;

---

anlatılmaktadır.

255 - 24. sûrenin (Nûr) **"Üstün ve geçimi geniş olanlarınız akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda yurtlarından göçenlere vermekten çekinmesinler, ve iyilik etmeyi terk etmesinler ve bağışlasınlar ve suçtan çekinsinler. Allah'ın sizi yarlıgamasını istemez misiniz? Ve Allah suçları örter, rahimdir"** meâlindeki âyet-i kerimesine işaret buyrulmaktadır.(22).

çünkü Allah, her zorbayı hor-hakir eder; her baş çekeni, ululananı alçaltır gider.[256]

Allah'a karşı da insaflı ol, insanlara, ehline ayâline, adamlarından buyruğuna uyanlardan hoşlandıklarına karşı da insafla muâmelede bulun; böyle yapmazsan bil ki zulmetmiş olursun. Allah kullarına zulmedenin düşmanıysa Allah'tır, Allah'la düşmanlığa girişenin delilini Allah batıl kılar, zulümden geçinceye, tövbe edinceye dek de o kişi Allah'la savaşmış olur. Allah'ın nimetlerini bozan, zâil eden, azâbının çarçabuk çatmasına sebep olan şeyler içinde zulümden daha güçlüsü yoktur. Çünkü Allah mazlûmların duâlarını duyar; zâlimlere de çağı gelince azâbını yollar.[257]

Halkın vâliye en ağır gelen sınıfı belâ çağında ona en az yardım eden, adaletten hoşlanmayan, isteklerinde direndikçe direnen, kendilerine ihsanda bulunulduğu zaman en az şükreden, ihsanda

---

256 - **"Peygamberler, fetih ve yardım istediler ve her inatçı cebbar mahrum olup gitti"** âyet-i kerimesine işârttir (İbrâhim, 15).

257 - **"Böylece de suçlular istemeseler de gerçeği izhâr etmeyi ve batılın boşluğunu bildirmeyi murât etmedeydi. "** (Enfâl, 8) **"Yoksa bunu Allah'a isnâd ederek o uydurdu mu derler? Gerçekten de Allah dilerse gönlünü mühürler senin ve Allah, batılı mahveder, gerçeği gerçekleştirir sözleriyle; şüphe yok ki o, gönüllerde olanları bilir."** (Şûrâ, 24) ve **"Hiç şüphe yok ki onlar yapmadıkları şeyleri söylerler; ancak inananlar ve iyi işlerde bulunanlar ve Allah'ı çok ananlar ve zulme uğradıktan sonra yardıma mazhar olanlar müstesnâ. Ve zulmedenler yakında bileceklerdir hâlleri neye varacak ve nereye varıp gidecekler."** (Şuarâ, 227). Bu âyetlere işaret edilmektedir.

bulunulmayınca özrü güç kabûl eyleyen, zamânenin çetinliklerine az dayanan, ileri gelenleridir. Dînin direği olan Müslümanların topluluğuna sebep bulunan, düşmana karşı duranlarıysa halk tabakasıdır; onları sevmelisin; onlara meyletmelisin.

İnsanların ayıplarını görüp gözeten, onları açıp söyleyen kişiler sana en uzak kişiler olsun. Onları kendine yaklaştırma. Çünkü insanlarda ayıp olabilir; vâliyse bunları örtmeye en fazla hakkı olan kişidir. Onların bilmediğin ayıplarını açmaya, öğrenmeye kalkışma; sence bilinenleri, iyiliğe, temizliğe yormaya bak; bilmediklerin hakkındaysa Allah hükmeder. Ayıpları elinden geldikçe ört; buyruğuna uyanların ayıplarını örtmeyi sevdikçe, bu huyla huylandıkça Allah da senin ayıplarını örter, bağışlar.[258]

Halka karşı duyduğun kîni bırak, her suça ceza vermeye kalkma; sence doğru olmayan şeyleri bilmezlikten gel. Halkın kötülüğünü söyleyenlerin sözleri hemencecik gerçek bulma; çünkü halkın kötülüğünü söyleyen kovucu, öğütçülere benzese bile garez sâhibidir.[259]

---

258 - *"Kim mümin kardeşinin bir ayıbını bilir de örterse Allah da onun ayıbını örter."* (Hadis. Künûz'ül-Hakaık, 2, s.173-174).

259 - **"Ey inananlar, buyruktan çıkmış biri size bir haber getirdi mi doğru, yahut yanlış veya yalan olup olmadığını araştırıp iyice bir anlayın; yoksa bir topluluğa bilgisizlikle bir kötülükte bulunur da yaptığınıza nâdim oluverirsiniz."** (Hucurât, 6).

Nekes kişiyle meşverette bulunma; seni üstünlükten alıkor, ihsandan men eder, yoksulluğu gösterir sana, seni yoksulluğa sevk eyler. Korkakla danışma; işlerde zaafa düşürür, yapacağın şeyden seni alıkor. Haris kişiyle de danışma; zulümle mal yığmayı güzel gösterir sana. Nekeslik, korkaklık, hırs, ayrı ayrı huylardır ama bunların hepsi birden Allah'a kötü zan meydana getirmede birleşir.

Vezirlerinin en kötüsü, senden önce, kişilere vezirlik edenlerdir; suçta onlarla birlik olanlardır. Bunların yerine reyleri onlar kadar isâbetli geçkin olan, fakat onlar gibi zâlime zulmünde yardımcı, suçluya suçunda ortak olmayan hayırlı kişiler bulabilirsin. Bunların yükü sana daha hafiftir; yardımları sana daha güzeldir; sana besledikleri sevgi daha gerçektir; senden başkalarıyla ülfetleri daha azdır. Yalnızken de bunlarla düş kalk, meclislerinde de bunları bulundur.

Sonra acı bile olsa sana gerçeği söyleyen, Allah'ın dostlarında bulunmasını hoş görmediğin şeylerde sana az müsâade eden kişileri seç; onların sözleri seni gerçeğe götürür, haksızlıktan geri kor. Takvâ ehliyle gerçek kişilerle dost ol; onların seni fazla övmelerine, yapmadığın işleri yapmış göstererek övünmene sebep olmalarına müsâade etme; çünkü fazla övülme, insanı kibre götürür, faziletten düşürür.

İyilik edenle kötülükte bulunanı, katında bir görme sakın, çünkü onları bir görüş, iyilik edenleri iyilikten vaz geçirir; kötülük edenleri kötülüğe alıştırır; bunlara karşı lâyık oldukları muâmeleyi yap.

Bil ki vâlinin, halka lütufta, ihsanda bulunmasından, işlerini kolaylaştırmasından başka

halkın emniyetini celbedecek bir şey olamaz. Onlara lütfeder, aralarında adaletle muâmelede bulunur, işlerini kolaylaştırırsan evvelce yüreklerinde uyanmış bir nefret varsa yok olur, yerini emniyet ve sevi duygusu tutar. Onlara öylesine muâmele et ki, halk senin hakkında güzel bir zanna sâhip olsun. Gerçekten de iyi ve güzel zan, senin ağır yükünü hafifletir; o yükü senin sırtından alır. Şunu da bil ki senin hakkında iyi fikir güden, idârenden memnun olandır, kötü fikir taşıyanda idârenden memnun olmayandır.

Bu ümmetin ileri gelenlerinin, büyüklerinin güttükleri yolu yordamı, halkın alışıp yaptığı, böylece de birbirleriyle uzlaştığı, işlerinin düzene girdiği şeyleri eksiltme. Koyanların ecre, sevâba nâil oldukları eski yolu yordamı bırakıp onlara zarar verecek, yeni âdetler, yeni yollar icâd etmeye girişme; onlardan eksilttiklerinin vebâli sanadır.

İdaren altındaki şehirlerin düzene girmesi, halkın huzûra kavuşması için dâima bilginlerle görüş, bu hususta düşünceli kişilerle danış.

Bil ki halk sınıflara ayrılmıştır. O sınıfların bir kısmı öbür kısmının düzene girmesiyle düzelir, huzûra erer; bir kısmının öbür kısmından müstağni kalmasına imkân yoktur.

Bu sınıflardan biri, Allah ordusudur, askerlerdir; biri umûmi ve hususi işleri düzene sokan kâtiplerdir; biri adaletle hükmeden kadılardır; biri insafla, yumuşaklıkla kullar arasında hükmeden, beytülmal işlerini gören kişilerdir,biri Müslümanların amânına girmiş olan ve cizye veren Kitâp ehlidir, vergi veren Müslümanlardır; biri alış verişle uğraşanlar ve sanat

ehli olanlarıdır; bir de ihtiyaç sâhibi olan yok yoksul kişilerdir ki bunlar, bu sınıfların en aşağı tabakasıdır. Bunların hepsinin de adlı adınca Allah katında payı vardır; Kitabında, yahut Allah'ın salâtı o'na ve soyuna olsun Peygamberinin sünnetinde haddi konmuş, farzı bildirilmiştir ki bu ahidde, katımızda korunmaktadır.

Askerler, Allah'ın izniyle halkın sığınaklarıdır, vâlilerin ziynetleridir; dînin üstünlüğü, eminlik esenlik yolları onlarla korunur; halk ancak onlarla kalkınır, huzûra kavuşur. Askerler Allah'ın emriyle alınan vergiyle beslenebilirler; düşmanlarına karşı o sâyede güç kuvvet sâhibi olurlar; düzene girmeleri ancak o vergiye dayanılarak olur; neye ihtiyaçları varsa onunla düzene sokulur.

Sonra bu iki sınıf, ancak üçüncü sınıfla, kadılar, zekât ve vergi memurları ve kâtiplerle nizâma girer. Onlar halkın işlerini düzene sokarlar; faydalı şeyleri toplarlar ; ileri gidenlerin de, aşağı olanların da işleri onların sâyesinde emniyete kavuşur.

Bütün bu sınıfların ayakta durmaları, tâcirlerle, sanatkârlarla mümkündür. Onlar halkın muhtaç olduğu şeyleri toparlar; çarşılara, pazarlara dökerler, böylece başka sınıfların yapamayacağı şeyleri yaparlar.

Sonra ihtiyâcı olan, yokluk içinde bulunan, aşağı tabaka gelir. Bunları görüp gözetmek, bunlara yardım etmek gerektir. Allah katında bu sınıfların hepsinin de genişliği vardır, hepsinin de yeri vardır; ihtiyaçlarının giderilmesi, hallerinin düzene sokulması icâb eder. Bu da vâlinin vazifesidir. Vâlinin, Allah'ın emirlerini gereği gibi yapar, halkın düzenine çalışır, çabalarken Allah'tan

yardım dilemesi, hakka riâyet etmesi, bu işler kendisine hafif gelsin, ağır gelsin dayanması gerektir.

Orduna sence Allah için, Rasûlü için ve İmâmı için en fazla öğüt verenlerinden, emanet ve iffet bakımından en temiz olanlarından, hilimde en üstün bulunanlarından kumandanlar seç. Bunları, öfkelendiği zaman öfkesini yenen, cezâ vermekten acele etmeyen, özrü kabûl eden, zayıfları esirgeyen, kuvvetlilere karşı gevşemeyen kişilerden seçip tayin et; bunlar ne zora başvuranlardan olsun, ne zaafa düşenlerden.

Sonra toplumun soy-boy bakımından şereflilerinden, temiz ev bark sâhibi olanlarından, geçmişlerinde iyilik bulunanlarından, savaşlarda yiğit davrananlarından, cömertlerinden asker al. Çünkü bunlarda yücelik, büyüklük huyları toplanmıştır. İyiliğin, adamlığın dalları budaklarıdır bunlar. Sonra da babaların oğullarını görüp gözetmesi, esirgemesi gibi onların işlerini gör gözet, araştır; onlara ettiğin iyilik ve ihsan gözünde büyümesin; onlara verdiğin şey az bile olsa aşağı görünmesin sana. Çünkü bu ihsan, sana öğüt vermelerine, seni iyi bilmelerine, tanımalarına vesiledir. Onların büyük işlerini göreceğim diye küçük ehemmiyetsiz işlerinde ihmâl gösterme. Az bir lütfün bile bir yerde işe yarar, ondan faydalanırlar; çoğunun da yeri var; ondan da müstağnî kalamazlar. Askerine en çok yardım edenleri kendilerine istihkaklarını, erzaklarını tam olarak verenleri, yurdu korumak için şehirlerde kalanlarla savaşa gidenlerin ailelerinin ihtiyaçlarını giderenleri, kumandanlarının sence en itibar görenleri olmalı; onlara öylesine muâmelede bulunmalısın ki düşmanla savaşta hepsinin de derdi,

fikri bir olsun. Onları esirgemen, kalplerinin sana meyletmesine sebep olur.

Vâlilerin gözlerini aydınlatan işlerin en üstünü şehirlerde, dosdoğru olarak adaleti yaymak, halk arasında sevginin belirmesine sebep olmaktır. Onların sevgileri de, ancak gönüllerinin huzûra ermesiyle mümkün olur. Öğütlerinin doğruluğu ancak vâlilerinin hizmet müddetinin sona ermemesini istemeleriyle, idâresi kendilerine ağır gelmemesiyle, bir ayak önce gitmesini dilememeleriyle imkân bulur. Halkın dileklerini yerine getir, iyilerini öv, çektikleri zahmetleri say dök; çünkü güzel huylarını fazla anış, onların yiğitliklerini artırır; onları sevindirir. Allah dilerse iyilikte geri kalanları da o yola sevk eder, iyileştirir.

Sonra herkesin, sınanan, bilinen derecesini tanı; birinin çektiği zahmeti başkasına mal etme; onun yerine başkasını övme; herkese noksansız olarak hakkını ver; herkesin hakkını tanı. Birisinin büyük oluşu yaptığı, başardığı iş küçük bir işse, büyük görmene, gene birinin yaptığı iş büyükse, fakat kendisi düşkünse o işi küçük görmene sebep olmasın.

Büyük ve çetin işlerde, sana şüpheli görünen hususlarda Allah'a ve Rasûlü'ne başvurur. Yüce Allah irşâd etmeyi takdir buyurduğu topluma **"Ey inananlar, Allah'a Peygamber'e ve içinizden emredecek kudret ve liyakate sâhip olanlara itâat edin. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, bir şeyde ihtilâfa düştünüz mü o hususta, Allah'a ve Peygamber'e müracaat edin"** buyurmuştur (Nisâ, 59). Allah'a baş vurmak, onun Kitabının muhkem emrine uymak, Rasûle başvurmak

da onun reyde aykırılığı mucib olmayan apaçık sünnetine tâbi olmaktır.[260]

Halka hüküm verecek kişileri, sence idâresine memur olduğun kişilerin en üstünlerinden seç. Öyle ki işler onları daraltmasın, birbirlerine hasım olanlar, onlara üst gelmesin, ayakları sürçüp yanlış bir işe düşmesinler; bilmezken sonra bilip, anlamazken sonra anlayıp hakkı yerine getirmediklerine nâdim olmasınlar; kendilerini zanna kaptırmasınlar, azacık bir anlayışla hükmün sonunu araştırmaktan kalmasınlar; şüpheli işlerde hüküm verirken düşünsünler, dayansınlar; apaçık delillere uysunlar; hasmın mürâcaati onları sıkmasın, gönüllerini daraltmasın; işleri iyice açıp yayıp anlayışta en sabırlı kişiler, hak meydana çıkınca da en kesin hükmü verenler olsunlar; övülmede ileri gidiş onları kibre sevk etmesin; aldatışa kapılmasınlar; bu çeşit kişiler de pek azdır.[261] Sonra onların hükümlerinden de haberdâr olmaya fazlasıyla

---

260 - **"Öyle bir mâbuddur ki sana kitap indirdi,onun bir kısmı manası apaçık âyetlerdir ve bunlar kitabın temelidir. Diğer kısmıysa çeşitli mânâlara benzerlik göste-ren âyetlerdir. Yüreklerinde eğrilik olanlar fitne çıkarmak ve onları yorumlamak için mânâları açık olmayan âyetlere uyarlar. Halbuki onların yorumunu ancak Allah bilir. Bilgide şüpheleri olmayacak kadar kuvvetli olanlarsa derler ki: Biz inandık ona, hepsi de Rabbimizdendir; bunu aklı tam olanlardan başkaları düşünmez."** (Âl-i İmran, 7).

261 - **"Ey inananlar, sakının fazla şüphe etmekten. Şüphe yok ki bâzı zan ve şüpheler suçtur ve ayıplarınızı, gizli işleri arayıp gözetmeyin ve bir kısmınız, bir kısmını-zın gıyâbında kötülüğünü de söylemesin..."** (Hucurât, 12).

çalış; hâkimin geçimini fazlasıyla temin et; halka ihtiyâcını azalt. Sana yakın olanlara karşı küçük görünmemeleri, halkın dedikodusundan emin olmaları, hîleye kapılmamaları için onlara, katında yüksek bir mevki sağla. Bilhassa buna çok dikkat et; çünkü bu din, kötü kişilerin ellerine tutsak düştü; onunla hevâ ve havese uyuldu; onunla dünyâ dilenir oldu.

Sonra vergi ve zekât memurlarına dikkat et. Onları sınadıktan sonra tayin et; onları şahsî bir meyille ve rasgele tayin etme; çünkü bu iki şey cevir ve hıyânet kollarının bir araya toplanmasına sebep olur. Bunları temiz âilelerden, İslâm'a eskiden girmiş olanlardan tecrübe ve utanç sahibi kişilerden seç; çünkü onlar, ahlâkça en üstün namusça en doğru, garezlerden en kurtulmuş, tamahları en az, işlerin sonuçlarını dikkatte en fazla gayretli kişilerdir. Sonra da onların rızıklarını bol bol ver. Çünkü bu nefislerini düzeltmeye kuvvet verir onlara. Müslümanların elleri altında bulunan malları yemekten alıkor onları. Aynı zamanda, emrine uymazlar, emanetine hıyânette bulunurlarsa bu, onların aleyhine de delil olur sana. Sonra işlerini teftiş et, onlara gerçek ve vefâlı gözcüler gönder; hâllerini, işlerini görüp, anlayıp sana bildirsinler. Çünkü onların haberleri olmadan senin onlardan haberdar olman, onların emin bir sûrette iş görmelerine, halka yumuşaklıkla muâmele etmelerine sebep olur. Onların içinde zâlimlere yardım edenler varsa onlardan korun. Onlardan biri, vazifesinde hıyânet eder de gözcülerin verdikleri haber onun aleyhinde olur, hepsinin de verdiği haber aynı bulunursa bu tanık olarak yeter sana. Artık ona bedenî cezâyı verebilir, yaptığına

karşılık onu suçlu tutar, onu aşağılık bir derkeye düşürür, onu hıyânet dağıyla dağlar, töhmet zincirini boynuna takarsın.

Vergi işini de araştır, memurlarını ahvâlini düzene koy, çünkü vergi işinin ve vergi memurlarının düzene girmesi, onlardan başkalarının da düzene girmesi demektir. Onlardan başkaları ancak onların düzeniyle düzene girebilir. Çünkü insanların hepsi de verginin ve vergi memurlarının ehlidir, ayâlidir. Ancak vergi toplamaktan ziyâde memleketin kalkınmasına dikkat etmelisin; çünkü vergi memleket kalkındıkça toplanabilir. Memleket kalkınmadıkça mâmur bir hâle gelmedikçe vergi isteyen, şehirleri yıkar gider, kullarıysa helâk eder; öyle bir buyruk sâhibinin işi, idâresi pek az bir müddet sürür. Vergi verenler, verginin ağırlığından, yahut vergi verecekleri şeylere bir âfet geldiğinden, yahut içecekleri, sulayacakları suyun kesildiğinden, yahut bir bendin yıkılıp arâzîyi su bastığından, toprağın kaydığından, yahut da mahsûlün mahvolduğundan şikâyet ederlerse hallerini düzene sokacak bir derecede vergilerini azaltman gerektir. Bu sana güç gelmeli. Çünkü bu yardımla, bu kolaylık göstermenle halk refâha kavuşur, ülke de mâmur olur; bu takdirde senin idâren bezenir; ayrıca da halkı adaletle idâre ettiğin için onların saygısını, sevgisini kazanmış olursun; refahlarına hizmet ettiğin, adaletle muâmelede bulunduğun, onları kuvvetlendirdiğin için gerekince bu kuvvete de dayanabilirsin; onları esirgeyişin, haklarında adaletle muâmele edişin, onlara yumuşak davranışın da buna sebep olur. Öyle bir ân olur, öyle bir çağ gelir çatar ki onlara baş vurman

gerekir; onlar da dileğini seve seve kabûl ederler; istediğini yerine getirirler; çünkü ülkede vücuda gelen mâmurluk ve servet, onlara yükleyeceğin yükü çekmelerine kuvvet verir.

Bir yarin harâp olması oradaki halkın yoksul düşmesin-den ileri gelir; oradaki halkın yoksulluğuysa vâlilerin, kendilerine mal yığmalarından, vâlilikte kalacaklarına emin olmamalarından, ibret alınacak şeylerden az ibret almalarındandır.

Sonra kâtiplerini de teftiş et; onların da hallerine dikkat et; işlerine, onların hayırlılarını tayin et. Düşmanlara karşı kullanacağın düzenleri, gizli tuttuğun şeyleri, kendini büyük gören, bu yüzden de topluluğun önünde sana karşı durmaya cür'et eden kişilere değil, temiz ve iyi huylu olanlarına yazdır. Memurlarından gelen mektupları sana sunmakta gaflet etmemeleri, senden aldıkları emri, aldıkları gibi bildirmeleri, bir ahde gireceğin vakit şartları gevşek, zayıf bırakmamaları, gerekirse o ahdi bozmakta aciz göstermemeleri, şartları ona göre koşmaları, işleri başarırken de hadlerini bilmeleri gerektir. Kendi haddini bilmeyen kişi başkasının haddini hiç bilmez.

Sonra onları, kendi anlayışına güvenerek, onlara meyline uyup haklarında iyi bir zan besleyerek tâyîn etme; çünkü insanlar, yapmacıklara baş vurarak, güzel hizmetler göstererek kendilerini vâliye iyi tanıtırlar; oysa ki yapmacık hareketlerin ötesinde ne öğüt vermeyi bilirler, ne emanete riâyet etmeyi. Senden önceki temiz kişilerin seçtikleri kişilere bak, sen de onları seç, halka en güzel muâmelede bulunmalarını, en fazla emanete riâyetle tanınmış olanlarını iş başına

getir; bu, Allah'a karşı özü doğru olduğunu, işlerine memur olduğun kişilere de hayırlı bulunduğunu ispât eder.

Her işin başına en büyüğü kendine üç gelmeyecek, işlerin çokluğu, onu şaşırtmayacak kişileri geçir. Kâtiplerinden birinde bir ayıp görür de aldırmazsan o ayıpla da sen ayıplanırsın, sonra cevap da veremezsin.

Bir de tâcirleri, sanat ve zanaat erbâbını tavsiye ederim sana; onlara karşı hayırlı ol. Onların bir kısmı oturdukları yerlerde ticaretle meşgul olur. Bir kısmıysa bir yerden bir yere gider, mal götürüp getirir; bir başka bölüğü de halkın muhtâç olduğu şeyleri ellerinin emekleriyle hazırlar. bunlara hayırla muâmelede bulun; çünkü onlar faydalı kişilerdir. Gereken şeyleri uzun yollar aşarak, beller geçerek, ülkendeki karalarda, denizlerde, düzlüklerde, dağlıklarda gezerek alırlar, getirirler; oysa halkın o şeylerin bulunduğu yerlere gitmesine ne imkân vardır, ne de gücü yeter. Onlar düzene bağlıdırlar, isyanlarından korkulmaz; barış adamlarıdır, gailelerinden ürkülmez. Bulunduğun yerde de onların işlerini gör gözet, uzak, yakın şehirlerde de hâllerini izle, dikkat et, bir zulme uğratma onları. Ama şunu da bil ki, bütün bunlarla beraber, bunların çoğunda aşırı bir hırs, kötü bir nekeslik, bencillik, faydalı şeyleri gizleyip, saklayıp azalınca değerinden fazla satma gayreti, menfaat düşkünlüğü vardır; ellerinde bulunanları bildikleri gibi satmak isterler; buysa halkın zararına sebep olduğu gibi vâlilere de buna göz yummak ayıptır, noksandır. İhtikârı men et; çünkü Allah'ın salâtı o'na ve soyuna olsun Rasûlullah da men etmiştir. Alış veriş, güzel

sûrette, adalet terazilerine uygun olarak, bir narh konarak yapılsın; iki taraf da, satan da zarar etmesin, alan da. Sen ihtikârı nehyettikten sonra onu yapmaya kalkışan olursa cezâlandır, fakat cezada pek de ileri gitme.[262]

Sonra Allah için, Allah için aşağı tabakayı gör gözet. Onlar başvuracakları bir düzen bulamayan, yok yoksul, muhtaç, darlıkla bunalmış, dertlere karmış, kazançtan âciz kalmış kişilerdir. Bu sınıf içinde dilenenler olduğu gibi bir şey umup bekleyenler, fakat kimseden bir şey istemeyenler de vardır,[263] Onların

---

262 - *"Alış veriş, ancak iki tarafın rızasıyla olur."* (Hadis, Câmi, 1, 85) *"Tâcirler yok mu, onlardır kötülük edenlerin, kötü kişilerin ta kendileri."* (Künûz'ül-Hakaık, 2, s.32) *"Ne kötü kuldur muhtekir kul; Tanrı ucuzluk, bolluk verdi mi mahzûn olur, kıtlık oldu mu sevinir, ferahlar. "* (Câmi, 1, s.106) *"Malı mülkü getiren rızıklanır; saklayan lânete uğrar."* (aynı, 121) *"Kim bir yenecek şeyi pahalansın da öyle satayım diye ümmetimden kırk gün saklasa, sonradan onu sadaka olarak verse bile kabûl edilmez."* (2, s. 142) *"Halkın muhtâç olduğu şeyleri çarşımıza, pazarımıza getiren, Tanrı yolunda savaşan ere benzer, pahalılaşsın diye saklayansa Tanrı Kitabını aykırı anlamda anlayan gibidir."* (1, s.121) *"Kim bir malı saklar, pahalılaşsın da Müslümanlara öyle satayım niyetine kapılırsa yanlış yolda sapmış olur; Allah'ın ve elçisinin amânından, emniyetinden uzaklaşmıştır."* (2, s.142).

263 - **"Verilen şeyler, kendilerini tamamıyla Allah yoluna vermiş olup yeryüzünde dolaşmayın (dilenmeyen) yoksullara aittir. Bilmeyen kişi, onların istiğnâlarını görüp zengin sanır; halbuki sen yüzlerinden tanırsın onları. Yüzsuyu dökerek halktan bir şey istemez onlar. Hayır için ne harcarsanız şüphe yok ki Allah onu bilir."** (Bakara, 273).

hakkına dâir Allah'ın sana emrettiği şeyi Allah için olsun, koru. Onlara, memur olduğun beytülmâlden, her şehirde, Müslümanların ganimet olarak elde ettikleri ve devlete ait olan arâzînin gelirinden, ekininden bir pay ayır. Bulunduğun şehirde, o şehre yakın yerlerde olanlarıyla uzaklarda bulunanları aynı hükme tâbidir; onların her biri hakkına riâyet etmeni ister. Nimetler içinde bulunuşun, ehemmiyetli işlere dalışın, onları unutturmasın sana; ehemmiyetli işlere bakman, küçük sayılan işlere bakmayışına bir mâzeret olamaz; böyle bir özürde kabûl olunamaz. Unutturmasın sana onları ehemmiyetli işlere dalman; yüzünü çevirme onlardan. Onların gözlere hor görünenlerini, insanlar tarafından aşağı sayılanlarını, fakat sana gelip hâllerini anlatamayanlarını sen ara, bul. Onları bulmak, hâllerini sorup anlamak için Allah'tan korkan, ona karşı ululanmayan güvendiğin kişiler yolla; onların hâllerini sana bildirsinler. Sonra haklarında öylesine harekette bulun ki Allah'a ulaştığın gün onlar hakkında özürler getirmeye kalkışmayasın. Çünkü bunlar, halk içinde başkalarından daha fazla insafa lâyık kişilerdir. Bütün bu sınıfların haklarını vermeye gayret et, bilmeyerek hakkına riâyet etmediklerin için de Allah'tan bağışlanmanı dile.

Yetimlerden, kocalmış kişilerden bir düzene baş vuramayanları, kimseden bir şey dilemeyenleri gör gözet. Bu, vâlilere ağır bir yüktür. Fakat hakkın hepsi de ağırdır. Ancak Allah, hayırlı bir sonuca varmalarını isteyip ona dayananlara, vaad ettiğini gerçek bilip inananlara o yükü hafifletir.

Zamanın bir kısmını ihtiyaç sahiplerine hasret, onların hepsini huzuruna al, otur, onlarla görüş. O mecliste seni yaratan Allah'a karşı gönül alçaklığını takın. Askerinden, yardımcılarından, koruyucularından, zaptiye erkânından hiç kimse onları korkutmasın; onlara mâni olmasın, onlar da seninle yüzyüze korkmadan, çekinmeden konuşsunlar. Allah'ın salâtı o'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'ın bir yerde değil, birçok yerde "Zayıfın kokup çekinerek, dili dolaşarak söz söylemeye çalıştığı, fakat kuvvetliden hakkını alamadığı toplum ne temizliğe ulaşır, ne kutluluğa kavuşur" buyurduğunu duymuşumdur; onların sert konuşmalarına, söz söylerken ağır lâflar edenlerine tahammül et; daralmayı, onlarla görüşmekten çekinip utanmayı bırak da Allah bu yüzden sana rahmetlerini yaysın; ona itâatin yüzünden sevaplar versin. İhsanda bulunduğun zaman minnet yükleyerek verme ki, verdiğin, alana sinsin; vermediğin zaman da güzellikle özürler getirerek verme ki almayan, hiç olmazsa sevinsin.[264]

---

264 - "Güzel söz ve suç bağışlama, ardında minnet olan sadakadan hayırlıdır. Allah müstağnidir; cezâ vermede acele etmez. Ey inananlar, malını insanlara gösteriş için harcayan ve Allah'a, âhiret gününe inanmayan kişi gibi sadakalarınızı, ihsanınızı, başa kakmakla minnet ve eziyetle hiç verilmemiş bir hâle getirmeyin. O çeşit adam, sanki şiddetli bir yağmur altında kalıp üstündeki toprağın kayarak sıvaşmasıyla kaypak bir hâle gelen kayadır. O çeşit adamlar, kazançlarından hiçbir sevap elde edemezler ve Allah, inanmayan kavmi doğru yola sevk etmez. Malını, Allah rızasını kazanmak için özlerin-dekini yerli bir hâle getirip kendilerine mal etmek için verenlerse bir

Bâzı işler de vardır ki bizzat senin yapman gerektir. Bunların biri, kâtiplerinin yazmakta aciz gösterdikleri hususlarda memurlarına senin cevap vermendir. Biri de halkın ihtiyacı sana hangi gün arzedilirse hemen o gün o ihtiyaçları gidermendir ki bu, olabilir ki yardımcılarını sıkar; vaktinde yapmazlar bu işi. Her günün işini o gün gör. Çünkü her gün yapılacak bir iş vardır.

Vakitlerinin en üstününü, en fazlasını seninle Allah arasındaki kulluğa hasret. Fakat halka sarf ettiğin vakitlerin de hepsi, işlerde niyetin temiz oldu mu, halk bu yüzden esenliğe erişti mi Allah'a ait olur, ona kulluk sayılır.[265]

Allah için dînini hâlis kılan farzlara bilhassa dikkat et. Gecende gündüzünde bedenî ibâdetlerini onlarla Allah'a yaklaşmak kastıyla kusur etmeden, riyâya düşmeden nasıl gerekse o çeşit yerine getir. Halka namaz kıldırdığın zaman namazı uzatıp onları usandırmadan, tez, fakat erkânını yitirmeden kıldır; çünkü halk içinde hasta olan vardır, işi-gücü olan vardır. Allah'ın salâtı o'na ve soyuna olsun, bene Yemen'e gönderdiği zaman Rasûlullah'a, onlara nasıl namaz kıldırayım diye sordum. En zayıfının kıldığı

---

tepedeki bahçeye benzerler; bol bol yağan yağmur, o bahçenin meyvelerini iki misline çıkarır, hattâ bu çeşit yağmur yağmasa bile mutlaka bir çisentiye kavuşur orası ve Allah, bütün yaptıklarınızı görür." (Bakara, 263, 265).

265 - *"Bir gün adaletle muâmelede bulunmak, altmış (nâfile) ibâdetten üstündür."* Hadis, Künûz'ül-Hakaaık, 2, s.113).

namaz gibi kıldır, inananlara karşı merhametli davran buyurdular.[266]

Bütün bunlardan sonra derim ki: Buyruğunun altında bulunanlara uzun müddet görünmez olma; çünkü vâlilerin halka görünmemeleri darlıktan bir kısımdır; halkı sıkar; vâlilerin idâre işlerinde az bilgili olduklarına delâlet eder. Onlara görünmemek, onların birçok şeyleri öğrenmelerine de engel olur; onlarca büyük şeyler küçük görünür, küçük şeylerse gözlerinde büyür; güzel ve iyi, çirkin görünür onlara; çirkinse güzelliğe bürünür; hakla batıl birbirine karışır gider. Vâli de bir insandır ancak; halkla görüşmedikçe onların hâllerini bilemez. Kendisinden gizli kalanları göremez. Gerçeğin apaçık alâmetleri yoktur ki bunlarla doğru, yalandan ayrılsın. Sen iki kişiden birisin ancak: Birisi mutlâka hakkı yerine getirir, herkese hakkını verir; gereken hakkı verdikten, iyi iş gördükten sonra neden gizleneceksin? Öbürü, vermemeyi, hakkı edâ etmemeyi âdet edinmiştir; halk senden ümit kestikten sonra hemencecik el çeker senden, ne diye onlara görünmeyeceksin? Oysa ki halkın sana zahmet vermeyen şikâyetlerinin çoğu, ya bir zulme uğradığındandır, yahut muâmelede insaf ve adalet isteğindendir.

Sonra vâlinin bâzı adamları da bulunabilir ki onlar, kendi reyleriyle hareket ederler; zulümde bulunurlar; insafları azdır; muâmelelerinde adaleti gözetmezler;

---

266 - *"Toplumun en zayıfının namazı gibi namaz kıldır; okuduğu ezana karşılık para alan kişiyi müezzin yapma..."* (Câmi, 2, s. 37).

bütün bunların sebeplerini kesip ortadan kaldırarak şerlerini insanlardan gider. Yakınlarına, yanında bulunanlara arâzi verme ki bâzı yerleri, bâzı tarlaları elde etmek tamahına düşmesinler; aksi halde oradaki köye zarar gelir; bu işin, bir ırmaktan su almak ihtiyâcında bulunanlara zararı dokunur; o sudan faydalanmak, o yerden fayda sağlamak isteyenlere arâziye sâhip çıkanlar zulmederler; bunun faydası başkasına düşer, vebâliyse vâlinin boynuna yüklenir; oralardan, verdiğin kişiler faydalanırlar, ayıbıysa dünyâda da sana düşer, âhirette de sana.[267] Yakın olsun, uzak olsun, kime gerekse hakkını ver; bu hususta sabırlı ol, ecrini Allah'tan iste; akraban ve yakın adamların bile olsa haktan ayrılma; işin sonunu düşün; isterse sana ağır gelsin bu iş, hayırlı olduğu sence mâlûmsa yapmaktan çekinme; hakkını yerine getir. Halk bir işte zulüm var zannına düşer, sana hayıflanırsa aslını anlatarak, özürler getirerek zanlarını değiştir; bu sûretle sen adaletle iş görmüş olursun, buyruğun altındakilere de yumuşaklıkla muâmele etmiş bulunursun. Özür getirmekle sen hakka riâyet eder, murâdına erersin, halk da doğruyu anlar, işin aslını bilir.

Düşmanın, seninle barışmak isterse reddetme. Barışta Allah'ın rızası var, orduna huzur ve istirahat ver,

---

267 - *"Hiç şüphe yok ki kıyâmet günü insanların ulu Allah'a en sevgilisi ve yer bakımından (mânen) ona yakını adaletle idâre eden imamdır. Ulu Tanrı tarafından en ziyâde buğzedileni ve ona en uzak bulunanı da hükmü altındakilere cevreden, zulmeden imamdır."* (Câmi, 1, s.72).

sen de sıkıntılarından kurtulmuş olursun; şehirlerinse eminliğe kavuşmuş olur.[268] Ama barıştıktan sonra düşmanından sakın da sıkın; çünkü çok kere düşman yaklaşır, gafil olmanı bekler. Şu halde ihtiyatla hareket et, bu hususta iyi bir zanna düşmeyi töhmet altına al. Seninle düşmanının arasını bir bağla bağladın, onunla bir muâhedeye vardın, yahut da ona aman elbisesini giydirdin mi ahdine vefâ et; verdiğin amana riâyet et; nefsini, ona verdiğin söze, ahde kalkan yap. Çünkü dilekleri birbirine aykırı, reyleri darmadağın ve çeşit çeşit olduğu hâlde insanların Allah'ın farz ettiği şeylerde hepsi de ahde vefâ etmeyi ululadıkları gibi ululadıkları bir farz yoktur. Hattâ Müslümanlar şöyle dursun, müşrikler bile bunu gerekli saymışlar, buna riâyet etmişler, ahitte, amanda durmamanın ne zararlar vereceğini bilmişlerdir. Verdiğin amana gadretme; ahdini bozma, hıyânette bulunarak düşmanını aldatma, çünkü Allah'a karşı böyle bir cür'ette bulunan, çok kötü, çok ziyankâr bir bilgisizdir ancak. Allah, ahdini, amanını kulları arasında bir rahmet olarak yaymıştır ki o, bir emniyettir, herkes orda esenleşir; bir haremdir, herkes ona sığınır; bölük bölük herkes onun civârına koşar gider. Onu bozmak, ona hıyânet etmek, ona hîle katmak olamaz. Bahânelerle bozulacak ahde girme, pekiştirdikten sonra yorumlara güvenme; Allah adına verdiğin ahdi

---

268 - **"Barış daha hayırlıdır..."** (6, 128) **"Müminler kar-deştir ancak, kardeşlerinizin aralarını uzlaştırın."** (aynı, 128) **"Düşmanlar sulha yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah'a dayan; şüphe yok ki o her şeyi duyar, bilir."** (Enfâl, 61).

bozmaya, haksız olarak ondan dönmeye kalkışma; genişlemesi umulan, sonunda üstünlük bekleyen darlığa dayanman, günahından korkacağın gadirden hayırlıdır; bozarsan Allah'ın gazabı gelip çatar sana; ne dünyada berhudar olursun, ne âhiretinde.

Sakın haksız olarak kan dökmekten, çünkü azâba sebep olan, suç bakımından ondan daha büyük bulunan, nimetin zevâline, devletin yitmesine sebep teşkil eden hiçbir şey yoktur ki haksız olarak kan dökmekle kıyaslanabilsin. Kan dökenlerin hesâbını kıyâmet gününde bizzat noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah görecek, azaplarını o verecektir.[269] Harâm olarak kan dökmekle gücünü kuvvetini çoğaltmaya kalkışma; çünkü bu gücü kuvveti zayıflatır, hatta yok eder gider. Bilerek kan dökme husûsunda ne Allah katında bir özrün kabûl edilir, ne benim katımda. Çünkü cezâsı kısastır bunun. Yanlışlıkla kamçın, yahut kılıcın, yahut da elin bir kötülüğe sebep olursa, kudretine güvenip ululanarak, öldürülen kişinin velilerine, onun diyetini vermekten kaçınma.

Kendini beğenmekten, seni ululuğa sevk eden şeylere uyup güvenmekten, övülmeyi istemekten çekin; çünkü bunlar, ihsan sâhiplerinin ihsanlarını yok etmek, ecirlerini mahveylemek için Şeytanın göz attığı fırsata yol açan şeylerdir.

---

269 - **"Ve kim bir mümini kasten öldürürse cezâsı cehenneme atılmaktır, ebedî kalır orda ve Allah ona azâbe-der ve rahmetinden uzaklaştırır onu ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır da."** (Nisâ, 93).

İdârene tâbi olanlara ihsanda bulununca da onları minnet altında bırakmaya, ihsanını başlarına kakmaya kalkışma. Yaptığını çok görmekten de çekin. Vaadedince ve vaadinden dönme. Başa kakmak, ihsanı yok eder; yapılan iyiliği çok görmek, büyük saymak, gerçeğin ışığını söndürür; vaatten dönüş, Allah'ın gazabını, halkın nefretini mucib olur; Yüce Allah, **"Allah katında en beğenilmeyen şey yapmayacağınız şeyi söylemenizdir"** buyurur.(Saf, 3)

Zamânı gelmeden işlerde aceleye düşme. Yapmak imkânı olunca da o işte ihmâl etme; doğruluğu sence belli olmayan işe girişme, ama doğruluğu açıkça belli olan işi de savsaklama. Her işi yerinde yap, her işi yerinde işle.

Herkesle bir ve eşit olduğun şeylerde kendi payını çoğaltmaya kalkışma; herkesin gözettiği şeylerde gaflete düşme; çünkü sen, başkalarına da örneksin. Az bir zaman sonra işleri örten perdeler açılır, mazlûmun hakkı da senden alınır.[270]

Öfkeni yen, kendine sâhip ol. Elini, dilini gözet. Bütün bu hâllerde hemencecik cezâ vermekten çekin; cezâyı geriye at, öfken yatışıncaya dek elini, dilini gözet. Bu söylediklerimi âhireti anarak, Rabbine

---

270 - **"Ölüm baygınlığı gerçek olarak gelip çattı mı, buydu işte denir senin kaçıp durduğun. Ve üfürülür sûr'a, işte bugündür azap günü ve herkes yanında bir sürüp götüren ve bir tanık olarak gelir. Andolsun ki gafletteydin bundan, derken perdeyi kaldırdık gözünden, artık gözün keskin bugün."** (Kaaf, 19-22).

ulaşacağına inanarak derdini, gussanı çoğaltmadıkça da yapamazsın.

Sana, senden önce, adaletle hüküm sürenleri, yahut üstün yol yordamları, Allah'ın salâtı o'na ve soyuna olsun, Peygamberimizin eserini, yahut da Allah Kitabındaki farzları anmak, bizim bunları anıp düşünerek nasıl hareket ettiğimizi görmek, bu ahitnâmemden sana verdiğim buyruklara uymaya kendini zorlamak gerektir; nefsine uymak husûsunda bir gevşeklik göstermemen için bu kadar delil gösterdim sana.

Ve ben, benim ve senin, kulların en güzel anışlarına iyi ve yerinde övüşlerine mazhar olmamızı, şehirlerde iyi ve güzel eserler bırakmamızı, nimetin,hakkımızda tam ve olgun olarak, lütuf ve ihsanın kat kat fazlasıyla verilmesini, benim de, senin de ömrümüzün kutlulukla ve şehit olarak tamamlanmasını Allah'ın bol ve sayısız rahmetine, pek büyük kudretine, her dilenen şeyi lütfedip vermesine sığınarak niyâz etmekteyim ve biz, gerçekten Allah'ın rızasını istemekteyiz. Selâm Rasûlullah'a; Allah'ın salâtı ve selâmı o'na ve tertemiz soyuna olsun.[271]

---

271 - Bu Ahit-Nâme, pek ileri bir görüşle yazılmıştır. Bir yere hükmetmek üzere tayin edilen kişinin o yerin târihî, coğrafi, iktisâdî durumunu iyiden iyiye bilmesi, anlaması, târihten ibret alması, halkın din kardeşi ve yaratılışta eş ve kardeş iki sınıf olarak görmesi, herkese adaletle, merhametle muâmele etmesi, kimsenin malına, canına göz dikmemesi, halktan gizlenmemesi, kendisini onlardan ayrı, üstün ve büyük görmemesi, yaşayışta, geçimde onlardan ayrılmaması cezâ vermede bile adaletle beraber merhamete riâyet etmesi,

34

(Muhammed b. Ebi-Bekr'i (r.a) Mısır vâliliğinden azledip yerine Mâlik'ül-Eşter'i tayin ettikleri zaman

---

savaşa kesin olarak lüzum görülmedikçe başvurmaması, kan dökmekten çekinmesi, her hususta halka örnek olması gerektiğini bildirmektedir. Hz. Emir (a.s) bu Ahit-Nâmele-rinde halkı sınıflara bölmede, her sınıfın öbür sınıfların düzene girmesiyle düzgün bir hâle gelebileceğini anlatmaktadır. Ülkenin huzûru askerle mümkündür; askerin dış saldırıya karşı durması, iç düzeni koruması vergiyle mümkündür. Fakat vergide de halkın, vergi yılının, bölgenin verim ve kabiliyetinin göz önünde tutulması gerektir. Verginin verilmeyecek, yahut halkı zarara sokacak bir hadde çıkarılması halkı yoksul düşürür. Halkı yoksul olan bölgeyse harap olur gider. Ülkenin kalkınması, halkın kalkınmasına bağlıdır, verginin verilebilecek miktarda olması, vergi memurlarının adalete riâyet etmeleri, alış verişte bulunan sanat ve ticaret erbabı olan sınıfa bağlıdır. Yalnız bunların ihtikârda bulunmamalarına, malı değerinden fazla satabilmek için saklamamalarına, satışta fazla kâr gözetmemelerine dikkat etmek, hem devlet ve mal memurlarını, hem esnafı, sanatkârı sıkı bir teftişe tâbi tutmak icâb eder. Ancak bu teftişte de dindar, namuslu, tecrübeden geçmiş, doğru sözlü ve doğru özlü kişiler kullanılmalıdır. Bütün bunlarla beraber gene de vâli her söylenen söze, her verilen habere inanmamalı, bizzat bu sınıfları murâkaba altında tutmalıdır.

Hâsılı bu Ahit-Nâme, halkı idâre etmek, devlet işini düzene sokmak mevkiine gelen, getirilen kişi için zamanında olduğu gibi bugün de, yarın da, gerçekten de geçerli ve çok ileri görüşleri ihtivâ eder.

Mâlik, Mısır'a gitmeden Muhammed'e yazdıkları mektup:)

(**Hamd ü senâ ve salât ü selâmdan**) Sonra derim ki: Senin yerine Eşter'i tâyînime canın sıkılmış, bunu haber verdiler bana. Fakat bil ki ben bunu seni bu işte zayıf bulduğumdan, bu işe daha fazla sarılmadığından yapmadım. Seni hükmettiği yerden ayırdım ama daha kolay idâre edebileceğin, daha fazla seveceğin bir yere vâli tayin edeceğim.

Mısır'a vâli olarak tâyîn ettiğim zat, bize karşı öğütçü, düşmanlara karşı çetin bir zâttı; Allah ona rahmet etsin; günlerini tamamladı, ölümle buluştu ve biz ondan razı olduğumuz hâlde vefât etti. Allah onu rıdvâniyle mükâfatlandırsın; sevâbını kat kat arttırsın.

Düşmanına karşı çık; tedbirle yürü; seninle savaşanla savaşmakta çevik ol; onları Rabbi'nin yoluna çağır; Allah'tan çok çok yardım iste ki bu, Allah izin verirse sıkıntılarında sana yeter; başına gelen şeylerde de sana yardım eder.

* * *

(Muhammed b. Ebi-Bekr'ine (r.a) Mısır'da şahâdetinden sonra Abdullah b. Abbâs'a mektupları:)

(Allah'a hamd ü senâ, Rasûlü'ne ve soyuna salât ü selâmdan) Sonra şunu bildiririm ki Mısır alındı, Allah ona rahmet etsin, Muhammed b. Ebi-Bekr şehit edildi. Onu, Allah katında öğüt veren bir evlât, zahmete katlanan bir vâli, kesen bir kılıç, kötülükleri defeden bir direk bilirim; onun vefâtı dolayısıyla bize ecir vermesini dilerim Allah'tan.

Halkı ona uymaya, bu olaydan önce ona yardım etmeye çağırdım, teşvik ettim. Gizli, aşikâr, yeniden ve tekrar onları dâvet ettim. Bir kısmı dâvetime icâbet etti, fakat istemeyerek. Bâzısı bahâneler buldu, fakat yalan söyleyerek. Bâzısı da oturakaldı yardım etmeyerek. Onlardan tez zamanda beni kurtarmasını dilerim Allah'tan. Andolsun Allah'a ki düşmanımla buluştuğum çağda şehit olmayı istemeseydim, şehâdeti ummasaydım ölümüne razı olurdum; bunlarla birgün bile beraber bulunmayı istemezdin, bunlarla ebedî olarak buluşmazdım.[272]

* * *

İkinci Kısmın sonu

---

272 - Muhammed b. Ebi-Bekr için birinci kısmın son bölümünde 107, hitâbenin notuna bakınız.

18 Zilhıccet'ül-Harâ, İyd-i Gadîr, sali 1389.

3. Kısım

KISA SÖZLERİ, HİKMEK VE VECİZELERİ

1. Bölüm

DİN, İMAN, MÜMİN, MÜSLİM, KUR'AN, İBADET

(İmandan sorulduğu vakit buyurmuşlardır ki:)

* İman dört direk üstünde durur: Sabır, yakıyn, adalet, cihâd. Sabır dört kısımdır: Özlem, korku, çekinmek, tetikte durmak. Cenneti özleyen dileklerden vazgeçer. Cehennemden korkan haramlardan çekinir. Dünyada çekinen kişi, dünyâ musîbetlerini hiçe sayar. Ölüme karşı tetik duransa hayırlı işlere koşar.

Yakıyn de dört kısımdır: Akıllılık, hikmeti yormak, geçmişlerden öğüt almak, geçenlerin yolunu yordamını izlemek. Akıllılıkta gözü açık olana hikmet aydınlanır. Himeti apaydın gören ibret alır. İbret alansa geçmişlerdenmiş gibi hareket eder. Dünyaya da aldanmaz.

Adalet de dört kısımdır: Anlayışta derine dalmak, bilgide derin olmak, aydın hükümle karara varmak, hilimde direnmek. Kim anlayış sâhibi olursa, ilmin dibine dalar; kim ilmin dibine dalarsa hükümde yol yordam neyse elde eder; hilim sâhibi olansa yaptığı işte ileri gitmez, insanlar arasında tertemiz yaşar.

Savaş da dört kısımdır: Doğruyu buyurmak, kötülüğü nehyetmek, gerçek işlerde doğru olmak,

gerçeğe uymayanlara düşmanlık gütmek. Doğruyu buyuran kişi inanan-ların bellerini doğrultur; kötülüğü nehyeden, münâfıkların burunlarını kırar; gerçek işlerde doğru hareket eden, kendisine gereken şeyi yapar; kötülüklere, gerçeğe uymayanlara düşman olan, Allah için kızan kişiyse öyle bir hâle erer ki, Allah onun yüzünden onun düşmanlarına kızar ve kıyâmet gününde onu razı eder.

Küfür de dört direk üstünde durur: Doğru olmayan şeylerde derine dalmak, kavga yolunu tutup ululanmak, gerçekten sapmak, aykırı yol tutmak. Gerçek olmayan şeylerde derine dalan, gerçeğe ulaşamaz; bilgisizlikle kavgaya girişen, kavgayı çoğaltan, gerçeğe karşı kör olur kalır. Kim gerçekten saparsa iyi şey ona kötü görünür; kötülükse güzelleşir; sapıklık sarhoşluğuna tutulur. Aykırı yol tutanınsa yolları güçleşir, işleri sarpa sarar, kurtuluş yolu da daraldıkça daralır.

Şüphe de dört direk üstünde durur: Batıl üzere savaşmak, korkmak, işkile düşmek, sapıklığa teslîm olmak. Savaşmayı âdet edinmenin gecesi sabah olmaz. Korkanın önündeki ardına düşer. Şüpheye yolunda yelip yortanı o şüphe, şeytanların ayakları altına atar; dünyâ tehlikeleri yüzünden sapıklığa teslim olansa dünyâda da helâk olur, âhirette de.

* İnsanlar, dünyâlarını düzene sokmak için dinlerine ait bir şeyi terk ettiler mi Allah onları ondan daha zararlı bir şeye uğratır.

* Farzlara zarar veren nâfilelerle yakınlık olamaz.

* Sizi İslâm'a öylesine bir nispetle mensup sayayım ki benden önce kimse böyle bir nispeti söylememiştir.

İslâm teslîm oluştur; teslîm oluş yakıyndir; yakıyn gerçeklemektir; gerçeklemek ikrardır; ikrar emre uymaktır; emre uymaksa o emirleri yerine getirmektir.

* Yaradanın büyüklüğü, yaratılanı gözünde küçültür.

* Namaz, her temiz kişinin Tanrı'ya yaklaşmasıdır. Hac, her zayıfın savaşıdır. Her şeyin zekâtı vardır; bedenin zekâtı da oruçtur. Kadının savaşıysa kocasıyla iyi geçinmesidir.

* Nice oruçlu vardır ki orucundan elde ettiği ancak açlıktır, susuzluktur. Nice geceleri ibâdetle geçiren vardır ki o kulluktan elde ettiği şey, uykusuzluktur, yorgunluktur. Ne mutlu aklı başında olan âriflerin uykusu ve yemesi.

* Ne mutlu âhireti anan, soru için iş gören, nâil olduğuna, hakkına kanaat eden ve Allah'tan razı olan kişiye.

* Yaradana isyan hususunda yaratılmışa itâat olamaz. Suçtan vazgeçmek tövbe etmekten ehvendir.

(İmandan sorulduğu vakit buyurdular ki:)

* İman gönülle tanımak, dille ikrâr etmek, âzâ ile de kullukta bulunmaktır.

* Bir bölük halk sevâp için Allah'a kulluk eder; bu kulluk, tâcirlerin kulluğudur. bir bölük de Allah'a korkudan kulluk eder, bu da kölelerin kulluğudur. Bir bölükse, Allah'a şükrederek kullukta bulunur; işte hür kişilerin kulluğu budur.

* Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ı, yapmayı iyice dilediğim şeyleri yapmamakla, bağladığım düğümleri çözmekle tanıdım.[273]

* Allah imânı şirki temizlemek, namazı ululuğu bırakmak, zekâtı rızka sebep olmak, orucu kulların ihlâsını sınamak, haccı dîni kuvvetlendirmek, savaşı, İslâm'ı yüceltmek, doğruyu buyurmayı halkı düzgün bir hâle sokmak, kötülükten nehyetmeyi, kötü kişileri fenalıktan çekmek, yakınlarla buluşup görüşmeyi, onları görüp gözetmeyi, Müslümanların sayılarını çoğaltmak, kısâsı onları korumak, ahitleri yerine getirmeyi, haram olan şeylerin ne kadar kötü olduğunu anlatmak için emretti. İçkiyi aklı korumak, hırsızlığı temizliği bildirmek, zinâyı soyu-sopu gözetmek, livâtayı nesli çoğaltmak için nehyetti. Tanıklıkta bulunmayı kulların haklarını yerine getirmek için buyurdu. Yalanı bırakmayı gerçeğin yüceliğini bildirmek için emretti. Selâm vermeyi zarardan, korkudan korunmamız, İmâmeti ümmetin düzenini sağlamak, imâma itâat etmeyi de imâmeti ululamak için emir buyurdu.[274]

(Kaderden sorulunca buyurdular ki:)

* Kapkaranlık bir yoldur, gitmeyin o yola. Pek derin bir denizdir, dalmayın o denize. Allah'ın sırrıdır, uğraşmayın onunla.

---

273 - Mevlânâ, "Mesnevî"nin 3. cildinde H. Emir'in bu kelâmlarına işaret ederler (Reynold A. Nicholson basımı 1929, s.255-256; beyt. 4462-4472).

274 - Emir'ül-Mü'minin (a.s), bu sözlerle emir ve nehiy-lerin teşri'i hikmetlerini beyan buyurmaktadırlar.

(Birisi, Şam'a gidişiniz Allah'ın kazâ ve kaderiyle değil midiydi diye sorunca bu soruya uzun uzun cevap verdiler. Bu arada buyurdular ki:)

* Yazık sana, sen kazâyı yerine gelmesi, kaderin mutlaka olması gerekli sanmadasın. İş böyle olsaydı sevap ve ikab batıl olur, vaat ve vaidin ortadan kalkması icâb ederdi. Oysa ki noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, kullarını yapacakları işlerde muhayyer bırakarak emretmiş, kötülüklerden çekinmelerini bildirerek nehyetmiştir. Emir de, nehiy de, kulun ihtiyârını ortadan kaldırmamış, kudretini yok etmemiştir. Onlara kolay olanı teklif etmiş, zor olanı buyurmamıştır. Az iyiliğe çok sevap vermiştir. Kul mağlûp olarak isyan etmez; mecbur olarak itâatte bulunmaz. O peygamberleri bir oyun için göndermemiş, kitabı abes olarak indirmemiş, gökleri ve yeryüzünü, ikisi arasında yaratılanları boş yere yaratmamıştır. **"Bu, kâfir olanların zannı. Artık vay haline kâfirlerin ateşten."**(38, Sâd, 27).

Ebu-Câ'fer Muhammed b. Aliyy'il-Bâkır aleyhimes-selâm'dan rivâyet edilmiştir. buyurmuşlardır ki:

* Yeryüzünde Allah azâbından iki aman verdi; biri kaldırıldı; öbürüne yapışın. Kaldırılan aman Allah'ın salâtı o'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'tı, Duran, kalan amansa istiğfardır. Allah Teâlâ **"Sen, onların içinde oldukça onları azaplandırmaz ve gene yarlıganma dilerlerken, Allah, onlara azap vermez"** buyurmuştur. (8, Enfâl, 33).

* Tam fakih o kişidir ki insanları Allah'ın rahmetinden ümitsiz hâle düşürmediği, Allah'ın

lütfünden onları meyûs etmediği gibi Allah'ın mekrinden de onları emin etmez.

* İnananların zanlarından sakının; çünkü yüce Allah gerçeği onların dillerine ilhâm eder.[275]

* Kur'an'da sizden öncekilere ait olaylar, sizden sonraki zamanlara ait haberler, aranızda cârî olacak hükümler vardır.

* İnananın yüzünde güleçlik vardır, kalbindeyse hüzün. Gönlü her şeyden geniştir, nefsi her şeyden alçak. Yücelikten nefret eder, şöhrete düşmandır, gamı gussası uzundur, düşünmesi derin. Susması fazladır; vakti yoktur. Çok şükreder, çok sabreder. Düşünceye dalmıştır, ihtiyâcı olanları görünce kendi ihtiyâcını hatırlamaz bile. Huyu güzeldir, geçinmesi hoş ve yumuşak. Şeref ve din bakımından serttir, huy bakımından kuldan alçak.

* Amelsiz sevap dileyen, yaysız ok atmaya kalkan kişiye benzer.

* Bu ümmetin en hayırlıları hakkında bile Allah'ın azâbından emin olmamalısın; çünkü yüce Allah **"Allah azâbından emin olanlar ancak zarara uğramış topluluk-lardır"** buyurmuştur *(7, A'râf, 99)*; bu ümmetin en kötüsü hakkında bile Allah'ın rahmetinden ümit kesmemelisin; çünkü Allah, **"Allah'ın rahmetinden kâfir olan topluluktan başka kimsecikler ümit kesmez"** buyurmuştur. *(Yûsuf, 87).*

* İnanan kişinin günde üç işi vardır: Bir zaman Rabbiyle münâcât eder, ona kullukta bulunur; bir

---

275 - *"İnananın anlayışından sakının; çünkü o, Allah nûruyla bakar, görür."* (Hadis, Künûz'ül-Hakaaık, 1, s.8).

zaman geçimi için çalışır; bir zamanı da vardır, helâl ve güzel lezzetlerle zevklenir. Akıllı kişi, ancak üç şey için yolculuk eder: Geçimini sağlamak, âhiretini elde etmek, yahut da haram olmayan zevk ve lezzet elde etmek için.

(Birisi, huzurlarında, Allah'tan suçlarımı örtmesini dilerim deyince buyurdular ki:)

* Anan yasında ağlasın; biliyor musun, suçların örtülmesini, bağışlanmasını istemek nedir? Suçların örtülmesini istemek, İlliyyin[276] derecesidir; bunun da altı anlamı vardır: Birincisi geçmiş suçlara nâdim olmak, ikincisi ebedî olarak o geçmiş suçları bir daha işlememek, üçüncüsü Allah'a temiz ulaşmak, kul hakkında kendisinde bir şey olmadığı halde kavuşmak için yaratılmışların haklarını kendilerine vermek, dördüncüsü sana vâcip olan bütün emirlerini yerine getirmeye niyet etmek, beşincisi, bedeninde hırstan bitip gelişmiş etleri, dertle, gamla eritmek, derini kemiğe yapıştıracak kadar zayıflamak, ondan sonra helâl lokmadan gelişen ete kavuşmak, altıncısı bedenine evvelce suç işleme tadını tattırdığın gibi

---

276 - İlliyyin, 83. sûre-i celilenin (Muttaffıfin) 18-19. âyet-i kerimelerinde geçer ve yanı sûrenin 6-7. âyetlerindeki "Siccîn" karşılığıdır. Siccîn, zindan, hapishane anlamlarına gelen "sicn" kökündendir. Cehenneme denmiştir. Yedinci kat yerdir, kâfirlerin amel defterleridir diyenler de vardır. "İlliyyîn", yücelik, yükseklik anlamına gelen "alâ" kökündendir. Cennetlerin en yüce dererecidir; müminlerin amel defterlerinin bulunduğu mânevi yerdir; müminlerin amel defterledir (A.Gölpınarlı: Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli; Açıklama, . 118-119).

ibâdet elemini de tattırmaktır. Bu şartlardan sonra, Allah'tan suçlarını örtmesini dilerim diyebilirsin.

Allah'ın öyle kulları vardır ki Allah onları kulların faydalarına hizmet etmek için nimetlerle nimetlendirmiştir. Onların ellerine nimetler vermiştir. Onlar da o nimetleri kullara ihsan ederler. Fakat ihsan etmediler mi de o nimetleri onlardan alıp başkalarına verir.

* (Bâzı bayramlarda buyurmuşlardır ki:)

Bayram, orucunu, geceleri ettiği ibadeti Allah'ın kabûl ettiği kişiye bayramdır. Hangi gün Allah'a isyân edilmezse o gündür bayram.

Allah dostları o kişileridir ki insanlar dünyânın görünü-şüne baktıkları zaman onlar, dünyânın içyüzü görürler. İnsanlar hemencecik elde edilecek dünyâ işleriyle uğraşır-larken onlar, bir müddet sonra gelecek âhireti elde etmek kaygısına düşerler. Ahiret işlerine koyulurlar. Kendilerini öldürecek zevklerden geçerler, o zevkleri öldürürler. Terk edecekleri şeyleri bilirler de daha önce terk ederler. Görürler, bilirler ki başkalarının dünyâdan elde ettikleri çok şey pek azdır. Onların dünyâyı elde etmeleri ellerinden yitirmelerinden başka bir şey değildir.

* Allah dostları insanların uzaklaştıkları şeylere düşmandırlar. İnsanların düşman oldukları şeylere dostturlar. Onlarla Kitabın hükümleri bilinir; onlardır Allah'ın Kitabıyla bilenler. Onlarla Kitabın hükümleri yürütür; onlardır Kitabın hükmüyle yürüyenler. Umdukları şeyin üstünde umulacak bir şey görmezler onlar. Korktuklarının üstünde korkulacak bir varlık tanımazlar onlar.

* İmânın alâmeti, yalan sana fayda, gerçek zarar verecek olsa bile gerçeği seçmen, sözünü bilginden fazla söylememen, başkalarının sözlerinde de Allah'tan korkman, çekinmendir.

(Tevhid ve adlı sorulduğu zaman buyurdular ki:)

* Tevhid Allah'ı vehmine göre tavsif etmemek, adaletse Allah'ı hikmet ve adalete zıt şeylerle töhmetlememektir.

* Mümin, kardeşlerine karşı ululanmaya, ona güler yüz göstermemeye başladı mı, ondan ayrıldı demektir.

"Gurer'ul-Hikem"den

* Mümin, sevgisi Allah için, nefreti Allah için, alması Allah için, bırakması Allah için olan kişidir.

* Mümin, insanların ezâsına tahammül eden, fakat hiç kimsenin ondan incinmediği kişidir.

* Beden secdesi, yüzün en şerefli yerlerini toprağa koymak, avuçlarıyla, dizleriyle, ayak parmaklarıyla, gönül alçaklığıyla ve hâlis niyetle toprağa kapanmaktır. Gönül secdesiyse geçici şeyleri gönülden çıkarmak, varlığı yok olmayacak şeylere tam bir himmetle yönelmek, ululuğu ve benliği bırakmak, dünyâ bağlarını kesmek, peygamberlik huylarıyla huylanmaktır.

* Bedenin orucu, irâde ve ihtiyarla azaptan korkup sevaba girmeyi, ecre nâil olmayı dileyerek yemekten kesilmektir. Nefsin orucu, beş duyguyu öbür suçlardan çekmek, kalbi de bütün şer sebeplerinden ayırmaktır. Kalbin orucu, dil orucundan, dilin orucu karnın orucundan hayırlıdır.

* Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, kimseyi delâlete sevk etmez ve Allah kullarına zulmedici değildir.[277]

* Kur'ân'ın helâl ettiğini haram sayan kişi inanmamıştır.

* Şu Kur'an'la düşüp kalkan hiçbir kimse yoktur ki bir fazlalığa ermesin, yahut noksana düşmesin. Ona uyarsa hidâyette ileri gider, uymazsa körlükle noksana düşer.

* Takıyyesi olmayanın dini de yoktur.[278]

* Size beş vasiyet ediyorum ki, develere binip seferlere düşseniz de onları elde etseniz değer mi değer:

* Hiç biriniz rabbinizden başkasından birşey ummasın; günâhından başka bir şeyden korkmasın. Hiç biriniz kendisinden bilmediği bir şey sorulunca

---

277 - 3. sûrenin (Âl-i İmrân) 182, 8. sûrenin (Enfâl) 51. 20. sûrenin 10, 41. sûrenin (Fussilat) 46. ve 50. sûrenin (Kaaf) 29. âyet-i kerîmelerinde Allah'ın kullarına zulmetmeyeceği bildirilmektedir.

278 - Takıyye, tehlike, hâlinde kendini ve Müslümanları, dini korumak için inancı gizlemek anlamına gelir. 3. sûrenin (Âl-i İmrân) 28. âyetinde, **"İnananlar, îman edenleri bırakıp da kâfir dost edinmesinler, bu işi yapan Allah'tan bir şey beklemesin. Fakat kâfirlerden çekinmeniz gerekse o baş-ka. Allah kendisinden sakınmanızı emretmektedir ve dö-nüp varılacak yer de Allah tapısıdır"** demekte, 16. surenin (Nahl) 106. âyetinde de kalbi tam inandığı hâlde zorla küfrü mûcip sözü söyleyenin kâfir olmayacağı beyan buyrulmak-tadır. Takıyye bu âyetlere dayanır. Ancak İslâm'ın üstünlüğü, dayanmakla mümkünse o vakit takıyye caiz olmaz.

bilmiyorum demekten utanmasın. Hiç bir kimse bilmediği bir şeyi öğrenmekten çekinmesin. Sabredin, çünkü sabır imana nispetle cesetteki baş gibidir. Başı olmayan bedende hayır yoktur. Sabır olmadıkça da imandan hayır gelmez.

* * *

2. Bölüm

HZ. MUHAMMED (S.A.A), KENDİLERİ, EHLİBEYT (A.S)

*** (Rasûlullah Sallallahu aleyhi ve âlihi ve sellem'in defni ânında buyurdular ki:)**

Sabır güzeldir, fakat sana karşı değil. Ağlayıp sızlanmak kötüdür, fakat sana değil. Senin musibetine uğramak pek büyük bir şey. Bundan önce uğradığımız musibetler de bir şey değil, bundan sonra uğrayacaklarımız da.

* Bizim hakkımız haktır; verirlerse alırız; vermezlerse yol uzasa bile develere biner, yürür gideriz.

*** (Şam yolunda Anbar köylüleri Hazretin ardında yaya gitmeye başladıkları vakit, Bu yaptığınız nedir diye sordular. Köylüler, biz dediler, uyruk sâhiplerimizi böyle ulularız; âdetimiz budur bizim. Hazret buyurdular ki.)**

Allah'a andolsun, bu bir iş ki bununla buyruk sâhibi olanlarınız faydalanmaz; sizse dünyâda bu işi yapmakla kendinizi meşakkate sokmadasınız; âhirette de azâba uğratmadasınız. Ne kötü meşakkattir, ne

olmaz zahmettir o ki, sonunda azap var. Ne hoş rahatlıktır o ki, onunla âhirette ateşten esenlik var.

* Şu kılıcımla, bana buğzetmesi için müminin beynine vursam bile gene bana buğzedemez. Beni sevmesi için bütün dünyâyı münafığın önüne döküp sersem gene beni sevemez. Bu, Ümmi Peygamber'in, Allah'ın salevâtı O'na ve soyuna olsun, dilinden çıkan ve takdire uyan bir sözün özüdür ki buyurmuştur: Yâ Ali, mümin sana buğzetmez, münâfık seni sevmez.[279]

(Kendilerini haddinden fazla öven birisine buyurdular ki:)

* Ben dediğinden aşağıyım, gönlünde gizlediğinden üstünüm.

(Bir toplumun, kendilerini, yüzlerine karşı övdüklerini duyunca buyurdular ki:)

* Allah'ım, benim ne olduğumu benden daha iyi bilirsin sen. Ben de kendimi onlardan daha iyi bilirim. Allah'ım, onların sandıklarından daha hayırlı et bizi, bilmedikleri suçlarımızı da bağışla.

* Biz orta yolu tutanlarız. Geride kalan gelir, bize ulaşır; ileri giden döner, bize kavuşur.

(Kendini nasıl buluyorsun yâ Emir'el-Müminin diye soran birisine buyurdular ki:)

* Varlığını yok olmakta, sıhhatini hastalık kavramakta, emin olduğu yerden musibetlere çatmakta olan kişinin hâli nice olur ki?

* Benim yüzümden iki kişi helâk olmuştur: Sevip hakkımda ileri giden, sevmeyip aleyhimde bulunan.

---

279 - *"Yâ Ali, seni ancak mümin sever, sana ancak münâfık buğzeder."* (hadis, Künûz'ül-Hakaaık, 2, s.206).

(Kendilerine Kureyş'ten sorulunca buyurdular ki:)

* Mahzumoğulları Kureyş'in gülleridir; erlerinin sözlerini duymayı, kadınlarıyla nikâhlanmayı seversin. Abdü Şems-oğulları (Ümeyyeoğulları), rey bakımından en uzak, arkalarını korumakta, ihtiyatla hareket etmekte en ileri varanlarıdır. Bizse elimizde olanı ihsan ederiz; ölüm çağında canlarımızı cömertçe veririz. Onlar çokluktur; düzencidir, çetin huyludur; bizse sözde daha fasih, öğüt vermede daha ileri güler yüzlülükte daha üstünüz.

* Gerçeği gördüğüm andan beri gerçek hakkında şüpheye düşmedim ben.

* Şaşarım şu işe: Hilâfet Rasûlullah'la sohbet yüzünden tahakkuk ediyor da sohbet ve yakınlık yüzünden tahakkuk etmiyor.

* Yalan söylemedim; bana da yalan söylenmedi; sapıklığa düşmedin, kimse de benim yüzümden sapıklığa düşmedi.

* Ben müminlerin emiriyim, onlar bana uyarlar; malsa kötü kişilerin emiridir; onlar da ona uyarlar.[280]

Gurer'ul- Hikem'den

* Sakının bizim hakkımızda ileri inanca sapmaktan; biz kullarız, yaratılmışız; buna inanın; sonra bizim hakkımızda, üstünlüğümüz hakkında dilediğiniz inancı güdün (**Ancak Tanrılık, Peygamberlik müstesnâ**).

---

280 - *"Âli, müminlerin dilediği istediği, uyduğu kişidir; malsa münafıkların dilediği şey."* (Hadis. Câmi, 2, s.55)

* İnsanların körlükte en ileri gideni sevgimize, üstünlüğümüze göz yumanı, suçsuz olduğumuz halde bizi düşman olanıdır; biz onu gerçeğe çağırırız, oysa bizi fitneye çağırır, dünyâya çağırır; bize düşman olur, düşmanlık güder. İnsanların en kutlusu da üstünlüğünüzü bileni, bizimle Allah'a tevessül edeni, sevgimizde ihlâs sâhibi olanı, çağırdığımıza uyanı, nehyettiğimizi terk edendir. Bu çeşit kişi bizdendir ve ebedilik yurdunda bizimledir.[281]

---

281 - *"Kim Âl-i Muhammed'e sevdiği halde ölürse şehâdet mertebesine erişmiş olarak ölür. Bilin kim Âl-i Muhammed'i sevdiği hâlde ölürse yarlıganmış olarak ölür. Bilin, kim Âl-i Muhammed'i severek ölürse tövbe etmiş olarak ölür. Bilin, kim Âl-i Muhammed'i severek ölürse imanı kamil mümin olarak ölür. Bilin ki, kim Âl-i Muhammed'i severek ölürse ölüm meleği ona cennet müjdesi verir; sonra da Münker ve Nekir onu cennetle muştular. Bilin, kim Âl-i Muhammed'i severek ölürse gelin kocasının evine gider gibi cennete gider. Bilin, kim Âl-i Muhammed'i severek ölürse Allah, kabrinde cennete iki kapı açar onun. bilin, kim Âl-i Muhammed'i severek ölürse mezarı rahmet meleklerinin ziyaretgâh olur. Bilin, kim Âl-i Muhammed'i severek ölürse sünnet üzere gerçeğe uyan topluluktan olarak ölür. Şunu da bilin, kim Âl-i Muhammed'e buğzederek ölürse kıyâmet gününde iki gözü arasına bu, Allah'ın rahmetinden meyustur sözü yazılmış olarak gelir. Bilin, kim Âl-i Muhammed'e buğzederek ölürse kâfir olarak ölür. Bilin, kim Âl-i Muhammed'e buğzederek ölürse cennetin kokusunu bile duyamaz."* (Kur'ân-ı Mecid'in 42. sûre-i celilesinin, Şûrâ, **"Bu, Allah'ın inanan ve iyi işlerde bulunan kullarını müjdelemesidir işte. De ki: Sizden tebliğime karşılık bir ücret istemiyorum, istediğim ancak yakınla-rıma sevgidir ve kim güzel ve iyi bir iş yaparsa onun güzelim mükâfâtını arttırırız. Şüphe yok ki Allah suçları örter. İyiliğe mükâfatla**

* İyiliklerin en üstünü, en iyisi bizi sevmek, kötülüklerin en kötüsü de bize buğzetmektir.

* Bizim en çok sevdiğimiz kişi, bizi seveni seven, bize düşman olana düşman olandır.

* Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Muhammed'in gerçek dostu, isterse soyu ona ulaşmasın, Allah'a en fazla itâat edenidir. Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Muhammed'in düşmanı da, isterse soyu ona ulaşsın, yakın olsun, Allah'a isyân edendir.

* Gerçekten de Allah'tan başka yoktur tapacak sözünün şartları vardır; ben ve zürriyyetim, onun şartlarındanız.

* Gerçekten de yüce Allah, yeryüzünde bizi seçti, bize de yardım etmek, ferahlığımızla ferahlanmak, hüznümüzle hüzünlenmek, canlarını, mallarını yolumuza vermek için Şiamızı seçti; onlar bizdendir, bize gelirler, cennette de bizimledir onlar.[282]

---

karşılık verir" meâlindeki 23. âyetinin Zamahşerî tarafından "Keşşâf"taki tefsirinden naklen "Fedâil'ül-Hamse", 2, s.78-79). Bu hadis ile Âl-i Muhammed'-in sevgisi ve maâzallah, buğzuna sonuçlar verir, belli olur; fazla tafsile sanırız ki hâcet yoktur.

282 - Şia, taraftar demektir, ism-i mensûbu Şii'dir. Bu söz mühdes olmayıp Hazreti Peygamber (s.a.a) tarafından, 98. sûre-i celilenin (Beyyine) **"İnananlar ve iyi işlerde bulunanlar, şüphe yok ki yaratılmışların en hayırlılarıdır"** meâlindeki 7. âyet-i kerimesinin tefsirinde *"Ali ve Şia'sı yaratılmışların en hayırlılarıdır"* buyrulmuş aynı âyetin tefsirinde *"Nefsim kudret elinde olana andolsun ki bu ve Şia'sı kıyâmet günü kurtulanların, muratlarına erenlerin ta kendileridir"* demişlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.a) ashabı, Ali (a.s) gelince,

* Bizim işimiz gerçekten de çetindir; çetinleştirilmiştir; pek serttir, sertleştirilmiştir; gizlenmiştir, perde ardına alınmıştır, ona, Allah'a yakın melek, yahut gönderilmiş peygamber, yahut da noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah tarafından gönlü îmanla sınanmış inanan kişi tahammül edebilir.

* Sorun beni yitirmeden; çünkü andolsun Allah'a, Kur'an'da hiç bir âyet yoktur ki niçin ve kimin hakkında indi, nerede indi, düzlükte mi, dağlıkta mı, hepsini de en iyi bilenim ben. Gerçekten de rabbim bana, anlayan bir akıl, söyleyen bir dil ihsan etmiştir.

* Perde kaldırılırsa bile yakıynim artmaz benim.

* Bize sarılan, bize ulaşır; bizden ayrılan, geri kalır, helâk olur; emrimize uyan, öne geçer, kutluluğa erer; bizim gemimizden başka bir gemiye binen boğulur gider.[283]

* Kim bizi gönlüyle sever, diliyle bizimle olur, kılıcıyla düşmanımızla savaşırsa o, cennette bizimle, bizim derecemizdedir. Kim gönlüyle bizi sever, diliyle

---

"Yaratılmışların en hayırlısı geldi" derlerdi. *"Ali ve Şia'sı kıyâmet gününde kurtulanların, muratlarına erenlerin ta kendileridir"* hadis-i şerifi de aynı meâldedir. Bunlardan başka hadislerde de Ali taraftarları "Şiâ" adıyla geçer (İbn-i Cerir-i Tabari tefsirinden, Süyûti'nin "Ed-Dürr'ül-Mensur"undan, "Savâık'ul-Muhrıkak dan, "Künûz'ül-Hakaaık"dan, "Mecna'uz-Zevait"den naklen "Fadâil'ül-Hamse, 1, s.277-278, 2, 93-95). Kur'ân'ın 19. sûresinin 69. 28. sûresinin 15, 37I. sûresinin 83. âyetlerinde "Şia" sözü, çeşitli münâsebetlerle geçer.

283 - *"Ehlibeytim Nûh'un gemisine benzer. O gemiye kim bindiyse kurtuldu; kim baş çekti, binmediyse boğuldu gitti."* (Hadis. Câmi, 2, s.136).

bize yardım eder, fakat eliyle bize yardım etmez, düşmanımızla savaşmazsa; cennette bizimledir, fakat bizim derecemizden aşağı bir derecededir.

* Bildiğim, tanıdığım andan beri hakkı inkâr etmedim. Bana gösterildiği andan beri hakta şüpheye düşmedim, yalan söylemedim. Kimse de benim yalan söylediğimi söylemedi. Ben ne yolumu sapıttım, ne de benim yüzümden biri yolunu sapıttı.

* Biz hakka çağıranlarız; halkın imâmlarıyız: Gerçek dilleriyiz. Kim bize itâat ederse kurtuluşa erer. kim bize isyân ederse helâk olur gider.

Biz Hıtta'nın kapısıyız. O kapı selâmet kapısıdır. Kim girerse esen kalır, kurtulur; kim muhâlefet ederse helâk olur.[284]

---

284 - **"Bir vakit şu şehre girin, nimetlerinden, nerede dilerseniz orda bol bol yiyin; kapısından secde ederek girin, burası yurttur deyin; yarlıganma dileyin de suçlarınızı örtelim; iyilikte bulunanların sevâbını daha da arttıracağız demiştik."** (2, Bakara, 58) **"Hani o zaman onlara, bu şehirde yerleşin ve dilediğiniz yerde dilediğiniz şeyi yiyin ve bu makam suçların döküldüğü makamdır deyin; kapıdan yerlere kapanırcasına eğilerek girin de suçlarınızı örtelim; iyi hareket edenlerin mükâfâtını da fazlasıyla verelim denmişti."** (7, A'raf, 161)

Bu iki âyet-i kerimede, "Suçların döküldüğü makam, yurt "Hıtta" diye geçer. Hadis-i Şerifte, "Ehlibeytim aranızda Nuh kavmi içinde Nûh'un gemisine benzer. Kim o gemiye bindiyse kurtuldu; kim binmediyse helâk oldu ve İsrâiloğulları içindeki Hıtta'ya benzer" ve sonunda **"Kim oraya giderse yarlıgandı"** ilavesiyle geçer (Süyûti'nin "Dürr'ül-Mensûr"un-dan, "Kenz'ül-Ummâl"den, "Mecma'uz-Zevait"den naklen "Fedâil'ül-Hamse" 2, s.57-59).

* Biziz Allah kullarına, onun eminleri, şehirleri hakkı yüceltenler; dost bizimle kurtulur, düşmanlık eden bizim yüzümüzden helâk olur.

* Biziz peygamberlik ağacı, vahyinin indiği yer, meleklerin gelip gittiği mahal, hikmetlerin kaynakları, ilmin mâdenleri.

* Biziz Rasûl-i Ekrem'in elbisesi, onun dostları, ona hizmette bulunanlar, ona varılacak kapılar. Evlere ancak o kapılardan girilir; kapılardan başka yerden girenler hırsızdır; cezâya çarpılır.[285]

* Heyhât, eğer Allah'tan çekinmeseydim Arabın dâhîsi olurdum ben.

* Andolsun ki, Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'ın ashabından olup, ondan duyduklarını unutmayanlar, bilirler, ben bir an bile ne noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ın emrini reddettim, ne Rasûlü'nün emrini. Allah'ın bana lütfettiği erlikle yiğitlerin durakladıkları, ayakların geriye çekildiği yerlerde canımla, başımla onu korudum. Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, elimden geldiği kadar canımı ona fedâ ettim; bütün gücümle düşmanlarıyla

---

285 - 2. Sûrenin (Bakara) 189. âyet-i kerimesinde evlere kapılardan girilmesi emir buyrulmaktadır. Rasûl-i Ekrem de *"Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır; ilmi isteyen kapıya gelsin"*, *"Ben hikmet eviyim, Ali kapısıdır"*, *"Ali ilminin kapısıdır, benden sonra benim gönderilip tebliğ ettiğim şeyleri size apaçık bildirendir; onu sevmek imandır; ona buğzetmekse nifaktır"* buyurmuşlardır (Tabarânî, Câmi'us-Sagıyr, Müsted-rek'üs-Sahihayn, Tirmizi, İbn-i Cerir, Kenz'ül-Ummâl ve Deylemî'- den naklen "El-Murâcaât", s. 188).

savaştım, nefsimle onu korudum; o da benden başka kimseye nasip olmayan ilmini bana lütfetti.

Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah vefât ettiği zaman başı göğsündeydi, ağzının yârı avcıma aktı, onu yüzüme sürdüm. Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, onu yıkamaya koyuldum; melekler yardımcılarımdı. Ev halkı ve civârı feryatla dolmuştu. Meleklerin bir kısmı inmedeydi, bir kısmı çıkmadaydı.

Sesleri hâlâ kulaklarımdadır; ona salavât getiriyorlardı, bu, onu kabrine yerleştirinceye dek sürdü gitti. Hayâtında da, memâtında da ona benden yakın kimdir ki?

* Haktan ve hak ehlinden ayrılma; ayağın sürçmesin, çünkü biz Ehlibeyti bırakıp başkasına sarılan helâk olur, dünyâsını da yitirir, âhiretini de.

(Eimme-i Hûdâyı (s.a.a) anlatırlarken buyurmuşlardır ki:)

* Bilgileri iman gerçekliğiyledir. Yakıyn ruhuyla yakıyne ermişlerdir. Nimete erenlerin güç bulduklarını onlar kolay sayarlar; bilgisizlerin kaçtıkları, hoşlanmadıkları şeylerle huylanırlar. Ruhlarıyla en yüce yerdeyken dünyâ ehliyle, bedenleriyle konuşur görüşürler. Onlar yeryüzünde Allah halifeleridir; onun dinine halkı çağıranlardır. Âh âh onları görmeyi ne de özlemişimdir.

Onlardır îmânın direkleri, halkın Allah'a vesîleleri. Hak onlarla aslına erer; batıl onlarla sökülür gider; dili kesilir, susar. Dini korumak ona riâyet etmek husûsunda sıkı davranırlar. Bu husûsi sımsıkı tutarlar. Hem de duyup rivâyet etmek yoluyla değil. Allah'ın salâtı O'na ve soyuna olsun, Rasûlullah'ın sırrının

mahremi onlardır; emrini koruyanlar, bilgisine sâhip olanlar, hükmünü yerine getirenler, kitaplarını hıfzedenler, dininin dağları onlardır.

Dinin gözüdür, yüzüdür onlar. Rahmân'ın hazineleridir onlar. Söylerlerse gerçek söz söylerler; susarlarsa başkaları sözlerine söz katamaz. Onlardır dînin esası, yakıynin direği. İleri giden, dönüp onlara gelir; geri kalan varır onlara ulaşır.

Onlardır karanlıkların ışıkları, hikmetlerin kaynakları, ilmin mâdenleri, hilmin karar ettiği yerler. Onlardır ilmin yaşayışı, bilgisizliğin ölümü. Hilimleri ilimlerinden haber verir size; susmaları, sözlerini anlatır size. Hakka aykırı hareket etmezler ve hakta ayrılığa düşmezler. Hak, susarlarsa da onlardadır, söylerlerse de, gerçek tanık olurlarsa da.

* Tohumu yarıp bitirene, bedeni halkedene andolsun; bir toplum çıkacak ki önceden Muhammed (s.a.a), nasıl Kur'ân'ın tenzili için savaştıysa, o toplum da te'vili için başlarınıza vuracak ve bu, size Rahmân'ın hükmüdür, âhır zamanda olacak.[286]

---

286 - (Muâviye, Ali'nin (a.s) Şiası'ndan Dırâr'a, bana Aliy'i anlat demişti. Dırâr bundan vazgeçmesini söylediyse de Muâviye ısrar edince dedi ki:)

Şehâdet ederim ki onu bâzı vakit gece karanlığı basınca mihrâbında eliyle sakalını tutup, yılan sokmuş bir kişi gibi titreyerek, derde uğramış gibi ağlaya ağlaya şöyle dediğini görmüşümdür, duymuşumdur:

Ey dünyâ, ey dünyâ, uzaklaş benden, bana mı gelmedesin aldatmaya beni, yoksa beni mi dilemekte, özlemektesin? Benim gönlüme girmene, benim de seni sevmeme imkân yok. Heyhât, sen benden başkasını aldat. Benim sana ihtiyâcım

yok. Ben seni üç kere boşadım; artık sana dönmeme, seni almama imkân yok. Ömrün azdır, değerin aşağıdır; dilediğin hordur bence senen. Âh azığın azlığından, yolun uzunluğundan, yolculuğun uzak, varılacak yerin pek yüce oluşundan.

Dırâr, bu sözlerden önce "Andolsun Allah'a ki, onun yüceliğine bir son ululuğuna bir sınır yoktu. Gücü, kuvveti çetindi. Kesin söz söylerdi. Adaletle hükmederdi. Her yanından bilgi fışkırırdı, akardı. Her sözünde hikmet dile gelir, coşardı. Dünyâdan, dünyâ lezzetlerinden çekinirdi. Geceleri gecenin garipliğiyle esenleşirdi. Çok ağlardı. Uzun uzun düşünürdü. Halk içinde en değersiz ve kısa elbise giyen oydu; en değersiz şeyleri yiyen oydu. Aramızda, içimizden birisi gibiydi, bir şey sorduk mu cevap verirdi; bir şey sorarsa cevap verirdik; fakat andolsun Allah'a, onun bize bu kadar yakınlığına, bizim ona bu derece yakınlığımıza rağmen gene de heybetinden söz söyleyemezdik ona. Din ehlini ulular, ağırladı. Yoksulları kendisine yaklaştırır, hatırlarını sorardı; gönüllerini alırdı. Kuvvetli kişi, o varken olmayacak bir işe girişmezdi. Zayıf kişi, adaletinden meyûs olmazdı" demişti.

Muâviye, bu sözleri duyunca nasılsa müteessir olmuş, gözyaşını yeniyle silmiş. Dirâr'a, ondan ayrıldıktan dolayı ne derecede müteessirsin diye sormuştu. Dırâr, tek çocuğu kucağında boğazlanan ana kadar diyerek ona, emriyle yaptırdığı bir cinâyeti hatırlattı. Muâviye, benden sonra dedi, benim adamlarımdan birine beni sorsalar bu çeşit bir şey söylemez (Dırâr için "Tenkıyh'ül-Makaal"e, 2, s.105-106, Kazvini Şerhi'ne, c.4, 105. sahifenin notuna bakınız).

3. Bölüm

DÜNYA-ÂHİRET

* Dünyâ bir topluma teveccüh etti mi başkalarının iyiliklerini, güzelliklerini eğreti olarak onlara verir; bir toplumdan da yüz çevirdi mi kendilerindeki iyilikleri, güzellikleri de onlardan gidiverir.

* Dünyadakiler, uykuda yol alan kervan ehline benzerler.

* Zaman bedenleri yıpratır, dilekleri tâzeler, ölümü yakınlaştırır; umulanı uzaklaştırır, kim ona dost olur, onu elde ederse zahmete düşer, kim onu yitirirse yorulur, darlığa uğrar.

* İnsanların solukları ecellerine doğru attıkları adımlarıdır.

* Zamanı ve zamanındakileri düzgünlük, iyilik kavradı mı bir insan, kendisinden kötü bir şey görünmeyen birisi hakkında kötü zanna düşerse zulmetmiş olur. Zamanı zamanındakileri kötülük kavradı mı bir insan, birisi hakkında iyi bir zanda bulunursa kendisini aldatmış olur.

* Dünyâ görünüşü yumuşak olan, içinde öldürücü zehir bulunan bir yılana benzer. Aldanan bilgisiz ona meyleder, akıllı kişiyse ondan çekinir.

* Zaman ikidir; Ya sana yâr olur, ya aleyhine döner. Yâr oldu mu, aldanıp gaflete düşme; aleyhine döndü mü de dayan.

(Bir cenâzede gülen birisini duyunca buyurdular ki.)

* Sanki ölüm, bizden başkalarına yazılmış, sanki bu gerçek, bizden başkasına hükmedilmiş. Sanki görüş durduğumuz şu ölüler, bir yere gidiyorlar ki tez bir zamanda dönüp tekrar gelecekler bize. Onları kabirlerine götürmedeyiz; miraslarını yemedeyiz. Sanki bizler onlardan sonra kalacaklarmışız. Her öğüdü unutmuşuz, her âfeti ardımıza atmışız. Bizi kökümüzden çıkaracak her belâya göz yummuşuz.

Ne mutlu kendisini alçaltana, kazancını tertemiz bir hâle koyana, özünü düzgün bir hâle getirene, huyunu güzelleştirene, malının fazlasını yoksullara verene, ağzını beyhude sözlerden yumana, şerrini insanlardan giderene; kendisine sünnet ağır gelmeyene, bidate mensup sayılmayana.

* Şaşarım nekese ki korktuğu yoksulluğa doğru koşup durur; arayıp istediği zenginlik, elinden yiter geder. Dünyâda yoksullar gibi yaşar âhiretteyse zenginlerin sorusuyla soruya çekilir.

Şaşarım o gülen, benliğe düşen kişiye ki, dün bir meni parçasıydı, yarın bir leş olacak.

Şaşarım Allah'ın varlığından şüpheye düşene ki Allah'ın halkını görüp durur. Şaşarım Allah'ın varlığından şüphe edene ki ölenleri gözleriyle görür. Şaşarım âhiret yaşayışını, tekrar dirilişi inkâr edene ki

ilk yaratılışı görür, bilir. Şaşarım yokluk yurdunu yapıp durana ki varlık yurdunu terk eder gider.

(Sıffin'den dönerlerken Kûfe dışındaki mezarlığa gelince buyurdular ki:)

* Ey yalnızlık diyarının, ıssız yerlerin, karanlık kabirlerin halkı, ey toprağa döşenmiş, gurbete düşmüş, yalnızlığa eş olmuş, korkunç ve tenhâ yerlere sığınmış kişiler, siz bizden önce yaşadınız, gittiniz; bizse ardınıza düştük, size ulaşmak üzereyiz. Bıraktığınız evlerde oturanlar var; zevcelerinizi nikâhladılar; mallarınızı paylaştılar. Bu bizim size verdiğimiz haber, sizden ne haber var?

(Sonra ashabına dönerek buyurdular ki:)

Söz söylemelerine izin verilseydi size elbette haber verirler, derlerdi ki: Gerçekten de en hayırlı azık takvâdır.[287]

* Allah'ın bir meleği vardır, her gün bağırır; doğun ölüm için. Toplayın yok olmak için, yapın yıkılmak için.[288]

* Dünya karar edilecek yurda geçittir; insanlarsa orda iki bölüktür: Bir bölüğü kendilerini satar; helâk eder dünyâ onları. Bir bölüğü canlarını kurtarır; azâd eder dünyâ onları.

* Zamanın değişmesi insanların özlerindekini bildirir.

---

287 - 2. sûrenin 197. âyet-i kerimesine işaret buyurmaktadırlar.

288 - *"Doğun ölüm için, yapın yıkılmak için"* (Hadis, Künûz'ül-Hakaık, 2, s.146).

* İnsanlar, dünyanın oğullarıdır. İnsan anasını severse kınanmaz.

* Yoksul Âdemoğlu, eceli ne vakit gelip çatacak, bilmez. Ne illetlere uğrayacak, haberi bile olmaz. Yaptığı işler unutulmaz. Sivrisinek ısırsa canı yanar; boğazında su dursa onu boğar; terlese pis pis kokar.

* Dünyâ başkaları için yaratılmıştır, kendi için değil.

(Birisini dünyayı kınarken, yererken duyup buyurdular ki:)

* Ey dünyânın aldayışlarına kapılan, uyduruşlarına aldanan, dünyâya kapılıyor, sonra da onu yermeye mi girişiyorsun? Sen mi dünyâyı suçlamadasın; dünyâ mı seni suçlamada? Ne vakit dünyâ seni şaşırttı, ne vakit aldattı? Toprağa atıp çürüttüğü babalarının helâk oldukları yerlere mi aldattı seni; yoksa yer altına attığı analarının yarattığı yerlerle mi kandırdı seni?

Ne kadar çalıştın onlardan derdi, hastalığı gidermeye. Ne kadar uğraştın onları tedâvi ettirmeye. Onların iyileşmelerini diledin; onları iyileştirmek için hekimlere baş vurdun. Bu esirgemelerin onların hiç birine fayda etmedi. Onların devâsını aradın; çâresi olmadı; gücünle kuvvetinle ölümü gideremedin onlardan.

Dünyâ onlara ettiği işle, sana örnek verdi; öldükleri yerle öleceğini gösterdi. Oysa dünyâ, sözünü gerçekleyene gerçeklik yurdudur; sözünü anlayana kurtuluş evidir. Ondan azık toplayana zenginlik diyârıdır; öğüdünü tutana öğüt mahallidir.

Dünyâ, Allah dostlarının secde yeridir; Allah meleklerinin namazgâhı. Allah vahyinin indiği yerdir;

Allah dostlarının alış veriş yurdudur. Orada rahmet elde edenler; orada kâr edinirler, cenneti kazanırlar. Dünyâ, ölümü açıkça haber verdiği, kendisinden ayrılacağımızı seslenip bildirdiği, kendisinin ve kendinden olanların âkıbetini anlattığı halde, kimdir ki onu kınar, yermeye kalkar?

Dünyâ, belalarıyla belâyı gösterir ehline; sevinciyle onları sevince teşvik eder. İnsan esenlikle dünyâda akşamı eder, musîbetle sabahı bulur. Bu, tâata yöneltmesidir onun; isyândan korkutmasıdır; çekinmeyi telkin etmesidir onun.

Nedâmetle sabahlayanlar kınarlar onu. Kıyâmet günü başkalarıysa överler onu. Çünkü dünyâ onlara âkıbeti anlatmıştır, onlar da anlamışlardır; ne olacağını söylemiştir onlara, gerçeklemişlerdir onu; öğüt vermiştir onlara, tutmuşlardır öğüdünü onun.

* İnsanlara bir zaman gelip çatar ki o zamanda Kur'ân'dan ancak eser ve yazı, İslâm'dan da isim kalır. O gün insanların mescitleri mâmurdur yapı bakımından; haraptır hidâyete mahal olmak bakımından. O gün mescitlerde oturanlar, onları yapanlar, yeryüzünün en kötü kişileridir; fitne onlardan çıkar, suç ve hatâ onlara sığınır. Kim o fitneye girmemek isterse sürüp götürürler, kim geri kalırsa yürütüp alırlar. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah buyurur ki: Zâtıma andolsun ki ben, o kavme öylesine bir fitne gönderirim ki bilim sâhibi bile şaşırır kalır ve o fitneye dalar. Biz Allah'ın bağışlamasını, gafletle ayağımızı kaydırmamasını dilemekteyiz.[289]

---

289 - *"Ümmetime bir zaman gelecek çatacak ki o zamanda*

Gurer'ul-Hikem'den

* İnsanlar bir tomara çizilmiş sûretlere benzerler. Tomar dürüldükçe bir kısmı yiter, bir kısmı gelir.

* Geceyle gündüz yaşayanların eserlerini gidermek, geçmişlerin izlerini yok etmek için çalışıp duran iki emekçidir.

* * *

Kur'ân okuyanlar çok olacak, fakihler azalacak, ilim alınacak, fitne çoğalacak. Bundan sonra bir zaman da gelecek ki ümmetimden Kur'ân okuyanlar çok olacak, fakat Kur'an, boğazlarından aşağı geçmeyecek, onunla amel etmeyecekler. Bundan sonra da müşrik, müminin söylediği söz üzerine, onunla Allah hakkında mücadeleye girişecek." (Hadis, Câmi, 2, s.28).

4. Bölüm

AKIL, BİLGİ

* Akıllının gönlü, sırrının sandığıdır. Güler yüz, güzel huy dostluk ağıdır; tahammülse ayıpların kabridir.

(İmam Hasan'a (a.s) buyurdular ki.)

* Oğulcuğum, benden dört şey belle, işlediğin zaman sana zarar vermeyecek dört şeyi de aklında tut: Zenginliğin en üstünü akıldır; yoksulluğun en büyüğü ahmaklık. Korkulacak şeylerin en korkuncu kendini beğenmektir; soyun-sopun en yücesi güzel huy. Oğulcuğum, ahmakla eş dost olmaktan sakın; sana fayda vermek isterken zararı dokunur. Nekesle eş dost olmaktan sakın; ona en fazla muhtâç olduğun zaman yardımına koşmaz, oturur. Kötülük edenle eş dost olmaktan sakın; o, pek az bir şeye seni satar gider. Yalancıyla eş dost olmaktan sakın; çünkü o, serâba benzer; uzağı yakın gösterir sana, yakını uzaklaştırır senden.

* Akıllının dili gönlünün ötesindedir; ahmağın gönlüyse dilinin ötesinde.[290]

---

290 - Akıllı gönlüne danışır, doğru bulduğunu söyler, ahmak,

* Akıl gibi zenginlik, bilgisizlik gibi yoksulluk, edep gibi miras, danışmak gibi arka olamaz.

* Bilgisiz kişiyi, bir işte, bir fikirde ya pek ileri gitmiş görürsün, ya pek geri kalmış.

* Akıl tamamlandı mı söz azalır.

* İşler şüpheli göründü mü, sonunu görerek önü hakkında hüküm vermek gerekir.

* Nerede olursa olsun, hikmeti almaya bak; çünkü hikmet münâfıkın gönlünde, oradan çıkıp ona sâhip olan müminin gönlüne girerek karar edinceye dek sâkin olmaz.

* Hikmet, müminin yitik malıdır; isterse nifak ehlinden olsun, hikmeti al.[291]

* Bilmiyorum demeyi bırakan kişi, öleceği yerden yaralanır gider.

* Bilginin en aşağılığı, dilde olanıdır; en yücesi de insanın uzuvlarında ve işlerinde görünenidir.

* Bir haberi duydunuz mu onun hükmüne uymak suretiyle duyun, belleyin ve rivâyet edin onu; yalnız nakletmek için değil; çünkü bilgiyi rivâyet edenler çoktur; fakat ona riâyet edenler azdır.

* Nice bilgin vardır ki bilgisi olduğu halde ona fayda vermez de bilgisizliği öldürür gider onu.

* Akıldan daha faydalı mal, kendini beğenmekten daha korkunç yalnızlık, tedbir gibi akıl, takvâ gibi kerem, güzel huy gibi eş dost, edep gibi miras, başarı gibi kılavuz, iyi işlerde bulunmak gibi alış-veriş, sevap

---

diline geleni söyler, düşünmez bile anlamını vermektedir.

291 - *"Hikmet müminin yitik malıdır."* (Hadis, Künûz'ül-Hakaaık, 2, s.49).

gibi kâr, şüpheli şeylerde durup çekinmek gibi sakınmak, haramdan kaçınmak gibi zâhitlik, düşünmek gibi bilgi, farzları yerine getirmek gibi ibâdet, utanmak ve sabretmek gibi îman, gönül alçaklığı gibi soy sop, bilgi gibi yücelik, hilim gibi üstünlük, danışmak gibi arka yoktur.

* İktisada riâyet eden yoksulluğa düşmez.

* Hoş geçinmek aklın yarısıdır.

(Kümeyl b. Ziyâd'in-Nahai'nin (r.a) elini tutup şehrin dışına çıkardılar. Sahraya varınca bir ah çektiler de buyurdular ki:)

* Ey Kümeyl, bu gönüller kaplardır; en hayırlı kap da içindekini en iyi koruyanıdır. Benden duyduğun sözü aklında tut. İnsanlar üç kısımdır: Rabb'e mensup bilgin, kurtuluş yolunda bilgi belleyen, bunlardan başkaları pisliğe bulanmış sineklerdir; her seslenen kişiye bilmeden uyan, her yele kapılıp giden kişilerdir. Onlar ne bilgi ışıklarıyla ışıklanmışlardır, ne kuvvetli bir desteğe dayanmışlardır.

Ey Kümeyl, ilim maldan hayırlıdır; ilim seni korur, sense malı korursun. Mal, vermekle azalır, ilim öğretmekle çoğalır. Mal sâhipleri malın zevâliyle zevâl bulup giderler.

Ey Ziyâdoğlu Kümeyl, bilgiyi elde etmek, âdetâ dindir ki Allah'a onunla yol bulunur. İnsan, yaşarken onunla tâat elde eder; ölümünden sonra da iyilikle, hayırla anılır. İlim hâkimdir, malsa hüküm altındadır, mağluptur.

Ey Kümeyl, malları hazinelerde biriktirenler, diriyken ölmüşlerdir; bilginlerse dünyâ durdukça yaşarlar. Kendileri yok olup gitmişlerdir, fakat eserleri

yüreklerde mevcuttur. (Göğüslerine işaretle) Burada öylesine derin, öylesine geniş bir bilgi var ki ne olurdu, bunu anlayabilecek biri bulunsaydı. Evet, tez anlar birini buluyorum, fakat emin değilim ondan, din hükümlerini dünyâya âlet edebilir; Allah'ın nimetleriyle Allah kullarına, Allah'ın delilleriyle Allah'ın dostlarına karşı üstünlük dâvâsına girişebilir. Yahut gerçeğe sâhip olanlara boyun eğen, fakat önüne ardına dikkat etmeyen, can gözü açık olmayan, daha başlangıçta şüpheye düşüp gönlünden işkillenen birini bulabiliyorum. Oysa ne buna inanılabilir ne ona. Yahut da dünyâ lezzetine sarılan, hemencecik şehvetlere atılan, yahut da mal mülk toplamaya hırsı olan birini buluyorum; oysa bu ikisi de hiç bir hususta dîne riayet edenlerden değildir. Bu iki bölük, ancak otlayan hayvanlara benzer. İşte ilim, ilim ehlinin ölümüyle böylece ölür gider.

Allah'ım, evet; yeryüzü, Allah için delil ve hüccet olan, onun adına kaaim bulunan birisinden hâlî kalmaz; o, ilmi ve dîni ayakta tutar; ama meydanda olur, bilinir, tanınır, yahut hikmete mebnî korkar görünür, gizlenir. Allah'ın hüccetlerinin, Allah'ın apaçık delillerinin batıl olmaması için hüküm budur, böyledir. Ama bu, niceye bir böyle sürür gider? Andolsun Allah'a ki onların sayıları azdır. Allah katında dereceleri pek büyüktür. Allah delillerini, onlara bezeyenlere ısmarlayıncaya, kendi benzerlerinin gönüllerine verinceye dek onlarla korur. Allah onların can gözlerini açar, bilgiyi onlara sunar; onlar da yakin ruhuyla kuvvetlenirler; güçlükleri kolay görürler, bilgisizlerin kaçındıkları, hoş görmedikleri şeyler hoş görünür

onlara; canları yüceler yücesi olan yakınlık duraklarında olduğu halde bedenleriyle dünyâ ehlinden görünürler, onlarla görüşüp konuşurlar. İşte bunlardır Allah'ın halîfeleri, yarattığı yer yüzünde. Bunlardır halkı dînine çağıranlar. Âh, âh, ne de özlerim onları görmeyi. Ey Kumeyl, istersen dön, git artık.[292]

---

292 - Kümeyl b. Ziyad'in-Nahaî, Hazreti Rasûlün (s.a.a) zaman-ı saâdetini idrâk eden, vefatlarında sekiz yaşında olan, Emir'ül-Müninin ve İmam Hasan'ın (a.s) havâss-ı ashabından bulunan bir zattır. Emür'ül-Mü'minin'in (a.s) sahib-sırrı sayılmıştır. Yemenlidir. Müzhac boyunun Naha kabilesindendir. Şa'bânın on beşinci gecesiyle Cuma geceleri okunan ve "Kümeyl duâsı" diye anılan münâcâtı, Hazret-i Emir'den rivâyet etmiştir. Hazreti Emir, bir gün deveye binmiş, Kümeyl'i de arka tarafa bindirmişti. Kümeyl, Yâ Emir'el-Mü'minin, hakikat nedir diye sordu. Hazreti Emir, hakikat buyurdular, ululuk sırlarının keyfiyete sığmaz bir hâlde açılmasıdır. Kümeyl, biraz daha söyle dedi, Emir (a.s), vehmedilen şeylerin bilinen tarzda zuhuruyla yok olmasıdır buyurdu. Kümeyl, biraz daha söylemesini istedi. Birliğin tevhid sıfatlarını cezbetmesidir dedi. Biraz daha söylemesini recâ edince hakikat, ezel sabahından ışıyan bir ışıktır ki eserleri birlik varlıklarına vurur buyurdular. Biraz daha söylemesini niyâz edince de mumu dinlendir, sabah doğdu buyurup sustular. Sûfiler, bu sözlere büyük bir ehemmiyet vermişler, bu sözler hakkında şerhler yazılmıştır. Sûfiyye'ye göre, nefsin, "Nâmiyye-i Nebâtiyye, Hissiye-i Hayvâniyye, Nâtıka-i Kudsiyye, Külliyye-i İlâhiyye" olmak üzere dörde ayrıldığı hakkındaki sözü de Kümeyl, Hazreti Emir'den rivâyet etmiştir; fakat muhaddisler, bunu Sûfiyye'nin uydurduğunu söylerler. Kümeyl, Hit'te vâliyken Muâviye tarafından gönde-rilen bir fırkanın, orayı istilâsı ve bâzı kimseleri katli, malları yağma etmeleri üzerine Hz. Emir, bir mektupla, Kümeyl'i azarlamışlar, fakat Kümeyl sonradan bu

* Kendi bildiğine göre danışmadan iş gören, helâk olur gider; insanlarla danışansa onların akıllarına eş olur.

* İnsanlar, bilmedikleri şeylere düşmandırlar.

* İnsanın kendini beğenmesi, aklına haset eden bir sıfattır.

* Yüce kişinin en iyi huylarından biri bildiğini bilmezlikten gelmesidir.

(Akıllı kimdir, anlat denince buyurdular ki:)

---

fıkrayı mağlûb edince de memnuniyetlerini izbâr buyurmuşlardır. Bir gün Hz. Emir'le giderlerken birisinin, 39. sûrenin (Zümer), "Hiç o, âhiretten sakınarak ve Rabbinin rahmetini umarak geceleri secde eden, kıyamda bulunan ve böylece itâat ve ibâdet eden kişiye benzer mi" meâlindeki 9. âyet-i kerîmesini hüzünle, yanık bir sesle okuduğunu duymuş, o adamın kötülüğünü de bildiği hâlde okuyuşunu beğenmiş ve şaşmıştı. Hazreti emir, Kümeyl'in zamirini keşfederek, inanma buyurmuşlardı, o adam cehennem ehlindendir. Sonradan o kişi, Nehrivan'da öldürülen Hâriciler arasında bulunmuştu. Sıffin'de ve Nehrivan'da Hazreti Emir'in maiyetinde bulunan Kümeyl, Haccâc'ın vâliliği sırasında Kûfe'de saklanmış, fakat Haccâc, Kümeyl'e mensup olanlara verilen parayı kesince onların zarar görmemesi için gidip Haccâc'a teslim olmuş, zâten benim ömrüm sona erişti, Emir'ül-Mü'minin, beni senin öldüreceğini bana haber verdi demişti. Haccâc, sen, Osman'ın katillerindensin deyip Kümeyl'in başını kestirerek şehit ettirmişti. Kabr-i mübârekleri Kûfe Mescidi civârındadır (Tenkıyh, 2, İkinci bölüm, s.42; Sefinet'ül-Bihâr, 2, s. 496-97 ve 602-603; Ma'sûm-Alişâh; Tarâık'ul-Hakaaık, Muhammed Ca'fer Mah-cûb teshihi ve haşiyeleriyle, Tehran-1339- 1345, 2, s.83-90)

* Her şeyi lâyık olduğu yere koyandır. (**Câhili anlat dediler; buyurdular ki:**) anlattım ya.

* Öfke delilikten bir kısımdır. Çünkü sâhibi nâdim olur; nâdim olmuyorsa deliliği adamakıllı pekişmiş demektir.

* Hikmet sâhibi kişilerin sözleri doğruysa devâdır, yanlışsa hastalık.

* Bilginizi bilgisizlik, yakininizi şüphe hâline getirmeyin. Bildiniz mi amel edin; yakıyne erdiniz mi ayak direyin.

* Allah bir kulu alçalttı mı, ona bilgi başarısını men eder.

* Ahmakla eş dost olma; kendi yaptığını sana güzel gösterir, seni de kendine benzetmek ister.

* İbret alınacak şeyler ne de çok, ibret alanlarsa ne az.

* İlim ikidir: Yaratılıştan olan, duyup bellenen. Duyulup bellenen bilgi, yaratılışta bilgi kabiliyeti yoksa fayda vermez.

* İlim amelle eşittir; bilen amel eder. İlim, amelle seslenin; amel cevap verirse ne âlâ, cevap vermedi mi ilim de göçer gider.

(Câbir b. Abdullah-i Ansârî'ye buyurdular ki:)

* Yâ Câbir, dünyâ dört şey üstünde durur: Bilgisiyle amel eden, halka da öğreten bilgin; öğrenmekten utanmayan, çekinmeyen bilgisiz, varlığında nekeslikte bulunmayan cömert, âhiretini dünyâsına satmayan yoksul. Bilgin, bilgisini yitirirse, bilgisiz de öğrenmekten çekinir. Zengin, malında nekeslik ederse yoksul da âhiretini dünyâsına satar.

Yâ Câbir, kime Allah'ın nimetleri çok gelir, kimin malı fazlalaşırsa insanların ona ihtiyacı artar; kim, Allah'ın verdiği nimetlerde kendisine vâcip olanı yerine getirirse o nimetlerin devâmına, sebep olur; kim, vâcip olanı ifâ etmezse o malı mülkü zevâle atmış, yok etmeye başlamıştır.[293]

* Seni azgınlık, yolundan alıkor, doğru yola sevk ederse bu, aklına delâlet eder, akıllı olduğuna delil olarak bu yeter sana.

* Nice kişiler vardır ki haklarında güzel sözler söyleyen kişilerin sözlerine kanarlar, aldanırlar.

* Hüküm verişte susmakta hayır olmadığı gibi bilgisiz söz söylemekte de hayır yoktur.

* İki haris vardır ki doymaz da doymaz: Bilgi isteyen, dünyâ dileyen.

* Her kaba bir şey koyunca daralır; ancak bilgi kabı müstesnâ. Ona bilgi kondukça genişler.

---

293 - Câbir b. Abdullah. Ansâr'ın Hazreç boyundandır. İkinci Akabe biatinde bulunanlardandır. Emir'ül-Mü'minin'e (a.s) ve Ehlibeyte izhâr-ı sadâkat eden ashab-ı kirâmdandır. Kendisine, Aliyy ibn-i Ebi Tâlib hakkında sorulunca: O insanların hayırlısıdır. Biz, Rasulûllah'ın (s.a.a) zamanında münâfıkları, ona buğuzlarından tanırdık demiştir. İmam Muhammed'ül-Bakır'a (a.s) Hazreti Rasûlullah'ın (s.a.a) selâmını tebliğ ettiği meşhurdur. Hicretin yetmiş sekizinci yılında vefât etmiştir (r.a; Tenkıyh, 1, s.199-201).

Gurer'ul-Hikem'den

* Âlim ölü olsa bile diridir. câhil diri olsa bile ölü.

* Bilgi, tükenmeyen bir hazinedir; akıl, eskimeyen, yıpranmayan bir elbise.

* Bilgin, kadrini bilen kişidir; bilgisiz, yaptığını bilmeyen kişidir. Akıllı, ameline dayanır, câhil, emeline dayanır. Bilgin, kalbiyle, gönlüyle bakar görür; câhil, gözüyle bakar görür.

* Akıl gurbette yakın bulmaktır; ahmaklık vatanda gurbete düşmektir.

* Cahiller çoğalınca bilginler garip olurlar.

* Hilim hikmetin meyvesidir; gerçekse dalları, budaklarıdır.

* Allah rahmet etsin kadrini bilene, haddini aşmayana.

* Bilgin kişinin rütbesi, rütbelerin en yücesidir.

* Bilgin kişinin bilgisinden dolayı şükrü, bilgisiyle amel etmesi ve o bilgiyi, müstahak olana belletmesidir.

* İki şey vardır ki sonu bulunmaz; Bilgi, akıl.

* Akıllının zannı, câhilin yakininden daha doğrudur.

* Şer işle hayır dileyenin aklı da bozulmuştur, duygusu da.

* Az ilmi olup da onunla amel eden, çok ilmi olup da amel etmeyenden hayırlıdır.

* Ölç, biç, sonra kes; düşün, taşın, sonra söyle; anla, bil, sonra yap.

* Kendini bilmeyen, başkasını nasıl bilir?

* Ya söyleyen, işrâd eden bilgin ol, ya dinleyen, belleyen kesil; üçüncüsü olmaktan sakın.

* Kişinin gönderdiği elçi, aklının tercemânıdır; mektubuysa sözden daha anlatışlıdır.

* Seni ıslâh etmeyen bilgi, sapıklıktır; sana faydası olmayan mal, vebâldir.

* Câhil dostundan ziyâde akıllı düşmanına güven.

* Görmek yalnız gözle olmaz; görüşler, görenleri aldatabilir.

* Kullar, bilmedikleri şeylerde duraklasalardı ne kâfir olurlardı, ne dalâlete düşerlerdi.

* Kendini bilen rabbini bilir.[294]

* İnsanın, kendisindeki noksanı bilip anlaması, olgunluktan ve ileri üstünlüğündendir.

* Renkten renge giriş, inançtan inanca geçiş, ahmağın alâmetlerindendir.

* Bilgiyle dirilen ölmez.

* Bilgiyi, ehil olmayana veren, bilgiye zulmetmiştir.

* Söyleyene bakma, söylenene bak.

* Kendi reyinle hareket etme; kendi reyine uyan, helâk olur gider.

* * *

---

294 - Bu sözü, hadis olarak da naklederler (Sefinet'ül-Bıhâr, 2, s.603) Kendini, nefsini acizle bilen, noksanla bilen, suçla bilen, şerle bilen, Rabbini, kudretle, kemâlle, afivle, hayırla bilir tarzlarında şerhedenler vardır.

5. Bölüm

ÇEŞİTLİ KONULARA AİT VECİZELERİ

* Tamaha yapışan kendini alçaltır. Zarara düştüğünü açıklayan alçalmaya razı olur. Dilini kendisine buyruk sâhibi eden, diline geleni söyleyen, kendisine zarar verir.

* Nekeslik ayıptır; korkaklık noksan. Yoksulluk, delil getirmede aklı dilsiz eder; yokluğa düşen, şehirde garip olur gider. Âciz kalmak âfettir; sabır yiğitlik. Çekinmek zenginliktir; sakınmak kalkan.

* Allah'a razı olmak ne güzel eş dosttur; bilgisiyle büyük bir miras. Edeplere riâyet, boyuna yenilenen elbisedir, düşünceyse saf bir ayna.

* Uzaklaşmak ayıpları örter. Yaptığı işi beğenen kişiyi kınayan çok olur.

* İnsanlarla öyle geçinin ki öldünüz mü ağlasınlar size; sağ kaldınız mı sevgiyle çağrışsınlar sizin için.

* İnsanların en âcizi, insanlardan kardeş edinemeyenidir; ondan daha âcziyse kardeş edindikten sonra onu yitirenidir.

* En yakını yitiren, en uzağı da yardımcı olarak bulamaz.

* Dileğine uyup koşan, eceline kavuşur.

* Korku ümitsizliğe eş olmuştur; utanç mahrûmiyete. Fırsat bulut gibi geçip gider; hayırlı fırsatları elde etmeye çalışın.

* Ettiği iş ağır olan kişinin soyu boyu da onunla tezce yürüyemez.

* Büyük günahların kefâreti, zulme düşenlere yardım etmek, acze düşenleri ferahlandırmaktır.

* Zâhitliğin en üstünü, zâhitliği gizlemektir.

* Hayrı yapan, hayırdan da hayırlıdır; şer işleyense şerden de kötüdür.

* Cömert ol, nekeslikte ileri gitme; saygılı ve sıralı ver, ihsan ederken, vermemişe de dönme.

* Zenginliğin en yücesi dilekleri terk etmektir.

* Halka istemediği, hoşlanmadığı şeyleri söyleyen kişi hakkında halk da, bilmediği şeyleri söyler.

* Kimin dileği uzar giderse kötü işleri de çoğalır gider.

* Seni gama, gussaya sokan kötülük, Allah katında sana benlik veren iyilikten daha hayırlıdır.

* İnsanın değeri, himmetincedir; gerçekliği, adamlığıncadır, erliği, yaptığı kötülükten utancı kadardır; temizliği ve nâmusu da kıskançlığı derecesindedir.

* Üst olmak, ihtiyâta riâyetle olur. İhtiyata riâyet, düşü-nüp taşınmakla mümkündür, düşünüp taşınmak da sırları gizlemekle olur.

* Yüce kişinin aç kalınca, aşağılık kişinin, karnı doyunca saldırısından korkun.

* İnsanların gönülleri ürkektir; kim onları elde ederse ona alışırlar.

* Devlet sana yâr oldukça ayıbın gizli kalır.

* İnsanların en fazla bağışlaması gerekeni, cezâ vermeye en fazla gücü yetenidir.

* Cömertlik, istemeden vermektir. İstendikten sonra vermekse utançtandır ve kötüdür.

* Sabır ikidir: İstemediğin, hoşlanmadığın şeye sabretmek; sevdiğin, dilediğin şeye sabretmek.

* Zenginlik gurbette yurttur; yoksulluk yurtta gurbet.

* Zanaat tükenmez maldır.

* Mal, isteklerin temelidir.

* Seni çekindiren kişi, sana müjde verene benzer, ona eşittir.

* Dil yırtıcıdır; yuları bırakıldı mı salar, parçalar.

* Dostları yitirmek, gurbete düşmektir.

* İhtiyacı olan şeyi elde edememek, ehli olmayandan istemekten ehvendir.

* Kim bir işte halka, öncü olursa, başkasını terbiyeye kalkmadan kendisini terbiye etmeli; bu terbiye de diliyle öğüt vermeden önce huyuyla öğüt vermek sûretiyle olmalı. Nefsine muallim olup kendini terbiye eden kişi, insanlara muallimlik edip onları terbiye edenden daha fazla ululanmaya değer.

* Her sayılı şey biter; her beklenen gelip çatar.

* İhtiyarın reyini, gencin yiğitliğinden çok severdim.

* Tövbe etmek elindeyken ümidini kesene şaşarım.

* İnsanda bir et parçası vardır ki bedenine bir damarla bağlanmıştır. Bu da kalptir ve pek şaşılacak bir uzuvdur bu. Onun hikmete ait şeyleri ve bunlara aykırı zıt şeyleri vardır. Ümide kapıldı mı tamah alçaltır

onu. Tamah onu heyecana düşürdü mü hırs helâk eder onu. Ümitsizlik ona sâhip oldu mu keder öldürür onu. Kızgınlık onu kavradı mı öfke de kavrar onu. Hoşnût oldu mu korunmayı unutur gider. Korkuya kapılınca korunmaya başlar. Esenleştiğini sanınca gaflete düşer. Bir musibete uğradı mı kararsız bir hâle gelir. Bir mal buldu mu zenginlik azdırır onu. Yoksulluk onu ısırdı mı belâ kavrar onu. Açlığa düşünce zayıflık çökertir; fazla doyunca da mîde dolgunluğu rahatsızlığa uğratır onu. Her hususta geri kalış zarar verir ona; her işte ileri gidiş bozguna düşürür onu.

* Noksan sıfatlardan münezzeh Allah'ın emri, rüşvet almayan, aşağılanmayın, tamah yoluna gitmeyen kişiyle doğrulur, yerine gelir.

* İki iş arasında ne kadar da uzaklık var; İş var, tadı gider, vebâli kalır; iş var, zahmeti geçer, sevâbı kalır.

* Dost, kardeşini üç halde korumadıkça tam dost olamaz; Düşkünlüğünde, kendisi bulunmadığı vakit, ölümün-den sonra. Dört şey verilene dört şey harâm olmaz: Duâya koyulan icâbetten, tövbeye başarı ihsan edilen kabûlden, istiğfara yöneltilen bağışlanmaktan, şükretmeye fırsat ilhâm edilen, nimetin ziyâde olmasından mahrûm kalmaz. Bunu da Allah'ın Kitabı gerçeklemektedir. Yüce ve Ulu Allah buyurur ki **"Dua edin, icâbet edeyim size."** 40, Mü'min, 60) **"Kötülük eden, yahut nefsine zulümde bulunan, sonra istiğfar ederse Allah'a, Allah'ı suçları örtücü ve inananlara acıyıcı olarak bulur."** 4, Nisâ, 110) Şükür hakkında da **"Şükrederseniz nimeti çoğaltarım size"** buyurmuştur. (14, İbrâhim, 7) Tövbe hakkında da **"Tövbe, ancak**

bilgisizlikle kötülük edip sonra hemen tövbe edenlerden kabûl edilir. Onlardır Allah'ın, tövbelerini kabûl ettiği kişiler ve Allah herşeyi bilir, hüküm ve hikmet sâhibidir" buyurmuştur. (4, Nisâ, 17).

* Dert ve gam ihtiyarlığın yarısıdır.

* İnsan, dilinin altında gizlidir.

* Kadrini bilmeyen kişi helâk olur gider.

(Birisi, kendisine öğüt vermesini isteyince buyurdular ki:)

* Amelsiz âhireti dileyenlerden, olmayacak ümitler besleyip tövbe etmeyi isteyenlerden olma. Hani kişi vardır, dünyâda zâhitlerin sözlerini söyler, dünyâya rağbet edenlerin işlerini işler. Dünyânın malından mülkünden verilse doymaz; verilmese kanmaz. Verilenin şükründen âciz olur; verilmeyenin fazlasını ister durur. Halkı kötülükten men eder, fakat kendisi kötülükten kaçınmaz; emreder, kendisi emre uymaz. Temiz kişileri sever, işlediklerini işlemez. Suçluları sevmez, oysa ki onlardan biridir o. Günahlarının çokluğundan ölümden çekinir, ürker; ölümden kendisini ürküten şeyi yapmakta ısrar eder. Hastalanırsa nedâmete düşer; iyileşirse nedâmeti unutur gider. Âfiyet buldu, nimet elde etti mi mağrur olur; belâya uğradı mı ümidini keser, perişanlığa sataşır. Belâya düşerse âciz olur, duâya koyulur; ferahlığa erişirse kendine güvenir, aczini unutur, zannına uyar, aldanır; gerçek bildiğine kanmaz, kalakalır. Kendi suçundan az suç işleyenin âkıbetinden korkar; kendisineyse yaptığı iyilikten fazlasını ister umar. Kimseye ihtiyacı olmazsa böbürlenir, fitnelere kapılır; ihtiyaca düşünce ümit keser, yayılır. Kulluk

ederse gevşek davranır; isteğe, özleme kapılırsa isyânı öne alır, peşinden gider; tövbeyi geriye atar; bir mihnete uğrasa da din hükümlerinden dışarı çıkar. Başkalarına ibretler gösterir; örnekler getirir, kendisi ibret almaz. Öğüt verir de verir, kendisi öğüt tutmaz. Sözle kılavuzluk eder, ameldeyse herkesten geri kalır. Geçici nimeti elde etmekte ileridir; kalacak nimetleri elde etmekte geri. Suçu, isyânı ganimet sayar, ganimeti ziyân sanır. Ölümden korkar, ama fırsatı yitirir gider. Başkasının az suçunu kendi yaptığı suça nispetle çok görür; başkalarının az gördüğü kulluğu kendi kulluğuna nispetle az bulur. İnsanları kınar durur, kendisineyse dalkavuklukta bulunur. Zenginlerle oyuna dalmak, onca yoksullarla Allah'ı anmaktan daha sevimlidir. Kendisince başkaları aleyhine hükmeder; başkalarının iyiliğine bakıp kendi kötülüğünü görerek kendisini mahkûm etmez. Başkalarını doğru yola sevk etmeye uğraşır; nefsiniyse azgınlığa atmaya savaşır. Ona itâat edilir; oysa isyân eder. Ona vefâ gösterilir; o vefâ etmez. Allah için Allah yolunda korkmaz da halktan korkar, çekinir; fakat hakla muâmelede Allah'tan korkmaz, korku nedir, aklına bile gelmez.[295]

* Herkes için tatlı, acı bir son vardır.

* Her gelip çatan dönüp gider; her dönüp giden gelmemişe, olmamışa döner.

---

295 - Seyyid Radıyy, Allah ondan razı olsun, der ki: Bu kitapta yalnız bu sözler olsaydı tam faydalı öğüt, tam yerinde hikmet, can gözü açık olana basîret, okuyup düşünene ibret olarak yeterdi.

* Zaman uzasa, sonu gecikse bile sabreden, mutlaka zafer ulaşır.

* Bir toplumun yaptığına razı olan, onlardan sayılır. Onlardan sayılan her kişinin de iki suçu vardır: O işi işlemek suçu, o işe razı olmak suçu.

* Birbirine aykırı olarak çağrılan iki yolun biri, mutlaka sapıklık yoludur.

* Her zulme başlayan, yarın pişman olur, elini ısırır, kemirir.

* Töhmetlenecek yere varan kişi, hakkında kötü zanna düşeni kınamasın.

* Yoksulluk en büyük ölümdür.

* Kendini beğenmek ilerlemeye engel olur.

* Gözleri görene sabah ışımıştır.

* Büyüklük, ululuk, gönül genişliğiyle, tahammülle mümkündür.

* Kötülükte bulunanları iyilik edene mükâfat vererek payla, yola getir.

* Kötülüğü, şerri kendi gönlünden çıkarmak suretiyle, başkalarının gönüllerinden sök çıkar.

* Tamah ebedi köleliktir.

* İleri gidişin meyvesi nedâmettir. İhtiyatın meyvesi selâmet.

* Hikmetle hüküm vermek hususunda susmakta hayır olmadığı gibi bilgisizlikle söz söylemekte de hayır yoktur.

* Ey âdemoğlu, ihtiyacından fazla kazandığın şeyi başkası için biriktirmedesin.

* Cömertlik, şerefleri koruyan bir sıfattır; hilim, kötü kişilerin ağızlarını bağlar; bağışlamak, üstün olmanın zekâttır; hıyânet eden dosttan ayrılış, teselli

bulmaktır; danışmak, doğru yola gitmektir. Kendi aklıyla iş gören, kendini tehlikeye atar; sabır, düşmanları oklara hedef eder; sızlanmak, zamâne cefâlarına yardımcı olur. Zenginliğin en üstünü dileği terk etmektir. Nice akıl vardır, hevâ ve hevesin buyruğuna uyar, esir olur. Güzel tecrübe, başarıdandır; dostluk, insana fayda veren yakınlıktır; usanıp daralan kişiye emniyet etmemek gerektir.

* Kim hayâ libâsına bürünürse halk, onun ayıplarını görmez.

* Soruya verilen cevap çoğalınca doğru gizli kalır.

* Senin hakkında iyi zanda bulunanın zannını gerçekleştir.

* Ey âdemoğlu, kendi nefsinin vasîsi ol da malında, senden sonra ne yapmalarını istiyorsan sen yap.

(Kümeyl b. Ziyâd'a buyurdular ki:)

* Ey Kümeyl adamlarına, akşam çağına dek iyi huy kazanmalarını buyur; uyuyanın hâcetlerini gidermekle akşam etsinler. Çünkü andolsun bütün sesleri duyana, hiç bir kişi yoktur ki bir gönlü sevindirsin de Allah o sevinç yüzünden ona bir lütufta bulunmasın. Suyun biriktiği havuzda yabancı dereler nasıl sürülür, kovulursa o lütuf da sâhibine bir belâ gelip çattı mı, o belâyı kovar, giderir.

* Hâin kişilere vefâda bulunmak, Allah'a hıyânette bulunmaktır; hâinlere gadretmekse, Allah'a vefâ etmek demektir.

* Dostunu ihtiyatla sev, olabilir ki birgün sana düşman olur: Düşmanınla da ihtiyata riâyet ederek düşmanlıkta bulun, olabilir ki birgün sana dost kesilir.

(Doğu ile batı arasındaki yol ne kadardır diye sorulunca buyurdular ki:)

* Güneş için bir günlük yol.

* Dostların üçtür, düşmanların da üç. Dostların, dostundur, dostunun dostudur, düşmanının düşmanı. Düşmanların da düşmanındır, dostunun düşmanı, düşmanının dostu.

* Kıskanç olan, gayret sâhibi bulunan, kesin olarak zinâ etmez.

* Babaların dostluğu, oğulların yakınlığını meydana getirir. Dostluk yakınlığa muhtaçtır, onunla tamamlanır; fakat yakınlık dostluğa, sevgiye daha ziyade muhtaçtır; yakınlık sevgiyle olur.

* Taşı nereden geldiyse oraya atın; çünkü şerri ancak şer giderir.

(Kâtibi Ubeydullah b. Ebi-Râifi'e buyurdular ki:)

* Kalemini düzelt, ucunu keskin kes, satırların arasını aç, harfleri birbirine yakın yaz; bu, yazının güzelliğini sağlar.

(Oğulları Muhammed b. il-Hanefiyye'ye buyurdular ki:)

* Oğulcuğum, yoksul düşmenden korkarın; yoksulluktan Allah'a sığın; çünkü yoksulluk dini noksanlaştırır, aklı şaşırtır, dostluğu giderir.

* Günaha alt olarak üstünlük bulan üstünlük elde etmemiştir; şerle üst olan alt olmuştur.

* Her kişinin malında iki ortak vardır: Mirasçı, olaylar.

* Zâlime gelip çatan adalet günü, mazlûmun uğradığı cevir ve cefâ mihnetinden çetindir.

* Bir kişiyi lâyığından fazla övmek riyâdır, dalkavukluktur; lâyığından az övmekse ya dilsizlikten ileri gelir, ya hasetten.

* Suçların en çetini, sâhibine ehven ve ehemmiyetsiz görünenidir.

* Kendi ayıbını gören, başkalarının ayıbıyla oyalanamaz; isyan kılıcını kınından sıyırın, onunla öldürülür. Kim bütün gücüyle bir işe sarılırsa helâk olur gider. Kim, kendisini zarar ve tehlike denizine atarsa garkolur, batar. Kötü bellenen şeylere sarılan kötülükle kınanır. Kimin sözü çoğalırsa yanlışı da çoğalır. Kim fazla yanılırsa utancı azalır, utancı azalanın çekinmesi de azalır; çekinmesi azalanın gönlü ölür, gönlü ölen kişi ateşe girer. Kim halkın, ayıplarını görür, onları kınar, fakat kendisi de o işleri yaparsa ahmağın ta kendisidir. Kanaat tükenmez maldır. Ölümü fazla anan, dünyânın az nimetine de razı olur. Sözünü, amelinden bilen kişinin sözü azalır; o, ancak gereken sözü söyler.

* Zâlim kişinin üç alâmeti vardır: Günaha dalıp kendisinden üstün olana zulmeder; kendinden alt olana, kendisi üst olduğu için zulmeder; zulmeden bölüğe yardımcı olur, zulmeder.

* Şiddet son dereceyi buldu mu ferahlık gelir çatar . Belâ halkaları tam daraldı mı, genişlik yüz gösterir.

* Ayıbın en büyüğü, ona benzer bir ayıp sende de varken başkasını ayıplamandır.

* Düşünce sâf bir aynadır. İbret almak korkutan bir öğütçü, başkasında görüp de hoşlanmadığın şeyden çekinmense edep olarak yeter sana.

* Gerçekten de hak ağırdır, fakat tatlıdır; batılsa hafiftir, fakat insanı helâk eder.

* Söz, söylemezsen senin hükmüne tâbîdir; ama söylemeye başladın mı sen ona mahkûm olursun. Paranı pulunu nasıl gizliyorsan sözünü de gizle; nice söz vardır ki nimeti giderir, zahmeti, mihneti getirir.

* Bilin ki yoksulluk, belâlardan bir belâdır; yoksulluktan da çetini beden rahatsızlığıdır; ondan çetin olansa gönül rahatsızlığıdır. Bilin ki mal genişliği nimetlerdendir; fakat mal genişliğinden daha üstün olan şey beden sihhatidir; beden sihhatinden daha üstün olansa gönül huzûrudur.

* Konuşun da tanışın, çünkü insan, dilinin altında gizlidir.

* Nice söz vardır ki saldırıştan daha da tesirlidir.

* Gerçekle savaşan elbette altolur gider.

* Yumuşaklıkla hareket etmek, insana soy boydur.

* Hayır işleyin, hayrı azımsamayın, küçümsemeyin; çünkü onun küçüğü de büyüktür; azı da çoktur. İçinizden biri, başkası bu hayrı işlemeye benden daha lâyık demesin; çünkü andolsun Allah'a, sonra o da sizin için böyle der. Hayır işleyecek kişi de vardır, şer işleyecek kişi de. Siz bu ikisini terk ettiniz mi, işleyecek, işler o işi.

* Gizli işlerini, özünü temizleyen, ıslâh eden kişinin dışını da temizler Allah ıslâh eder onu; dîni için iş işleyenin dünyâ işlerini de düzene kor Allah. Allah'la arasını düzelten kişinin Allah, insanlarla da arasını düzeltir.

* Hilim insanı örten bir örtüdür; akılsa keskin bir kılıç. Huylarından kötü olanlarını hilminle ört. Hevâ ve hevesini de aklınla öldür.

* Emir sahibi olmak, insanların özlerinin sınanmasıdır.

* İçinde bulunduğun şehirden daha lâyık şehir yoktur sana. Şehirlerin hayırlısı, içinde geçimini sağlayabildiğin şehirdir.

* Bir insanda güzel bir huy varsa, bekleyin o huya benzer başka güzel huylarını da.

* Hilim ve düşünceyle hareket etmek, acele etmeden iş başarmak, ikiz çocuklardır; bunlar yüce himmetten doğarlar.

Gurer'ul-Hikem'den

* Tecrübe sâhibi kişi, hekimden daha bilgindir. Garip, dostu olmayandır.

* Kadınların kötülerinden çekinin; hayırlılarından sıkının.

* Nice zengin vardır ki yoksuldan da yoksuldur; nice büyük kişi vardır ki her aşağılık kişiden de aşağıdır; nice yoksul da vardır ki bütün zenginlerden daha zengindir.

* Müminin şükrü amelinde görünür. Münâfıkın şükrüyse dilindedir ancak.

* İki şey vardır ki yitirmeden kadri bilinmez: Gençlik ve âfiyet.

* Batıla yardım eden, hakka zulmeder.

* Büyük kişilerin zaferi bağışlamaktır, ihsanda bulunmaktır. Aşağılık kişilerin zaferiyse ululanmaktır, azgınlık etmektir.

* Nefsine hâkim olman, en üstün güç, kudrettir. Ona buyruk yürütmen en hayırlı emârettir.

* Şehvetle kul olan parayla alınmış köleden de aşağılıktır.

* Utancın üstünü, insanın kendinden utanmasıdır.

* Nice kan vardır ki onu dil döker.

* Nefsine zulmeden, başkasına karşı nasıl adaletle muâmele edebilir?

* Mazlûma yardımcı ol, zâlime düşman kesil.

* İyiliği emret, kötülükten nehyet. Senden kesileni dolaş, sana vermeyene ver.

* Yüce kişiden ona ihânette bulunduğun zaman çekin; aşağılık kişiden de ona ihsanda bulunduğun zaman; ihsan sahibindense onu daralttığın zaman sakın.

* Soylar boylar, babaların, anaların mensûp oldukları soyla boyla değil, övülecek üstünlüklerledir.

* Gözle görmek bir şeyi duymaya benzemez.

* Yaptığın ayıbı öven, sana dalkavukluk eden, bulunmadığın yerde seni ayıplar, kınar.

* Allah'ın nimetlerini düşünene Allah başarı verir; Allah'ın zâtı hakkında düşünense zındık olur.

* İnsanda dil olmasa, insan söz söylemese, sûrete bürünmüş bir varlıktan, yahut başı boş bırakılmış otlayan bir hayvandan başka ne olabilir ki?

* Birinin aleyhinde söylenen sözü dinleyen, o sözü söyleyen gibidir.

* Şerden çekinen kişi, hayır yapana benzer; suçtan sakınan kişi, iyilikte bulunana döner.

* Babaların dostluğu oğulları arasında soy sop birliği demektir.

* Sözün dikildiği yer, gönüldür; ısmarlandığı yer düşüncedir, onu kuvvetlendiren akıldır, meydana çıkaran dildir; bedeni harflerdir, canıysa anlamı; süsü, düzenli söylenmesidir; düzgünlüğüyse doğru oluşu.

* Can gözü kör olunca gözle görüşün faydası yoktur.

* Allah'ın sana verdiği nimetleri yitirme; onun verdiği nimetleri eseri, sende görülmelidir.

* Suçluyu meyûs etme; nice suç işleyen vardır ki sonu bağışlanmakla biter. Nice kulluk eden vardır ki sonunda kulluğu bozulur, ömrünün sonunda cehenneme gider.

* * *

6. Bölüm

TARİHİ İLGİLENDİREN SÖZLERİ

(Savaşta kendilerine ve düşmanlarına katılmayanlar hakkında buyurmuşlardır ki:)

* Gerçeği horladılar, batıla yardım etmediler.

(Habbâb b. el-Eretti için buyurdular ki:)

* Allah Habbâb'a rahmet etsin, dileyerek Müslüman olmuştu; İsteyerek, razı olarak hicret etmişti; eline geçene kanâat ederdi: Allah'tan razı olurdu; savaşarak yaşamıştı.[296]

---

296 - Habbâb ibin'il-Erett sahâbeden ve muhâcirdendir. İlk İslâm'a gelenlerden olup Bedir ashabındandı. İslâm olduktan sonra, müşrikler tarafından kendilerine işkence edilen sahâbeden biridir. Bütün işkencelere rağmen müşriklere kar-şı durmuş, onların söyletmek istedikleri sözleri söyleme-miştir.

Cemel ve Sıffin savaşlarında Emir'ül-Mü'minin'in maiyetinde bulunmuşlar, Nehrivan savaşından birkaç gün önce Hâriciler tarafından şehit edilmişlerdi. Şehâdetleri hicretin otuz yedinci yılındadır. Yaşları altmış dokuza varmıştı. Namazlarını Emir'ül-Mü'minin kılmış, Kûfe dışında defnedil-mişti. Kûfe dışındaki mezarlığa ilk defnedilen sahâbi Habbâb'dır (Tenkıyh, 1, s.395-396).

(Harûriyye'den (Haricilerden) birisinin teheccüd namazı kıldığını, Kur'an okuduğunu duyunca buyurdular ki:)

* Yakin ile uyku, şüpheyle namazdan hayırlıdır.

(Sehl b. Huneyf'il-Ansârî[297] vefât edince buyurmuşlardı ki:)

* Bir dağ bile beni sevse musibetlere uğrar.

(Haricilerin, hüküm ancak Allah'ındır sözünü duyunca buyurdular ki:)

* Doğru bir söz. Fakat bu sözle batıl murât edilmekte.

(Talha ve Zübeyr, bu işte sana ortak olmak üzere biat ediyoruz dedikleri zaman buyurdular ki:)

* Hayır, fakat kuvvette, yardımda ortaksınız; aciz görür, işte bir aksamaya rastlarsanız yardımcı olursunuz.

(İmam Hasan aleyhisselâma buyurdular ki:)

* Savaşta birisini savaşmaya çağırma; fakat seni çağıran olursa icâbet et; çünkü savaşa çağıran âsidir; âsîninse ölmesi gerek.

(Muâviye'nin adamları Anbâr'ı yağmaladıkları zaman bizzat yaya olarak Kûfe'den çıkıp Nuhayle'ye geldiler. Halkın bir kısmı arkalarından gidip kendilerine ulaştı ve Yâ Emir'el-Mü'minin, biz onların zararlarını gideririz dedi. (Hazret buyurdular ki:)

* Ben sizin zararınızdan kurtulamıyorum; beni başkala-rının zararlarından nasıl kurtaracaksınız? Benden önce halk kendilerini idâre edenlerden şikâyet

---

297 - Sehl b. Huneyf için 2. kısımdaki 4. bölümün 3. Mektubunun notuna bakınız.

ererdi, bense bugün idâre ettiğim kişilerden şikâyet ediyorum. Sanki ben idâre edilenim de beni idâre edenler onlar; yahut ben emre tâbiim de onlar âmir.

(Bu sırada iki kişi, huzurlarına gelip biri, Yâ Emir' el-Müminin, ne emrin varsa buyur, biz gidelim; benim sözüm ancak kendime ve bu kardeşime geçer dedi. Hazret buyurdular ki:)

* Dilediğim şeyin iki kişiyle yapılabilmesine imkân mı var?

(Sıffin'den dönüşte yolları Şamlıların bulunduğu yere uğradı. Kadınların Sıffin'de öldürülenlere ağlaştıklarını duydular. Bu sırada o boyun ulularından Harb b. Şurhahabîl geldi. Hazret ona buyurdular ki:)

* Duyduğuma göre, size kadınlarınız üstolmuş, öyle mi? Neden onları bu feryattan men etmiyorsunuz?

(Harb maiyetlerinde yaya olarak yürümek istedi. Kendileriyse ata binmişlerdi; buyurdular ki:)

* Geriye dön, senin gibi yaya olarak yürüyen birinin benim gibi bineğe binmiş kişinin maiyetinde yürümesi buyruk sâhibine bir fitnedir, müminlereyse alçalış.

(Nehrivan günü savaşta öldürülen Haricilerin yanlarından geçerlerken buyurdular ki:)

* Beter olun, sizi aldatan, sizi zarara soktu. (Kim aldattı onları Ya Emir'el-Müminin diye sorulunca buyurdular ki:) Yol azdıran Şeytan ve kötülüğü buyuran nefisleri onları ümitlerle aldattı; onlara isyan yollarını açtı, genişletti; üst olacaklarını vaad etti onlara, derken onları birden ateşe attı gitti.

(Muhammed b. Ebi-Bekr'in şehâdetini duyunca buyurdular ki:)

* Allah ona rahmet etsin, ona olan hüznümüz, şehâdetinden sevinenlerin sevinçleri kadar. Ancak onlar kendilerini sevmeyen birini yok ettiler; bizse bir dost kaybettik.

(Ashabıyle otururlarken güzel bir kadın geçti, herkesin gözü o kadına takıldı. Bunu görünce buyurdular ki:)

* Bu erkeklerin gözleri şehvete kapıldıklarını belli ediverir, bu bakış şehvetin coşkunluğunu gösterir. İçinizden biri, beğendiği, hoşlandığı bir kadına gözü kayınca hemen gidip kendi zevcesine yaklaşsın; çünkü bu da kadındır, o da kadın.

(Haricîlerden biri "Allah öldüresice kâfir (Hâşâ), ne de fakih" dedi. Ashabı bunu duyunca o adama kastetti, üstüne saldırdı. Hazret buyurdular ki:)

* Yavaş olun hele, bu ancak bir sövüş, ona ya sövmeyle karşılık verilir, yahut da aldırış edilmez, suçu bağışlanır gider.

(Mâlik b. Eşter'i överek buyurdular ki:)

* O, Allah'ın bir kılıcıdır ki, vurmakla körleşmez; kör de değildir zâten. Bid'at onu yolundan alıkoymaz; sapıklıksa onu hiç saptırmaz.

(Malik'ül-Eşter'in şehâdet haberi gelince buyurdular.)

* Allah Mâlik'e rahmet etsin; Mâlik, ne Mâlik'ti? Tek yüce bir dağ olsaydı ne üstüne bir nal basabilirdi, ne yücesine bir kuş uçup konabilirdi.

* * *

7. Bölüm

GERÇEK, ADALET, GEÇİM, İNSANLIK, SAVAŞ

* Şaşarım şu insana ki bir yağ parçasıyla görmektedir, bir et parçasıyla söylemekte; bir kemikle doymaktadır, bir delikle soluk almakta.

* Kötülüğü eliyle, diliyle, gönlüyle, gidermeye çalışan, hayırlı huyları nefsinde toplamıştır. Halkta gördüğü kötülüğü diliyle, gönlüyle inkâr eden, fakat eliyle kötülüğe engel olmayan, hayır huylarından ikisine yapışmış, birini yitirmiştir. Gönlüyle inkâr edip eliyle, diliyle inkâr etmeyense üç huyun en yücesini yitirmiş, birini elde etmiştir. Halktan kötülüğü diliyle, gönlüyle, eliyle inkâr etmeyenler, gidermeye çalışmayanlarsa diri gibi görünen ölülerdir.

* İyi ve hayırlı işlerin hepsi ve Allah yolunda savaş; iyiliği buyurmak, kötülükten halkı men etmek, karşısında koskoca uçsuz bucaksız denize nispetle bir katreden ibârettir; dalgalanıp köpüren, coşkun denizde bir tükürüktür âdetâ. İyiliği buyurmak, kötülükten men etmek, ne kimsenin ecelini yaklaştırır, ne rızkına noksan verir. Ama bunların hepsinden daha üstün

olanı da zulmeden buyruk sahibine karşı doğru söylemektir.[298]

(Ebû-Cuhayfe der ki: Emir'ül-Mü'minin aleyhisselâm'dan duydum, buyurdular ki:)

* Sizden ilk olarak savaşa ait olup da alınacak şey, elinizle, sonra dilinizle, sonra da gönüllerinizle savaşmaktır. İyiliği gönlüyle tanımayan, kötülüğü men etmeye kalkışmayan kişi, başaşağı düşüp gitmiştir.[299]

* Öl de alçalma, azı yeter bul da yüzsuyu dökme. Çalışıp bir şey elde edemeyen kişi, oturunca hiçbir şey elde edemez.[300]

* Dinî hükümleri bilmeden ticarete girişen, çâresiz fâize düşer, suçtan kurtulamaz.

---

298 - *"Savaşın en üstünü zulmeden buyruk sâhibine karşı doğruyu söylemektedir."* (Hadis Câmi, 1, s.41)

299 - Ebu-Cuhayfe'nin adı Veheb b. Abdullah'is-Suvâi'dir. Üsd'ül Gaabe, sahâbe arasında gösterir; Vefât-ı Peygamberi de ergenlik çağındaydı; fakat hadis rivâyet etmiştir. Bir gün yemek yerken; Rasûlullah sallallahu aleyhi ve âlihi ve sellem ona, dünyâda karnını doyuranların âhirette aç olacaklarını buyurmuş, bunun üzerine Ebû Cuhayfe, ömrünün sonuna dek, günde bir övün yemeyi ve doyuncaya dek yememeyi âdet edinmişti. Hazret-i Emir'in (a.s) bütün savaşlarında maiyetlerinde bulunmuştur. Hz. Emir (a.s), bu zâta, Veheb'ül-Hayr ve Veheb'ullâh lâkaplarını vermişlerdi. Kûfe'de, beytülmâle memûr olmuştu. Hicretin yetmiş ikinci yılında Basra'da vefât etmişlerdir (Tenkıyh, 3, s.280-281, Son Kısım, s.8).

300 - Yâni kendi kazancınla geçin, kazancını yeter bul; kimseden bir şey umma, kimseye yüzsüyü dökme.

* Sana rağbet ve muhabbeti olan kişiye rağbet etmemen, nasibinde noksana düşmendir. Senden hoşlanmayana rağbet etmense alçalmandır.

Mal memurlarından biri büyük bir yapı yaptırınca buyurdular ki:

* Paralar, yapının tepesine çıktı, göründü; çünkü bu yapı zenginliği söylemede.

* Yüzünün suyu donmuştur. Ancak bir şey istersen yumuşar, sızıp damlamaya başlar; kime yüzsuyu döktüğüne dikkat et.

* Mazlûmun zâlimden öç alacağı gün, zâlimin mazlûma zulmettiği günden daha çetindir.

Gurer'ul-Hikem'den

* Aç kalmak, alçalmaktan hayırlıdır.

* Adamlığın en üstün derecesi, malı mülkü esirgemeyerek kardeşleriyle geçinmesi, her hâlde onlarla eşit olmasıdır.

* İnsanların en insaflısı, kendisi hakkında bir hâkim hüküm vermeden nefsine insâf edenidir. İnsanların en fazla cevredeniyse cevrini, zulmünü adalet sayanıdır.

* İnsanın üstünlükleri birbiri ardınca gelip çatan çetin işlerde meydana çıkar.

* Dallar budaklar, çaresi yok, köklere, sebeplere dayanır, onlardan sürer, meydana gelir; onları meydana getiren sebeplere, parça buçuklara, tümlere döner ulaşır.

* Rabbin rızasını kazanmak isteyen, zulmeden buyruk sâhibine karşı adalet sözünü söylemelidir.

* İki kişi yoktur ki halkı kendisine uymaya çağırsın da, biri sapıklıkta olmasın.

* Haktan, gerçekten sonra, dalâletten başka ne vardır ki?[301]

* Ümitsizliğin acılığı, halka yalvarmaktan yeğdir.

* Tamah seni kul etmesin, Allah seni hür yarattı.

* Yaptığı zulümlerden geçip, hakları sahiplerine vermekten daha üstün adalet olamaz.

"Nehc'ül - Belâga'dan"

* Gerçekten de noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah yoksulların geçimlerini zenginlerin mallarında takdir buyurmuştur. Hiç bir yoksul, aç kalmaz ki bir zengin onun hakkını vermiş olsun; yüce Allah da zenginlere bunu soracaktır.

* Bir evvelki gaspedilmiş bir tek taş, o evin yıkımı için rehin edilmesi demektir.

25 Zilhicct'il-Harâm 1389
Abdülbâki GÖLPINARLI

301 - "İşte gerçek Rabbiniz Allah, budur; gerçekten sonra sapıklıktan başka ne var ki? Artık nereye dönme-desiniz?" (10, Yunus, 32)

Bu metnin şerhinde azamî derecede faydalandığımız kaynaklardan "Ez-Zeria ilâ Tasânifiş-Sia" müellifi Allâme Akaa Bozorg-i Tehrânî muhammed Muhsin'in, Allah'ın rahmetine kavuştuğunu duyup üzüldük. bütün ilim âlemine başsağlığı verir, kendilerine rahmet diler, okuyuculardan Fâtiha niyâz eyleriz.

A. G.

HUTBELERİN FİHRİSTİ

Bu kitap konu sırasına göre hazırlandığı için hutbelerin fihristini burada yazıyoruz:

Hutbe No: Sahife

Hutbe No: Sahife

94	63
95	67
96	68
97	372
98	314
99	119
100	93
101	312

Hutbe No:	Sahife
102	304
103	154
104	315
105	316
106	318
107	339
108	365
109	95
110	155
111	121
113	125
119	392
120	127
121	344
122	346
123	335
125	349
126	260
127	351
129	158
130	254
131	376
134	247
135	252
136	270
137	283

<u>Mektup No:</u>
<u>Sahife</u>